



Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

TÜRKİYE’DEKİ SURİYELİ GÖÇMENLERİN GİRİŞİMCİLİK DENEYİMLERİ: GAZİANTEP ÖRNEĞİ

Zafer UZUN

Doktora Tezi

Ankara, 2019

TÜRKİYE’DEKİ SURİYELİ GÖÇMENLERİN GİRİŞİMCİLİK DENEYİMLERİ:
GAZİANTEP ÖRNEĞİ

Zafer UZUN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2019

KABUL VE ONAY YAZISI

Zafer UZUN tarafından hazırlanan “Türkiye’deki Suriyeli Göçmelerin Girişimcilik Deneyimleri: Gaziantep Örneği” başlıklı bu çalışma, 13 Mart 2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.



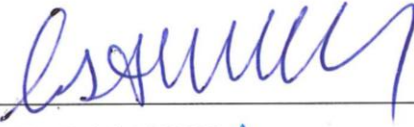
Prof. Dr. M. Demet ULUSQY (Başkan)



Prof. Dr. Cahit GELEKÇİ (Danışman)



Prof. Dr. Serdar SAĞLAM



Doç. Dr. Erdal AKSOY



Prof. Dr. Birsen ŞAHİN KÜTÜK

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan *“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”* kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezin erişime açılması mezuniyet tarihinden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezin erişime açılması mezuniyet tarihinden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾



13 Mart 2019

Zafer UZUN

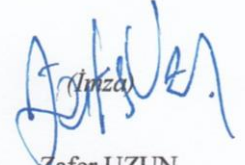
¹ “Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanının **Prof. Dr. Cahit GELEKÇİ** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.


(imza)
Zafer UZUN

Sevgili eşim Ayşenur ve oğlum Burak'a...

TEŞEKKÜR

Bilimsel bakış açısı toplumsalın içerisinde gizlenmiş olanı araştırma konusunda bize katkı sunan yegâne araç olarak araştırmacılara rehberlik etmektedir. Şüphesiz ki bu var olanı ortaya çıkartma süreci bir zihnin veya bir şahsın tek başına tamamlayamacağı kadar geniş ve kapsamlı konuları ihtiva etmektedir. Bu nedenle ortaya konulan eserler her ne kadar yazarlarının ürünü olsa da, eserin ortaya çıkartılmasında araştırma sürecinde araştırmacılara yol gösteren rehberlerin ve sahnenin arkasında yer alan gizli kahramanların desteğı gözardı edilemez. Bu nedenle bu çalışmayı yalnızca şahsıma ait bir eser olarak görmüyor, bu uzun ve meşakkatli süreçte bana desteklerini sunan, rehberlik eden, yapıcı eleştirileri ile güç katan birçok kişinin emeğı olduğu kabulünden hareketle kolektif bir eser olarak kabul ediyor ve katkılarından dolayı çok teşekkür ediyorum.

En başta, Hacettepe Üniversitesi'deki yüksek lisans dönemimden itibaren şahsen tanıma şansı bulduğum, doktora eğitimim süresince de çalışma konumun belirlenmesinden sonuçlanmasına kadar araştırmamın her aşamasında desteğini, içtenliğini benden hiçbir zaman esirgemeyen, hakkını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim çok değerli hocam ve tez danışmanım sayın Prof. Dr. Cahit GELEKÇİ'ye en içten teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmanın geliştirilme aşamasında yapmış oldukları yapıcı eleştirileri ile araştırma sürecine güç katan, tüm samimiyetini ve güler yüzünü şahsımdan hiçbir zaman esirgemeyen sayın Prof. Dr. M.Demet ULUSOY'a ve yaptığı katkılarla bana yeni ufuklar açan ve araştırma sürecinde beni motive eden saygıdeğer hocam sayın Doç. Dr. Erdal AKSOY'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca eleştiri ve önerileriyle araştırmamın gelişmesine katkıda bulunan değerli hocalarım sayın Prof. Dr. Serdar SAĞLAM'a ve sayın Prof. Dr. Birsen ŞAHİN KÜTÜK'e ve lisansüstü eğitim sürecinde çok şey öğrendiğim aynı zamanda mezunu olmaktan gurur duyduğum Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümündeki tüm kıymetli hocalarıma ve arkadaşlarıma en içten duygularıyla çok teşekkür ederim.

Bu, bazen zevkli, bazen sıkıntılı, bazen heyecanlı, bazen yorucu ve bazen üzüntülü geçen uzun süreçte hiçbir zaman desteğini eksik etmeyen ve beni hep daha fazlasını başarma konusunda teşvik eden sevgili eşim Ayşenur Merve ŞAFAK UZUN'a ve doktora eğitimim sürecinde dünyaya gelen bu uzun ve yorucu süreçte parlayan gözleri ile bana destek olan oğlum Kamil Burak UZUN'a, bir karakter abidesi olan babama, iyilikte ve öğrenmede sınır olmadığını bu süreçte bir kez daha öğreten anneme, varlıklarıyla hep yanımda olduklarını hissettiren ailemin diğer fertlerine sonsuz teşekkür ederim. İyi ki varsınız...

ÖZET

UZUN, Zafer. *Türkiye’deki Suriyeli Göçmelerin Girişimcilik Deneyimleri: Gaziantep Örneği*, Doktora Tezi. Ankara, 2019

Bu araştırmada Suriye’deki iç savaş sonrasında yaşadıkları toprakları terk ederek Türkiye’ye göç eden Suriyeli göçmenlerin girişimcilik deneyimleri incelenmiş ve bu konuya ilişkin literatürde yer alan boşluğun doldurulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Suriyeli göçmenlerin girişimcilik deneyimleri, onların göç öncesi Suriye’deki yaşam deneyimlerini, göç süreçlerini ve Türkiye’deki girişimcilik deneyimlerini kapsayacak şekilde, göç teorileri ve girişimciliğe ilişkin yaklaşımların yardımı ile analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, Türkiye’nin Gaziantep şehrinde gıda sektöründe çalışan 30 erkek Suriyeli göçmen girişimcinin (mikro ölçekli) girişimcilik deneyimlerine odaklanılmıştır. Araştırma kapsamında, Suriyelileri zorunlu göç etmeye sürükleyen siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel ve tarihsel faktörler ele alınmış ve Suriyeli göçmenlerin göç deneyimlerine ve göç sonrası Türkiye’deki toplumsal ve ekonomik hayattaki yaşam deneyimlerine araştırma bulgularında yer verilmiştir. Suriyeli göçmenleri girişimci olmaya yönlendiren nedenlerden, sektör tercihlerine, işletmeleri açarken kullanılan sermaye kaynaklarından, işletmelerin sürdürülmesinde kullanılan ortaklık ilişkilerine kadar farklılaşan deneyimler araştırmada incelenmiştir. Ek olarak işletmelerdeki çalışan ve müşteri profilleri, işletmelerin istihdam tercihleri, pazar yapıları ve işletme başarısına etki eden hususlara ilişkin bulgulara da ulaşılmıştır. Ayrıca işletmelerde karşılaşılan güncel sorunlara ve girişimcilik deneyimi ile ilişkili olarak katılımcıların savaş sonrası geri dönme ve Türk vatandaşlığına kabul edilme düşüncelerine ilişkin özgün bulgulara da ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda, 2011 yılında yaşanan iç savaşın bireylerin yaşamlarındaki kırılmalara neden olduğu ve zorunlu göçün kaynağında yer alan en belirleyici faktör olduğu görülmüştür. Farklılaşan göç deneyimleri sonrasında, Türkiye’ye göç eden Suriyelilerin yaşam deneyimlerinin ve ekonomik hayata katılım deneyimlerinin farklılaştığı araştırma bulgularına yansımıştır. Ayrıca, Suriyeli göçmenler tarafından işletilen bu mikro ölçekli girişimlerin katılımcıların sosyal refahlarını arttırma konusundaki pozitif etkilerinin yanı sıra, Türkiye’de yeni bağlar ve ağların kurulmasına katkı sağlayarak ev sahibi ülke ile olan bağları güçlendirdiği değerlendirilmiştir. Ek olarak, Suriyeli göçmenlerin girişimcilik deneyimlerinin ev sahibi ülkedeki hayatlarına yeni bir başlangıç yapmaları için imkân sunduğu, bu nedenle girişimcilik deneyimlerinin geri dönüş tercihlerinde de etkili olduğu değerlendirilmiştir. Hukuki ve idari alandaki eksiklikler ve işletmelerin ekonomik alanda yaşadıkları farklı sorunlara rağmen, Suriyeli göçmen girişimcilerin kendilerine özgü bir etnik pazar inşa ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Göç, Göçmen, Girişimcilik, Göçmen Girişimciliği, Suriyeli Mülteci ve Sığınmacılar, Türkiye

ABSTRACT

UZUN, Zafer. *Entrepreneurship Experiences of Syrian Immigrants in Turkey: Gaziantep Sample*, Ph.D. Dissertation. Ankara, 2019

In this study, entrepreneurship experiences of Syrian immigrants, who migrated to Turkey after the civil war in Syria, were examined and in this respect, the gap in the literature was aimed to be filled. For this purpose, entrepreneurship experiences of Syrian immigrants were analysed with the help of migration theories and approaches to entrepreneurship by encompassing some specific topics such as the pre-migration life experiences in Syria, migration processes and entrepreneurial experiences in Turkey. In this context, entrepreneurship experiences of 30 male Syrian immigrant entrepreneurs working in the food industry in Gaziantep have been focused. Furthermore, the political, social, economic, cultural and historical factors, which forced the Syrians to migrate, have been discussed and their migration experiences, as well as their experiences in social and economic life in Turkey were included in this research. The reasons that led the Syrian immigrants to become entrepreneurs, their choice of industry, their resource of capital which was used to set up a business and their partnership relations were examined in the context of this research. Also, some points regarding the employee and customer profiles, employment preferences of the business entities, market structures and issues affecting the success of business were emphasized. In addition to this, some original findings related to current problems encountered in the business entities and the ideas of Syrian immigrants about going back to their country or staying in Turkey as a legal citizen were obtained. In the end, this study revealed that the civil war which took place in 2011, caused serious fractures in the lives of individuals and was the most determining factor of migration. It was also found that life experiences of Syrian immigrants and experiences of participation in economic life changed to some extent after migration. In addition, the Syrian immigrants' entrepreneurial attempts had a positive effect on enhancing their social welfare. It also helped new bonds and networks to be created and the ties with the host country were strengthened. Finally, entrepreneurship experiences of Syrian immigrants have given them a chance to make a new start in Turkey and affected their choices about returning or staying. Despite the shortcomings in the legal and administrative areas and the different problems experienced in the economic sphere, it is seen that Syrian immigrants have built a unique ethnic market.

Key Words

Migration, Immigrant, Entrepreneurship, Migrant Entrepreneurship, Syrian Refugees and Asylum seekers, Turkey

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY YAZISI.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xii
TABLolar DİZİNİ	xiii
GRAFİKLER.....	xiii
FOTOĞRAFLAR.....	xiii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiv
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KONUSU, KAPSAMI VE YÖNTEMİ.....	4
1.1.ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI.....	4
1.1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	4
1.1.2. Araştırmanın Önemi	9
1.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	9
1.2.1. Araştırmanın Katılımcıları.....	11
1.2.2. Araştırma Sahası.....	15
1.2.3. Veri Toplama Teknikleri ve Veri Toplama Süreci.....	17
1.2.4. Veri Analiz Süreci	21
1.2.5. Araştırmanın Güvenirlik ve Geçerliliği.....	23
1.2.6. Araştırmada Karşılaşılan Güçlükler	24
2. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KURAMSAL VE KAVRAMSAL ARKA PLANI	26
2.1. SURİYE'DEN TÜRKİYE'YE YAPILAN ZORUNLU GÖÇÜN TARİHSEL, SİYASAL VE COĞRAFİ ARKA PLANI	27
2.2. MÜLTECİ, SİĞINMACI VE GEÇİCİ KORUMA KAVRAMLARI VE TÜRKİYE'DEKİ GEÇİCİ KORUMA STATÜSÜNDEKİ SURİYELİLER.....	32
2.2.1. Mülteci, Sığınmacı ve Geçici Koruma Kavramları	32
2.2.2. Türkiye'deki Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeliler	39
2.3. SOSYOLOJİK BİR OLGU OLARAK GÖÇ	41

2.4. ARAŞTIRMANIN KURAMSAL TEMELLERİ	45
2.4.1. Göçe İlişkin Yaklaşımlar	45
2.4.2. Kültürel Temaslara İlişkin Yaklaşımlar	58
2.4.3. Mülteci ve Sığınmacıların Ekonomik Hayata Katılım Süreçleri ve Girişimcilik Deneyimlerine İlişkin Yaklaşımlar	66
2.4.4. Araştırmanın Kuramsal Arka Planı	71
2.5. ALAN YAZINA İLİŞKİN BİLGİLER (LİTERATÜR TARAMASI).....	74
2.5.1. Uluslararası Literatürde Göçmen, Mülteci ve Sığınmacıları Konu Alan Çalışmalar	74
2.5.2. Mültecilerin Çalışma Hayatına Katılımı Konu Alan Çalışmalar.....	78
2.5.3. Uluslararası Literatürde Suriyelileri Konu Alan Çalışmalar	78
2.5.4. Ulusal Literatürde Suriyelileri Konu Alan Çalışmalar	79
2.5.5. Suriyelilerin Ekonomik Hayata Katılımını Konu Alan Çalışmalar (Uluslararası ve Ulusal)	80
3.BÖLÜM: GİRİŞİMCİ SURİYELİLERİN SURİYEDEKİ YAŞAM DENEYİMLERİ VE GÖÇ SÜREÇLERİ	82
3.1. KATILIMCILARIN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ.....	83
3.2. KATILIMCILARIN SURİYEDEKİ YAŞAM DENEYİMLERİ.....	86
3.2.1. Katılımcıların Savaş Öncesi Yaşam Deneyimlerine İlişkin Bulgular	87
3.2.2. Katılımcıların Savaş Sonrası Yaşam Deneyimlerine İlişkin Bulgular	90
3.3. KATILIMCILARI GÖÇ ETMEYE SÜRÜKLEYEN FAKTÖRLER, KARAR ALMA SÜREÇLERİ VE GÖÇ DENEYİMLERİ	98
3.3.1. Katılımcıların Göç Etmeye Sürükleyen Faktörler	98
3.3.2. Göç Kararının Alınma Süreci	105
3.3.3. Katılımcıların Göç Deneyimleri	108
3.4. SURİYELİ GÖÇMENLERİN GÖÇ TERCİHLERİ	116
3.4.1. Suriyeli Göçmenlerin Hedef Ülke Olarak Türkiye'yi Seçme Nedenleri.....	116
3.4.2. Suriyeli Göçmenlerin Yerleşim Yeri Olarak Gaziantep'i Seçme Nedenleri	124
3.5. SURİYELİ GÖÇMENLERİN GÖÇ SONRASI TÜRKİYEDEKİ YAŞAM DENEYİMLERİNE İLİŞKİN BAZI BULGULAR	130
3.5.1. Göç Sonrasında Yaşanılan Sorunlar ve Zorluklar	130
3.5.2. Ekonomik Hayata Katılımın Katılımcıların Türkiye'deki Yaşamlarında Etkileri...	135
3.5.3. Göç Sonrası İlk Kültürel Temaslar.....	141
3.5.4. Göç Sonrası Katılımcıların Aile Bağları	147

4. BÖLÜM: SURİYELİ GÖÇMENLERİN EKONOMİK HAYATA KATILIMLARINDAKİ GİRİŞİMCİLİK DENEYİMLERİ.....	152
4.1. KATILIMCILARIN TÜRKİYE’DEKİ ÇALIŞMA HAYATA KATILIMINDAKİ İLK DENEYİMLERİ.....	155
4.1.1. Ekonomik Hayata Katılımda Olumlu Deneyimlerin Katılımcılara Katkıları.....	157
4.1.2. Ekonomik Hayata Katılımda Olumsuz Deneyimlerin Katılımcılara Katkıları.....	159
4.2. KATILIMCILARI GİRİŞİMCİ OLMAYA YÖNLENDİREN ETKENLER, KARAR ALMA VE GİRİŞİM KURMA SÜREÇLERİ.....	161
4.2.1. Suriyeli Göçmenleri Türkiye’de Girişimci Olmaya Yönlendiren Etkenler.....	162
4.2.2. Suriyeli Göçmen Girişimcilerin Gıda Sektörünü (Restoran/Lokanta/Fastfood/Tatlı) Seçmesinde Etkili Olan Nedenler	169
4.2.3. Mikro Ölçekli Girişim Kurma Süreçlerinde Sermaye	177
4.2.4. Katılımcıların Mikro Ölçekli Girişim Kurma Süreçlerinde Aldıkları Destek Sitemleri	181
4.3. KATILIMCILARIN İŞ YERİ AÇMA KONUSUNDA YAŞADIKLARI DENEYİMLER: DESTEKLER, BARIYERLER VE STRATEJİLER	184
4.3.1. Katılımcıların İş Yeri Açma Sürecindeki Deneyimleri: Sorun Yok, Çünkü Herşey Hazır.....	185
4.3.2. Katılımcıların İş Yeri Açma Sürecinde Karşılaştıkları Bariyerler	186
4.3.3. Katılımcıların İş Yeri Açma Sürecinde Kullandıkları Stratejiler	190
4.4. KATILIMCILARIN GİRİŞİMCİLİK SÜRECİNDE ORTAKLIK DENEYİMLERİ	193
4.4.1. Katılımcıları Ortaklık Kurmaya Yönlendiren Faktörler	194
4.4.2. Katılımcıların Ortaklık Tercihlerinde Etkili Olan Hususlar	196
4.5. ÇALIŞAN PROFİLLERİ, İSTİHDAM TERCİHLERİ VE İŞE ALIMLARDA KULLANILAN STRATEJİLER	199
4.5.1. Çalışan Profilleri.....	200
4.5.2. Çalışanların İstihdamı Sürecinde Dikkat Edilen Hususlar	203
4.5.3. İşe Alımlarda Kullanılan Temel Yöntemler	206
4.6. PAZAR YAPILARI: GİRİŞİMLERDEKİ MÜŞTERİ PROFİLLERİ	209
4.6.1. Kapalı Etnik Pazarlar.....	210
4.6.2. Kırılmış Etnik Zincirler	214
4.7. KATILIMCILARIN İŞLETME BAŞARISINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ VE GELECEKTEKİ GİRİŞİMCİLİK PLANLARI	217
4.7.1. Katılımcıların İşletme Başarısına Etki Eden Faktörler Hakkındaki Görüşleri	217
4.7.2. Katılımcıların Gelecekteki Girişimcilik Planları	223
4.8. KÜLTÜREL ALANDA YAŞANAN TEMASLAR: KATILIMCILARIN TÜRK ESNAFLAR İLE İLİŞKİLERİ VE İŞLETMELERİN KÜLTÜRLER ARASI İLİŞKİLERDEKİ İŞLEVİNE DAİR KATILIMCI GÖRÜŞLERİ.....	225

4.8.1. Suriyeli Girişimcilerin Türk Esnaflar İle İlişkileri:	226
4.8.2. İşletmelerin Kùltürler Arası İlişkilerdeki İşlevine Dair Katılımcı Görüşleri.....	230
4.9. İŞLETMELERDE YAŞANILAN GÜNCEL SORUNLAR.....	232
4.9.1. İşletmelerde Yaşanan Güncel Sorunlar: Ekonomik Temelli Sorunlar	233
4.9.2. İşletmelerde Yaşanan Güncel Sorunlar: Yasal Düzenlemelerden Kaynaklanan Sorunlar	234
4.10. TÜRK VATANDAŞLIĞI VE SAVAŞ SONRASI GERİ DÖNME HAKKINDAKİ KATILIMCI GÖRÜŞLERİ.....	237
4.10.1. Katılımcıların Türk Vatandaşlığı Hakkındaki Düşünceleri.....	238
4.10.2. Benim Yerimde Ya Siz Olsaydınız: Geri Dönmek mi zor? Kalmak mı?	240
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	244
KAYNAKÇA	275
Ek 1: Etik Kurul İzin Formu.....	317
Ek 2: Görüşme Formu	318
Ek 3: Orjinallik Formu.....	323

KISALTMALAR DİZİNİ

AÇSHB	: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
AFAD	: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AfB	: Afrika Birliği Örgütünün
AU	: Afrika Birliği Örgütü
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
EC	: European Commission
IGCR veya ICR	: Intergovernmental Committee on Refugees
IOM	: International Organization for Migration
IRO	: International Refugee Organization
UNHCR	: The Office of the United Nations High Commissioner for Refugees
UN	: Birleşmiş Milletler
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalara Birliği

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1: Katılımcıların Sosyodemografik Bilgileri.....	14
Tablo 2: Menşe ülke ilgili faktörler.....	47
Tablo 3: Yerinden Edilme İle İlgili Faktörler.....	48
Tablo 4: Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	84
Tablo 5: Katılımcıların Medeni Durum, Eğitim Durumu, Suriye'de Yaşadıkları Şehir ve Bu Şehirlerin Bulundukları Coğrafi Alanlara Göre Dağılımı	85
Tablo 6: Katılımcıların Suriye'deki ve Türkiye'de Yaptıkları İşlere Göre Dağılımı.....	86

GRAFİKLER

Grafik 1: Suriyelilere Verilen Çalışma İzin Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı: 2011-2017.....	189
---	-----

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Şerbetsiz Bir Suriye Tatlısı (Fotoğraf araştırmacı tarafından çekilmiştir)	227
--	-----

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Katılımcıların Araştırma Sahasındaki Dağılımı	13
Şekil 2: Araştırma Sahasında Araştırmacı Tarafından İncelenen Bölgeler	19
Şekil 3: Sykes-Picot Antlaşmasına Göre Belirlenen Sınırlar	28
Şekil 4: Suriyeli Göçmenlerin Ülkelere Göre Dağılımı	31
Şekil 5: Yıllara Göre Türkiye 'deki Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Sayısı.....	40
Şekil 6: Türkiye'deki Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeli Sığınmacı ve Mültecilerin Sayılarına Göre İlk On İldeki Dağılımı.....	41
Şekil 7: Göç Sürecinde İtme ve Çekme Faktörleri.....	54
Şekil 8: Araştırmanın Kuramsal Arka Planı	73
Şekil 9: Suriyelilerin Girişimcilik Öncesi Yaşam Deneyimleri: Temalar ve Alt Temalar	83
Şekil 10: Katılımcıların Suriye'deki Yaşam Deneyimlerine İlişkin Oluşturulmuş Temalar ve Alt Temalar	87
Şekil 11: Suriyelilerin İç Savaş Öncesi Suriye'deki Yaşam Deneyimlerine İlişkin Görüşlerinde Öne Çıkan Temalar.....	88
Şekil 12: Suriyelilerin İç Savaş Sonrası Suriye 'deki Yaşam Deneyimleri: Temalar ve Alt Temalar ...	91
Şekil 13: Katılımcıların Savaş Sonrası Yaşamlarında Karşılaştıkları Zorluklara İlişkin Bulgular	92
Şekil 14: Güvenliğe İlişkin Sorunlar	93
Şekil 15: Gündelik Yaşama İlişkin Sorunlar	95
Şekil 16: Ekonomik Sorunlar	96
Şekil 17: Günlük Yaşamdaki Değişim	97
Şekil 18: Katılımcıları Göç Etmeye Sürükleyen Faktörler.....	99
Şekil 19: Katılımcıları Göç Etmeye Sürükleyen Faktörler: Güvenlik Tehditleri	99
Şekil 20: Katılımcıları Göç Etmeye Sürükleyen Faktörler: Ekonomik Nedenler	103
Şekil 21: Katılımcıları Göç Etmeye Sürükleyen Faktörler: Temel Hizmetlerin Sunulamaması	104
Şekil 22: Katılımcıları Göç Etmeye Sürükleyen Faktörler: Ailevi Nedenler	105
Şekil 23: Göç Kararının Alınma Süreçlerine İlişkin Temalar ve Bulgular	105
Şekil 24: Katılımcıların Göç Deneyimlerine İlişkin Temalar	108
Şekil 25: Göç Biçimlerine Göre Katılımcıların Göç Deneyimleri	109
Şekil 26: Göç Ağlarının Kullanımına Göre Katılımcıların Göç Deneyimleri.....	110
Şekil 27: Göç Yollarına göre Katılımcıların Göç Deneyimleri.....	113
Şekil 28: Göç Türlerine Göre Katılımcıların Göç Deneyimleri	114
Şekil 29: Katılımcıların Hedef Ülke Olarak Türkiye'yi Seçmelerinde Etkili Olan Faktörler	117
Şekil 30: Türkiye'yi Hedef Ülke Olarak Seçilmesinde Etkili Olan Faktörler: İstemli Tercihler	118
Şekil 31: Türkiye'yi Hedef Ülke Olarak Seçilmesinde Etkili Olan Faktörler: Uygulanan Politikalar	122
Şekil 32: Türkiye'yi Hedef Ülke Olarak Seçilmesinde Etkili Olan Faktörler: Zorunlu Seçim	123
Şekil 33: Türkiye'yi Hedef Ülke Olarak Seçilmesinde Etkili Olan Faktörler: Ekonomik Nedenler ..	123
Şekil 34: Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Yaşadıkları İlk On Şehir (Nüfusa Göre).....	125
Şekil 35: Katılımcıların Yerleşim Yeri Olarak Gaziantep'i Seçmesinde Etkili olan Faktörler.....	126
Şekil 36: Katılımcıların Yerleşim Yeri Olarak Gaziantep'i Seçmesinde Etkili olan Faktörler: Kültürel Yakınlık	126
Şekil 37: Katılımcıların Yerleşim Yeri Olarak Gaziantep'i Seçmesinde Etkili olan Faktörler: Sosyal Ağların Varlığı.....	127
Şekil 38: Katılımcıların Yerleşim Yeri Olarak Gaziantep'i Seçmesinde Etkili olan Faktörler: Coğrafi Yakınlık	128

Şekil 39: Katılımcıların Yerleşim Yeri Olarak Gaziantep'i Seçmesinde Etkili olan Faktörler: Ekonomik Nedenler	129
Şekil 40: Suriyeli Göçmenlerin Türkiye'deki Yaşam Deneyimlerine Göç Sonrası Yaşam Deneyimlerine İlişkin Temalar	130
Şekil 41: Katılımcıların Göç Sonrası Yaşadıkları Zorluklara İlişkin Bulgular	131
Şekil 42: Katılımcıların Ekonomik Hayata Katılımın Deneyimlerinin Türkiye'deki Yaşamlarında Etkilerine Dair Görüşleri.....	136
Şekil 43: İşyerlerinin Statüleri ve Diğer Toplumsal Kazanımların Geri Kazandırılmasına Katkısına Dair Bulgular	136
Şekil 44: Ekonomik Hayata Katılımın, Katılımcıların Yaşamlarındaki Belirsizlik Durumlarını Giderici Etkisine İlişkin Bulgular	138
Şekil 45: İşyerlerinin Birer Kültürel Temas Alanı Olarak İşlevlerine İlişkin Bulgular	140
Şekil 46: Suriyeli Göçmenlerin Türk Kültürü İle Olan İlk Kültürel Temaslarına İlişkin Bulgular.....	142
Şekil 47: Katılımcıların Göç Sonrası İlk Kültürel Temaslarına İlişkin Bulgular: Dil Alanında Yapılan Temaslar.....	142
Şekil 48: Katılımcıların Göç Sonrası İlk Kültürel Temaslarına İlişkin Bulgular: Sosyal Etkileşim Alanlarındaki Temaslar.....	144
Şekil 49: Suriyeli Sığınmacıların Gaziantep Şehrindeki Sayısal Dağılımları.....	146
Şekil 50: Katılımcıların Göç Sonrası Katılımcıların Aile Bağlarına İlişkin Bulgular	147
Şekil 51: Biçim ve Yapısal Açısından Suriyeli Göçmenlerin Göç Sonrası Aile Bağlarının İlişkin Bulgular	148
Şekil 52: Etkileşimlerine Göre Göç Sonrası Aile Bağları	149
Şekil 53: Katılımcıların Girişimcilik Deneyimlerine İlişkin Bulgular: Temalar/Alt Temalar	155
Şekil 54: Katılımcıların Türkiye'de Ekonomik Hayatına Katılımlarında İlk Deneyimleri ve Katkıları	157
Şekil 55: Katılımcıların Girişimci Olmaya Yönlendiren Etkenler, Karar Alma ve Girişim Kurma Süreçlerine İlişkin Temalar	161
Şekil 56: Katılımcıların Girişimci Olmaya Yönlendiren Etkenler	162
Şekil 57: Katılımcıların Girişimci Olmaya Yönlendiren Etkenler: Bireysel Nedenler	163
Şekil 58: Katılımcıların Girişimci Olmaya Yönlendiren Etkenler: Kültürel Nedenler	165
Şekil 59: Katılımcıların Girişimci Olmaya Yönlendiren Etkenler: Ekonomik Nedenler.....	166
Şekil 60: Suriyeli Göçmen Girişimcilerin Gıda Sektörünü Seçmesinde Etkili Olan Nedenler.....	170
Şekil 61: Katılımcıların Gıda Sektörünü Seçmesinde Etkili Olan Gıda Sektörüne Özgü Faktörler ...	171
Şekil 62: Katılımcıların Sahip Olduğu Etnik Pazar Özellikleri.....	173
Şekil 63: Katılımcıların Gıda Sektörünü Seçmesinde Etkili Olan Bireysel Faktörler.....	175
Şekil 64: Katılımcıların Sermaye Kaynaklarına İlişkin Alt Temalar	177
Şekil 65: Katılımcıların Mikro Ölçekli Girişim Kurma Sürecinde Kullandıkları Destek Sistemleri ..	181
Şekil 66: Katılımcıların İş Yeri Açma Konusunda Yaşadıkları Deneyimler: Destekler, Bariyerler Ve Stratejiler.....	185
Şekil 67: Katılımcıların İş Yeri Açma Konusunda Kullandıkları Destekler	185
Şekil 68: Katılımcıların İş Yeri Açma Konusunda Yaşadıkları Bariyerler	187
Şekil 69: Katılımcıların İş Yeri Açma Sürecinde Kullandıkları Stratejiler.....	190
Şekil 70: Katılımcıların İş Yeri Açma Sürecinde Ortaklık Deneyimleri.....	194
Şekil 71: Katılımcıların İş Yeri Açma Sürecinde Ortaklık Kurmaya Yönlendiren Faktörler	194
Şekil 72: Katılımcıların İş Yeri Açma Sürecinde Ortaklık Tercihlerinde Etkili Olan Faktörler.....	196
Şekil 73: Çalışan Profilleri, İstihdam Tercihleri ve İşe Alımlarda Kullanılan Stratejiler.....	200
Şekil 74: Çalışan Profillerine İlişkin Bulgular	201
Şekil 75: Çalışanların İstihdam Sürecinde Dikkat Edilen Hususlar	204

Şekil 76: İşe Alımlarda Kullanılan Temel Yöntemler ve Tercih Nedenler	206
Şekil 77: Pazar Yapıları: Girişimlerdeki Müşteri Profilleri.....	210
Şekil 78: Kapalı Etnik Pazarlara İlişkin Bulgular	211
Şekil 79: Suriyeli İşletmelerin Müşteri Profillerine Göre Sınıflandırılması: Gaziantep İl Merkezi Gözlemleri.....	213
Şekil 80: Kırılmış Etnik Zincirlere İlişkin Bulgular.....	214
Şekil 81: Katılımcıların İşletme Başarısını Etkileyen Faktörlere İlişkin Bulgular.....	218
Şekil 82: Katılımcıların Gelecekteki Girişimcilik Planları.....	223
Şekil 83: Katılımcıların Türk Esnaflar İle İlişkileri ve Kültürel Arası Temaslarına İlişkin Bulgular .	225
Şekil 84: Suriyeli Girişimcilerin Türk Esnaflar İle İlişkilerine Dair Bulgular	226
Şekil 85: İşletmelerin Kültürler Arası İlişkilerdeki İşlevine Dair Katılımcı Görüşleri	230
Şekil 86: İşletmelerde Yaşanan Güncel Sorun Alanları	232
Şekil 87: İşletmelerde Yaşanan Güncel Sorun Alanları: Ekonomik Temelli Sorunlar	233
Şekil 88: İşletmelerde Yaşanan Güncel Sorun Alanları: Yasal Düzenlemelerden Kaynaklanan Sorunlar	235
Şekil 89: Türk Vatandaşlığı Ve Savaş Sonrası Geri Dönme Hakkındaki Katılımcı Görüşleri	237
Şekil 90: Katılımcıların Türk Vatandaşlığına Kabul Edilme İsteklerinde Öne Çıkan Faktörler.....	238
Şekil 91: Katılımcıların Suriye'ye Geri Dönme Konusundaki Görüşlerinin Yüzdelik Dağılımı.....	240
Şekil 92: Katılımcıların Savaş Sonrası Suriye'ye Geri Dönme/Dönmeme Düşüncesine İlişkin Bulgular	241

GİRİŞ

Göç olgusu, bir kişinin doğduğu yerden başka bir yerde geçici veya kalıcı olarak yaşaması (Ballyn, 2011, s. 6) olarak tanımlanabilirken, göç kavramı (az veya çok) bireylerin ya da grupların sembolik veya siyasal sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru kalıcı hareketini içermektedir (Marshall, 1999, s. 685). Aynı zamanda göç toplumsal varoluşun her boyutunu etkileyen ve kendi karmaşık dinamiklerini geliştiren bir süreç olarak (Castles ve Miller, 2008) toplumsal yaşantımızın her alanında güncelliğini korumaktadır. Bu durumun temel sebepleri arasında, göç hareketlerinin etnik ve kültürel farklılıkları ile kaynak ülke veya yerleşim yerinden, hedef ülkeye veya yerleşim yerine doğru akmaya devam eden ve hedef kültür ile eklemlenerek; ekonomik, toplumsal ve demografik dinamikleri değiştirme ve dönüştürme potansiyeli yer almaktadır (Giddens, 2012, s. 569).

Yaşadığımız son yüzyıl insanlık tarihinin en büyük göç hareketlerine sahne olmuştur. Milyonlarca insan, birçok farklı nedenden dolayı ailelerinden, doğdukları topraklardan daha da uzaklara, bazen kendi ülkelerindeki farklı şehirlere, bazen de yaşadıkları ülkelerin sınırlarını da aşarak güvenlik, eğitim, yeni bir iş, refaha ulaşmak veya daha güvenli bir hayat bulma (vb.) umuduyla yer değiştirmişlerdir. Uluslararası Göç Örgütü'nün (*International Organization for Migration*, [IOM]) 2000 yılı raporuna göre, 1965-2000 yılları arasında 150 milyon insan göç etmiştir (IOM, 2000). 2000 yılında 173 milyon olan göçmen sayısı, 2010 yılında 220 milyona, 2017 yılında ise tarihinin en yüksek seviyesi olan 258 milyona ulaşmıştır (Kobler ve Lattes, 2017, s. 4). Bu nedenle bazı teorisyenler tarafından yaşadığımız dönem, “göçler çağı” olarak da adlandırılmıştır (bkz. Castles ve Miller, 2008).

2011 yılında Türkiye'nin güney sınır komşusu olan Suriye'de yaşanan iç karışıklıklar, milyonlarca insanın ulus ötesi alanlara doğru göç etmesine neden olmuştur. Bu kapsamda, 2019 yılı verilerine göre Türkiye'de yaklaşık 3.6 milyon (kayıtlı) Suriyeliye geçici koruma statüsü verilerek ikamet ve yaşama serbestiyeti tanınmıştır (www.goc.gov.tr, 2019). Suriye'den Türkiye'ye yapılan göçte, her ne kadar temel zorunlu sebepler ve ortak kaygılar ön plana çıkmış olsa da, göç sürecinin ve farklı bir ülkedeki yaşama deneyimlerinin her bir göçmen açısından farklılaştığı görülmüştür. Bunun yanı sıra farklı bir kültür ile olan temas ve ilişkilerin, farklılaşan ilişki biçimlerini ve bu ilişki ve temaslar sonrasında ortaya çıkan sorunlar ile başa çıkma adına yeni mekanizmaların ve stratejilerin kullanımında Suriyeli göçmenleri yönlendirdiği görülmüştür. Yaşadıkları topraklardan temel güvenlik kaygıları ile kaçmak zorunda kalan Suriyelilerin kimisi Suriye'deki yaşantısına ilişkin deneyimlerini ve tecrübelerini Türkiye'ye taşımayı başarırken, kimileri ise Suriye'deki yaşamlarından bağımsız olarak kendilerine yeni bir hayat inşa etmeyi

başarmışlardır. Diğerlerine göre daha az avantajlı olanlar ise “yeni hayatlarına” uyum sağlamak için çabalamaktadırlar. Bu bağlamda, zorunlu göç sonrasında Suriye’den Türkiye’ye göç eden, geçici koruma statüsündeki Suriyeli mültecilerin yaşam deneyimlerinin incelenmesi, sosyolojik açıdan önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ek olarak, Suriyeli göçmenlerin Türkiye’deki gelecekleri belirsizliğini korumaktadır. Suriyeli göçmenlerin Türkiye’deki geleceklerindeki bu belirsizlik, başta ekonomik yapı olmak üzere, toplumsal kurum ve yapılar üzerinde bir takım sorunları da beraberinde getirmektedir. Örneğin, Suriyelilerin işsizliğe etkileri (Kaygısız, 2017), emek piyasasındaki rekabet (TEPAV, 2019; Duruel, 2017), Suriyelilerin ekonomik hayata katılımında karşılaştıkları zorluklar (Taş, 2016; Korkmaz, 2017) bu sorunlardan bazılarıdır. Tüm bunların yanı sıra 2011 yılı sonrasında gelen Suriyeli göçmenler, ekonomik hayatta birer girişimci olarak yer almaya başlamışlardır. Literatürde yapılan çalışmalarda bu konuya ilişkin bazı bulgulara ulaşılmıştır. Kamu Denetçiliği Kurumunun, 2018 yılında Türkiye’deki Suriyelileri konu alan özel raporunda, İç savaş öncesinde Suriye’de çeşitli sektörlerde ve iş kollarında faaliyet göstermekte iken savaş nedeniyle Türkiye’ye göç etmek ve ekonomik hayatta varlıklarını sürdürmek isteyen Suriyeli göçmenlerin, hem sermaye birikimlerini hem de ticari deneyimlerini Türkiye’de yerleştikleri şehirlerde mikro, küçük ve orta ölçekli işletmeler açarak birer girişimci olarak devam ettirme eğiliminde olduklarına ilişkin değerlendirmeler yer almaktadır. Söz konusu raporda, Suriyeli girişimcilerin açtıkları işletmelerin sayılarının giderek arttığı da vurgulanmıştır. Örneğin, 2011 yılın öncesinde (iç savaş öncesinde) Gaziantep ilinde yer alan Suriyeli işletme sayısı 60 iken 2016 yılında bu sayı 879’a yükselmiştir (Kamu Denetçiliği Kurumu (KDK, 2018, s. 222). Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı’nın (TEPAV) Türkiye Odalar Ve Borsalar Birliği (TOBB)’nin verilerine göre hazırlamış olduğu Suriye Sermayeli Şirketler Bülteni raporuna göre, 2010-2017 yılları arasında Türkiye’de kurulan Suriye sermayeli işletme sayısı 6,589 olarak belirlenmiştir (TEPAV, 2018). 2018 yılında ise 1,595 Suriye Sermayeli yeni şirket kurulmuştur (TEPAV, 2019). Kayıt dışı kurulan işletmeler ile bu sayının 10,000’in üzerine çıktığı tahmin edilmektedir (Building Markets, 2018). Ve bu işletmelere her geçen gün yenileri eklenmektedir.

Bahsi geçen bu hususlar çerçevesinde Türkiye’deki Suriyeli girişimciler ile ilgili önemli birkaç hususun altının çizilmesi gerekmektedir: **İlk olarak**, Suriyeli göçmenler kendi istihdamlarını kendileri oluşturmakta ve yeni işletmeler kurmaktadır (KDK, 2018, s. 223. **İkinci olarak**, Suriyeli göçmenler tarafından kurulan işletmelerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır (TEPAV, 2018; 2019). **Üçüncü olarak**, Suriyeli göçmenlerin kurdukları işletmeler, Suriyelilerin toplumsal hayat içerisinde daha kalıcı hale gelmelerinde katkıda bulunmaktadır. **Dördüncü olarak**, yerli ve yabancı literatür incelendiğinde Suriyeli göçmenlerin girişimcilik deneyimlerini konu alan çalışmaların sayısının çok az olduğu, var olan çalışmaların ise işletme ve iktisat disiplinlerinde

yapılmış olan çalışmalar olduğu görülmektedir. Bu bağlamda bu çalışma kapsamında, Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki girişimcilik deneyimlerinin sosyoloji perspektifinden incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede, araştırmada, göç ve göçe ilişkin kavramlara (*mülteci, sığınmacı ve geçici koruma statüsü, Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki yasal statüleri vb.*), kültür ve kültürel süreçlere ilişkin kavramlara (kültür, kültürleşme, kültür şoku vb.) ve girişimcilik ile ilgili kavramlara (girişimci, girişimcilik, etnik girişimci, göçmen girişimciliği vb.) yer verilmiştir. Araştırmanın kuramsal arka planı için ise, göçe ilişkin yaklaşımlardan¹, kültürel temaslara ilişkin yaklaşımlardan² ve mülteci ve sığınmacıların ekonomik hayata katılımını konu alan yaklaşımlardan³ yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular üçüncü ve dördüncü bölümlerde temalar halinde sunulmuştur. Elde edilen bulgular, literatür bilgileri ışığında karşılaştırılarak tartışılmıştır. Çalışmanın son bölümünde, araştırmadan elde edilen sonuç ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

¹ Boswell, 2003; Stouffer, 1940; Lee, 1966; Kunz, 1981; Zolberg, 1983; Borjas, 1989; Fawcett, 1989; Massey, Arango, Hugo, Kouaouci ve Pellegrino, 1993; Crisp, 1999; Chiswick, 2000; Abadan Unat, 2002; Wallerstein, 2003; Castles ve Miller, 2008

² Bogardus, 1930; Berry ve Tischler, 1978

³ Cantillon, 1959; Bonacich, 1973; Wilson ve Portes, 1980; Gold, 1992; Waldinger, Aldrich ve Ward, 1990; Kuhlman, 1991; Portes, 1995; Reynolds 1998; Dollinger, 1999; Fregetto, 2004; Masurel, Nijkamp ve Vindigni, 2004; Wauters ve Lambrecht, 2006; Volery, 2007; Wauters ve Lambrecht, 2008; Edwards, 2015; Bizri, 2017;

1. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KONUSU, KAPSAMI VE YÖNTEMİ

1.1.ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI

1.1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

20'inci yüzyılın başları, tüm dünyada kargaşanın ve büyük ölçekli savaşların hâkim olduğu yıllar olarak tarih sahnesinde yer almıştır. Milyonlarca insan bu savaşlarda hayatını kaybetmiş, yüzbinlerce insan yaşadıkları topraklardan göç etmek zorunda kalmıştır. Bunun yanı sıra bu savaşlar sonucunda büyük imparatorluklar zayıflayarak yıkılma sürecine girerken, yeni ulus devletler tarih sahnesinde kendilerine yer bulmaya başlamıştır. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) sonrasında Alman İmparatorluğu, Avusturya Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu gibi büyük imparatorluklar yıkılmış ve yerlerine kurulan yeni ulus devletler ile siyasal sınırlar yeniden düzenlenmiştir.

Ortadoğu coğrafyasında ise, var olan devletlerin sahip oldukları sınırlar yaşanan bu savaş/ lar sonrasında yeniden ve yeniden çizilmiştir. Günümüz Suriye'si de bu tarihsel bağlamdaki gelişmelerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Ancak, uluslararası antlaşmalar ve sözleşmeler ile tesis edildiği varsayılan siyasal ve toplumsal düzen(ler) savaşların, çatışmaların ve kargaşaların neden olduğu olaylar nedeniyle on yıllar boyunca yeniden değişime maruz kalmıştır. 2011 yılında Türkiye'nin en uzun kara sınır komşusu ve aynı zamanda bir Ortadoğu ülkesi olan Suriye'de başlayan iç savaş ve sonrasında yaşanan göçler günümüzde, çatışmalar ve kargaşalar nedeniyle kaynaklanan değişimlerin en güncel örneğini oluşturmaktadır.

Nisan 2011 tarihinde Suriye'de başlayan iç savaş ve sonrasında milyonlarca Suriyeli ülkelerini terk ederek göç etmek zorunda kalmıştır. Kültürel ve tarihsel açıdan birçok ortak paylaşım yaşadığımız Suriyelilerin ülkemize yaptıkları bu zorunlu kitlesel göçler ve ardından devam eden göç dalgaları ile birlikte, 'Suriyeli mülteci ve sığınmacılar (geçici koruma statüsündeki)' konusu/olgusu Türkiye'nin siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyolojik gündemine yerleşmiş durumdadır.

Türkiye'nin sınır komşularındaki politik açmazların bir türlü sonlanmayışı, iç savaşın devam etmesi, kitlesel göçler ile devam eden göç dalgaları Türkiye'deki sığınmacı ve mültecilerin sayısının artmasında etkili olmuştur. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü istatistiklerine göre, 2019 yılı (31.01.2019) itibarıyla Türkiye'de kayıtlı 3,640,466 Suriyeliye "geçici koruma statüsü" verilmiş ve Türkiye'de özgür olarak yaşama hakkı tanınmıştır (www.goc.gov.tr). Bu zorunlu göç sonrasında ortaya çıkan kültürel temaslar sonucunda, toplumsal yaşamın sosyokültürel ve

ekonomik alanlarda bazı değişim ve dönüşümler meydana gelmiştir. Bu durum aynı zamanda bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Örneğin, ilk göç hareketlerinde Türkiye’ye göç eden Suriyelilerin barınma ihtiyaçlarının giderilmesi için Türkiye’de farklı bölgelerde “sığınma kampları” inşa edilmiş ve Suriyeliler buralarda misafir edilmiştir. Artan göç dalgaları Suriyeli sayısı giderek artmış sığınma kamplarındaki yaşam koşulları da (bkz. Acartürk ve diğerleri, 2018) bu durumdan etkilenmiştir. Sığınma kamplarının dışında, kendi imkânları ile Türkiye’nin Güney bölgelerindeki farklı şehirlere göç eden Suriyeliler kentlerde ve kasabalardaki yerleşim biçimleri ve sorunları (bkz.: Cengiz, 2015; Foggo ve Tarlan, 2016; Topkaya, 2016) ile karşı karşıya kalırken, göç ettikleri şehirlerin/kasabaların toplumsal ve kültürel hayatlarında birçok değişime neden olmuşlardır (bkz.; Ardıç Çobaner, 2015, Erdoğan, 2015b; Pandır, Efe ve Paksoy, 2015; ORSAM, 2016; Çetin ve Öner, 2017; Taşdemir, 2017). Bunun yanı sıra bir yandan göçmen çocukların ve eğitim çağındaki bireylerin eğitim hayatına katılımı önemli bir sorun alanı olarak kendini korurken (bkz.; Culbertson ve Constant, 2015; Bircan ve Sunata, 2015; Aras ve Yasun, 2016; Duruel, 2016; Emin, 2016; Kağnıcı, 2017), bir yandan da Suriyelilerin Türkiye’deki iş gücüne katılımı ve istihdamı “ucuz iş gücü” olarak kabul edilmelerine (bkz.; Paksoy ve Özgüven Karadeniz, 2017) dolayısıyla da işsizlik oranlarının gün geçtikçe artmasında (bkz.; Tunç, 2015; Erdoğan ve Ünver, 2015; Özpınar, Çilingir ve Düşündere, 2016; Kaya, 2017) bir neden olarak algılanmış/görölmüştür. Toplumsal hayatın her alanında görölen bu sorun alanlarına ilişkin örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu bağlamda, zorunlu göç sonrasında Suriye’den Türkiye’ye göç eden, geçici koruma statüsündeki Suriyeli göçmenlerin yaşam deneyimlerinin incelenmesi, sosyolojik açıdan önemli bir sorun alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmanın konusunun belirlenmesinde güncel bazı hassasiyetler etkili olmuştur: **Öncelikli olarak**, göç literatüründe *göç olgusunun toplumsal yapıları değiştirme imkân ve kabiliyetinin var olduğu* birçok araştırmacı tarafından vurgulanmaktadır (bkz. Abadan Unat, 2002; Faist, 2003; Castles ve Miller, 2008, s. 29; Castles, 2010; Giddens, 2012, s. 569). Bu bağlamda geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin Türk toplumsal yapısı ile karşılıklı bir etkileşim içerisinde bulundukları ve bu durumun sonucunda her iki toplumsal yapıda olumlu/olumsuz birçok etkileşim ilişkisi yaşandığı kabul edilmiştir. Örneğin, Orhan ve Senyücel Gündoğar’ın (2015, s.16) Suriyeli sığınmacıların Türkiye’ye etkilerini konu aldıkları çalışmalarında, Gaziantep, Kilis ve Şanlıurfa illerine yerleşen düşük sosyo ekonomik statüdeki Suriyelilerin, bu bölgelerdeki ekonomik ve sosyal dengelerin, yerleşik halkın aleyhinde dönüşmesine ve kimi bölgelerde artan nüfusa bağlı olarak farklı kimlikleri arasında uyum sorunlarına neden olduğuna ilişkin bazı bilgilere ulaşılmıştır. Bu sonuçlara ek olarak, yöre halkından bazı erkeklerin Suriyeli kızlar ile evlenebilmek için boşanma eğiliminde bulunması, Suriyelilerin yöre halkından daha düşük ücretlerde çalışmayı kabul etmeleri, konut kiralılarının artan talep sonrasında daha da artması,

kaçakçılık ve yasa dışı olayların artması gibi olumsuz örneklerle ilişkin bazı bulgulara da ulaşılmıştır. Bu bağlamda var olan kuramsal önerme ve deneyimlenen sosyal olgular ışığında, zorunlu göç ile Türkiye'ye gelen Suriyeli girişimcilerin deneyimledikleri bu göç olgusunun, Türk toplumsal toplumsal yapıları değiştirme ve dönüştürme imkân ve kabiliyetinin var olduğu kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra göç olgusunun, Suriyeli göçmen girişimcilerin Türkiye'deki girişimcilik deneyimlerinin arka planındaki güçlü bir faktör olduğu kabul edilmiştir. Bu nedenle Suriyeli göçmenlerin girişimcilik deneyimlerinin arka planlarında yer alan göç olgusunun ve göç deneyiminin yine Suriyeli göçmen girişimcilerin gözünden incelenmesi amaçlanmıştır.

İkinci olarak, Türkiye'deki Suriyelilerin yaşadığı veya yaşaması muhtemel temel sorunun bir toplumsal kabul ve sosyal entegrasyon olduğu değerlendirilmektedir. Toplumsal kabul ve uyum süreci, karşılıklı etkileşim ilişkisinin ön plana çıktığı, çift yönlü ve siyasal, sosyal ve ekonomik temelleri olan çok boyutlu bir süreçtir. Göçü ve göçmenlerin hedef ülkedeki kabul sürecini konu alan çalışmalar incelendiğinde, ev sahibi ülkelerin göçmen/mülteci/sığınmacı gruplara karşı ön yargılar ve kaygılar taşıdıkları görülmektedir (Castles ve Miller, 2008; Ardiç Çobaner, 2015; Pandır, Efe ve Paksoy, 2015; Çetin ve Öner, 2017; Taşdemir, 2017). Literatürde yapılmış çalışmalarda bu düşüncelere ilişkin bulgular ile karşılaşmak mümkündür. Erdoğan'ın (2014, s. 5-22) Türkiye'deki Suriyelilerin kabul ve uyumlarını konu aldığı çalışmasında, Türk toplumu ile Suriyeli göçmenler arasında kimi zaman uzak ve soğuk kültürel ilişkilerin yaşandığı kimi zaman ise farklı bölgelerdeki yerel halklar tarafından Suriyelilere karşı zaman zaman bazı protestolar yapıldığı ileri sürülen bulgular arasındadır. Buna karşın, bazı bölgelerdeki Suriyelilerin ev sahibi toplumca kabul ve uyum düzeylerinin ise oldukça yüksek olduğu ilişkin bazı bulgular da yer almaktadır (Erdoğan, 2014, s. 5,22). Bu bakımdan Suriyeliler üzerinde yapılan kabul ve uyum çalışmalarında farklı zaman dilimlerindeki değişen kabul ve uyum algılarının/oranlarının ortaya çıkmasına rağmen vurgulanması gerekli olan esas önemli sorunun, Suriyelilerin entegrasyon süreçlerinin uzun zaman dilimi içerisinde ve olumlu manada sürdürebilir olması gerektiğidir (Erdoğan, 2014; Tunç, 2015; Sezgin ve Yolcu, 2016). Sürdürülebilir bir kabul sürecinde ve Suriyelilerin Türk toplumu ile olan kültürel temaslarının daha sağlıklı olarak yönetilmesinde, Suriyelilerin ekonomik hayata katılmalarının ve birer girişimci olmalarının olumlu etkilerinin bulunduğu değerlendirilmektedir. Çünkü göçmenlerin (sığınmacı ve mültecilerin) ev sahibi ekonomiye yetenekleriyle orantılı olarak ve değerleriyle uyumlu şekilde katılabilmeleri ve asgari gereklilikleri karşılayan bir yaşam standardına erişmeleri mültecilerin uyum sürecini destekleyici bir etkiye sahiptir (Kuhlman, 1991, s. 7).

Entegrasyon, sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlara dezavantajlı grupların kabul sürecine vurgu yapan bir kavramdır. Etnik, dini, kimlikel ve ekonomik eşitsizlikler gibi bir çok yapısal

sorun bu entegrasyon sorunundan ayrı düşünülmemelidir. Suriyeli sığınmacılar özelinde bakıldığında, ekonomik hayata ve ekonomik faaliyetlere katılımının sağlanması, toplumsal kabul süreçlerinin sağlıklı olarak başlatılması ve yürütülmesi açısından önemli bir değişken olduğu değerlendirilebilir (Çetin, 2016, s. 1004). Ekonomik hayata katılım, aynı zamanda göçmen topluluğun toplumdan izole olmasının önüne geçebilecek, marjinalleşmeyi önleyebilecek bir husus olarak da değerlendirilebilmektedir (bkz. Portes ve Zhou, 1993; Barnes, 1997; Alba, 1999; Castles ve Miller, 2008). Bu bağlamda Türkiye’deki Suriyeli göçmenlerin girişimcilik deneyimlerinin, Suriyelilerin entegrasyon ve kabul süreçleri üzerinde etkili olan önemli bir faktör olduğu kabul edilmiştir. Bu nedenle bu çalışmada Suriyeli göçmenlerin girişimcilik deneyimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Üçüncü olarak, geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin Türkiye’de kalma eğilimleri gün geçtikçe arttığı değerlendirilmektedir (bkz. Erdoğan, 2014; Erdoğan, 2015b; Ateş ve Bektaş, 2016; Özdemir, 2017). Bu durumun doğal bir sonucu olarak iki toplum arasında yaşanan kültürel temasların kuşaklar boyunca devam edeceği değerlendirilmektedir. Etnik girişimcilik literatüründe, temel güvenlik kaygıları ile ülkelerini terk eden göçmenlerin, ülkelerinden getirdikleri ekonomik sermayelerin zamanla azalması, daha önceki elde ettikleri sosyal statülerin kaybedilmesi, dezavantajlı bir grup haline gelmeleri gibi olumsuz nedenlerin yanı sıra kaybedilen ekonomik sermayeyi yeniden kazanma arzusunun, daha refah bir hayat yaşama isteğinin, aile fertleri için daha iyi koşullarda bir hayat sürebilmeleri gibi olumlu nedenlerle bireylerin ekonomik hayata birer girişimci olarak katıldıklarına ilişkin görüşler bulunmaktadır (bkz. Bonacich, 1973; Chell, Haworth ve Brearley, 1991; Masurel, Nijkamp, ve Vindigni, 2004; Wauters ve Lambrecht, 2006, s. 510; Edwards, 2015). Öte yandan Suriyeli göçmenleri Türkiye’de girişimci olmaya yönlendiren temel faktörlerin neler olduğu konusunda yapılmış olan çalışmaların sayısı çok azdır. Bu nedenle araştırmada Suriyeli göçmenleri girişimci olmaya yönlendiren etkenlerin yanı sıra Suriyeli göçmenlerin girişimcilik sürecinde karar alma ve girişim kurma süreçlerinin ve tercihlerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Dördüncü olarak, Suriyeli göçmenlerin kurdukları mikro, küçük ve orta ölçekli işletmelerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır (bkz. Building Markets, 2018; KDK, 2018, s. 222; TEPAV, 2018; 2019). Bu durumun temel bir sonucu olarak Suriyeli girişimciler tarafından yeni bir etnik pazar ekonomisi inşa edildiği değerlendirilmektedir. Ancak literatürde, Suriyeli girişimciler tarafından inşa edildiği var sayılan bu pazar yapısına ilişkin çalışmaların sayısı son derece sınırlıdır.

Bu genel sorunlardan hareketle, bu çalışmada 2011 yılında başlayan iç savaş sonrasında Suriye’den Türkiye’ye zorunlu olarak göç eden, geçici koruma statüsündeki Suriyeli mültecilerin,

Gaziantep ilindeki girişimcilik deneyimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla araştırma sahası olarak Gaziantep il merkezi seçilmiştir. Araştırmanın katılımcı grubu ise, Gaziantep il merkezinde gıda sektöründe çalışan 30 Suriyeli erkek girişimciden oluşturmaktadır. Araştırma bulgularına ulaşmak için gözlem ve mülakat (bkz. Bogdan ve Biklen, 1998) tekniklerine başvurulmuştur. Bu amaçla yarı-yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Araştırma bulguları katılımcılar ile yapılan görüşmelerden ve saha gözlemlerinden elde edilen verilerden oluşmaktadır. Araştırma bulgularının analizinde, araştırmanın ilerleyen bölümlerinde de sunulan, ilişkisel bir yaklaşım benimsenmiştir (bkz. Hancock ve Algozzine, 2006 ve Davey, 2009).

Bu bağlamda araştırmaya konu olan problem cümleleri aşağıda sunulmuştur:

Girişimci Suriyelilerin: Yaşam deneyimleri ve Göç Süreçleri

1. Türkiye'deki Suriyeli girişimci göçmenlerin *Suriye'deki yaşam deneyimleri ve göç süreçleri* nasıldır?
2. Türkiye'deki Suriyeli girişimci göçmenleri göç etmeye sürükleyen faktörler nelerdir? Suriyeli girişimci göçmenlerin göçe kararı alma ve göç deneyimleri nasıldır?
3. Türkiye'deki Suriyeli girişimci göçmenlerin göç tercihlerinde hedef ülke olarak Türkiye'yi, yerleşim yeri olarak ta Gaziantep ilini seçmelerinde neler etkili olmuştur?
4. Türkiye'deki Suriyeli girişimci göçmenlerin *Türkiye'deki yaşam deneyimleri nelerdir ve kültürel temasları* nasıl inşa edilmektedir?

Ekonomik Hayata Katılım Süreçleri: Girişimcilik Deneyimleri

5. Türkiye'deki Suriyeli girişimci göçmenleri çalışma hayata katılımdaki ilk deneyimleri nasıldır?
6. Türkiye'deki Suriyeli girişimci göçmenleri girişimci olmaya götüren süreç/yol/karar alma süreci nasıl gelişmiştir?
7. Türkiye'deki Suriyeli girişimci göçmenlerin iş yeri açma konusunda yaşadıkları deneyimleri, ortaklık deneyimleri ve istihdam tercihleri nelerdir? Pazar yapıları ve müşteri profilleri nasıldır?
8. Türkiye'deki Suriyeli girişimci göçmenleri işletme başarısına etki eden faktörler hakkındaki ve gelecekteki girişimcilik planlarına ilişkin görüşleri nelerdir?
9. Türkiye'deki Suriyeli girişimci göçmenlerin kültürel alandaki temasları nasıldır?
10. İşletmelerde yaşanan güncel sorunlar nelerdir?
11. Suriyeli göçmenlerin Türk vatandaşlığı ve savaş sonrası geri dönme hakkındaki görüşleri nelerdir?

1.1.2. Araştırmanın Önemi

Göç, toplumsal ve kültürel yapılarda değişim yaratma güç ve kabiliyetine sahip sosyolojik bir olgu olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, göç olgusu kaynağında bulunan nedenleri, yaşanan süreci ve sonuçları itibarıyla de sosyal bilimlerde araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Bu bakımdan, iç savaş sonrasında Suriye’den Türkiye’ye zorunlu olarak göç eden, geçici koruma statüsündeki Suriyeli göçmenlerin sosyo-ekonomik hayata katılım süreçlerindeki girişimcilik deneyimlerinin incelenmesi sadece entelektüel bir kaygı olarak görülmemektedir. Bu araştırma konusu, bu kaygının ötesinde, mültecilerin girişimcilik deneyimlerinin ev sahibi toplum ile olan ekonomik ve kültürel temaslarına ilişkin bazı göstergeleri ortaya koyabilme adına önemli bir araştırma konusunu teşkil etmektedir

Türkiye’de Suriyeli göçmenler üzerine yapılmış olan çalışmaların sayısı gün geçtikçe artmakta olduğu ve yapılan çalışmaların birçok alanda çeşitlendiği görülmektedir. Ancak, Suriyelilerin girişimcilik deneyimleri ve ekonomik hayata katılımları üzerine yapılmış çalışmaların sayısının çok sınırlı olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra yapılan çalışmaların ekonomi, iktisat ve işletme gibi bilim dallarında yapıldığı, sosyoloji alanında ise Suriyelilerin girişimcilik deneyimlerini konu alan herhangi bir çalışmanın yapılmadığı görülmektedir. Bu bağlamda araştırma konusunun sosyolojik bir perspektiften incelenmesi ulusal ve uluslararası literatüre önemli bir katkı sunacağı değerlendirilmektedir.

Bu araştırma Suriyelilerin Türkiye’deki girişimcilik deneyimleri ile ilişkili olarak Suriye deki yaşam deneyimlerinin, göç süreçlerinin ve göç deneyimlerinin incelenerek ortaya çıkarılmasında önemli katkı sunmaktadır. Bunun yanı sıra Suriyeli göçmenlerin Türkiye’deki girişimcilik deneyimlerinin incelenmesi, göçmenleri girişimci olmaya yönlendiren etkenlerin belirlenmesi, girişim kurma sürecinde bireylerin yaşadıklarını zorlukların, desteklerin ve kullandıkları stratejilerin ortaya çıkartılması adına geniş kapsamlı veri sunmaktadır. Ek olarak, bu girişimlerin ve girişimcilerin deneyimledikleri güncel sorunların ortaya koyulması, müşteri ve çalışan profillerinin incelenmesi ve bu girişimlerin Suriyeli göçmenlerin Türkler ile olan ilişkilerine dair bulgular sunması açısından alana önemli katkılar sunmaktadır. Bu bağlamda bu araştırma araştırmaya dâhil olan katılımcı grubu, araştırma konusu, bağlamı ve ortaya koyulan bulguları açısından özgün bir çalışmadır.

1.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırmada nitel araştırma desenin seçilmesinde nitel araştırmanın doğasından kaynaklanan zengin metodolojik özellikler etkili

olmuştur: Nitel araştırma, öznelerin/aktörlerin içinde bulunduğu sosyal dünyayı nasıl yorumladığı, anlamları nasıl anladığı veya anlamları nasıl üretmekte olduğunu incelemektedir (Mason, 2017). Sosyal bağlama duyarlı olan bu süreç (Mason, 2017), gözlemcileri (araştırmacıyı) kendiliğinden, doğal olarak oluşan olguları tüm karmaşıklığı içerisinde incelemesi ve irdelemesi için (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 1993) sosyal dünyanın tam ortasına koyan yerleşik bir aktivitedir (Denzin ve Lincoln, 1994, s. 3). Nitel araştırmada araştırmacının hedefi genellemeler yapmak değil, olayları ve olguları kendi ortam ve şartlarında incelemektir (Patton, 1990). Bu nedenle, nitel araştırmada temel vurgu süreç, anlayış ve anlam üzerinedir. Araştırmacılar ise veri toplama ve analizinde temel belirleyicilerdir. Araştırma sonucu elde edilen ürün araştırmacı tarafından oluşturulmuş etraflı ve zengin bir betimlemelerin bir bütünüdür (Merriam, 2013, s. 14). Bu nedenle araştırma süreci ise tümevarımsaldır. Bir diğer ifade ile nitel araştırma, insan grup ve davranışlarının nedenini ve nasıldığını anlamaya (Saruhan ve Özdemirci, 2011), belli bir bağlam ve etkileşimin bir parçası olarak (Patton, 1990, s. 1; Creswell, 2016, s. 44) sosyal dünyanın gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya koymaya (Yıldırım ve Şimşek, 2009) ve yine sosyal dünyayı alan notları, mülakatlar, konuşmaları, fotoğrafları, kayıtları ve kendimiz için yazdığımız notları gibi metalar üzerinden daha görünür hale getiren, bunun için bir dizi yorumlayıcı materyal ve uygulamaların kullanıldığı (Denzin ve Lincoln, 1994) bir araştırma sürecidir.

Araştırma verilerinin toplanmasında bir nitel veri toplama tekniği olarak görüşme (mülakat) tekniği kullanılmıştır. Görüşme yöntemini kendi içinde yapılandırılmış, yarı-yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşmeler olarak sınıflamak mümkündür (Punch, 2011; Neuman, 2013; Merriam, 2013). Bu araştırmada, araştırma konusu hakkında daha derinlemesine bilgi alınabilmesi, araştırma konusuna odaklanabilmesi, mülakat sürecini bağlamdan kopmasını güçleştirerek mülakat sürecine daha fazla esneklik kazandırabilmesi nedeniyle *yarı yapılandırılmış görüşmelere* başvurulmuştur. Bunun yanı sıra yarı yapılandırılmış görüşmelerin, (i) önceden farkına varılamamış değişkenlere ilişkin araştırmacıya doneler sunabilmesi, (ii) belli bir sistematik ve kurallar dizgesine sahip olması, (iii) katılımcıların dünya görüşlerine ve deneyimlerine ilişkin daha özgün ve zengin bilgi sunabilmesi açısından da tercih edilmiştir (Bryman, 1988; Silverman, 1993; Rubin ve Rubin, 2005). Görüşme tekniğinin uygulanması sürecinde, araştırmacının sahada üstlenmesi gerekli olan sorumluluklara (bkz. Neuman, 2013, s. 540-596), etik kurallara (bkz. Neuman, 2013, s. 750-768), görüşme sürecinde göz önünde bulundurulması gerekli olan temel konulara (bkz. Punch, 2011, s. 171) ve hassasiyetlere bağlı kalınmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen veriler, nitel araştırma kapsamında araştırma konu olan problem cümleleri bağlamında tematik analize tabi tutulmuştur.

1.2.1. Araştırmanın Katılımcıları

Araştırmanın katılımcı grubunu Gaziantep il merkezinde gıda sektöründe faaliyet gösteren geçici koruma statüsündeki otuz (30) Suriyeli erkek mikro ölçekli işletme sahibi (restoran, kafe, fastfood ve tatlıcı) oluşturmaktadır⁴. Katılımcı grubun belirlenmesinde *olasılıklı olmayan tekniklerden* yararlanılmıştır. Olasılıklı olmayan teknikler, araştırma evreninin tanımlanmasının bir ihtiyaç olmadığı, genelleme iddiasında bulunmayan nitel çalışmalarda kullanılan, evrendeki birimlerin örnekleme girme şansının eşit olmadığı tasarımlar (Gürbüz ve Şahin, 2014, s. 127-128) olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra araştırmanın sahip olduğu nitel desen ve hedeflenen bulguların genellenebilir sonuçları olmaması, araştırmacıyı *eşit olmayan bir örneklem sistemi içerisinde* katılımcıları seçmesi konusunda yönlendirmiştir.

Araştırmanın katılımlarının belirlenmesinde olasılıklı olmayan örneklem tekniklerinden *amaçlı örneklem* ve *kartopu örneklem* teknikleri eş zamanlı olarak kullanılmıştır. Amaçlı örneklem, araştırmacının son derece özel ve ulaşılması güç bir nüfusun olası tüm örnek olaylarının belirlemek için geniş bir yöntemler yelpazesinin kullanıldığı olasılıklı (rastlantısal) olmayan bir örneklem türü olarak tanımlanmaktadır (Neuman, 2013, s. 322). Bir diğer ifade ile amaçlı örneklem araştırmacının kendi gözlemlerinden hareketle araştırma sorunsalına en uygun geleceğini değerlendirdiği belli özellikleri taşıyan örneklem grubunun seçildiği örneklem türüdür (Gürbüz ve Şahin, 2014, s. 128). Amaca yönelik örneklemde, örneklem veya katılımcı grubun büyüklüğü elde edilen bulgular göz önünde bulundurularak belirlenmektedir. Yeni hiçbir bilgiye ulaşamadığında, doygunluk ve aşırılık seviyesine ulaşınca örneklem/katılımcı grubun dâhil edilmesi son bulur (Lincoln ve Guba, 1985, s. 222).

Bu çalışmada amaçlı örneklem tekniğinin seçilmesinde, araştırma konusu bağlamında bazı özelliklerin aranıyor olması etkili olmuştur: *Bu özelliklerden ilki*, araştırmanın katılımcılarının seçiminde 2011 yılı sonrasında (iç savaş sonrasında) Suriye'den Türkiye'ye zorunlu olarak göç etmiş olmasıdır. *İkincisi*, katılımcı grubunun seçilmesinde, göç eden Suriyelilerin, Gaziantep ilinde yaşaması ve kendi işletmesini kurarak girişimci olması kriteri getirilmiştir⁵. *Üçüncü olarak*, söz konusu işletmelerin il merkezinde gıda sektöründe faaliyet gösteren restoran, kafe, fastfood ve tatlıcı gibi iş yerleri olması kriteri getirilmiştir. Bu durumun (i) temel nedeni Suriyeli girişimciler tarafından kurulan firmaların gıda sektöründe yoğunlaşmasıdır. Örneğin Gaziantep ilinde faaliyet gösteren Suriyeli firmaların en çok yoğunlaştığı sektörlere incelendiğinde Gıda

⁴ Mikro İşletmeler: 10 kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançodan herhangi biri 1 milyon TL aşmayan işletmeler, mikro işletme olarak adlandırılmaktadır (Türkiye Odalar ve Borsalara Birliği [TOBB], 2019, s. 2).

⁵ Araştırma sahası olarak Gaziantep il merkezinin belirlenme nedenleri Bölüm 1.2.3'te sunulmuştur

sektörü % 17'lik payla ilk sırada yer almaktadır. Bu sıralamayı sırasıyla, dış ticaret (%13), ayakkabıcılık (% 12) ve tekstil (% 11) alanları takip etmektedir (www.gto.org.tr). Bunun yanı sıra (ii) gıda sektörünün pazar ve müşteri özellikleri dikkate alındığında kültürel temaslar açısından yoğun bir sektör olarak gözlemlenmesi etkili olmuştur.

Amaçlı örnekleme tekniğinden farklı olarak kartopu örnekleme tekniğinin seçilme nedeni ise, araştırmacının bir örnek olayla başlayarak, aynı örnek olaydan veya katılımcılardan aldığı bilgilere dayanarak veya referans noktası oluşturarak başka örnek olayların veya katılımcılara ulaşmak istenmesidir. Kartopu örnekleme tekniği de olasılıklı olmayan bir teknik olarak karşımıza çıkmaktadır (Neuman, 2013, s. 324). Bu bağlamda kartopu örnekleme tekniği, sahaya katılım ve araştırması sürecinde oluşturulan referans noktalarından ve bu referans noktalarının sosyal ağlarının (katılımcılar, muhasebeciler, sanayi ve ticaret odası temsilcileri, eğitmen ve akademisyenlerin) kullanılarak katılımcılara ulaşılmasında araştırmacıya yardımcı olmuştur. Bunun yanı sıra kartopu örnekleme tekniği, katılımcılar ve araştırmacı arasındaki güven ilişkisinin kurulma sürecini de hızlandırmıştır.

Katılımcıların belirlenmesi sürecinde (araştırma sahası) Gaziantep şehir merkezinin cadde ve sokakları araştırmacı tarafından gezilerek Suriyeliler tarafından işletildiği değerlendirildiği restoranlar ve kafeler belirlenerek haritada yerleri işaretlenmiştir. Dışardan bir göz olarak, söz konusu işletmelerin belirlenmesinde restoran, kafe ve fastfood işletmelerinin tabelalarında bulunan “Halep Sofrası, Şam lokantası, Şam tatlıcısı..vb” gibi isimlerin yanı sıra, satılan ürünler arasında Suriye yemek kültürüne özgü “felafer, kerabiç, şam tatlısı” gibi isimlerin bulunması etkili olmuştur⁶.

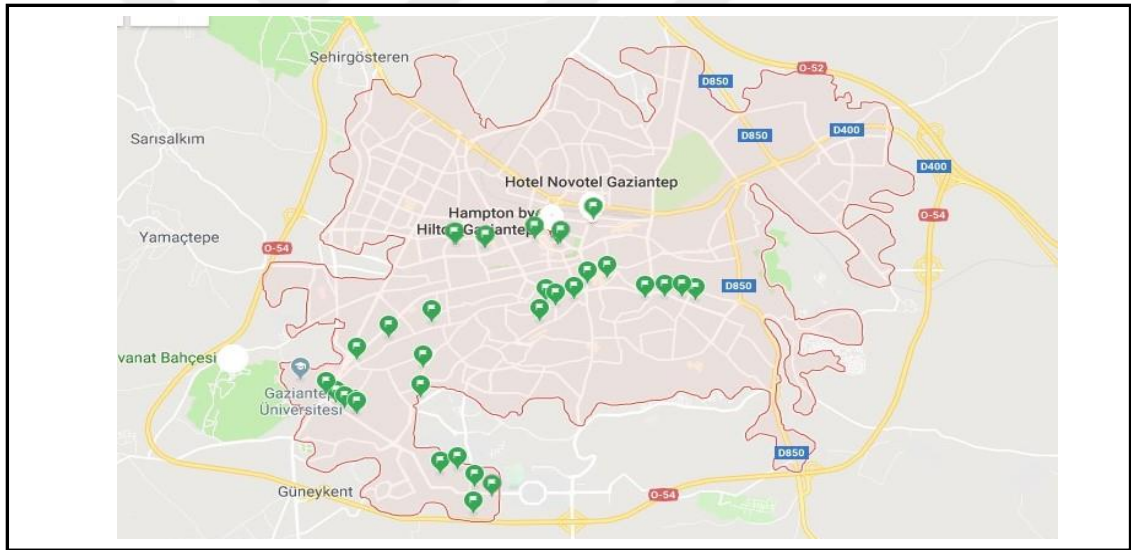
Katılımcıların belirlenmesi sürecinde mülakatlar öncesinde informal görüşmeler yapılarak katılımcı adayları hakkında bilgi toplanılmıştır. Bu ön mülakatlarda, katılımcıların Türkiye’de sahip oldukları statüler (*vatandaş, mülteci, sığınmacı, geçici koruma, göçmen, kaçak... vb.*), medeni durumları (*evli, bekâr, boşanmış, çok eşli, ulus ötesi evlilik yapmış birey... vb.*), yapmış oldukları iş ve iş yerindeki idari pozisyonları (*çalışan, ortak, patron... vb.*), iş yerindeki ortaklık durumları (*Türk ortaklı, Suriyeli ortaklı, çoklu ortaklık... vb.*) hakkında bilgi alınmıştır. Araştırma bağlamında katılımcı özelliklerini taşımadığı belirlenen bireyler ile görüşmelere son verilmiş ve bunlar çalışmada kullanılmamıştır.

Katılımcı adayları ile yapılan (*informal*) ön görüşmeler sonrasında katılımcı profiline uygun olduğu değerlendirilen adaylara, araştırma konusu, mülakat sorularının niteliği ve bağlamı,

⁶ Gaziantep Büyükşehir Belediyesi kararlarınca, belediye sınırları içerisinde Arapça tabela kullanılması yasaklanmıştır. Zabıta ekiplerince yapılan denetimlerde bu hususlara dikkat edildiği gözlemlenmiştir.

mülakat süresi ve amacı, dâhil olma ve ayrılma kriterleri, kişisel bilgilerin güvenlik süreci, akademik çalışmanın etik esasları hakkında katılımcılara bilgi verilmiştir. Bu bilgilendirme sonrasında adaylara mülakatlara katılmayı isteyip istemedikleri sorulmuştur. Araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden adaylarla mülakatlar yapılmıştır. Katılımcıların araştırma sahasındaki dağılımı Şekil 1’de gösterilmiştir. Araştırmanın başlangıcında ulaşılması beklenen katılımcı sayısı ile ilgili belirli bir hedef belirlenmemiştir. Araştırma sürecinde doygunluk ve tekrara düşülmeye başlandığında araştırma ve katılımcı gruba dâhil etme süreci sonlandırılmıştır. Bu nedenle 30 (otuz) erkek katılımcı ile araştırma sonlandırılmıştır.

Etik kurallar kapsamında araştırma bulgularında, katılımcıların ad ve soyadı gibi şahsi bilgilerine yer verilmemiştir. Bunun yerine katılımcıları tanımlamak için, katılımcıların mülakat sıralarının esas alındığı kod numaraları verilmiştir. Bu örneğe göre mülakat sırası 8 olan katılımcı, “[K8]” şeklinde kodlanmıştır. Araştırmaya katılan katılımcılar hakkında daha ayrıntılı bilgi sunmak amacıyla katılımcıların sosyodemografik özelliklerinin yer aldığı Tablo 1 hazırlanmıştır.



Şekil 1: Katılımcıların Araştırma Sahasındaki Dağılımı⁷

⁷ Şekilde katılımcıların kimlik bilgilerinin ortaya çıkmaması için işletmelerin tam adreslerine yer verilmemiş, yakın adres ve konumlar ile haritada yeşil bayrak () işareti ile işaretlenmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Sosyodemografik Bilgileri⁸

Kod No	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Suriye’de Yaşadığı Yer		Suriye’deki İş Kategorisi	Türkiye’deki İş Kategorisi
K1	23	Bekâr	Lisans Mezun	Şam	Kasaba	Öğrenci	Fastfood İşletmecisi
K2	45	Evli	Lise Mezun	Halep	Merkez	Restoran İşletmecisi	Restoran İşletmecisi
K3	27	Bekâr	Lisans Mezun	Halep	Kasaba	Elbise mağazası çalışanı	Fastfood İşletmecisi
K4	44	Evli	İlkokul Mezun	Halep	Merkez	Oto tamircisi	Pide İşletmecisi
K5	39	Evli	İlkokul Terk	Halep	Merkez	Ticaret	Restoran İşletmecisi
K6	35	Evli	Y. Lisan Mezun	Halep	Merkez	Mühendis (Fabrika Çalışanı)	Fastfood İşletmecisi
K7	38	Evli	Lisans Mezun	Tel Abyad	Merkez	Ticaret	Restoran İşletmecisi
K8	50	Evli	Lisans Mezun	Halep	Merkez	Uluslararası Ticaret	Fastfood İşletmecisi
K9	45	Evli	Lisans Mezun	Halep	Merkez	Uluslararası Ticaret	Fastfood İşletmecisi
K10	36	Evli	Lise Mezun	Halep	Merkez	Galeri ve Emlak Alım Satım	Fastfood İşletmecisi
K11	28	Evli	İlkokul Mezun	Halep	Merkez	Uluslararası Ticaret	Fastfood İşletmecisi
K12	50	Evli	Lisans Mezunu	Halep	Merkez	Tekstil Fabrikası Sahibi / Avukat	Fastfood İşletmecisi
K13	30	Evli	İlkokul Terk	Halep	Merkez	Restoran çalışanı	Fastfood İşletmecisi
K14	24	Bekâr	Lisans Öğrencisi	Halep	Merkez	Öğrenci	Restoran İşletmecisi
K15	26	Bekâr	Lisans Mezunu	Halep	Merkez	Öğrenci	Fastfood İşletmecisi
K16	37	Evli	Lisans Mezunu	Halep	Merkez	Satış danışmanı	Fastfood İşletmecisi
K17	29	Bekâr	Lisans Terk	Halep	Merkez	Öğrenci	Fastfood İşletmecisi
K18	26	Bekâr	Lisans Mezunu	Halep	Merkez	Mühendis	Fastfood İşletmecisi
K19	35	Evli	İlkokul Terk	Halep	Merkez	Tatlıcı	Tatlıcı
K20	32	Bekâr	Lise Mezun	Halep	Merkez	Restoran İşletmecisi	Restoran İşletmecisi
K21	49	Evli	Lise Mezun	Halep	Merkez	Tatlıcı	Tatlıcı
K22	43	Evli	Lisans Mezunu	Halep	Merkez	Fabrika Sahibi	Restoran İşletmecisi
K23	37	Evli	Lise Mezun	Halep	Merkez	Restoran İşletmecisi	Fastfood İşletmecisi
K24	34	Evli	Lise Mezun	Halep	Merkez	Fabrika Sahibi	Restoran İşletmecisi
K25	34	Evli	Lisans Mezunu	Halep	Merkez	Fastfood İşletmecisi	Fastfood İşletmecisi
K26	29	Bekâr	Y. Lisan Mezunu	Halep	Merkez	Öğrenci	Restoran İşletmecisi
K27	32	Evli	İlkokul Mezun	Halep	Merkez	Berber	Fastfood İşletmecisi
K28	29	Evli	İlkokul Mezun	Halep	Merkez	Kuruyemişçi	Fastfood İşletmecisi
K29	35	Evli	Lise Mezun	Halep	Merkez	Fabrika Sahibi	Restoran İşletmecisi
K30	45	Evli	Y. Lisan Mezun	Halep	Merkez	Akademisyen	Fastfood İşletmecisi

⁸ Katılımcıların tümü erkek Suriyeli göçmenlerden oluşmaktadır.

1.2.2. Araştırma Sahası

Suriyeli göçmenlerin girişimcilik deneyimlerini konu alan bu araştırmamın saha çalışması Gaziantep il merkezinde yapılmıştır. Araştırma sahasının belirlenmesinde araştırma sahasına özgü bazı hususlar etkili olmuştur. Örneğin, Gaziantep ilinin araştırma sahası olarak belirlenmesinde *ilk olarak* çeşitli illerde bulunan Suriyeli göçmen nüfus oranları ve nüfus yoğunluğu dikkate alınarak araştırmaya uygun iller bir elemeye tabi tutulmuştur. Bu amaçla Suriyeli nüfus oranları ve nüfus yoğunluklarına göre ilk beşte yer alan iller belirlenmiştir. Nüfus oranlarına göre sıralamanın en başında 559,033 Suriyeli göçmen ile İstanbul gelmektedir. Ardından sırasıyla 451,751 kişi ile Şanlıurfa ve 439,673 kişi ile Hatay gelmektedir. Gaziantep ise Türkiye’de Suriyeli nüfusunun en fazla bulunduğu şehirler arasında 427,859 göçmen ile dördüncü sırada bulunmaktadır (www. goc.gov.tr). Suriyeli göçmenlerin nüfusunun yerli nüfus ile kıyaslandığında ise Suriyelilerin en yoğun olarak yaşadığı il %80,53 ile Kilis’tir. Şanlıurfa (%22,23) ve Hatay (%27,82)’ın ardından Gaziantep %21,02’lik⁹ oranla yine dördüncü şehir olarak karşımıza çıkmaktadır (www.multeciler.org.tr). Bu bağlamda hem nüfus oranları ve hem de nüfus yoğunluk oranları bakımından Suriyeli göçmenlerin yoğun olarak yaşadıkları İstanbul, Şanlıurfa, Hatay, Kilis ve Gaziantep illeri araştırma sahası için aday iller olarak seçilmiştir.

İkinci olarak, araştırma konusu ve benzeri konularda çalışmalar yapmış olan bilim insanlarının görüşlerine başvurulmuştur. Bu kapsamda Şanlıurfa, Diyarbakır ve Mersin illerindeki Suriyeli göçmenlerin girişimcilik deneyimlerine ilişkin bilim insanlarının tecrübi bilgilerden istifade edilerek araştırma sahaları hakkında ayrıntılı bilgiler alınmıştır. Ve sonrasında aday iller elde edilen bu tecrübi bilgiler sonrasında bir elemeye tabi tutulmuştur.

Üçüncü olarak, araştırma sahasının belirlenmesinde Suriyeli göçmenlerce kurulan işletme sayıları değerlendirilmeye alınmıştır. Suriyeli göçmenlerce kurulan işletme sayıları incelendiğinde en fazla işletmenin kurulduğu il İstanbul olarak karşımıza çıkmaktadır. İstanbul’un birinci sırada yer aldığı bu sıralamayı, Mersin ve Gaziantep illeri takip etmektedir (TEPAV, 2018).

Yukarıdaki sunulan ön bilgiler, edilen bulgular ve bilim insanları ile yapılan ön görüşmeler bağlamında Mersin ilinde bulunan Suriyeli girişimcilerin çoğunlukla kayıt dışı çalışması, Diyarbakır’da bulunan Suriyeli girişimcilerin çoğunlukla düşük sosyoekonomik statü gruplarında yer alması ve Şanlıurfa’da bulunan işletmelerin sayılarının düşük olması nedeniyle bu iller araştırma sahası aday iller sıralamasından çıkartılmıştır¹⁰. Bunun yanı sıra İstanbul’daki Suriyeli

⁹ Bu bakımdan güncel nüfus proeksiyonları esas alındığında Gaziantep’te yaşayan her beş kişiden birinin Suriyeli göçmen olduğu ifade edilebilir

¹⁰ Kaynak: bilimsanları ile yapılan görüşmeler.

göçmen yoğunluğunun diğer aday illere göre daha düşük olması ve Kilis ilindeki Suriyeli göçmenlerin nüfus yoğunluğunun çok yüksek olması nedeniyle bu iki il de aday listesinden çıkartılmıştır. Bu sınırlamalar bakımından Gaziantep ili araştırma sahasına uygunluk özellikleri bakımından diğer illere göre daha avantajlı hale gelmiştir.

Yukarıda bahsedilen avantajlarının yanı sıra, Gaziantep şehrinde bulunan Suriyeli girişimcilere ilişkin bazı özellikler de araştırma sahası olarak belirlenmesinde katkı sunmuştur: Araştırma bağlamında Gaziantep Sanayi Odası, Ticaret Odası ve Esnaf ve Zanaatkârlar Odaları Birliği ziyaret edilmiş ve güncel veriler alınmıştır: Odalarda yapılan incelemelerde, Sanayi Odası temsilcisi ile yapılan mülakatlarda, 13 Kasım 2017 verilerine göre odaya kayıtlı 4600 üyenin 64 tanesinin Suriyeli (küçük, orta ve büyük) sanayici olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ticaret Odası verilerine göre ise, 2011 yılından sonra yıllara göre odaya kayıtlı firma sayısı büyük oranda artmıştır. 2011 yılında sadece 12 firma odaya kayıtlı ile bu sayı 2015 yılında 571'e, 2018 yılında ise 1247'ye ulaşmıştır. Esnaf ve Zanaatkârlar Odaları Birliğindeki kayıtlar incelendiğinde 2018 yılı itibarıyla birliğe kayıtlı 380 işletme olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Elde edilen veriler bakımından Gaziantep'te kurulan işletme sayıları Gaziantep'in araştırma sahası olarak belirlenmesine katkı sunmuştur. Ek olarak, Gaziantep'in bir sanayi şehri olması ¹¹ ve geniş ticari imkânlara sahip olması (<http://www.paralimani.com>, 2016) araştırma sahası olarak Gaziantep ilinin belirlenmesinde katkı sunmuştur.

Tüm bunlara ek olarak, Gaziantep şehrinin tarihi, siyasi, coğrafi ve sosyal özellikleri, şehrin araştırma sahası olarak belirlenmesinde katkı sunmuştur: Günümüz Suriye devleti Osmanlı döneminde Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası olması hasebiyle, Gaziantep şehrinin kültürel ve tarihsel özellikleri Suriye'nin (özellikle de Halep'in) kültürel ve tarihsel özellikleri ile benzerlik göstermektedir. Bu tarihsel ve kültürel ortaklık ilişkilerinin temelleri 1818-1819 yılları arasında Gaziantep şehrinin Halep'in bir kazası olmasıyla da pekişmiştir (www.gantep.bel.tr, 2019). Tarihsel yakınlığın yanı sıra coğrafi yakınlıkta Gaziantep şehrinin kendine göç almasında etkili olduğu görülmüştür. Gaziantep'in coğrafi konumu ve şehrin Suriye sınırında bulunması göç akışları üzerinde etkili olmaktadır. Gaziantep ve Halep şehirleri arasındaki 185 km'lik mesafe iki benzer kültür arasındaki temasların yoğun olarak yaşanmasında etkili olduğu katılımcı deneyimlerine de yansımıştır. Bunun yanı sıra Gaziantep'in Suriye ile sınırını oluşturan Karkamış, Oğuzeli ve Islahiye ilçeleri Suriye'den yaşanan göç dalgalarının direk olarak Gaziantep'e yönelmesinde etkili olduğu katılımcı beyanlarına yansımıştır. Yukarıda başlıklar altında sunulan karşılaştırmalar ve Gaziantep şehrinin sahip özellikler nedeniyle Suriyelilerin

¹¹ ISO 500 verilerine göre Gaziantep, üretimden satışlar oranaları ile 7'nci büyük sanayi şehridir.

girişimcilik deneyimlerinin incelenmesinin amaçlandığı bu tez çalışmasında Gaziantep araştırma sahası olarak belirlenmiştir.

1.2.3. Veri Toplama Teknikleri ve Veri Toplama Süreci

2011 yılında başlayan iç savaş sonrasında Suriye’den Türkiye’ye zorunlu olarak göç eden, geçici koruma statüsündeki Suriyeli göçmenlerin girişimcilik deneyimlerinin incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada katılımcıların yaşam deneyimleri hakkında bilgi sahibi olabilmek amacıyla, *ilk olarak* araştırmacı tarafından “görüşme soru havuzu” hazırlanmıştır. Soru havuzunun hazırlanmasında göç (*migration*), göçmen girişimciliği (*immigrant entrepreneurship/ethnic market*), mülteci girişimciliği (*refugee entrepreneurship*) ile ilgili ulusal ve uluslararası literatür incelenmiştir. Alan yazında bulunan çalışmalar içerik, nitelik ve sonuçları itibarıyla araştırma konusu ile karşılaştırılarak, görüşme sürecinde kullanılabilecek soru formları haline getirilmiş ve soru havuzuna rast gele olarak eklenmiştir. Örneğin, Light (1972)’in ‘kapalı market hipotezi’ (*protected market hypothesis*) ve Aldrich ve Waldinger (1990) ile Masurel, Nijkamp ve Vindigni’in (2003) etnik zincirlerin kırılmasına ilişkin görüşleri esas alınarak, “*Suriyeli işletmelerin müşterilerinin çoğunun yine aynı etnik kimlikten gelen kişiler olması veya bu zincirin kırılarak, işletmenin diğer gruplar tarafından da tercih edilebilir bir işletme olup olmadığı*” ile ilgili bir soru hazırlanarak havuza eklenmiştir.

Bu süreç esnasında eş zamanlı olarak araştırmacı tarafından Türkiye’de mültecilerin girişimcilikleri üzerine çalışmalar yapan dernek ve sivil toplum kuruluşları ile irtibata geçilmiştir. Örneğin, Habitat Derneğinin, Türkiye’deki mülteciler için hazırlamış olduğu girişimcilik eğitim projesi olan İMECE¹² adlı çalışma projesi için, derneğin proje sorumluları ile iletişime geçilerek verilen eğitimler hakkında bilgi alınmıştır. Ayrıca derneğin, Ankara CERN MODERN’ de yer alan ve mültecilere verilen girişimcilik eğitimi konu alan bir atölye çalışmasına 23 Kasım 2017 tarihinde araştırmacı tarafından katılım gerçekleştirilmiştir. Bu bir günlük eğitim sürecinde ikisi Suriyeli olmak üzere, Iraklı (1 kişi), Afganistanlı (1 kişi), Afrikalı (2 kişi) toplamda altı mülteci ile ön mülakatlar yapılarak göç süreçleri, Türkiye’deki yaşam deneyimleri, ekonomik hayata katılım süreçleri ve girişimcilik planları hakkında kısa görüşmeler yapılmıştır¹³.

Bu aşamada soru havuzu için belirlenen soru sayısı 110 olarak hesaplanmıştır. Ardından araştırmanın içeriği ile doğrudan ilişkili olmayan sorular ve yakın anlama gelen sorular

¹² <http://habitatdernegi.org/projeler/imece/> (Derneğin mültecilerin girişimcilik deneyimleri üzerine yaptıkları çalışmalar için linke tıklayınız.)

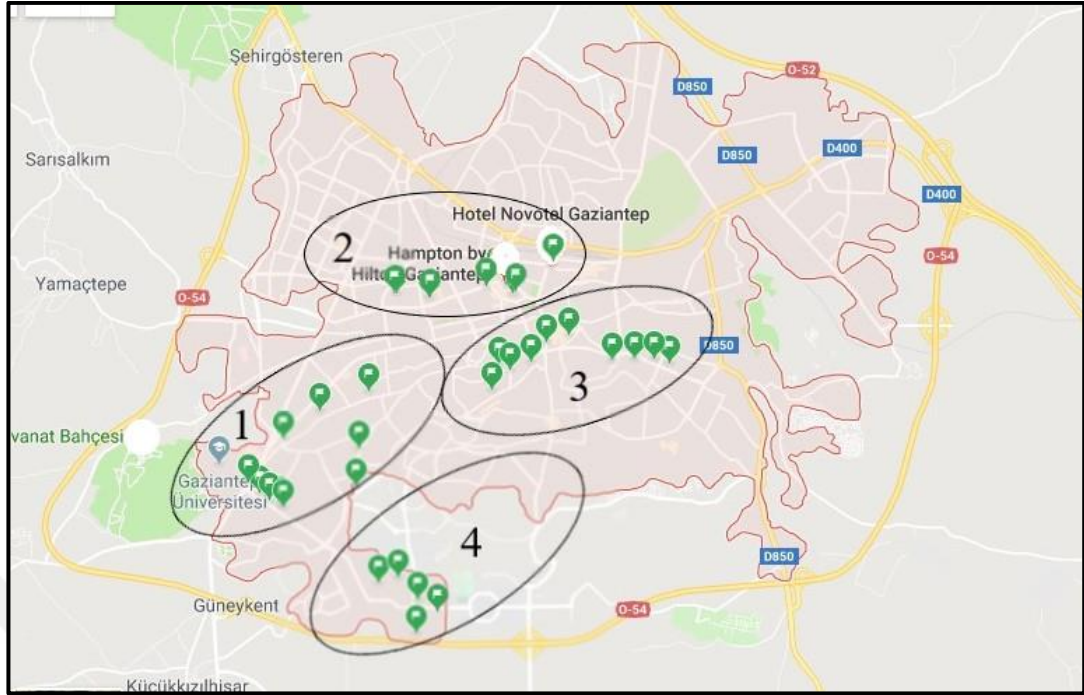
¹³ Atölye çalışmalarının ve eğitimlerinin yapıldığı zaman diliminde söz konusu mültecilerin, ekonomik hayata katılım henüz gerçekleşmemiştir. Bu nedenle görüşmeler, geleceğe yönelik projeleri ve hedefleri doğrultusunda gelişmiştir.

araştırmacı tarafından elenerek araştırmanın bağlamına sadık kalınmaya çalışılmıştır. Soru sayısı 75'e indirilmiştir. Üçüncü olarak görüşme sorularının kapsam geçerliliği için tez danışmanın görüşlerine sunulmuştur. Tez danışmanın görüşü sonrasında 10 soru soru havuzundan çıkartılmıştır. Son olarak mülakat sürecinde kullanılmak ve katılımcıların soruları daha iyi anlayabilmesini sağlamak amacıyla tüm sorular Arapça ve İngilizce dillerine de çevrilerek, üç dilli yarı yapılandırılmış taslak bir görüşme formu hazırlanmıştır. Sonuç itibarıyla, bu aşamada, pilot çalışmalarda kullanılmak üzere toplam 65 soruluk yarı yapılandırılmış bir görüşme formu oluşturulmuştur. Araştırmanın uygulanması amacıyla Hacettepe Üniversitesi Senatosu Etik Komisyonunun 35853172/433-1210 sayılı etik kurul izni alınmıştır. Etik kurul izni Ek 1'de sunulmuştur.

İkinci aşamada, katılımcıların yaşam deneyimleri hakkında bilgi sahibi olabilmek amacıyla, taslak olarak hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formunun anlaşılabilirliği, soru listesinin katılımcılarla uyumu, soru dizimi ve sırasının sınanması, görüşme formunun kullanılabilirliği ve işlevliliğinin sınanması için 2017 yılının Aralık ayında 4 katılımcı ile Gaziantep'te pilot çalışma yapılmıştır. Pilot çalışmalar sonrasında, bağlama ve sahaya uygun olmayan, yanlış anlaşılma kabiliyeti olan sorular çıkartılmıştır. Ayrıca katılımcıların sorular hakkındaki görüşleri alınmış ve de tez danışmanın görüşleri doğrultusunda görüşme formuna son şekli verilmiştir. Yeni hazırlanan görüşme formu, katılımcıların (a) demografik bilgilerinin yanı sıra (b) Suriye'deki yaşam deneyimleri, (c) zorunlu göç süreçleri, (d) Türkiye'deki girişimcilik deneyimleri ve ekonomik hayata katılım süreçleri ve (e) Türk toplumu ile olan kültürel temaslarına ilişkin görüşleri olmak üzere beş ana çerçeveden oluşturulmuştur. Görüşme formu son hali Ek 2'de sunulmuştur.

Araştırmanın saha araştırması Ocak 2018 ile Haziran 2018 tarihleri arasında, farklı zaman dilimlerinde gerçekleştirilmiştir. Bu maksatla araştırmacı tarafından Ankara'dan Gaziantep'e, pilot çalışmalar da dâhil olmak üzere on iki seyahat yapılmıştır. Toplamda 36 gün alan araştırmasında geçirilmiştir.

Araştırma verilerinin toplanmasında araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Pilot çalışma sonrasında, araştırma sahası ve katılımcı adayları ile ilgili daha fazla bilgi alabilme adına araştırma sahasında zaman geçirilmiştir. Bu maksatla, Gaziantep şehir merkezi araştırmacı tarafından yürüyerek gezilmiştir. Araştırma sahası, sahip oldukları farklılaşan sosyokültürel ve ekonomik özellikler dikkate alınarak, araştırmacı tarafından dört bölgeye ayrılmıştır: Bu bölgeler sırasıyla (1) üniversite bölgesi, (2) belediye ve valilik bölgesi (şehir merkezi), (3) sanayi bölgesi, (4) Karataş yerleşkesidir (bkz. Şekil 2.).



Şekil 2: Araştırma Sahasında Araştırmacı Tarafından İncelenen Bölgeler

Her bir bölgede ki iş yerleri, müşteri profili ve verilen hizmetler açısından kendi içerisinde homojen bir yapıya sahipken, aynı özellikleri bakımından diğer bölgelerden farklılaşmaktadır. Örneğin, üniversite bölgesindeki işletmeler çoğunlukla üniversite öğrencilerine, kafe, fastfood ve nargile hizmet sunarken, sanayi bölgesinde işletmeler çoğunlukla fabrika işçilerine ve sanayi çalışanlarına sulu yemek, ızgara et ve tavuk ürünleri ile ilgili yemek hizmeti verilmektedir. Bu bakımdan mekanlar, yemekler, fiyatların yanı sıra müşteri grupları ve hijyen beklentilerinin de değişmekte olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Bu bölgelerdeki iş yerleri hakkında ön bilgi edinebilmek amacıyla bölgeyi iyi bilen bir rehber ile birlikte gezilerek saha hakkında gözlemler yapılmıştır. Farklı cadde ve sokaklarda Suriyeliler tarafından işletildiği değerlendirilen restoranlar ve kafeler belirlenerek haritada yerleri işaretlenmiştir. Bu aşamada dışardan bir göz olarak bir işletmenin Suriyeliler tarafından işletilip işletilmediğin belirlenmesinde restoran, kafe, fastfood ve tatlıcı işletmelerinin tabelalarında bulunan “Halep Sofrası, Şam lokantası” gibi isimlerin yanı sıra, satılan ürünler arasında Suriye yemek kültürüne özgü “felafer, kerabiç, şam tatlısı” gibi isimlerin bulunması, tabelalarda Arapça yemek ve şehir isimlerinin bulunması etkili olmuştur. Bu işletmelerin sahiplerine veya ortaklardan birisine ulaşılarak araştırma konusu ve amacı hakkında bilgi verilmiştir. Bilgilendirme sonrasında görüşme sürecine katılabileceği konusunda olumlu yanıt veren katılımcı adaylarının iletişim bilgileri alınarak, belli bir plan dâhilinde randevular verilmiştir. Bu randevu planının veya görüşme takviminin oluşmasında, (i) araştırmacının (saha araştırmacısının) Ankara

ilinde ikamet etmesi, (ii) araştırmacının uçak seyahatleri yaparak sahaya (Gaziantep) gelmesi, (iii) işletme sahiplerinin günlük işlerindeki (bazıları aynı zamanda mutfak çalışanı) yoğunluk ve (iv) farklı kategorilerindeki işletmelerin müşteri gruplarına göre farklılaşan yoğunluk saatleri de etkili olmuştur. Örneğin, tavuk döner ve tavuk ürünleri üzerine hizmet veren bir fastfood işletmesi ile görüşmek istediğimizde; (i) iş yeri sahibinin sabah erken saatte işe gelmemesi, (ii) müşterilerin öğlen 12.00-14.00 saatleri arasında yoğun olması, (iii) iş yeri sahibinin Cuma günleri öğleden sonra Cuma namazına gitmesi gibi nedenlerle, iş yeri sahibinin talebi üzerine perşembe günü öğleden sonra 14.00 ile 15.00 arasında görüşmek üzere randevu verilmiştir. Bir başka örnekte ise felafer (*öğütülmüş nohuttan yapılan ve yağda kızartılarak servis edilen bir çeşit yöresel yemek*) hizmeti veren bir fastfood sahibine; iş yoğunluğunun sabah 07.00 ile öğlen 14.00 arasında olması nedeniyle saat 15.00'dan sonra görüşmek üzere randevu verilmiştir. Ayrıca her görüşme sonrasında bölgedeki diğer Suriyeli işletmeler konusunda bilgi alınmış ve bu referanslar doğrultusunda amaçlı ve kartopu örneklem metodu ile diğer katılımcı adaylarına ulaşılmıştır.

Ön saha çalışmasında Suriyeliler tarafından işletilen toplam 62 işletme tespit edilmiştir. Bu işletmelerin sahiplerinden 3 tanesinin 2011 yılındaki iç savaş öncesinde Türkiye'ye göç etmesi nedeniyle işletme sahipleri katılımcı aday listesine alınmamıştır. Geriye kalan 59 işletmede içerisinden, (i) sekiz (8) iş yeri sahibinin mülakatlara katılmayı direkt olarak reddetmesi, (ii) iki (2) iş yeri sahibinin iş yerine uzun aralıklar ile gelmemesi, (iii) iki (2) iş yeri sahibinin verilen mülakat randevusuna üst üste iki kez düğün, cenaze, hastalık gibi nedenler ile riayet etmemesi, (iv) iki (2) iş yeri sahibinin önce görüşmek istemesi ardından verilen randevuda yapılmak istenilen mülakata katılmayı kabul etmemesi nedeniyle toplam 14 işletme sahibi katılımcı listesine çıkarılmışlardır. Mülakatlara katılmayı direkt olarak reddeden sekiz (8) iş yeri sahibinin bu tercihinde temel güvenlik kaygılarının ön planda olduğu değerlendirilmektedir¹⁴.

Araştırmaya dâhil olma kriterlerine sahip toplam 45 katılımcı adayından 30 katılımcı ile süreleri en az 45 dakika ile en çok 122 dakika arasında değişen sürelerde görüşmeler yapılmıştır. Üç (3) görüşmede ise katılımcılar mülakatlara iş yeri ortakları birlikte katılmışlardır: Örneğin, bir aile lokantasını işleten iki kardeş ve bir baba ile mülakat aynı anda yapılmıştır. Başka bir örnekte ise, akrabalık bağı bulunmayan iki Suriyeli ortak aynı anda mülakata katılmışlardır. Ve bu mülakatların her biri tek bir mülakat olarak sayılmıştır. Yüz yüze yapılan bu görüşmelerde, yarı yapılandırılmış görüşme formunda ki açık uçlu sorular katılımcılara yöneltilmiş ve sorulara cevap

¹⁴ Bu sekiz işletme sahibi öncelikle emniyet, valilik, istihbarat gibi devlete ilişkin bir kurumda çalışıp çalışmadığımızla ilişkin sorular sormuşlardır. Ardından kendileri ile ilgili olarak sormak istediğimiz soruları görmek istemişler ve ardından araştırmaya katılmayı kabul etmemişlerdir. Görüşmeyi kabul etmeyen işletme sahipleri, kendisinin iş yeri sahibi olmasına rağmen iş yeri patronunun iş yerinde olmadığı, kendisinin bir çalışan olduğu ve yeteri kadar bilgiye sahip olmadığı gibi bahaneler ileri sürerek katılmak istememişlerdir.

vermeleri istenmiştir. Katılımcıların cevapları doğrultusunda ihtiyaç halinde “eleme” ya da “aldatma” amacı gütmeyen daha derinlemesine bilgi elde etmek amacıyla “bağlantılı sorular” yöneltilmiştir (bkz. Neuman, 2013, s. 415). İkinci olarak, katılımcıların sorulan soruları araştırmacının amaçladığı biçimde anlayıp anlamadığını kontrol etmek, yanıtlayıcının usamlamasını (usa vurmasını) açığa çıkarmak (bkz. Neuman, 2013, s. 416), belirsiz bir yanıtı netleştirmek, eksik bir yanıtın tamamlanmasını sağlamak veya konuyla ilgili bir yanıt elde etmek için (bkz. Neuman, 2013, s. 444) sondaj sorularına müracaat edilmiştir. Bu aşamada, sondaj sorularının olumsuz bir özelliği olarak yanıtlayıcının vereceği cevapları yönlendirme imkân ve gücüne sahip olduğu hatırdan çıkartılmamıştır.

Görüşme sürecinde tüm sorular her katılımcıya sırasıyla sorulmamıştır. Örneğin, bekâr bir katılımcıya eşi veya çocukları ile ilgili sorular sorulmazken, evli katılımcılara muhtemel evlilik planları ve adayları ile ilgili sorular yöneltilmemiştir. Görüşmeler sürecinde formal bir üslup takınılmamış, görüşmeler güven ve saygı ilişkisi çerçevesinde sürdürülmüştür. Tüm görüşmelerde katılımcılar tarafından araştırmacıya çay/Suriye çayı, kahve, su, yemek ve tatlı ikramları yapılmıştır. Adabı muaşeret ve akademik etik kurallar kapsamında ikramlar kabul edilmiştir. Katılımcılar ile yapılan görüşmeler katılımcıların izinleri doğrultusunda ses kaydı altına alınmıştır. Bunun yanı sıra görüşmeler esnasında katılımcıların kullandıkları jest ve mimikler, beden dili, öfke, kızgınlık veya sevinç belirten duygu belirten sözsüz unsurlar da araştırmacı tarafından not edilmiştir. Görüşmeler boyunca ayrıca dizüstü bilgisayar hazır edilmiş, mülakatlar sürecinde ise kısa not alınmıştır.

1.2.4. Veri Analiz Süreci

Araştırmada mülakatlar süresince elde edilen bulguların nitel veri analizine tabi tutulmuştur. Nitel veri analizi, araştırmacının alanda gördüğünü ve okuduğu bulguları birleştirme, araştırma bağlamına indirgeme ve yorumlamayı içeren, bir anlam verme ve elde edilen verinin anlamının dışarı aktarılması sürecidir. Bu süreçte ortaya çıkan anlamlar, algılamalar veya iç görüler araştırmanın bulgularını oluşturmaktadır (Merriam, 2013, s. 167-168). Nitel veri analiz süreci keşifsel bir süreçtir. Bu süreçte araştırmacı verileri düzenler, tasnif eder, sentezler, örüntüleri çıkarır, kavramlara ulaşır ve en sonunda bulguları raporlaştırır (Gülbüz ve Şahin, 2014, s. 383).

Veri analizin sürecinde bulgular, düzenlenmiş betimleyici açıklamalar, temalar (kategoriler) şeklinde olabilir. Bu şekilde veriyle bütünleşip veriyi açıklayan bir model ya da teori haline gelebilir (Merriam, 2013, s. 168). Bu analiz biçimi temaları ön plana çıkartıldığı, temalar ve kodlar üzerinden olayların, durumların ne olduğu ve insanların nasıl algıladıkları ortaya koyulmaya çalışıldığı için tematik analiz olarak da adlandırılmaktadır (Bal, 2016, s. 255). Nitel

veri analiz konusunda izlenmesi gerekli olan ortak adımlar ve bir yöntem yoktur (Gürbüz ve Şahin, 2014, s. 385). Bunun yanı sıra, uygulanan nitel araştırma desenlerine göre veri analiz süreci farklılaşmaktadır (Bal, 2016, s. 257). Geçici koruma statüsündeki Suriyeli göçmenlerin girişimcilik deneyimlerinin incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada da elde edilen bulgular tematik analize tabi tutulmuş ve araştırmanın problem cümleleri ile doğrudan bağlantılı olarak betimleyici ve çıkarımsal bilgilere anlam atfedildiği temalar ve bu bağlamda oluşturulmuş kodlar şeklinde sunulmuştur. Yine bu aşamada elde edilen bulgular ilgili teoriler ve literatür kapsamında tartışılmıştır.

Araştırmanın veri analiz süreci araştırmacının ilk sahaya çıkışı ile başlayarak araştırma raporunun yazılmasına kadar devam eden, eş zamanlı işlemlerin yapıldığı, keşifsel bir süreç içerisinde yürütülmüştür: Öncelikle pilot çalışma sonrasında elde edilen veriler incelenmiş ve araştırmanın bağlamına uygun bir veri toplama tekniği ve aracı geliştirilmiştir. İlk sahaya çıkıştan itibaren yapılan görüşmeler ses kayıt cihazları ile kaydedilmiştir. Ardından, görüşme kayıtları araştırmacı tarafından kelimesi kelimesine deşifre edilerek, Microsoft Office Word dokümanları formatında elektronik ortama kaydedilmiştir. Her bir görüşmenin ardından bu işlem tekrarlanmıştır. Bu sayede araştırmacının, elde edilen verilere ilişkin bir anlayış geliştirilmiş ve veriye daha da aşina olması kolaylaşmıştır (bkz. Lichtman, 2006 ve Payne, 2007). Bu aşamada toplam olarak 47 saat 40 dakikalık ses kaydı yapılarak deşifre edilmiştir. Bu şekilde tüm görüşme kayıtları bilgisayar ortamına oldukları gibi aktarılmıştır.

Verilerin analiz sürecinde bilgisayar destekli nitel veri analiz programlarına müracaat edilmiştir. Nitel araştırmalarda, genellikle, açıklamaların ya da teorilerin oluşturulması ya da bir kuramın test edilmesi ya da genişletilmesi amacıyla, temaların, kavramların, süreçlerin, bağlamların vb. tanımlanması ve kodlanması yoluyla verileri yorumlanmakta ve bulgulara ulaşılmaktadır. Bilgisayar destekli nitel veri analiz programları, arama araçlarının yeteneklerini genişleterek, araştırmacının konu, kavram ve temalar arasındaki ilişkileri test etmesine, daha geniş veya daha yüksek kategorilerin geliştirmesine veya belirli durumlarda daha ayrıntılı özel kodlar geliştirmesine katkı sağlamaktadır. Bu bakımdan bilgisayar destekli nitel veri analiz programları veri kümelerinin tematik kodlanması sürecinde araştırmacıya bütüncül bir bakış açısı kazandırarak analizin yönetilmesine yardımcı olmaktadır (Silver ve Lewins, 2007, s. 6-7). Bu nedenle araştırmanın veri analiz sürecinde MAXQDA 2018 nitel veri analiz programının 2018.2 sürümü kullanılmıştır. Araştırmacının aynı zamanda veri analiz yapan kişi olması, verileri bütüncül olarak değerlendirmesinde kolaylık sağlamıştır. Bu aşamada ilk olarak, her bir görüşmeye ilişkin deşifre dökümleri katılımcıların kod adları ile yeniden isimlendirilmiştir. Ve tüm görüşme dokümanları analiz programına yüklenmiştir. İkinci olarak araştırmacı tarafından

görüşme kayıtları yeniden okunarak veriler ayıklanma işlemine tabi tutulmuşlardır. Bu süreçte araştırma dışı bırakılacak olan veriler hakkında karar verilmiştir. Ön plana çıkan katılımcı ifadeleri, söz ve anlam dizileri bu aşamada işaretlenmiştir. Üçüncü olarak, veri havuzundaki (görüşme kayıtlarındaki tüm verileri) ham küçük veriler haline indirgemek ve işlenebilir hale getirmek için (Neuman, 2013) verilerin kodlanması aşamasına geçilmiştir. Bu bağlamda oluşturulan kodlar, araştırmanın problem cümleleri ile doğrudan bağlantılı olarak, betimleyici ve çıkarımsal bilgilere anlam atfedildiği etiketler veya künyeler (Miles ve Huberman, 1994, s. 56) olarak karşımıza çıkmıştır. Verilerin görselleştirilmesi adına her bir katılımcı farklı renkle tanımlanmıştır ve görüşme dokümanlarından elde edilen kodlara da farklı renkler atanarak, kodların belirginleştirilmesi sağlanmıştır. Farklı renkler atanan ve etiketlenerek belirginleştirilen kodlar ilerleyen zamanlarda değiştirilmeye ve yeniden düzenlenmeye açık olarak bırakılmıştır. Bu esneklik veri analiz sürecinin ilerleyen zamanlarında araştırmacının yeni temalara ulaşmasında veya ilk başlarda önem atfedilen verilerin değersizleştiği durumlarda verilerin yeniden kodlanmasında fayda sağlamaktadır. Bu bakımdan bilgisayar destekli nitel veri analiz programı, temaların oluşturulmasında araştırmacıya büyük kolaylık sağlamıştır.

1.2.5. Araştırmanın Güvenirlik ve Geçerliliği

Genel anlamda bütün araştırmalarda, etik ilkeler dâhilinde geçerli ve güvenilir bilgi üretme kaygısı yaşanmaktadır. Nitel araştırmalarda bir takım prosedürlere uyulması ve araştırmanın *“inanırlılığına ve güvenirliliğine karşı açıkça meydan okuyup tepki gösteren ‘ötekilerin’ kaygılarına cevap verilmesi”* beklenmektedir (Merriam, 2013, s. 202). Nitel çalışmalarda bütün prosedürlerin harfiyen yerine getirilmesi ile (Firestone, 1987, s. 19) araştırmanın güvenirlilik ve geçerliği tesis edilmiş olmaktadır. Bunun yanı sıra bir araştırmanın güvenirlilik ve geçerliği araştırmanın etik kurallar içerisinde uygulanması ile mümkündür (Merriam, 2013, s. 199).

Nitel araştırmalar sonrasında elde edilmiş veriler kendi kendilerine konuşmazlar, her zaman bir yorumcu ve tercümana ihtiyaçları vardır (Ratcliffe, 1983, s. 149). Nitel çalışmalarda bu yorumculuk ve tercümanlık görevini araştırmacılar ve katılımcılar üstlenirler. Bu süreçte aslında nesnel olmayan bu fenomenler, katılımcıların zihin dünyalarından, araştırmacıların anlam dünyalarına transfer olmaktadır. Buradaki temel sorun ise, katılımcının zihin dünyasından araştırmacının anlam dünyasına yapılan bu transfer sürecinde neyin ve ne kadar değişip değişmediğinin açıklığa kavuşturulmasıdır. Bu metodolojik sorunsal bizi **inandırıcılık** problemine taşımaktadır. Ancak, şurası unutulmamalıdır ki, nitel veri araştırmacıları elde ettikleri nitel verilerde nesnel doğruları veya gerçekleri yakalayacaklarını bilmektedirler (Merriam, 2013, s. 205). Tüm bunlara karşın, araştırmacılar tarafından nitel araştırma bulgularının inanırlılığının artırılması için stratejiler uygulanmaktadır. Bu çalışmada araştırmada geçerliliğin

arttırılması *ilk olarak*, araştırma konusunun ölçümü için tasarlanan ölçme aracının, ölçüm yapmaya uygun olması ve ölçme aracının yapısından kaynaklanan sistematik bir hatanın en aza indirilmesi adına (Bal, 2016, s. 139) veri toplama ve analiz tekniklerinde nelerin yapıldığı hakkında ayrıntılı bilgiler sunulmuştur. *İkinci olarak*, (araştırmacıyla doğrudan bağlantılı olarak) yöntemin geçerliliğinin arttırılması için bazı stratejiler başvurulmuş ve bazı stratejilere bağlı kalınmıştır (bkz. Merriam, 2013, s. 205-210; Creswell, 2016, s. 251-252): (i) Araştırmacı olarak çalışmanın başlangıcından itibaren ön yargıdan uzak bir turum sergilenmiş ve gerek katılımcıya gerek ise de okuyucuya bu nötr duruş sunulmuştur. (ii) Araştırmada ilk sahaya inilmesinden araştırma sahasından çıkmasına kadar araştırma sahasında uzun süreli katılım ve sürekli gözlemler yapılmıştır. Bu gözlemler haftalık raporlar haline getirilmiş, aynı konu hakkında farklı çalışmalar yapan akademisyenler ile tartışılmıştır. (iii) Araştırma sürecinde çoklu ve farklı kaynaklar, yöntemler, araştırmalar ve teoriler bulguları destekleyici nitelikte kullanılmıştır. Benzer çalışmaları gerçekleştiren araştırmacılar ile irtibata geçirilerek üçgenleme işlemi devam ettirilmiştir. (iv) Akran incelemesi yapılarak, araştırma sürecinin dışardan bir göz ile kontrol edilmesi sağlanmıştır. Bu bağlamda elde edilen verilerin başka araştırmacılar tarafından okunması ve tartışılması sağlanmıştır. (v) Araştırma sürecine ilişkin zengin ve yoğun betimlemelere yer verilmiştir. (vi) Tez danışmanın dış denetimi ile hem sürecin hem de süreç sonucunda ortaya çıkan ürünlerin kontrolü sağlanmıştır.

Geleneksel anlamda güvenilirlik, yapılan araştırmalarda elde edilen bulguların yeniden üretilip üretilmediği ile ilgilidir (Merriam, 2013, s. 211). Bir başka açıdan güvenilirlik, araştırmacı ile uzmanın/kodlayıcının/araştırmacının (araştırmacıdan farklı bir kişi) bir birlerinden bağımsız olarak bulgulardan elde ettikleri sonuçlar üzerindeki görüş birliğine veya ayrılığına atıf yapmaktadır. Yüksek düzeydeki görüş birliğinin güvenilirliği attırdığı, düşük düzeydeki görüş birliğinin ise güvenilirliğin seviyesini azalttığı söylenebilmektedir (Creswell, 2016, s.253).

Bu kapsamda araştırmanın güvenilirliğinin arttırılması adına, (i) yapılan görüşmeler katılımcıların izni ile ses kaydı altına alınmıştır. (ii) Görüşme kayıtları eksiksiz olarak deşifre edilerek bilgisayar ortamına aktarılmıştır. (iii) Elde edilen bulguların tasnifinde, temalaştırılmasında bir başka araştırmanın görüşlerine başvurulmuştur. (iv) Üzerinde görüş birliği oluşturulan temalar ve kodlanmış pasajlar araştırmaya dâhil edilmiştir. (v) Üzerinde görüş birliği oluşturulmayan temalar ve kodlanmış pasajlar ise yeniden değerlendirilmeye alınmıştır. (vi) Ve son olarak ortaya çıkartılan temalar üzerinden araştırma bulguları analize tabi tutulmuştur.

1.2.6. Araştırmada Karşılaşılan Güçlükler

Uluslararası literatürde, farklı nedenler dolayısıyla kendi ülkelerinin sınırlarından çıkarak farklı ülkelere göç eden bireylerin, hedef ülkedeki ekonomik hayata katılımlarını ve girişimcilik

deneyimlerini konu alan onlarca çalışmaya rastlanılmaktadır. Göçmen girişimciliği konu alındığı bu çalışmalarda, farklı ülkelerdeki göçmenlerin girişimcilik deneyimlerine odaklanılmaktadır. Ancak, bir göçmen olmanın ötesinde bir mülteci olmanın sahip olduğu hukuki statüsü ve imkânları itibariyle, mülteci ve sığınmacıların girişimcilik deneyimleri göçmenlerin deneyimlerinden farklılaşmaktadır: Zorunlu sebepler nedeniyle başlatılan mülteci göç hareketinde mülteciler, çoğu ülkede toplanma kamplarına bekletilmekte veya bir ülkeden sınırından başka bir ülkeye doğru bir akış içerisinde bulunmaktadır. Bunun yanı sıra mültecilerin yaşamlarındaki birçok karar kendilerince değil, sığındıkları ülkelerin siyasal kurumlarınca (politika yapıcılarca) verilmektedir. Bu bakımdan mültecilerin girişimcilik imkânları ve ekonomik hayata katılım deneyimleri, diğer göçmenlere göre son derece kısıtlı kalmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak uluslararası literatürde mülteci girişimciliğini konu alan çalışmaların sayısı göçmen girişimciliği literatürüne kıyasla çok azdır. Ek olarak, mülteci girişimcilik deneyimleri öncesi göç deneyimleri, hedef ülke seçimi, ekonomik ve sosyal hayata katılım deneyimleri tüm ülkelerde aynı biçimlerde devam etmemektedir. Bu nedenle farklı ülkelerdeki mültecilerin girişimcilik deneyimlerinin incelenmesi ve karşılaştırılmasında güçlük yaşanmaktadır. Uluslararası literatürde olduğu gibi ulusal literatürde de farklı mülteci gruplarının girişimcilik deneyimlerini konu alan çalışmaların sayısının çok az olması ise araştırma sürecinde karşılaşılan diğer bir güçlük olarak karşımıza çıkmaktadır.

Suriyeliler özelinden bakıldığında da söz konusu durum çok farklılaşmamaktadır: 2011 yılı sonrasında başlayan zorunlu göç dalgaları ile dört milyona yakın Suriyeliye Türkiye'ye ev sahipliği yapmaya başlamıştır. İç savaşın devam etmesi ve Suriyelilerin ne kadar süreli kalacaklarına ilişkin ortaya çıkan belirsizlik durumu, Türk hükümetinin Suriyeli sığınmacı ve mültecileri, geçici koruma statüsüne almasıyla boyut değiştirmiştir. Bu karar sonrasında geçici koruma statüsündeki Suriyeli göçmenler oturma ve çalışma izinleri alarak Türk toplumu ile temasları artmaya başlamıştır. Bu durumun bir sonucu olarak Suriyeli girişimciler tarafından şirketler ve girişimler kurularak ekonomik hayata katılım süreci başlamıştır. Bu sürece ilişkin akademik çalışmalar yapılmasına karşın ulusal literatürün bu bakımdan oldukça yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu durum Suriyeli mültecilerin ekonomik hayata katılım deneyimlerinin araştırılması açısından yapılan çalışmaların sayısının az olması, literatür taraması aşamasındaki başka bir güçlüğü teşkil etmektedir.

Saha araştırması sürecinde birçok katılımcı aday, araştırma sürecine katılabileceğini ifade ederken, bazı Suriyeli göçmen girişimciler araştırma konusu hakkında bilgi aldıktan sonra temel güvenlik kaygılarını öne sürerek araştırmaya katılmak istememişlerdir. Ön saha araştırmasında bu durum ile sıklık ile karşılaşmıştır. Bu nedenle araştırma sürecinde kartopu örneklem metodu

kullanılmak zorunda kalmıştır. Karşılaşılan bu güçlüğü çözebilmek adına mülakatlara katılan katılımcıların referansları ve selamları ile yeni katılıcı adayları ile ön görüşmeler yapılmıştır.

Bazı katılımcılar araştırmaya katılmaya gönüllü olduklarını ifade etmelerine rağmen verdikleri randevu saatlerine üst üste uymayarak araştırmaya katılma konusunda gönülsüz oldukları izlenimini/görüntüsü sergilemişlerdir. Bu nedenle aynı tutumları sergileyen beş katılımcı adayı ile mülakatlar yapılamamıştır. Yaşanılan bu durum araştırmacı ve araştırma açısından bir yandan önemli bir zaman kaybına neden olmuştur, bir yandan da verilen diğer randevuların aksamasına neden olarak araştırma sürecinde karşılaşılan bir güçlük olarak karşımıza çıkmıştır.

Araştırmanın doğası bağlamında araştırmacının araştırma sahasında geçirdiği süre ve zaman dilimi farklılaşmaktadır. Örneğin, restoran işletmecileri iş yerlerini gündüz saat 11 sularında açarken, fastfood işletmecileri sabah saat 7 gibi iş yerlerini açmaktadırlar. Bu nedenle müşteri gruplarına göre farklılaşan yoğunluk saatleri ve zaman dilimleri ortaya çıkmaktadır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak katılımcı adayları daha az yoğun oldukları zaman dilimlerine randevular verme eğilimi göstermişlerdir. Bu nedenle fastfood işletmecileri ile öğleden sonra 3 ile 5 saatleri, restoran sahipleri ile de gece 9 ile 12 saatleri arasındaki sıkışık zaman dilimlerinde randevular alınmış ve görüşmeler yapılmıştır. Bazı görüşmeler iş yoğunluğu nedeniyle sık sık kesintiye uğramış ve katılımcıların konuya ve mülakatlara ilişkin motivasyonlarında azalmalar ile karşılaşmıştır. Bu nedenle saha araştırması sürecinde günlük olarak yaklaşık 12 ile 16 saat arasında değişen sürelerde araştırmaya devam edilmiştir.

Karşılaşılan diğer bir güçlük ise Suriyelileri konu alan farklı bir saha araştırmasının bu araştırmadan hemen önce yapılmış olmasıydı. Katılımcı adaylarından bazıları, araştırmacıların önceki haftalarda gelip bazı sorular sorduğunu ve araştırmacılar tarafından kendilerine bazı “sözler” verildiğini, ardından da söz konusu kişilerin oraya bir daha uğramadıklarını ifade etmişlerdir. “Kandırıldıklarını” ve “kullanıldıklarını” düşünen katılımcı adayları bu nedenle bu araştırmaya katılmayı istemediklerini ifade etmişlerdir. Bu durum katılımcılar ile kurulan karşılıklı güven ilişkisinde önemli bir güçlüğü yaşanmasına neden olmuştur.

2. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KURAMSAL VE KAVRAMSAL ARKA PLANI

Bu bölümde araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi hakkında bilgi verilmiştir. Bu amaçla **ilk olarak**, araştırmanın bağlamının daha iyi anlaşılması adına Suriye’den Türkiye’ye yapılan zorunlu göç sürecinin tarihsel, siyasal ve coğrafi arka planı hakkında bilgilendirici açıklamalar yapılmıştır. **İkinci olarak**, mülteci, sığınmacı ve geçici koruma kavramları açıklanarak

Türkiye’de bulunan geçici koruma statüsündeki Suriyeli göçmenler hakkında bilgi sunulmuştur. **Üçüncü olarak**, göç kavramı sosyolojik bir olgu olarak ele alınarak tahlil edilmiştir. **Dördüncü olarak**, araştırmanın teorik arka planında araştırma konusu bağlamında faydalanılan, (i) göçe ilişkin teorik yaklaşımlar, (ii) kültürel temaslara ilişkin teorik yaklaşımlar, (iii) mülteci ve sığınmacıların ekonomik hayata katılım süreçlerini ve girişimcilik deneyimleri ile ilgili teorik yaklaşımlar hakkında kısa bilgiler verilerek, teoriler açıklanmıştır. (iv) Ek olarak bu kısımda araştırmanın kuramsal modeli sunulmuştur. **Son olarak**, alan yazına/literatüre ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

2.1. SURİYE’DEN TÜRKİYE’YE YAPILAN ZORUNLU GÖÇÜN TARİHSEL, SİYASAL VE COĞRAFİ ARKA PLANI

Deneyimlenen her göç olgusu, kaynağında yatan sebepler ve neden olduğu sonuçlar bakımından diğer göçlerden farklılaşmaktadır. Bu bağlamda Suriye’den Türkiye’ye doğru yayılan göç dalgaları da, göçün oluşum biçimi, ardında yatan tarihsel, siyasal ve coğrafi nedenler ve neden olduğu sonuçlar bakımından diğer göç biçimlerinden farklılaşmaktadır. Suriye’den Türkiye’ye doğru yayılan zorunlu göçü daha iyi anlayabilmek ve ardında yatan farklılıkları ortaya koyabilmek adına, bu göç sürecinin tarihsel, siyasal ve coğrafi arka planını bütüncül bir bağlam içerisinde ele alınarak açıklanmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

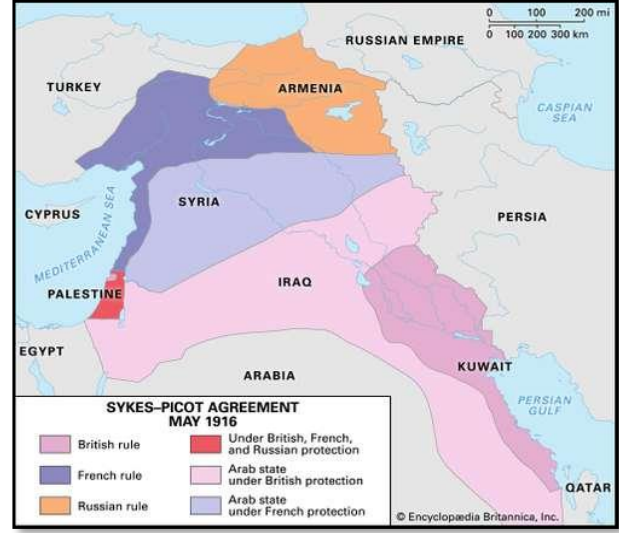
20’inci yüzyılın başları, tüm dünyada kargaşanın ve büyük ölçekli savaşların hâkim olduğu yıllar olarak tarih sahnesinde yer almıştır. Milyonlarca insan bu savaşlarda hayatını kaybetmiş, yüzbinlerce insan yaşadıkları topraklardan göç etmek zorunda kalmıştır. Bunun yanı sıra bu savaşlar sonucunda büyük imparatorluklar zayıflayarak yıkılma sürecine girerken, yeni ulus devletler tarih sahnesinde kendine yer bulmaya başlamıştır. Günümüz Suriye’si de bu tarihsel bağlamdaki gelişmelerin sonucunda ortaya çıkmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğunun da tarafı olduğu İttifak devletlerinin savaşı kaybetmesi ile İngiltere ve Fransa’nın başını çektiği İtilaf devletleri yeni anlaşmalar ile kaybeden devletlere yaptırımlar uygulamışlardır. Günümüzde Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin ve İsrail olarak adlandırılan devletler, 20’inci yüzyılda Osmanlı devletininin hâkimiyetinde bulunan “Büyük Suriye”, “Arap eyaletleri” veya “Suriye Vilayetleri” olarak adlandırılmaktaydı (Fildiş, 2013). Ortadoğu olarak tanımladığımız bu coğrafyanın siyasi sınırları 19-26 Nisan 1920 tarihlerinde İtalya’nın San Remo kentinde yapılan San Remo Konferansında Büyük Britanya ve Fransa’nın başkanlık ettiği bir komisyonca belirlenmiştir. Bu anlaşma ile birlikte daha öncesinde yaklaşık olarak dört asır boyunca, Osmanlı İmparatorluğu himayesine ve sınırları içerisinde bulunan eski Osmanlı vilayetleri sırasıyla; Suriye (8 Mart 1920), Ürdün (11 Nisan 1921), Lübnan

(1 Eylül 1920), İsrail (14 Mayıs 1948) ve Filistin (15 Kasım 1988) birer devlet olarak kurulmuş ve tarih sahnesinde yer almaya başlamışlardır.

08 Ocak 1918 tarihinde taraf ülkelerce kabul edilen Wilson İlkeleri gereğince savaş sonucunda yenilen devletler “açıkça” sömürgeleştirilemiyordu. Bu bakımdan San Remo Konferansına Fransa ve İngiltere toprakların paylaşılması ve yönetim için farklı bir antlaşmayı esas almışlardır: 1916 tarihli Sykes-Picot Antlaşmasının (*Küçük Asya Antlaşması- Asia Minor Agreement*) manda himaye sistemi benimsenerek, yenilen devletlerin “kurumların bağımsızlığının geliştirilmesi” amacıyla (AL-Maragati,

1961, s. 12) küçük parçalara bölünmeleri ve mandater bir devlet tarafından dışarıdan yönetilmesi ilkesi benimsenmiştir. Bu amaçla Fransa ile Büyük Britanya tarafından yeni manda sistemi için sınırlar yeniden çizilmiştir (Zeine, 1977, s. 138; Khoury, 2003, s. 89-91) (Yeni sınırlar için bkz. Şekil 3).



Şekil 3: Sykes-Picot Antlaşmasına göre belirlenen sınırlar
Kaynak: www.britannica.com

Suriye Devleti, Birinci Dünya savaşı (1914), Suriye Devletinin kuruluş tarihi olan 1920 yılına kadar çok kısa bir süre içerisinde, Suriyeli Araplar tarafından Fransız manda himayesinde kurulmuştur (Longrigg, 1972). Artan milliyetçilik akımları ve ulus devlet düşünceleri Suriye devletinin kurulmasını hızlandıran etmenler arasındadır. Ancak, Suriye’de ortaya çıkan milliyetçilik akımlarının Afrika sömürlerini etkilemesinden çekinen Fransızlar, dini ve etnik azınlıklar kozunu kullanarak Arap milliyetçiliği ateşini düşürmek istiyorlardı (Khoury, 1987, s. 53-54). Bu amaçla Fransızlar Suriye devletini, mezhepsel farklılıklara dayanan üçlü bir federal devlet sistemine bölmeyi planlamışlardı: (i) Kuzeyde Alevi, (ii) Merkezde Sünni ve (iii) Güneyde Dürzi eyalet devletleri (Acar, 1989). Ancak, Fransızların daha öncesinde gerek Lübnan ve çevresinde bir Hristiyan devleti kurmaları, gerekse de var olan Müslüman nüfusu Hristiyan Devletin sınırları içerisinde tutmak istemeleri nedeniyle (Acar, 1989) ayrı bir Müslüman devleti kurmak yerine, (i) Cebel-i Dürzi (Süveyda şehri), (ii) Suriye Devleti (Halep, Hama, Humus, Şam şehirleri), (iii) Lazkiye sancağı (Lazkiye), (iv) Hatay sancağı (Hatay/İskenderun) ve (v)

Lübnan'dan (Trablus, Beyrut, Sidon ve Tire) oluşan yine etnik ve dini temellere dayanan beşli bir sisteme geçmişlerdir (George, 1934, s. 525; Dawisha, 1980, s. 17-20).

İkinci Dünya savaşının ardından Fransızların yenilerek güç kaybetmesi ile 17 Nisan 1946 tarihinde Suriye de manda sistemine son verilmiştir. Ancak, kurulan yeni hükümet sistemi 1949 yılında İngiliz ve Fransızların destekledikleri General Hüsnü Zaim komutasındaki askeri darbe ile son bulmuştur (Seale, 1986, s. 38). Bu darbeyi 14 Ağustos 1949 da General Sami el-Hinnavi'nin (McGowan ve Collelo, 1988, s. 28), 19 Aralık 1949 tarihinde Albay Edip Çiçekli'nin, darbeleri takip etmiştir (Seale, 1986, s. 84). Bu darbeleri, 28 Mart 1962'deki başarısız darbe girişime karşı yapılan 10 Nisan 1962 askeri hareketi (Emadi, 2001) ve 23 Şubat 1966 tarihinde General Salah Cedid ve General Hafız Esad'ın başını çektiği askeri darbesi takip etmiştir (McGowan ve Collelo, 1988, s. 37). 1966 yılındaki bu darbe ile günümüz Suriye'sinin yönetim sisteminin temelleri atılmıştır. Bu darbenin ardından, önderliğini (farklı mezhepsel kimlikleri ile ön plana çıkan) Salah Cedid, Hafız Esad ve Muhammed Ümran'ın yaptığı ve sosyalizme öncelik veren Baas Partisi iktidarı devralmıştır (Hopwood, 1988, s. 90; Şen, 2010, s. 234).

Darbe sonrasında önderliğini Nur al-Din Attasi'nin yaptığı sivil hükümet yönetimi kurulmuştur. Suriye devletinin 1967 yılında İsrail ile yapılan altı gün savaşlarını kaybetmesi, hükümet lideri olan Nur al-Din Attasi ve General Salah Cedid itibar kaybetmesine neden olmuştur. Yine bu mağlubiyet sonrasında, Savunma bakanı ve Hava Kuvvetleri komutanı Hafız Esad güçlenerek ön plana çıkmıştır (www.countrystudies.us, 2018). Güçlenen Hafız Esad, 13 Kasım 1970 tarihinde Salah Cedid güçlerine karşı darbe yaparak iktidarı ele geçirmiş ve darbeyi izleyen ilk referandumda Suriye'nin azınlık mezhepsel gruptan gelen ilk devlet başkanı olmuştur (George, 2003, s. 87).¹⁵

Hafız Esad'ın yönetime gelmesi ile hükümete karşı oluşabilecek askeri darbeleri ve rejime karşı tehditleri bertaraf etme adına, Baas partisini, devletin yönetiminde bulunan iktidar seçkinlerini, Suriye ordusunu ve istihbarat birimlerini kendi kontrolü altında almıştır (Seale, 1991, s. 98). Bunun yanı sıra Sünni çoğunlukta oluşabilecek bir tepkiyi azaltmak adına çoğulcu ve katılımcı demokratik bir yönetim anlayışı sergilediği izlenimi sunmak için Baas partisini tüm halka açmıştır (De McLaurin, Mughisuddin ve Wagner, 1977, s. 236; Perthes, 1992). Ancak 1980'li yıllarda ekonomik koşullara (Altunışık, 2002) ve artan kadrolaşma hareketlerine bir tepki olarak "Müslüman Kardeşler" örgütü ortaya çıkmış ve Hafız Esad karşıtı bir duruş sergilemeye başlamıştır. 1980 yılında Müslüman Kardeşler tarafından Hafız Esad'a karşı yapılan başarısız

¹⁵ Hafız Esad ve ailesi Nusayri kökenlidir. Nusayri mezhebi, bu çalışma bağlamında "Suriye'de nüfus bakımından azınlık olan mezhepsel bir grup" olarak tanımlanmıştır.

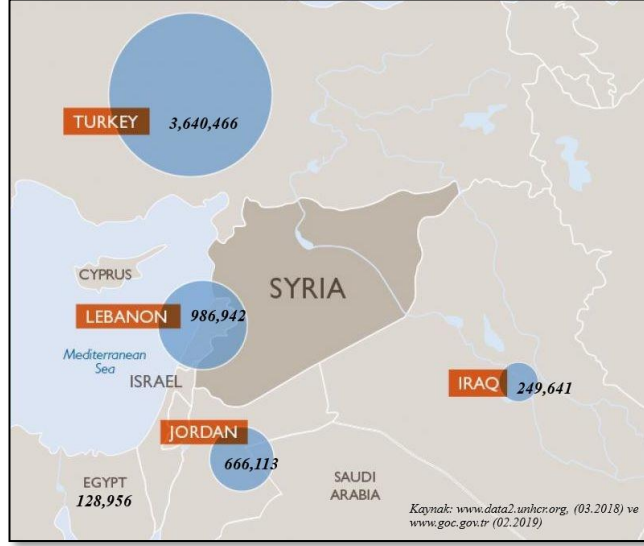
suikast girişimi ile Suriye topraklarındaki mezhepsel çatışmalar daha ileri boyutlara taşınmıştır. Bu girişime karşı olarak Hafız Esad Müslüman Kardeşlerin merkezi olan Hama kentine askeri operasyon düzenlemiş ve on binlerce Müslüman, “Hama Katliamı” olarak bilinen bu operasyonlarda öldürülmüştür (Fisk, 1982; Middle East Watch, 1991, s. 17-20; Friedman, 2011). Bu operasyonlardan sonra, Müslüman Kardeşler örgütünün güç kaybetmesi ile Hafız Esad Suriye’de daha da güçlenmiştir.

Hafız Esad, 10 Haziran 2000 tarihinde ölümüyle oğlu Beşar Esad’a, Baas Partisini ve ordu ile istihbarat servislerinde ait olduğu mezhepsel grubu, diğer gruplara göre güçlü ve üstün olduğu bir Suriye mirası bırakmıştır. Beşar Esad, babasının vefatını takip eden 10 Temmuz 2000 tarihli referandumda mevcut oyların %97’sini alarak Suriye Devlet Başkanı seçilmiştir. Beşar Esad’ın devlet başkanı olması ile ekonomik göstergelerdeki hızla iyileşmeler yaşanmaya başlanmış, cezaevlerinde bulunan muhalefet yanlılarının çoğu salıverilmiş, internet, gazete gibi iletişim araçlarının kullanımına izin verilmeye başlanılmıştır. Sosyal ve toplumsal hayattaki özgürlükler ile Suriye de bir bahar havası yaşanmaya başlanmıştır (Orhan, 2005, s. 24). “Şam Baharı” olarak adlandırılan bu dönem 11 Eylül 2001 yılında ABD’de yapılan terör saldırılarına kadar devam etmiştir. ABD’nin küresel kitle imha silahlarına sahip devletler listesine Suriye’yi dâhil etmesi ile Suriye’ye ambargo ve yaptırımlar uygulanmaya başlanılmıştır. Ülke içinde de muhalefet olarak nitelendirilen Ulusal İlerici Cephe’nin, yeni partiler kurularak daha demokratik bir yönetim sistemi istemesi üzerine, Ulusal İlerici Cephe rejim tarafından bir tehdit olarak algılanmış ve üyelerinin tutuklanması ile Ulusal İlerici Cephe de etkisini kaybetmiştir (Atlıoğlu, 2004).

2011 yılında, Arap coğrafyasında özellikle de Tunus, Mısır ve Libya’daki “diktatörlüklere” karşı, halkın daha fazla demokrasi ve özgürlük talep ettiği eylemler başlamıştır. Arap Baharı olarak tabir edilen bu dönemdeki demokrasi ve özgürlük hareketlerinden Suriye de etkilemeye başlamıştır. 2011 yılının Mart ayından itibaren ayaklanmalar, Suriye’nin Şam, Halep, Hama, Humus, Lazkiye, Banyas, Deir ez-Zor gibi önemli şehirlerine yayılmıştır. Artan gösterilere ve protestoculara karşı asker ve Ordu kullanılmış, çıkan çatışmalarda ise yüzlerce insan ölmüştür (Salik, 2011; Yazıcı, 2012). Rejim güçlerinin uyguladıkları şiddet nedeniyle, başta ABD olmak üzere Avrupa Birliği ülkelerince şiddetle kınanmış ve taraf ülkelerce uygulanan ekonomik, siyasi yaptırımların şiddeti arttırılmıştır. Bunun yanı sıra 18 Ağustos 2011’de ABD Başkanı Barak Obama açıklama yaparak, artan şiddet olaylarında uygulanan orantısız güç nedeniyle Beşar Esad’ın meşruiyetini kaybettiğini ve istifa etmesi gerektiğini ifade etmiştir (Salik, 2011; Yazıcı, 2012).

Şiddet olaylarının devam etmesi, yaşanan iç karışıklar ve artan can güvenliği riski algısı ile rejim güçlerinin müdahale ettikleri kentlerde/şehirlerde yaşayan Suriye halkı kendi ülkelerinin sınırlarının dışına (ulus ötesi), göç etmek zorunda kalmıştır.

Milyonlarca Suriyeli, başta Türkiye olmak üzere; Ürdün, Irak, Mısır, Kuzey Afrika, Amerika, Kanada ve Avrupa ülkelerine göç etmek zorunda kalmışlardır. İlk Suriyeli göçmen grubu 29 Nisan 2011 yılında Türkiye'ye giriş yapmıştır. Suriyeli göçmenlerin göç ettikleri ülkelere göre dağılımı incelendiğinde ilk sırada 3,640,466 mülteci ile Türkiye (www.goc.gov.tr),



Şekil 4: Suriyeli Göçmenlerin Ülkelere Göre Dağılımı

ardından sırasıyla 986,942 mülteci ile Lübnan, 666,113 mülteci ile Ürdün, 249,641 mülteci ile Irak, 128,956 mülteci ile Mısır ve 33,545 diğer Kuzey Afrika ülkeleri gelmektedir (www.data2.unhcr.org, 2018)(bkz. Şekil 4).

2.2. MÜLTECİ, SIĞINMACI VE GEÇİCİ KORUMA KAVRAMLARI VE TÜRKİYE'DEKİ GEÇİCİ KORUMA STATÜSÜNDEKİ SURİYELİLER

2.2.1. Mülteci, Sığınmacı ve Geçici Koruma Kavramları

İnsanlık tarihi kadar eski olan bu statü ile ilgili ilk belgelerde, M.Ö. 2000'li yıllara kadar gidilebilmektedir. Hititlerden, Azteklerle ve Romalılara kadar bu duruma örnekler sunulması mümkündür: Örneğin, bir Hitit kralının başka bir kral ile yaptığı antlaşmaya göre, maruz kaldığı baskı ve zulüm dolayısıyla yaşadığı topraklardan kendi ülkesine gelen bir mültecinin geri gönderilmeyeceği vurgulanmıştır (Odman, 1995, s. 6). Benzer bir durumun Azteklerde, “*eğer bir esir kendi sahibinden kaçarak korunmak için size gelirse, onu geri göndermeyin, o siz yerlerinizden birinde yaşayabilir ve siz de ona kötü davranmayın*” prensibi şeklinde uygulandığı görülmüştür (Odman, 1995, s. 7). Başka bir örnekte Roma Hukukunda I. Jüstinyen (MS.527-565), ciddi suçlarla suçlanmayan kişilere sığınma hakkının verilmesi gerektiği yolundaki düzenlemesi (Odman, 1995, s. 8) mülteciliğin ve ilticanın bilinen erken örnekleri olarak yer almaktadır.

İlk çağlarda, Tanrıya ve kiliseye saygıyı yansıtmaları nedeniyle, sığınmanın temelinde dini yaklaşımlar yer almıştır. İlerleyen zamanlarda, monarşilerin güçlenmesi ve sığınmanın bir devlet yetkisi olarak kabul edilmesiyle sığınma ve sığınmacı olma sosyal ve siyasal bir statü kazanmıştır (Altınışık ve Yıldırım, 2002, s. 6). Ortaçağdan günümüze toplumlar ve topluluklar açlık, kuraklık, savaşlar, doğal afetler ve benzeri birçok olayın etkisinde kalarak göç etmişlerdir. Ancak modern ulus devletlerin oluşma sürecinde etkili olan; bağımsızlık hareketleri, ihtilaller ve savaşlar, şiddet, baskı ve zulüm nedeniyle yapılan göç ve göç akınlarının oranlarını artmasında kaynaklık etmiştir. 30 yıl savaşları, Balkan savaşı, Birinci Dünya Savaşı, Avusturya Macaristan İmparatorluğunun yıkılması, Rus savaşı ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan göç hareketleri ve mülteci hareketleri çözülmesi gerekli olan büyük bir sorun olarak ortaya çıkmıştır¹⁶.

Artan göç oranlarının bir sonucu olarak, göç olgusu sadece sosyal bir olgu olarak sınırlı kalmamış, yönetim biliminden, siyaset bilimine, teolojiden, psikolojiye, tıp ve hukuka kadar birçok bilimsel disiplince ele alınmaya başlanılmıştır. Bilimsel disiplinlerin arasında ve tam da merkezinde bulunan bu sorunun çözümü adına ilk uygulamalar, Milletler Cemiyeti'nin¹⁷ savaşların önlenmesi, barışın sağlanması ve Avrupa'daki mültecilere yardım etmek ile ilgili ilk uygulamalar

¹⁶ 1919 ile 1939 yılları arasındaki yirmi yıllık süre içerisinde Avrupa Kıtasında beş milyonun üzerinde kişi göç etmek zorunda kalmıştır (Çiçekli, 2009, s. 20).

¹⁷ Paris Barış konferansının 25 Ocak 1919 tarihinde yapılan toplantısında, Milletler Cemiyetinin kurulması kararlaştırıldı. Cemiyetin geçici merkezi Londra'da kuruldu. Versay (Versailles) Antlaşmasının bir parçası olarak kurulması kabul edilen ve Milletler Cemiyeti 10 Ocak 1920 tarihine resmen kurulmuştur (Kıran, 2008, s. 21).

ile başlamıştır: 1921 yılında, Rus devriminden sonra ülkelerini terk eden mültecileri korumak amacıyla Rus Mülteciler Yüksek Komiserliği Ofisi (*Office of the High Commissioner for Russian Refugees*) kurulmuştur. Dr. Fridtjof Nansen başkanlığındaki bu ofis mültecilerin yasal statülerinin belirlenmesi, kimlik ve seyahat belgeleri sağlanması konusunda çalışmalar yapmıştır (The Office of the United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR], 2005, s. 5). Literatürde “*Nansen Pasaportu*”¹⁸ olarak adlandırılan kimlik belgeleri ile hak sahipleri, 52 ülkede seyahat etme imkânına erişmişlerdir (Odman, 1995, s. 16). Bunlara ek olarak mültecilere yeni konakladıkları ülkelerde istihdam olanaklarını sağlamaya ve geri dönmek isteyenler için geri dönüş düzenlemeleri de hazırlanmaya çalışmıştır (UNHCR, 2005, s. 5).

Nansen ofisinin, mültecilerinin durumunun hukuki temellerinin belirlenmesi amacıyla Milletler Cemiyetinde on beş üye ülkenin katıldığı 28 Ekim 1933 tarihindeki toplantıda sunduğu kanun teklifi, “*Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin 28 Ekim 1933 Sözleşmesi*” olarak kabul edilmiştir (League of Nations, 1933)¹⁹. Bu sözleşme, mültecilerin hukuki haklarının korunmasına dair ilk uluslararası belge olma özelliğini taşımaktadır. Bu sözleşmenin 3üncü maddesince (League of Nations, 1933, Madde: 3);

“Akit taraflarından her biri düzenli olarak ikamet etme iznine sahip olan mültecileri, ulusal güvenliğin veya kamu düzeninin bozulması gerekçesi gösterilmedikçe, polis önlemleri uygulayarak sınır dışı etmek veya sınırda kabul etmemek (geri gönderme), kendi topraklarından çıkarmamayı veya muhafaza etmeyi taahhüt eder.

Her halükarda, menşe ülkelerinin sınırında bulunan mültecilerin ülkelerine girişlerini reddetmemeyi taahhüt eder.

Ulusal güvenlik veya kamu düzeni nedeniyle ihraç edilen mülteciler, gerekli gördüğü dâhili önlemleri, kendi taleplerini yerine getirmek veya kendileri ile ilgilenen kurumların müdahalesi yoluyla, başka bir ülkeye geçmelerini sağlayacak gerekli yetkilendirmeleri ve vizeleri almadıkları için topraklarını terk edemezler.”

1933 yılında Hitler Almanya’sından kaçmaya başlayan Yahudi mültecileri için kalıcı ev bulması ve yeniden yerleştirmesi amacıyla Milletler Cemiyeti, James McDonald’ı Almanya’dan Gelen Mülteciler Yüksek Komiseri (*High Commissioner for Refugees coming from Germany*) olarak atamıştır. Bu süreçte yaklaşık 80.000 mülteci, başta Filistin olmak üzere farklı ülkelere yeniden yerleştirilmiştir. 1938 yılında, Uluslararası Nansen Ofisi (*International Nansen Office*) ve Almanya’dan gelen Mülteciler Yüksek Komiserliğinin (*High Commissioner for Refugees coming*

¹⁸ Nansen pasaportunun zamanla bireyin “mülteci” olduğunu belirten bir belge haline gelmesi, pasaportun kabulünün bazı araştırmacılar tarafından uluslararası mülteci hukuku kapsamında bir başlangıç olarak nitelenmesine de sebep olmuştur (Büyükcılık, 2015, s. 15)

¹⁹ 28 Ekim 1933 Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşmesi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.refworld.org/docid/3dd8cf374.html>

from German) birleşmesiyle, Mülteciler Yüksek Komiserliği (*High Commissioner for Refugees*) kurulmuştur. Bu komiserliğin çok sınırlı olan faaliyetleri ve rolleri ise 1946 yılında sona ermiştir. Yine 1938 yılında, ilk başlarda Almanya ve Avusturya'dan zorunlu göçmenler ile ilgilenen daha sonrasında ise İkinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa'daki tüm mülteci gruplarını kapsayacak şekilde çerçevesi genişletilen Hükümetler Arası Mülteciler Komisyonu (*Intergovernmental Committee on Refugees, IGCR veya ICR*) kurulmuştur. Bu komite 1947 yılından sonra Uluslararası Mülteci Örgütü (*International Refugee Organization*) olarak faaliyetlerine devam etmiştir (UNHCR, 2005, s. 5-6).

Bu çalışmalar, artan savaşlar ve belirsizlikler nedeniyle yeterli olmamıştır. İkinci Dünya Savaşının tüm dünya ülkelerini saran bir yapıya dönüşmesi ile savaş uluslararası bir boyut kazanmış (Altınışık ve Yıldırım, 2002, s. 6) ve uluslar yeni örgütlenmelere doğru yönelmişlerdir. Bu arayışın bir sonucu olarak 24 Ekim 1945 yılında Birleşmiş Milletler Antlaşması kabul edilmiştir. Ancak, insan hakları ve özgürlükleri konusundaki yaptırım ve uygulamaları konusundaki ilk uygulamalarında Birleşmiş Milletler Antlaşması, yetersiz kalmıştır (Odman, 1995, s. 26; Altınışık ve Yıldırım, 2002, s. 7). Bu ihtiyacı gidermek için Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda, insan hakları ve özgürlüklerinin yanı sıra “sığınma hakkının” da tanındığı İnsan Hakları ve Evrensel Beyannamesi 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilmiştir. Yine Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 15 Aralık 1946 tarihli kararı ile kayıt altına almak, statü tayin etmek, korumak, ülkeye geri dönüş ve yeniden yerleşim de dâhil olmak üzere mülteci hayatının bütün yönleriyle kapsamlı bir şekilde ilgilenmek için ilk uluslararası kuruluş olan Uluslararası Mülteci Örgütü (*International Refugee Organization-IRO*) kurulmuştur. Her ne kadar, 14 Temmuz 1947 ve 20 Ağustos 1948 tarihleri arasında organizasyona geçici yetkiler tanınmış olsa da, Uluslararası Mülteci Örgütü, Ağustos 1948 tarihinde resmen kurulmuş ancak 1951 yılında faaliyetlerine son verilmiştir (UNHCR, 2005, s. 6; UNHCR, tl.).

Uluslararası Mülteci Örgütünün işlevini kaybetmesi ve görevinin sonlandırılması üzerine, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 3 Aralık 1949 tarihli ve 319 (IV) sayılı kararı ile 14 Aralık 1950 tarihli ve 428 (VI) sayılı kararları gereğince, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (*The Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, UNHCR*) faaliyetlerine 01 Ocak 1951 tarihinden başlamak üzere resmen kurulmuştur (UNHCR, 2005, s. 7). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 1950 tarihli ve 428 (V) sayılı genel kurul kararı ile kabul edilen tüzükte mülteciler, “*Irkı, dini, milliyeti ya da siyasi görüşü nedeniyle, zulüm görmekten haklı sebeplerle korkan, vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin korunmasından yararlanamayan veya yararlanmak istemeyen kişiler*” olarak tanımlanmıştır (UN, 1950).

2-25 Temmuz 1951 tarihleri arasında İsviçre'nin Cenevre kentinde yapılan Tam Yetkililer Konferansında, Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Birleşmiş Milletler Cenevre Sözleşmesi yirmi dört üye ülke devletin tam katılımı ve kabul oyları ile kabul edilmiş ve 22 Nisan 1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Odman, 1995, s. 35). Türkiye, 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Birleşmiş Milletler Cenevre Sözleşmesi'ni, 29 Ağustos 1961 tarihli ve 359 sayılı “*Cenevre’de 28 Temmuz 1951 tarihinde imzalanmış olan Mültecilerin Hukuki Durumuna dair Sözleşmenin onaylanması hakkında Kanun*” onay kanunu olarak kabul etmiş ve 5 Eylül 1961 gün ve 10898 Sayılı Resmi Gazete ’de yayınlanmıştır²⁰ (10898 Sayılı Resmi Gazete, 1961) Bu sözleşmenin 1’inci maddesinin A (2) hükmüne göre mülteci;

“1 Ocak 1951’den önce Avrupa’da meydana gelen olaylar sonucunda ırkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen kişi” olarak tanımlanmıştır (UNHCR, 1951, s. 14).

Bu tanımlamaya göre mülteci statüsüne ilişkin (i) zaman ve (ii) mekânı kapsayan iki sınırlama mevcuttur. Zaman sınırlamasına göre bir kişinin mülteci sayılabilmesi için *1 Ocak 1951’den önce* meydana gelen olaylar nedeniyle (ırk, din, milliyet, belli bir sosyal gruba üyelik veya politik düşünceleri) yaşadıkları ülkeyi terk etmesi gerekmektedir. İkinci sınırlama olan mekân sınırlamasına göre ise, bir kişinin mülteci sayılabilmesi için söz konusu yaşanan durumun *Avrupa’da* meydana gelmesi gerekmektedir.

1951 sözleşmesi, yangın, sel, deprem ve volkanik patlamalar gibi doğal afetlerden kaynaklanan zorunlu göçler ile insan kaynaklı eylemler dolayısıyla yapılan “her zorunlu göçe” neden olayı kapsamamaktadır. Bu durumun temel nedeni, sözleşmenin içerisinde bulunana “*zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıma*” olgusunun soyut ve kesin olmamasındandır (UNHCR, 2012, s. 10). İlerleyen tarihlerde 1951 sözleşmesinin uygulanmasında yaşanan karışıklıklar ve duyulan lüzum üzerine 21 ve 28 Nisan 1965 yılında sözleşmesinin güncelleme çalışmaları başlatılmıştır. Hazırlanan tasarı BM Genel Kurulunda kabul edilmiş ve üye ülkelerinin imzalarına sunulmasına müteakip 4 Temmuz 1967 tarihinde “2198 (XXI) sayılı Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair 1967 Protokolü” (*Protocol Relating to The Status of Refugees 1967*) olarak kabul edilerek yürürlüğe girmiştir (UNHCR, 1967). Bu protokol kapsamında, 1951 sözleşmesinde bulunan mülteci tanımına ilişkin zaman ve mekân kısıtlamaları kaldırılmıştır. 1969 yılına gelindiğinde, Afrika kıtasında yer alan mülteci sorunlarına ilişkin çözüm önerileri getirmek adına Afrika Birliği

²⁰Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Birleşmiş Milletler Cenevre Sözleşmesi’nin kabulü esnasında, Sözleşmenin 42’nci maddesinin bahsettiği imkâna uygun olarak, onaylama anında; “*Bu Sözleşmenin hiç bir hükmü, mülteciye Türkiye’de. Türk uyruklu kimselerin haklarından fazlasını sağladığı şeklinde yorumlanamaz*” ihtirazı kayıt kabul edilmiştir (10898 Sayılı Resmi Gazete, 1961).

Örgütünün (AfB) çalışmalarına rastlanılmaktadır. 1951 Cenevre sözleşmesine ek olarak, 6-10 Eylül 1969 tarihlerinde Addis Abada şehrinde Afrika Birliği Örgütüne üye ülkelerce kabul edilen, Afrika Birliği Örgütünün 1969 tarihli sözleşmesinde; (i) “*dış saldırı, işgal, yabancı egemenliği*”, (ii) “*ya da ülkelerinin bir kısmında ya da tamamında görülen kamu düzenini ciddi biçimde bozan olaylar nedeniyle menşe ülkeyi terk etmeye zorlanan kişiler*” mülteci olarak tanımlanmaya başlanmıştır (AU, 1969; Altınışık ve Yıldırım, 2002, s. 8).

Mülteci ve sığınmacı kavramları birçok zaman bir biri yerin kullanılsa da, mülteci ve sığınmacı olmanın dinamikleri bir birinden farklıdır. Her iki kavramsal tanımlamanın temelinde insan hakları ihlalleri, eziyet ve genelleşmiş şiddetin bireylerin yaşamlarını sürdürülemez kılması yer almaktadır (Castles ve Miller, 2008, s. 43-44). Ancak, sığınmacı kavramı, 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde geçen ırkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba üyeliği veya politik düşünceleri nedeniyle zulüm görmekten haklı bir korku duyduğu için kendi ülkesinden ayrılan ve başka bir ülkeye sığınan ancak bu süreç içerisinde statüleri hukuki olarak henüz tanımlanmamış kişilere denilmektedir. Sığınmacılar, sığındıkları ülkelerde yukarıda belirtilen nedenlerle, *bir statüye sahip olmak amacıyla uluslararası sığınmacı hukukuna tabi olmaktadır*.

Avrupa Birliğine üye ülkelerce, 1951 Cenevre sözleşmesinin temel ilkeleri bağlamında mülteci ve sığınmacılara karşı uygulamalarda bir birliktelik kurmak amacıyla, 1999 yılından itibaren geçerli olmak üzere “Avrupa Ortak Sığınma Sistemi (*Common European Asylum System*)” kurulmuştur (European Commission [EC], 2018).

Türkiye’de ise sığınmacı tanımı, 30 Kasım 1994 tarihli ve 94/6169 sayılı resmi gazete de yayınlanan “*Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliği*” doğrultusunda yapılmakta ve sığınmacılara karşı uygulamalar bu yönetmeliğe göre yürütülmektedir (22127 Sayılı Resmi Gazete, 1994). Yönetmeliğe göre sığınmacı kavramı tanımı (22127 Sayılı Resmi Gazete, 1994, s. 7):

“İrki, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancıyı” tanımlamak için kullanılmaktadır.

Aynı yönetmeliğe göre mülteci tanımı (22127 Sayılı Resmi Gazete, 1994, s. 7):

“Avrupa’da meydana gelen olaylar sebebiyle ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancıyı” tanımlamak için kullanılmaktadır.

Bu yönetmelik sonucunda mülteci ve sığınmacı kavramlarının tanımları ayrı ayrı yapılarak, her iki statünün kanuni karşılığı açıkça belirlenmiştir. Ayrıca yönetmelikte mülteci statüsünün tanımlanmasında 1951 Mülteci Sözleşmesine atıf yapılarak, *“Avrupa’da meydana gelen olaylar sebebiyle”* şart ve sınır ilkesi mülteci statüsünün tanımlanmasında kullanılmıştır. Ancak, aynı yönetmelikte sığınmacı statüsünün belirlenmesinde, mekânsal şart ve sınırlama bulunmamaktadır. Bu durumun açık bir sonucu olarak, Avrupa dışından da Türkiye’ye sığınmak amacıyla yapılabilecek, sığınma başvurularında, sığınmacılara karşı uygulanacak uygulamalarda açıklık sağlanmıştır (Kirisci, 1996, s. 303). Yönetmelik öncesinde sözleşme dışı (1951 Mülteci sözleşmesi) mülteciler olarak tabir edilen kişiler, bu yönetmelik ile birlikte sığınmacı statüsüne alınmıştır. Ayrıca Avrupa dışından gelen bu sığınmacılara, Türkiye’de geçici ikamet etme izni imkânı sunulmuştur. Yönetmeliğe göre, sığınmacıların yerleşme, barınma, ikamet etme, çalışma izinleri, güvenlik ve himaye gibi faaliyetler İçişleri Bakanlığınca ve ilgili Valiliklerin sorumluluğunda yürütülmüştür. Yine yönetmeliğe göre, Türkiye’ye iltica eden (yasadığı veya yasal olarak) yabancılar en az beş gün içerisinde²¹ bulundukları valiliklere statülerinin belirlenmesi amacıyla başvuru yapmaları istenmiştir (22127 Sayılı Resmi Gazete, 1994, s. 9-10). Yerleştirme ve mülakat işlemleri için ise yönergesinin 12’nci maddesi esas alınmıştır:

“Kara, deniz ve hava yoluyla sınırlarımıza gelen yabancıların sınırlarımız önünde birikimlerinin önlenmesi ve güvenlik içinde geri bölgelere sevk edilmeleri için mülki makamlarca ileri toplama bölgeleri tesis edilir. Buralarda toplanan yabancılar toplama bölgelerine gönderilir.

Toplama bölgelerine gönderilen yabancıların kendi dilleri ile veya anladıkları bir dille mülakatları yapılır, deklarasyonları alınır. Bunlar mülakatları sırasında adlarını, soyadlarını, doğum yerleri ve tarihlerini, ülkelerinde bulundukları statülerini, Türkiye’ye geliş sebeplerini, Türkiye’de ya da yurtdışında akraba ve yakınlarının olup olmadığını, varsa adreslerini bildirmek zorundadırlar.

²¹ Yönetmelikte bulunan “beş gün içerisinde başvuru da bulunma şartı”, iltica eden kişilerin tabii oldukları hukuksal çerçeve hakkında yeterli bilgisi olmaması nedeniyle birçok mağduriyete sebep olmuştur. Bu mağduriyetler hakkındaki ayrıntılı bilgi için bkz. Büyükçalık, M.E. (2015), *Mülteci Hukuku’nun Gelişimi ve Türkiye’de Mültecilerin Sosyal Hakları*. XII Levha Yayıncılık. İstanbul.

Uygulamalarda yer alan bu mağduriyeti giderebilmek amacıyla, BMMYK ve insan hakları örgütleri ile Sivil Toplum Kuruluşlarının desteği ile beş (5) günlük başvuru süresi, 1999 yılında yönetmelikte değişiklik yapılarak on (10) güne çıkartılmıştır (23582 sayılı Resmi Gazete, 1999) .

Ayrıca, mülteci ve sığınmacıların fotoğraf ve parmak izleri alınarak bunların milliyetlerine göre tasnifi yapılır; terörist, huzur ve güven bozucu, tertipçi ile casus ve sabotörlerin ayrılımlarına özen gösterilir.

Mülteci ve sığınmacıların imkânlar ölçüsünde örf ve adetlerine uygun olarak yerleştirilmelerine özen gösterilir. Bunlara, muhafaza altına alan valiliklerce bir tanıtma belgesi verilir ve kimlikleri kütük defterine kaydedilir.

Uluslararası kuruluşlarca aranmakta olanların kayıtlarına dair belgeler talep edildiğinde Kızılay'a verilir” (22127 Sayılı Resmi Gazete, 1994, madde 12).

1994 yönetmeliğin ardından, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katılım müzakereleri kapsamında yapılan hukuki düzenlemelerden birisi olarak, “İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Muktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı” 25 Mart 2005 yılında imzalanarak yürürlüğe girmiştir (TBMM, 2005). 1994 yönetmeliği 2006 yılında güncellenmiş ve bazı maddeleri değiştirilmiştir: Bu değişikliklere göre 1994 yönetmeliğinin (i) dördüncü maddesinde bulunan; on günlük başvuru süresi şartının 15 güne çıkartılmış, (ii) beşinci maddesinde bulunan; İçişleri Bakanlığında bulunan tekel mülakat yapma ve karar verme yetkisi valiliklere devredilmiş, (iii) altıncı maddesinde bulunan karara itiraz süresi değişikliği ile valilikler tarafından statüye ilişkin verilen karara sunulan itiraz süresinin daha da kısa tutulabilmesine imkân sunulmuş, (iv) yönetmeliğin yedinci maddesinde bulunan; İçişleri Bakanlığının, mülteciler ve sığınmacılar ile ilgili konularda iş birliği yapılabilecek kurumlara BMMYK ’liğinin yanı sıra sivil toplum kuruluşları da eklenmiş ve son olarak (v) otuzuncu maddesinde bulunan görevlendirme konusunda, mülteciler konusunda eğitim almış kişilerin sahada bulunması ilkeleri eklenmiştir (26062 Sayılı Resmi Gazete, 2006).

Bu düzenlemelere ek olarak, güvenlik kaygılarının daha ön plana çıktığı değerlendirilen (Eşsiz ve Günel, 2007) İçişleri Bakanlığının 22 Haziran 2006 tarihli 57 sayılı genelge ile “*Sahadaki Kolluk Kuvveti Uygulayıcılar İçin El Mevzuatı*” hazırlanmış ve kolluk kuvvetlerinin uygulamalarına kaynaklık edecek hukuki başvuru kaynağı oluşturulmuştur.

2011 yılının Mart ayından itibaren Suriye’de artan iç çatışmalardan nedeniyle, birçok Suriye vatandaşı ülkelerini terk ederek çeşitli ülkelerde sığınma talebinde bulunmuşlardır. Türkiye’de ise ilk olarak, 29 Nisan 2011 tarihinde 250 kişilik bir grubun Hatay’ın Yayladağı ilçesinin Güveççi Köyü sınırlarından Türkiye’ye giriş yapması ile ilk sığınmacı hareketi başlamıştır. İlerleyen tarihlerde ise artan kitlesel göç hareketlerine acil çözümler sunmak ve bu acil çözüm sisteminin hukuki dayanağını teşkil etmek adına sığınmacılara “geçici koruma” statüsü verilmiştir. Geçici koruma statüsüne ilişkin düzenlemeler, 11/04/2013 tarih ve 28615 sayılı Resmi Gazete ’de yayımlanmış olan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 91. maddesi (28615 Sayılı Resmi Gazete, 2013) ve 22/10/2014 tarih ve 29153 sayılı Resmi Gazete

‘de yayımlanmış olan “Geçici Koruma Yönetmeliği” ile düzenlenmiştir (29153 Sayılı Resmi Gazete, 2014).

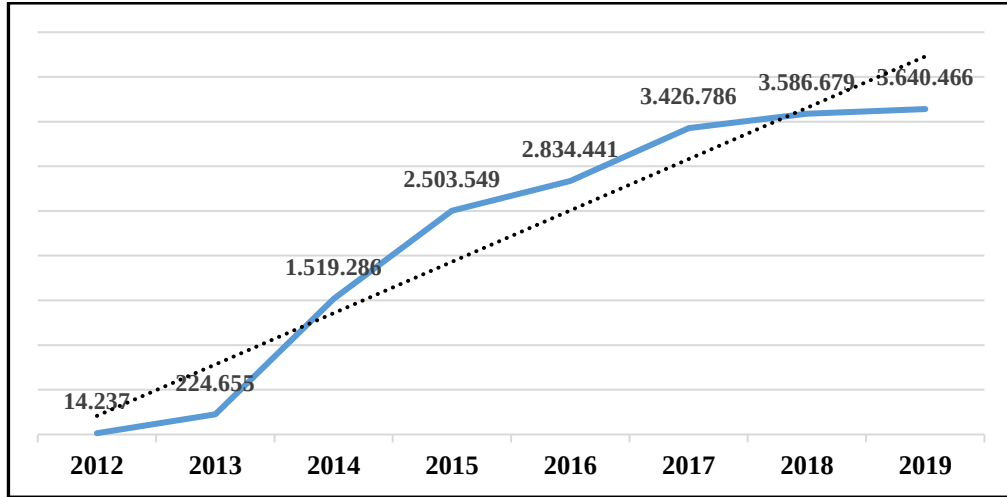
6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 91. Maddesine göre geçici koruma; *“ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara”* sağlanan koruma şeklinde tanımlanmaktadır (28615 Sayılı Resmi Gazete, 2013). 29153 sayılı Geçici Koruma Yönetmeliğinde ise geçici koruma; *“ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılara sağlanan korumayı”* tanımlamak için kullanılmıştır (29153 Sayılı Resmi Gazete, 2014).

Bu düzenlemelere göre geçici koruma uygulamalarının yönetilmesinde İçişleri Bakanlığı adına Göç İdaresi Genel Müdürlüğü yetkilendirilmiştir. Geçici koruma statüsündeki sığınmacılara, kişilerin istekleri dışında ülkelerine geri gönderilmemeleri güvence altına alınmış ve kayıt olan kişilere Türkiye’de yasal olarak kalış hakkı sağlamıştır. Bunun yanı sıra geçici koruma altına alınan bireylere, geçici koruma kimlik belgesi, barınma, sağlık, eğitim, sosyal yardım ve tercümanlık gibi temel hak ve hizmetlere erişebilmeleri ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır.

Günümüzde (Mart, 2019), 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve 29153 sayılı Geçici Koruma Yönetmeliği hükümleri uygulanmaya devam edilmektedir. Bu kanun ve yönetmelik hükümleri uyarınca, 2011 yılından sonra Suriye’de yaşanan iç karışıklıklardan sonra Türkiye’ye göç etmek zorunda kalan Suriyeliler kayıt altına alınmış ve “geçici koruma” statüsü verilmiştir. Bir sonraki bölümde, güncelliğini koruyan ve aynı zamanda araştırmanın bağlamını oluşturan Türkiye’deki geçici koruma statüsündeki Suriyeliler hakkında daha ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir.

2.2.2. Türkiye’deki Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeliler

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü istatistiklerine göre, 31 Ocak 2019 tarihi itibarıyla Türkiye’de bulunan geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin sayısı 3,640,466 olarak belirlenmiştir (bkz. Şekil 5). 2011’ yılından itibaren yapılan göç hareketleri incelendiğinde, en fazla artış oranının göçün başlangıç dönemini oluşturan 2011, 2012, 2013 ve 2014 yıllarında olduğu görülmektedir. 2011 yılı ile 2015 yılı arasındaki bu dört yıllık periyotta göç eden Suriyelilerin sayısı hızla artarak, 2,503,549’a yükselmiştir (www.goc.gov.tr).



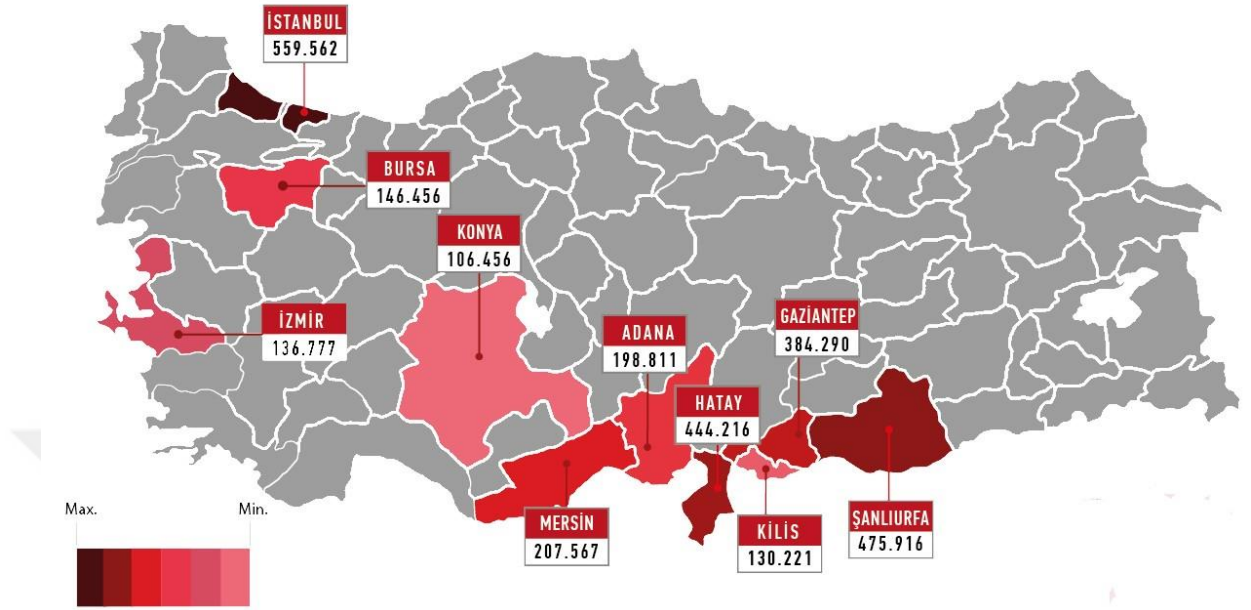
Şekil 5: Yıllara Göre Türkiye’deki Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Sayısı
Kaynak: (www.goc.gov.tr)

2015 yılından günümüze kadar olan süre içerisinde ise göç oranları ve sayıları daha istikrarlı hale gelerek yıllara göre azalan oranda devam etmiştir. 2011 yılında başlayan iç savaş sonrasındaki ilk göç dalgalarında Suriyeli sığınmacıların barınması ve ihtiyaçlarının karşılanması için geçici barınma merkezleri inşa edilmiş ve Suriyelilerin ihtiyaçları buradan karşılanmıştır. Türkiye’nin güney doğu sınır bölgesinde yer alan Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa, Kilis, Mardin, Kahramanmaraş, Osmaniye, Adıyaman, Adana ve Malatya illerinde toplam yirmi adet geçici barınma merkezi halen faaliyetlerine devam etmektedir.

Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) verilerine göre 7 Mayıs 2018 tarihi itibarıyla, bu merkezlerde toplam 217,356 Suriyeli ve 5,978 Iraklı barınmaktadır. Geçici Barınma merkezlerinde toplam 83,246 Suriyeli öğrenci eğitim hizmeti almaktadır. Geçici Barınma merkezlerinde sağlık hizmetleri 156’sı Türk doktor ve 186’sı Türk sağlık personeli ile 109’u Suriyeli doktora ve 137’si Suriyeli sağlık personeli olmak üzere toplam 588 kişi ile sağlanmaktadır (www.afad.gov.tr, 2018).

Türkiye’de bulunan geçici koruma statüsündeki Suriyeli sayısının üç buçuk milyonu geçtiği değerlendirildiğinde, geçici barınma merkezlerindeki Suriyeli sayısının ve oranının çok düşük olduğu görülecektir. Bu bakımdan Suriyelilerin illere göre dağılımının incelenmesi faydalı olacaktır. Yine Göç İdaresi Genel Müdürlüğü istatistiklerine göre, Türkiye’deki geçici koruma statüsündeki Suriyeli sığınmacı ve mültecilerin sayılarına göre ilk on ildeki dağılımı incelendiğinde ilk sırada 559,562 kişi ile İstanbul, ikinci sırada 475,916 kişi ile Şanlıurfa, üçüncü sırada 444,216 kişi ile Hatay, dördüncü sırada 384,290 kişi ile aynı zamanda alan araştırmamızın sahasını oluşturan Gaziantep gelmektedir (bkz Şekil 6) (www.goc.gov.tr). Şekil 6’da da

görülebileceği gibi Suriyelilerin daha çok coğrafi yakınlığı bulunan Suriye'ye sınır komşusu olan illerde yerleştiği görülmektedir.



Şekil 6: Türkiye'deki Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeli Sığınmacı ve Mültecilerin Sayılarına Göre İlk On İlde Dağılımı

Kaynak: (www.goc.gov.tr)

2.3. SOSYOLOJİK BİR OLGU OLARAK GÖÇ

Tarih sahnesi kavimler göçünden itibaren ulusların ve medeniyetlerin kitlesel ve sürekli göçlerine sahne olmuştur. Kitlesel ve sürekli göçlerin yanı sıra mikro düzeyde kristalize olmuş (kendine özgü yapısı ve ilişkileri ile diğerlerinden farklılaşmış) göçler de bu sahnede yerini almıştır. Bunun yanı sıra göç nedenleri ve sonuçları itibarıyla toplumsal değişim ve dönüşümün bazen bir sebebi bazen de bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

On dokuzuncu ve yirminci yüz yılda ise göç olgusu, toplumsal yapılarıdaki değiştirici ve dönüştürücü etkisi ile dünyanın tüm bölgelerinde sosyal dönüşüm ve gelişim adına ana belirleyici sosyolojik olgulardan biri haline gelmiştir. Toplumsal yapıdaki değişim nedeniyle kolektif bir eylem olarak göç, hem göç alan hem de göç veren ülkedeki bütün bir toplumsal yapıyı etkilemektedir (Castles ve Miller, 2008, s. 29). Bu dönüşüm ve değişim sürecinde geleneksel toplumların yaşam alanı olan kırsal, köy ve kasabalarda yaşayan bireyler, güvenlik, sağlık, eğitim ve daha iyi hayat standartlarına ulaşmak gibi nedenlerden dolayı yaşam alanlarını terk ederek sanayi toplumunun (günümüzde ise bilgi toplumunun) karmaşık yapıları ile donatılmış kentlerine

göç etmişlerdir. Göçe katılmayan insanlar bile bu göç hareketlerinin sonuçlarından dolayı olarak etkilenmişlerdir (Uzun ve Özcan, 2017).

Yaşadığımız son yüzyıl insanlık tarihinin en büyük göç hareketlerine sahne olmuştur. Milyonlarca insan, temelinde yatan birçok farklı nedenden dolayı ailelerinden, doğdukları topraklardan daha da uzaklara, bazen kendi ülkelerindeki farklı şehirlere, bazen de yaşadıkları ülkelerin sınırlarını da aşarak güvenlik, eğitim, yeni bir iş, daha refah veya güvenli bir hayat bulma (vb.) umuduyla yer değiştirmişlerdir. Uluslararası Göç Örgütü'nün (*International Organization for Migration*, [IOM]) 2000 yılı raporuna göre, 1965-2000 yılları arasında 150 milyon insan göç etmiştir (IOM, 2000). 2000 yılından 173 milyon olan göçmen sayısı, 2010 yılında 220 milyona, 2017 yılında ise tarihinin en yüksek seviyesi olan 258 milyona ulaşmıştır (Kobler ve Lattes, 2017, s. 4). Bu nedenle bazı teorisyenler tarafından yaşadığımız dönem, “göçler çağı” olarak da adlandırılmıştır (bkz. Castles ve Miller, 2008).

Göç olgusu, bir kişinin doğduğu yerden başka bir yerde geçici veya kalıcı olarak yaşaması (Ballyn, 2011, s. 6) olarak tanımlanabilirken, göç kavramı (az veya çok) bireylerin ya da grupların sembolik veya siyasal sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru kalıcı hareketini içermektedir (Marshall, 1999, s. 685). Aynı zamanda göç toplumsal varoluşun her boyutunu etkileyen ve kendi karmaşık dinamiklerini geliştiren bir süreç olarak (Castles ve Miller, 2008) toplumsal yaşantımızın her alanında güncelliğini korumaktadır. Bu durumun temel sebepleri arasında, göç hareketlerinin etnik ve kültürel farklılıkları ile kaynak ülke veya yerleşim yerinden, hedef ülkeye veya yerleşim yerine doğru akmaya devam eden ve hedef kültür ile eklemlenerek; ekonomik, toplumsal ve demografik dinamikleri değiştirme ve dönüştürme potansiyeli yer almaktadır (Giddens, 2012, s. 569).

Göçler yapıldıkları ülkenin siyasi sınırları ile ilişkili olarak temelde iki biçime tanımlanmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM)'a göre, (i) iç göç bireylerin herhangi bir amaç veya yeni ikamet yeri kurmak için, geçici bir zaman diliminde veya kalıcı olarak ülke içindeki bir bölgeden başka bir bölgeye hareketini ve yerleşimini kapsamaktadır. Bu göçlerde, bireyler göç etseler bile kendi ülkelerinde kalmaktadırlar. Köylerden kentlere veya mevsimlik dönemlerde ülke içerisinde yapılan göçler de iç göçlere örnektir. (ii) İkinci olarak, dış göç ise bireylerin ikamet ettikleri ülkeden ayrılarak, geçici veya kalıcı olarak başka bir ülkede yaşamasını kapsamaktadır (IOM, 2004, s. 32-33).

Her bir göç olgusu ardında yatan sebepler itibariyle birbirinden farklılaşmaktadır. Ancak göç sınıflandırmalarında göç eden bireylerin gönüllü veya zoraki nedenler ile göç edip etmemesine göre iki temel sınıflandırmaya gidilmiştir. Gönüllü göçlerde, insanların yaşam alanlarını kendi

iradeleri ile isteyerek terk etmeleri esas alınmaktadır. İnsanların yaşam standartlarını ve koşullarını yükseltme isteği, eğitim (bkz. Adams ve Kirova, 2011), kariyer, sağlık fırsatlarına ulaşma isteği, kişisel inanç ve özgürlüklerini istedikleri gibi yaşama isteğinin yanı sıra, anne, baba, çocuklar ve aile gibi yakın akrabalarının yanı sıra ortak kültürel birikim ve paylaşımlara sahip gruplar ile birlikte yaşama isteği (bkz. Cortes, 2015) nedeniyle yapılan göçler, gönüllü göçlere birer örnektir.

Zorunlu göçler ise, isteğe bağlı (gönüllü) göçün kelime anlamının karşısı bir içeriği ve bağlamı kapsayan bir tanımlamaya sahiptir. İklim şartlarının bozulması ile insan hayatının coğrafyada yaşanamaz hale gelmesi (bkz. Farquhar, 2014), insanların kendi ülkelerindeki barajlar, endüstri alanları, havaalanları gibi kalkınma kaynaklı nedenler ile yerinden edilmesi ve yeniden yerleşim koşullarından yoksun kalmış olması (bkz. Castles ve Miller, 2008), yaşam kaynağı olan su kaynaklarının yönetimi üzerindeki güvenlik politikaları ve baskılar (bkz. Weinthal, Zawahri ve Sowers, 2015; Botas, Hayes ve MacLellan, 2016), ekonomik krizler (bkz. Akgür, 1997), ülkeler arası yapılan antlaşmalar sonrasında zorunlu olarak göç etmek zorunda kalanlar (bkz. Arı, 1995) ve yaşanan coğrafyada veya ülke içerisinde siyasal mücadeleler veya etnik/kimliksel/ dinsel farklılıklar nedeniyle yapılan ayrımcılıklar ve savaş/ iç savaşlar (Petersen, 1958; Saydam, 1997) ve benzeri nedenlerle yapılan göçler ise zorunlu göçlere birer örnektir.

Birleşmiş Milletler daha genel bir tanımlamayla, zorunlu göçe maruz kalan ya da ülke içinde yerinden olmuş kişileri (BM, 2005 s. 1);

“zorla ya da mecbur kalarak evlerinden veya sürekli yaşamakta oldukları yerlerden, özellikle silahlı çatışmaların etkilerinden, genel olarak şiddet içeren durumlardan, insan hakları ihlallerinden veya doğal ya da insan kaynaklı felaketlerden korunmak için, uluslararası kabul görmüş devlet sınırlarını geçmeksizin kaçan ya da bu yerleri terk eden kişi veya bu tip kişilerden oluşan gruplar” şeklinde tanımlamaktadır.

Sebepleri ve sonuçları açısından zorunlu göç ile bireyin iradesi ile yapılan gönüllü göç kıyaslandığında; zorunlu göçte, insanların sosyal uyumu, hayat beklentileri, kişinin dünya üzerine olan temel varsayımları gibi yaşamsal özelliklerinin yanı sıra (Aker, Özeren, Buran ve Bay, 2002) ve kendisinin veya ailesinin hayatta var olmaya karşı (doğal veya yapay tehditlerden kaynaklanan) temel güvenlik algılarını (doğrudan veya dolaylı olarak) çok daha derinden etkilenmektedir.

Bu bağlamda ortaya çıkan diğer bir kavram ise **göçmen** kavramıdır. En basit anlamı ile göç faaliyetini gerçekleştiren kişiler göçmen olarak tanımlanmaktadır. Ancak siyasal, hukuksal ve bağlama özgü nedenler ile göçmenlerin statüleri ve tanımlamaları farklılaşmaktadır. Örneğin, Appleyard'ın göçmen tanımlamalarında (1) sürekli yerleşimcileri, (2) geçici sözleşmeli işçileri,

(3) geçici mesleki misafirleri, (4) gizli ya da illegal işçileri, (5) sığınma hakkı arayanları ve (6) mülteci tipolojileri yer almaktadır (Faist, 2003, s. 47). Faist'e göre bu kavramsal tipolojilerin oluşmasında, her biri kendi içerisinde bir olgusal ve durumsal temele dayandırılmış 5 ölçüt bulunmaktadır. Bunlar; (1) göçmenin yerli veya uluslararası bir alanda hareket ettiğini gösteren “alan”, (2) göçmenin geçici veya daimi bir eylemle hareket ettiğini belirleyen “zaman”, (3) göçmen hareketinin akışkanlığının yapısını, bireysel, grup veya kitlesel bir eylem olduğunu gösteren “akışın boyutu”, (4) göç hareketinde göçmenlerin gönüllü işçi, gönülsüz ya da zorunlu mülteci olarak hareketini belirleyen “sebebe” ve son olarak (5) göçün gerek uluslararası gerekse de bağlı ülkeler arasındaki hukuki sınırlamalar içerisinde, yasa dışı veya yasal olarak yapılar yapılmadığını belirleyen “yasal durum” ölçütleridir (Faist, 2003, s. 48).

Faist'in bu tipoloji ölçütlerinden ilk üçü devlet bürokrasileri tarafından kurulmuş bir takım aygıtlardır ve dolayısıyla kalıcı bir yeniden tanımlamanın konusudur. Dördüncü ölçüt ise Faist açısından en sorunlu olan kategoridir. Çünkü bu tartışmaya artık “ulus devletin” mülteciler ile zorunlu göçmenleri, işçi göçmenler ile gönüllü göçmenleri ayırmak için belirlediği diğer ölçütlerde işin içine girmektedir (Faist, 2003, s. 48)

Faist'in de ifade ettiği ölçütler, mülteci tipolojisini tanımlamanın güçlüğünü ortaya çıkartmaktadır. Gönüllü işçi göçmenlerden, gönülsüz ya da zorunlu mülteci olarak yapılan bu akışlarda temel ayırım, Fairchild'ın (Fairchild, 1918, s. 144-167) da ifade ettiği gibi gönüllü göç ile zorunlu göç arasındadır. Diğer bir ifade ile gönüllü ve zorunlu göç arasındaki vurgu, “fiziksel zorlamanın varlığı veya yokluğu” üzerindedir. Ülkelerinden sınır dışı edilme, sürgüne yollama, tehcir edilme, işkenceye maruz kalmayı fiziksel zorlama hareketlerine örnek olarak verebiliriz. Bunun yanı sıra etnik, kültürel ve dini azınlıklara karşı uygulanan şiddet eylemlerini, iklim şartlarının değişmesi ile yaşanan kuraklığı ve ekonomik krizleri de fiziksel zorlama hareketlerini de örnek olarak sunulabiliriz (Faist, 2003, s. 48-49).

Bunlara ek olarak, tarihsel bağlamlara bakılmaksızın bir kerede tanınan ve kayıt altına alınabilecek içsel bir mülteci tanımlaması yoktur. Bunun yerine, binlerce kez farklılaşan mülteci deneyimleri ile zaman ve mekânda yer değiştirme sürecinde anlam ve içerikleri tartışılmaya açık binlerce mülteci tanımlaması bulunmaktadır (Soguk, 1999, s. 4).

2.4. ARAŞTIRMANIN KURAMSAL TEMELLERİ

2.4.1. Göçe İlişkin Yaklaşımlar

Göç olgusu, son elli yılda hemen hemen tüm gelişmiş ülkelerin sosyal bilimcileri tarafından ele alınmış, kuramsal açıdan irdelenmiş ve göçe karşı ortaya koyulan siyasetle ilgili çözümler getirilmiştir (Abadan Unat, 2002, s. 3). Hâkim teorik bakış açısından göç olgusu coğrafi mekânlar ve sınırlar bağlamında muhtemel yer değişiklikleri üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır (Gordon, 1992, s. 119). Ancak göçe ekonomik olduğu kadar, sosyal ve/veya kültürel, ailevi olduğu kadar siyasi hatta dini sebepler kaynaklık etmektedir (Gezgin, 1991). Bu bağlamda göç olgusunu (nedenleri ve sonuçları ile) tam olarak açıklayan “tek bir büyük kuram” yoktur (Abadan Unat, 2002, s. 3). Bu bakımdan tek bir teori üzerinde anlaşma olasılığı da düşüktür (Brettel ve Hollifield, 2000, s. 3).

20. yüzyılın toplumbilimcileri farklı kavramlar, farklı varsayımlar ve farklı başvuru kalıpları kullanmak suretiyle, birey, hane halkı, ulusal ve uluslararası pazarlar gibi farklı nedensellik süreçlerine, farklı irdeleme düzeylerine dayandırdıkları farklı kuramsal modelleri tasarlamışlardır (Abadan Unat, 2002, s. 5). Bir bakıma göç üzerinde yapılmış çalışmalar bu nedenle özünde inter-disiplinerdir. Sosyoloji, nüfus bilimi, tarih, coğrafya, siyaset bilimi, psikoloji ve hukuk disiplinleri, bu inter-disipliner bakışın birer temsilcisidir (Brettel ve Hollifield, 2000). Ve her bir bilim disiplini içerisinde farklı teori ve yöntemlere dayanan bir dizi yaklaşımları barındırmaktadır (Castles ve Miller, 2008, s. 30). Bununla beraber farklı kuramsal modeller değişik araştırma hedefleri, odak noktaları ve ilgiler yansıttıkları için, her kuramın göç olgusunu ele alma ve açıklama kabiliyetine istinaden, bu kuramların iç mantığını, varsayımlarını ve önermelerini anlamak bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır (Abadan Unat, 2002, s. 5-6).

Ulusötesi/uluslararası göç teorileri temelinde, *ekonomik teoriler*, *tarihsel yapısalci yaklaşım* ve *göç sistemleri teorisi* olarak sınıflandırabilmektedir (Castles ve Miller, 2008, s. 30). Bir diğer sınıflandırma da Abadan-Unat (2002, s. 15-23) bu sınıflandırmaya *ilişkiler ağı (network) teorisini* de eklemektedir. Başka bir bakış açısında Pryor (1981), *işlevselcilikle*, *marksizimle* ve *genel kuram sistemiyle* bağdaşmış üçlü bir yaklaşımı da sunmaktadır. Pryor’a benzer olarak, Goss ve Lindquist (1995), ulusötesi göç yaklaşımlarında yeni emek göçü ekonomisi, sistemleri, ağları ve birikimli nedensellik kuramlarını da içeren, *işlevselci*, *yapısalci* ve *entegre yaklaşımlar* olarak bir sınıflandırmaya gitmiştir. Bu yaklaşımlara ek olarak, Massey ve arkadaşları (1998) neoklasik, yeni ekonomi, ikili emek piyasası ve dünya sistemleri kuramını içeren *göç başlangıcı ve ağ teorisini* ve kurumsallık, birikim teorilerini içeren *göçün başladıktan sonraki devam sürecini* konu

alan teoriler olmak üzere ikili bir ayrıma başvurmuştur. Sirkeci ise uluslararası göç sürecinde üçlü bir ayrıma başvurarak bir sınıflandırmaya gitmiştir: Sirkeci (2017)' ye göre uluslararası göçün sınıflandırılmasında, sınıf temelli ekonomik bir eşitsizliğe atıf ile *kalkınma açığı*, azınlıkların siyasal ve kimliksel olarak *katılımı açığı* ve nüfus artışı ile irtibatlı olarak *kitle açığı* etkili olan dinamiklerdir.

Yukarıda da örnekleri ile vurgulandığı gibi farklı disiplinlerdeki teorisyenler, göç kuramlarını açıklamak ve kategorize etmek için çeşitli analiz yöntemlerine başvurmuşlardır. Bu durumun temel nedenlerinden birisi göç olgusunun disiplinler arası nedensellik ilişkisine bağlı, dinamik ve farklılaşan bir yapıya sahip olmasıdır. Bir diğer nedeni ise, teorisyenlerin bağlamdan hareketle yaklaşımları kategorize etmek ve kuramsal alanı bir nebze düzenlemek için ortaya koydukları '*biçimlendirilmiş analiz düzeylerine*' başvurma eğilimidir (Bakewell, 2010, s. 193).

Şüphesiz ki nedensellik ilişkisini açıklamada yazarlar için birer *ideal tip* görünümü olarak biçimlendirilmiş analiz düzeylerine başvurulması normaldir. Bu ön kabul bizleri de "*hiçbir kuramın göçü açıklamaya yeterli olmadığı ve doğru kuramsal yaklaşımın uygulandığı bağlama göre özel olarak seçilmesi gerektiği*" sonucuna çıkarmaktadır (Massey ve diğerleri, 1998). Bu nedenle zorunlu göç sonrasında Türkiye'ye göç eden Suriyeli sığınmacı ve mültecilerin sosyo-ekonomik hayata katılım süreçlerinde girişimcilik deneyimlerini araştırmayı konu alan bu tez çalışmanın göçe ilişkin teorik arka planı; bağlama özgü, bütüncül ve eklektik bir çerçeve de kurgulanmıştır. Bu bağlamda **ilk olarak**, (i) zorunlu göçe ilişkin yaklaşımlar hakkında bilgi sunularak, (ii) göç sistemleri, (iii) ilişkiler ağı (network), (iv) dünya sistemleri, (v) itme-çekme teorisi ve (vi) ekonomi temelli göç teorileri araştırma bağlamında ele alınmıştır.

2.4.1.1. Zorunlu Göçe İlişkin Yaklaşımlar

Zorunlu göçe ilişkin teorik yaklaşımlar gerek "göç çalışmaları (*migration studies*)" ve gerekse de "mülteci çalışmaları (*refugee studies*)" arasında kalmış bir alan olarak durmaktadır. Göç, çok yönlü ve çok nedenli bir olgu olmasına karşın, mültecilik kanunilik ve zorunluluk şartları üzerine kurgulanmış bir statü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum zorunlu göçe ilişkin teorik yaklaşımların başlangıç noktasını, hukuksal temel tanımlara ve dolayısıyla da "güç kullanımına" ve "zorla" yerinden edilmeye götürmektedir. Zorunlu göç olgusu temelinde yatan "zorlayıcı" etmen sahip olduğu bazı içsel özellikler ile göç sürecini etkilemektedir. Zorlayıcı gücün, insanlar üzerinde uyguladığı şiddetin etkisi, şiddetin derecesi, şiddetin zaman içerisinde boylamsal olarak devam etme süresi ve tekrarlanabilme riski bu özelliklerden bazılarıdır. Örneğin, iklim değişikliği ve kuraklıklar nedeniyle yapılan göçler zorunlu göçlere birer örnektir. Kuraklık, etkisini

hasatların kaybolduğu ve toprağın doğal doğurganlığının tükendiği birkaç kuru yıl sonrasında göstermektedir. Bu nedenle etkisi yavaş yavaş hissedilen bir zorlayıcı sebeptir.

Savaşlar ve iç çatışmalar nedeniyle yapılan göçler ise zorunlu göç çeşitlerinin en güncel ve etkili örneğidir. ‘Zorla’ göç sürecinde, menşe/kaynak ülkenin uyguladığı şiddet düzeyi, göç sürecine ve derecesine yön vermektedir. Bu ülkelerde mülteci ve göçmen adaylarına uygulanan hem şiddetin hem de baskının temel nedenlerinden biri, zayıf ya da birleşmemiş (*non-consolidated*) bir devletin varlığıdır. Bu tarz yapılarda devlet yapıları zayıflayabilir, iç meşruiyetini kaybedebilir veya dışa karşı (çekişmeli sınırlar veya komşu ülkeler) istikrarını koruyamayabilir (Boswell, 2003, s. 5). Bunun yanı sıra sosyo-ekonomik azgelişmişlik, yanlış iç yönetim uygulamaları, iktidarın birkaç elde toplanması ve otoriter yönetim çabaları ulus devletlerin etnik, milli ve dini çizgiler ile kendinden farklılaştırdığı belli kesimlere yönelik zulmü ortaya çıkaran faktörlerdendir (Zolberg, 1983). Bu nedenle artan iç karışıklık, uygulanan şiddet ve baskı, zulme maruz kalma veya zulme maruz kalma kaygısı ve bireylerin kendilerini güvende hissetmeme düşüncesi mülteci ve göçmen adaylarını göç hareketine başlamasında etkili olmaktadır.

Kunz’a göre zorla yerinden edilme sürecinde etkili olan faktörleri (i) menşe ülke ilgili faktörler, (ii) yerinden edilme ile ilgili faktörler, (iii) hedef ülke ile ilgili faktörler olmak üzere üç kategoriye ayırmıştır (Kunz, 1981).

(i) Menşe ülke ilgili faktörler;

Kunz (1981, s. 42-43)’a göre, herhangi bir toplulukta olduğu gibi mülteci topluluklarını oluşturan bireylerin çevreleri ile paylaştıkları değerler, inançlar ve sosyal ilişki biçimleri eşit değildir (bkz. Tablo 2). Hatta, topluluk içerisinde bazıları geride bıraktıkları topluma karşı diğerlerinden daha marjinal olma eğilimindedir. Bu nedenle mültecilerin yeniden yerleşim aşamasında deneyimledikleri sorunlar, onların menşee ülke ile duygusal bağlarına ve

Tablo 2: Menşe ülke ilgili faktörler		
Sıra dışı olarak tanımlanma	Yerinden olma tutumları	Yurtdışında ideolojik-milliyetçi yönelimleri
Kendilerini çoğunluk olarak gören	Tepkili kader grupları	Restorasyon aktivistleri
		Pasif acı
		Entegrasyon bekleyen realistler
Olaylara yabancılaşmış	Amaç grupları	Asimilasyon heveslileri
Kendine yabancılaşmış		Devrimci aktivistler
		İdealist koloni kurucuları

Kaynak: Kunz (1981, s. 50)

geçmişlerine bağımlılıklarına kadar uzanabileceğinden, mültecilerin kendi ülkelerindeki marjinalite derecesi ya da kimlikleri önemli olduğunu varsaymıştır. Kunz, bu kategorik ayırmada mültecileri kimliksel yapılarının, kendilerini çoğunluk olarak gören marjinal gruplardan, olaylara tepki sunan kader gruplarına, entegrasyon ve asimilasyon heveslisi gruplardan, devrimci aktivistlere kadar ayrılabilceğini savunmuştur.

(ii) Yerinden edilme ile ilgili faktörler: Bu ikinci kategorideki faktörleri, itme (*push*) etkisini gösteren güç ve şiddetin kullanımına bağlayan Kunz, (a) büyük gruplar halinde kaçışları, (b) sürgünleri, (c) ordudan kaçışı, (d) savaş suçlularını, (e) kaçmaya çalışan toplulukları bu gruplara birer örnek olarak sunmuştur. Bu grupların başlattıkları göç dalgaları, orta vade de nereye yapıldığı belirsiz kaçışlardır. Ve ilerleyen zamanlarda farklı biçimler almaktadır. İtici faktörler ile başlayan ve güç kullanımının etkisi ile devam eden göç süreci, belirsizliğe dalma, geri dönememe, bekleme biçimlerini alabilirken, çekici faktörlerin de etkisi ile yön ve biçim değiştirebilmektedir (Kunz, 1981, s. 43-45) (bkz. Tablo 3).

Tablo 3: Yerinden Edilme İle İlgili Faktörler

Kültürel Uyumluluk	Nüfus Politikaları	Sosyal Tutumlar
Yakın ↑ Dil Değerler Gelenekler Din Politika Yemekler Kişiler Arası İlişkiler ↓ Uzak	Artışa Katkı Saglayan	Tekilci (Asimilasyon yanısı)
		Çoğulcu (Entegrasyon Yanısı)
	Kendi Kendine Yeten	Hosgörülü

Kaynak: (Kunz, 1981, s. 50)

iii) Hedef ülke ile ilgili faktörler: Kunz, mültecilerin tercihlerini belirleyen hedef ülke ile ilgili faktörleri (a) kültürel uyumluluk, (b) nüfus politikaları, (c) sosyal tutumlar olmak üzere üç kategoriye ayırmıştır. Mültecilerin dil, değerler, gelenekler, din, politika, yemekler ve kültürler arasındaki ilişkiler arasındaki uyum ne kadar yüksek olursa mültecilerin hedef ülkeyi tercih etme oranı o derecede artmaktadır. Bunun yanı sıra uygulanan politikalar ve sosyal tutumlar mültecilerin göç dalgalarını ve akışlarını belirleyen diğer etmenler olmaktadır (Kunz, 1981).

Hedef ülkelerin ilk mülteci ve göçmen akınlarına karşı tutumları, sınır kontrol siyasaları, ilk göçmen ve akraba gruplarının ülkeye yerleşim deneyimi mülteci ve göçmen adaylarının ilk

ataklarını, yönlerini ve seçimlerini etkilemektedir (Faist, 2003, s. 108). Ancak, işçi göçlerinin aksine mülteci göçlerinde tüm sorumluluklar ve hukuki düzenlemeler göç alan ülke üzerinden dönmektedir. Cenevre sözleşmesinin 14'üncü maddesi bu durumun uluslararası hukuki durumunu düzenlerken, aynı madde bir yandan da sığınmacıların potansiyel kabul edici devletlere giriş hakkı olarak yerleşmelerini engellemiştir. Sığınmacılar konusundaki belirleyici güç kabul etme potansiyeline sahip ulus devlet otoritelerine verilirken bireylerin sığınmacı olarak başvurma hakkı engellenmiştir. Aynı göç dalgasında göç eden kişilerin hangisinin sığınmacı hangisinin mülteci olduğu ya da hangisinin gerçekten mülteci olduğunun belirgin evrensel bir ölçütünün bulunmaması, mülteciler açısından şüpheli olasılıkları ortaya koymaktadır (Faist, 2003, s. 112-113).

Suriye'den Türkiye'ye yapılan göçler zorunlu göçlere ilişkin en güncel örneği teşkil etmektedir. Güç kullanımının ve zorla yerinden edilmenin temel göç nedeni olarak etkili olduğu bu göç biçiminde, savaşlar ve iç çatışmalar da etkili olmaktadır. Bu durum siyasal iktidarın, halkına karşı uyguladığı bir şiddeti ve baskıyı zorunlu kılarken, iç meşruiyet adına sorunlu bir yapılanmaya sahip olup olmadığı konusunda da ucu açık bir tartışmaya da kaynaklık etmektedir. Bu bağlamda Suriyeli göçmenlerin Türkiye'ye yaptıkları göçün bir zorunlu göç olarak kabul edilebileceği aşîkârdır. Ve bu durumda Türkiye'ye yapılan bu zorunlu göçün nedenleri ve biçiminin anlaşılması adına, (i) menşe ülkeye ilişkin faktörlerin, (ii) yerinden edilmeye ilişkin faktörlerin ve (ii) hedef ülkeye ilişkin faktörlerin incelenmesinin Suriyeli göçmenlerin yaşam deneyimlerinin anlaşılması adına önemli bir katkı sunmaktadır.

2.4.1.2. Göç Sistemleri Yaklaşımı

Bu çalışmada faydalanan ikincil teorik yaklaşım, **göç sistemleri** yaklaşımıdır. Göç sistemleri yaklaşımı Akin Mabogunje'un 1970'li yıllardaki yapmış olduğu çalışmalardan ortaya çıkmıştır (Mabogunje, 1970a; 1970b). Daha sonralarda Kanaraglou ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmalarda benzer fakat daha niceliksel bir yaklaşım benimsenmiştir (bkz. Kanaroglou, Liaw ve Papageorgiou, 1986). Göç sistemleri yaklaşımının neleri kapsadığı konusunda muğlaklık olduğu varsayılsa da (Fawcett, 1989, s. 672), göç sistemleri yaklaşımının hem akışın amaçlarının sorguladığı hem de söz konusu yerler arasındaki bütün bağlantılara odaklanmaya çalıştığı varsayılmaktadır. Bu bağlantıları Fawcett, (i) devletlerarası ilişkileri (*state to state relations*), (ii) kitlesel kültürel bağlantıları (*mass culture connections*), (iii) aile ve kişisel ağları (*family and personal networks*), (iv) göçmenlik aktiviteleri (*migrant agency activities*) olarak belirtmektedir (Fawcett, 1989, s. 673). Bu bağlantılara ek olarak, göç hareketlerinin oluşumunda, göç veren ve

göç alan ülke arasında sömürgecilik, siyasal etkileşim, ticaret, yatırım ve ya kültürel bağlara dayanan ve önceden var olan bağlantılar da etkili olmaktadır (Castles ve Miller, 2008, s. 37).

Bu yaklaşımın ve genel sistem teorisinin diğer uygulamalarının ayırt edici özelliği, denge kavramları üzerinde durulmasıdır. Yani, sistemin herhangi bir yerinde bir değişikliğin meydana gelmesi sonucunda sistemin başka bir yerdeki farklı bir değişim ile bu değişikliğin bir birini dengelemesi/eşleşmesi beklenmektedir (Fawcett, 1989, s. 672). Bunun yanı sıra göç sistemleri yaklaşımında, (i) her bir yerde düzeni ve hareketliliği açıklamak için göç akışının her iki ucuna dikkat çekilmektedir. (ii) Bu yaklaşımla, diğer akışlar ile ilişkili olarak, bir akışı veya alternatif varış yerleri ile ilgili bir hedefi incelenmektedir. (iii) Teoride, insanlar da dâhil olmak üzere yerler, bilgi akışı, mal, hizmet ve fikirlerin arasındaki çeşitli bağlantıları vurgulanmaktadır ve (iv) göç mekânları arasında karşılaştırmalar yapılmasını önerilmektedir. Böylece sistemdeki bir enerji kaynağı olan dengesizliklere dikkat çekilmektedir. (v) Teoriye göre, bir parçanın diğer parçalardaki değişikliklere duyarlı olduğu sistemdeki parçalar arası bağlılığa odaklanılmalıdır. (vi) Son olarak ta, göç dinamik bir süreç olarak kabul edilmektedir (Fawcett, 1989, ss. 672-673).

Göç sistemleri yaklaşımına göre, bir uluslararası göç sisteminin merkezinde alıcı ülkeyi veya bölgeyi oluşturan, bir ülke ya da ülkeler grubu bulunmaktadır. Bu merkezin etrafında, göç akımlarına kaynaklık eden ve merkeze bu şekilde bağlı bulunan bir dizi gönderici ülke bulunmaktadır (Fawcett, 1989, ss. 671-680; Zlotnik, 1992). Göç sistemleri yaklaşımının genel hipotez ve önermelerini şu şekilde sıralanabilir (Massey, Arango, Hugo, Kouaouci ve Pellegrino, 1993): (i) Bir sistemi oluşturan ülkelerin coğrafi olarak yakın olmaları gerekmez, çünkü akışlar fiziksel olanlardan ziyade politik ve ekonomik ilişkileri yansıtmaktadır. Yakınlık açıkça değişim ilişkilerinin oluşumunu kolaylaştırır da, onları garanti etmemekte ve uzaklığı engellemektedir. (ii) Bir ülke birden fazla göç sistemine dâhil olabilir. Ancak bu durum göç alan ülkeler açısından daha yaygındır. (iii) Çok kutuplu sistemler mümkündür; bu sayede bir dizi dağınık çekirdek ülke, bir dizi birbiriyle çakışan gönderen ülkelerden göçmen alır. (iv) Siyasi ve ekonomik koşulların değişmesiyle birlikte sistemler de gelişir. Bu sebeple istikrar sabit bir yapıya sahip değildir. Bu nedenle ülkeler toplumsal değişime, ekonomik dalgalanmalara veya siyasi kargaşaya tepki olarak bir sisteme katılabilir veya bir sistemden çekilebilirler.

Suriye'den Türkiye'ye yapılan göçlerin incelenmesinde, göç sistemleri yaklaşımının (i) göç akışının nedenleri ve amaçları, (ii) menşe ve kaynak ülke arasındaki bağlantılara ilişkin açıklamalarından da yararlanılmıştır. Örneğin, göç sistemleri yaklaşımında *hem akışın amaçlarının sorgulamakta hem de söz konusu yerler arasındaki bütün bağlantılara odaklanmaya çalışılmaktadır*. Bu nedenle de yaklaşım, devletlerarası ilişkileri, kitlesel kültürel bağlantıları, aile

ve kişisel ağlar, göçmenlik aktivitelerini bir bağ olarak değerlendirip; siyasal etkileşim, ticaret, yatırım ve ya kültürel bağlara dayanan ve önceden var olan bağlantılar da göç sürecinde etkili olduğunu varsaymaktadır. Ek olarak göç sistemleri yaklaşımının,(iii) dinamik bir sistem olarak göçe ilişkin açıklamalarından faydalanılmıştır. Bu bağlamda, Suriyeli göçmenlerin göç biçimlerinin yeni bir “göç sistemi olarak” var olduğu ve kendine özgü bir akışa sahip olduğu söylenebilir. Göç sistemleri yaklaşımı aynı zamanda, göç sürecinde meydana gelebilecek bir “domino etkisine” ve sonrasında meydana gelen bir “denge” durumuna atıf yapmaktadır. Diğer bir ifade ile sistem üzerinde meydana gelen bir değişim başka değişimlere neden olurken, başka alanlardaki değişimin, bir önceki değişimi dengeleyici bir duruma doğru gittiği varsayılmaktadır. Bu bakımdan, Suriyeli göçmenlerin zorunlu göç süreçlerinin incelenmesinde ve kendine özgü göç sisteminin keşfedilmesinde göç sistemleri yaklaşımından istifade edilmesi araştırmaya önemli bir katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

2.4.1.3. İlişkiler Ağı (Network) Teorisi,

İlişkiler ağı (network) teorisi, diğer teorilerden farklı olarak göçün nedenlerinden çok göçün sürdürülebilirliğine odaklanmaktadır (Abadan Unat, 2002, s. 18). Göç ağları, menşe ve hedef bölgelerdeki akrabalık, dostluk ve paylaşılan topluluk kökenli gibi bağlar ile bir birine bağlı olan göçmenlerin, eski göçmenlerin arasındaki kişilerarası ilişki kümeleridir (Massey, Arango, Hugo, Kouaouci ve Pellegrino, 1993, s. 449). Bu tarz ilişki ağları, ilişki kümeleri ve bağları bir yandan göçü özendirirken bir yandan da toplumsal bir sermaye ye kaynaklık etmektedir.

Ağ bağlantıları, insanların yabancı istihdama erişmek için kullanabilecekleri bir sosyal sermaye biçimidir. Göçmenlerin sayısı kritik bir eşiğe ulaştığında, ağların genişlemesi, göç olasılığının artmasına neden olan hareketlerin maliyetlerini ve risklerini azaltır ve bu da ek hareketlere neden olur. Sonuç olarak ağları daha da genişler ve zaman içinde göçmen davranışı, gönderen toplumun daha geniş kesimlerini kapsayacak şekilde dışa doğru yayılır (Taylor, 1986; Massey ve Espafia, 1987; Massey, 1990).

Yabancı bir ülkeye ilk kez giden göçmenler için hayat ve gelecek bilinmezlikler ile dolu olacaktır. Bu göçmenler için, dilin, kültürün, temel ihtiyaç malzemelerinin, yaşam pratiklerinin, barınma, ulaşımın ve hayatı idame ettirme biçimlerinin öğrenilmesi yüksek düzeyde emek ve uzun zaman alan bir süreçtir. Bu bilgilerin en hızlı kazanım yolu, daha öncesinde deneyimlenmiş tecrübelerin aktarılması ile olmaktadır. Göç öncesinde ve göç sonrasında kurulan veya keşfedilen sosyal ağlar bireylerin bu bilgileri elde etmesini kolaylaştırmaktadır. İlişki ağlarının göçmenlerin hayatlarını kolaylaştırıcı olumlu özelliklerinin olmasının yanı sıra, göçmen hayatlarını zorlaştırıcı olumsuz etkileri de olabilmektedir. Bireyler kendi seçimleri doğrultusunda bu ağların olumlu ya da

olumsuz etkilerinden etkilenmektedirler. Örneğin, ilişki ağları sayesinde yeni iş, yerleşim ve yardım (vb) imkânlarla kavuşan bir göçmen, hedef toplum ile ilişki kurma ihtiyacı hissetmeceğinden kendi ilişki ağları içerisinde kalarak kısıtlanabilir. İlişki ağlarının zayıfladığı veya koptuğu bir anda ise göçmen yalnız kalmakta ve hedef topluma uyum sorunları yaşayabilmektedir (Yalçın, 2004, s. 53-54).

Yasal göç süreçlerine karşın, yasal olmayan göçlerde ise göçmenlerin (ilk göçmenler) yardım alabilecekleri bir ilişkiler ağı olmadığından, yüksek meblağdaki masrafları göze almak zorunda kalabilmektedirler. Ancak onları izleyen her yeni göçmen farklılaşan ilişki ağları ile (soydaşlık, hemşerilik, akrabalık, dostluk, tanıdık olmak... vb.) destek alabileceği için, göç masrafları da azalmaktadır. Akrabalık ve arkadaşlık yapılarının doğası gereği, her yeni göçmen, hedef bölgeyle sosyal bağları olan bir grup insan yaratmaktadır. Bunun yanı sıra göçmenler kaçınılmaz olarak göçmenler ile bağlantılıdır: İstihdama, sosyal desteğe ve yardıma erişim sağlamak için akrabalık ve arkadaşlık gibi ilişkileri örtük ve zorunluluk olarak kullanırlar. Böylece ilk göçlerle kendiliğinden ortaya çıkan ilişki ağları, her bir göçmen ile artarak sınırsız bir şekilde sürdürülmektedir. Çünkü her bir göç eylemi kendini sürdürmek için gerekli olan toplumsal yapıyı yaratmaktadır (Massey, Arango, Hugo, Kouaouci ve Pellegrino, 1993, s. 449; Abadan Unat, 2002, s. 18-19).

Sosyal ağlar kuramının dayandığı varsayımları şu şekilde sıralanabilir (Abadan Unat, 2002, s. 19-20): (i) Göçmen ilişkiler ağları, göç hareketini özendirerek göç etme isteğini sürekli yaygınlaştırmaktadır. (ii) Ücret farklılığı önemini kaybetmekte eğilimindedir. Çünkü göçmen ilişkiler ağları göçün yol açtığı masrafları ve içerdiği rizikoları azaltmaktadır. (iii) Göçmen ilişkiler ağları, kurumsallaştıkları ölçüde sosyoekonomik açıdan daha az seçici olmakta, gönderen ülke topluluğunu daha fazla temsil etmektedirler. (iv) Göçmen ilişkiler ağları, kurulduktan sonra, kabul eden ülkelerin hükümetleri bu akımı denetlemekte büyük zorluk çekmektedir. Benimsenen göç politikaları ne olursa olsun, göçmen örüntüler oluşmakta devam etmektedir. (v) Göçmenlerle ailelerin birleşmesini hedefleyen politikalar göçmen ilişkiler ağlarını güçlendirmekte, zira belli bir ilişkiler ağına mensup olan üyelerinin aile bireylerine özel giriş hakkı tanımaktadırlar.

Genel olarak sığınmacı ve mülteciler özelde ise Türkiye'deki Suriyeli sığınmacı ve mülteciler açısından bakıldığında ilişki ağları biraz farklılaşmaktadır. Çünkü sığınmacılar tarafından kullanılan göç stratejileri (ve bunların parçası oldukları sosyal ağlar) üzerinde toplanan ampirik veriler, doğası gereği oldukça parçalanmıştır. Aynı zamanda ülkelerarası sosyal ağların iltica göçü hakkında yapılan çalışmaların sayısı sınırlıdır. Bu bakımdan sınırlı sayıda veriye ulaşılmıştır. Ancak sığınmacı ve mülteci göçlerinde ilk olarak, göç ağlarının, muhtemel sığınmacılara önemli

bir bilgi kaynağı görevi gördüğü söylenebilir. Çünkü her sığınmacı ve mülteci, giriş şartları, iltica prosedürleri, sosyal refah haklarının ve ulaştırma düzenlemelerinin yanı sıra farklı hedef devletlerin gözetli ve sınır dışı etme politikaları gibi konularda ayrıntılı bilgi talep etmek istememektedir. İkinci olarak, göçmen ağları, bir kişinin düşük veya orta gelirli bir ülkeden ayrılması ve daha müreffeh bir ülkede sığınma talebinde bulunması için gereken mali kaynakların harekete geçirilmesini sağlar. Çünkü sığınmacının yolculuğunu finanse etmesi gerektiği nakit, kişisel eşyaların satışı, akrabalar ve yerel para birimlerinden borç ve ya kredi almak gibi iç kaynaklar kullanılmaktadır. Üçüncü olarak, ulus ötesi göçmen ağlar, göç hareketinin düzensiz ya da gizli bir karakterde düzenlenmesi (illegal olması) gerektiğinde, gerekli organizasyonel altyapıyı sunmaktadırlar. Dördüncü ve son olarak, ulus ötesi sosyal ağlar, sığınmacılara ve düzensiz göçmenlere geçim ve destek (özellikle istihdam) olanakları sağlamaktadır (Crisp, 1999, s. 6-8).

Gerek göçmenler gerekse de mülteci ve sığınmacılar açısından bakıldığında, sosyal ağlar üzerinden üretilen bilgi (enformasyon) her zaman doğruları oldukları gibi yansıtmıyor olabilir. Çoğu durumda, göçmenler gerçekte olduklarından daha iyi durumdalmış gibi davranmaktadırlar. İçinde bulundukları yaşam koşulları ve yaşam koşullarına ilişkin bilgiler genellikle gayri resmi kanallar aracılığıyla iletilmektedir. İletim sürecindeki ara kaynakların ve bağlantıların artması ile başarı öyküsü daha da büyütölme eğilimindedir. Bu durumun dolaylı bir sonucu olarak, çarpık bilgi, göç için güçlü bir teşvik işlevi de görmektedir (Ghosh, 1998). Artan göç talebi, hedef ülkelerin uyguladıkları sınır güvenlik uygulamaları ve sığınmacılara karşı uygulanan politikalar nedeniyle oldukça kârlı bir sektör olan “insan ticareti endüstrisini” ortaya çıkartmakta ve düzensiz göçün maliyetinde de kayda değer bir artışa yol açmaktadır (Savona, Di Nicola ve Da Col, 1996). Artan maliyeti karşılamak veya yeni düzensiz göç yolları inşa etmek adına göçmen ağları mensupları, akrabaları, yurttaşları, etnisite grupları ve diasporalar çaba sarfetmektedirler (Crisp, 1999, s. 8).

Ayrıca göç ağları, göç edilen yerde göçmen grupların kendi aralarında kendilerine özgü bir cemaat/topluluk oluşumunu da beraberinde getirmektedir. Göçmen gruplar, kendi sosyal ve ekonomik mekânlarını, altyapılarını, hizmet sektörlerini inşa ederler. Ailenin genç erkek üyesi ile başlayan göç zincirinin halkası, ailenin diğer fertlerinin de hedef bölgeye göç etmesi ile devam ettirilir. Çocuklar yeni ülkelerde eğitim hayatına katılmaya, dil öğrenmeye, akran grubu ilişkileri oluşturmaya ve iki kültürlü veya kültürler arası kimlikler geliştirmeye başlarlar (Castles ve Miller, 2008, s. 38-39).

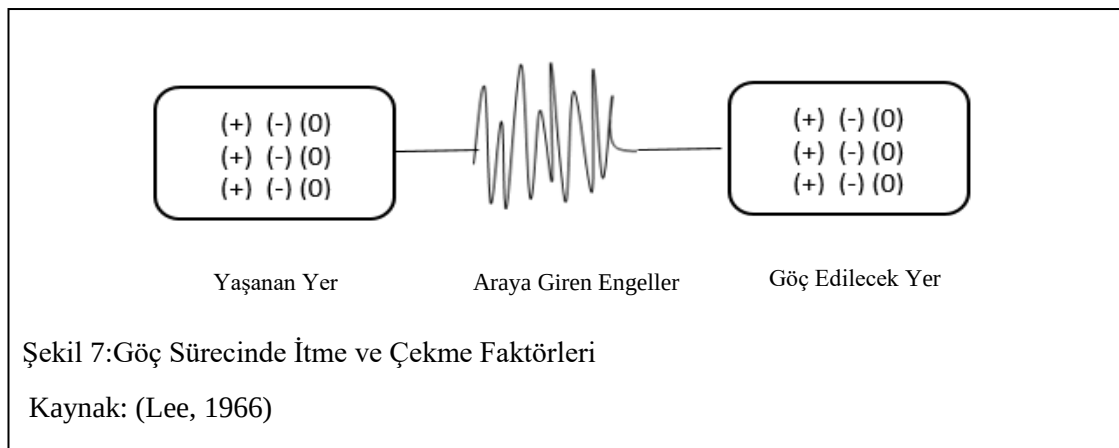
Bu bağlamda Suriyelilerin zorunlu göçlerinde kullandıkları ilişki ağlarının kuruluş biçimleri, Suriyelileri girişimci olmaya yönlendiren ilişki ağlarını ve ilişki ağlarının girişimcilik sürecinde sunduğu pratiklerin keşfedilmesi adına yardımcı bir yaklaşım olarak kullanılmıştır. Bu amaçla ilişkiler ağı teorisinin (i) göçe ilişkin getirdiği açıklamalardan, (ii) göçmenlerin ekonomik hayata katılımındaki sosyal ağların işlevlerine ve (iii) teorisinin göçmenlerin hayatını kolaylaştırma konusunda getirdiği açıklamalardan faydalanılmıştır.

2.4.1.4. İtme-Çekme Yaklaşımı

Erken dönem göç çalışmalarında itme ve çekme (*push & pull*) kavramları sıkça kullanılmıştır. Örneğin, göç sürecinde göçmenlerin kâr-zarar hesaplaması ile ekonomik temelli bir rasyonel seçim uyguladığını belirten Ravenstein (1885)'in teorik yaklaşımında, bu göç hareketinde göçe sebep olan itme faktörleri olarak; düşük gelir, düşük hayat standardı yer alırken; çekme faktörleri olarak yüksek gelir ve ekonomik refah arayışı kendine yer bulmuştur (Castles ve Miller, 2008, s. 31-35).

Stouffer ise, (göç) çekme kuvvetinin temelinde “şehirlerarası mesafenin” etkili olduğunu, bazıları ise “kesişen fırsatların” etkili olduğunu savunmuştur (Stouffer, 1940). Bu temellendirme yaklaşımlarına karşın göç sürecindeki “itme çekme” ile ilgili ilk ayrıntılı çalışma, 1965 yılındaki “*Annual Meeting of the Mississippi Valley Historical Association*” kongresinde Everett Lee tarafından formüle edilmiştir. Ardından Lee, 1966 tarihli Göç Teorisi (*A Theory of Migration*) adlı çalışmasında bu teorisini daha da ayrıntılandırmıştır (Lee, 1966, s. 47).

Lee çalışmasında, göç etme ve göç sürecini başlatan faktörleri dört başlık altında sıralamıştır: (i) Menşe bölgesi ile ilişkili faktörler, (ii) hedef bölge ile ilişkili faktörler, (iii) araya giren (müdahale eden) engeller, (iv) kişisel faktörler (Lee, 1966, s. 49-50).



Göç sürecine etki eden temel bileşenleri Lee' pozitif (+), negatif (-) ve nötr (0) faktörler olmak üzere üçe ayırmaktadır. (i) Pozitif faktörler (+), kişilerin yerleşim yerinde kalmasını sağlayan faktörlerdir. (ii) Negatif (-), faktörler ise bireyi göç etmeye yönlendiren etkenlerdir. (iii) Nötr (o) faktörler ise bireyin göç etmesinde olumlu ya da olumsuz bir etkisi olmayan faktörlerdir (bkz. Şekil 7). Gündelik yaşamda bu faktörlerin bireylerin göç kararları üzerindeki etkisi aynı derecede olmamaktadır. Pozitif veya negatif herhangi bir faktör bağlam ile ilişkilidir ve kişilerin ihtiyaçları, zorunlulukları, duyguları veya tutumları ile bağlantılıdır. Diğer bir ifade ile herkes tarafından iyi olarak kabul edilen bir yerleşim yeri için ortaya koyulan ortak tutumlar pozitif faktörlerin sayısını ve derecesini arttırmaktadır. Buna karşın her birey bu pozitif faktörlerin etki derecesini farklı yaşamaktadır. Örneğin, çocukları için iyi bir üniversite hayatı isteyen anne baba, iyi üniversitelerin bulunduğu şehirlere hatta ülkelere göç etme ihtiyacı yaşarken, çocuksuz aileler de bu pozitif faktör (iyi üniversite eğitimi) göç için yeterli bir çekme nedenini oluşturmamaktadır.

Ayrıca, her iki nokta arasında (yaşanan yer ve göç edilecek yer), bazı durumlarda hafif ve bazı durumlarda ise aşılamayacak derecede engeller bulunmaktadır. Lee'ye göre uzaklık göç kararındaki en büyük bariyerdir. Berlin duvarı gibi gerçek fiziksel engeller de, devletlerin anayasaları da bu bariyerlerden bazılarıdır. (Yukarıda verdiğimiz) Eğitim örneğinde olduğu gibi insanlar aynı engellerden farklı şekillerde etkilenmektedirler. Örneğin, bazı insanlar için önemsiz olan ev eşyalarının taşınması, başkaları için maliyetidir ve göç kararında bir engel olabilir (Lee, 1966, s. 51). Lee'nin kuramın temel yapısı itibarıyla, itme ve çekme faktörleri kişisel ve görecelidir. Bu nedenle olumlu ve olumsuz faktörler, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, ırk vb. gibi demografik faktörler etkilenmektedir (Çağlayan, 2006, s. 73).

Diğer tüm yaklaşımlarda olduğu gibi itme-çekme yaklaşımı da göç olgusunu açıklanmasında kendine özgü bir yaklaşım modeli sunmaktadır. İtme çekme yaklaşımı menşe ve hedef ülkeler arasındaki neden ve sonuç ilişkilerini negatif, pozitif ve nötr faktörler üzerinden açıklamaktadır. Bu araştırma bağlamında Suriyeli göçmenlerin, göç tercihlerinde (i) menşe ülkeye ilişkin, (ii) hedef ülkeye (Türkiye'ye) ilişkin ve (iii) yerleşim yeri olarak Gaziantep'in seçilmesinde ki *negatif, pozitif ve nötr faktörlerin* belirlenme sürecinde faydalanılmıştır.

2.4.1.5. Dünya Sistemleri Teorisi/Yaklaşımı

Dünya sistemleri teorisi, 1974 yılında Wallerstein'in 'Bağımlılık Okulunun' merkez-çevre teorisini, geliştirerek uluslararası göç alanında uyarlaması ile ortaya çıkmıştır (Yalçın, 2004: 35). Wallerstein, teorisini, günümüz kapitalist toplumsal rejimlerinin iki yönlü sistemi ile değil de on altıncı yüzyılın çok yönlü sömürgeci sistemlerine dayandırmaktadır. Wallerstein'in teorisinin bağımlılık okulundan (Samir Amin, Andre Gunder Frank ve Gills) ayrılan temel farkı, bağımlılık

okulunun tek bir “dünya sistemi” düşüncesine karşın, Wallerstein’in öne sürdüğü çoklu “dünya-sistemleri” yaklaşımıdır. Wallerstein, tek bir sistem yerine göre tarihsel zaman ve uzam boyunca farklılaşan sistemlerin var olduğunu savunmaktadır (Wallerstein, 2003, s. 531-532).

Wallerstein’in yaklaşımına göre, kapitalizm ve kapitalizmin çeşitli görüntüleri, günümüz ekonomisini ve buna bağlı olarak da diğer yapıları belirleyen temel unsurlardır (Çağlayan, 2006, s. 79). Uluslararası göç ise kapitalist gelişmenin neden olduğu kopma ve yer değiştirmelerinin doğal sonucudur. Dünya sistemleri teorisine göre, göç hareketi merkezde bulunan kapitalist ağların, kapitalist olmayan toplumların çevre dokularına sızmasıyla başlamaktadır. On altıncı ve on yedinci yüzyılın sömürgecilik anlayışında olduğu gibi, insanlar sömürgelerin (bölge veya devletlerin) fakir bölgelerine göç ederek sömürgeci (kolonyal) devletlerin çıkarına hizmet etmeye çalışmışlardır. Günümüz de ise neo-kolonyal hükümetler ve çokuluslu şirketler kapitalist seçkinlerin iktidarını sürdürmelerine yardımcı olmaktadır. Çevre bölgelerdeki toprak, hammadde ve emek dünya pazarlarının kapitalist denetimi altına girdikçe göç akımları oluşmakta, bunların önemli bir kısmı dış ülkelere doğru yönelmektedir (Abadan Unat, 2002, s. 15). Artan işgücü ihtiyacı karşılamak için göç teşvik edilmektedir. Toprak, hammadde ve emek dünya pazarlarının kapitalist denetimi altına girdikçe, geleneksel üretim ilişkileri zayıflar ve yerel işgücü piyasalarında talep artışları meydana gelir. Sömürü ilişkisi üzerine kurulmuş bağımlılık ilişkisi, yeni toprak, hammadde ve emek dünyası dolayısıyla sömürge alanı arayışını devam ettirmektedir (Massey, Arango, Hugo, Kouaouci ve Pellegrino, 1993). Daha fazla kar için daha az ücretin ödenebileceği yeni pazarlara doğru yönelen kapitalistler, denetim altına aldıkları pazarlarda göç akımlarına sebep olmakta (Abadan Unat, 2002, s. 15) ve her yeni alanda iktidar zincirleri kurarak (Çağlayan, 2006, s. 80) kendi güç ilişkilerini devam ettirmektedirler.

Kapitalist etkileşim ve işgücü arasındaki bu ilişki sistemleri üzerinde küreselleşme etkili olmaktadır. Günümüzde, kültürel, ekonomik ve politik alandaki küreselleşmenin bir sonucu olarak, sömürge devletler biçim değiştirerek ulus aşırı/ulus ötesi şirketler haline gelmişlerdir (Çağlayan, 2006, s. 82).

Dünya sistemleri teorisi genişleyen bir küresel pazarın politik ve ekonomik örgütlenmesinin ardından altı farklı hipotez sağlayan bir görüş olduğunu ileri sürmektedir: İlk olarak (i) uluslararası göç, gelişmekte olan dünyada kapitalist pazar oluşumunun doğal bir sonucudur ve küresel ekonominin çevre bölgelere nüfuz etmesi, uluslararası hareketin katalizörüdür. (ii) Bu süreçte uluslararası emek akışı ise, uluslararası mal ve sermaye akışı ile ters yönlü bir hareket sergiler. (iii) Uluslararası göç, özellikle geçmiş sömürgeci güçler ve eski kolonileri arasındadır. Çünkü ulus ötesi pazarların ve kültürel sistemlerin, kültürel, dilbilimsel, idari, yatırım, ulaştırma

ve haberleşme bağlantıları sömürgecilik döneminde kurulmuştur. (iv) Hükümetlerin göç oranlarını etkileme yolu, şirketlerin yurtdışı yatırım faaliyetlerini düzenleyerek ve uluslararası sermaye ve mal akımlarını kontrol etmektir. (v) Kapitalist ülkelerin hükümetlerinin, yabancı hükümetlere karşı uyguladıkları siyasi ve askeri müdahalelerin başarısız olduklarında, belli başlı ülkelere yönelik mülteci hareketlerini üreterek, başka bir uluslararası göç biçimini oluştururlar. (vi) Uluslararası göç, pazar yaratma dinamikleri ve küresel ekonominin içyapısından kaynaklanmaktadır (Massey, Arango, Hugo, Kouaouci ve Pellegrino, 1993, s. 447-448).

Dünya sistemleri teorisine, Suriyeli sığınmacı ve mülteciler açısından bakıldığında, bu göç dalgasının temelinde kapitalist ülkelerin hükümetlerinin yabancı hükümetlere karşı uyguladıkları siyasi ve askeri müdahalelerin etkili olduğu değerlendirilebilir. Ortadoğu coğrafyasının geniş petrol yataklarına ve su havzalarına sahip olmasının yanı sıra üç büyük semavi din tarafından kutsal olarak kabul edilmesi, coğrafya üzerindeki siyasi, dini ekonomik bir çıkar çatışmasını beraberinde getirmektedir. 20'nci yüzyılın başından itibaren başlayan savaşlar ve mandateryan devletlerin egemenlik planları ifadelerimizi destekler niteliktedir²². Bu bakımdan Ortadoğu coğrafyası, Wallerstein'ın tabiri ile kendine özgü “yeni bir dünya sistemi” olmaya adaydır. Bu bağlamda bu çalışmada zorunlu göçün ve mülteci hareketlerini kaynağında yer alan sebeplerin incelenmesinde Wallerstein'ın dünya sistemleri yaklaşımının ülkelerin siyasal ve askeri alandaki yaşadıkları karışıkların bir mülteci hareketlerine kaynaklık ettiği önerileri Suriyeli göçmenlerin göç süreçlerinin açıklanmasında yardımcı bir kaynak olarak kullanılmıştır.

2.4.1.6. Ekonomi Temelli Göç Teorileri

Göçün nedenini ekonomik sebeplere dayandırarak gerekçelendiren **ekonomi temelli göç teorileri**, kendi içerisinde neoklâsik ekonominin makro kuramını, neoklâsik ekonominin mikro kuramını, yeni ekonomi kuramlarını ve ikili (ikiye bölünmüş) emek piyasası kuramını barındırmaktadır (Abadan Unat, 2002, s. 6-15).

Ekonomik göç teorileri, insanların nüfus yoğunluğunun yoğun olduğu yerden seyrek olduğu yerlere, gelir düzeyinin düşük olduğu yerlerden gelir düzeyinin yüksek olduğu yerlere göç etme eğilimlerini olduğunu vurgulamaktadır. Veya göçü, iş döngülerindeki dalgalanmalar ile ilişkilendirmektedirler (Castles ve Miller, 2008, s. 31). Ekonomi temelli göç kuramları, uluslararası göç ve onun karşıtı olan iç göçün kaynağını, emek konusundaki arz ve talep alanında ortaya çıkan coğrafi farklılıklarda aramaktadır (Abadan Unat, 2002, s. 6-7). Ekonomik temelli göç teorilerinde, insanları doğdukları yerlerden ayrılmaya zorlayan itici faktörlere ve onları göç

²² bkz. “Bölüm 2.1. Suriye’den Türkiye’ye Yapılan Zorunlu Göçün Tarihsel, Siyasal ve Coğrafi Arka Planı”

alan belirli ülkelere çeken çekici faktörlere de atıf yapılmaktadır (Castles ve Miller, 2008, s. 31). Merkezinde “insan sermayesi” olan bu teorilerde, insanların göç sürecinde maruz kaldıkları maliyet (zarar), gidecekleri ülkelerde kazanmayı umdukları ücretten (kâr) düşük olması gerektiğinin altı çizilmektedir (Chiswick, 2000). Bunun yanı sıra potansiyel göçmenin seçtiği ülke ise bütün bu fedakârlıklar ve yatırımlara karşılık en yüksek kârı sağlama olasılığını bulunan yer olmaktadır (Borjas, 1989). Göçmenleri, iyi tasarlanmış ve planlanmış bir iktisadi eylemin faili olarak gören ekonomik temelli teoriler ve teorisyenler bu konuda eleştiriler almıştır. Çünkü kârı maksimize etmeye çalışan göçmenlerin bir bölümünü, çoğu zaman var olan hayat koşullarından daha refah bir hayat arayışı içinde olan, eğitimsiz ve düşük statüdeki bireyler oluşturmaktadır.

Ekonomik temelli teoriler, temelde şu varsayımlara dayanmaktadır: (i) İşçilerin uluslararası göç hareketi, ülkeler arasındaki ücret farklılığından kaynaklanmaktadır. (ii) Ücret farklılıklarının ortadan kaldırılması, işgücü hareketini sona erdirecek, bu farklılıkların yokluğunda göç hareketleri olmayacaktır. (iii) İnsan sermayesi uluslararası akışları, yani yüksek vasıflı işçilerin yer değiştirmesi, insan sermayesine geri dönüş oranındaki farklılıkları karşılar ve vasıfsız işçilerin göç hareketi karşısında farklı bir nitelik taşımaktadır. (iv) İşgücü piyasası, uluslararası iş akışlarının teşvik edildiği temel mekanizmalardır, diğer piyasaların önemi yoktur. (v) Hükümetlerin göç akışlarını kontrol etmelerinin yolu, gönderen ve /veya alan ülkelerdeki işgücü piyasalarını düzenlemek veya etkilemektir (Massey, Arango, Hugo, Kouaouci ve Pellegrino, 1993, s. 434).

Her ne kadar Suriyeli göçmenlerin göç tercihlerinde ekonomik nedenler ilk başlarda etkili olmasa da, Suriye’deki iç savaşın ve karışıklığın uzun yıllardır devam etmesi Suriyeli göçmenlerin göç sürecindeki hedef ülke seçimini etkilediği görülmektedir. Bu bağlamda Suriyelileri göçe sürükleyen nedenlerin ve birer girişimci olarak ekonomik hayata katılım tercihlerinin incelenmesinde ekonomik temelli göç yaklaşımlarının (i) insanları doğdukları yerlerden ayrılmaya zorlayan itici faktörlere ve onları göç alan belirli ülkelere çeken çekici faktörlere ve (ii) göç olgusuna ilişkin insan sermayesinin akışlarına ilişkin açıklamalarından yararlanılmıştır.

2.4.2. Kültürel Temaslara İlişkin Yaklaşımlar

Göç hareketleri farklı kültürler ve toplumların bir biri ile etkileşimde bulunmasına ve dolayısıyla da kültürler arası etkileşimine sebep olmaktadır. Bu etkileşim sürecinin sonucunda *kültürleşme*, *kültürel temaslara*, *kültür şoku* ve *entegrasyon* gibi bazı süreçler ve durumlar karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde ise, zorunlu göç sonucunda Türkiye’ye gelen Suriyelilerin Türk toplumu ile olan kültürel temaslarını ve ilişkilerini değerlendirebilmek amacıyla kültür, karşı

kültür, kültürel temaslar, kültür şoku ve entegrasyon kavramları ve bu kavramlara ilişkin teorik yaklaşımlara ilişkin açıklamalar yapılmıştır.

Kültür kelimesi, tarım faaliyetlerine ve dini ritüellere ilişkin “yetiştirmek, yaşamak, özen göstermek, korumak, ekip biçmek” anlamlarına kaynaklık eden Latince ‘de “colere” fiilinden türemiştir (Bharadwaj, 2007, s. 130). 17’inci yüzyıla kadar Fransa’da bu anlamıyla kullanılmıştır (Özlem, 2000, s. 141-147). Kültür kelimesinin İngilizce ’deki ilk kullanımlarında ise hayvanların ve ekinlerin “yetiştirilmesi” (*cultivation*) ve dinsel tapınma ile ilişkili olarak kullanılmaya devam edilmiştir (Smith, 2005, s. 13-14). Aydınlanma öncesi tarih sahnesinde dinsel hayatın, toplumsal hayatın/yaşamın her alanını doldurması nedeniyle, kültür kendisine ait bir yer bulamamıştır (Bharadwaj, 2007, s. 130).

Sosyal bilimler açısından bakıldığında Antropolojinin (kurulduğu günden bu yana) temel araştırma ögesi olarak kabul edilen kültür, son yüzyılda sosyolojinin de inceleme alanına girmiş (Bharadwaj, 2007, s. 130) ve sosyologların da ilgisini çeken bir kavram haline gelmiştir. Ancak farklı bilim dalları ve bilim insanları farklı özellikleri dikkate alınarak tanımlanması sonucu kültür kavramının tek ve evrensel bir tanımının varlığından söz edilememektedir. Bu bağlamda kültür kavramına ilişkin birçok tanımlama mevcuttur (Güvenç, 1999; Turhan, 1997; Bock, 2001; Kottak, 2001; Hofstede, 2001; Iland, 2002; Emiroğlu ve Aydın, 2003; Smith, 2005; Bharadwaj, 2007). Özönder’e (2001) göre bu tanımlamalardaki çeşitliğin nedeni, kültürlerin çıkış kaynağına göre belirlenmesidir (Özönder, 2001). Turhan ise ortaya çıkan terimlerin, ilişkili bulundukları bilim disiplini içerisinde tanımlanmalarından sonraki (ortaya çıkan) gelişmeler ile yeniden ve yeniden tanımlanmasının çeşitliliğe neden olduğunu vurgulamaktadır (Turhan, 1997).

Bu çeşitliğe rağmen Kroeber ve Kluckhohn ([1952] 1963: 149) kültür kavramının yaklaşık 300 tanımını belirtmişlerdir (Kroeber ve Clyde, [1952] 1963, s. 149). Bu zengin tanımlamaların yanı sıra kültür kavramının bütüncül olarak (etnografik anlamıyla) açıklamaya çalışan Taylor kültür ya da uygarlığı/medeniyeti, “*bilgi, inanç, sanat, ahlak, kanun/hukuk, gelenek-görenekler ve toplumun bir üyesi olarak insanoğlunun yaşayarak edindiği yetenek ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütün*” olarak tanımlamıştır (Tylor, 2016 [1871]). Her ne kadar bu tanım, kültür ile uygarlığın bir ve aynı şey olduğu görüşünü içerse de, bu tanımlama İngilizce ve Fransızcada mümkün olmakla birlikte, Almancadaki, sembolleri ve değerleri anlatan “*kultur*” ve toplumun örgütlenmesiyle ilgili olan “*civilization*” ayrımına ters düşmektedir. Çünkü kültürün kavramının kullanımının da; insan toplumlarının bütünselliği kabul edilmekle birlikte, maddi kültür (yani yapıntılar) ile öğrenim ve gelenekle aktarılan pratikler ve inançlar, maddi olmayan ya da adapte edici kültür arasında bir ayrıma gidilebilmektir (Marshall, 1999, s. 442).

Williams Raymond, Tylor'ın "uygarlık" ve "kültür" kavramlarını birlikte kullanılması konusundaki fikrini eleştirirken, "uygarlık" ve "kültür" kavramlarının on sekizinci yüzyılın sonlarında birbirlerinin yerine kullanılabilir terimler olduğunu vurgulamıştır. Raymond daha sonraki dönemlerde de bu iki kelimenin anlamlarının farklılaştığını öne sürmektedir. Bu farklılaşmanın kaynağında ilk olarak, uygarlığın "doğal" düzenin karşısı olan "yapay" bir düzen olduğu görüşünün etkili olduğunu savunmuştur. Bu nedenle kültür kelimesinin anlamının genişletilerek, sanatların, dinin genel sınıflandırılması ve anlamların ve değerlerin kurumları ve pratiklerini kapsayacak hale geldiğini ifade etmiştir. Ancak endüstri toplumundaki gelişmeler, uygarlık kavramını kesinlikten uzak bir terim haline getirmesiyle; pratikte (genellikle) geçmişin görkemiyle özdeşleştirilen, sonucuna ulaşmış, tehdit altındaki bir düzeni tanımlayan bir anlam kazanmasına neden olmuştur. Bu durum her iki kelimenin anlamlarında bir kesişime işaret etmekteyken: her iki sözcüğün devam eden bir süreçten çok bitmiş bir düzeni belirtmeye başladığını vurgulamıştır (Raymond, 1990, s. 17-18).

Bu tartışmaya Ziya Gökalp, "Türk Medeniyet Tarihi" adlı eserinde farklı bir katkı sunmaktadır. Ziya Gökalp'e göre (Gökalp, 1925, s. 22);

"Bir medeniyet, müteaddit (birçok) milletlerin müşterek malıdır. Çünkü her medeniyeti, sahipleri olan müteaddit milletler, müşterek bir hayat yaşayarak, vücuda getirmişlerdir. Bu sebeple, her medeniyet, mutlaka, beynelmileldir (uluslararasıdır). Fakat bir medeniyetin, her millette aldığı hususî şekilleri vardır ki, bunlara hars adı verilir... Medeniyet beynelmilel olduğu halde, hars millîdir. Medeniyet bir millettten başka bir millete geçebilir, fakat hars geçemez. Bir millet, medeniyetini değiştirebilir, fakat harsını değiştiremez. Medeniyet, usul (yöntem) ve akıl vasıtalarıyla yapılır. Hars, ilham ve hads (sezgi) vasıtalarıyla yapılır. Medeniyet, iktisadî, dinî, hukukî, ahlâkî ilh. (vs.) fikirlerin mecmuudur (toplamıdır). Hars, dinî, ahlâkî, bedî (estetik) duyguların mecmuudur."

Bu bağlamda farklılaşan anlamları ile kültür ve uygarlık/medeniyet kelimeleri bir birinden ayrılmakta olduğu söylenebilmektedir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi farklı bilim insanlarınca kültür kavramının farklı özellikleri dikkate alınarak birçok tanımlamalar yapılmıştır. Örneğin, Malinowski (1992, s. 66) kültürü, "kullanım ve tüketim maddelerinden, çeşitli halk gruplarının yapısal hak ve görevlerinden, insan düşünce ve becerilerinden, inanç ve alışkanlıklardan oluşan temel bütün" olarak tanımlamıştır. Bostancı (2002, s. 133) kültürü, "inançları, ahlaki değerleri, hukuksal sistemleri, toplumsal ilişkileri düzenleyen yazılı ve yazısız kuralları, sembolleri, davranışları belirleyen her türlü duygu ve düşünce hâlleri ve zihinsel referanslar gibi görünmeyen ancak dolaylı olarak insan eylemini ve üretimini etkileyen bir alan" olarak tanımlamıştır. Başka bir tanım da, Swartz kültürü; inançları, gelenekleri, değerleri, dili kapsayan; aynı zamanda bireyleri ve grupları kurumsallaştırmış hiyerarşilere bağlayan pratikleri dolaylı olarak tanımlamaktadır (Swartz, 2011, s. 11). Bu

farklı tanımlamaların yanı sıra kültür sosyolojisi çalışmaları yapan, Williams kültürü, “*toplumsal düzenin zorunlu olarak iletişim kurduğu, yeniden üretim yaptığı, deneyimlerini sürdüğü ve keşiflere yöneldiği bir anlamlandırma sistemi olarak*” kavradığını ifade etmektedir (Williams, 1993, s. 11).

Kültür kavramının bu tanımlarının yanı sıra, kültürün bazı işlevlerinin varlığından da söz edilmektedir. Fichter’a göre kültürün, (i) kültür çok sayıdaki kişilerin sosyal davranışlarını sistematize etmek, (ii) toplumun değerlerini bir araya getirmek, içermek ve yorumlamak, (iii) sosyal dayanışma için bir temel oluşturmak, (iv) toplumlar arasında karşılaştırma yapmaya yardımcı olmak ve (v) kişilerin sosyal kişiliklerinin oluşmasında yardımcı olmak gibi işlevleri bulunmaktadır (Fichter, 2001, s. 136-137).

Özetle, kültür insani eylemin bir ürünü olarak inançları, ahlaki değerleri, hukuksal sistemleri, toplumsal ilişkileri düzenleyen yazılı ve yazısız kuralları, sembolleri, davranışları belirleyen her türlü duygu ve düşünce hâlleri ve zihinsel referanslar içinde barındıran, iktisadi, dini, hukuki ve ahlaki (vb.) fikirlerin bir toplamı olarak toplumları var eden ve toplumlara özgü olan, görünen ve görünmeyen öğeleri ile insanoğlunun yaşayarak var ettiği ve bu yaşantı sonucunda değiştirebildiği bir bütünlük olarak da tanımlanabilmektedir (Gökalp, 1925, s. 22; Malinowski, 1992, s. 66; Marshall, 1999; Bostancı, 2002, s. 133; Tylor, 2016 [1871]).

Toplumlar sahip olduğu kültürel öğeler ile diğer/öteki toplumlardan farklılaşabilmektedir. Görünen ve görünmeyen öğelerinin varlığının yanı sıra maddi kültüre yansıyan etkilerinin varlığı, kültürün “yaşayan bir canlı organizma biçimi” olarak tanımlanmasına katkı sağlamıştır. Gündelik yaşamdaki çeşitli tutum ve davranışlarda bu etkiyi görebildiğimiz gibi (Bostancı, 2002, s. 133), boylamsal bir süreç içerisinde, toplumsal hayattaki değişim ile birlikte kültürün de değiştiğini ve diğer toplumlar ile etkileşime girdiğini görebiliriz.

Farklı kültürlerin etkileşimi ve temasları sonrasında kültürel temaslar ortaya çıkmaktadır. Kültürleşme olarak tanımlanan bu süreci (Redfield, Linton ve Herskovits, 1936), farklı kültürlerle sahip bireylerden oluşan grupların, sürekli doğrudan iletişime girmesi sonucunda, gruplardan biri veya her ikisinin orijinal kültürel kalıplarında (fenomenlerde) meydana gelen değişiklikler olarak tanımlamıştır (Gordon, 1966 [1964]). Dönmezer’de bu tanımlamaya katılarak kültürleşmeyi, bir grup veya ferdin başka bir kültürün özelliklerini elde etmesi olarak tanımlamaktadır (Dönmezer, 1994, s. 121). Başka bir tanımlamada ise, “*bir kişi veya başka bir sosyal grubun kültür grubu tarafından benimsenmesi. Ve ya, bu benimsenmeye giden süreç*” olarak tanımlanmaktadır (Rose, 1956, s. 557-558).

Kültürel alanda yaşanan etkileşim süreçleri, farklı kültürleri yan yana getirirken, farklı kültürlerin bir biri ile kıyaslanması için de fırsat sunmaktadır. Bu bağlamda bazı sosyal bilimciler pratik bir karşılaştırma yöntemi ile kültürleri, “basit” ya da “karmaşık” (Freeman ve Winch, 1957), “sıkı” ya da “gevşek” (Pelto, 1968) gibi tanımlamalar ile ayrıştırılmaya çalışılmıştır. Bazı sosyal bilimciler ise var olan bu farklılığın kaynağının ne olduğu sorusuna cevap bulunmaya çalışılmıştır. Baumann ‘a göre kültürün insani eylemler sonucunda inşa edilen, bir insani eylem alanı olması (Baumann, 1998, s. 159) onu ötekilerden farklılaştırmasında etkili olmuştur. Gökalp’e göre ise, kültürün (hars) her medeniyete özgü ilham, sezgi, dini, ahlaki, bedii (estetik) duyguların bit bütünü olarak var olması her kültürü ötekilerden farklılaştırmasında etkili olmuştur (Gökalp, 1925, s. 22).

Bunun yanı sıra kültürlerin karşılıklı etkileşimleri sonrasında yaşanan değişim biçimleri de farklılaşmaktadır. Her kültür diğer kültürden farklı derecede etkilenmekte ve yaşanan bu etkileşim ilişkisinin boyutları farklılaşmaktadır. Güngör, yaşanan bu etkileşim sürecinin “seçici bir süreç” olduğunu vurgulamaktadır. Yani Güngör’e göre, bir kültür bir başka kültürden bir şeyler alırken bazıları alınmak üzere seçilirken, bazıları ise ilgi alanı dışında bırakılmaktadır (Güngör, 2003, s. 10). Bazı durumlarda ise bu etkileşim ilişkilerinde süreçler zorunluluk ilişkisi içerisinde yürütülmektedir. Diğer bir ifade ile iki ya da daha çok kültürün karşılıklı etkileşim sonrasında değişime uğraması ve yeni sentezler yaratma sürecinde (Güvenç, 2002, s. 87), bireysel düzlemde bir zorlama ilişkisi var ise bu trans-kültürasyon biçimini almaktadır. Bunun yanı sıra bu etkileşim ilişkisinde bir toplum diğerine ait kültürü kendi içinde yok ediyor ise asimilasyon biçimi almaktadır (Güvenç, 1999, s. 126).

Kültür şoku (*culture shock*) kavramı, 1960’lı yıllarda ansızın kendininkinden çok farklı bir kültürün içine giren insanların başına gelen bir meslek hastalığını tanımlamak için kullanılmaya başlanan bir terimdir (Marshall, 1999, s. 443). Kavramın içerisinde bulundurduğu “şok” fenomeninden de anlaşılacağı gibi, kültür şoku; “bir kültürden çeşitli nedenlerle başka bir kültüre giden bireylerin yeni kültüre uyum sağlamakta karşılaştıkları güçlükler, sıkıntılar, bunalımlar ve gösterdikleri tepkiler” olarak tanımlanabilmektedir (Güvenç, 1999, s. 131). Kültür şoku terimi, genellikle toplumlar içinde ya da farklı toplumlar arasında hareket etmeye karşı (fiziksel, bilişsel ve psikolojik açıdan) negatif bir tepkiyi içermektedir (Marshall, 1999, s. 443). Çünkü her şok deneyimi yeniden bir uyum sürecini ve bu uyum sürecine bağlı güçlükleri de beraberinde getirmektedir.

Tarih boyunca, farklı sebepler nedeniyle (savaş, açlık, iklim değişikliği, ekolojik felaketler, küreselleşme vb.) yaşanan göçler sonucunda farklı kültürlerin temasları da hız kazanmıştır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak, ev sahibi ülkenin kültürel hayatı ile misafir (göç eden)

grupların/toplumların kültürel yaşamları bir birleri ile karşılıklı bir etkileşime girmektedir. 2011 yılı sonrasında Suriye'den Türkiye'ye zorunlu göç eden Suriyeliler bu durumun en güncel örneğini teşkil etmektedir.

Kültür şoku toplumsal yaşamın her alanında görülebileceği gibi göçler sonrasında bulundukları ülkeleri terk ederek farklı toplumlarla ve dolayısıyla da farklı kültürler ile temas etmeye mecbur kalan bireylerin yaşamlarında da görülebilir veya görülmeyebilir. Bu bakımdan kültür şokuma maruz kalan göçmen grupların deneyimlerinin incelenmesi kültürel temaslar ve kültürler arası ilişkiler adına önemli bir gösterge görevi üstlenmektedir. Araştırma bağlamında ise Suriyeli göçmenlerin karşılaştıkları problemlerin ne düzeyde olduğu daha iyi anlaşılması adına önemli bir gösterge olarak kullanılabileceği değerlendirilmektedir. Savaş öncesi Suriye'deki yaşam deneyimleri ile savaşın başlamasından sonra ortaya çıkan yaşam deneyimleri birçok bakımdan farklılaşmaktadır. Bu bakımdan Suriyeli göçmenlerin Türk kültürü ile kurdukları temaslar ve etkileşimlerin Suriyelilerin yaşamlarındaki etkisinin boyutları ise tam olarak belirsizdir. Yaşanan kültürel şoka ilişkin özellikler göç sürecinde ve sonrasında Suriyelilerin yaşam deneyimledikleri zorluklar ve güçlükler de kendisine yer bulmaktadır. Kendi kültürlerine yabancı olan bir ülkede yaşamak zorunda kalan bireyler, bir yandan karşılaştıkları güçlükler (dil öğrenmek, bir yaşam alanı inşa etmek ve iş yaşamına girmeye çalışmak vb.) ile baş edebilme adına pratik uygulamalar ve beceriler edinmekte bir yandan da kültürel hayatta Türk kültürü ile temas etmeye başlamaktadır. Bu karşılıklı temas, kişilerin kendi kültürel değerlerinin muhafazasına, değiş tokuşuna, paylaşımına ve ya yok olmasına karşı direnişe ilişkin olumlu ve olumsuz ilişki biçimlerini de beraberinde getirmektedir. Kültürel şoka maruz kalan bireylerin, şok deneyimleri yaşam deneyimleri ile değişkenlik göstermektedir.

2.4.2.1. Kültürel Temaslara İlişkin Yaklaşımlar

Farklı toplumsal ve kültürel yapıların bir birleri ile temasları sosyal bilimcilerin özellikle de sosyologların ilgisini çekmiştir. Bu bakımdan da bazı sosyologlar, farklı kültürel yapıların temasları ve gruplar arasındaki kültürel temasları açıklama adına farklı yaklaşım ve model önerilerinde bulunmuşlardır. Bu teorisyenlere göre, farklı kültürel ve etnik grupların ilişkilerinde, olaylar belirli bir kronolojik sıraya dayalı, adım ve basamaklardan geçerek ilerlemektedir. Bu genellemelerini ise etnik ilişkiler döngüsü adı altında ifade etmişlerdir (Berry ve Tischler, 1978, s.149). Robert Ezra Park, E. S. Bogardus, W.O. Brown Modeli, Clarence E. Glic Modeli, Stanley Liebersoon GrahamC. Kinloch'un ve her durumun özerkliği modelleri bu temas ilişkilerini konu alan yaklaşımlardan bazılarıdır. Suriyeli göçmenlerin sosyo-kültürel hayata katılım süreçlerinde girişimcilik deneyimleri konu alan bu çalışmada, E. S. Bogardus ve W.O. Brown Modeli modellerinden de yararlanılmıştır.

Bogardus, Amerika da yaşayan Çin, Japon, Meksikalı göçmelerin Amerikan yerlileri ile olan ilişkilerine odaklanmıştır. Ve benzer davranışların tekrarlanması sonucu oluşan bir etnik ilişki sisteminin varlığını öne sürmüştür. Bunu bir döngü olarak modelleyen Bogardus'un etnik ilişkiler döngüsü modelinde şu evrelerden bulunmaktadır (Bogardus, 1930, s. 613-617):

- **Öncelikli evre “merak (curiosity)”**: Etnik ilişkilerin içerisinde etnik temaslarda ilk olarak geneller merak odağı olarak algılanmaktadırlar. Onların kültüre ait değişik özellikleri ve gelenekleri ev sahipleri (toprak sahibi) tarafından sempati ile karşılanmaktadır. Bu evrede ev sahibi toplum üyeleri tarafından farklı bir etnik grubun varlığından rahatsızlık hissedilmemektedir. Aynı zamanda grubun varlığına karşı herhangi bir savunma mekanizması geliştirmemişlerdir. Nötr kalmışlardır.

- **İkinci evre “ekonomik refah (economic welfare)”**: Gittikleri ülkelerin ev sahipleri yeni göçmenleri direk olarak işe aldıkları durumlarda bu ülkelere yapılan göçü doğrudan ya da dolaylı olarak desteklemiş bulunmaktadır.

- **Üçüncü evre “endüstriyel ve sosyal düşmanlık (industrial and social antagonism)”**: Etnik ilişkiler sürecinde gelenlere karşı birden bire bir düşmanlık oluşmaktadır. Öncelikle önyargı, sonrasında protesto ardından da eşit olamayan özelliklerdeki bir yarış toplumsal yapıda hâkim olmaktadır. Bu durumun bir örneğini, “Amerikan yaşam standardını düşürme konusunda” ki bir tutum olarak görebiliriz. Milliyetçi toplumlar bu “düşman” tehdidine karşı bir birliktelik oluşturmaktadırlar. Bu duruma ek olarak bu evrede, yerel insanların bu durum hakkındaki korkusunu kullanarak bunlara karşı savaş/mücadele açıyor/başlatılıyor. Komşular bile bu yeni gelenlerin birer istilacı olduğunu düşünmeye başlıyor.

- **Dördüncü evre “yasama erkinin göç karşıtı politikalar üretmesi” (legislative antagonism)”**: Politikacıların yeni gelen yabancılara karşı uygulamaya başladıkları yeni kısıtlayıcı politikalar, sivil halk tarafından da ihbarcılıkla sonuçlanan eylemlere dönüşür oy kullanma ve seçme gücü olmayan göçmenlere karşıt olayı politikacılar bir kazanç olarak kullanırlar.

- **Beşinci evre “tolerans geliştirme eğilimleri (fair-play tendencies)”**: Etnik ilişki döngüsünde bu kadar düşmanlığa rağmen bir tolerans gelişir. Bazı vatandaşlar ya uygulanan haksızlıklar yüzünden ya da bu göçmenlere karşı duydukları daha arkadaşçı yaklaşımlar yüzünden bir yaklaşım tarzı geliştirmektedirler. Bu hareketlerin genel özelliklerine baktığımızda iyi organize edilmeyen finansal desteği olmayan çalışmalar olduğu görülecektir.

- **Altıncı evre “sessizlik/pasiflik” (quiescence)**: Yapılan yasal düzenlemeler sonrasında zamanla bu antagonist (düşmanca) yaklaşımlarda bir azalma oluşmaktadır. Örgütler tehlikenin geçtiğine inanmaya başlamakta ve göçmenlere karşı tekrardan toleranslı ve sempatik duygular beslenmeye başlamaktadır.

- **Yedinci evre “ikinci kucak/nesil zorlukları”:** Son olarak ikinci neslin Amerika da doğan çocuklarının toplumsal kurumlar ve sorunlar ile karşılaşmasıyla yeni problemler ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların kaynağı hem kendi ailelerinin kültürlerinin kopuk olmaları hem de ev sahibi toplum tarafından tam olarak kabul edilmiyor olmalarıdır. Bu nedenle kültürel bir hibrid olarak kayıp nesil olarak adlandırılmaktadırlar.

Bogardus ile benzer olarak, etnik ilişkilerin doğal bir tarihsel döngüsünün varlığına inanan Brown’a göre, belirli gelişim döngülerinin basamakları bulunmaktadır (Berry ve Tischler, 1978, s.152-153):

- **Birinci Aşama, Ortak yaşam ile ilgili (symbiotik) kategorik türden ilk karşılaşma:** Bu evrede hizmet ve ürünlerin takası, minimum gerçek sosyal etkileşim, çok az düşmanlık hissi, biraz korku ve merak son olarak ta belirsizlik bulunmaktadır.

- **İkinci Aşama, Çatışmanın ortaya çıkması:** İlk çatışmanı sebebi statüye dayalı değildir. Kaynakların ve toprağın bölüşümü ile ilgilidir.

- **Üçüncü Aşama, Geçici uzlaşma:** Nadiren çatışmalar zayıf grubun yok edilmesi ile sonuçlanır. Bunun dışında genellikle iki karşıt grup bir anlaşmaya varır ve yenilen grup yok edilmektense güdüm altında veya izole olarak yaşamayı kabul etmektedir. Eğer zayıf grup güçlü grubu tehditte devam ederse bu uzlaşma ortadan kaybolur ve dördünü aşama yaşanmaya başlar.

- **Dördüncü Aşama, Statü için mücadele:** Toplamların izole olarak veya hegemonyası/baskısı altında yaşamayı kabul etmediği durumlarda kendi konumları için mücadele etmeye başlamaktadırlar.

- **Beşinci Aşama: Seferberlik:** Gruplar arasında bir statü mücadelesinin sonucu olarak, baskın grup bir takım mit ve ideolojiler ile mevcudiyetini devam ettirmeye çalışmaktadır. Baskı altında kalan grup ise etnik farkındalığı ve gururu açığa çıkartarak statü kazanmak için bir takım hareketlere yönelmektedir.

- **Altıncı Aşama, Çözüm:** Bu aşama da üç farklı sonuç ile karşılaşılabilir: Bunlardan ilki; grupların tam anlamıyla izolasyonudur ve tam anlamıyla bir çözüm olur. Ancak bu uygulanabilir değildir. Boyunduruk altında kalma ise ikinci bir sonuçtur. Ama bu da demokratik ideallerin olduğu yerde zordur. Üçüncü muhtemel sonuç ise asimilasyon ve değişimdir. Bu son aşama muhtemel olarak kaçınılmaz ama hemen olması da beklenmeyen bir durumdur. Bu nedenle etnik ilişkiler konusunda ki bu tartışma daha uzun süre devam edecek bir problem olarak güncelliğini koruyacaktır.

Yukarıda örneğini verdiğimiz iki yaklaşım modeli de farklı bir ilişki ve döngü sistemini varlığını iddia etmişlerdir. Fakat evrensel bir etnik ilişkiler şeması çıkartmak çokta mümkün değildir.

Bogardus inşa edilmiş modeli için hiç bir evrensellik iddiasında bulunmamaktadır Brown tüm durumlara uyan bir teori üretmediğini itiraf etmektedir. Bu yaklaşımlara benzer olarak, Clarence E. Glic kendi döngüsünü farklı sosyal roller ve türleri anlamak adına sezgisel bir araç olarak tanımlamaktadır. Robert Ezra Park'ın teorisi ise yine tartışmaya açıktır. Çünkü asimilasyon ve amalgamasyon kaçınılmaz olmayabilir. Bundan dolayı bazı bilim adamları evrensel bir modelin varlığını sorgulamış ve her durumun aslında *kendine özgü olduğunu fark etmişler ve genellemenin tehlikeli bir prosedür olduğunu* ileri sürmüşlerdir (Berry ve Tischler, 1978, s.156).

Yukarıda başlıklar altında da sunduğumuz gibi etnik ilişkiler ve temaslarda yaşanan deneyimler belli noktalarda benzerlikler ve farklılıklar yaşamaktadır. Suriyeli göçmenlerin girişimcilik deneyimlerinin incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada, ortaya çıkan kültürel temasların ve etkileşim süreçlerinin açıklanmasında Bogardus ve Brown'un etnik temaslara ilişkin açıklamalarından faydalanılmıştır.

2.4.3. Mülteci ve Sığınmacıların Ekonomik Hayata Katılım Süreçleri ve Girişimcilik Deneyimlerine İlişkin Yaklaşımlar

Zorunlu göçler sonrasında mülteciler ve sığınmacıların hedef ülkedeki sosyo kültürel ve ekonomik hayata katılım süreçleri, yeni birer yaşam deneyimi olarak kaşıma çıkmaktadır. Her bir yaşam deneyimi göç eden ve göç edilen yerden, göçmen kimliğine ve sosyo ekonomik statüleri kadar değişen birçok değişken ve farklılaşan bağlamlar üzerinden yeniden inşa edilmektedir. Bu çoklu deneyimlerin ortak bir bağlam üzerinde tartışılması hiç kuşkusuz ki zor bir süreçtir. Bu nedenle, bir birinden farklılaşan mülteci ve sığınmacıların yaşam deneyimlerini, *ortak bir tarihsel geçmişe sahip olmak, deneyimlenen göç süreçleri, menşe ülke, göç yılı...* gibi ortak bağlamsal değişkenler üzerinden tartışmak bu güçlüğü yıkma adına bir çözüm yolu sunmaktadır. Bu bağlamsal yapılardan bir tanesini de mülteciler ve sığınmacıların göç ettikleri ülke *ekonomilerine katılım süreçleri* diğer bir ifade ile *girişimcilik deneyimleri* oluşturmaktadır. Bu tez çalışmasında ise Suriyeli göçmenlerin, Gaziantep il merkezindeki sosyo ekonomik hayata katılım süreçlerindeki mikro ölçekli girişimlerinin kurulma deneyimlerine odaklanılmıştır.

Bu bağlamda girişimcilik kavramının açıklanması faydalı olacaktır. Girişimcilik, insan zihninde var olan düşüncelerin başarılı veya başarısız birer uygulaması, temellerinde *düşünümselliğin* var olduğu hayata geçmesinde ise *eylemselliğin* yer aldığı hem somut hem de soyut bir süreç olarak tanımlanabilmektedir. 1734'de Fransız ekonomist/iktisatçı olan Richard Cantillon "*Essai Sur la Nature du Commerce en Général*" adlı çalışmasında girişimcilik kavramını, kelimenin "ekonomik temellerine" vurgu yaparak kullanmıştır (Cantillon, 1959). Ekonomik temeller üzerine yapılan bu vurgulara risk ve belirsizlik koşullarını da ekleyen Dollinger, girişimciliği, risk

ve belirsizlik koşulları altında kazanç elde etmek ve büyümek amacıyla yenilikçi bir ekonomik organizasyonun oluşturulması olarak tanımlamıştır (Dollinger, 1999, s. 4). Bunun yanı sıra girişimcilik olgusu her ne kadar iktisadi bir kavram olarak literatürde yer almış olsa da, psikoloji, sosyoloji gibi diğer disiplinlerinde ilgisini çekmeyi başarmıştır. Bu durumun temel nedenlerinin arasında girişimcilik olgusunun ardında yatan mikro seviyedeki sebepler ve makro seviyelerdeki sonuçlar bulunmasıdır.

Günümüzde sosyo ekonomik ve kültürel boyutları ile girişimcilik olgusu birçok yapı ile etkileşim içerisinde. Reynolds'un da ifade ettiği gibi girişimciliğe ilişkin dinamikler toplumsal kültür ve kültürün unsurlarından azami ölçüde etkilenmektedir (Verheul, Wennekers, Audretsch ve Thurik, 2002, s. 589). Bunun yanı sıra girişimciliğin refah yaratan ve sosyal yapıyı/ilişkileri dönüştüren bir güç olarak kabul edilmesi de bu ilişkiyi vurgulamaktadır. Girişimcilik konusundaki sosyolojik araştırmalarda girişimciliğin sosyal yapı ile olan bağından hareketle, toplumsal yapıdaki sınıfsal ve mesleki tabakalaşma, sosyal refahın artırımı, politik güç karşısında girişimci sınıfın durumu gibi konular üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (bkz. Chell, Haworth ve Brearley, 1991). Bunlara ek olarak, yerel sınırların muğlaklaşarak ortadan kalktığı, ülkelerin karşılıklı bağıllığının giderek arttığı küreselleşmiş dünyamızda girişimcilik de küreselleşme ilişkilerinden etkilenmektedir. Kitlel ve ya bireysel göçler de girişimcilik sürecini doğrudan ve ya dolaylı olarak etkileme gücüne sahiptir.

Göçmen gruplar açısından girişimcilik, göçmenlerin, sığınmacı ve mültecilerin göç ettikleri hedef ülke toplumları ile bütünleşmesini, ekonomik hayata katılımlarını, kültürlenme süreçlerini destekleyici bir güce sahiptir. Bir diğer ifade ile,

“eğer mülteciler ev sahibi ekonomiye yetenekleriyle orantılı olarak ve değerleriyle uyumlu şekilde katılabiliyorsa; kültürel olarak belirlenmiş asgari gereklilikleri karşılayan bir yaşam standardına erişirlerse; tabi oldukları sosyo-kültürel değişim, kendilerine ait bir kimliğini korumalarına ve yeni durumlarına psikolojik olarak uyum sağlamasına izin verilerse; ev sahibi toplum üyelerine yönelik yaşam standartları ve ekonomik fırsatlar mültecilerin akını yüzünden bozulmamışsa; ev sahibi nüfus ve mülteciler arasındaki sürtüşme ev sahibi nüfusun kendisinden daha kötü değilse; mülteciler daha önce ev sahibi toplumda yerleşik gruplar arasında var olanlardan daha fazla ayrımcılıkla karşılaşmazlarsa o zaman mülteciler gerçekten bütünleşebilir. (Kuhlman, 1991, s. 7).

Günlük yaşamda normal bir göçmen girişimcinin başarılı olması için, bağımsızlık, risk alma, kontrol odağı oluşturma, azim, pozitif benlik algısına sahip olması beklenirken (Mohanty, 2017, s. 5-8) göçmen ve mülteci girişimcilerde bu özellikler farklılaşmaktadır (Bizri, 2017, s. 847). Buradaki temel ayrım mültecilerin insani (yaşam güvenliği²³) nedenlerden kaynaklanan

²³ Yazar tarafından eklenmiştir.

sebeplerle ülkelerinden ayrılmak zorunda kalmalarına karşın göçmenlerin, ekonomik sebeplerden kaynaklanan bir ekonomik güvenlik anlayışı ile ülkelerinden göç etmeleri arasındadır (Wauters ve Lambrecht, 2006, s. 510; Edwards, 2015). Bir diğer ayrım ise mültecilerin uluslararası hukuk tarafından belirlenen haklara sahip olmaları, göçmenlerin ise her ülke tarafından belirlenen göçmenlik kanunlarına tabi olmalarıdır (Bizri, 2017, s. 848).

Etnik girişimcilik bağlamında, literatürde göçmen grupların ev sahibi ülkelerdeki girişimcilik deneyimlerini ve süreçlerini açıklamaya çalışan bazı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu bölümde bu yaklaşımlara ilişkin kısa bilgilere yer verilmiştir.

Bu yaklaşımlardan ilk ikisi, etnik girişimciliği açıklamak adına sosyoloji disiplinde yer alan dezavantaj yaklaşımı (*disadvantage theory*) ve kültürel (*culturalist*) yaklaşımlardır (Volery, 2007, s. 33). Girişimciliği bir başarı işareti olarak değil de, sadece işsizliğe alternatif bir yaklaşım olarak gören *dezavantaj yaklaşımı*, girişimcilik sürecinde göçmenlerin çoğunun varışta kendilerini engelleyen ancak aynı zamanda davranışlarını yönlendiren önemli dezavantajların (dil becerileri, eğitim ve deneyimden yoksun olmanın yanı sıra yoksulluk, ayrımcılık ve yerel kültür hakkında sınırlı bilgi nedeniyle hareketlilik eksikliği yaşamaları gibi) var olduğunu iddia etmektedir (Fregetto, 2004; Volery, 2007, s. 33). *Kültürel yaklaşım* ise, etnik ve göçmen girişimciliği sürecinde etnik göçmenlerin, ekonomik başarı ve işe adanma, güçlü bir sosyal ağ üyeliği, riskin kabulü, sosyal değer kalıplarına uyum, dayanışma ve sadakat gibi girişimci tutumların önkoşulları olan kültürel olarak belirlenmiş özelliklerle donatıldığını ileri sürmektedir (Masurel, Nijkamp ve Vindigni, 2004, s. 74).

Literatürde *kültürel faktörlerin* yanı sıra *yapısal faktörlerin* girişimciliğin başlangıcında ve devamında etkili olduğuna dair tartışmalar da bulunmaktadır (Portes, 1995, s. 19-23): *Yapısalcı yaklaşım* olarak açıklanan bu yaklaşıma göre, göçmenlerin ev sahibi ülkedeki girişimcilik deneyimlerinde, işgücü piyasasına giriş engellerinin varlığı, sosyo-politik boykotun varlığı veya içsel bir sosyal kimliği sürdürme ihtiyacı gibi yapısal özelliklerden etkilendiğini öne sürmektedir (Masurel, Nijkamp, ve Vindigni, 2004).

Her iki teorik yaklaşımın ara bir yaklaşımı, Bonacich (1973) tarafından geliştirilen ve sosyoekonomik dışlanma ile girişimcilik ruhunun bir birleşimini etnik girişimcilik kaynağı olarak gören *Aracı Azınlık (Middleman Minority)* teorisidir. Bu teoriye göre, göçmen girişimciler geleceğe odaklıdır. Bu nedenle sahip oldukları, sosyal statüde ve bireysel refahta geçici fedakârlıklar yapmaya isteklidirler. Bonacich'e göre göçmen girişimcileri yaptıkları ilk işlerde önemli oranda bir sermayelerini bağlama gereği duymadığı, berber, ayakkabıcı, terzi ve kuyumculuk gibi işlemleri yapma eğilimindedirler (Bonacich, 1973).

Bunun yanı sıra kültürel ve yapısalcı yaklaşımlar arasında bir sentez sunma denemesi Waldinger, Aldrich ve Ward (1990) tarafından geliştirilen *Etkileşim Yaklaşımıdır (interaction theory)*. Waldinger ve arkadaşları (1990), göçmen girişimciliğinde iş gelişimini konu aldığı modellemesinde, etnik işletmelerin başarı oranını etkileyen üç değişken grubu işaret etmektedir. Bunlar (i) fırsat yapısı, (ii) grup özellikleri ve (iii) etnik stratejidir. *Fırsat yapısı*, doğru bir iş kurma şansı ifade etmektedir ve iki unsurdan oluşmaktadır: (a) piyasa koşulları ve (b) girişimciliğe erişim. *Piyasa koşulları*, mülteci girişimcilerin piyasa şartlarından yararlanabileceği fırsatları ifade eder. Bunlar, etnik ürün ve hizmetler ile sektörlerde, aynı zamanda daha genel bir karaktere sahip ürün ve hizmetlerde bulunabilir. Ancak piyasa koşulları tek başına yeterli değildir; Mültecilerin, kabul aldığı ülkelerde uygulanan yasal kısıtlamalar, mali sorunlar ve bunun gibi nedenler ile ekonomik hayata katılımları engellenebilmektedir. Öte yandan, grup özellikleri, bazı kişilerin neden girişimci olduklarını ve diğerlerinin neden olmadığını, neden bazılarının piyasa fırsatlarını beklediğini ve başkalarının neden beklemediğini açıklama adına yol gösterici olabilir. Grupların sahip oldukları insan sermayesi ve sosyal ağlar bu bakımdan önemlidir (Wauters ve Lambrecht, 2008, s. 899). Modelin üçüncü değişkenini oluşturan etnik strateji, iş hayatında kendi gruplarına özgü hayatta kalma stratejileri ve becerilerinin geliştirilmesini ifade etmektedir. Aile veya grup üyeleri arasında sunulan karşılıklı dayanışma ve sadakat temelinde akrabalarla ittifaklar oluşturulması veya işletme yatırımlarının gayri resmi finansmanı bu stratejilerden bazılarıdır (Aldrich ve Waldinger, 1990).

Wilson ve Portes, 1980'de göçmen işçilerin göçmen girişimciler tarafından istihdam edildiğini ve etnik girişim büyüdükçe merdivenden alt sıralarından üst sıralara kadar yukarıya doğru hareket edebildiğini öne süren İç Dünya Ekonomisi (*Enclave Economy*) teorisini geliştirmiştir (Wilson ve Portes, 1980). Docquier ve Rapoport'a (2012) göre, aynı ülkeden gelen göçmenlerin kurdukları ağlar, girişimcilik fikirlerinin üretimi ve değişimi için platformlar oluşturmaktadır. Bu sosyal ağlar, diğer ağlara (Elfring ve Hulsink 2003) erişimin yanı sıra, daha güçlü iş ilişkileri ve artan ticarete yol açan güç, bilgi ve sermayeye erişim sağlayan değerli yapılar olarak kabul edilmektedir. Sosyal Sermaye teorisi ise bir işletmenin (girişimin) yoğun sosyal sermaye geliştirebilme yeteneğinin, entelektüel sermayenin yaratılmasını kolaylaştıracağını ve bunun da işletme (girişim) için yeni bir değer yaratacağını tartışmaktadır (Nahapiet ve Ghoshal 1998 aktaran; Bizri, 2017, s. 850-852).

Göçmenler ile mültecilerin kendi işini kurma deneyimleri sürecinde ortaya çıkan farkları şu şekilde özetleyebiliriz (Wauters ve Lambrecht, 2006, s. 510-511): (i) Mültecilerin (sıklıkla) bireysel olarak ülkelerini terk etmesi ve çok çeşitli ülkelerden geliyor olmaları nedeniyle, zorunlu yer değiştirme süreçlerinde yeni ev sahibi ülkelerdeki sosyal ağları muhtemelen, göçmenlerden

daha az kapsamlı olmaktadır (Gold, 1992). (ii) Mültecilerin gördükleri zulüm nedeniyle kendi ülkelerini terk etmeleri, işlerine para, sermaye ya da işgücü sağlamak için bu ülkelere geri dönmeleri engellemektedir. Ancak göçmenler bu kaynaklara ulaşmak için kendi ülkelerine seyahat edebilirler. Ve geri gelerek faaliyetlerine devam edebilirler. (iii) Mülteciler, göç sürecinde veya ülkelerinde deneyimledikleri bazı deneyimler, kendi işini kurmasını engelleyen, kendine güveni zedeleyen bazı psikolojik sorunlara neden olmuş olabilir (Bernard, 1976; Hauff, 1993). (iv) Mülteciler genellikle nereye gideceğini tam olarak bilmeden aniden ülkelerini terk etmek zorunda kaldıklarından, ev sahibi ülkede kalışlarını önceden hazırlamak için daha az fırsata sahip olurlar (Gold, 1988). (v) Beklenmedik kaçışların bir başka sonucu olarak da, çoğu zaman, sermaye ve eğitim sertifikaları gibi birçok değerli şeyi geride bırakmak zorunda kalmalarıdır. (vi) Mültecilerin önemli bir kısmı ücretli iş için uygun değildir. Bu durum, normal şartlarda kendi ülkelerini asla terk etmeyecek ülkeye özgü yetenek ve niteliklere sahip mülteciler için de geçerlidir (Gold, 1988).

Ek olarak mülteciler için söz konusu gelecek odağı bir belirsizlik üzerine kurulmuştur. Mülteciler var olan tüm statü, rol özellikleri, terk etmek zorunda kaldıkları ülkelerinde bırakmışlardır. Ancak tüm mülteciler açısından bu durum doğru değildir. Eğitim, bilgi, sanat veya zanaat alanlarında özel becerilere sahip mülteciler “vasıflı” olarak kabul edilme eğiliminde ve gelişmiş birçok ülke açısından bir “değer” olarak kabul edilmektedirler. Bu nedenle vasıflı mülteciler, daha öncesinde sahip oldukları statü ve rolleri göç ettikleri ülkelere taşıyabilmektedirler. Bu genellemeye uymayan diğer bir grup ise ekonomik anlamda güçlü mültecilerdir. Ekonomik anlamda güçlü olarak tabir edebileceğimiz mülteci adayları, var olan zenginliklerini göç ettikleri ülkelere transfer edebilmektedir. Sahip olunan bu ekonomik güç bir yandan “güvende olma” duygusunu desteklerken bir yandan ekonomik hayata katılma adına teşvik edici önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal, ekonomik veya beşeri sermayeleri olmayan mülteciler ise düşük ücretlerin verildiği işlerde çalışma eğiliminde bulunmaktadırlar. Bir yandan da sağlıksız, sosyal ilişkilerin düşük olduğu, yaşam alanlarında bu durumu (eğer bir aile olarak göç etmişler ise) deneyimlemektedirler. Tüm bunların yanı sıra mültecilerin her ne kadar bunu yapacak kadar güçleri olmasa da, göç öncesinde ve sürecinde yaşadıkları travmalar ile tek başlarına başa çıkmaları beklenmektedir.

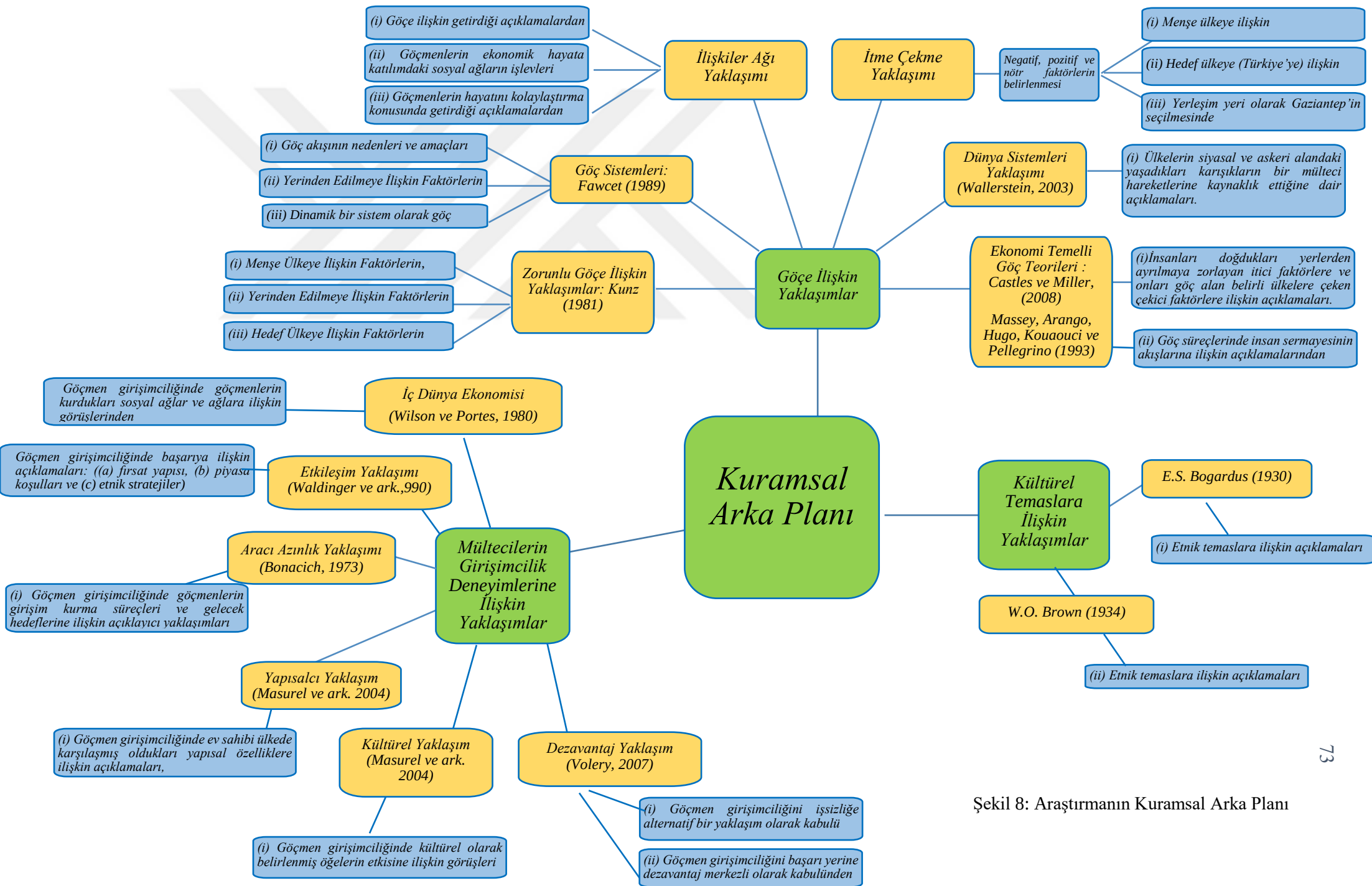
Özetlemek gerekirse, mültecilerin girişimcilik deneyimleri farklı bağlamlar içerisinde birçok faktörle ilişkili olan dinamik bir süreç olduğu söylenebilmektedir. Yukarıda kısaca özetlediğimiz yaklaşımlar ise, mülteci girişimciliğine ilişkin bazı açıklayıcı görüşleri barındırmaktadır.

2.4.4. Araştırmanın Kuramsal Arka Planı

Suriyeli göçmenlerin Türkiye’de ekonomik hayata katılım süreçlerindeki girişimcilik deneyimlerinin incelenmesinin amaçlandığı bu tez çalışmasında araştırmanın kuramsal arka planında üçlü bir saç ayağı üzerinde kurgulanmıştır. Bu saç ayaklarından ilkinde göçe ilişkin teorik yaklaşımlar bulunmaktadır. Araştırma bağlamında göçe ilişkin yaklaşımlardan zorunlu göçe ilişkin yaklaşımların (i) menşe ülkeye ilişkin faktörler, (ii) yerinden edilmeye ilişkin faktörler ve (iii) hedef ülkeye ilişkin faktörler hakkında getirdiği açıklamalardan, göç sistemleri yaklaşımının (i) göç akışının nedenleri ve amaçları, (ii) menşe ve hedef ülke arasındaki bağlantılara ve (iii) göçün dinamizmine ilişkin getirdiği açıklamalardan, ilişkiler ağı teorisinin (i) göçe ilişkin getirdiği açıklamalarına, (ii) göçmenlerin ekonomik hayata katılımındaki sosyal ağların işlevlerine ve (iii) teorisinin göçmenlerin hayatını kolaylaştırma konusunda getirdiği açıklamalardan, itme çekme teorisinin Suriyeli göçmenlerin, göç tercihlerinde (i) menşe ülkeye ilişkin, (ii) hedef ülkeye (Türkiye’ye) ilişkin ve (iii) yerleşim yeri olarak Gaziantep’in seçilmesinde ki *negatif, pozitif ve nötr faktörlerin* belirlenmesine ilişkin sunduğu açıklamalardan, dünya sistemleri yaklaşımının ülkelerin siyasal ve askeri alandaki yaşadıkları karışıkların bir mülteci hareketlerine kaynaklık ettiği önerileri Suriyeli göçmenlerin göç süreçlerinin açıklanmasından ve son olarak ekonomik temelli göç yaklaşımlarının (i) insanları doğdukları yerlerden ayrılmaya zorlayan itici faktörlere ve onları göç alan belirli ülkelere çeken çekici faktörlere ve (ii) göç olgusuna ilişkin insan sermayesinin akışlarına ilişkin açıklamalarından yararlanılmıştır. Araştırmanın kuramsal arka planında ikinci saç ayağını kültürel temaslara ilişkin yaklaşımlar yer almaktadır. Bu bağlamda, Suriyeli göçmenlerin girişimcilik deneyimlerinin incelenmesinin amacıyla, kurulan kültürel temasların açıklanmasında Bogardus ve Brown’un etnik temaslara ilişkin açıklamalarından faydalanılmıştır. Araştırmanın üçüncü saç ayağında ise mülteci ve sığınmacıların ekonomik hayata katılım süreçleri ve girişimcilik deneyimlerine ilişkin yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu bağlamda araştırmada bu yakalamışlardan, (i) Dezavantaj Teorisinin (a) göçmen girişimciliğini işsizliğe alternatif bir yaklaşım olarak tanımlaması ve (b) göçmen girişimciliğini başarı yerine dezavantaj merkezli olarak kabulünden, (ii) Kültürel Yaklaşımın göçmen girişimciliğinde kültürel olarak belirlenmiş öğelerin etkisine ilişkin görüşlerinden, (iii) Yapısalcı Yaklaşımın göçmen girişimciliği sürecinde göçmenlerin ev sahibi ülkede karşılaşmış oldukları yapısal özelliklere ilişkin açıklamalarından, (iv) Aracı Azınlık Teorisinin göçmen girişimciliğinde göçmenlerin girişim kurma süreçleri ve gelecek hedeflerine ilişkin açıklayıcı yaklaşımlarından, (v) Etkileşim Yaklaşımının göçmen girişimciliğinde başarıya ilişkin sunduğu (a) fırsat yapısı, (b) piyasa koşulları ve (c) etnik stratejilere ilişkin yaklaşımından ve son olarak (vi) İç Dünya Ekonomisi yaklaşımının göçmen girişimciliğinde göçmenlerin

kurdukları sosyal ağılar ve ağlara ilişkin görüşlerinden faydalanılmıştır. Araştırmanın kuramsal arka planı Şekil 8’de sunulmuştur.





Şekil 8: Araştırmanın Kuramsal Arka Planı

2.5. ALAN YAZINA İLİŞKİN BİLGİLER (LİTERATÜR TARAMASI)

Göç olgusu, göçün oluşmasına kaynaklık eden etmenler ve göç sonucunda ortaya çıkan etkileri ve sonuçlarıyla birçok bilimsel disiplinin dikkatini çekmiştir. Göç olgusunun birçok yönüyle ele alınmasının bir diğer nedeni de göçün doğasında bulunan en temel öznesi olan “insan”ın varlığıdır. Bu nedenle tarihten, coğrafyaya, nüfus biliminden, ekonometriye, sosyolojiden psikolojiye ve psikiyatriye kadar birçok bilimsel disiplinde göç konusunu ele almış çalışmalara literatürde karşılaşılmaktadır.

Araştırmanın bu bölümde gerek uluslararası literatürde gerekse de ulusal literatürdeki çalışmalara yer verilmiştir. Bu amaçla ilk olarak, uluslararası literatürde ana temalarını göç olgusunun, mültecilerin ve sığınmacıların oluşturduğu, alt temalarını ise mültecilere sunulan sağlık ve eğitim hizmetlerinin yanı sıra mülteci çocukları, mülteci kadınları ve toplumsal cinsiyet açısından mültecileri konu alan çalışmalara kısaca değinilmiştir. Bu alt temalara ek olarak, mültecilerin deneyimledikleri sosyal entegrasyon, asimilasyon, etiketleme ve ötekileştirmeyi ve uygulanan çok kültürlülük politikalarını konu alan çalışmalara kısaca yer verilmiştir. İkinci olarak, uluslararası literatürde göçmen, mülteci ve sığınmacıların gittikleri ülkelerdeki “çalışma hayatına katılımını ve girişimcilik deneyimlerini” konu alan çalışmalara ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Üçüncü olarak, araştırmanın temel inceleme konusunu oluşturan, 2011’deki iç savaş sonrasında ülkelerinden göç etmek zorunda kalan “Suriyeli mülteci ve sığınmacıları” konu alan çalışmalara yer verilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak uluslararası literatürde Suriyeli mülteci ve sığınmacıları konu alan çalışmalara yer verilmiş, ardından da ülkemizde yapılmış çalışmalar hakkında kısa bilgiler sunulmuştur.

Ayrıntılı ve kapsamlı yapılmış bu literatür çalışması sonucunda araştırmamızın konusunu oluşturan Türkiye’deki Suriyeli girişimcileri sosyo-ekonomik hayata katılımında girişimciliğin etkisini konu alan hiçbir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu bakımdan bu çalışmanın alana özgün ve yeni bir bakış açısı kazandıracığı tartışmasız aşikârdır.

2.5.1. Uluslararası Literatürde Göçmen, Mülteci ve Sığınmacıları Konu Alan Çalışmalar

Uluslararası literatürdeki farklı disiplinlerde göçmen, mülteci ve sığınmacıları konu alan onlarca çalışma ile karşılaşılmaktadır. Göç etmenin yanı sıra farklı bir ülkede bir yabancı olmak birçok sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sürecinin sessiz tanıkları ve hatta en fazla zarar görenleri olan **çocuklar** için ise bu sorunlar daha da büyüktür. Uluslararası literatürdeki çalışmalarda bu durumda daha açık olarak incelenebilmektedir. Yapılmış olan çalışmalarda; mülteci çocuklarının eğitime katılmalarını (Jockenhovel-Schieke, 1990; Lam, 1996; Brewin ve

Demetriades, 1998; Hirson, 1998; Candappa, 2000; Closs ve Arshad, 2000; Omoniyi, 2000; Rousseau, Lacroix, Bagilishya ve Heusch, 2003; Hirano, 2014; Culbertson ve Constant, 2015; Books, 2015; Dryden-Peterson, 2015; Perumal, 2015; Aras ve Yasun, 2016; Crea, 2016; Timm, 2016), çocukların eğitime katılım sürecinde deneyimledikleri bariyerleri (Melzak ve Warner, 1992; Bloch, 1996; Whiteman, 2005; Çelikaksoy ve Wadensjo, 2015; Seker ve Sirkeci, 2015), eğitim sürecinde mülteci çocuklarına karşı yaklaşım yöntemlerini (Brewin ve Demetriades, 1998; Closs ve Arshad, 2000; Dryden-Peterson, 2017; Roy, 2017), yaşı küçük olan çocuklarda ki eğitim yaklaşımlarını (Kahin, 1997; Marland, 1998; Stead, Closs ve Arshad, 1999; Closs ve Arshad, 2000; Hek, 2005), çocukların ve gençlerin yükseköğretime katılımını (Shah, 1996a; 1996b; Crea, 2016), mülteci çocukların eğitim programlarını (Rousseau, Drapeau, Lacroix, Bagilishya ve Heusch, 2005; Rousseau ve Guzder, 2008) konu alan çalışmalar ile karşılaşmaktadır. Bunun yanı sıra, mülteci çocukların eğitiminde getirilen düzenlemeler, kanuni sınırlamalar ve hakları (Ayotte ve Lown, 1992; Hudson, 1996), okulların kültürlenme (*akültürasyon*) ve yeniden yerleşimde sürecindeki etkisini (de Wal Pastoor, 2015; Skovdal ve Campbell, 2015; Bartlett, Mendenhall ve Ghaffar-Kucher, 2017), mülteci çocukların yeni okullarındaki akademik başarısını (Caplan, Choy ve Whitmore, 1992), çocukların mülteci kamplarında eğitim deneyimlerini (Al-Hroub, 2014; Mendenhall, ve diğerleri, 2015; Crea, 2016), eğitim merkezlerinde verilen eğitimi (Aras ve Yasun, 2016; Braun, 2016), örneğin müzik eğitimi (Odena, Summers, Jaap ve Rodriguez, 2016) gibi konularda yapılmış çalışmalar ile karşılaşmaktadır.

Nedenleri, sonuçları ve bireylerin yaşantılarına yaptığı olumlu/olumsuz katkılarıyla göç deneyimi yetişkinlerin hayatlarında birçok kırılmaya, travmaya veya travmatik etkiye kaynaklık edebilmektedir. Yetişkinlerin yaşantılarında deneyimledikleri bu olumsuz deneyimlerin sessiz tanıkları ve paydaşları olarak çocuklar da göç sürecinden etkilenmektedirler. Uluslararası literatürde yapılmış olan çalışmalarda da çocukların yaşadıkları olumsuz deneyimler ortaya koyulmuştur. Örneğin, göç sürecinin mülteci çocuklar üzerindeki psikolojik etkisini (Hodes, 1998; Closs ve Arshad, 2000; Hodes, 2000) ailelerinden ayrı kalmış mülteci çocukların yaşam deneyimlerini (Çelikaksoy ve Wadensjo, 2015) ve mülteci çocuklarına yaklaşımı konu alan çalışmalara (Ayotte ve Lown, 1992; Ayotte, 1998; Blake ve Ademi, 1998; Bhabha ve Young, 1999; Books, 2015) bu etkiler üzerine odaklanılmıştır.

Mülteci ve sığınmacıların, göç sürecinde ve sonrasında deneyimledikleri kısıtlı/sağsızsız beslenme koşulları sağlık sorunlarının ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Bunun yanı sıra göç edilen ülkelerde sunulan sağlık hizmetleri veya mültecilerin sunulan **sağlık hizmetlerine ulaşım** özgürlüğü ayrı bir sorunsal olarak karşımıza çıkmaktadır. Mültecilerin sağlık durumları (De Jong,

Joop ve Clark, 1996; van der Kwaak ve Wolffers, 1996; Deane, 1997; Medicins Sans Frontieres, 1997; Ahearn, 2000; Bell, 2000), sunulan bakım hizmetlerini (Papadopoulos, 1998; Racine-Welch ve Welch, 2000), yaşanan travma sonrası stres bozukluklarında mültecilere verilen psikolojik danışma ve sosyal hizmet uygulamalarını (van der Veer, 1992; van Velsen, Gorst-Unsworth ve Turner, 1996; Evelyn Oldfield Unit, 1997; Bennike, 1998; Gorst-Unsworth ve Goldenberg, 1998; Communicable Disease Report, 1999) konu alan çalışmalar ile karşılaşmaktadır. Bu çalışmaların yanı sıra mültecilerin sağlık sistemine ulaşımını (Roberts, 2000), genç mültecilere sunulan sağlık hizmetlerini (Shakya ve Wardell, 1999; Gosling, 2000), çocuk ve aile sağlığı hizmetlerini (Michael, 1994; Richman, 1996), mülteci çocuklarının beslenme ve ruh sağlığını (McCallin, 1996; Hodes, 1998; Levenson ve Sharma, 1999; Davies ve Webb, 2000; Hodes, 2000; Sellen ve Tedstone, 2000), özelde mülteci kadınlara sunulan sağlık hizmetlerini (Bernard-Jones, 1993) ve göç sonrası yaşanan stresi (Hyman, Vu ve Beiser, 2000) konu alan çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmaları mültecilerin deneyimledikleri sağlıksız yaşam koşullarının bir sonucu olarak tüberkülozu (Gushulal, 1998), her yıl yüzbinlerce insanın ölümüne neden olan AIDS ve HIV’i konu alan (Goodwin-Gill, 1996; Maharaj, Warwick ve Whitty, 1996; Lucas, 1999; London Borough of Lewisham, 1999) çalışmalar takip etmektedir.

Günümüzde “*sadece kadın olmak*” birçok eşitsizliğin deneyimlenmesinde yeterli bir neden olurken, “mülteci bir kadın olmak” ise bu eşitsizliğin derecesini ve boyutlarını kat ve kat artırmakta ve daha fazlasının deneyimlenmesinde etkili olmaktadır. Uluslararası literatürde genelde mülteci ve sığınmacı kadınları konu alan (Byng, 1997; Crawley, 1997; Kuttner, 1997; Neuwirth ve Vincent, 1997; Osaki, 1997; Sales ve Gregory, 1998; Sweetman, 1998; Boyd, 1999; Crawley, 1999; Smith, 2015) birçok çalışmaya rastlanmaktadır. Özelde ise mülteci kadınların sığınma kamplarındaki yaşamlarını (Yasmine ve Moughalian, 2016; Dahya ve Dryden-Peterson, 2017; Wall, Otis Campbell ve Janbek, 2017; Acarturk ve diğerleri, 2018), sağlık koşullarını (Salman, 2015), ruh sağlığını (Mikal ve Woodfield, 2015; Dennis, Merry, Stewart ve Gagnon, 2016), maruz kaldıkları fiziksel ve cinsel tacizleri (Freedman, 2016a; Yasmine ve Moughalian, 2016), deneyimledikleri toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini (Bhabha, 1996; Giles, Moussa ve van Esterik, 1996; Kofman ve Sale, 1997), eğitim ve çalışma hayatına katılımındaki bariyerleri (Sultan-Prnjavorac, 1999) ve hukuksal durumlarını (Bloch, Galvin ve Harrell-Bond, 2000; Crawley, 2001; Arbel, Dauvergne ve Millbank, 2014) konu alan çalışmalara da rastlanmaktadır.

Göç sürecinin ardından göç edilen yeni yerleşim yerine *uyum ve yeni kültür/ler ile yapılan temaslar*, mültecilerin hayatlarına sağlıklı olarak devam etmesine veya deneyimlenen sosyo kültürel ve ekonomik problemlerin daha da şiddetli olarak deneyimlenmesinde etkili olmaktadır. Diğer bir ifade ile savaşlar ve afetler gibi zorunlu nedenler ile ülkelerinden yaşadıkları

topraklardan göç etmek zorunda kalan mülteciler hayatlarındaki birçok değeri kaybetmişlerdir. Ev sahibi olan toplumla kurulan yeni deneyimler ve kültürel temaslar kaybedilen özgüven, statü, yetenek ve diğer değerlerin yeniden kazanılarak toplumla sağlıklı olarak bütünleşmesinde ve ya tam tersi olarak izolasyona, marjinalleşmeye, toplumsal gerçeklikten koparak radikalleşmesine²⁴ ve sonuç olarak da sağlıksız bir bütünleşmeyle sonuçlanabilmektedir. İki yönlü ve dinamik olan bu süreç ev sahibi toplum ve göçmen grup/lar arasında yaşanmaktadır. Bu bakımdan sosyal entegrasyon, araştırmacılar açısından önemli bir araştırma konusu haline almıştır. Uluslararası literatürde de bu durumun yansıması olan bir çok çalışmaya rastlanmaktadır: Göçmenlerin özellikle de mülteci gençlerin sosyal uyumunu (Montgomery, 1996; Barnes, 1997; Robinson, 1998), sosyal entegrasyonunu (Baubock, 1994a; Valtonen, 1998; Aleinikoff ve Klusmeyer, 2000; Banton, 2001; Dijkstra, Genijen ve de Ruijter, 2001 Anjum, Nordqvist ve Timpka, 2012), sosyal haklarını (Baubock, 1994b; Baubock, 1996 Barbieri, 1998), akültürasyon ve adaptasyon süreçlerini (Bery, 1980; Padilla, 1980; Ben-Sira, 1997; Triandis, 1997), post endüstri toplumlarındaki entegrasyon süreçlerini (Carmon, 1996), uygulanan entegrasyon politikalarını (Freeman, 1995; Weiner ve Munz, 1997; Vertovec, 1998; Robinson, 2000; Favell, 2001), ikincil kuşakların uyum süreçlerini (Gans, 1992; Portes ve Zhou, 1993) ve ekonomik entegrasyonlarını (Kuhlman, 1991) konu alan çalışmalara rastlanmaktadır. Bunlara ek olarak, göçmen ve mültecilerde asimilasyon ve asimilasyon süreçleri (Hitchcox, 1986; Bousetta, 1996; Seifert, 1996; Alba ve Nee, 1997; Gans, 1997; Alba, 1999; Glazer, 2000; Skerry, 2000), çok kültürlülük politikalarını (Castles, 1992; Ben-Rafael, 1996; Vertovec, 1996; Heller, 1996; Gans, 1997; Jupp, 1998; Alba, 1999; Baumann, 1999; Parekh, 2000), sınıfsal pozisyonlarını (Robinson, 1993), adalete katılımlarını (Miller ve Walzer, 1995), mültecilerin politik katılıma etkisini (Bloch, 2000) konu alan çalışmalara da rastlanmaktadır.

Sağlıksız bütünleşme ve uyum süreçleri bireylerin kavramsal bir statü olarak “mülteci” olarak etiketlenmesi ile sonuçlanabilmektedir. Bu durum sığınmacı ve mülteci durumundaki bireylerin, **“mülteci” kavramını hukuksal bir statü** ile kazanmış oldukları hakları tanımlamasında kullanılan bir kavramsal tanım olmaktan öteye taşıyarak bir sosyal statü de inşa edilmesi ile sonuçlanmaktadır. Yapılmış çalışmalarda, mülteci olarak etiketlenmek (Zetter, 1985; Zetter, 1987; Zetter, 1988; Hathaway, 1993; Sigona, 2003; Polzer, 2008; Witteborn, 2015) etiketlenme süreci ve mülteci kavramının zaman içerisinde değişen anlamları (Bakewell, 2002; Kumsa, 2006; Hilhorst, Weijers ve Van Wessel, 2012; McConnell, 2013), mülteci kavramının bağlama bağlı olarak değişen anlamları (Zetter, 1991; Chimni, 1993), çözümlenmemiş geçici bir kimliksel sorun

²⁴Kimliğin toplumsal inşasında, izolasyon, marjinalleşme ve radikalleşme süreçleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Castells, M. (2008). Kimliğin Gücü.(Çev. Ebru Kılıç), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

olarak tanımlanması (Malkki, 1992; Malkki, 1996) ve ev sahibi toplumdaki bireyin perspektifinden bakıldığında “kendisinden” veya “öteki olmak” vatandaş olmak (Arendt, 1951) üzerine yapılmış çalışmalara rastlanmaktadır,

2.5.2. Mültecilerin Çalışma Hayatına Katılımı Konu Alan Çalışmalar

Mültecilerin ev sahibi toplumla olan bütünleşme ve uyum sürecinde birçok faktör etkili olmaktadır. Mültecilerin ev sahibi ekonomiye kendi yetenekleriyle orantılı olarak ve değerleriyle uyumlu bir şekilde katılabilmelerinin ve kültürel olarak belirlenmiş asgari gereklilikleri karşılayan bir yaşam standardına erişmelerinin yanı sıra maruz kaldıkları sosyo-kültürel değişim, kendilerine ait bir kimliğini korumalarına ve yeni durumlarına psikolojik olarak uyum sağlamasına izin verilerse mülteciler ev sahibi toplumla gerçekten bütünleşebilir (Kuhlman, 1991, s. 7). Bu bakımdan mültecilerin ev sahibi ekonomiye ve çalışma hayatına katılım bir uyum sürecinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu durum ise araştırmacıların gözünden kaçmamıştır. Bu nedenle uluslararası literatürde mültecilerin göç ettikleri yeni ülkelerde istihdam ve çalışma hayatına katılımı konu alan (Stevens, 1996; Bulic ve Dongieus, 1999; Refugee Council, 1999; Sultan-Prnjavorac, 1999; Vinokurov, Birman ve Trickett, 2000) birçok çalışmaya rastlanılmaktadır. Yapılan çalışmalarda küreselleşme ve mültecilerin çalışma hayatına katılımı (Kuhlman, 1991; Menahem ve Spiro, 1999; Castles, 2000; Glover ve diğerleri, 2001), mültecilerin çalışma hayatındaki bariyerler (Bloch, 1996), mülteci kadınların çalışma hayatına katılımı (Sultan-Prnjavorac, 1999), kuşaklara göre mültecilerin çalışma hayatındaki yeri (Gans, 1992), gibi çalışmalara yer verilmiştir. Bu genel çalışmaların yanı sıra özelde mülteci doktorların çalışma hayatına katılımı (Berlin, Gill ve Eversley, 1997; Eastwood, Fiennes, Cappuccio ve Maxwell, 1998; Beecham, 1999) gibi çalışmalarla da karşılaşılmaktadır.

2.5.3. Uluslararası Literatürde Suriyelileri Konu Alan Çalışmalar

2011 yılındaki iç savaş ile başlayan ve sonrasında dünyanın dört bir yanına dağılan göç dalgaları ilk olarak coğrafi olarak en yakın ülke sınırlarına yayılmıştır. Göçmenler ve mülteciler arasında avantajlı/şanslı olanlar Amerika, Kanada, İngiltere ve Avrupa Birliği ülkelerinde kendilerine yer bulurken, çoğu avantajsız/şanssız grup Lübnan, Ürdün ve Türkiye’de ki çadır kentlerde hayatlarına yeniden başlamışlardır. Suriyeli mülteci ve sığınmacıların göç süreçleri, yaşam deneyimleri, karşılaştıkları sorunlar ve Suriyelilere karşı uygulanan politikalar araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Bu kısımda da uluslararası ve ulusal literatürde Suriyelileri konu alan çalışmaların konu ve alanları hakkında kısaca bilgi sunulmuştur.

Uluslararası literatür incelendiğinde Suriyeli kadınları konu alan toplumsal cinsiyet çalışmaları (Beykol, 2017; von der Lieth, 2017), kadın mültecilerin güvenlik sorunlarını konu alan (Freedman, 2016a; 2016b) ve kadınlara karşı uygulanan şiddeti (Yasmine ve Moughalian, 2016), kadınların doğum öncesi ve sonrası bakımı (Benage, Greenough, Vinck, Omeira ve Pham, 2015) sığınma kamplarındaki hayat (Wall, Otis Campbell ve Janbek, 2017), hakkında çalışmalara rastlanmaktadır. Bunun yanı sıra sığınmacıların uluslararası hukuktaki yeri (Verhellen, 2017), Avrupa'daki Suriyeli sığınmacılar üzerine yapılmış hukuki tartışmalar (Spijkerboer, 2017), sığınmacılara karşı uygulanan politik tutum (Nancheva, 2016), Suriyelilerin yeniden yerleşim politikası (Jones, 2016), barınma ve güvenlik alanlarının oluşturulması (Vandevoordt, 2017) gibi çalışmalara da rastlanmaktadır. Bazı çalışmalarda, Suriyelilerin sağlık hizmetlerine ulaşımı (Doocy, Lyles, Akhu-Zaheya, Burton ve Burnham, 2016; Lyles, ve diğerleri, 2017), eğitim sistemine katılımını (Buckner, Spencer ve Cha, 2017), yaşadıkları travma sonrası stress bozukluklarını (Chunga, ve diğerleri, 2017), kendilerine karşı uygulanan dini tutum ve ayrımcılıkları (Eghdamian, 2016; Zaman, 2016) ve sosyal medyada gibi alanlardaki negatif tutumlar (Rettberg ve Gajjala, 2016) da araştırma konusu yapılmıştır.

2.5.4. Ulusal Literatürde Suriyelileri Konu Alan Çalışmalar

Yerli alan yazındaki çalışmalar da uluslararası literatürde olduğu kadar çeşitlilik göstermektedir. Bu çalışmalarda, Suriyeli mültecilerin sosyoekonomik ve kültürel özellikleri (Doğan ve Karakuyu, 2017; Yucesahin ve Sirkeci, 2017; İNGEV, 2017), gündelik hayat deneyimleri (Deniz, Hülür ve Ekinci, 2016), gelecek beklentileri (Apak, 2015), Suriyeli çocukların eğitime katılımı (Culbertson ve Constant, 2015; Bircan ve Sunata, 2015; Aras ve Yasun, 2016; Duruel, 2016), mülteci kamplarındaki çocukların eğitimi (Bircan ve Sunata, 2015), Suriyeli çocukların Türk okullarına kültürel uyum sürecini (Kağnıcı, 2017), mültecilerin, toplumsal kabul ve uyumları (Erdoğan, 2015b), kent yaşamına uyum süreci (Altıntaş, 2014; Apak, 2014; Erdoğan, 2014), mültecilerin hukuki durumları (Ardıç Çobaner, 2015; Aras ve Mencutek, 2015; Düzkaya ve Yazıcı, 2017), ve Türkiye de yaşanan transit göçü (Ikizoglu Erensu ve Kaşlı, 2016) konu alan çalışmalara rastlanmaktadır.

Bu çalışmalara ek olarak, mülteci kadınlar ve toplumsal cinsiyeti konu alan çalışmalar (Özgür Baklacioglu, 2015; Parker, 2015; Dedeoğlu, 2017; Kaşka, 2017; Coşkun, 2017; Atasü-Topçuoğlu, 2017), mültecilerin Türk sağlık sisteminde oluşturdukları sorunlar (Korkmaz, 2014; Ergin, 2016), Suriyelilere yapılan sağlık yardımları ve yardımların yasal temelleri (Yavuz, 2015), yardım kuruluşların faaliyetleri (Türk, 2016), hamilelik ve doğum süreci (Büyüktiryaki, Canpolat, Dizdar, Okur ve Şimşek, 2015) travma sonrası yaşanan stres bozuklukları (Acarturk, ve diğerleri, 2018), mültecilerin uzun vadeli entegrasyonu (ORSAM, 2016), Suriyeliler hakkındaki risk algısı

(Canyurt, 2015) (Boyraz, 2015; Man, 2016), Suriyelilere karşı Türklerin tutumları (Gökgöz, Arena ve Aydın, 2017), medyadaki ayrımcılık söylemi ve Suriyelilerin temsilini (Ardıç Çobaner, 2015; Pandır, Efe ve Paksoy, 2015; Çetin ve Öner, 2017; Taşdemir, 2017) konu alan çalışmalara da rastlanmaktadır.

2.5.5. Suriyelilerin Ekonomik Hayata Katılımını Konu Alan Çalışmalar (Uluslararası ve Ulusal)

Tarihsel olarak 2011 yılı gibi yakın bir geçmişinin bulunması ve akademisyenler için saha araştırmasının yapılmasında güçlük yaşanması Suriyeli mülteci ve sığınmacıların ekonomik hayata katılımları veya girişimciliklerini konu alan çalışmaların sayısının düşük oranda kalmasında etkili olmuştur. Buna karşın gerek uluslararası literatürde gerekse de ulusal literatürde genel anlamda Suriyelileri konu alan bazı çalışmalara rastlanılmaktadır. Bu kısımda bu çalışmalara ilişkin bilgiler sunulmuştur:

Konu ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde çalışmaların, Suriyeli mültecilerin iş piyasasındaki istihdamı ve entegrasyonu (Çetin, 2016; Üstün, 2016; Tas, Küçükoglu ve Mentese, 2016; Kaygısız, 2017; Öztürk ve Çotlu, 2017; Muslu, 2017; Mutlu, ve diğerleri, 2018; Korkmaz, 2018), Suriyeli mültecilerin iş gücüne katılımı ve iş piyasasına etkilerini (Akgündüz, Van den Berg ve Hassink, 2015; Bal, Akkök ve Serin, 2015; Carpio ve Wagner, 2015; Erdoğan ve Ünver, 2015; Balkan, 2016; Duruel, 2017; Ceritoğlu, Yunculer, Torun ve Tumen, 2017; Esen ve Oğuş Binatlı, 2017; Yıldız ve Yıldız, 2017), Suriye iç savaşının Türk ekonomik ve sosyokültürel hayata etkilerini (Kaypak ve Bimay, 2016) konu alan araştırmalar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Örneğin, Bal, Akkök ve Serin'in 2015 yılında zorunlu göç sonrasında göç eden Suriyelilerin Kahramanmaraş ili örnekleminde mobilya sektöründeki etkilerini incelemeyi konu edinen çalışmasına göre; anket uygulanan 74 işletmede (1) Suriyelilerin istihdam sürecinde işletmelerin %70'inin Türk işçileri işten çıkartmadığı, % 22'lik bir kısım ise az miktarda da olsa Türk işçileri işten çıkarttığını ifade etmiştir. (2) Yazarlar, işten çıkartma oranlarının daha yüksek olduğu ancak çeşitli nedenlerden dolayı iş yeri sahipleri bu durumu ifade etmekten çekindiklerini değerlendirmektedir. (3) İşletmelerde Suriyelilerin yaklaşık % 27'sinin Türkçe bilmediği, %67'sinin ise az miktarda Türkçe bildikleri bulgularıdır. (4) İşletmelerin %2,7'si günlük, %92'ü haftalık ve %5,4'ü de aylık ödeme yaptığı belirlenmiştir. Bir başka sonuca göre, (5) Suriyelilerin düzenli olarak iş bulmak için başvurdukları, haftalık olarak değerlendirildiğinde ise oranlarının; haftada 1-2 kişi başvuru alan işletmelerin oranı %27, haftada 3-5 kişi başvuru alan işyerlerinin oranı %51, 6 kişiden daha fazla kişi başvuru alan işletmelerin oranı ise %21,6 olarak belirlenmiştir. (6) Diğer yandan işletmelerin yaklaşık %65'i kalıcı olarak Suriyeli işçi çalıştırmak istememektedir.

(7) İşletmelerde Suriyelilerin ustabaşlarına karşı saygı tutumları incelendiğinde, Suriyeli çalışanların %21,6'sının az saygılı, %54,1'inin normal düzeyde , %18,9'unun saygılı ve %5,4'ünün ise çok saygılı davrandıkları değerlendirilmiştir. Ve son olarak çalışmada iç savaş bitiminde Suriye'ye dönmek istiyor musunuz sorusu sorulmuştur. İşçilerin yaklaşık olarak %60'ı geri dönmeyi düşünmediklerini ifade etmişlerdir (Bal, Akkök ve Serin, 2015).

Başka bir örnekte, Harb ve arkadaşlarının Lübnan'da bulunan Suriyeli sığınmacı ve mültecilerin ekonomik hayattaki girişimcilik faaliyetlerine odaklandıkları çalışmasında, Suriyelilerin ve Lübnanlıların ekonomik hayattaki rekabetine odaklanmışlardır. Araştırma sonucuna göre, (1) Suriyelilerin, Lübnan'daki varlığı ile ilgili olan sorunların daha da arttırdığı yönündedir (4 milyon Lübnanlı yerleşimciye karşın 1 milyon Suriyeli ülkeye giriş yapmıştır). (2) Suriyelilerin kurmuş oldukları işletmelerin rekabete ve ardından da şiddet olaylarına yol açtığı yönündedir. Araştırmacılar 3'üncü bir sonuç olarak, Suriyeli girişimcilerin kent mahallelerine yaptıkları ekonomik katkıların olumlu yönlerinin varlığını ortaya çıkartmışlardır. Bu nedenle Suriyeli girişimcilerin kentsel alanlardaki Lübnanlı işletmeler için tamamlayıcı olduğu ve Suriyeli işletmelerin kentteki mekânsal uygulamaları zenginleştirdiklerini savunmuşlardır (Harb, Kassem ve Najdi, 2018).

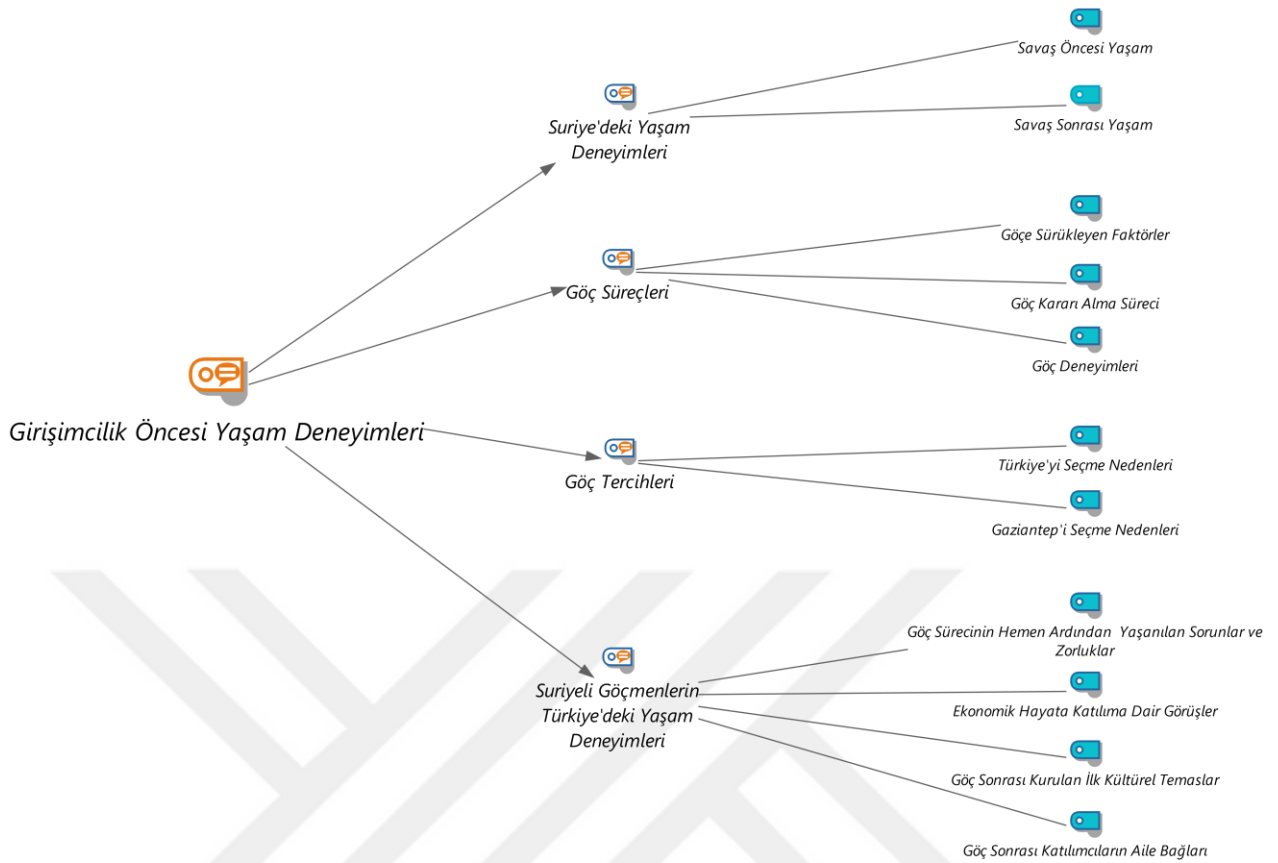
Yıldız'ın 2017 yılında Hatay, Kilis, Gaziantep ve Mersin illerinde girişim kurmuş olan Suriyeli girişimcilerin sahip olduğu özellikleri konu alan çalışmasında ise Suriyeli girişimcilerin profillerini çıkartmaya çalışmıştır. Bu araştırma sonuçlarına göre, Suriyeli girişimcilerin hayatlarını devam ettirme güdüsüyle beraberlerinde getirdikleri sermayeleri ile Suriyeli nüfusun yoğun olduğu bölgelerde kurdukları mikro ölçekli girişimlerle hem Türk hem de Suriyeli müşterilerin taleplerini karşılamaya çalıştıkları vurgulanmıştır (Yıldız, 2017).

Kaymaz ve Kadkoy'ün Türkiye'deki Suriyelilerin ekonomiye entegrasyonunu konu aldıkları çalışmasında, 2011 yılı sonrasında açılan Suriyeli mültecilerin şirket sayılarındaki yükselişe vurgu yapılmıştır. Ve bu doğrultuda Suriyelilerin ekonomiye sağlıklı entegre olma süreci tartışmaya açılmıştır (Kaymaz ve Kadkoy, 2016)

3.BÖLÜM: GİRİŞİMCİ SURİYELİLERİN SURİYEDEKİ YAŞAM DENEYİMLERİ VE GÖÇ SÜREÇLERİ

Suriye’den Türkiye’ye yapılan göç, her ne kadar temel zorunlu sebepler ve ortak kaygılar ön plana çıkmış olsa da, göç sürecinin ve farklı bir ülkede ki yaşama deneyimlerinin her bir katılımcı açısından farklılaştığı görülmüştür. Bunun yanı sıra farklı bir kültür ile olan temas ve ilişkiler, farklılaşan ilişki biçimlerini ve bu ilişki ve temaslar sonrasında ortaya çıkan sorunlar ile başa çıkma adına yeni mekanizmaların ve stratejilerin kullanımlarında Suriyeli göçmenleri yönlendirdiği görülmüştür. Yaşadıkları topraklardan temel güvenlik kaygıları ile kaçmak zorunda kalan Suriyelilerin kimisi Suriye’deki yaşantısına ilişkin deneyimlerini ve tecrübelerini Türkiye’ye taşımayı başarırken, kimileri ise Suriye’deki yaşamlarından bağımsız olarak kendilerine yeni bir hayat inşa etmeyi başarmışlardır. Diğerlerine göre daha az avantajlı olanlar ise “yeni hayatlarına” uyum sağlamak için çabalamaktadırlar.

Suriyeli göçmenlerin Türkiye’deki sosyo-ekonomik hayata katılım süreçlerinde girişimcilik deneyimlerinin incelenmesinde, girişimcilik öncesi yaşam deneyimlerinin de etkili olduğu değerlendirilmektedir. Bu ön kabulün temelinde girişimcilik sürecinin “deneyimsel bir” süreç olması yer almaktadır (Robinson, Stimpson, Huefner ve Hunt, 1991; Sullivan, 2000; Minniti, 2003; Harris ve Gibson, 2008). Bu nedenle araştırmanın bu bölümünde Suriyeli göçmenlerin girişimcilik deneyimlerinin arka planını oluşturan göç süreçleri ve yaşam deneyimlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Bu amaçla **ilk olarak**, katılımcılar hakkında daha ayrıntılı bilgiler sunabilmek adına, araştırmaya katılan katılımcılara ilişkin sosyo-demografik özelliklerine yer verilmiştir. **İkinci olarak**, Suriyeli göçmenlerin savaş öncesi ve savaş sonrası Suriye’deki yaşam deneyimlerine ilişkin bulgular sunulmuştur. **Üçüncü olarak**, Suriyeli göçmenleri göç etmeye sürükleyen nedenleri ortaya koymak adına, araştırmaya katılan katılımcıları göç etmeye sürükleyen faktörlere, göç kararı verme süreçlerine ve göç deneyimlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. **Dördüncü olarak**, Suriyeli göçmenlerin hedef ülke olarak Türkiye’yi ve yerleşim yeri olarak Gaziantep’i seçme nedenlerine ilişkin bulgulara, Suriyeli göçmenlerin göç tercihleri adlı bölümde yer verilmiştir. **Beşinci ve son olarak**, katılımcıların göç sonrası Türkiye’deki yaşam deneyimleri bağlamında) katılımcıların göç sonrası Türkiye’de yaşadıkları sorunlar ve zorluklara ve ekonomik hayata katılım deneyimlerinin Türkiye’deki yaşamlarında etkilerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Bunun yanı sıra bu bölümde katılımcıların Türk kültürü ile olan kültürel temaslarına ilişkin bulgulara ve katılımcıların göç sonrası aile bağlarına ilişkin katılımcı görüşlerine de sırasıyla yer verilmiştir. Araştırma bulguları kapsamında girişimci Suriyelilerin Suriyedeki yaşam deneyimleri ve göç süreçlerine ilişkin bulguların yer aldığı temalar ve alt temalar Şekil 9’da sunulmuştur.



Şekil 9: Suriyelilerin Girişimcilik Öncesi Yaşam Deneyimleri: Temalar ve Alt Temalar

3.1. KATILIMCILARIN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Bu kısımda araştırmaya katılan Suriyeli girişimciler hakkında daha ayrıntılı bilgi sunabilmek amacıyla katılımcıların sosyo-demografik bilgilerine yer verilmiştir. Araştırma kapsamında 30 Suriyeli, mikro ölçekli işletme sahibi ile mülakatlar yapılmıştır. Araştırmaya katılan katılımcıların tümü Arap kökenli Suriye vatandaşıdır. Bunun yanı sıra üç katılımcı Türk vatandaşlığına kabul almıştır. Araştırmaya katılan katılımcıların cinsiyetleri açısından karşılaştırıldığında, katılımcıların tümünün erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Ancak şunu zorunlu olarak ifade etmemiz gerekirse; araştırmaya kadın katılımcıların katılmamasının öncelikli nedeni, ön saha araştırması ve mülakatlar boyunca restoran ve gıda sektöründe girişimci seviyesinde çalışan Suriyeli bir kadın işletme sahibi ile karşılaşılmamış olmasıdır. Katılımcılar ile yapılan mülakatlarda, kadın işletme sahiplerinin var olup olmadığı konusunda katılımcı bilgilerine de başvurulmuştur. Ancak katılımcıların bilgileri dâhilinde yiyecek sektöründe hizmet veren, Suriyeli bir kadın işletme sahibi olmadığı bulgusuna da ulaşılmıştır. Buna karşın, saha araştırması boyunca yapılan gözlemlerde ve ön saha izlenimlerinde, Suriyeli kadınlar tarafından işletilen küçük manifatura dükkânları, kuaförler ve bijuteri eşyaları satan küçük işletmeler ile

karşılaşılmıştır. Ancak araştırmamız gıda sektörü ve gıda sektöründe çalışan Suriyeli girişimciler ile sınırlandırıldığı için söz konusu Suriyeli kadın girişimciler araştırmaya dâhil edilmemiştir.

Tablo 4: Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grupları	Sayı
20-24	2
25-29	7
30-34	5
35-39	8
40-44	2
45-49	4
50 +	2
Toplam	30

Katılımcıların yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, en fazla katılımcının 35-39 yaş grubunda olduğu (N=8), ikinci olarak 25-29 yaş grubunda (N=7) yer aldıkları görülmektedir. Bu sıralamayı sırasıyla, 30-34 yaş grubu (N=5), 45-49 yaş grubu (N=4) takip etmektedir (bkz. Tablo 4).

Genel anlamda girişimcilik yaşı ve ticari büyüme arasındaki bağlantı arasında ilişki incelendiğinde farklı yaklaşımlar ile karşılaşılmaktadır; (i) Girişimcinin yaşı ve ticari büyüme arasında ters bir bağlantı olduğunu iddia eden görüşe göre, işlerini erken yaşlarda kuranların, daha az aile sorumlulukları ve taahhütleri nedeniyle büyüyen işletmelere sahip olma ihtimalinin daha yüksek olduğunu iddia etmişlerdir (Kalleberg ve Leicht, 1991). (ii) İkinci görüşe göre, genç girişimcilerin daha uzun saatlerde çalışacak olma ihtimalinin yüksek olmasına rağmen, hem deneyim hem de finansal güvenilirlikten yoksun olmaları nedeniyle büyümeyi deneyimleme ihtimalinin daha düşük olduğunu öne sürmektedir. (iii) Bu iki görüşün bir sentezi olarak, üçüncü bir açıklama yaklaşımına göre, orta yaşlı girişimcilerin genç ve daha yaşlı girişimcilere göre daha hızlı büyüyen işletmelere sahip olma ihtimallerinin daha yüksek olduğunu iddia etmektedir (Storey, 1994 ve Barkham, Gudgin, Hart ve Hanvey, 1996 aktaran; Altınay ve Altınay, 2006). Bu bağlamda katılımcıların yaş gruplarına göre dağılımları ile literatüre ilişkin bulgular arasında bir uyum olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Katılımcıların Medeni Durum, Eğitim Durumu, Suriye'de Yaşadıkları Şehir ve Bu Şehirlerin Bulundukları Coğrafi Alanlara Göre Dağılımı

Kategoriler		Sayı
Medeni Durum	Bekâr	8
	Evli	22
	Toplam	30
Eğitim Durumu	İlkokul Terk	3
	İlkokul Mezun	4
	Lise Terk	1
	Lise Mezun	7
	Lisans Öğrencisi	1
	Lisans Mezun	11
	Yüksek lisans Mezun	3
	Toplam	30
Suriye’de Yaşanılan Yer ve Yerleşim Yeri	Halep	28
	Şam	1
	Tel Abyad	1
	Toplam	30
	Şehir Merkezi	28
	Kasaba	2
	Toplam	30

Araştırmaya katılan katılımcıların medeni durumlarına göre dağılımları incelendiğinde, katılımcıların büyük bir bölümünün evli (N=22), küçük bir bölümünün ise bekâr (N=8) olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra katılımcıların eğitim durumlarına göre dağılımı incelendiğinde, ilk sırada lisans mezunlarının olduğu (N=11), ikinci sırada lise mezunlarının (N=7) olduğu görülmüştür. Bu sıralamayı sırasıyla, ilkokul mezunlar (N=4), yüksek lisans mezunları (N=3), ilkokul terkler (N=3) takip etmektedir. Katılımcılar arasından bir işletmeci lisans eğitimine hala devam etmektedir. Mülakatlarda katılımcıların savaş öncesi Suriye’de yaşadıkları şehirlere ilişkin sorular da sorulmuştur. Araştırma bulgularına göre katılımcıların büyük bir çoğunluğunun Halep’te yaşadığı (N=28) görülmüştür. Bunun yanı sıra katılımcılardan iki kişinin daha öncesinde Şam ve Tel Abyad şehirlerinde yaşadıkları bulgularına ulaşılmıştır. Ek olarak katılımcıların büyük bir çoğunluğu şehir merkezlerinde ikamet ettiklerini ifade etmişlerdir (N=28). Katılımcılardan sadece 2 kişi Suriye’de kasabalarda ikamet ettiğini ifade etmiştir (bkz. Tablo 5).

Tablo 6: Katılımcıların Suriye’deki ve Türkiye’de Yaptıkları İşlere Göre Dağılımı

Ülke	Yapılan İş	Sayı
Suriye’deki İşleri	Akademisyen	1
	Berber	1
	Mağaza Çalışanı	2
	Fabrika Sahibi	4
	<i>Fastfood İşletmecisi</i>	<i>1*</i>
	Emlakçı	1
	<i>Kuruyemişçi</i>	<i>1*</i>
	Mühendis	1
	Oto tamircisi	1
	Öğrenci	5
	Restoran Çalışanı	1
	<i>Restoran İşletmecisi</i>	<i>3*</i>
	<i>Tatlıcı</i>	<i>2*</i>
	Esnaf (Ticaret)	5
Türkiye’deki İşleri	Fastfood İşletmecisi	18
	Restoran İşletmecisi	9
	Tatlıcı	2
	Pideci	1

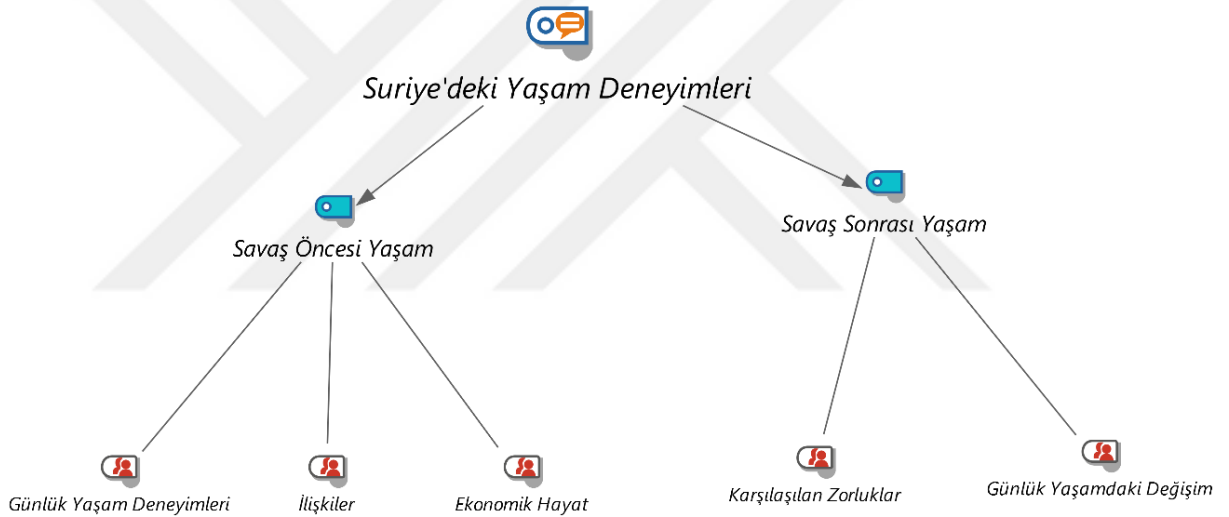
Araştıramaya katılan katılımcıların Suriye’de ve Türkiye’de yaptıkları işlere göre dağılımı incelendiğinde, katılımcıların Suriye’de 13 farklı iş kategorisinde (akademisyen, berber, mağaza çalışanı, fabrika sahibi, fastfood işletmecisi, emlakçı, kuruyemişçi, mühendis, oto tamircisi, restoran çalışanı, restoran işletmecisi, tatlıcı, esnaf (ticaret)) çalıştıkları ve beş (5) kişinin ise öğrenci olarak eğitimine göç öncesinde devam ettiği görülmüştür. Bunun yanı sıra 7 katılımcının ise daha öncesinde Suriye’de gıda sektöründe çalışan girişimciler olduğu görülmektedir. Katılımcıların Türkiye’deki yaptıkları işlere göre dağılımı incelendiğinde, 23 katılımcının farklı sektörlerden fastfood ve restoran işletmeciliğine, tatlıcılığa ve pideciliğe geçiş yaptıkları görülmüştür (bkz. Tablo 6).

3.2. KATILIMCILARIN SURİYEDEKİ YAŞAM DENEYİMLERİ

Tarih sahnesindeki diğer örneklerinde olduğu gibi savaşlar ve iç savaşlar, artan suç oranlarını, artan hırsızlık oranlarını, sağlıksız barınma koşullarını ve bireylerin temel ihtiyaç malzemelerine ulaşmasında zorlukları da beraberinde getirmektedir. Temel ihtiyaç kaynaklara ulaşım imkânlarının daha zorlaşması ile bireyler daha iyi hayat koşulları ve temel güvenlik kaygıları gibi nedenlerle göç etme eğilimi göstermektedirler. Benzer örnekler, 1936- 1939 yılları arasında

İspanyada yaşanan iç savaşı sonrasında ortaya çıkmıştır: 17 Temmuz 1936 İspanyasındaki iç savaş, büyük şehirlere göçü tetiklemiş, artan kıtlık ve savaş ortamında suç oranları artmasına neden olmuştur. İç savaş eğitilmiş ve entelektüel insanların hayatlarında ahlaki çöküntülere neden olmuş ve onları suça sürüklemiştir. Artan kargaşa ortamı kadın ve çocuklara karşı işlenen suçları da arttırmıştır. Tüm bu durumlar ile mücadele etme çabasında veya bahanesiyle siyasi iktidarlar yeni siyasal ve kültürel yasaklar inşa etmişlerdir (Gökşenli, 2013). Benzer durumlar, uygulamalar ve sonuçlar ile 1960 sonrası Nijerya, 1975 yılı Angola, 2003 Sudan hükümetleri dönemlerinde de karşılaşılmıştır (Bayram, 2016 a; 2016b).

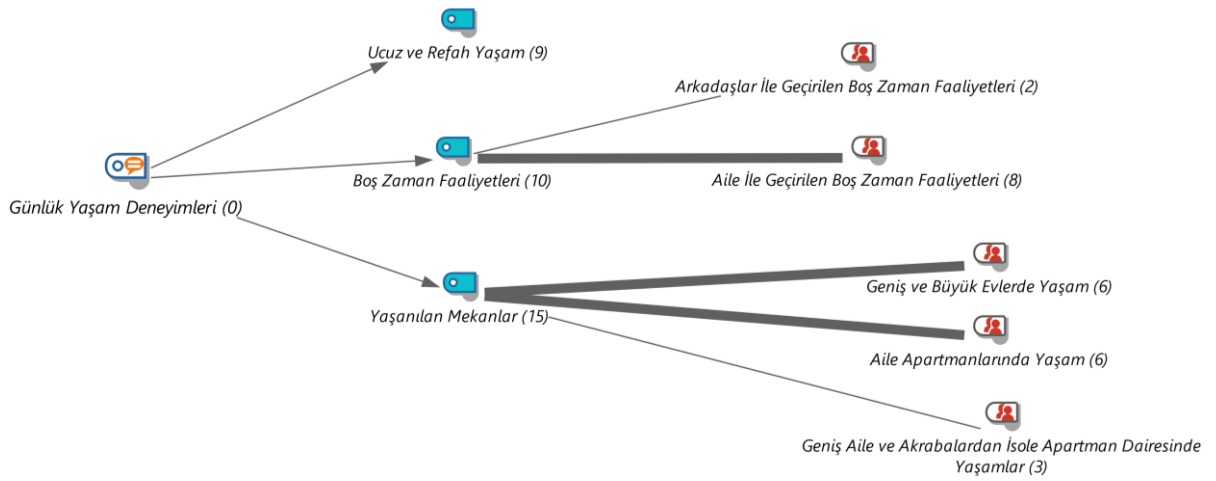
Literatürdeki farklı örneklerinin yanı sıra 2011 yılında Suriye’de başlayan iç savaşın Suriyelilerin yaşamlarındaki etkisini incelemek adına, katılımcıların (i) *savaş öncesi* ve (ii) *savaş sonrası yaşam deneyimleri ve yaşamlarındaki değişim* hakkında sorular yöneltilmiştir. Elde edilen bulgular aşağıda iki alt tema şeklinde sunulmuştur (bkz. Şekil 10):



Şekil 10: Katılımcıların Suriye’deki Yaşam Deneyimlerine İlişkin Oluşturulmuş Temalar ve Alt Temalar

3.2.1. Katılımcıların Savaş Öncesi Yaşam Deneyimlerine İlişkin Bulgular

Katılımcıların iç savaş öncesi yaşam deneyimlerine ilişkin bulgular incelendiğinde, (i) günlük yaşam deneyimleri (34), (ii) ekonomik hayata ilişkin deneyimler (14) ve (iii) katılımcıların kurdukları ilişkilere (10) ait temalar ön plana çıkmaktadır (bkz. Şekil 11). Suriyelilerin iç savaş öncesi Suriye’deki yaşam deneyimlerine ilişkin görüşlerinde öne çıkan temalara ilişkin bulgular aşağıda sırasıyla sunulmuştur.



Şekil 11: Suriyelilerin İç Savaş Öncesi Suriye'deki Yaşam Deneyimlerine İlişkin Görüşlerinde Öne Çıkan Temalar

Araştırmaya katılan katılımcılardan 9 kişi, Savaş öncesi dönemi Suriyeliler için zenginliklerin olduğu rahat ve bolluğun olduğu **ucuz ve refah yaşamın (9)** hüküm sürdüğü zamanlar olarak tasvir etmektedirler. Savaş öncesi döneme ait olan bu tasvirler, araştırmaya katılan için de büyük oranda benzerlik göstermektedir. Örneğin katılımcılardan Halep'te restoran işleten 45 yaşındaki **K2**, savaş öncesi Suriye'deki yaşamını “cennet” metaforu ile betimlemiştir. Katılımcının görüşleri ve tasvirlerine ilgili örnekler aşağıda sunulmuştur:

“Savaşta önce hayatımız çok konforluymuş. İşten sonra eve gider çocuklarımızla zaman geçirirdik. Herhangi bir sorunumuz yoktu. Hayat o kadar güzel diki. Her şey kanunlar içerisinde devam ediyordu... Şimdi söyle bir bakıyorum da sanki cennette yaşıyormuşuz” K2

Savaş öncesi ekonomik zenginlik göstergeleri katılımcıların yaşadıkları mekânlara ilişkin tasvirlerinde ve betimlemelerinde kendisine yer bulmuştur. Örneğin katılımcılardan **K24**, **K23**'e göre; Suriye'de yaşamak çok ucuzdu, bu nedenle herkes (çalışabilecek durumda olan herkes) kendisine bir ev alabilecek seviyede bir ekonomik statüye sahipti:

“Türkiye’de hayat çok pahalı. Suriye’de ise bu şekilde değildi. Her şey çok ucuzdu. Neredeyse herkesin evi vardı. Fakir insan çok az olur.” K24

“Suriye’de yaşamak çok kolay. İnsanların düzenli bir geliri olmasa bile, Suriye’de kesinlikle bir evleri vardır. Türkiye’de ise kiralılar çok pahalı. Zengin çok fakir de çok. Ama fakirlerin evi yok.” K23

Katılımcılar savaş öncesi yaşamlarında iş ve çalışma saatlerinin çok sıkı olmadığını bu nedenle de birçok **boş zamanlarının ortaya (10)** çıktığını ifade etmişlerdir. Örneğin bazı katılımcılar, hafta içi sabah saat 9 da iş yerine giderek başlayan çalışma saatleri, öğleden sonra saat 3-4 gibi sonlandırdıklarını belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra Türkiye’den farklı olarak Suriyeliler Cuma

günleri (dini tatil) resmi olarak tatil yapmaktadırlar. Bu nedenle Cuma namazından sonra hafta sonu tatilini aileleri ile birlikte geçirmek için kırlardaki veya köylerindeki evlerinde buluştuklarını ifade etmişlerdir. Kalabalık aile birlikteliklerinin yaşandığı bu *(aile ile geçirilen) boş zaman faaliyetlerinde (8)* pikniklerin yapıldığı ve hoş zaman geçirildiği katılımcıların deneyimlerine ilişkin görüşlerine yansımıştır. Örnek katılımcı ifadeleri aşağıda sunulmuştur:

“ Cuma günleri Suriye’de bize tatil oluyor. Cumartesiye biliyorsun... Hepimiz annemizin yanına gidiyoruz Cuma günleri. Sohbet, yemek, piknik gibi yani. Annemin evi bin metrekare, dokuz oda, hayatım orda gerçekten mükemmeldi” **K8**

“...Suriye’deyken çok büyük bir evde oturuyorduk. Geniş büyük bir bahçesi vardı. Ekonomik durumumuz gayet iyiydi. Halep’te yaşıyorduk. Şehir dışında da gittiğimiz tatil yerlerimiz vardı. Bütün ailemiz burada buluşur hoş zaman geçirirdik...” **K12**

Bunun yanı sıra bazı genç katılımcılar (2 katılımcı) için Suriye’deki savaş öncesi yaşamlarında çok çalışmak zorunda olmadıklarını, arkadaş grupları ile sıkı sıkıya ilişkileri olduğunu ve *boş zamanlarını arkadaşları ile birlikte geçirilebildiklerini* ifade etmişlerdir. Örnek katılımcı görüşleri aşağıda sunulmuştur.

“Hafta sonları piknik yapardık ailem ile birlikte. Okuldan sonra atari salonlarına giderdik arkadaşlarımızla, bunun dışında hafta içi aileler çocuklarını camiye kuran kursuna gönderirler. Bende giderdim. Camide maç yapardık (gülüyor)” **K1**

“Suriye de bir arabam vardı. Kendi insanlarımla birlikteydim. Arkadaşlarım vardı. İstedğim gibi gezebiliyordum. Ama artık bir arabam yok. Zar zor yaşıyorum. Ve yalnızım...” **K3**

Katılımcıların *yaşadıkları mekânlar (15)* ve mekânların özellikleri de katılımcıların savaş öncesi Suriye’deki yaşamları hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Katılımcıların yaşadıkları mekânlar incelendiğinde, (i) *geniş ve büyük evlerde*(6) ve (ii) *aile apartmanlarında yaşamların* (6) yoğunlaştığı görülmektedir. Örneğin katılımcılardan **K13**, yaşanan geniş ve büyük mekânları tasvir ederken şu ifadeleri kullanmıştır:

“Suriye’de fakir olmayan herkesin biri şehirde biri de kırdaki olmak üzere iki evleri oluyordu. Ve bu evler 200-300 metre kare büyüklüğündeki dört artı bir veya beş artı bir evler olarak inşa edilmekte. Geniş evler bizim kültürümüzde olan bir şey, kadınlar ve erkekler ayrı ayrı oturur. Mesela bunun için bile iki balkonumuz olur.” **(K13)**

Geniş ve büyük yaşam alanlarının yanı sıra bazı katılımcılar (6 kişi), aile apartmanlarında sıkı aile ilişkilerinin ve bağlarının kuvvetli olduğu yaşamlarına ilişkin betimlemeler de bulunmuşlardır. Halepli akademisyen **K30** ve Halepli tüccar **K8**’in aile apartmanlarındaki yaşamlarına ilişkin betimlemelerinden örnekler aşağıda sunulmuştur.

“Suriye kardeşlerim ile birlikte aynı apartmanda kalıyorduk. Büyük bir aileyiz. Suriye’deki evimiz beş odalı 300 metre karelik bir evdi. Hepimiz aynı binada yaşıyorduk. Her katta iki daire vardı. Dört katlı bir apartmanda yaşıyorduk. Suriye’deki hayatımız burası (Gaziantep)

ile kıyaslanamayacak kadar güzeldi. Büyük geniş odalarımız, balkonlarımız vardı. Akşamları hep beraber sohbet edebileceğimiz kadar büyüktü. Evin iki balkonu vardı mesela. Birinde kadınlar otururdu diğerinde de erkekler. Bizde böyledir biliyorsun... Bunun yanı sıra mutfak da çok geniş olur bizde. Hanımların neredeyse tüm günü orada geçiyor...” **K30**

“Suriye’de İdlip’de annem ve kardeşlerimle birlikte bir villada yaşıyoruz. Büyük bir villa... Aslında işimiz Halep’te, o nedenle Halep’te bir kişi ve bir ev vardır. Ama annem İdlip’de olduğu için geri kalanlar hepsi birlikte yanındadır” **K8**

Yaşanılan mekânlardaki sıkı ilişkilere karşın, bazı katılımcılar (iii) (nispeten daha dar) apartman dairelerinde, geniş aile ve akrabalarından izole olarak (3) yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Örnek katılımcı görüşleri aşağıda sunulmuştur:

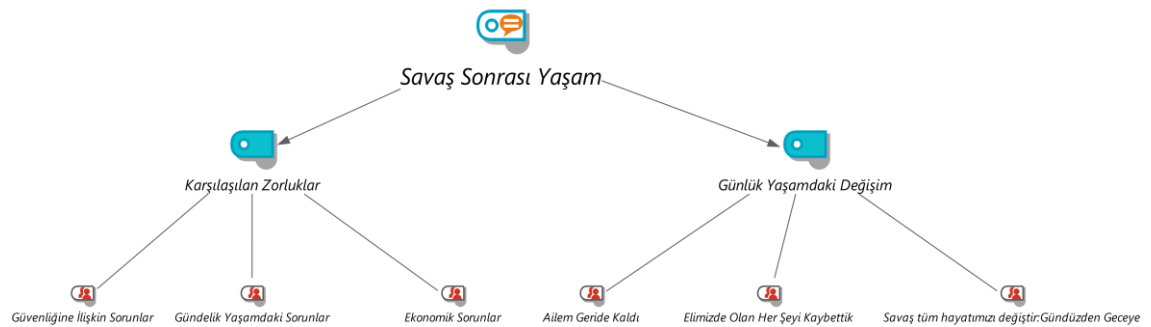
“Suriye’de apartman dairesinde yaşıyorduk. Orada da akrabalarımız ile değil de kendi ailemle yaşıyordum. Diğer kardeşlerimin hepsi farklı yerlerde yaşıyorlardı. 5 artı 1’dairede yaşıyorduk. Genelde Suriye’de insanlar aynı apartmanlarda olurlar ama bizim için pek geçerli değildi. Suriye’de çok iyiydi, burada orta durumdayız...” **K10**

“Kendi yağımızda kavruluyorduk. Orada da ailemle yaşıyorduk. Normal bir apartman dairesinde yaşıyorduk.” **K14**

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü Suriyeli katılımcılar için savaş öncesi yaşam Suriyeliler için refahın hüküm sürdüğü, hayat pahalılığının olmadığı zamanlar olarak katılımcılar tarafından tasvir edilmiştir. Suriyeliler için savaş öncesi yaşamda uzun olmayan çalışma saatleri çalışma yaşantısında ön plana çıkan özellik olarak ön plana çıkmaktadır. Bunun yanı sıra katılımcılar yaşadıkları mekanları tasvir ederken geniş ve büyük apartman dairelerinde aileleri ile sıkı ilişkilerin yaşandığı zamanlar olarak savaş öncesi yaşamlarını tasvir etmektedirler.

3.2.2. Katılımcıların Savaş Sonrası Yaşam Deneyimlerine İlişkin Bulgular

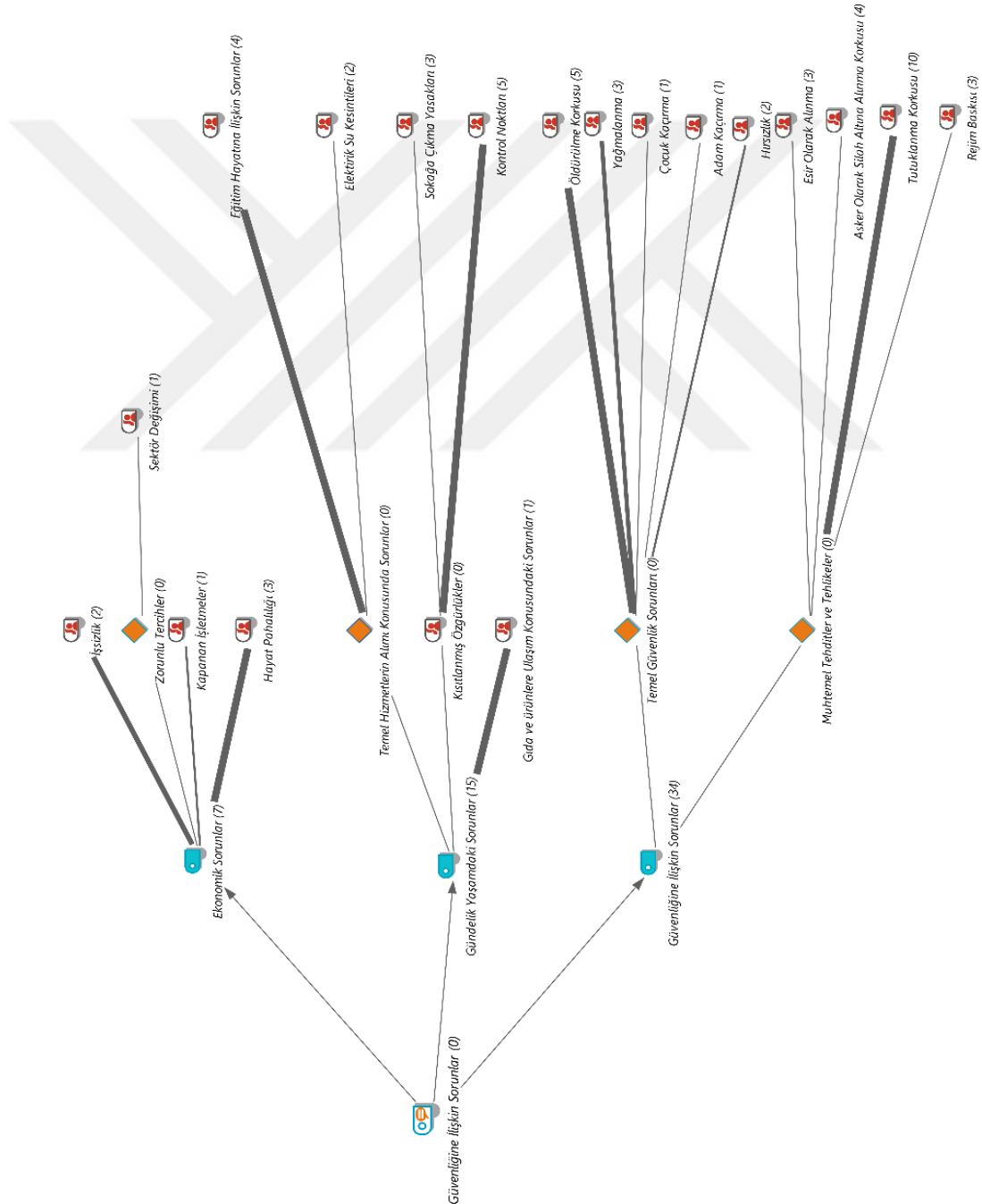
Savaşın katılımcıların hayatlarındaki değişime etkisini anlayabilmek amacıyla katılımcıların savaş sonrası Suriye’deki yaşamlarına ilişkin sorular sorulmuştur. Mülakatlardan elde edilen bulgular kapsamında katılımcıların günlük yaşamdaki değişim (9) ve savaş sonrasında karşı karşıya kaldıkları zorluklara (56) ilişkin temalar ön plana çıkmıştır (bkz. Şekil 12).



Şekil 12: Suriyelilerin İç Savaş Sonrası Suriye'deki Yaşam Deneyimleri: Temalar ve Alt Temalar

3.2.2.1. Katılımcıların Savaş Sonrası Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar ve Zorluklar

Araştırmaya katılan katılımcılar ile yapılan mülakatlarda katılımcıların savaş sonrası yaşamlarında karşılaştıkları sorunlar ve zorlukları belirlemek amacıyla bir takım sorular sorulmuştur. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre, (i) savaş sonrası yaşamlarında güvenliğe ilişkin sorunlar (34), (ii) gündelik yaşamdaki sorunlar (15) ve (iii) ekonomik sorunlara (7) ilişkin temalara ulaşılmıştır (bkz. Şekil 13).

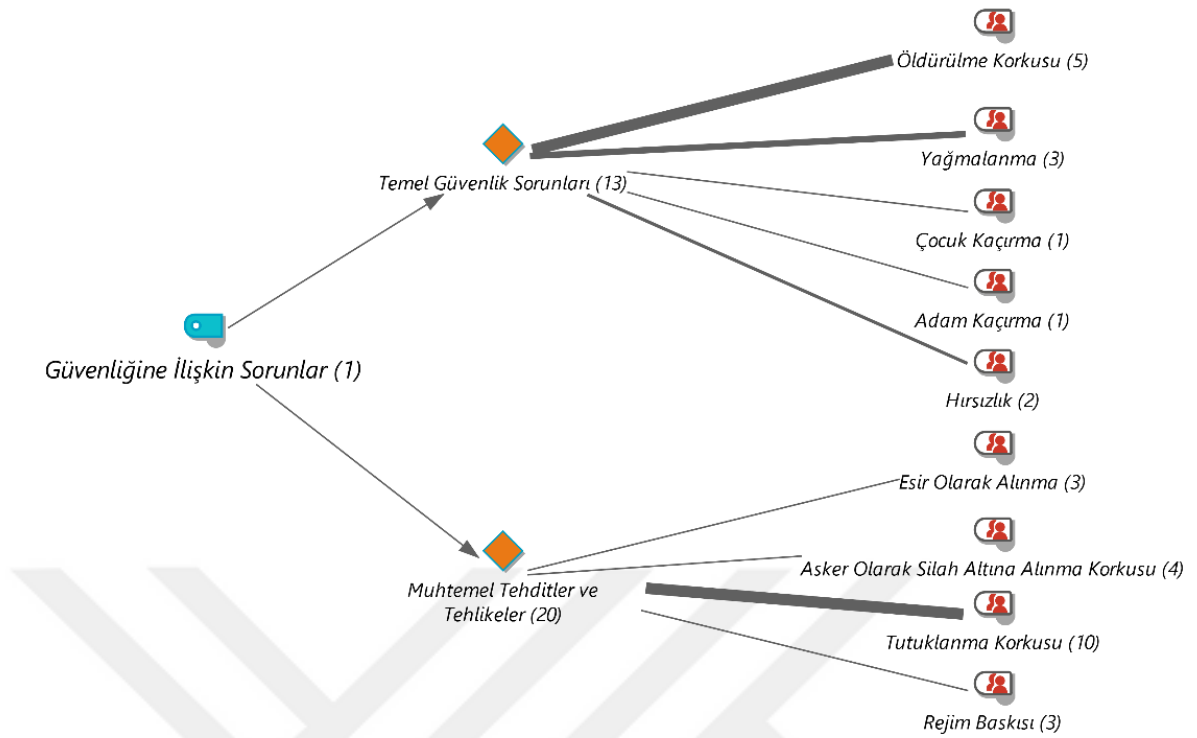


Şekil 13:Katılımcıların Savaş Sonrası Yaşamlarında Karşılaştıkları Zorluklara İlişkin Bulgular

3.2.2.1.1. Güvenliğe İlişkin Sorunlar

Katılımcılara göre, Savaş öncesi *zenginliklerin olduğu rahat ve bolluğun olduğu zamanlar*, 2011 yılında savaşın başlaması ile “*aydınlık ve güneşli bir günden karanlık bir geceye (K7)*” dönüşmüştür. Gittikçe artan iç karışıklıklar ve karmaşa sonrasında, Suriyelilerin hayatlarında ekonomik alanda başlayan kırılmaları sosyal ve toplumsal yaşamdaki kırılmalar takip etmiştir: İlk olarak, iç savaş ile birlikte ekonomik hayata ilişkin kayıplar artmaya başlamıştır. Temel ekonomik zenginlik kaynağını petrol ve petrol ürünlerine bağlı olan Suriye ekonomisi, İç savaş ile % 60 oranında küçülmüştür. 2011 yılı öncesinde günde 387 bin varile kadar çıkan petrol üretimi, 2014 yılında 10 bin varile kadar düşmüştür. Bunun yanı sıra Suriye lirası % 80 oranında değer kaybederken, mal ve hizmetlerdeki ortalama maliyet fiyatlarının Ocak 2012 ile Mart 2015 arasında yaklaşık yüzde 51 oranında artışı değerlendirilmektedir (Butter, 2015). Ekonomik alanda başlayan kırılmaları sosyal ve toplumsal yaşamdaki kırılmalar takip etmiştir: İç savaşın başlaması ile Suriye halkının, çalışma hayatı, sosyal yaşantısı, gelecek beklentilerinde (iş, eğitim, evlilik, barınma, beslenme, sağlık) bir kaos ve anomi²⁵ ortamı oluşmuştur. Gündelik hayatlar “gece ve gündüz” (K2) metaforunda olduğu gibi tersine dönmüş ve bireylerin *can güvenliği ile ilgili sorunlar* (34) ortaya çıkmaya başlamıştır. Mülakatlarda katılımcıların verdikleri cevaplarda *temel güvenliğe ilişkin sorunlar* (13) ve *muhtemel tehditler ve tehlikelere* (20) ilişkin sorunlar ön plana çıkmıştır (bkz. Şekil 14).

²⁵ Normların yokluğu veya toplumun temel değerleri üzerinde önemli bir çatışma, Durkheim tarafından anomi olarak adlandırılmaktadır (Slattery, 2014, s. 35).



Şekil 14: Güvenliğe İlişkin Sorunlar

Suriye’de iç savaş ile birlikte, siyasi otoritenin güç kaybetmesi ile boş kalan alanlarda temel güvenlik sorunları ortaya çıkmaya başlamış ve farklı bölgelerde hırsızlık, yağma, adam ve çocuk kaçırma gibi suçların sayısı da artmaya başlamıştır. Bu görüşleri doğrular nitelikte mülakatlarda katılımcılar, (i) yağmalama (3), (ii) hırsızlık (2), (iii) çocuk kaçırma (1), (iv) adam kaçırma (1) ve (v) öldürülme korkusu (5) gibi temel güvenlik sorunları ile karşı karşıya kaldıklarını ifade etmişlerdir (bkz. Şekil 14).

Konuya ilişkin bazı katılımcıların deneyimlerinden örnekler aşağıda sunulmuştur:

“...Savaşın başlaması ile hayat gündüzden geceye doğru değişti. Bir anda karardı sanki. Sokaklarda hırsızlık ve adam kaçırma olayları başladı. Şehrin merkezinde güvende değildik. İşlerim durmuştu. Dükkânlarımızı kaybettik. Yağmalandı.” **K2**

“Savaş sonrasında fabrikamdaki ve evlerimizdeki her şey çalındı... Yağmalandı... Hırsızlık sayısı artmaya başladı. O kadar çok oluyordu ki, fabrikada tüm malzemelerimiz çalındı. Şöyle düşünün evimizi bir hafta boş bıraktık. Her şey yağmalanmıştı. Hatta elektrik kabloları bile duvarlardan çıkartılmıştı. Duvarlar kırılmıştı.” **K24**

“Savaş olduğu zaman, ilk olarak bütün tüccarlar dükkânları kapattı. Belli bir saatten sonra okula çocuklar gitmiyor. Çünkü çocuklar korkuyor mesela. Yakalanıyorlar, diyor ki babasından fidye istiyorlar. Bu çocuk kim, bu kimin çocuğu. Mesela zengin birisinin çocuğu. Yüz bin istiyorlar. Bu olay çok oluyor, yani bazen bir milyon dolar istiyorlar.” **K8**

Temel güvenlik sorunların yanı sıra muhtemel tehditler ve tehlikeler (20) katılımcıların hayatlarının daha da zorlaştırdığı katılımcıların ifadelerine yansımıştır. Artan kargaşa-kaos

durumu ve suç oranlarındaki artışın yanı sıra, (i) tutuklanma korkusu (10), (ii) asker olarak silah altına alınma korkusu (4), (iii) esir olarak alınmaya (3) ilişkin tehditleri (iv) rejim baskısına maruz kalma korkusu takip etmiştir. Katılımcı ifadelerine göre, şehir merkezlerindeki veya yol ayrımlarında kurulan kontrol noktaları ile otokontrol sistemleri uygulanmaya başlanmış ve askerlik çağına gelen erkek vatandaşlar zorunlu olarak askerlik yapmaya alınmaya başlanmış. Bu durum genç yaşlardaki Suriyeliler için, ülkelerinden kaçarak farklı bir ülkede sığınma talep etmeye kadar götürebilecek önemli bir sorun haline gelmiştir. Çünkü zorunlu askerliğe alınarak silahlı altına alınan bireyler, yeniden kendi memleketlerinde veya şehirlerindeki (aynı mezhepsel, bölgesel ve ya komşuluk ilişkisi yaşadığı) gruplar ile çatışmak zorunda bırakılmaktadır. Bu gruplardan bazıları kardeşleri, komşuları veya aynı mezhepsel kökenden olan vatandaşları olmaktadır. Bu konu ile ilgili önemli bir örnek olarak katılımcılardan tarafından mülakatlar sürecinde paylaşılmıştır. Halep'in kırsal bölgelerinde yaşayan **K18**, şehir merkezinde bulunan okula gitmek için yollardaki kontrol noktalarından geçmek zorunda kalmaktadır. Yaşadıklarını şu şekilde ifade etmektedir:

"...savaşın çıkması ile birlikte bir şehirden diğerine gitmek büyük bir sorun olmaya başladı. Bende köyde yaşıyordum. Okula gitmek için şehir merkezine gitmek zorunda kalıyordum. Bu nedenle her seferinde kontrol noktalarından geçmek zorunda kalıyorsunuz. Bu durum benim için her seferinde korkutucu olmuştur. Çünkü nedensiz sebepsiz yere bir gün sizi tutuklayabilirlerdi. Ve sonucu da belli değildi. Bunu yanı sıra şehir merkezinde de kontrol noktaları mevcuttu. Onlarda da bu tehlike vardı... Benim Türkiye'ye gelme fikrim de bu kontrol noktaları sayesinde oluştu. Bir gün okula giderken beni tutukladılar. Esir aldılar da diyebilirim. Yaklaşık olarak 5 gün kadar içeride kaldım. Bunun dışında ikinci bir kez daha içeri alındım. Bu sefer de 2 gün içeride kaldım. Bu korku aslında bana yetti." **K18**

Benzer sorunlar farklı katılımcıların hayatlarında da önemli bir sorun alanı haline gelmiştir. Katılımcılardan, **K30** ve **K26**'nın muhtemel tehditlere ilişkin deneyimlerinden örnekler aşağıda sunulmuştur:

"Savaşın başlaması ile hayatımız, daha da kötüleşti. Bombalar patlamaya başladı, Güvene değildik. Ve korkuyorduk... Suriye'de yaşanmış birçok hayat ve hata var. Şunu söyleyebilirim ki savaş sonrasında Suriye'de yaşam çok zorlaştı. İnsanlar bir birlerinden korkar oldular. Daha öncesinde bir ölümler yoktu. Sadece hükümet baskı uyguluyor. Ve insanları esir olarak tutukluyordu. Daha sonrasında ise onlardan günlerce haber alamıyorduk. İstedikleri her kesi tutukluyorlardı. Bir insanın tutuklanması için isim benzerliğinin olması yeterliydi." **K30**

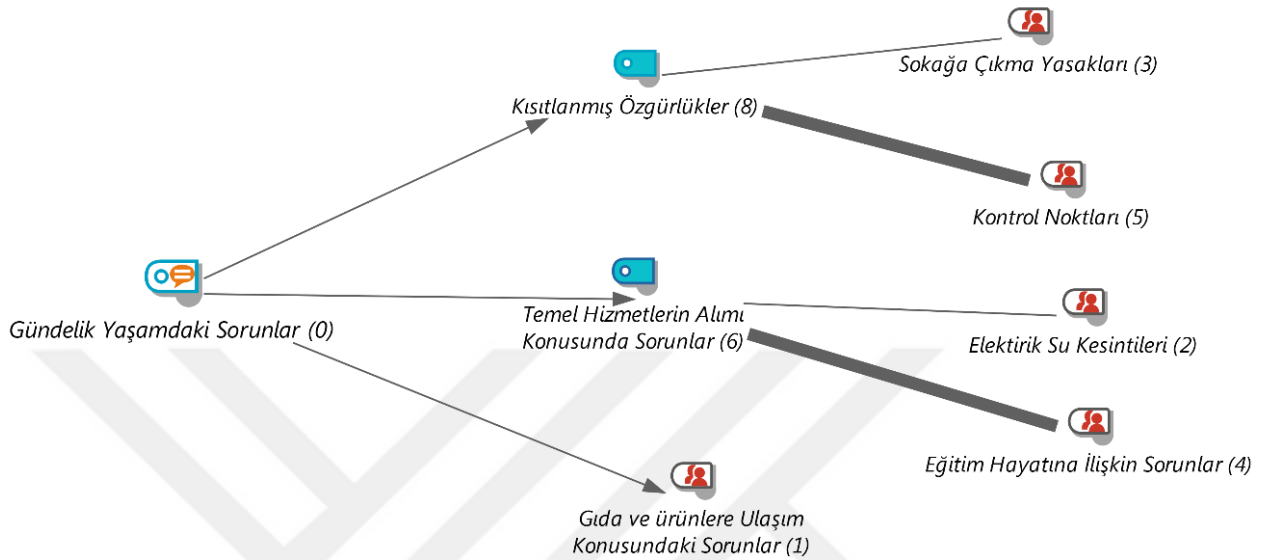
"... Aranıyorsanız ve ya askerlik zamanınız geldi ise sizi alıp götürüyorlar. Ben aynı durumda kalmadım. Akrabalarım ve arkadaşlarımdan bazıları zor durumlarda kalmışlardı." **K26**

Benzer bir durumu yaşayan **K21**'un deneyimleri de şu şekildedir:

"Savaş tüm hayatımızı değiştirdi. Yıllarca komşumuz arkadaşımız kardeşimiz olan kişileri karşımıza düşman olarak çıkarttılar. Düşünün komşum, geliyor karşı taraftan bize kurşun sıkıyor. Şaka gibi yıllardır tanıdığımız insanlar bunlar. İnanmak istemiyorsunuz ilk başta..." **K21**

3.2.2.1.2. Gündelik Hayata İlişkin Sorunlar

Katılımcılar ile yapılan mülakatlar da ortaya çıkan bir diğer sorun alanı **gündelik hayata ilişkin yaşanan sorunlar (15)** olduğu görülmüştür (Şekil 15).



Şekil 15: Gündelik Yaşama İlişkin Sorunlar

Katılımcılar iç savaşın nedeniyle, hayatlarındaki temel beklentilerinin ve hedeflerinin değiştiğini ifade ederken, yukarıda ifade ettiğimiz tüm bu güvenlik kaygılarının yanı sıra katılımcılar, (i) *sokağa çıkma yasakları* (3) ve şehirlerin her yanına yayılan (ii) *kontrol noktaları* (5) nedeniyle **özgürlüklerinin kısıtlanmış (8)** olduğuna vurgu yapmışlardır. Bunun yanı sıra bazı katılımcılar (i) *elektrik ve su kesintileri* (2) ve (ii) *eğitim hizmetleri* (4) gibi **temel hizmet alımları (6)** konusunda sorunlar yaşanmaya başladıklarını ifade etmişlerdir (bkz. Şekil 15). Savaşın başlaması ile birlikte bireylerin eğitimleri yarıda kesilmiş, insanlar işlerine artık gitmez/gidemez olmuşlardır. Katılımcıların elektrik, su gibi temel ihtiyaç kaynaklarına ulaşımı (farklı nedenlerden dolayı) zaman zaman kısıtlanmış. Örneğin, katılımcılardan **K26** eğitimlerinin yarıda kaldığını evde kaldığı süre içerisinde de birçok kez elektriklerin kesildiğini ifade etmiştir:

“Savaş başlayınca artık sorunlar gün yüzüne çıktı. Savaş öncesinde her kesin derdi. Bir ev veya araba almak için nasıl para biriktirebileceğimiz ile ilgiliydi. Savaşlar ile birlikte işimi de kaybetmiş oldum. Okula da gitmiyordum evde oturuyordum ama bunun sayesinde İngilizce çalışmaya fırsatımız oldu. TV izliyordum. Ama elektrikler gitmeye kesilmeye başlamıştı.” **K26**

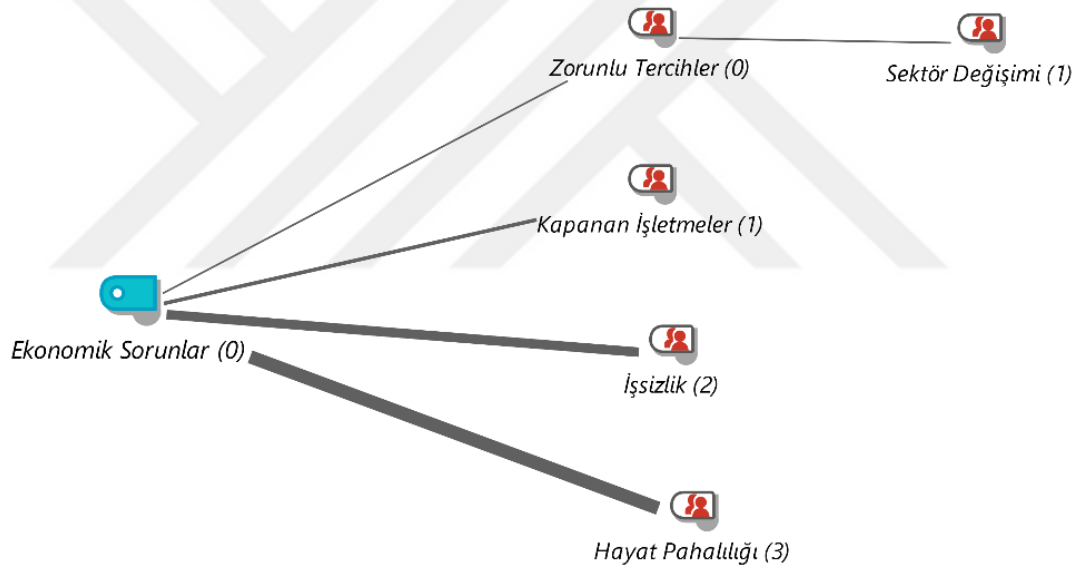
Katılımcılar temel hizmet alımlarının yanı sıra **temel gıda ürünlerine ulaşımında (2)** da sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin katılımcılardan, K14 temel gıda maddesi olan ekmeğe

ulaşmak için saatlerce fırın kuyruklarında sıra beklemek zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir.

K14' ün görüşlerden örnekler aşağıda sunulmuştur:

“Güvenlik sunması gerekli olan devlet artık kendi güvenliğini tehdit ediyordu... Akşamları sokağa çıkma yasağı vardı, Okula gidemiyor, dışarı özgürce çıkamıyorduk. Şöyle bir hayat düşünün bir ekmek fırınına gidiyorsunuz. Yaklaşık beş altı saatte sıra geliyor. Sadece benim için değil hayat herkes için zordu. Bazen de ramazanda iftarda ekmek almak için geliyorsunuz taa sahurda ekmeğinizi alıp geri dönüyorsunuz. Çok uzun sıralar ve kuyruklar vardı. Bir iki üç kardeş sırasıyla nöbetleşe olarak gelip sıraya giriyorlardı. Bizde beş liralık ekmek almak için.” K14

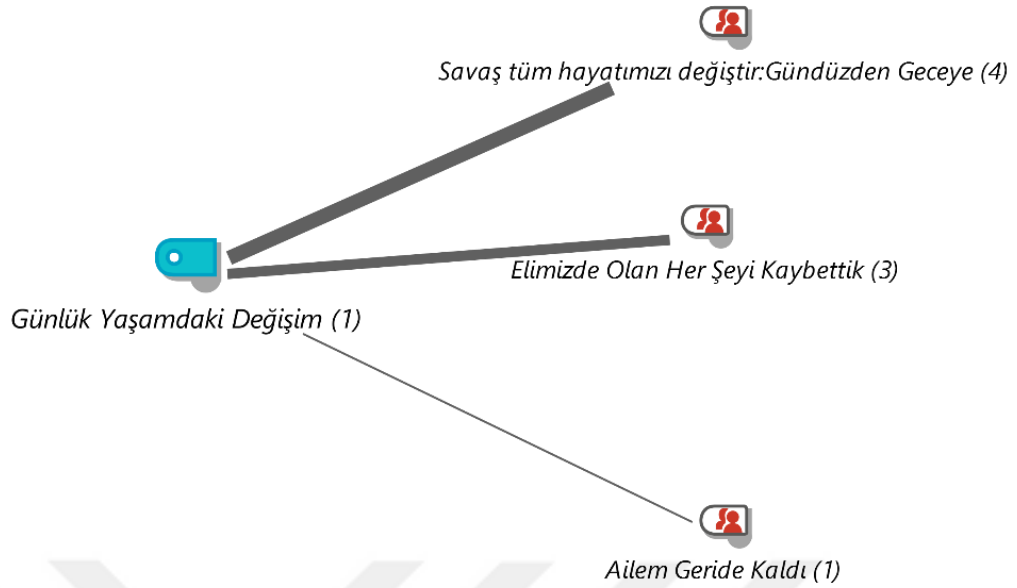
Katılımcıların savaş sonrası Suriye’deki yaşamlarında karşılaştıkları zorluklara ilişkin üçüncü ve son temayı yaşanan **ekonomik sorunlara ilişkin tema (7)** oluşturmaktadır. Katılımcılardan 2 kişi **işsizlik sorunları** ile karşılaştığını ifade etmiştir. *Bir katılımcı zorunlu olarak sektör değiştirdiğini* ifade ederken, bir katılımcı işletmesini kapattığını ifade etmiştir. Bunu yanı sıra 3 katılımcı **hayat pahalılığı** nedeniyle zorluklar yaşadıklarını ifade etmişlerdir (bkz. Şekil 16).



Şekil 16: Ekonomik Sorunlar

3.2.2.2. Katılımcıların Savaş Sonrası Yaşamlarında Günlük Yaşamlarındaki Değişim

Katılımcıların savaş sonrasında yaşam deneyimlerine ilişkin oluşturulmuş ikinci tema **günlük yaşamdaki değişimlere ilişkin (8)** temadır. Katılımcılar savaş sonrası günlük yaşamlarında birçok olumsuz durumla karşılaştıklarına vurgu yapmışlardır. Bu kısımda katılımcıların savaş sonrası gündelik yaşamlarındaki değişime ilişkin bulgulara yer verilmiştir (bkz. Şekil 17).



Şekil 17: Günlük Yaşamdaki Değişim

Mülakatlarda katılımcılardan sekiz kişi, günlük yaşamlarında önemli bir değişim yaşadıkları üzerine vurgu yapmışlardır. Katılımcılardan 4 kişi, savaşın tüm hayatlarını **gündüzden geceye doğru değiştirdiğine** vurgu yapmıştır. Örnek katılımcı ifadeleri aşağıda sunulmuştur.

“...Savaşın başlaması ile hayat gündüzden geceye doğru değişti. Bir anda karardı sanki. Hiçbir şey eskisi gibi değildi artık” **K2**

“Savaş tüm hayatımızı değiştirdi. Yıllarca komşumuz arkadaşımız kardeşimiz olan kişileri karşımıza düşman olarak çıkarttılar. Bir günde karardı her şey” **K21**

Üç katılımcı ise **ellerinde olan her şeyi kaybettiğini** ifade etmiştir. Katılımcılardan **K4** görüşlerinden örnekler aşağıda sunulmuştur.

“Savaş sonrasında Savaş başlayınca elimizde olan her şeyi kaybettik. Güzel bir arabam vardı. Araba parçalarım dükkânım orada kaldı. Can güvenliğimiz kalmamıştı” **K4**

Son olarak bir katılımcı savaş nedeniyle **ailenden ayrılmak zorunda** kaldığını ifade etmiştir.

Yukarıdaki örneklerde de açıkça ortaya koyulduğu gibi savaş Suriyelilerin yaşamlarında birçok değişime ve kırılmaya neden olmuştur. Ekonomik zenginliklerin, huzur ve güvenli bir yaşamın hüküm sürdüğü Suriye’deki yaşam iç savaşın ortaya çıkması ile yerini temel güvenlik sorunların yer aldığı, karmaşa ve kaosun hâkim olduğu, insanların temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamamak hale geldiği bir yöne doğru değişmiştir. Bu durum ve değişim katılımcıların ifadelerinde de kendisine yer bulmuştur. Bazı katılımcılar yaşanan bu olumsuz durumu gündüzden geceye doğru bir değişim olarak tanımlamışlardır.

3.3. KATILIMCILARI GÖÇ ETMEYE SÜRÜKLEYEN FAKTÖRLER, KARAR ALMA SÜREÇLERİ VE GÖÇ DENEYİMLERİ

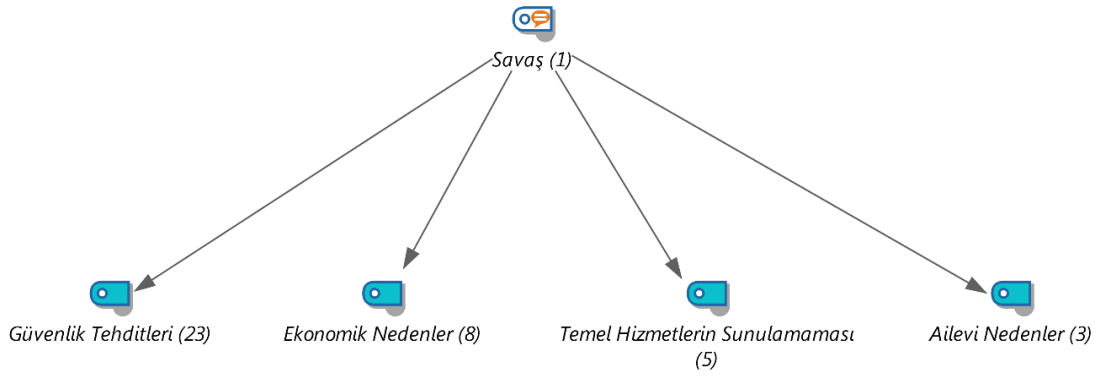
Araştırmanın bu bölümünde araştırmaya katılan katılımcıları göç etmeye sürükleyen faktörler, karar alma süreçleri ve göç deneyimlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

3.3.1. Katılımcıları Göç Etmeye Sürükleyen Faktörler

Ulus ötesi veya uluslararası göç, bireyler doğdukları, büyüdükları, sosyal ilişki ağları kurdukları, ait oldukları veya kendilerini ait hissettikleri kültür ve toplumsal statülerini kazandıkları “vatan” olarak atfettikleri topraklardan belli bir süreliğine, kendi ülke sınırlarını aşarak yaptıkları coğrafi hareketler olarak tanımlanabilmektedir²⁶. Zorunlu göç ise kaynağında yatan sebepler ve karar verme süreçlerinde etkili olan nedenler açısından diğer göç türlerinden farklılaşmaktadır. Çünkü ilk olarak zorunlu göç, göçe kaynaklık eden sebepler bakımından diğer göç türlerinden farklıdır. Örneğin, ekonomik kaygıların ön plana çıktığı işçi göçleri (bkz. Şahin Kütük, 2015) ve düşük gelir, düşük hayat standartlarından daha yüksek gelir ve ekonomik refaha arayışının ön plana çıktığı (Castles ve Miller, 2008, s. 31-35) ekonomik temelli gönüllü göçlere karşın; zorunlu göçlerde birçok insan, açlık (Cohen ve diğerleri, 2013), iklim değişikliğinin ve küresel ısınma (Campbell, 2014; Farquhar, 2015), kuraklık (Black ve Sessay, 1998) gibi birçok nedenle zorunlu olarak göç etmektedir. Bunların yanı sıra, zorunlu göçlerde temel güvenlik kaygıları daha da ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle zorunlu göçlerde milyonlarca insan, ailelerinden, doğdukları topraklardan daha da uzaklara, bazen kendi ülkelerindeki farklı şehirlere, bazen de yaşadıkları ülkelerin sınırlarını da aşarak daha güvenli bir hayat bulma umuduyla yer değiştirmişlerdir.

Araştırmaya katılan katılımcıların göç deneyimleri ile ilgili daha ayrıntılı bilgilere ulaşabilmek amacıyla, katılımcıları göç etmeye sürükleyen faktörlere ilişkin görüşlerine başvurulmuştur. Elde edilen bulgular kapsamında **savaş (40)** Suriyelileri göç etmeye sürükleyen **tek ve en önemli faktör olarak** karşımıza çıkmaktadır. Savaş ana teması ile ilişkili olarak, (i) *güvenlik tehditleri* (23), (ii) *ailevi nedenler* (3), (iii) *ekonomik nedenler* (8) ve (iv) *temel hizmetlerin sunulamaması* (5) alt temalar olarak katılımcıların göçe sürükleyen faktörler olarak etkili olduğu görülmüştür (bkz. Şekil 18).

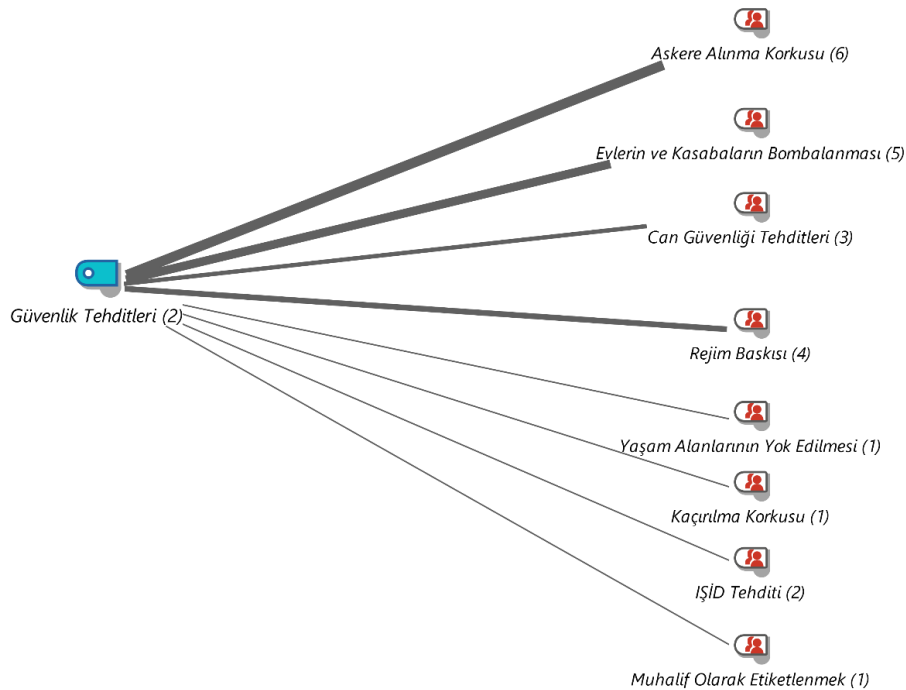
²⁶ 2000 yılından 173 milyon olan göçmen sayısı, 2010 yılında 220 milyona, 2017 yılında ise tarihinin en yüksek seviyesi olan 258 milyona ulaşmıştır (Kobler ve Lattes, 2017, s. 4).



Şekil 18: Katılımcıları Göç Etmeye Sürükleyen Faktörler

3.3.1.1. Katılımcıları Göç Etmeye Sürükleyen Faktörler: Güvenlik Tehditleri

Suriyeli mülteciler ve sığınmacılar bağlamında, Suriyelilerin deneyimledikleri bu zorunlu göç incelendiğinde iç savaş nedeniyle yaşanan *güvenlik tehditlerinin*, göç etme kararını vermede en etkili faktör olduğu görülmüştür. Katılımcıların sorulara verdiği cevaplarda, (i) *askere alınma korkusu* (6), (ii) *evlerin ve kasabaların bombalanması* (5), (iii) *rejim kuvvetlerinin uyguladıkları baskılar* (4), (iv) *direk can güvenliğine ilişkin tehditler* (3), (v) *muhalif olarak etiketlenme* (1) ve (vi) *kaçırılma korkusunun* (1) göç etmeye sürükleyen alt faktörler oldukları görülmüştü. Bunun yanı sıra rejim kuvvetlerinden boşalan noktalarda (vii) *IŞİD terör örgütünün ortaya çıkması ve Suriyelilere karşı bir güvenlik tehdidi oluşturması* (2) da etkili olan bir diğer faktördür. Son olarak (viii) *yaşam alanlarının yok edilmesi* (1) ile katılımcılar göç etmek zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir (bkz. Şekil 19).



Şekil 19: Katılımcıları Göç Etmeye Sürükleyen Faktörler: Güvenlik Tehditleri

Mülakatlarda elde edilen bulgular kapsamında savaşın ortaya çıkması ile birlikte Suriyelilerin yaşamlarındaki kırılmalar yerlerini güvenliğe ilişkin tehditlere bırakmış olduğu görülmektedir. Günlük yaşamlarında her an karşı karşıya kaldıkları tehditler nedeniyle Suriyelilerin göç kararı aldıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Katılımcıların görüşlerinde Suriyelilerin göç kararı almasında etkili olan en önemli faktör, **askere alınma korkusudur (6)**. Katılımcılardan bazıları, şehir merkezlerinde ve yol güzergâhları üzerinde kurulan kontrol noktalarında yapılan kimlik kontrollerinde tespit edilen gençler zorunlu olarak askere alındıklarını ifade etmişlerdir. Bu durumun yaşlı Suriye vatandaşları için bir sorun teşkil etmediği için, yaşlıların (özellikle) bu nedenlerden dolayı göç kararı almadıklarını ifade etmişlerdir. Ancak bu durum, askerlik yapabilecek çağda bulunan Suriyeliler için göç etme kararı almakta temel belirleyici faktördür. Aşağıda katılımcılardan bazılarının yaşam deneyimlerinden örnekler verilmiştir:

“...şehirin her yerinde rejim güçleri kontrol noktaları açmıştı. Buldukları herkesi askere almaya çalışıyorlardı. Bende henüz 18 yaşında idim. Bende risk altındaydım. Zorunlu olarak askere alınacağım için Suriye’yi terk etmek zorunda kaldım. Eğer savaş olmasaydı, askerlik hizmeti olmayacaktı. Bende buraya gelmeyecektim.” K3

“Göç etmemizdeki temel etken aslında askeriyenin benim gibi gençlere karşı olan tutumuydu. Üniversite ve lise seviyesindeki erkekleri zorunlu olarak askere alıyorlardı. İşin kötüsü de kendi memleketlerindeki insanlara karşı askerlik yapmasını amaçlıyorlardı. Düşünsenize kendi şehrisiniz de mahallenizde bir olay çıkıyor ve siz gidiyorsunuz. İnsanların üzerine ateş açın emri geldiğinde ise ne yapardınız? Amcanız, arkadaşınız uzaktan tanıdığınız... Aslında ne fark eder değil mi? Hepsi insan ve korunmasız onların üzerine ateş açmak ise ne kadar insancıl. Biz de aslında bundan kaçtık.” K17

“Savaşın başlaması ile birlikte. Her yerde kontrol noktaları vardı. Genç olduğum için askere alınma tehlikesi vardı... Suriye’de kendi yerimi açamamamın temel nedeni, askerlik görevimin bulunması idi. Askere gidecektim ya da geri gelecektim. Bu nedenle kaçmayı tercih ettim.” K25

Bazı katılımcılar ise *askerlik görevlerini yapmalarına rağmen* aynı endişeyi taşıdıklarını ifade ederken **(K5)** bazı katılımcılar da *zorunlu askerlik görevinden firar ederek* kaçtıklarını (göç ettiklerini) ifade etmişlerdir **(K20)**:

“2013 yılında... Suriye’de askeri yönetimden de korkuyordum. Yıllar önce askerlik görevimi yapmışım ama beni yeniden göreve çağırırlar diye endişeleniyordum. Neticede ortada bir savaş vardı.” K5

“...Savaşın başlaması ile birlikte, bende asker olarak görev yapmaktaydım. O dönemlerde askerdim. Ama kaçtım. Firar ettim. Aileme bizden olan insanlara karşı silah kullanamazdım. Ama rejim kullanmamızı istiyordu. Bende bu nedenle kaçtım.” K20

Askere alınma korkusunun yanı sıra beş katılımcı **evlerinin ve yaşadıkları alanların çatışma ortamında kalması veya bombalanması sonrası** göç kararı aldıklarını/almak zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuya ilişkin bazı katılımcılardan görüşleri aşağıda sunulmuştur:

“2014 yılında evimiz silahlı kişilerce tarandı. Artık orada kalamazdık. Bizde Suriye’yi terk etme kararı aldık. Göç etmeye karar verdik.” K2

“Savaşın başlaması ile can güvenliğimiz kalmamıştı. İşlerimiz durdu. Fabrikayı kapatmak zorunda kaldık. İnsanları işten çıkarttık. Sonrasında patlamalar olmaya başladı. Şehirdeki çatışmalar gün geçtikçe artıyordu. Bizde daha kırsalda olan köylere gittik. Ardından da Türkiye’ye geldik.” K24

“Savaş sonrasında işler durdu. İş yeri binamızın yarısı hasar gördü. Top atışları yapılıyordu. Binalar hasar aldı. Bunlardan biri se bizim binamızı... Hayat bizim için çok zor olmaya başlamıştı Bu nedenle göç etmeye karar verdim.” K10

Katılımcıların göç kararı vermesinde etkili olan bir diğer faktör, **rejim kuvvetlerinin uyguladıkları baskılar (4)** olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Örneğin katılımcılardan **K1**, okula gitmek için kullandığı servisin durdurulması, herkesin araçlardan indirilerek saatlerce dövülmesi sonrasında okulu bıraktığını, bir daha gitmediğini ifade etmiştir. Daha sonrasında da yaşadıkları kasabanın bombalanması sonucu kesin olarak göç etme kararı adlıklarını ifade etmiştir:

“...bizim kasabada lise yoktu. Şehir merkezine gitmek zorunda kalıyorduk. Bende her gün erken saatte otobüse binip oraya gidiyorum. Kontrol noktaları oluşturmuşlardı. Kasaba ve şehir merkezi arasındaydı. Arabamızı durdurdular, herkesi aldılar. Yaklaşık olarak beş altı saat dövdüler. Beni de dövdüler... Biz çocuktuk... İkiyiz kişi idik... Kadınlar da vardı. O dayaktan sonra mecburen okulu bıraktım... Bu olaylar sonrasında bizim kasabaya atışlar başladı... Biz kasabamızdan başka bir köye gitmek zorunda kaldık” K1

Dolaylı tehditlerin yanı sıra direk olarak şahsın kendisine ve aile fertlerinin **can güvenliğine yönelik tehditler (3)** nedeniyle katılımcıların göç kararı aldıkları görülmüştür. Zorunlu göçte, mevcut tehditlerin bireyin hayatını değil de, aile fertlerinden her hangi birisinin hayatını tehdit etmesi/tehlikeye düşürebilme ihtimali de kaynaklık etmektedir. Bu bağlamda, birçok Suriyeli anne baba, temel anlamda kendilerine dönük bir şiddet ve baskı olayı ile karşılaşmamış olsa da çocuklarının geleceği adına daha güvenli olduğunu varsaydığı bölgelere doğru göç etme kararı almışlardır. Örneğin, katılımcılardan **K19** yaşadıklarını şu şekilde ifade etmiştir:

“Suriye de iç savaşın ortaya çıkmasıyla birlikte, Suriye’yi terk ettik. Temel nedeni ise çocuklarımın daha iyi bir gelecek bırakmak arzusundaydım. O zamanlarda güvende olmadığımızı hissediyorduk. Can güvenliğimiz yoktu. Benim, eşimin çocuklarımın can güvenliği tehlikedeydi. Bu nedenle göç etmeye karar verdim...” K19

Savaşlar doğası gereği “dikotomiler” üzerine inşa edilmiş birer olgudur. Yaşamak ve ya öldürmek arasında zorunlu bir tercih yapmak zorunda kalan bireyler, savaşı kazanmak veya kaybetmek ikilemi ile karşı karşıyadır. Bunun yanı sıra “biz” ve “öteki” kavramları, savaş olgusunda bulunması gerekli olan zorunlu ve dikotomik ayrımlardır: Savaşlarda bireylerin konumları onların, kendilerinden (biz) ve ya muhalif (öteki) biçiminde adlandırılarak düşman olarak etiketlenmesinde kaynaklık edebilmektedir. Farklı bağlamlarda çoğaltılabilecek, biz ve öteki

ayrımların temellerinde din, dil, ırk, ten rengi, etnik kimlik gibi temel ayrım noktaları bir “kurgu” olarak kullanılabilirken; ait olunan mezhep, sahip olunan ideolojik görüş, kullanılan dildeki lehçeye kadar bu özellikler çoğaltılabilir. İç savaşlarda ise temel dikotomik ayrım, gücü elinde bulunduran siyasal iktidar ve bu iktidara muhalif kesimler üzerinden inşa edilmektedir. Burada vurgulanması gerekli olan nokta, bireyin kendisini iktidar yanlısı veya muhalif olarak tanımlamamasına rağmen, etiketleme sürecinin kişiden bağımsız olarak gerçekleşebileceği ihtimalidir. Suriyeliler açısından bakıldığında bu duruma ilişkin bazı örnekler bulunmaktadır. Bir katılımcı (K14) Suriye’deki siyasal iktidarın muhalif olanlar ile ilgili “gizli bir listesinin” olduğu varsayımından hareketle, göç etme kararı verdiğini ifade etmiştir. Bu nedenle muhalif olarak etiketlenmek temel güvenlik sorunları ile ilişkili olarak göç kararının verilmesinde etkili olmuştur:

“2012 yılının sekizinci ayında bir arkadaşımız, Esad güçleri tarafından tutuklanmıştı. Serbest kalmıştı. Bize bizim isimlerimizin onların ellerinde olduğunu bizi almaya da geleceklerini söyledi. Bizde kaçtık. Tutuklanmak istemiyordum. Çünkü bir neden yoktu. Muhalif değildim ki... ama ellerindeki listeye göre ben öyleymişim...” K14

Farklı bir katılımcı ise kendisinden bağımsız olarak bir **muhalif etiketi** vurulduğunu, bu nedenle de göç etme kararı aldığını ifade etmiştir:

“Bölgede herkes beni tanır. Meşhur tatlılarımız bulunmaktadır. Halep de yaşıyorum. Eskiden kalma ne kadar kazancımız varsa, malımız mülkümüz hepsini kaybettik. Kaybetmemin temel nedeni de Suriye hükümeti tarafından muhaliflere destek vermek ile suçlanmamdır. Ama böyle bir şey yoktu. Bir iftiraya kurban gittik. Her şeyimize el koydular. Kime ne anlatabilirim ki. Ben ak desem de onlar bir kere beni kara ilan etmişlerdi...” K21

Savaş nedeniyle artan kaos ve karmaşanın bireyler üzerindeki norm ve değerlerin kalkmasında ve hırsızlık yağma ve kaçırılma gibi suç oranlarının artmasında etkili olduğu değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, katılımcılardan **birisi (K2) özellikle kaçırılma korkusu** nedeniyle göç kararı verdiğini ifade etmiştir:

“...Savaşın başlaması ile hayat gündüzden geceye doğru değişti. Bir anda karardı sanki. Sokaklarda hırsızlık ve adam kaçırma olayları başladı. Şehrin merkezinde güvende değildik. İşlerim durmuştu. Dükkânlarımızı kaybettik. Yağmalandı. Ordu şehre geldiğinde insanları tutuklamaya ve kaçırmaya başladı. Kendilerine muhalif gördüklerini kaçırıyorlardı. Gençleri de zorla askere alıyorlardı. Bir arkadaşım kaçırılmıştı. Yedi gün sonra haber aldık. Elleri bir liste olduğunu ve teker teker adamları kaçırmayı planladıklarını söyledi bende kaçmak zorunda kaldım.” K2

Suriyelilerin göç etmelerindeki bir diğer önemli etken, Rejim güçlerinin uyguladıkları baskı ve şiddetin yanı sıra, “Şam İslam Devleti” (İŞİD) Arapça adıyla da “ad Davla al-İslamiya fil-‘Irak ve eş-Şam” (Daesh/DEAŞ) (UN Report, 2014), gerçekleştirdiği kanlı eylemler ele geçirdiği alanlarda hâkimiyet kurmaya başlamasıdır. İŞİD ’in saldırıları ve baskıları sonrasında katılımcıların bazıları göç etme kararı verdiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan bazıları,

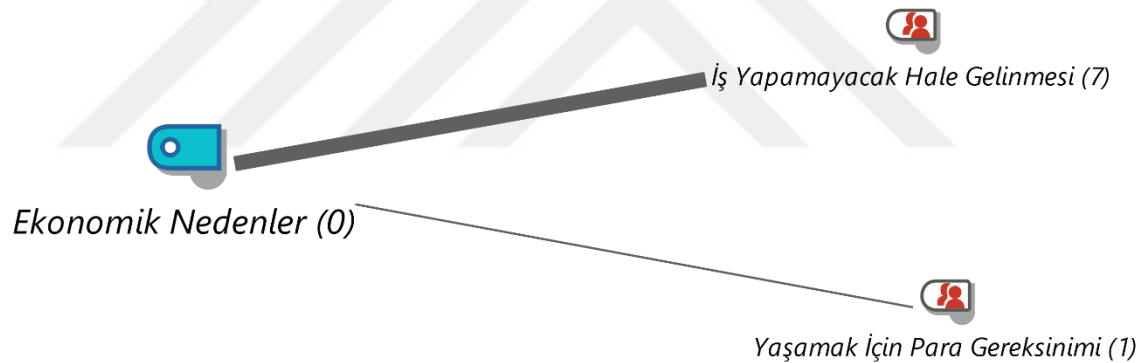
IŞİD tehlikesi nedeniyle göç etme kararı verdiklerini belirtmişlerdir. Örnek katılımcı ifadeleri aşağıda sunulmuştur:

“Daha öncesinde Suriyelin Tel Abiyat şehrinde yaşıyordum. Şehrimizin IŞİD ’liler tarafından ele geçirilmesi ile birlikte taşınmak zorunda kaldık. Hayatımızın en zor günleriydi diye bilirim. Her şeyimizi geri de bırakarak kaçmak zorunda kaldık. Çünkü can güvenliğimiz tehlikeydi.” K7

“2012’den beri iş yapamaz haldeydik. Para yoktu. Sonra Esad ve rejimdekilerden korkuyorduk. Üstüne bir de ISİD çıkınca umut kalmadığını gördük ve göç etmeye karar verdik.” K10

3.3.1.2. Katılımcıları Göç Etmeye Sürükleyen Faktörler: Ekonomik Nedenler

İç savaştan kaynaklanan ve can güvenliğini tehdit eden güvensiz yaşam ortamının yanı sıra katılımcıların yaşadıkları **ekonomik sorunlar (8)**, Suriyelileri göç etmeye sürükleyen ikinci bir itici faktör olarak araştırma bulgularında yer almıştır. Katılımcılar yaşadıkları ekonomik sorunların temel nedenleri arasında yaşam alanlarının savaş nedeniyle *iş yapamayacak hale gelmesi (7)* ve *yaşamak için para gereksinim ihtiyacı (1)* yer almaktadır (bkz. Şekil 20).



Şekil 20: Katılımcıları Göç Etmeye Sürükleyen Faktörler: Ekonomik Nedenler

Örneğin, katılımcılardan **K24**, ekonomik yaşamda yaşadığı zorlukları ifade ederken, yaşadıkları şehrin patlamalardan etkilendiğini, işlettikleri fabrikayı kapatmak zorunda kaldıklarını ve işçileri işten çıkartmak zorunda kaldıklarını belirtmiştir:

“Savaşın başlaması ile can güvenliğimiz kalmamıştı. İşlerimiz durdu. Fabrikayı kapatmak zorunda kaldık. İnsanları işten çıkarttık. Sonrasında patlamalar olmaya başladı. Şehirdeki çatışmalar gün geçtikçe artıyordu. Bizde daha kırsalda olan köylere gittik. Çünkü mecburdu; ne ekmek vardı fırınlarda ne doğru dürüst bakkal vardı. Her şey harap olmuştu. Elimizdeki paranın bir kıymeti de kalmamıştı. Ve daha kötüsü her şey çok pahalıydı. Bir işte yoktu çalışacak. Bu nedenle daha güvenli bir yerde gidip çalışmak için kaçtık” K24

Başka bir katılımcı, ellerinde bulundurdukları nakit paraların giderek azalması nedeniyle göç kararı verdiğini vurgulamıştır:

“Rejim güçleri Halep’e ilk geldikleri zaman köyde bulunan halamın yanına gittik. Sonrasında iki ay sonrasında Türkiye’ye gelme kararı aldım. Çünkü ailem ve diğer kardeşlerim artık çalışmıyordu. Ve paraya ihtiyacımız vardı... Bir ay daha kalsaydım beni yakalayabilirlerdi. Bunu yanı sıra paramız da yoktu işimizde” **K26**

“Savaşın başlaması ile birlikte işimi bırakmak zorunda kaldım. Bir işte çalışamayınca hayatta kalmak için para kazanmak zorundaydım. Ama bunu yapmak için de güvenli bir yer yoktu. Göç etmemdeki temel nedende bu aslında...Bu nedenle kaçmayı tercih ettim.” **K25**

Bir başka katılımcıda benzer deneyimleri yaşadığını ifade etmiştir:

“Daha önce ki işimde her çeşit kamyonun parçasını alıp satıyordum. Daha çok Sudana satıp gönderiyordum. Savaşın çıkması ile birlikte işler de bozuldu, sadece işler değil hayatımız da bozuldu. İşte şimdi buradayız. Türkiye’ye gelmeye mecbur kaldım.” **K4**

3.3.1.3. Katılımcıları Göç Etmeye Sürükleyen Faktörler: Ekonomik Nedenler: Temel Hizmetlerin Sunulamaması

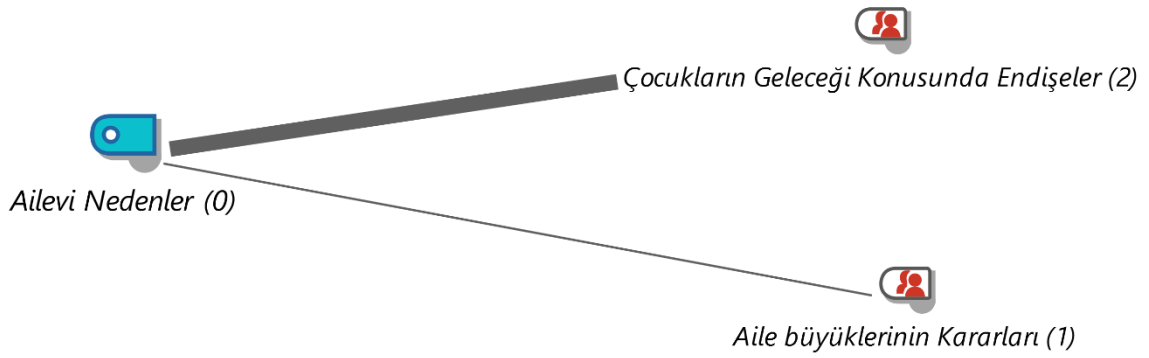
Savaş nedeniyle, **temel hizmetlerin sunulması konusunda yaşanan sorunlar** (5) katılımcılardan 5 tanesinin göç etmesinde etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. *Okulların kapatılması* (2), *elektrik kesintileri* (1) ve *su kesintileri* (1) daha yaşanabilir bir hayat bulma umuduyla Suriyelilerin göç etmesinde etkili olmuştur (bkz. Şekil 21).



Şekil 21: Katılımcıları Göç Etmeye Sürükleyen Faktörler: Temel Hizmetlerin Sunulamaması

3.3.1.4. Katılımcıları Göç Etmeye Sürükleyen Faktörler: Ailevi Nedenler

Katılımcıları göç etmeye sürükleyen faktörlerden bir tanesi de **aile ve aileye ilişkin** (3) nedenlerdir. İç savaşın ortaya çıkması ile birlikte birçok Suriyeli anne baba, temel anlamda kendilerine dönük bir şiddet ve baskı olayı ile karşılaşmamış olsa da çocuklarının geleceği adına daha güvenli olduğunu varsaydığı bölgelere doğru göç etme kararı almışlardır.



Şekil 22: Katılımcıları Göç Etmeye Sürükleyen Faktörler: Ailevi Nedenler

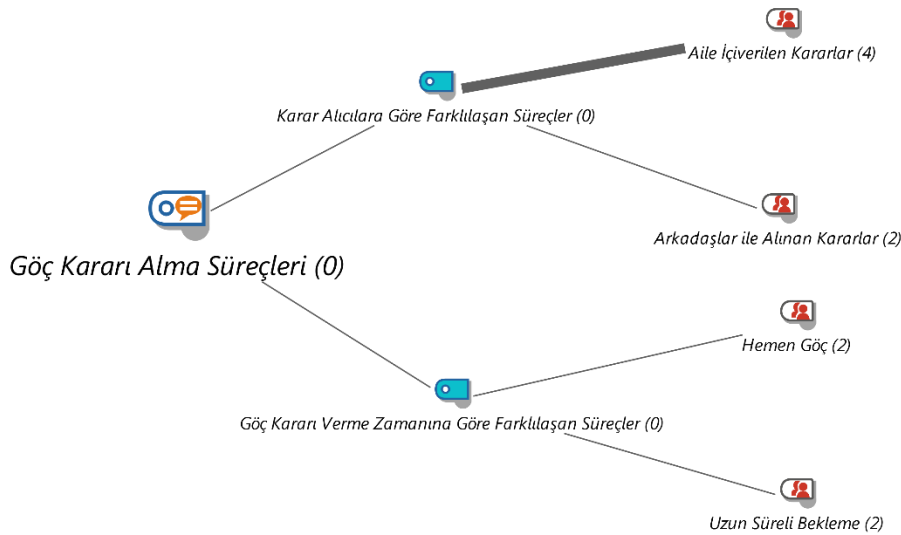
Örneğin, katılımcılardan **K19** ve **K9** yaşadıklarını şu şekilde ifade etmiştir:

“Suriye de iç savaşın ortaya çıkmasıyla birlikte, Suriye’yi terk ettik. Temel nedeni ise çocuklarımın daha iyi bir gelecek bırakmak arzusunda’yım. O zamanlarda güvende olmadığımızı hissediyorduk. Can güvenliğimiz yoktu. Benim, eşimin çocuklarımın can güvenliği tehlikeydi. Bu nedenle göç etmeye karar verdim...” K19

“Savaş aslında temel sorun kaynağıdır. Ben aslında kendimi düşünmüyordum. Daha çok çocuklarımızı düşünüyordum. Onların güvende olması aslında tüm amacımızdı.” K9

3.3.2. Göç Kararının Alınma Süreci

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi Suriyelilerin yaşadıkları güvenlik sorunları ve diğer etmenler, onların göçe sürükleyen etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, “göç etmeye karar verme” süreci ve bu aşamada yaşanan deneyimler genel anlamda bireyler açısından farklılaşmaktadır (bkz. Şekil 23).



Şekil 23: Göç Kararının Alınma Süreçlerine İlişkin Temalar ve Bulgular

Araştırmada katılımcıların göç kararı alma süreçleri incelenmiştir. Elde edilen bulgular kapsamında katılımcıların **göç kararı alma süreçlerinin karar alıcılara göre farklılaştığı (6)** görülmektedir. 4 katılımcı *aile içi verilen kararlar kapsamında* göç kararı aldığını ifade ederken, 2 katılımcı *arkadaşları ile aldıkları kararlar* doğrultusunda göç kararı aldığını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra katılımcıların göç kararlarında zaman faktörünün de etkili olduğu görülmüştür. Bu nedenle **göç kararlarının alınmasında zamana göre farklılaşmalar** yaşandığı görülmektedir (4). Katılımcılardan ikisi hemen göç kararı aldığını ifade ederken, 2 katılımcı uzun süre bekledikten sonra göç etmeye karar verdiğini ifade etmiştir.

3.3.2.1. Göç Kararının Alınma Süreci: Karar Alıcılara Göre Farklılaşan Süreçler

Yapılan mülakatlarda, kalabalık ailelerdeki ve aile büyükleri göç kararının alınmasında ve kimin öncelikli olarak göç etmesi gerektiğine “karar verici” nitelikte olan kişiler olarak karşımıza çıkmıştır. **Aile içinde, aile büyükleri tarafından alınan kararlar (5)** doğrultusunda 5 katılımcı için göç kararları alındığı bulgularına ulaşılmıştır. Aşağıda bazı katılımcıların bu durumu destekler nitelikteki görüşlerine yer verilmiştir:

“Benim kararımındaki belirleyici faktör aile büyüklerinin ortak bir karar almasıydı. Annem ve babam Halep’ten gitme vaktinin geldiğini söylediler. Çünkü bizim için endişeleniyorlardı”
K6.

“Göç etme fikri konusunda ailem beni destekledi. Benim aklımdan geçiyordu ama onlar hadi git dediler. Tek başıma aldığım bir kara değildi. Abimde gelmişti. Ailem gitmemi istedi. Onlar hala Halep’teler.” **K3**

“Ailece, arabayla gittik. Bir iki hafta orada kaldıktan sonra Ürdün’e gittik... Göç kararını alan babamdı aslında. Biz göç ederken akrabalar arasında ilk giden bizdik. Babam ve biz bizim aileden ilk gidenlerdik... Diğer akrabalarımız da bizi desteklediler. Aslında göç etmeye cesaretleri yoktu galiba, birilerinin önceden gitmesi ve onlara yol göstermesini istiyorlardı”
K1

Aile büyüklerinin kararlarının yanı sıra genç Suriyeli göçmenlerin **arkadaş grupları ile birlikte göç kararı aldıklarını (2)** ifade etmişlerdir. Örneğin katılımcılardan **K26** arkadaşları ile aldıkları ortak göç kararını ailesinin onayına sunduğunu ifade etmiştir:

“Benim bir arkadaşım var aslına onun fikriydi. Beni aradı hadi Türkiye ye gidelim ne dersin dedi. Bende neden olmasında dedim. Aileme sordum. Annem in babamın onayını aldım. İki gün sonra kararımızı aldık” **K26**

Yukarıdaki örneklerde de görüleceği, gibi göç kararının verilmesinde karar verici konumunda bulunan *aile büyükleri* önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra aile reisi konumunda olan babalar, Yine benzer olarak, bazı katılımcıların geleneksel *hane içi rolleri* kapsamında *baba* olarak, göç kararının veren kişi oldukları görülmüştür. Kalabalık kardeş topluluklarında ise *en büyük erkek karar verici* konumunda olan kişiler olarak karşımıza

çıkmaktadır. Bu bakımdan, farklı araştırmalarda olduğu gibi, Suriyelilerin zorunlu göç süreçlerinde de kimin ne zaman gideceği konusunda kararı da aileler, yakın çevre veya içinde bulundukları toplumsal gruplarca alındığı ifade edilebilir (bkz. Hugo, 2002).

3.3.2.2. Göç Kararının Alınma Süreci: Göç Kararlarının Alınmasında Zamana Göre Farklılaşan Süreçler

Araştırmaya katılan katılımcılardan bazıları göç kararı alma konusunda tedbirli davrandıklarını ifade etmişlerdir. Bu nedenle hemen göç etmeyerek savaşın bitmesini beklediklerini, en azından daha kısa sürede yaşanan olayların sonlanacağına dair umutlarının olduğunu mülakatlarda ifade etmişlerdir. Bu nedenle katılımcılar hemen göç etmeyerek **uzun süre beklediklerini (2)** belirtmişlerdir. Örneğin katılımcılardan **K6** göç kararı vermesi konusunda, yaşanan karmaşanın biteceğine dair umutlarının olduğuna bu nedenle yaşanan olayları izlemek ve görmek için beklediklerini vurgulamıştır:

“2011 sonrasında Suriye’yi hemen terk etmedik. Birçok Suriyeli olayları izlemek ve görmek istedi. Su, elektrik ve yiyeceklere ulaşma gibi bazı sorunlar yaşadık. Ama göç etmeye karar vermedik. İşlerin düzeleceğini düşünüyorduk. Ama öle olmadı.” K6

Diğerlerinin aksine bazı katılımcılar mevcut tehditler ile direkt karşı karşıya kaldıkları için **hemen göç kararı (2)** verdiklerini vurgulamışlardır.

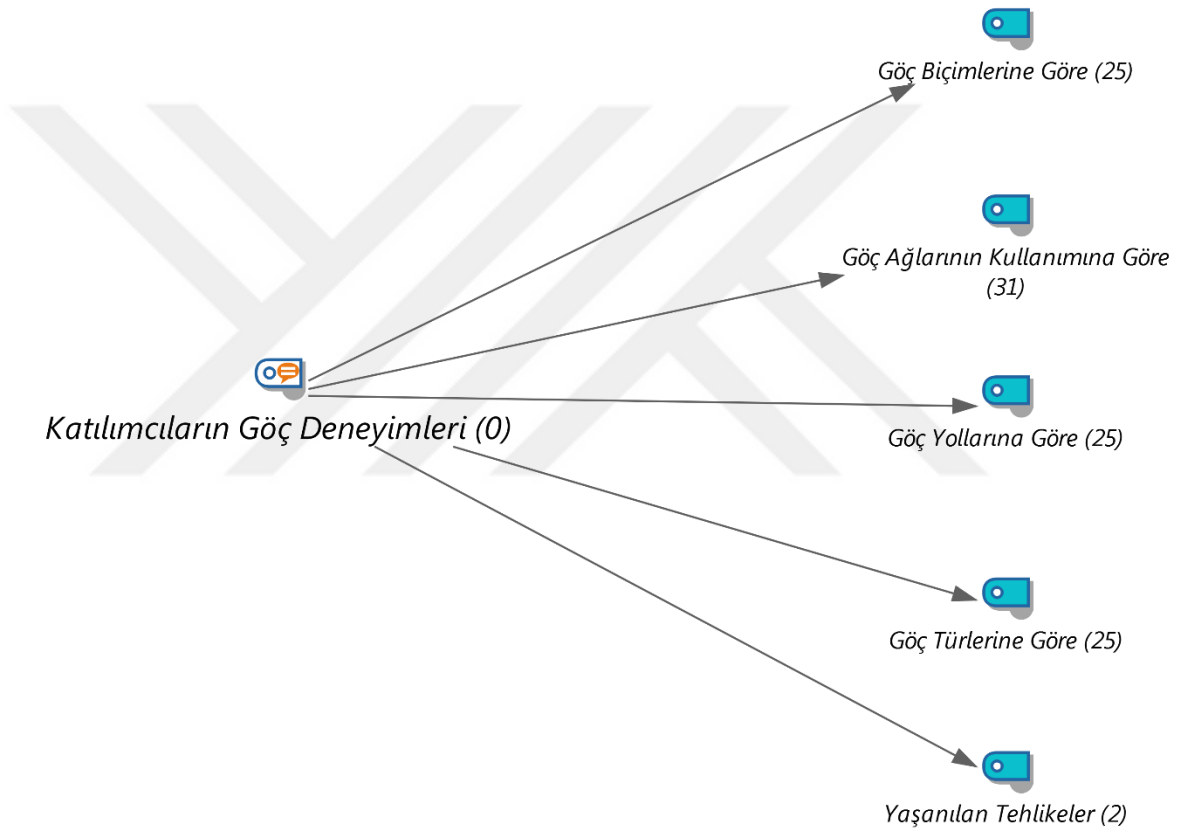
“Suriye’de Halep’te yaşıyorduk. 2011 yılında savaşın başlaması ile birlikte. Halebin kırsal bölgelere göçerttim. Daha sonra ailemle birlikte Kilise geldik. En son da Gaziantep’e geldik. Pasaportumuz vardı. Birazda nakit imiz vardı...” K4

Sonuç olarak araştırma bulgularında da görülebileceği gibi katılımcıların göç kararlarının verilmesinde, göç eden grupların büyüklüğü (bireysel veya aile ile birlikte yapılan göçler), göçe karar veren kişiler, göçe kaynaklık eden etkenler açısından karar alma süreçleri farklılaşmaktadır. Bunun yanı sıra bireyin yaşı ve cinsiyeti, aile içi rolleri karar alma sürecinde etkili olmaktadır. Tüm bulgular kapsamında yaşlılara kıyasla Suriyeli gençlerin ve kadınlara kıyasla Suriyeli erkeklerin daha da çok göç etme eğiliminde oldukları görülmektedir. Bu gözlemleri, Göç idaresi genel müdürlüğünün genel istatistikleri bu görüşleri destekler niteliktedir. 6 Aralık 2018 tarihli istatistiklere göre, Türkiye’de geçici koruma statüsünde kayıtlı olarak bulunan 3,611,834 Suriyelinin 1,959,970’i erkek, 1,651,864’ü ise kadındır. Bunun yanı sıra, 40 yaş ve üstü geçici koruma statüsünde kayıtlı bulunan Suriyelilerin sayısı 522,249 da kalırken, 40 yaş altı geçici koruma statüsünde kayıtlı bulunan Suriyelilerin sayısı 3,089,585’dir (www.goc.gov.tr, 2018). Bu durumun temel nedenleri arasında gençlerin zorla silahlı altına alınabileceği korkusu bulunduğu değerlendirilmektedir. Örneğin, katılımcılardan **K6**, yaşadığı durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Eğer yaşlı iseniz endişelenmenize gerek yok ama genç iseniz birçok neden vardı...” K6.

3.3.3. Katılımcıların Göç Deneyimleri

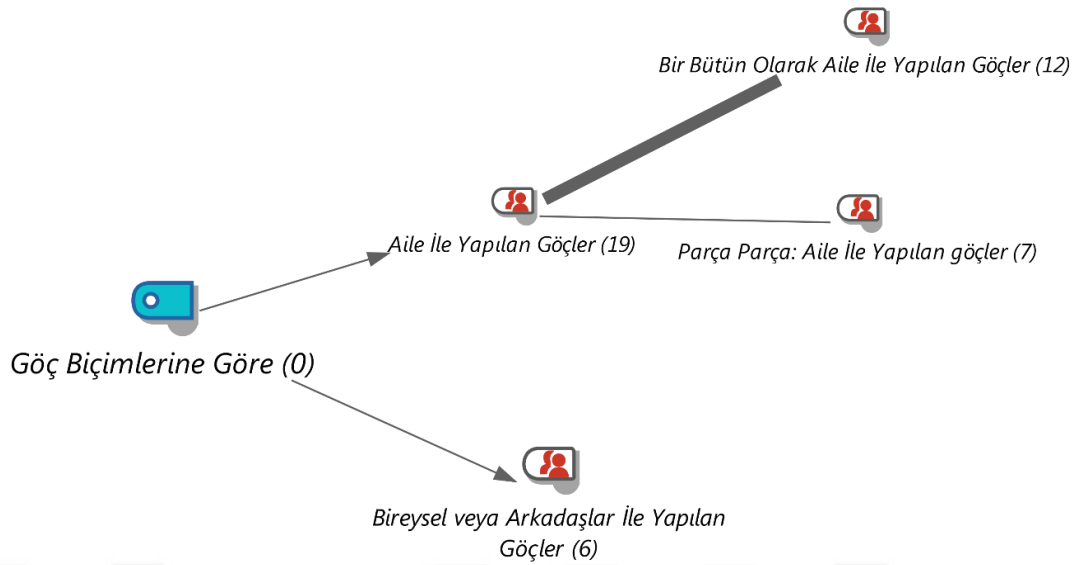
2011 yılında başlayan iç savaş sonrasında yaklaşık olarak 13 milyon kişi evlerini terk etmek zorunda kalırken, yaklaşık olarak 6 milyon Suriyeli farklı ülkelere göç etmiştir (Connor, 2018). Zorunlu nedenlerin kaynaklık ettiği bu göç deneyimlerinde birçok benzerlikler ve farklılıklar mevcuttur. Katılımcılar ile yapılan mülakatlarda göç süreçlerinin daha iyi anlaşılması amacıyla yapılan (i) göç biçimleri, (ii) göç ağlarının kullanımı, (iii) göç yollarının kullanımı, (iv) göç türleri ve (v) göç süreçlerinde yaşanan tehlikeler ilişkin temalarda incelenmiştir. Araştırma bağlamında elde edilen alt temalar Şekil 24’te sunulmuştur.



Şekil 24: Katılımcıların Göç Deneyimlerine İlişkin Temalar

3.3.3.1. Göç Biçimlerine Göre Katılımcıların Göç Deneyimleri

Katılımcıların göç deneyimleri biçimlerine göre incelendiğinde (i) *aile ile yapılan göçler* (19) ve (ii) *bireysel veya arkadaşlar ile yapılan göçlere* (6) ilişkin temalar ulaşmak mümkündür (bkz. Şekil 25).



Şekil 25: Göç Biçimlerine Göre Katılımcıların Göç Deneyimleri

Aile ile birlikte yapılan göçler incelendiğinde **19 katılımcı** ailesi ile birlikte göç ettiğini ancak bu göç deneyiminde de *parça parça* (7) ve *bir bütün olarak aile ile yapılan göç biçimleri* (12) olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Bu göçlerde 7 katılımcı ilk olarak *ailesinden ayrı olarak göç ettiğini* daha sonrası ise ailesini de yanına alarak göç ettiğini ifade etmiştir. Örneğin katılımcılardan **K6** ve **K30** göç sürecini *birkaç kez ailesinden ayrı olarak deneyimlediğini ve ailesini parça parça Türkiye'ye taşıdığını* vurgulamıştır.

“Önce ben göç ettim. Tek başıma geldim. Ardından abimi buraya aldım. Sonra ablamı getirdim. Ardından üç ay sonra geri dönüp ailemi alıp buraya geldim. Parça parça oldu ama neyle karşılaşacağımızı bilmiyordum..”. **K6**

“Ailem tek parça halinde göç etmedi. Parça parça geldik. Önce erkek kardeşim geldi. O bir anlamda bizim için bir referans kaynağı idi. İkinci olarak, babam ve annem geldi. Ben ve ailem ise en son gelenlerdik... Bu süreçte, göç ederken ne çok kolay ne de çok zordu. Türk polisi ve askeri bu seyahatimi kolaylaştırdı. Kendimi ve durumumuzu tanıttıktan sonra bize yardımcı oldular.” **K30**

12 katılımcı ise savaş sonrası yaşanan gelişmeler sonucunda *aileleri ile birlikte göç etmeye karar verdiklerini* belirtmişlerdir. Katılımcılardan **K22** ve **K4**’ün konuya ilişkin görüşlerinden örnekler aşağıda sunulmuştur:

“ Bu sorunların çıkması ile ailemle birlikte göç etmeye ve Türkiye'ye gelmeye karar verdik. Bir aylık bir seyahat gibi olacaktı. Sonra da geri dönecektik... Sonra durumların daha da kötüye gittiğini duyduk. Hayat güvenliği kalmamıştı.” **K22**

“Suriye’de Halep’te yaşıyorduk. Savaşın başlaması ile birlikte. Halebin kırsal bölgelere, daha sonra ailemle birlikte Kilise geldik. En son da Gaziantep’e geldik.” **K4**

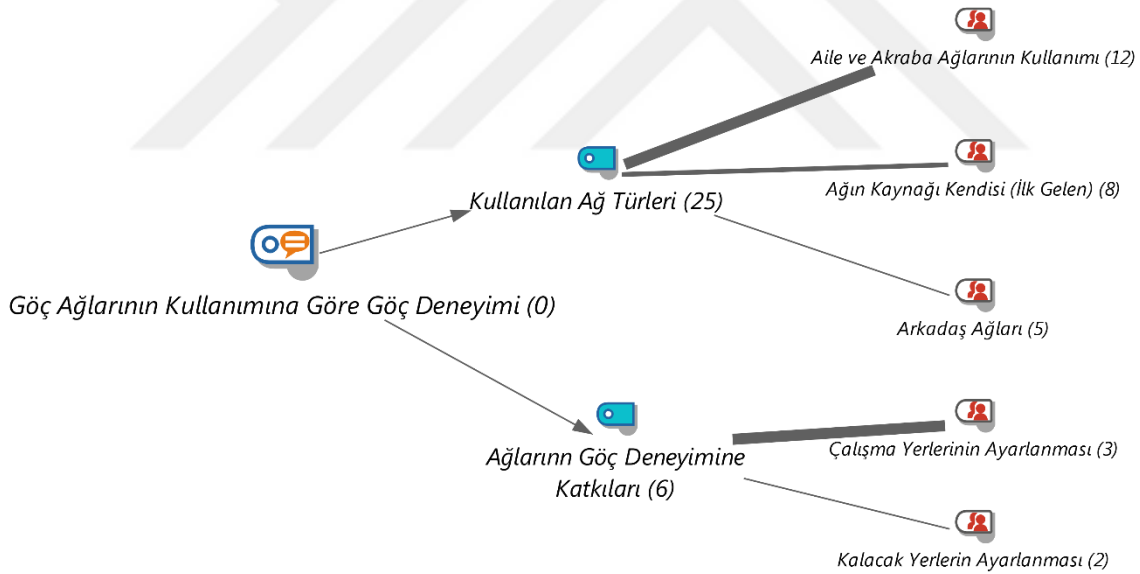
Bireysel veya arkadaşlar ile yapılan göçler incelendiğinde 6 katılımcının bu göç biçimlerini deneyimlediği görülmektedir. Katılımcılardan **K3** ve **K20**'nin konuya ilişkin görüşlerinden örnekler aşağıda sunulmuştur:

“Sınır boyunca ilk olarak Antakya’ya geçtik. Benimle birlikte bir de arkadaşım vardı. Tek başıma sayılırdım. Aslında en zoru da buydu.” K3

Sınırı yasal olmayan yollardan geçtim. Benden önce ilk olarak arkadaşım geldi. Ben de onu takip ettim. O da benimle aynı durumda.” K20

3.3.3.2. Göç Ağlarının Kullanımına Göre Katılımcıların Göç Deneyimleri

Göçmenlerin sahip oldukları ağlar hedef ülkenin seçilmesinden göç deneyimlerine kadar genişleyen bir yelpazede etkili olmaktadır. Araştırma bulgularında Suriyeli göçmenlerin sahip olduğu ve kullandığı ağların göç süreçlerindeki etkisine dair katılımcılara sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların verdikleri cevaplarda kullanılan ağ türleri (25) ve ağların göç deneyimine katkıları (6) ile ilgili temalar ön plana çıkmıştır (bkz. Şekil 26).



Şekil 26: Göç Ağlarının Kullanımına Göre Katılımcıların Göç Deneyimleri

3.3.3.2.1. Göç Sürecinde Kullanılan Ağ Türleri

Kullanılan ağ türleri incelendiğinde katılımcıların göç deneyiminde aile ve akrabalık ağlarını (12), arkadaşlarının ağlarının kullanımını (5) ve ağın kaynağı kendisi olan (ilk gelen) (8) göçmenler ilişkin bulgulara ulaşılmıştır (bkz. Şekil 26).

Mülakatlar katılımcıların, göç deneyimlerinde en sık kullandıkları ağların **aile ve akraba ağları** (12) olduğu görülmüştür. Örneğin, katılımcılardan **K7** göç kararı verirken Türkiye’de bulunan akrabalarının davetlerini de değerlendirdiğini ifade etmiştir. Örnek ifadeler aşağıda sunulmuştur:

“Türkiye’nin sınır kapılarını açtığını duyunca biz de Türkiye’ye göç etmek kararı aldık. İlk olarak Urfa’ya gittik. Orada bir kaç akrabamız ve dostumuz vardı. Onlar olmasaydı bizi davet etmeselerdi bizim için hayat çok zor olurdu. Çünkü hiç bilmediğimiz bir ülkede ve bir şehirdesiniz. Bizi davet ettiler, bize sahip çıktılar. Onların tavsiyesi üzerine Urfa’ya gittik. Daha sonrasında ise Gaziantep’e geldik.” K7

Eşi Türk vatandaşı olan K12 savaşın başlaması ile göç sürecinde sorun yaşamadan Türkiye’ye geçiş yaptığını ifade etmiştir. **K12** göç deneyiminde sahip olduğu akrabalık ve aile soy bağlarını kullanarak Türkiye’ye geçiş yapmıştır. Katılımcı deneyimlerinden örnekler aşağıda sunulmuştur:

“Savaş başladıktan sonra çok kalamadık burada. Eşim Türk vatandaşı. Yıllar öncesinden tanışıp evlenmiştik. Kendisi de Gaziantep’li... Önce eşimi Türkiye’ye gönderdim. Sonra da ben geldim. Çünkü geri kalan evimiz, arabamız ve iş yerlerimizi bir şekilde düzene sokmam gerekiyordu. 2011’den beri de buradayız... Türkiye’ye arabam ile geldim. 1 ay içinde de Türk vatandaşlığına geçtik. Eşimin Türk vatandaşı olması bu açıdan bizi çok rahatlatmıştı. Fakat akrabalarımın çoğu hala Suriye’de.” K12

Katılımcılar aile ve akraba bağlarının yanı sıra **göç ağının kaynağı olarak kendisinin (8)** göç ağlarını inşa ettiğine ilişkin bulgulara ulaşılmıştır. Örneğin katılımcılardan K4 tüm ailesini getirmeden önce kendisi gelerek, hedef ülkedeki ağın kaynağı olarak, aile fertlerinin göç deneyimlerini yönlendirdiği görülmüştür.

“Ben sınırdan pasaportla geçtim ama ailem kaçak buraya geldi. Tüm ailem annem ve kardeşlerim. Babam öldü. Buraya ilk ben geldim kira evi buldum... “Şimdi tüm ailem buradalar. Onları sınırdan getirdim” K4

Göç deneyiminde kullanılan üçüncü ağlar ise arkadaş ilişkileri üzerinden kurulan **arkadaşlık ağlarıdır**. 5 katılımcı göç deneyiminde arkadaşlarının yardımları sayesinde birçok sorunun ortadan kaldırıldığını ifade etmiştir. Örneğin katılımcılardan **K20** göç sürecinde daha öncesinde Türkiye’ye göç eden arkadaşının var olmasını bir referans olarak göstermiştir. K20 arkadaşının kendi göç deneyimine rehberlik ettiği için sorun yaşamadan göç edebildiğini ifade etmiştir:

“Direk olarak Türkiye’ye geldim. Türkiye’nin yakın olması, kapılarını açması, Suriye’nin ekonomik durumunun kötü olması ve yakalanma korkusu nedeniyle geldim. Sınırı yasal olmayan yollardan geçtim. Benden önce ilk olarak arkadaşım geldi. Onunla iletişime geçtim. Durumumu biliyordu, bana Türkiye’yi buradaki durumları anlattı. Nasıl ve nereden giriş yapmam gerektiğini söyledi... Ben de onu takip ettim. O da benimle aynı durumda.” K20

3.3.3.2.1. Göç Sürecinde Ağların Göç Deneyimine Katkıları

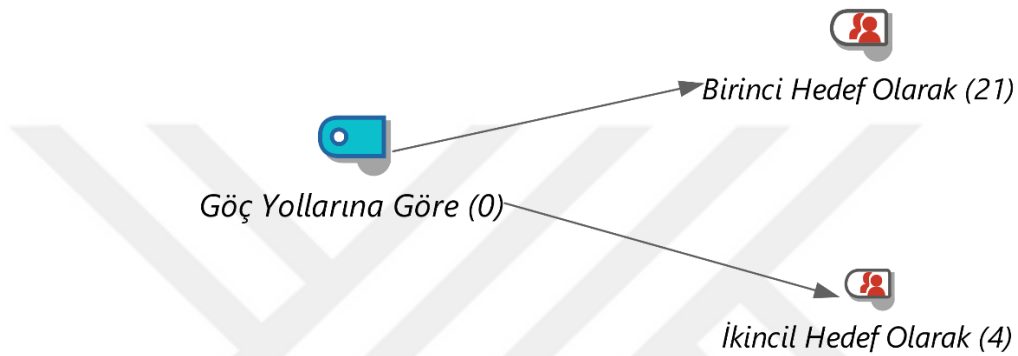
Göç sonrası yaşam deneyimleri katılımcıların yaşamlarında birçok belirsizliği de beraberinde getirmektedir. Göç ağları, menşe ve hedef bölgelerdeki akrabalık, dostluk ve paylaşılan topluluk kökenli gibi bağlar ile bir birine bağlı olan göçmenlerin, eski göçmenlerin arasındaki kişilerarası ilişki kümeleri (Massey, Arango, Hugo, Kouaouci ve Pellegrino, 1993, s. 449) olarak var olan belirsizliklerin giderilmesinde katkı sunmaktadır. Araştırmamızda katılımcıların göç süreçlerinde kullandıkları ağların katkıları incelendiğinde, kullanılan ağlar ile *çalışma yerlerinin ayarlanması (3) ve kalacak yerlerin ayarlanmasına (2)* ilişkin sorunların ortadan kaldırıldığı ve göçmenlerin yaşamlarındaki belirsizliklerin bir nebze de olsa azaltıldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ağ kullanımının göç deneyimine katkılarına ilişkin örnek katılımcı deneyimleri aşağıda sunulmuştur.

“ Suriye’den ilk göç eden ağbimdi. Bende göç etmek zorundaydım. Askerden kaçıp geldi. Abim sayesinde burada bir sorunla karşılaşmadım. Benim için kalacak yer hazırlamıştı. Çalışacağım yer bile hazır... Benim için her şeyi hazırlamıştı. Bana kalan ise Türkçeyi öğrenmekti. Aslında en zoru da buydu.” K3

““Göç sürecinde pasaportumuz vardı. Türkiye sınırı bize çok yakın olduğu için Türkiye ye göç etmek istedik. Bunu yanı sıra Urfa’da akrabalarımız da vardı. Onların da bizim buraya gelmemizde büyük bir referans oldular. Burayı ve buradaki durumu anlattılar. Bizde sınırdan pasaportlarımız ile geçiş yaptık. Sonrasında uzun bir süre onlarda kaldık. Küçük bir evde iki aile kaldık ama onlar olmasaydı biz nerede kalacağımızı dahi bilemezdik... Sonrasında Gaziantep’e geldik bir ev tuttuk” K7

3.3.3.3. Göç Yollarına Göre Katılımcıların Göç Deneyimleri

Katılımcıların göç yolları incelendiğinde, *birinci hedef ülke olarak* (21) Türkiye'nin seçildiği doğrudan göçlerin yanı sıra bazı katılımcılar tarafından *ikincil hedef ülke olarak* Türkiye'nin (4) seçildiği ve bu nedenle farklılaşan göç yollarını deneyimledikleri görülmüştür. Örneğin katılımcılardan çoğu ilk hedef olarak Türkiye'yi seçmiştir. Bu nedenle Suriye sınırından direk olarak Türkiye devletinin sınırlarına geçiş yapmıştır. Ancak Türkiye'yi *ikincil veya üçüncül bir hedef* olarak karşılarında bulan bazı katılımcılar farklı ülkelerde belli sürelerde kaldıktan sonra Türkiye'ye göç ederek göç yollarını farklılaştırmışlardır ulaşılmıştır (bkz. Şekil 27).



Şekil 27: Göç Yollarına göre Katılımcıların Göç Deneyimleri

Örneğin katılımcılardan **K1**, ailesi ile birlikte katıldığı göç sürecinde yaşadığı deneyimleri şu şekilde ifade etmektedir:

*“Türkiye’ye gelmek gibi bir planımız yoktu... İlk olarak Ürdün’e gittik. Ürdün sınırında da bir sürü zorluklar yaşadık. Orada biz yaklaşık beş altı saat bekledik. Kalabalıktı, sıra bekledik. Bizim pasaportumuz vardı. Giriş esnasında pasaportlarımızı kullandık. Bir de biz ABD’de vize için randevu almıştık. Bu nedenle rahat girdik. Diğerlerini ise toplama kamplarına götürdüler... Bende okula liseye orada gitmeye devam ettim. Liseyi orada bitirdim. Dil Arapça idi. Yani zorlanmadım, ama birinci oldum. Sonrasında, ben bir AVM’de temizlik işi yapmaya başladım. Babam ise Libya’ya çalışmaya gitti. Evli olan ablamlar Suriye’de kaldı. Sadece bir ablam bizden sonra göç etmiş. Sonrasında babamlar ABD’ye gitti bana vize vermediler, 3 yıl oluyor hala vermiyorlar... Bende Türkiye’ye geldim. Burada ki akrabalarımız burası hakkında bilgi verdi...” **K1***

Farklılaşan göç yollarına ilişkin deneyimlere ilişkin örnekleri arttırmak mümkündür. Bir başka örnekte katılımcılardan **K10** ve **K18**’in göç yollarında katılımcılar gittikleri ülkelerdeki yaşantılarından memnun kalmadıkları için veya bir zorunluluk olarak Türkiye’ye göç etmişlerdir

*“... Öncelikle Lübnan’a gittim. Daha sonrasında da hava yolu ile Türkiye’ye geldim. Bu seyahatte benim için tüm yollar açıktı. Çünkü kontrol noktalarında parasını veriyorsunuz ve geçiyorsunuz. Tüm kapılar size açılıyor. Bu açıdan kontrol noktaları bir sorun oluşturmuyor. Geri kalan ise sadece uçakla Türkiye’ye gelmekti. İlk önce Mersin’e gittim. Burada yaklaşık olarak 3 ay kaldım. Daha sonrasında Gaziantep’e geldim...” **K18***

“Savaş sonrasında ilk olarak Almanya’ya gitmek için kara yolu ile Türkiye ye geldim daha sonrasında da kara yolu ile Almanya’ya gittim ve burada mülteci başvurusu yaptım... Ama durum iyi değildi. Muamele değil de beklemek çok uzun zaman alıyordu. Diğer tüm mülteciler ile birlikte toplanma kamplarındaydık. Hizmet sunuluyordu ama özgür değildik. Ailem ise yanımda değildi. Tam olarak durumumuz belli değildi. Geleceği göremiyorduk. Bu bende kaygı oluştuyordu. Ailem için hızlı bir şeyler yapmam gerekiyordu. Bu yüzden de Türkiye’ye tekrar geldim.” **K10**

3.3.3.4. Göç Türlerine Göre Katılımcıların Göç Deneyimleri

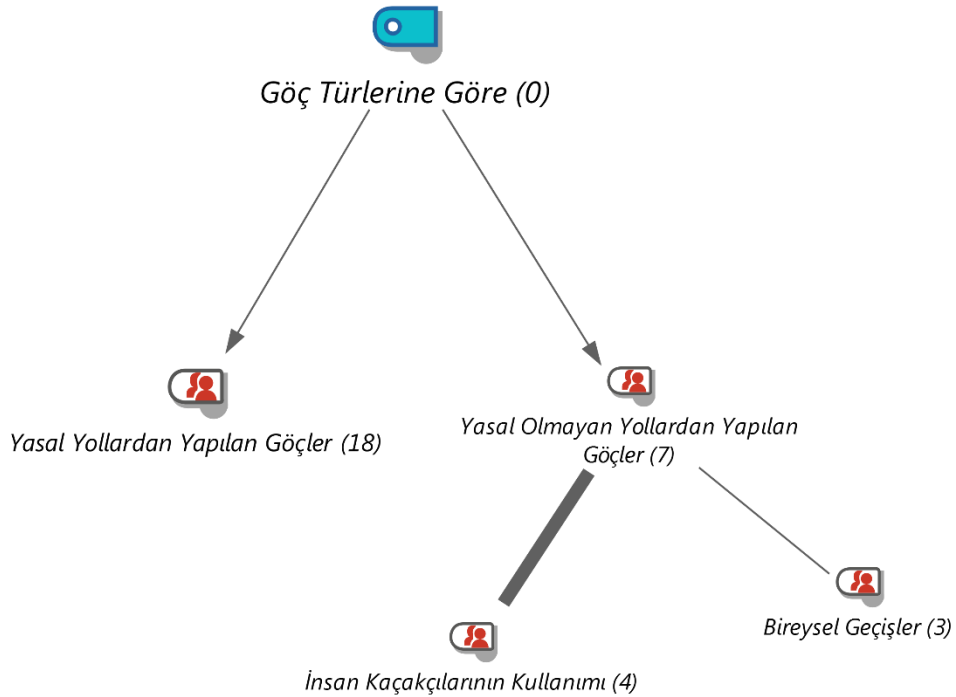
Göç türlerine göre katılımcıların yapmış oldukları göçler incelendiğinde 18 katılımcının yasal yollardan, 7 katılımcının ise insan kaçakçılarının kullanımı (4) ve bireysel kaçak geçişler (3) gibi yasal olmayan yollardan göç ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır (bkz. Şekil 28).

Örneğin katılımcılardan büyük bir bölümü (18 kişi) göç sürecinde **yasal yollar ile (pasaportlarını kullanarak)** sınır kapılarından geçerek Türkiye’ye giriş yaptıklarını ifade etmişlerdir. Aşağıda göç süreçleri ile ilgili bazı katılımcı ifadelerine yer verilmiştir:

“İki gün sonra da harekete geçtik. İnsanlara sınırı nasıl geçtikleri ile ilgili sorular sorduk. Pasaportum vardı. Sınıra geldim” **K26.**

“2012 yılında göç etmeye karar verdim. Suriye’de can güvenliğimiz kalmamıştı. Bundan başka da bir nedene ihtiyacımız yoktu. Sınırı yasal olarak pasaport ile geçtik” **K23**

“Göç sürecinde pasaportumuzu kullandık. Ailemizin yarısının pasaportu vardı. Onlar için göç etmek kolay oldu. Ama diğerleri için ise göç süreci biraz daha sancılı oldu...” **K30**



Şekil 28: Göç Türlerine Göre Katılımcıların Göç Deneyimleri

Resmi yollardan yapılan göçlere karşı bazı katılımcılar **yasal olmayan yollardan (7 kişi)** Türkiye'ye giriş yaptıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin, katılımcılardan **K25** yasal olmayan göç deneyimi şu şekilde ifade etmektedir.

“2014 yılında Türkiye'ye geldim. Sınırı kaçak yollar ile geçmek zorunda kaldım.” K25

Katılımcılar ile yapılan mülakatlarda yasal olmayan göç deneyimleri ile ilgili ayrıntılı bulgulara da ulaşılmıştır. Katılımcılar tarafından “bacadan girmek” (**K14**) olarak tanımlanan gayri resmi sınır geçişleri, bazı ekonomik kar amacı güden bireyler tarafından *sınır kaçakçılığı* olarak iş edinilmiş. Bu konu ile ilgili bazı katılımcı deneyimleri ise aşağıda sunulmuştur:

“ 2015 yılında sınırdan kaçak yollar ile geçtim. Evimiz Türkiye sınırının yakınında bir köydeydi. Bende sınırı geçmek için bir kaçakçı ile anlaştım. Bana yardım etti. Yaklaşık 15000 Suriye parası verdim. Dolar olarak 150 dolara karşılık gelir. Sınır boyunca bize eşlik etti” K3

“İlk olarak ailemden iki kişi Türkiye ye geldi. Buradaki yaşamı görüp geri dönerek bizi almaya geldiler. Ailemden iki kişi pasaportla giriş yaptı. Diğerleri ise yasal olmayan yöntemleri kullanarak giriş yaptılar. Kişi başı 500 Suriye parası yaklaşık 50 dolar karşılığında sınırdan geçtik. Bizi buraya kaçakçılar getirdi.” K24

“Öncesinde Halep'i terk ettik. Köylere çıktık. Yaklaşık üç ay kadar köylerde kaldık. Sonra uçaklar köyleri vuramaya başlayınca. Bizde göç etmeye mecbur kaldık... Göç sürecinde, babam annem ve ablam pasaport ile geldiler. Onlar normal yollardan geldiler, kapıdan geldiler ben ise bacadan geldim... Bacadan geldim şöyle oldu: İki defa sınırdan girmeye çalıştık. İlkinde yakalandık. Türk askerleri tarafından sınırdan geçmeye çalışırken yakalandık. Sonra bizi geri çevirdiler. İkincisinde ise kaçtık... Bu iki teşebbüste de para ile yaptık. ... Bir kişiye para veriyorsun. Oda senin geçmeni sağlıyor. O zamanlar kişi başına 2000 Suriye parası. Veriyorduk. Arada bir gün fark etmiş oldu” K14

3.3.3.5. Yaşanılan Tehlikelere Göre Katılımcıların Göç Deneyimleri

Göçmenler için göç süreçleri her zaman planladığı gibi de gitmeyebilmekte: Suriye coğrafyası bağlamında göç yolları incelendiğinde, farklı terör örgütlerinin bu göç yolları üzerinde hâkimiyetlerinin bulunduğu görülmektedir. Bu durum bir yandan göç deneyiminde **karşı karşıya kalınan birer tehdit** (2) haline gelirken bir yandan da radikalleşmiş bu terör örgütler tarafından *göç yollarında yakalanma* (1) ve *fidye almak amacıyla insan* (1) kaçakçılığının yapıldığı bir tali sektör haline gelmesinde de etkili olmaktadır. Bu duruma katılımcılardan **K6** kendi başından geçmeyen ancak yakınları tarafından deneyimlenen bir olayı örnek vermektedir:

“Ben göç sürecinde her hangi bir şey yaşamadım ama akrabalarımızın yaşadığı bazı şeyler vardı. Halep'ten sınır kapsının yakınında bulunan yerlere gitmek için DEAŞ ve El Nusra'nın bulunduğu yerlerden geçmeniz gerekiyor. Onlar herhangi bir sorun çıkartmadılar bize. Başka bir grubu durdurdular ve bu gruptan 10 kişiyi salıvermek için 25 milyon Suriye parası ödemek zorunda kaldılar. Bu olay sonrasında birçok kişi endişelendi.” K6

3.4. SURIYELİ GÖÇMENLERİN GÖÇ TERCİHLERİ

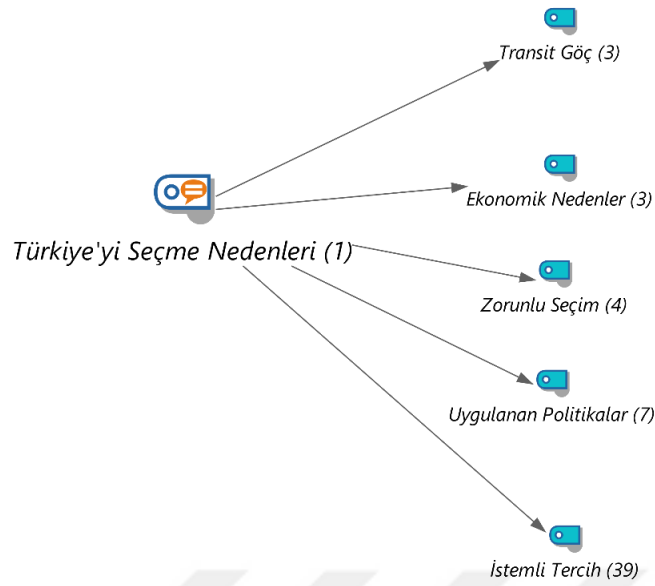
Suriyeli göçmenlerin hedef ülke ve yerleşim yeri tercihlerine etki eden faktörlerin belirlenmesi amacıyla mülakatlarda katılımcılara bir takım sorular yöneltilmiştir. Bu bölümünde katılımcıların göç tercihlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Elde edilen bulgular aşağıdaki sırasıyla, (i) Suriyeli göçmenlerin hedef ülke olarak Türkiye’yi ve (ii) yerleşim yeri olarak Gaziantep’i seçme nedenleri ile ilişkin temalarda sunulmuştur.

3.4.1. Suriyeli Göçmenlerin Hedef Ülke Olarak Türkiye’yi Seçme Nedenleri

Göç süreçlerinde hedef ülkenin ve yerleşim yerinin belirlenmesinde birçok etken etkili olabilmektedir. Mültecilerin hedef ülke tercihlerini belirleyen faktörleri (i) kültürel uyumluluk, (ii) nüfus politikaları, (iii) sosyal tutumlar olmak üzere üç kategoriye ayırmak mümkündür. Mültecilerin dil, değerler, gelenekler, din, politika, yemekler ve kültürler arasındaki ilişkiler arasındaki uyum ne kadar yüksek olursa mültecilerin hedef ülkeyi tercih etme oranı o derecede artmaktadır. Bunun yanı sıra uygulanan politikalar ve sosyal tutumlar mültecilerin göç dalgalarını ve akışlarını belirleyen diğer etmenler olmaktadır (Kunz, 1981).

Hedef ülkelerin ilk mülteci ve göçmen akınlarına karşı tutumları, sınır kontrol siyasaları, ilk göçmen ve akraba gruplarının ülkeye yerleşim deneyimi mülteci ve göçmen adaylarının ilk ataklarını, yönlerini ve seçimlerini etkileyen diğer faktörlerdir (Faist, 2003, s. 108). Stouffer, göç süreçlerinde çekme kuvvetinin temelinde “şehirlerarası mesafenin” ve bazı durumlarda ise “kesişen fırsatların” etkili olduğunu savunmuştur (Stouffer, 1940).

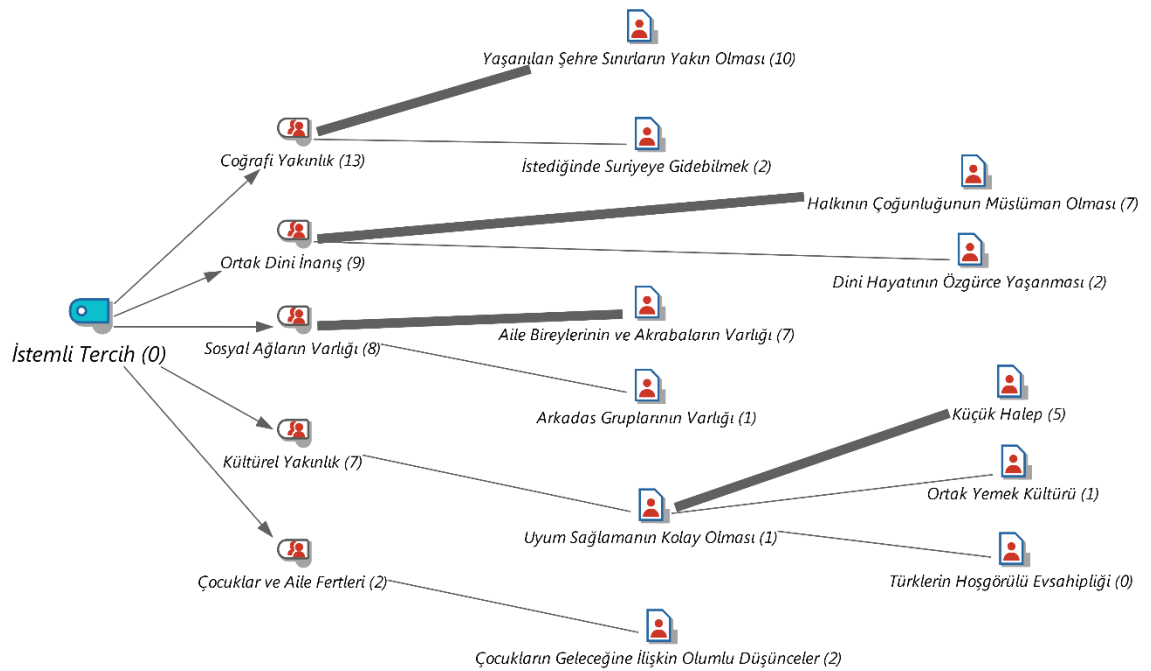
Araştırma kapsamında ise, (i) *istemli tercihlerim* (39), (ii) *Türkiye’nin uyguladığı politikaların* (7), (iii) *zorunlu tercihlerin* (4) ve (iv) *ekonomik nedenlerin* (3) katılımcıların hedef ülke olarak Türkiye’yi seçmesinde belirlenmesinde etkili olduğunu bulgularına ulaşılmıştır (bkz. Şekil 29).



Şekil 29: Katılımcıların Hedef Ülke Olarak Türkiye'yi Seçmelerinde Etkili Olan Faktörler

3.4.1.1. İstemli Tercihler

Katılımcıların hedef ülke olarak Türkiye'yi tercih etmelerinde istemli (bilinçli) tercihlerinin ön planda olduğu görülmüştür. Katılımcıların bu istemli tercihlerinde, iki ülkenin (i) coğrafi olarak yakın olması (13), (ii) ortak dini inanışların ve yaşamın var olması (9), (iii) katılımcıların hedef ülkede var olan sosyal ağları (8), (iv) iki ülkenin kültürel olarak bir birine yakın olması (7) ve (v) katılımcıların çocuklarının ve aile fertlerinin geleceğine yönelik düşüncelerin etkili olduğu bulgularına ulaşılmıştır (bkz. Şekil 30).



Şekil 30: Türkiye'yi Hedef Ülke Olarak Seçilmesinde Etkili Olan Faktörler: İstemli Tercihler

Suriye ve Türkiye ülkelerinin sınır komşusu olması katılımcıların göç tercihlerinde, Türkiye'nin hedef ülke olarak tercih edilmesinde etkili olan faktörlerden birisidir. Katılımcılardan 13 kişi göç tercihlerinde bu **coğrafi yakınlığın** önemli bir faktör olduğunu özellikle vurgulamışlardır. Bazı örnek katılımcı ifadeleri aşağıda sunulmuştur:

"Coğrafi olarak yakın olmakta çok önemli bir etken. Bazı durumlarda eve gitmemiz gerekiyor. Yaklaşık iki saat uzaklıktayız. Çok yakın. Sanki Halep'ten hiç ayrılmadık gibi geliyor." **K30**

"Göç sürecinde pasaportumuz vardı. Pasaportumuz da vardı. Türkiye sınırı bize çok yakın olduğu için Türkiye'ye göç etmek istedik." **K7**

"Türkiye Suriye'ye çok yakındı. Bunun yanı sıra Müslüman bir ülke diğer ülkelere hiç benzemiyor..." **K24**

"Türkiye'yi ilk olarak yakın olduğu için seçtim. Mısır'a da gidebilirdim ama yakın olduğu için burayı tercih ettim. Avrupa'ya gitmedim." **K26**

Coğrafi anlamda yakınlık göçmenler/katılımcılar için bir yandan *"daha önce yaşadıkları şehre (evlerinden) uzak olamama duygusunun"* (10) destekleyen bir yandan da *"istediğinde Suriye'ye geri gidebilme imkânını"* (2) güçlendiren bir faktör olarak algılanmaktadır. Örneğin, katılımcılardan **K22** göç sürecinin belirsizliği dolayısıyla yakın bir ülke olarak Türkiye'yi seçtiğini, ifade ederken bir yandan da geri dönme planları ile ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

"Türkiye'ye ilk geldiğimiz de bu kadar uzun süre kalacağımızı düşünmemiştim. Yakındık, belli bir zaman kalırız sonra geri döneriz diye planlıyordum. Ama aylar aylar geçti. Ne Suriye'de ki olaylar sona erde nede biz geri dönebildik. Hem çok yakınız hem de çok uzağız... Yakında olmak benim için bir güven kaynağı, Annem babam Suriye'deler yardıma ihtiyaçları olduğunda gidebilmek benim için önemli. Bu nedenle burada yaşamayı seviyorum. Hem güvenli hem de evimize iki saat uzaklıktayız." **K22**

Göç sürecinin daha emniyetli ve güvenilir olarak bitirilmesi adına **coğrafi yakınlık** göçmenlerin tercihlerini şekillendiren bir faktör olarak ta karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra bazı katılımcılar her ne kadar Türkiye'de iltica etmiş olsalar da sık sık ailelerini ziyaret ettiklerini ifade etmektedirler. Örneğin katılımcılardan **K3** deneyimlerini şu şekilde ifade etmektedir:

"Neden Türkiye 'diye sorarsanız öncelikle bize çok yakındı. Sınır Hemen köyümüzün yanındaydı. Mesela Lübnan'a da gidebilirdik. Ancak Hem bize uzaktı, hem de rejim sınırı kontrol ediyordu. Bunu yanı sıra ailemi istediğim zaman ziyaret edebiliyorum. Bu benim için çok önemliydi..." **K3**

Ortak dini inançların benimsenmesi, göçmenlerin hedef ülke tercihlerinin belirlenmesinde etkili olan bir diğer faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortak dini inançların benimsenmesi özellikle

Suriyeli göçmenlerin hedef ülke tercihlerini etkileyen önemli bir faktördür. Katılımcı ifadelerine göre Türkiye’de *halkın çoğunluğunun Müslüman olması* (7 kişi) ve dini kimliklerini, dini yaşam biçimlerinin ve *dini hayatın özgürce yaşanabilmeleri* (2) Türkiye’nin hedef ülke olarak seçilmesinde etkili olmuştur. Aşağıda bu konuyla ilgili bazı örnek katılımcı ifadelerine yer verilmiştir.

“Türkiye’ye geldik. Çünkü Türkiye Müslüman bir ülke. Halkın çoğunluğu Müslüman. Avrupa’da bize 10 000 Euro verirseler de ben oraya gitmem. Yaşayamam ki. Bana bunaltıcı gelir. Bilmediğim tanımadığım dinini bilmediğim dilini bilmediğim bir hayat.” K4

“İkinci sebep ise dini sebebler. Ben Müslümanım. Müslüman bir ülkede yaşamının getirdiği rahatlığı yaşıyorum. Ve bunu seviyorum. Türkiye de dini yaşam Suriye den daha iyi... Örneğin Suriye de sakal bırakamamıştım. Çünkü insanlar bunu soruyorlar. Neden sakal bıraktın diye bunu öğrenmek istiyorlar. Ama Türkiye de istediğin gibi yapabilirsin. Burada özgürsün. Herkes senin hakkında bir şey öğrenmek istemiyor.” K26

Göç tercihlerinde hiç kuşkusuz ki **sosyal ağlar**, göçmenlerin hedef ülke tercihlerini etkilemektedir. Bu durumun nedenleri arasında sosyal ağların, göçmenlere sunduğu zengin bilgi kaynakları ve referans noktaları yer almaktadır. Bunun yanı sıra sosyal ağlar göçmenlerin hedef ülkedeki yaşamlarını kolaylaştırıcı bir etkiyede sahiptir. Akrabalık ve arkadaşlık yapılarının doğası gereği, her yeni göçmen, hedef bölgeyle sosyal bağları olan bir grup insan yaratmaktadır. Bunun yanı sıra göçmenler kaçınılmaz olarak göçmenler ile bağlantılıdır: İstihdama, sosyal desteğe ve yardıma erişim sağlamak için akrabalık ve arkadaşlık gibi ilişkileri örtük ve zorunluluk olarak kullanırlar. Böylece ilk göçlerle kendiliğinden ortaya çıkan ilişki ağları, her bir göçmen ile artarak sınırsız bir şekilde sürdürülmektedir. Çünkü her bir göç eylemi kendini sürdürmek için gerekli olan toplumsal yapıyı yaratmaktadır (Massey, Arango, Hugo, Kouaouci ve Pellegrino, 1993, s. 449; Abadan Unat, 2002, s. 18-19).

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi zorunlu göç süreçlerinde belirli bir göç yolu ve ya göç süreci söz konusu değildir. Diğer bir ifade ile muğlaklık ve bulanıklık söz konusudur. Yabancı bir ülkeye ilk kez giden göçmenler için hayat ve gelecek bilinmezlikler ile dolu olacaktır. Bu göçmenler için, dilin, kültürün, temel ihtiyaç malzemelerinin, yaşam pratiklerinin, barınma, ulaşımın ve hayatı idame ettirme biçimlerinin öğrenilmesi yüksek düzeyde emek ve uzun zaman alan bir süreçtir. Bu bilgilerin en hızlı kazanım yolu, daha öncesinde deneyimlenmiş tecrübelerin aktarılması ile olmaktadır. Göç öncesinde ve göç sonrasında kurulan veya keşfedilen sosyal ağlar bireylerin bu bilgileri elde etmesini kolaylaştırmaktadır (Yalçın, 2004, s. 53-54). Bunun yanı sıra göçmenlerin sahip olduğu sosyal ağlar hedef ülkenin ve yerleşilecek şehrin belirlenmesinde karar alma süreçlerini de etkilemektedir. Araştırma bağlamında Suriyeli göçmenlerin göç tercihlerinde **sosyal ağları ve sosyal ağların gücünü sıkça kullandıkları** (8 kişi) bulgusuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra katılımcıların göç tercihlerinde *aile bireylerinin ve akrabalarının Türkiye’de bulunması*

(7) ve *arkadaş gruplarının varlığı* (1) hedef ülke olarak Türkiye'nin seçilmesinde etkili olan önemli birer faktör olarak karşımıza çıkmıştır. Araştırmada bazı katılımcıların henüz göç etmeden Türkiye'deki yaşam, göç süreci ve karşılaşılabileceği muhtemel durumlar hakkında bilgileri, daha önce bu süreçleri deneyimleyen akrabalarından ve arkadaşlarından edindikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra katılımcıların sahip oldukları sosyal ağlar, onların göç sonrasında Türkiye'de yaşamlarını kolaylaştırıcı tedbirlerin alınmasında yardımcı olabilmektedir. Aşağıda bazı katılımcıların yaşam deneyimlerine ilişkin katılımcı görüşleri sunulmuştur:

“Türkiye fikrini bende oluşmasında, benden daha önce gelen arkadaşlarımdan var olmasıdır. Onlar benden daha önce gelmişlerdi. Buradaki yaşamı ve durumlarını anlattılar. Benim kafamda bazı kaygılar vardı. Öncelikle bir dil problemi vardı. Dilini bilmediğiniz bir yerde her zaman yabancısınız demektir. Türkçe ise benim için öğrenmesi zor bir dil oldu. Ama onlar sayesinde buradayım. Onlar olmasaydı burada tek başıma gelemeydim. Bu işi de yapamazdım.” K18

“Savaşın başlamasından kısa bir süre önce Suriye'ye ailemin yanına dönmüştüm. Savaş başlayınca ailem Türkiye'ye akrabalarımızın yanına gitmeye karar verdiler. Onlar bizden daha önce gelmişlerdi. Burada ev kiralamış ve bazıları işe bile girmişlerdi. Ailece alınmış bir karar olduğu için biz de eşimle birlikte onları takip ettik. Geldiğimizde kalabileceğimiz bir ev vardı. Bizim için bir ev kiralamış ve eşyalar koymuşlardı.” K27

“Türkiye'ye geldik çünkü burada bizi destekleyebilecek akrabalarımız vardı. Mesela burada amcam var. Bizden daha önce gelmişti. Biz ise onun sayesinde buraya geldik. Farklı bir ülkeye gidebilirdik belki. Ama bilmediğimiz bir yerden çok bize referans olabilecek birinin varlığı bizim için önemliydi” K25

Katılımcıların göç sürecinde, Türkiye'nin hedef ülke olarak tercih edilmesinde etkili olan bir diğer faktör **kültürel yakınlıktır**. Kültürel yakınlık (*cultural proximity*), ortak bir kimliğin paylaşılması, aynı gruba ait olma hissi ve iki ülke arasındaki yakınlık derecesi ile ilgili bir kavramdır (Felbermayr ve Toubal, 2010). Farklı toplumların sahip oldukları kültürel öğelerin bir birine benzemesi ve toplumların geçmişe ilişkin ortak tarih, inanç ve değerlerin toplumların kültürel yakınlıklarını etkilemektedir. Kültürel yakınlık, bir yandan ortak bir kimliğin paylaşılmasında katkı sağlarken toplumların zaman içinde ikili tutumların ve duygu durumların evrimine ve ülkelerin çiftleri kültürel etkileşimlerinde olumlu yönde katkı sunmaktadır (Felbermayr ve Toubal, 2010). Arslan ve arkadaşlarının Gaziantep'teki Suriyeli göçmenlerin ekonomik ve toplumsal hayattaki durumlarını konu aldığı çalışmada, katılımcıların %43,6'sı Gaziantep halkı ile “kısmen” bir kültürel yakınlık ve uyum içinde bulunduklarını, %42'si ise Gaziantep halkı ile “tamamen” bir kültürel yakınlık ve uyum içinde bulunduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların sadece %14,5'i halkta kültürel ve sosyal uyum bağlamında bir yakınlık hissetmediklerini belirtmişlerdir (Arslan, Bozgeyik ve Alancıoğlu, 2017). Araştırmamızda ki katılımcı ifadeleri de bu bulguları destekler niteliktedir. Katılımcılardan **7 kişi** göç tercihlerinde kültürel yakınlığın, *uyum sağlamayı kolaylaştırıcı* bir etkisinin olduğunu vurgulamışlardır.

Katılımcıların bu düşüncelerinde Gaziantep'in daha öne Suriye'de yaşadıkları şehir olan Halep'e çok benzemesi, bu nedenle Gaziantep'i *küçük Halep* olarak adlandırmaları (5), *ortak yemek kültürüne* sahip olmalarının (1) ve *hoş görülme ev sahipliğinin* etili olduğu görülmüştür. Aşağıda bazı örnekler katılımcı görüşlerine yer verilmiştir:

“Biz direk olarak Türkiye'ye geldik. Çünkü Halep'teki gibiydi hayat burada, küçük bir Halep var burada. İnsanlar kibar ve anlayışlı, hepsinden önemlisi Müslüman bir toplum burası. İnsanların bir birleri ile iletişim kurması güç değil. Farklı iki dil olmasına rağmen kültür bir birine çok yakın. Aynı kelimeleri kullanıyoruz birçok ortak kelimemiz var.” K6

“Bunun yanı sıra biz Halepli olarak Türkiye'yi kendimize yakın görüyoruz. Kendimizden biri gibi. Hatta Halep'te iken, bu bağı her zaman yaşıyorduk. Burası da Gaziantep olarak küçük bir Halep bize göre. Hatta hatırlarsanız Gaziantep eskiden Halebin bir kazasıydı.” K14

“Ama Türkiye'nin Suriye'deki ile aynı olan kültürü, insanları yemekleri, iklimi bizim burayı seçmemizde etkili oldu... Suriye kültürü Türk kültürü ile çok yakındı bu ise Suriyelilerin Türkiye'ye uyum sağlamasını çok kolaylaştırdı. Düşünsenize hiç tanımadığınız dili, dini insanları yemekleri yabancı olan bir yerde olduğunuzu düşünün nasıl hissederdiniz kendinizi. Ama biz öle değildik. Uzun zamandır ayrı kaldığımız akrabalarımızı ziyarete gelmiş gibi hissettik. Çünkü ev sahiplerimiz bu şekilde davranıyordu bize...” K30

Yukarıda örneklerle vurguladığımız gibi ortak dini inançların ve yaşayış biçimleri, katılımcıların farklı dini inançların yaşandığı ülkelere göç etmesini de engelleyen bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra bazı katılımcılar *çocukları ve aile fertleri* konusunda endişelerinin bulunduğunu ve bu nedenle *onların geleceklerini düşünerek (2 kişi)* Türkiye'ye gelmek istediklerini ifade etmişlerdir. Müslüman bir ülkede İslamiyet'e ilişkin değerlerin bulunduğu bir ülkede büyümesini istediklerini vurgulayarak, bu durumun da Türkiye'nin hedef ülke olarak seçilmesinde ve farklı ülkeler göç edilmesini engelleyen bir faktör olarak karşımıza çıkmıştır. Katılımcılardan **K5** ve **K10**'un kendi yaşam deneyimlerini ve görüşlerine ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur:

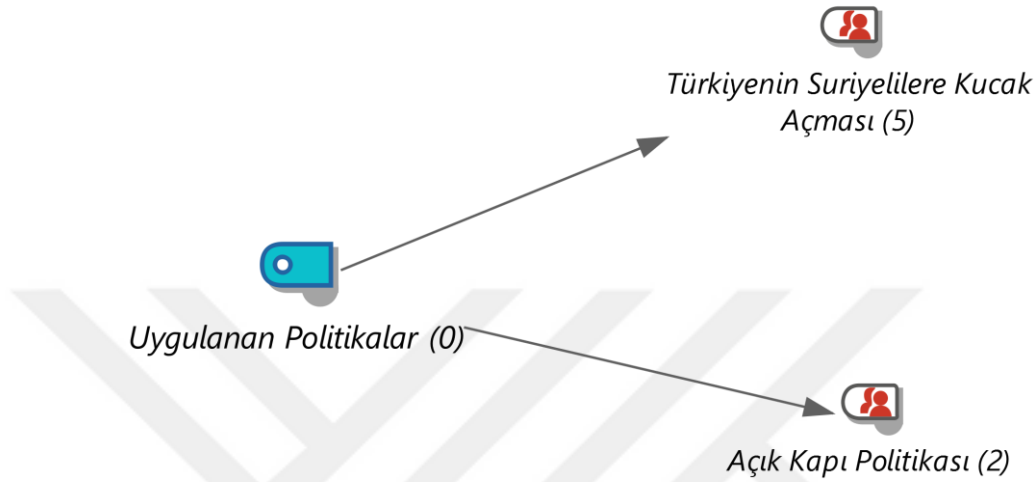
“Buradayım çünkü çocuklarımın gelecekleri konusunda endişelerim vardı. Bir de Almanya ve bir Avrupa ülkesine de gitme olanağım vardı ama gitmedim... Türkiye'yi seçtim. 3 tane küçük kızım var. Onların geleceği güvende olmayan bir ülkede yetişmelerini istemedim.” K5

“Dil konusunda endişelerim vardı. İlk olarak 6 ay kadar falan kalırsız diye düşündüm. Sonra da çalışmaya başladım. Daha sonar Almanya'ya gittim ve orada da 1 yıl kadar kaldım. Burada iş kurmak istedim ama şartlar oldukça zordu... Almanya'dayken Türkiye'nin daha iyi olduğunu anladım. Neticede Müslüman bir ülke burası. Çocuklarım Almanya'da kaybolup gitsin istemedim.” K10

3.4.1.2. Uygulanan Politikalar

Suriye'de İç savaşın başlaması ile birlikte başlayan göç akımlarının 2011 yılından itibaren artarak devam etmiştir. Kalabalık nüfus hareketlerinin yaşandığı bu büyük çaptaki bu göç dalgaları sonucunda, milyonlarca Suriyeli Türkiye'ye iltica etmiştir. İç savaştan kaçan yaklaşık 3,5 milyon

Suriyelinin Türk kültürü ile kültürel temasları bu süreçlerde yoğunlaşarak artmıştır. Göçmenlerin hedef ülke olarak Türkiye'yi seçmesinde, iç savaşın başlamasından itibaren **Türk hükümetinin uyguladığı politikalar (7) da** etkili olmuştur. Bazı katılımcılar *Türkiye'nin uyguladığı açık kapı politikası (2 kişi)* ve Suriyelilere *kucak açması (5 kişi)* ile bu en zor günlerinde destek gördüklerini ifade etmişlerdir (bkz. Şekil 31).



Şekil 31: Türkiye'yi Hedef Ülke Olarak Seçilmesinde Etkili Olan Faktörler: Uygulanan Politikalar

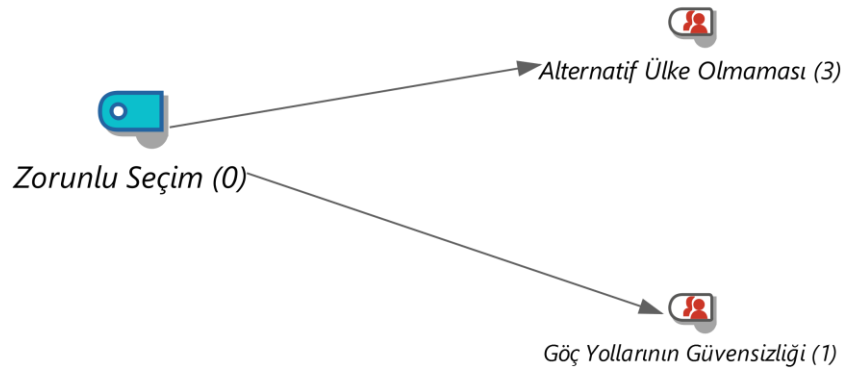
Aşağıda bazı katılımcı (**K19, K30**) görüşlerine yer verilmiştir:

“Türkiye’yi seçtik. Çünkü Türkiye diğer her hangi bir ülke gibi değildi. En zor günlerimizde bize kucak açtı. Kapılarını açtı. Bunun yanı sıra bazı akrabalarım ve arkadaşlarımda Türkiye deler. Farklı farklı şehirlerdeler. Farkı ülkelerde olanlar da var. Mesela Mısır’da olan var. Libya’da olan var ama hiçbir ülkede hükümet Suriyeliler için Türk hükümeti kadar yardımcı olmadı.” K19

“...Bunun yanı sıra, Türk hükümetinin açık kapı politikası bizler için bir can simidi oldu... Hükümet için gelenlerin Müslüman olması ve ya olmaması bir sorun veya problem teşkil etmiyordu. Bu herkes için geçeliydi. Önemli olan mazlum olması tehlikede olmasıydı... Türk hükümetinin bu tutumlarına minnettarız... Diğer Arap ülkeleri bunu yapmadı ama Türkler yaptı.” K30

3.4.1.3. Zorunlu Seçim

Bazı durumlarda ise hedef ülkenin seçiminde bir tercihten çok **zorunluluk (4)** etkili olabilmektedir. Araştırmamızda katılımcılar gerek *göç yollarının güvensizliği (1)* gerekse de göç edebilecekleri *alternatif bir ülkenin olmamasından (3)* dolayı zorunlu olarak Türkiye'yi seçtiklerini vurgulamışlardır (bkz. Şekil 32).



Şekil 32: Türkiye'yi Hedef Ülke Olarak Seçilmesinde Etkili Olan Faktörler: Zorunlu Seçim

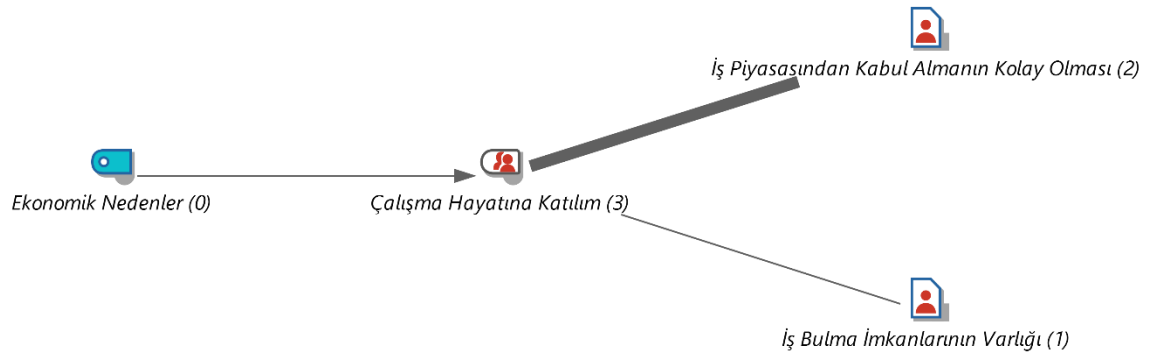
Örneğin, katılımcılardan **K2** ve **K5**, göç süreçlerinde Türkiye'yi göç etmelerinin bir tercihten çok bir zorunluluk olduğunu vurgulamaktadırlar.

"Aslında Suriye'den ayrılmak istemiyordum ama durum çok kötüydü. Gitmek zorunda kaldık. Can güvenliğimiz söz konusu olunca başka seçeneğimiz kalmadı. Zaten Türkiye'den başka seçeneğimiz de yoktu. Uzak bir yerlere gitmemiz gerekirdi. Bir parçamız orada kaldı. Biz ise burada kaldık." **K5**

"...Suriye'den kaçarken ilk olarak Lübnan gittik. Lübnan sınırında bize Lübnan'da uzun süre kalamayacağımız söylendi... Orada fazla kalamazdık. Bir tercih yapmalıydık. Bunun yanı sıra o zamanlarda Türkiye kapılarını bize açmıştı. Diğer ülkelerin bize yapmadığını Türkler yaptılar. Müslüman bir ülke bize kapılarını açmıştı. Bizim ise gidebileceğimiz başka bir yer yoktu." **K2**

3.4.1.4. Ekonomik Nedenler

Suriyeli göçmenlerin hedef ülke olarak Türkiye'yi tercih etmelerinde ön plana çıkan bir diğer tema **ekonomik nedenlerdir (3)**. Katılımcılardan iki kişi *iş piyasasında kabul almanın kolay olması (2)*, bir katılımcı ise *iş bulma imkânlarının varlığı (1)* nedeniyle Türkiye'ye göç ettiklerini ifade etmiştir (bkz. Şekil 33).



Şekil 33: Türkiye'yi Hedef Ülke Olarak Seçilmesinde Etkili Olan Faktörler: Ekonomik Nedenler

Konuya ilişkin katılımcı ifadelerinden örnekler aşağıda sunulmuştur:

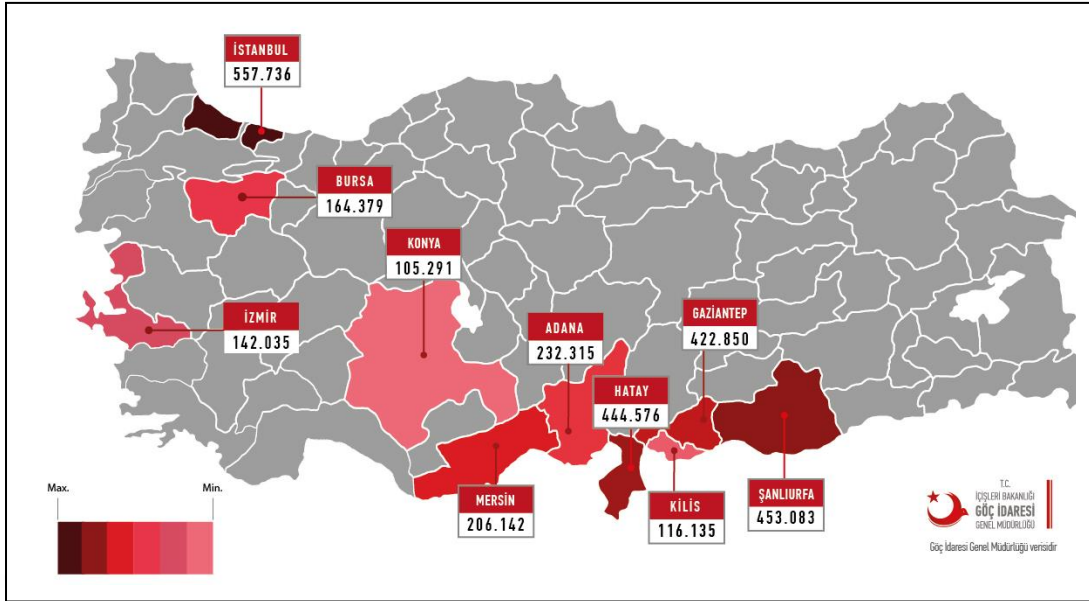
“Bunu yanında kötü insanlar olsa da insanlar çok iyi. İş piyasasında kabul almak bizim için önemliydi. Bunu da başardık. Halk toplum buna müsaitti.” K21

“Eskiden beri Suriyeliler Türklerle ticaret yapıyorlar. Bu nedenle halklar bir birine çok yakın. Buraya gelen insanların iş yeri açması da kolay iş bulması da. Bunu daha öncesinden biliyorduk. Bu da bizim buraya gelmemizi hızlandırdı doğrusu” K23

3.4.2. Suriyeli Göçmenlerin Yerleşim Yeri Olarak Gaziantep’i Seçme Nedenleri

Ulus ötesi göç süreçlerinde aynı etnik gruplardan olan bireyler, ev sahibi ülkelerin sahip olduğu yapısal ve sosyo-mekansal özelliklerinden dolayı, farklı yerleşim alanlarında kümelenme eğilimi göstermektedirler. Ulusötesi grupların, başka gruplardan ayrışarak kendi içerisinde kümelandikleri bu yeni alanlar, kentlerin sosyo-mekansal farklılıklarını ortaya koymaktadır (Knox ve Marston, 2014: 414). Böyle bir kümelenmenin göçmen grupların hayatlarını kolaylaştırıcı bazı pratik özellikleri bulunmaktadır: Örneğin, aynı etnik kökene sahip bireylerin oluşturdukları beşeri sermaye bireylerin günlük yaşamlarını kolaylaştırıcı bir etki sunmaktadır. Bu sermaye biçimi bireylerin sosyal ağları üzerinden inşa edilirken beslenme, barınma, çalışma gibi temel ihtiyaçların karşılanması adına bilgilerin paylaşıldığı ortak alanlar inşa edilmektedir. Yeterli düzeydeki gayri resmi ağlar, göçmenlerin yaşamlarını kolaylaştırıcı pratiklerin aktarılmasında da katkı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, ekonomik hayata katılım, çalışma ve iş bulma gibi konularda bu etnik grubun ağ özellikleri kullanılabilir.

Farklı kentlerde göçmenlerin kümelenme eğilimlerinde, her ne kadar itme ve çekme faktörleri etkili olsa da, çoğu zaman bu kümelenme eğilimlerinde göçmen grupların kendi kimliksel özelliklerini ve yaşam tarzlarını koruma arzusu yer aldığı değerlendirilmektedir (bkz. Knox ve Pinch, 2014; Knox, Marston ve Imort, 2016). Türkiye’deki Suriyeli göçmenlerin, Türkiye içerisindeki yerleşim alanları ve nüfusları değerlendirildiğinde, Suriyeli göçmenlerin büyük oranda Suriye sınırına yakın illeri (Mersin, Adana, Hatay, Kilis, Gaziantep, Şanlıurfa) tercih ettikleri görülmektedir (bkz. Şekil 34). Bu kümeleme eğiliminin temelinde, kültürel yakınlık, yakınlık hissinin, iş imkânlarının, zengin sosyal ağlar ve ilişki ağları etkili olduğu değerlendirilmektedir. Araştırma bulguları da bu durumu destekler niteliktedir.



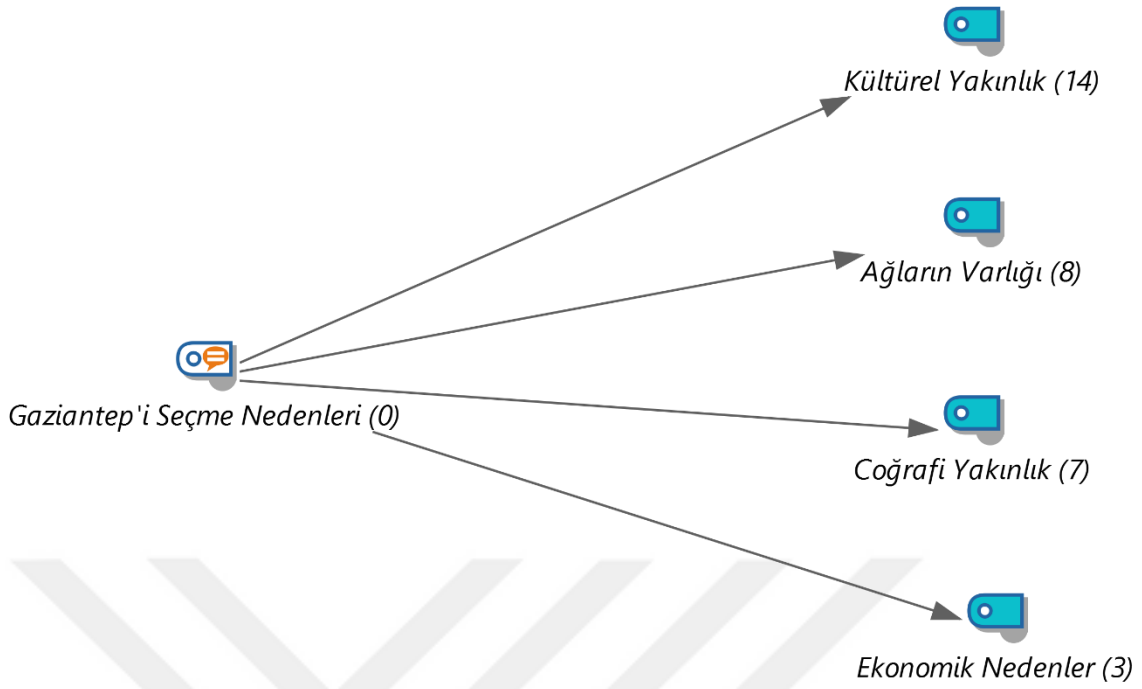
Şekil 34: Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Yaşadıkları İlk On Şehir (Nüfusa Göre)

Kaynak: (www.goc.gov.tr, 2019)

Öncelikle vurgulanması gerekli olan nokta, Suriyeli göçmenlerin yerleşim illerini tercih etme konusunda özgürdürler: 11 Nisan 2014 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunun 91 inci maddesi ile “geçici koruma” statüsüne ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Söz konusu kanun maddesine göre, “ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara” geçici koruma statüsü verilmesi kararlaştırılmıştır.

Kanun maddesi uyarınca, “28/04/2011 tarihinden itibaren Suriye Arap Cumhuriyetinde meydana gelen olaylar sebebiyle geçici koruma amacıyla Suriye Arap Cumhuriyetinden kitlesel veya bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşları ile vatansızlar ve mülteciler uluslararası koruma başvurusunda bulunmuş olsalar dahi geçici koruma altına alınmıştır” şeklinde düzenleme yapılarak mülteci ve sığınmacı konumundaki Suriyelilere “geçici koruma statüsü tanındığı açıkça ifade edilmiştir. 22/10/2014 tarihli Geçici Koruma Yönetmeliği uyarınca, Suriyelilere düzenlenen “Geçici Koruma Kimlik Belgesi” (Madde 22) ile Türkiye’de yasal olarak kalış hakkı sağlanmış (Madde 25), ikamet ve yerleşim izni ise illerdeki Valiliklerce karar verilmesine hükmolunmuştur (Madde 7).

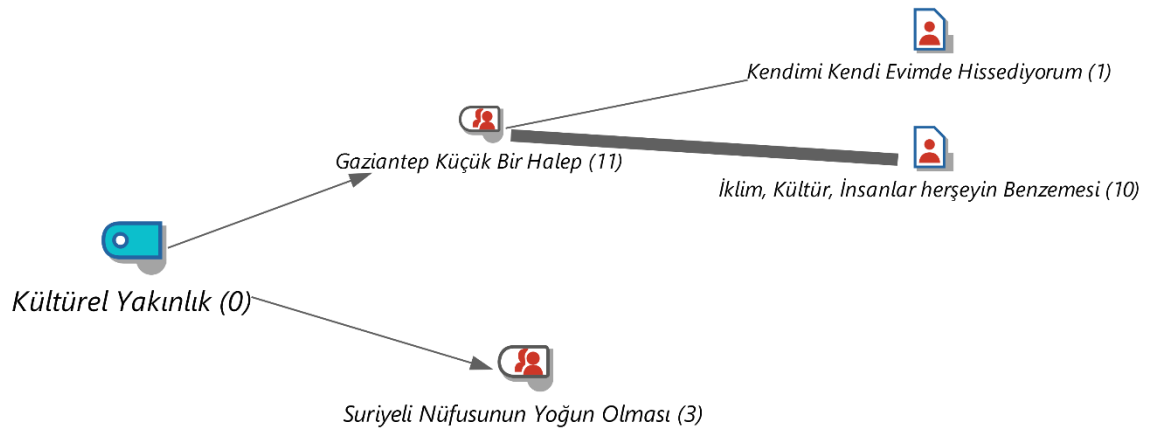
Bu nedenle Türkiye’de Suriyeli göçmenler kendi istedikleri illerde (valiliklerin onayı dâhilinde) ikamet etmekte özgürdürler. Araştırma bağlamında, Gaziantep ilinin yerleşim yeri olarak belirlenmesinde, (i) kültürel yakınlığın (14), (ii) katılımcıların Gaziantep’teki sosyal ağlarının (8), (iii) coğrafi yakınlığın (7) ve (iv) ekonomik nedenler (3) bulgularında ön plana çıkan temalardır (Şekil 35).



Şekil 35: Katılımcıların Yerleşim Yeri Olarak Gaziantep'i Seçmesinde Etkili olan Faktörler

3.4.2.1. Kültürel Yakınlık

Katılımcılardan birçoğu Gaziantep'in yerleşim yeri olarak seçilmesinde Gaziantep'teki sosyal hayatın ve kültürel yaşamın Suriye'de yaşadıkları şehir olan z olduğunu ifade etmişlerdir. On bir katılımcı mülakatlarda, Gaziantep'i “**Küçük Halep**” (11) olarak tanımlamışlardır. Ve katılımcılardan on kişi *iklim, kültür ve insanlara dair her şeyin bir birine çok benzediğine* (10) vurgu yaparken, bir katılımcı *Gaziantep'te kendisini evinde gibi hissettiğini* (1) ifade etmiştir (bkz. Şekil 36).



Şekil 36: Katılımcıların Yerleşim Yeri Olarak Gaziantep'i Seçmesinde Etkili olan Faktörler: Kültürel Yakınlık

Katılımcı görüşlerinden örnek ifadeler aşağıda sunulmuştur:

“Neden Gaziantep diye sorduğunuzda cevabım aslında açık. Gaziantep küçük bir Halep. Caddelerde sokaklarda dolaşırken her şey Halep e benziyor. Marketler, dükkânlar her şey benziyor. Her ne kadar ben Halep’te çok yaşamam da kendi kültürümüze ait birçok şeyi görmek beni yabancıymışım gibi hissetmeme neden olmuyor. Yemekler, insanlar, iklim çok benzer. Bunun yanında Müslüman bir şehirdeyiz.” **K9**

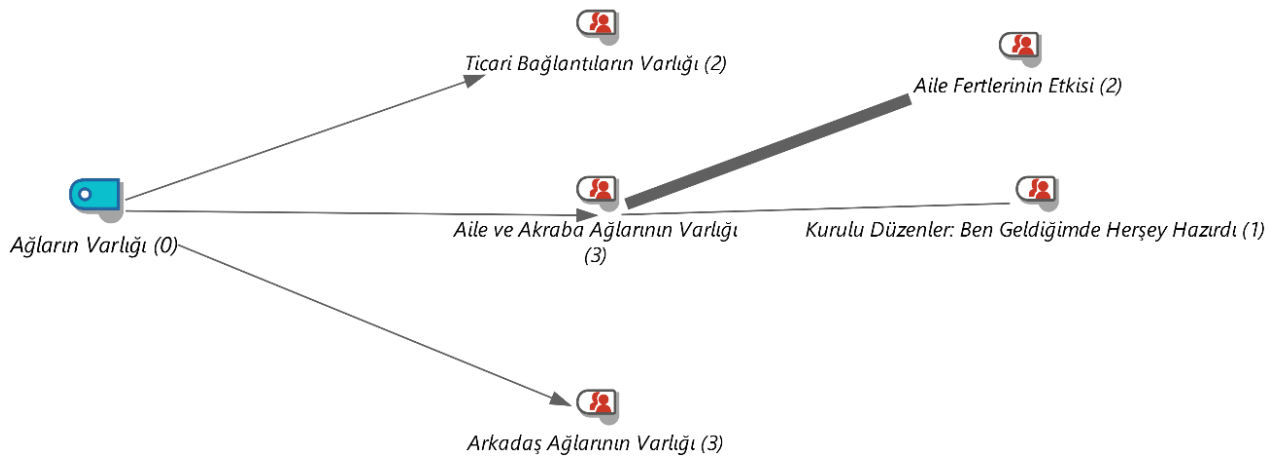
“Gaziantep’i seçmemizin en temel nokta. Halep ile nerede ise aynı. Sizde biliyorsunuz ki Gaziantep daha öncesinde Halep’in bir parçasıydı. Yemeklerden havasına suyuna kadar her şey benzerdi. Bu bizim için öncelikli faktördü.” **K30**

“Gaziantep’i seçme nedenim ise buradaki kültürün Suriye kültürüne yakın olmasıdır. Din ve kültür açısından ise benzerlikleri var. Sanki Halep’te yaşamaya devam ediyor muşuz gibi geliyor bazen. İnsanlar bizim insanlarımız, dil bizim dilimiz konuşulanları ise anlayabiliyorsunuz. Bu benim buraya alışma sürecini hızlandırdı.” **K10**

“Gaziantep’ten önce Türkiye’nin diğer bütün şehirlerini gezdim diyebilirim. Ama bu şehirler arasında Halep’e en çok benzeyen şehir Gaziantep’ti. Kültürel ve insanlar bir birine çok benziyor. İklimi bile bir birine çok yakın. Kendimi kendi evimde gibi hissediyorum. Ki Halep ile arasında sadece bir sınır var. Çok yakındayız.” **K29**

3.4.2.2. Sosyal Ağların Varlığı

Gaziantep’in yerleşim yeri olarak seçilmesinde etkili olan bir diğer faktör ise katılımcıların sahip oldukları **sosyal ilişki ağları (network)**’dır. Katılımcılar, savaş öncesi Suriye’den kurdukları *ticari bağları* (2 kişi), savaş sonrasındaki göçler ile ortaya çıkan *akraba ve aile bağları* (3) ve arkadaş ağları (3) vasıtasıyla Gaziantep hakkında bilgi alarak göç etmeye ve yerleşmeye karar verdiklerini ifade etmişlerdir (bkz. Şekil 36).



Şekil 37: Katılımcıların Yerleşim Yeri Olarak Gaziantep’i Seçmesinde Etkili olan Faktörler: Sosyal Ağların Varlığı

Katılımcıların Gaziantep şehrini tercihlerinde etkili olan sosyal ağlara ilişkin katılımcı görüşlerinden bazı örnekler aşağıda sunulmuştur:

“Savaş öncesinde kardeşim Gaziantep’de üniversite okuyordu. Bu nedenle göç sürecini ilk yönlendiren kardeşim oldu. Gaziantep’e ilk gelen oydu. Sonra ailem, annem ve babam ile diğer kardeşlerim geldi. Ardından da ben geldim. Başka bir şehre gitmedim. İlk olarak Gaziantep’e geldim.” **K17**

“Gaziantep’i seçme nedenimiz, ilk olarak amcamın burada olması, ikinci olarak, buranın Halep’e çok benzemesi, insanları, iklimi, evleri bile çok benziyor. Kendimi Halep’te gibi hissediyordum... Başka şehirlere de gittim. İstanbul’a, Mersin’e ama Gaziantep onlardan çok farklı. Burayı çok sevdim.” **K25**

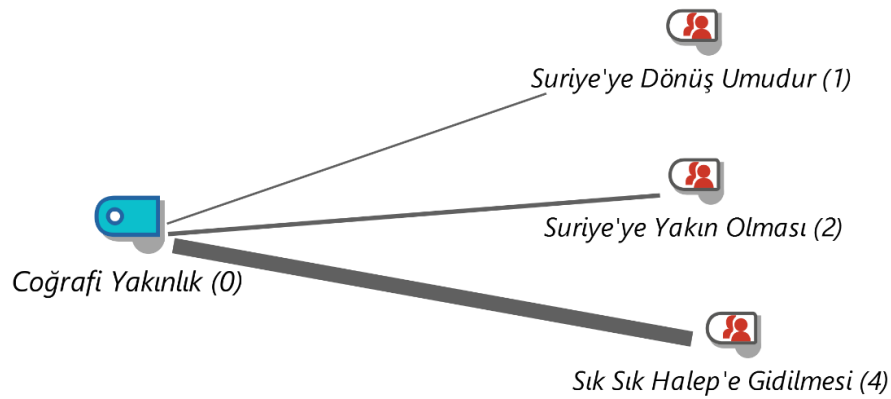
“Gaziantep’i seçmemde arkadaşlarımın çoğunun burada olması etkili oldu. Burayı daha öncesinde tanımıyordum, bilmiyordum. Arkadaşlarımın fikirleri sonrasında öğrendim. Burada bir iş bulabileceğimi düşünüyordum. Bu nedenle Gaziantep gelmeye karar verdim.” **K18**

“...Bunun dışında büyükbabam ticaretle uğraşıyordu. 1980’önceinde buradan tanıdığı insanlar vardı. Ve birçok arkadaşı vardı. İlk buraya geldiğimizde annem ve babam onları arayarak iletişime geçti. Buraya geldiğimizde ev kiralamak için bize yardım ettiler.” **K6**

“Gaziantep i seçmemizdeki temel nokta ise, çoğu akrabamızın ve tanıdıklarımızın burada olması. Bu nedenle burada bir yabancı gibi değiliz.” **K27**

3.4.2.3. Coğrafi Yakınlık

Katılımcıların yerleşim yeri olarak Gaziantep’i seçmelerinde Gaziantep şehrinin Suriye ile olan **coğrafi yakınlığı** (7) da etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Katılımcılardan (i) dördü sık sık Halep’e gidebilecek kadar yakın olması, (ii) birisi daha sonrasında Suriye’ye dönüş umudu, (iii) iki katılımcı ise Suriye ile olan sınır komşuluğu nedeniyle Gaziantep şehrinde yerleşme kararı verdiğini ifade etmiştir (bkz. Şekil 38).



Şekil 38: Katılımcıların Yerleşim Yeri Olarak Gaziantep’i Seçmesinde Etkili olan Faktörler: Coğrafi Yakınlık

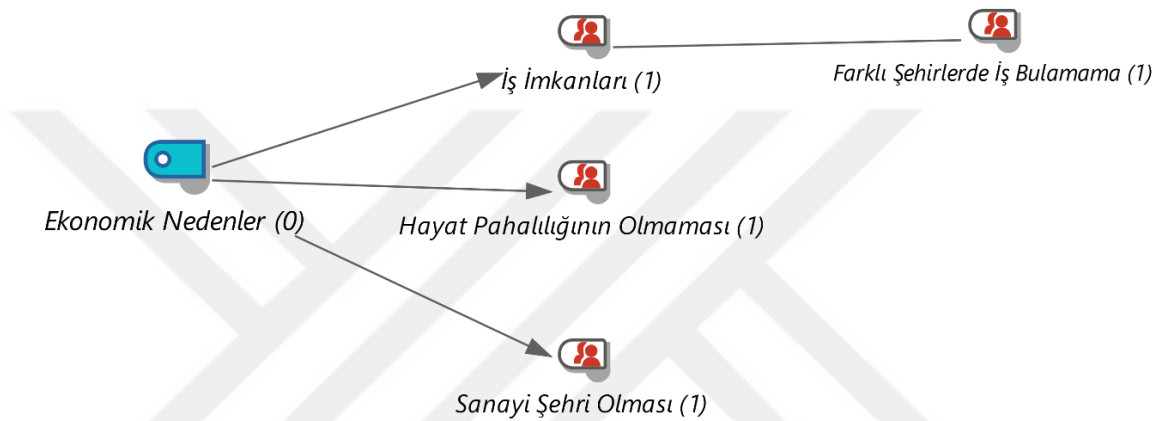
Katılımcı görüşlerinden örnek ifadeler aşağıda sunulmuştur:

“Gaziantep’e geliş sebem buranın Halep’e yakın oluşudur. Çevre de aynı gibi. Çok farklı bir yer değil. Mesela Ankara’ya da gittim. Ama orayı ve havasını sevmedim.” **K5**

“Gaziantep’i seçmemizde Halep’ yakın olması...” **K19**

3.4.2.4. Ekonomik Nedenler

Ancak araştırma bulguları açısından burada vurgulanması gerekli olan diğer bir önemli nokta; yerleşim yeri tercihlerde etkili olan tüm faktörler aynı anda birçok katılımcı üzerinde etkili olmaktadır. Örneğin, bazı katılımcılar, **ekonomik nedenler ile** Gaziantep şehrine yerleşmişlerdir. Araştırma bulgularına göre katılımcılar Gaziantep *farklı şehirlerde iş bulamama (1)*, *hayat pahalılığının olmaması (1)* ve *sanayi şehri olması* dolayısıyla Gaziantep’e yerleştiklerini ifade etmişlerdir (bkz. Şekil 39).



Şekil 39: Katılımcıların Yerleşim Yeri Olarak Gaziantep’i Seçmesinde Etkili olan Faktörler: Ekonomik Nedenler

Örneğin, katılımcı K2, her ne kadar Bursa’yı çok beğenmiş olsa da *iş imkânları bulunmadığı* için sosyal ağlarını kullanarak Gaziantep’teki yaşama ve çalışma koşulları hakkında bilgi aldığını ve daha sonrasında yerleşmesinde bu durumun etkili olduğunu ifade etmiştir. Bunu yanı sıra **K2**, ailesinden diğer göçmenlerin Gaziantep’e gelmesi konusunda etkili olduğunu da ifade etmiştir:

“Bursa’ya ilk gittiğimizde çok sevdik. Çok güzel bir yerdi. Orda yaşamak ve çalışmak istedik doğrusu. Ama bir iş bulamadım ve çalışamadım. Gaziantep deki durumları arkadaşlarım anlatmıştı. Buraya ziyarete geldim. Şanslıydım burada bir dükkân kiraladım. Ve güzel bir iş yeri kurmuş olduk. Ailemdeki her kez Gaziantep’te yaşıyor. Ailemdeki diğer insanların da Gaziantep’ gelmesi konusunda destekçi oldum.” **K2**

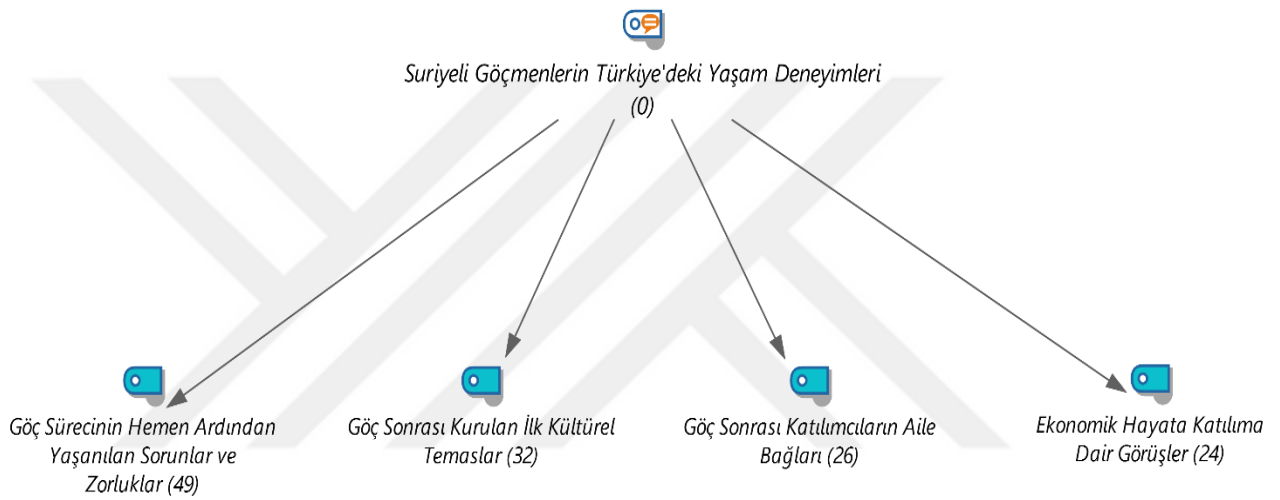
Bazı katılımcılar için ise *sanayi şehri olması (1)*, birinci tercih nedeni olarak ön plana çıkmaktadır.

Katılımcılardan, **K4** deneyimlerini şu şekilde ifade etmektedirler:

“Gaziantep sanayi bir şehir oldu için Gaziantep tercih ettim. Aslında Gaziantep Kilis’ten daha pahalı. Daha kalabalık, daha karmaşık ama burası bizim için yeni bir yaşama yeri oldu.” **K4**

3.5. SURİYELİ GÖÇMENLERİN GÖÇ SONRASI TÜRKİYEDEKİ YAŞAM DENEYİMLERİNE İLİŞKİN BAZI BULGULAR

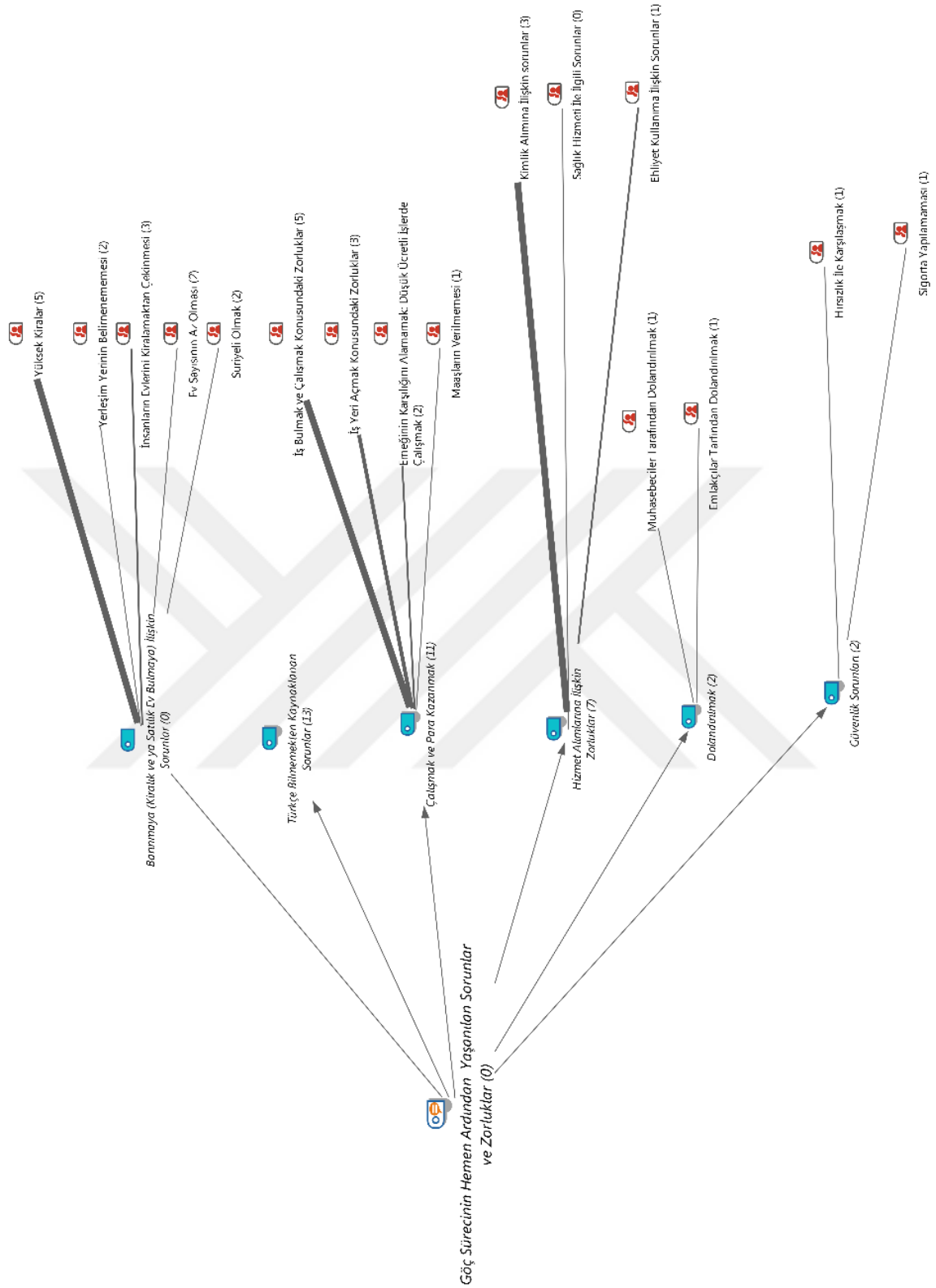
Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın ana konusunu aynı zamanda Suriyeli göçmenlerin girişimcilik deneyimlerini, planındaki faktörlerden biri olarak; Suriyelilerin Türkiye’deki yaşam deneyimleri hakkında bulgulara yer verilmiştir. Bu amaçla aşağıdaki temalarda sırasıyla, (i) Suriyeli göçmenlerin göç sonrası Türkiye’de yaşadıkları zorluklara, (ii) Türkiye’deki yaşamlarında ekonomik hayata katılım deneyimlerinin etkilerine, (iii) Türk kültürü ile olan ilk kültürel temaslarına ve (iv) göç sonrası katılımcıların aile bağlarına ilişkin bulgular sunulmuştur (bkz. Şekil 40).



Şekil 40: Suriyeli Göçmenlerin Türkiye’deki Yaşam Deneyimlerine Göç Sonrası Yaşam Deneyimlerine İlişkin Temalar

3.5.1. Göç Sonrasında Yaşanılan Sorunlar ve Zorluklar

Göç süreci, kendi içerisinde tehlikeler, zorluklar ve belirsizlikler barındırmasının yanı sıra, göç sonrası yeni bir ülkede yaşayan veya yaşamaya çalışan göçmenler için hayat birçok zorluklar ve sorunlar ile doludur. Bu sorun alanlarını genel olarak göç eden kişiye ve göç edilen yere ilişkin faktörler olarak sınıflandırmak mümkündür. Araştırmaya katılan katılımcılar açısından sorun alanlarını incelendiğinde, (i) *barınma (kiralık veya satılık ev bulmaya) ilişkin sorunlar (14)*, (ii) *Türkçe bilmemekten kaynaklanan sorunlar (13)*, (iii) *çalışma ve para kazanmaya ilişkin sorunlar (11)*, (iv) *hizmet alımlarına ilişkin sorunla (7)r*, (v) *dolandırılmak (2)* ve (vi) *güvenliğe ilişkin sorunlar(2) sorun alanlarına ilişkin ön plana çıkan temalardır (bkz. Şekil 41).*



Şekil 41: Katılımcıların Göç Sonrası Yaşandıkları Zorluklara İlişkin Bulgular

Göç sonrası yaşam deneyimleri arasında katılımcılar tarafından en sık karşılaşılan sorunların **başında barınma (kiralık veya satılık ev bulamamaya) (14)** ilişkin sorunlar gelmektedir. Suriyeli

göçmenler özellikle (i) *yüksek kiralardan* (5) ve (ii) *insanların evlerini kendilerine kiralamalarından çekinmesinden* (3) dolayı ilk zamanlarda çok sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra katılımcılar (iii) yerleşim yerinin belirlenemesin (2), (iv) kiralık ev sayısının az olmasından (2) ve (v) Suriyeli algısı (2) nedeniyle ilk zamanlarda birçok sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan **K19**, **K11**, **K2**'in *artan kira fiyatlarına* ve *ev sahiplerinin evlerini kiralamak istememesine* ilişkin görüşlerinden örnekler de aşağıda sunulmuştur:

“İlk geldiğimde bazı sorunlar vardı. Kiraların yüksek olması, bazı ev sahiplerinin Suriyelilere evlerini kiralamak istememesi de vardı...” K19

“Türkiye’de de zorluk yaşayabiliyoruz. Mesela kiralalar çok yüksek. Ev sahipleri anlayışlı ama kiralık ev sayısı az olduğu için talep te çok olduğu için kiralık fiyatları yüksek.” K11

“İlk geldiğimizde ev bulmak konusunda da zorluk yaşadık. Çünkü insanların da bir çekincesi vardı. Bize ev vermek istemiyorlardı. Ama ilk ev sahibimiz bize çok kolaylık sağlamadı. Daha fazla para istedi...” K2

Bazı katılımcıların deneyimleri daha da farklılaşmaktadır. Bu farklılaşmanın yaşam alanlarındaki yansımaları da bulunmaktadır: Daha öncelerde büyük ve geniş evlerde eşi ve çocukları ile yaşayan **K4**, Türkiye’de kaldığı 4 odalı evi toplam üç aile ile ortak olarak paylaşmak zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. K4, Suriye’deki yaşamı ile Türkiye’deki yaşamı arasındaki uçurumu ve Suriye’deki hayatı ile ilgili yaşadığı özlemi şu şekilde ifade etmektedir.

“12 kişilik büyük bir aileyiz. Şu an 3 aile aynı dairedemiz. Annem babam ve kız kardeşim eşi ve çocukları ile bizimle yaşıyorlar. 4 odalı bir dairede oturuyoruz... Bizim için zor oluyor ama burada yaşamak için buna mecburuz. Suriye’de de geniş 4 odalı bir evde oturuyorduk. Ama tek bir aile olarak kalıyorduk. Geniş avlusu olan bir Arap eviydi. Büyük bir bahçesi vardı. Büyük de bir fıskiye yaptırmıştım. Çok güzel günlerdi... O günleri çok özliyorum. Sanki dün gibi.” K4

Başka bir örnekte ise **K17**, yaşam alanlarındaki değişimi (Suriye’deki geniş yaşam alanlarından Türkiye’de bir oda bir mutfak apart dairesine geçişi) ve bu durumun yaşattığı hissi şu şekilde özetlemektedir.

“Evimiz geniş büyük bir apartmandı. Ve sadece akrabalarımız yaşırdı. Türkiye de ise normal küçük bir dairenin içerisindeyiz. Eskiden evimiz o kadar geniş ki tüm akrabalarımız ile birlikte rahatça oturma bilirdik. Çocuklar dışarıda rahat bir şekilde oynayabilirdi. İnsanları çok rahat misafir edebilirdik. Ama şimdi küçük bir evdeyim. Aslında bir kalıba konuşmuş gibi hissediyorum. Ama sıkışan bedenimiz değil ruhumuz”. K17

On üç katılımcı Türkiye’ye göç sonrası süreçte karşılaştıkları sorunlar ile aynı anda yüzleşmek zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir Katılımcılar ilk geldiklerinde Türkçe bilmedikleri için ev bulmak, iş bulmak gibi günlük hayat içerisindeki tüm faaliyetlere istedikleri gibi katılamadıklarını

vurgulamışlardır. Katılımcılardan **K18**, **K14** ve **K13** dil bilmemenin getirdiği zorluklar hakkındaki deneyimleri ve görüşlerine ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur:

“İlk geldiğimizde ki sorunlar herkesin yaşadığı sorunlardı. Kalacak bir yer bulmak, bir iş bulmak ve yaşamak... Ama dil başlı başına bir sorundu.” K18

“...her şeyine yabancı olduğunuz bir memlekettesiniz. Dil başlı başına bir problem. Türkçe bilmiyorduk. Ev tutamamıştık.” K14

“Geldiğimizden beri yaşadığımız problemlerin başında dil problemi var. Biraz Türkçe anlayabiliyorum ama tam olarak konuşamıyorum...” K13

Yukarıdaki örneklerin yanı sıra bazı katılımcılar yaşadıkları sorun alanları ile ilgili bazı özel deneyimlerine ilişkin bilgiler vermişlerdir. Örneğin katılımcılardan **K2** ve **K21**’in dil konusunda yaşadıkları sorunlara ilişkin görüşleri şu şekildedir.

“Burada yaşadığımız sorunlardan birisi dil bilmemek. Sanki gözleriniz görmüyor. İnsanların ne söylediğini bilmiyoruz. Anlamıyoruz. Çok zor bir durumdu.” K2

“Özellikle burada dil bilmemenin getirdiği büyük bir sorun var. Dağ olsanız içindeki söyleyemedikten sonra bir şey ifade etmiyor. Bu yüzden eski dostum Ahmet bana çok yardımcı oluyor. Kendisi bir Türkmen, 25 yıldır Suriye’de de birlikteydik. Burada da sağ olsun elimiz ayağımız oluyor. İnsanlar ile aramızı düzeltiyor. Ortaklık kurmamızı sağlıyor. Dilimiz ve kulağımız oluyor.” K21

Öte yandan, Suriyeli göçmenler Türkiye’deki yaşam deneyimlerinde karşılaştıkları zorluklar ile başa çıkma adına birçok pratik çözüm yolu geliştirilmektedirler. Başka birisinin dil konusundaki becerilerinden yararlanmak bu pratiklerden bir tanesidir. Örneğin, **K6**, dil bilmediği halde Suriye’deki annesinin yardımı ile Türkiye’de sorunsuz şekilde yaşadığını ifade etmiştir:

“2011 sonrasında Suriye’yi hemen terk etmedik. Birçok Suriyeli olayları izlemek ve görmek istedi. Su, elektrik ve yiyeceklere ulaşma gibi bazı sorunlar yaşadık. Enteresandır, benim annem Türkçe biliyor. Erkek kardeşim bir Türk’le evli. Annemin Türkçe bilmesi bizi birçok sorunla karşılaşmaktan kurtardı. Bir sorunumuz olduğunda annemi aradık (Gülüyor). Direk olarak çözüyor. Onun sayesinde Türkçe konusunda bir sorunumuz da olmadı...” K6

Bir başka katılımcı (**K21**) en yakın arkadaşının olan Ahmet sayesinde dil ile ilgili tüm sorunlarını çözdüğünü ifade etmiştir:

“...eski dostum Ahmet bana çok yardımcı oluyor. Kendisi bir Türkmen, 25 yıldır Suriye’de de birlikteydik. Burada da sağ olsun elimiz ayağımız oluyor. İnsanlar ile aramızı düzeltiyor. Ortaklık kurmamızı sağlıyor. Dilimiz ve kulağımız oluyor.” K21

Bazı katılımcılar ise ilköğretim döneminde bulunan çocukları sayesinde dil bariyerlerini aştıklarını ifade etmiştir:

“Çocuklar bu konularda bizden daha da yetenekli. Ben Türkçe öğrenemedim. Benim için çok zor geldi doğrusu. Ama benim oğlan öğrendi. Arkadaşları ile çok güzel konuşuyor. Burada

bizim tercümanımız aynı zamanda. İlkokula gidiyor ama üniversite okumuş gibi maşallah (gülüyor). ”K2

Çalışmak ve para kazanmak yaşanan sorunlar (11) göçmenlerin göç ettikten sonra Türkiye’de yaşadıkları sorunlardan bit tanesidir. Türkiye’ye ilk geldiklerinde *iş bulmakta ve çalışmak konusunda sorun yaşadıklarını* beyan eden beş katılımcının yanı sıra üç katılımcı *iş yeri açmak konusunda* birçok sorun yaşadığını ifade etmiştir. İş piyasasında kendisine bir iş bulabilen şanlı göçmenler ise *düşük ücretler ile çalıştığı için emeğinin karşılığının alamamaktan* (2 kişi) ve *hak ettikleri maaşlarının verilmemesinden* (1 kişi) dolayı zorluklar yaşadıklarını ifade etmiştir. Aşağıda konuya ilişkin örnek katılımcı ifadeleri sunulmuştur.

“Tarsus-Suriye ve Gaziantep’te böyle sorunlar yaşadık. Bizi seven insanlar da oldu ama... İş yerinde düşük maaş sıkıntısı var. Hak ettiğimiz maaşları alamıyoruz. Her gün 10-12 saat çalışıyoruz. Karşılığı bu olmamalı. Bu yüzden de yaşam kalitesi düşük oluyor. Öte yandan hükümet işle ilgili izin ve gerekli evrakları da istiyor.” K5

“Sonrasında iş bulmak ve bir işte uzun süre çalışarak para kazanmak çok zordu. Çünkü düşük maaşlar veriliyordu. Hiçbir şey bilmiyorduk.” K14

Araştırma bulgularında katılımcıların göç sonrasında yaşadıkları sorun alanlarından bir tanesi de, (i) kimlik almak (3), (ii) ehliyet almak ve (iii) *sağlık hizmetlerinden yararlanamamak* gibi **hizmet alımlarına ilişkin sorunlar** olarak karşımıza çıkmıştır. Örneğin katılımcılardan **K5**, sağlık sisteminde kendi sorunlarını Türk doktorlara anlatamadığı için (Türkçe bilmediği için) sorun yaşadığını vurgulamıştır. Katılımcılardan **K2** ise Türk doktoralar yerine Suriyeli doktorlara muayene olduğunu ifade etmektedir.

“Devlet hastanelerinde kimlik soruyorlar. Kimlik olmayınca da hastane kabul etmiyor. Çocuğum bile hasta olsa bakılmıyor. Ben Türkiye’de mülteci değilim. Burada iş yapıyor para kazanıyorum. Ayrıca hastanede dil sorunu olabiliyor. Doktor Arapça bilmiyor. Tercüman gerekiyor. Derdini tercüman aracılığıyla anlatınca da yine ekstrasından para vermek zorunda kalıyoruz. Bazı hastanelerin kendi tercümanları var ama onlar da el altından para almaya çalışıyor. Bir şey yapamıyoruz daha da kötü görünmemek için.” K5

“Sağlık sistemi de bizim için başka bir sorun oluyor. Doktora gitmek sıkıntılı bir süreç bu nedenle Suriyeli doktoralara gidiyoruz bizde. Hem daha az zahmetli hem de aynı işi yapıyorlar.” K2

Başka bir katılımcı sağlık hizmetlerinin yanı sıra ehliyet alma konusunda yaşadığı zorlukları şu şekilde ifade etmiştir (**K11**):

“Son olarak ehliyet sıkıntısından bahsedeceğim. Benim Suriye’den aldığım ehliyet var. Türkiye’den ehliyet almak kolay değil. Ama lazım da. Türk ehliyeti kullanmayınca ceza ödemek zorunda kalıyoruz. Bu da ciddi bir para kaybı demek. Bu da başlı başına bir sorun ve problem.” K11

Son olarak katılımcılardan iki kişi emlakçı (1) ve muhasebeciler(1) tarafından *dolandırıldıklarını* (2) ifade ederken, iki katılımcı da hırsızlık (1) ve sigorta yapımı(1) gibi *temel güvenlik sorunları* (2) ile karşı karşıya kaldığını beyan etmiştir.

3.5.2. Ekonomik Hayata Katılımın Katılımcıların Türkiye’deki Yaşamlarında Etkileri

Suriyeli göçmenlerin girişimcilik deneyimlerine ilişkin ayrıntılı bulgulara bölüm 4’te yer verilmiştir. Bu kısımda ise ekonomik hayata katılım tecrübelerinin katılımcıların Türkiye’deki yaşamlarına etkisi üzerine odaklanılmıştır.

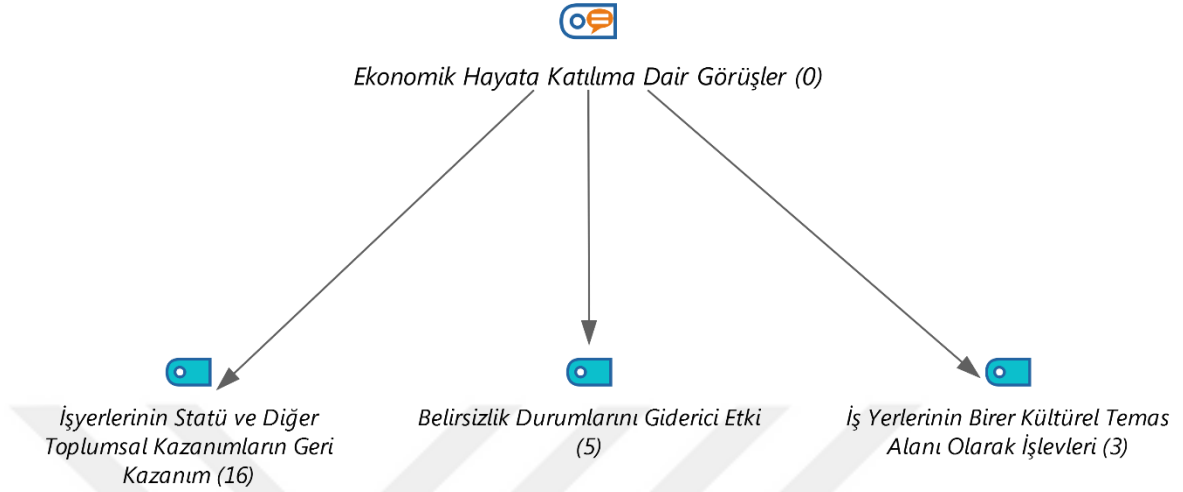
Gönüllü göçmenlerden farklı olarak, hangi ülkeye, nasıl, ne zaman, şartlarda göç edeceği belli olmayan mültecilerin yaşamlarında hedef ülkeye ilişkin nerede, nasıl, hangi şartlarda ne kadar yaşayacağına ilişkin belirsizlikler bulunmaktadır. Bu bakımdan mültecilerin gelecek odaklarının (genel olarak) belirsizlikler üzerine kurulmuş olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra mülteciler sahip oldukları statüleri, sınıfsal ayrıcalıkları, zenginlikleri, sosyal sermayeleri ve diğer tüm kazanımlarını tüm statü, rol özellikleri, terk etmek zorunda kaldıkları ülkelerinde bırakmışlar veya büyük oranda da bu kazanımlarını kaybetmişlerdir.

Araştırmanın bulgularında, Suriyeli göçmenlerin her ne kadar Suriye’deki kazanımlarını büyük ölçüde kaybetmiş olsalar da bazılarının ellerinde bulundurdıkları sermayeleri sayesinde diğer göçmenlere göre Türkiye’de hayata daha avantajlı başladıkları görülmüştür. Ekonomik anlamda güçlü olarak tabir edebileceğimiz “şanslı” mülteci adayları, var olan zenginliklerini göç ettikleri ülkelere transfer edebilmişlerdir. Şanslı göçmenlerin, sahip oldukları bu ekonomik güç bir yandan “güvende olma” duygusunu desteklerken bir yandan ekonomik hayata katılım adına, bireyleri teşvik edici önemli etken olarak karşımıza çıkmıştır. Çünkü ekonomik hayata katılım süreci temelinde sermayenin yer aldığı sonucunda kazanmanın veya kaybetmenin riskli bir girişim sürecidir. Ancak katılımcıların çoğunun bu riski göze aldıkları görülmüştür.

Suriyeli göçmenleri Türkiye’de ekonomik hayata katılımında etkili olan faktörler ise para kaynaklarının azalması veya tükenmesi, hayat pahalılığı, gelecek konusundaki belirsizlikler ve toplumsal beklentiler gibi zorlayıcı koşulların varlığıdır. Bunun yanı sıra başarılı olma arzusu, risk alabilme becerisi, girişimsel yatkınlık gibi bazı bireysel bazı özellikler de mültecilerin ekonomik hayata katılımlarında etkili olduğu görülmüştür.

Araştırma bağlamında araştırmaya katılan katılımcıların ekonomik hayata katılımlarının Türk kültürü ile olan etkileşim ilişkisine katkısı bağlamında sorular sorulmuştur. Katılımcılar büyük bir çoğunluğu, ekonomik hayata katılım tecrübelerinin, Türkiye’deki günlük hayatta da büyük bir etkisi olduğunu vurgulamışlardır: Katılımcılar, *(i) savaş döneminde kaybettikleri statüleri ve*

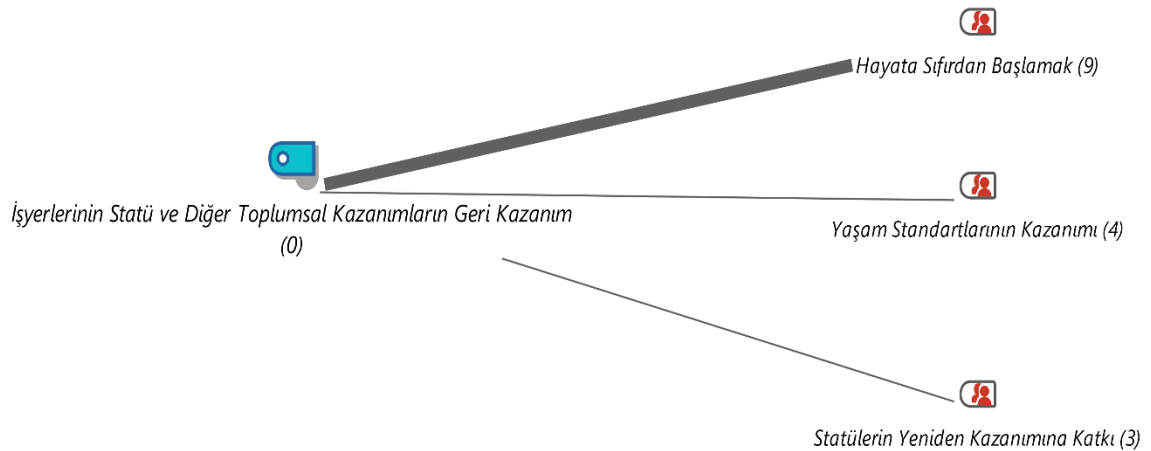
diğer toplumsal kazanımlarında (16), (ii) belirsizlik durumlarını giderilmesinde (5) ve (iii) her iki kültür için bir paylaşım alanı oluşturulmasında (3) ekonomik hayata katılımın önemli bir etkisi olduğunu vurgulamışlardır (bkz. Şekil 42).



Şekil 42: Katılımcıların Ekonomik Hayata Katılımının Deneyimlerinin Türkiye’deki Yaşamlarında Etkilerine Dair Görüşleri

3.5.2.1. İşyerlerinin Statüleri ve Diğer Toplumsal Kazanımların Geri Kazandırılmasına Katkısı

İç savaş ve iç savaşın ardından yaşanan göç süreciyle, Suriyelilerin yaşamları önemli ölçüde değişmiştir. Göçmenler, Suriye’de sahip oldukları statüleri, sınıfsal ayrıcalıkları, zenginlikleri, sosyal sermayeleri ve diğer tüm kazanımlarını hedef ülkelere taşıyamamış veya büyük oranda da bu kazanımlarını kaybetmişlerdir. Bu bağlamda katılımcılar, savaş döneminde kaybettikleri statüleri ve diğer toplumsal kazanımları, ekonomik hayata (başarılı) katılım yolu ile yeniden belli bir ölçüde kazanmış veya kazanılmaya çalışmaktadırlar. Bazı katılımcılar ekonomik hayata katılım sayesinde Türkiye’de hayatlarına sıfırdan başladıklarını (9) vurgulamışlardır (bkz. Şekil 43).



Şekil 43: İşyerlerinin Statüleri ve Diğer Toplumsal Kazanımların Geri Kazandırılmasına Katkısına Dair Bulgular

Örneğin *hayata sıfırdan başladığını* ifade eden **K2**, **K22** ve **K4**, hayatlarındaki değişimi şu şekilde ifade etmektedirler:

*“Suriye’de sıradan bir hayatımız vardı. Çocuklarımızla vakit geçirirdik. O kadar. Suriye’de ekonomik durumumuz iyidir. Ekonomik sorunlarımız yoktu. Hiçbir sorun yok. Türkiye’de ise her şeye sıfırdan başladık. Çalışıyoruz ama burada masraflarımı ancak yetiştiriyoruz. Buradaki bütün insanlar (Suriyeliler) aynı durumdalar. “ **K4***

*“Suriye’de süper de lüks bir evimiz vardı. Hayatımız lüks içindeydi. Gerçekten iyiydi. Türkiye’de ise ortalama evimiz var. Suriye’de evimiz bize aitti, burada ise kirada yaşıyoruz. . Suriye’de krallar gibi bir yaşantım vardı. İnanın bana bu şekil de idi. Ama burada artık kral değilim.” **K22***

*“..Bunun yanı sıra burada hayata sıfırdan başlamak zorunda kaldık. Halep’te zirvedeydim. Evlerimiz arabalarımız iş yerlerimiz vardı. Burada ise hiç biri bize ait değil. Kirada yaşıyoruz... Biz arafta yaşıyoruz. Ne Suriye ye dönebiliyoruz. Ne de Türk vatandaşlığına geçebiliyoruz. İkinin arasında bir yerdeyiz.” **K2***

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi katılımcılardan **K2**, Suriye’deki hayatına ilişkin kazanımlarının çoğunu kaybetmiş ve Türkiye’de hayata yeniden başlamak zorunda kaldığını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra kendisini, kendi deyimi ile “*arafta*” olarak tanımlamaktadır. İki farklı kültür iki farklı toplum arasında kalan, **K12** için gelecek yaşam daha da belirsizdir: Mülakatlarda katılımcının, Türk vatandaşlığına kabul edilmemek ve bir anda geri dönmek zorunda kalmak konusunda kaygılar yaşadığı görülmüştür. Mülakatlarda **K12**’nin yaşadığı korkunun genel anlamda diğer katılımcılar arasında da var olduğu görülmüştür. Katılımcılar açısından bu durum, “yeni bir hayatın” başlangıcıdır ancak katılımcılar bu “hayatın” ne kadar süreceği konusunda endişeleri bulunmaktadır.

Suriye’de ekonomik olarak “çok iyi” seviyede olduğunu ifade eden bazı katılımcılar, sahip oldukları *sosyo-ekonomik statüye ilişkin tüm kazanımlarını* (3) savaş nedeniyle kaybettiklerini ve Türkiye’de ekonomik hayata katılım ile bu kazanımları yeniden elde etmeye başladıklarını ifade etmişlerdir. Bu bulgulara ilişkin katılımcı ifadelerinden bazı örnekler aşağıda sunulmuştur:

*“Suriye’de krallar gibi bir yaşantım vardı. İnanın bana bu şekil de idi. Ama burada artık kral değilim. Hayata bir çocuk gibi yeniden başladım” **K21***

*“Suriye’de, aylık gelirim 4000 doladı. Ben 13 personeli olan bir şirketin sahibiydim. İşlerimiz çok iyiydi. Kazancımız da yerinde idi. Savaşla her şeyi kaybettim. Orada bir patrondum. Buraya geldiğim de ise hiçbir şeydim. Şimdi ise küçük bir patronum.” **K10***

*“Suriye’de içecek paketlemelerini üreten bir fabrikam vardı. İçtiğiniz, her hangi bir sıvı şişesinin kutusunu biz ürettiyorduk... Suriye’de ekonomik durumumuz çok iyiydi. Ortalama bir sayı söyleyemem ama çok iyi diyebilirim. Fabrikamızda 40 işçimiz vardı. Türkiye ’ile de ticaret yapıyordum. Bazı materyalleri alıyor bazılarını ise Türkiye’ye satıyordum. İstanbul’da olan bir şirket ile düzenli ilişkilerim vardı... Burada ise şükürler olsun bir kafemiz var. Para kazanabiliyoruz. Ortalama bir Türk vatandaşından iyi durumdayız.” **K22***

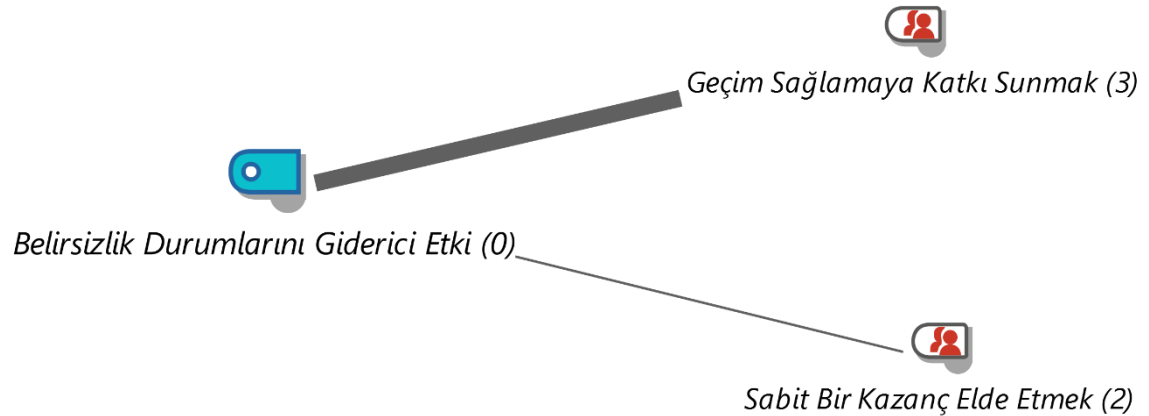
Araştırma bulgularında ekonomik hayata katılım, kaybedilen statü kazanımlarının yeniden kazanılmasında katkı sunarken, kaybedilen **yaşam standartlarına ilişkin yeniden kazanımı (4)** adına da katkı sunduğu görülmüştür:

“ Savaşın başlaması ile her şeyimizi bırakıp kaçmak zorunda kaldık. Biraz bekleyip elimizdekileri nakitte çevirmek satmak istedim. Ama başarılı olamadım. Evim, arabam fabrikam ve geri kalan her şey yağmalandı çalındı... Buraya geldiğimiz de sıfırdan başladık. İlk geldiğimizde birkaç ay akrabalarımızda kaldık. Bir iş bulup çalıştım. Ama ne kadar çok çalışsam da çok düşük paralar kazanıyordum. İki yıl boyunca gece gündüz çalıştım. Sonrasında burayı açtım. Şükürler olsun iyi kazanıyoruz. Artık kiralık bir evimiz var, iyi kötü bir arabamız var. Tatil yapabiliyor ailem ile birlikte bir yerlere pikniğe gidebiliyoruz..” **K24**

“Suriye’den geldikten bir yıl sonra elimizdeki tüm para bitmeye başlamıştı. Burada hayat çok pahalı, dolar her geçen gün artıyor. Kiralar da yükseliyor. Elimizdeki para ile bir iş kurmam gerekli idi, borç aldım biraz. Ailemdeliklerden diğerleri yardım ettiler. Sonrasında burayı açtık. İyi ki açmışız. Şükürler olsun iyi kazanıyoruz. Eski mahallemizden taşındık. Kızım burada üniversiteye başladı (özel üniversite). Diğer çocuklarım da okullarına gidiliyorlar. Suriye’deki yaşamımla arasında çok fark var ama buna binlerce şükür.” **K2**

3.5.2.2. Belirsizlik Durumlarını Giderici Etki

Araştırma bulgularına göre Suriyeli göçmenlerin ekonomik hayata katılımları, bir yandan da (i) göçmenlerin geçimlerini sağlamalarında (3) ve bir yandan(ii) sabit bir kazanç elde etmelerinde (2) hayatlarında var olan (iii) belirsizlik durumlarını giderici bir rol (5) oynamaktadır (bkz. Şekil 44).



Şekil 44: Ekonomik Hayata Katılımın, Katılımcıların Yaşamlarındaki Belirsizlik Durumlarını Giderici Etkisine İlişkin Bulgular

Katılımcılardan **K5**, çalışma hayatını katılımına ilişkin sorulara cevaplar verirken, çalışmanın bir zorunluluk olduğuna ve gelecek kaygılarını azaltan bir etkisi olduğuna vurgu yapmaktadır.

“Türkiye’deki ekonomik durum o kadar da kötü değil. Orta halli. Ne çok iyi ne de çok kötü. Eğer buradaki restoran gibi bir restoranı Suriye’de işletmiş olsaydım çok daha fazla para kazanıp, daha zengin olabilirdim. Şu an günlük yaşam giderlerimizi bile karşılamakta

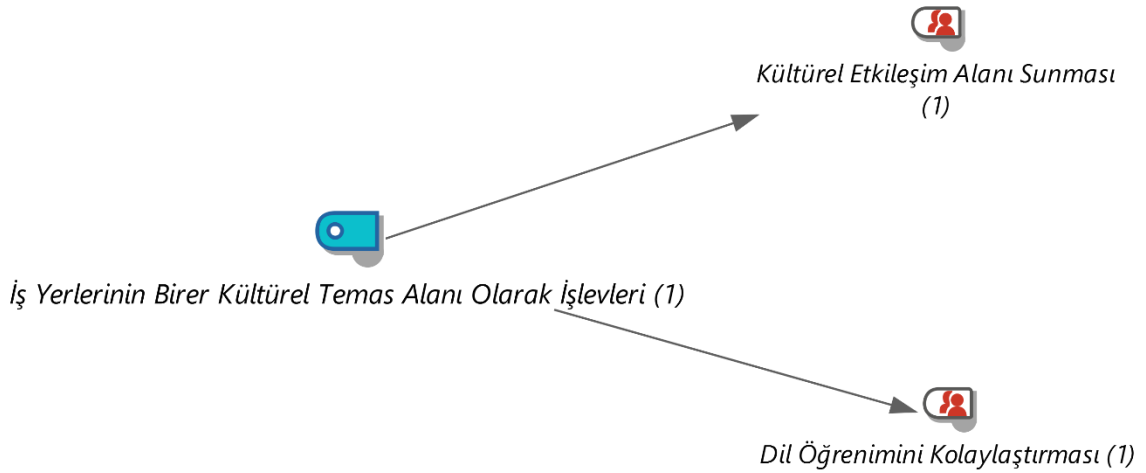
zorlanıyorum. Her gün net bir kazancımız da olmuyor. Bazen zarar yaptığımız günler de oluyor. Ama şunu biliyorum ki bir işim var ve çalışıyorum. Gelecekte daha da umutluyum.”

K5

3.5.2.3. İşyerlerinin Birer Kültürel Temas Alanı Olarak İşlevleri

Göçmenlerin ekonomik hayata katılımı her iki kültür arasında kurulan ilişki ağları ile karşılıklı uyumu süreci desteklenebilmektedir. Ancak karşılıklı uyumun aksine rekabet ve statü mücadelesi, kaynakların özellikle de kıt kaynakların paylaşımı sürecinde etnik ilişkilerde her zaman var olması beklenen bir durumdur. Etnik ilişkilerin doğal bir tarihsel döngüsünün varlığına inanan Brown’a göre, belirli gelişim döngülerinin basamakları bulunmaktadır. Bu basamakların, sırasıyla (i) ortak yaşama ilişkin ilk karşılaşmalardan, (ii) çatışmanın ortaya çıkması, (iii) geçici uzlaşma, (iv) statü için mücadele takip etmektedir. Etnik ilişkiler ile ilgili farklı bir yaklaşım geliştiren Stanley Lieberson’a göre etnik ilişkilerin gidişatını belirlemekte en önemli faktör, dâhil grupların göreceli gücüdür. Üstünlük ilişkisine dayalı iki popülasyon aynı habitatta yaşamaya başladıkları zaman (ama tek bir ekonomik politik veya sosyal düzeni paylaşmadıkları durumda) her bir grup etkileşimden önce aşına oldukları düzeni koruma çabası sergilemektedirler (Berry ve Tischler, 1978, s. 152-155). Diğer bir ifade ile var olan kıt kaynaklar üzerine kurulu üstünlük mücadelesi çatışma durumunun nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Günümüzde Suriyeli göçmenler ve Türkler arasında bariz çatışmalar görülmemektedir. Bu durum ilerleyen zamanlarda etnik ilişkilerin ve kültürel karşılaşmanın gereği olarak Türk toplumu ve Suriyeli göçmenler arasında temel kazanımlarını kaybetme korkusuna dayalı bir çatışma durumunun veya algısının olmayacağı anlamına gelmemektedir.

Araştırmaya katılan katılımcılardan birisi, ekonomik hayata katılımlarının kültürel etkileşim sürecini destekleyici etkisine vurgu yaparak, işletmelerinin Suriye kültürünün Türklere tanıtılmasında iş yerlerinin önemli bir katkısı olduğunu (i) *her iki kültür için bir paylaşım alanı sunması* (1) olduğunu, bir katılımcı ise (ii) *dil öğrenimini kolaylaştırıcı* (1) etkisi nedeniyle *işyerlerinin birer kültürel temas alanı olarak işlevlerinin* (2 kişi) bulunduğunu vurgulamışlardır (bkz. Şekil 45).



Şekil 45: İşyerlerinin Birer Kültürel Temas Alanı Olarak İşlevlerine İlişkin Bulgular

Katılımcı görüşlerinden örnekler aşağıda sunulmuştur.

“Soframız herkese açık. Türkler de geliyor, Suriyeliler 'de Iraklılarda. Ancak. Bizim yemeklerimiz Suriye kültürüne ilişkin yemekler. Buraya gelen herkes kendisinden bir şey buluyor. Kendi ağız tadından bir şeyler. Bence kültürleri birleştiriyor.” K8

Başka bir örnekte, kurmayı planladığı kafenin ismini daha önceki yerleşim yeri olan Halep adını vermek isteyen bir katılımcı, kendi kültürel bağlarını bu şekilde taşımak istediğini vurgulamıştır (K10):

“Arkadaşlarım bana bu isimde bir kafe açmanın iyi olmadığını söyledi ama ben inanıyorum ki güzel şeyler olacak. Almanya'dayken Halep'i çok özlemiştim. Kendi kültürümle bağımın bir sembolü olarak bu ismi seçtim. Türkler geliyorlar, Halep'i anlatıyorlar onlarda, seviyorlar da...” K10

Kültürel temaslar bağlamında, Suriyeli göçmenlerin ekonomik hayata katılım süreçleri ve girişimcilik deneyimleri, Türk kültürü ile olan kültürel ilişkilerini ve kültürleşme süreçlerini destekler niteliktedir. Öncelikle, Suriyeli göçmenlerin Türk ekonomisinde katılımı, kendi asgari gerekliliklerini destekleyebilecek bir yaşam standardına erişmesine katkı sağlamaktadır. Bunu yanı sıra ekonomik hayata katılım göçmenlerin, kaybedilen statü, rol ve kazanımların yeniden kazanımında ve ev sahibi toplum üyeleri ile (Türk vatandaşları ile) ortak yaşam standartlarına ulaşmasına katkı sağlamaktadır. Ekonomik hayata katılımın üçüncü belki de en önemli katkısı ise, Türkler ile Suriyeliler arasında “var olan” veya “var olması muhtemel bir” çatışmanın engellenmesinde ve “eşitsizlik” algısının kırılmasında katkı sunmasıdır. Diğer bir ifade ile sağlıklı olarak inşa edilen bir ekonomik hayata katılım süreçleri, kültürel etkileşim süreçlerinin de sağlıklı olarak yönetilmesine de katkı sunacağı değerlendirilmektedir.

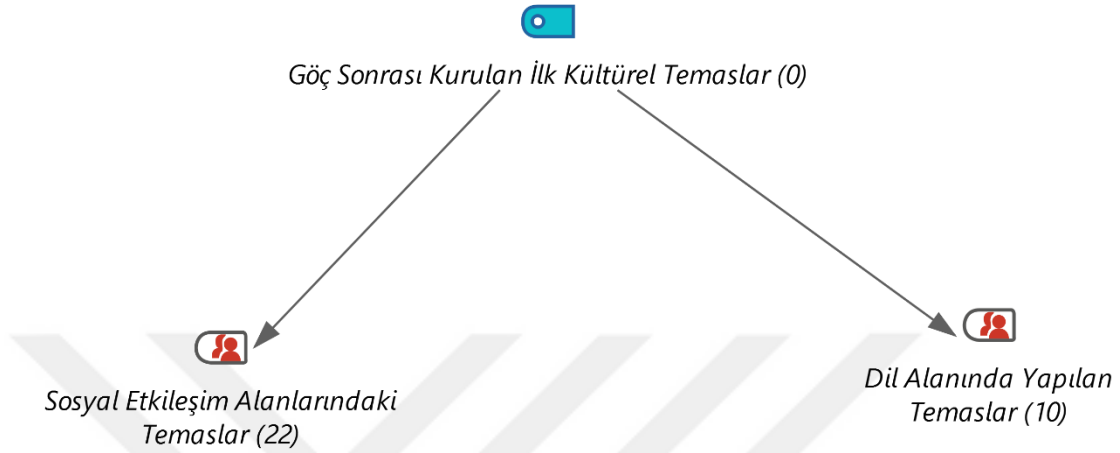
3.5.3. Göç Sonrası İlk Kültürel Temaslar

Göç sürecinde ve sonrasında ev sahibi ülke kültürü ile göçmenlerin sahip oldukları kültürler karşılıklı olarak etkileşime girmektedir. Bu süreçte bazı göçmenler açısından kendi kültürel değerlerinden ve normlarından tamamen uzaklaşarak ev sahibi ülkenin kültürel değerlerinin ve normlarının benimsenmesi ile bir *asimilasyon süreci* ne dönüşebileceği gibi, iki kültürün bir biri ile temasları sonucunda bir *kültürleşme süreci* de yaşanabilmektedir (Kim, 2002). Herhangi bir toplulukta olduğu gibi mülteci topluluklarını oluşturan bireylerin çevreleri ile paylaştıkları değerler, inançlar ve sosyal ilişki biçimleri eşit değildir. Topluluk içerisinde bazıları geride bıraktıkları topluma karşı diğerlerinden daha marjinal olma eğilimindedir. Bu nedenle mültecilerin yeniden yerleşim aşamasında deneyimledikleri sorunlar, onların menşee ülke ile duygusal bağlarından, geçmişlerine bağımlılıklarına kadar uzanabilecek geniş bir yelpazeden kaynaklanabileceği gibi, yeniden yerleşim süreci mültecilerin kendi ülkelerindeki marjinalite derecesi veya göçmen grupların kültürel temas süreçlerindeki etkileşimlerinden de etkilenebilmektedir. Bu süreçlerde göçmenleri, kendilerini çoğunluk olarak gören marjinal gruplardan, olaylara tepki sunan keder gruplarına, entegrasyon ve asimilasyon heveslisi gruplardan, devrimci aktivistlere kadar bir çok biçim almasında göçmenlerin sahip oldukları kimliksel yapılar, etkili olmaktadır (Kunz, 1981, s. 42-43). Bunun yanı sıra bazı durumlarda göçmen grupları farklı kültürleşme (*akültürasyon*) biçimleri gösterebilmektedirler. Örneğin, (i) bazı göçmenler ev sahibi kültüre büyük oranda adapte olabilir (*integration*), (ii) tamamen ev sahibi kültürü tercih edebilir (*assimilation*), (iii) kendi kültürel değerlerini koruma adına, ev sahibi kültür ile çok az düzeyde temasa geçebilir (*separation*) veya (iv) sahip olduğu kendi kültürel değerlerini kaybedebilir; ev sahibi kültüre ilişkin değerleri ve normları da benimsemeyebilir (*marginalization*). Göçmen grupların sergiledikleri bu stratejilere karşın, daha baskın olan ev sahibi kültürler ise, (i) çok kültürlülük (*multiculturalization*), (ii) eritme potası (*melting pot*), (iii) ayrımcılık (*segregation*), (iv) sınır dışı etme (*exclusion*) gibi stratejileri de sergileyebilirler (Berry, 2005).

Bu bağlamda yaşanan ve deneyimlenen kültürel temaslar, göçmenlerin sahip oldukları kimliksel özelliklerden etkilenebildiği gibi, göçmenlerin kendi kültürel bağları ve kültürel normlara karşı bağlarından da etkilenebilmektedir. Ancak burada unutulmaması gerekli olan nokta kültürel temaslarda etkileme ilişkisinin karşılıklı olduğu veya olabileceğidir. Bu nedenle ev sahibi ülkenin kültürel değerlerinin baskın/dominant olması veya olmaması iki kültür arasındaki kültürel temasları da etkileyebilmektedir.

Araştırma sürecinde Suriyeli göçmenlerin Türk kültürü ile olan ilk kültürel temaslarına ilişkin bulgulara ulaşabilmek amacıyla katılımcılara bazı sorular yöneltilmiştir. Bu bağlamında birçok

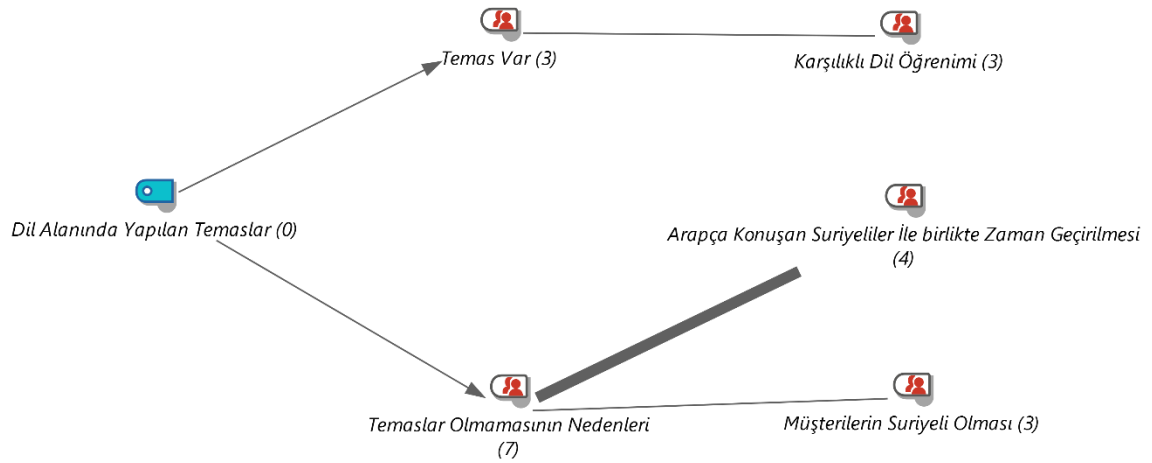
katılımcı Türk kültürü ile olan temaslarında, en çok (i) *sosyal etkileşim alanında temaslarda* (22) bulunduklarını vurgulamışlardır. Bunun yanı sıra katılımcılar (ii) *dil etkileşimi alanında* zorluk yaşadıklarını belirtmişlerdir (bkz. Şekil 46). Aşağıdaki bölümlerde bu bulgulara ilişkin katılımcı görüşlerine yer verilmiştir.



Şekil 46: Suriyeli Göçmenlerin Türk Kültürü İle Olan İlk Kültürel Temaslarına İlişkin Bulgular

3.5.3.1. Dil Alanında Yapılan Temaslar

Dil, kültürel alanda kültüre özgü tüm değerlerin ve normların en temel aktarım aracıdır. Bu nedenle farklı kültürlerin temas süreçlerinde dil öğrenme ve dili kullanma süreçleri etkileşim araçlarının başında gelmektedir. Araştırmamızda katılımcıların Türkiye’de dil kullanım biçimleri ve Türkçe ile ilgili deneyimleri hakkında bilgi almak amacıyla, katılımcılara sorular yöneltilmiştir. Elde edilen cevaplarda 7 katılımcı herhangi bir temasta bulunmadığını ifade ederken, 3 katılımcı ise dil alanında bazı temaslar yaşandığını ifade etmiştir (bkz. Şekil 47).



Şekil 47: Katılımcıların Göç Sonrası İlk Kültürel Temaslarına İlişkin Bulgular: Dil Alanında Yapılan Temaslar

Verilen cevaplarda yerel halk ile **dil alanında temalarının bulunduğunu belirten 3** katılımcı bu temaslarda; *karşılıklı dil öğrenimin gerçekleştiğini (3)* belirtmiştir. Üç katılımcı Türkçe öğreniminin bir zorunluluk olduğunu ve bir yandan Türkçe öğrenirken, bazı Türk vatandaşlarına da kendi dilleri olan Arapçayı öğrettiklerini ifade etmişlerdir. Örnek katılımcı görüşleri aşağıda sunulmuştur:

“Burada yaşadığımız sorunlardan birisi dil bilmemek. Sanki gözleriniz görmüyor. İnsanların ne söylediğini bilmiyoruz. Anlamıyoruz. Çok zor bir durum. Bu nedenle dil öğrenmek zorundayız.” K2

“Göç ettikten sonra hayatımız çok değişti. Burada dil öğrenmek bir zorunluluk olduğu için dil öğrenmeye başladım. Türk arkadaşımız çok bu nedenle dil öğrenmekte zorluk çekmiyorum. Türk ortağım da var biliyorsunuz. Onunla da Arapça ve Türkçe konuşuyoruz. Bir birimize dil öğretiyoruz. Kendisi Urfalı. Arapça biliyor biraz.” K23

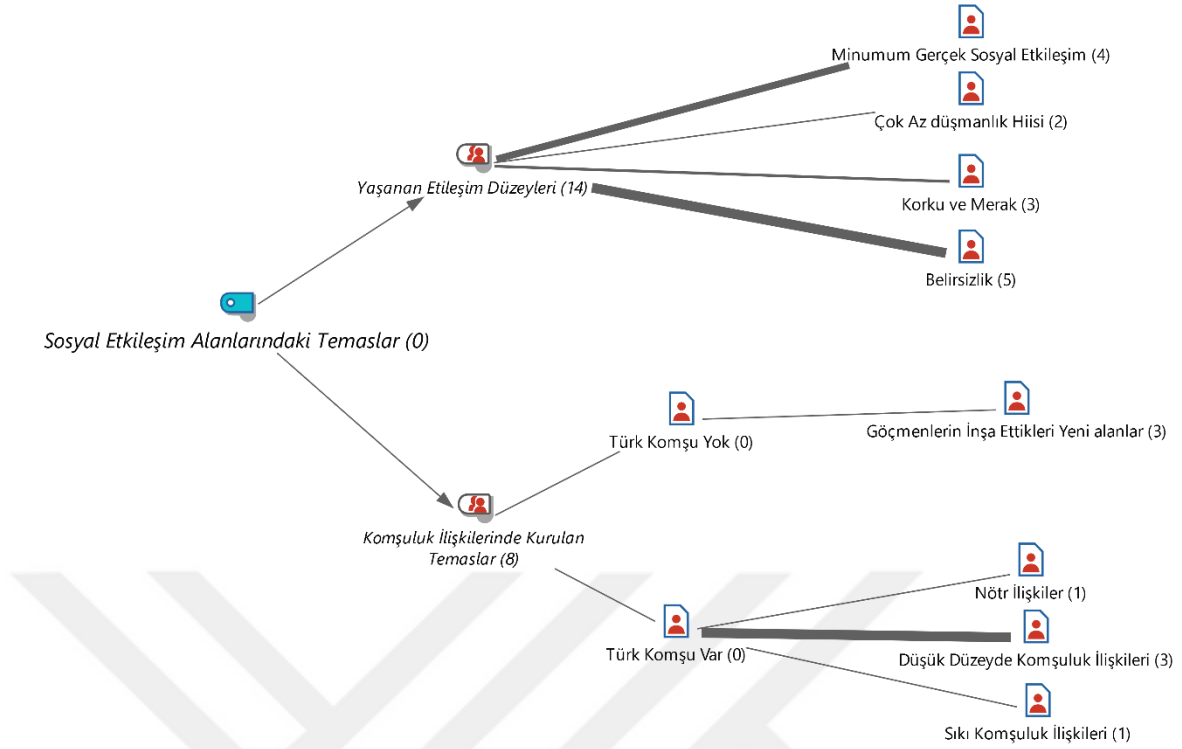
Yerel halk ile **dil alanında temalarının bulunmadığını** ifade eden 7 katılımcı ise, **Türkçeyi** dil öğrenme konusundaki en büyük engellerin yine (i) *Arapça konuşan Suriyeliler ile birlikte zaman geçirmek (4)* ve (ii) *müşterilerin Suriyeli olması (3)* olduğuna vurgu yapmışlardır. Örnek katılımcı görüşleri aşağıda sunulmuştur:

“Burada Türkçe öğrenmedim. Aslında bunda müşterilerimizin Suriyeli olması da etkili oldu. Karataş’ta açtığımız bu yerde insanların çoğu da Suriyeli. O nedenle Türkçe öğrenemedim.” K4

“Suriye ve Türkiye’de yaşam ve kültür aslında çok farklı değil. Türk ve Suriye toplumu birbirine benziyor. Tek farklılık ve zorluk konuşulan dil bence. Bende yeni yeni ayak uydurmaya çalışıyorum. Müşterilerimiz ve çalışanlarımızın çoğunun Suriyeli olması dil öğrenmeyi zorlaştırıyor ama yavaş yavaş Türkçe öğreniyorum.” K11

3.5.3.2. Sosyal Etkileşim Alanlarındaki Temalar

Kültürel temaslarda dilin yanı sıra günlük yaşamdaki sosyal ilişkiler de etkili olmaktadır. Bireylerin kendi kimliksel tanımlamalarına göre değişen, “kendi” ve “öteki” tanımlamaları, günlük yaşamdaki bu sosyal ilişkilerde kendisine yer bulan tanımlardan bit tanesidir. Suriyeli göçmenlerin, yaşamlarında ortaya çıkan kültürel temas alanları hakkında ayrıntılı bilgi almak amacıyla katılımcıların Türk halkı ile olan etkileşimleri ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların verdikleri cevaplarda (i) *yaşanan etkileşimin düzeyi (14)* ve (ii) *komşuluk ilişkilerinde kurulan temalara (8)* ilişkin temalar ortaya çıkmıştır (bkz. Şekil 48).



Şekil 48: Katılımcıların Göç Sonrası İlk Kültürel Temaslarına İlişkin Bulgular: Sosyal Etkileşim Alanlarındaki Temaslar

3.5.3.2.1. Yaşanan Etkileşimin Düzeyi

Araştırmaya katılan Suriyeli göçmenler ve Türk halkının ilk temaslarında (*W.O. Brown'un etnik ilişkiler döngüsünün ilk basamağında yer alan*) ortak yaşam ile ilgili (*symbiotik*) kategorik türden ilk karşılaşmalar yaşandığı bulgulanmıştır (Berry ve Tischler, 1978, s. 152). Bu evrede Suriyeli Göçmenler ile Türk halkı arasında (i) *minimum gerçek sosyal etkileşim* (4), (ii) *çok az düşmanlık hissi* (2), (iii) *biraz korku ve merak* (3) ve son olarak ta (iv) *belirsizliklerin* (5) yaşandığı görülmüştür (bkz. Şekil 48). Bulgulara ilişkin bazı örnek ifadeler aşağıda sunulmuştur:

“Türkler bizi seviyor galiba. Ama Gaziantep insanı bizden çok hoşlanmıyorlar. Çok fazla Suriyeli var. Bu bir sorun yaşıyor galiba.” K3

“İlk başlarda... Bazıları, neden bizim şehrimize geldiniz diye kızıyorlardı. Suriye ve Suriyeliler hakkında pek hoşlanmıyorlardı. Tarsus-Suriye ve Gaziantep'te böyle sorunlar yaşadık. Bizi seven insanlar da oldu ama.” K5

“Komşularımız ile ilişkilerimiz nötr. Ne biz onlar ile konuşuyoruz ne de onlar bizimle... Bunun sebebini tam olarak anlamadım ama bizden nefret ediyorlar gibi geliyor. Ama bunu sorma fırsatım olmadı. Bizimle konuşmuyorlar.” K20

“Türk komşularıyla hiçbir sorun yok... Aslında çok görüşmüyoruz. Selam veriyoruz sadece.” K4

“Türk komşularımız ile bir ilişkimiz yok. Herkes kendi dairesinde uzağız.” K27

“Türk komşularımızla aramız nötr. Aramızda iyi ya da kötü hiç bir şey yaşanmadı şimdiye kadar.” K12

“Türk ve Suriyeli iş adamları arasında farklar var. Türkler robot gibi çalışıyorlar ama Suriyeliler bu konuda daha açık fikirliler. Bir işiniz olduğunda çok fazla iletişime geçmek istemiyorlar onun yerine soğuk davranıyorlar. Nedenini bilmiyorum.” K24

3.5.3.2.2. Komşuluk İlişkilerinde Kurulan Temaslar

Mülakatlarda bazı katılımcıların komşuluk ilişkilerinde kurulan temaslarda yerleşim yerleri ve mekânlara özgü bazı bulgular ile karşılaşmıştır. Yaşanılan mekânlarda (i) *Türk komşuların olması* (5) veya (ii) *Türk komşulardan izole bir hayat yaşanması* (3) açısından komşuluk ilişkilerinde belirgin farklar ile karşılaşmıştır.

Üç katılımcı yaşadıkları mekânlarda Türk komşularının bulunmadığını, bu nedenle de hiçbir Türk ile temas edemediğini ifade belirtmişlerdir. Diğer bir ifade ile katılımcılar ***kendi inşa ettikleri yeni alanlarda etkileşime kapalı bir yaşam deneyimi*** (3) yaşadıklarını bulgusuna ulaşmıştır. Katılımcı görüşlerinden örnekler aşağıda sunulmuştur:

“Suriyeliler arasındaki ilişki daha sıkı bence. Burada yüzlerce Suriyeli var. Her kes bir birine daha da yakın bence. Büyük bir topluluğuz. Bence göçmen veya mülteci değil, ev sahibi gibiyiz. Burada çoğunlukta olan biziz... Burada Suriyeliler çok. Türkler yok. Türk komşularımız ile bir ilişkimiz yok.” K27

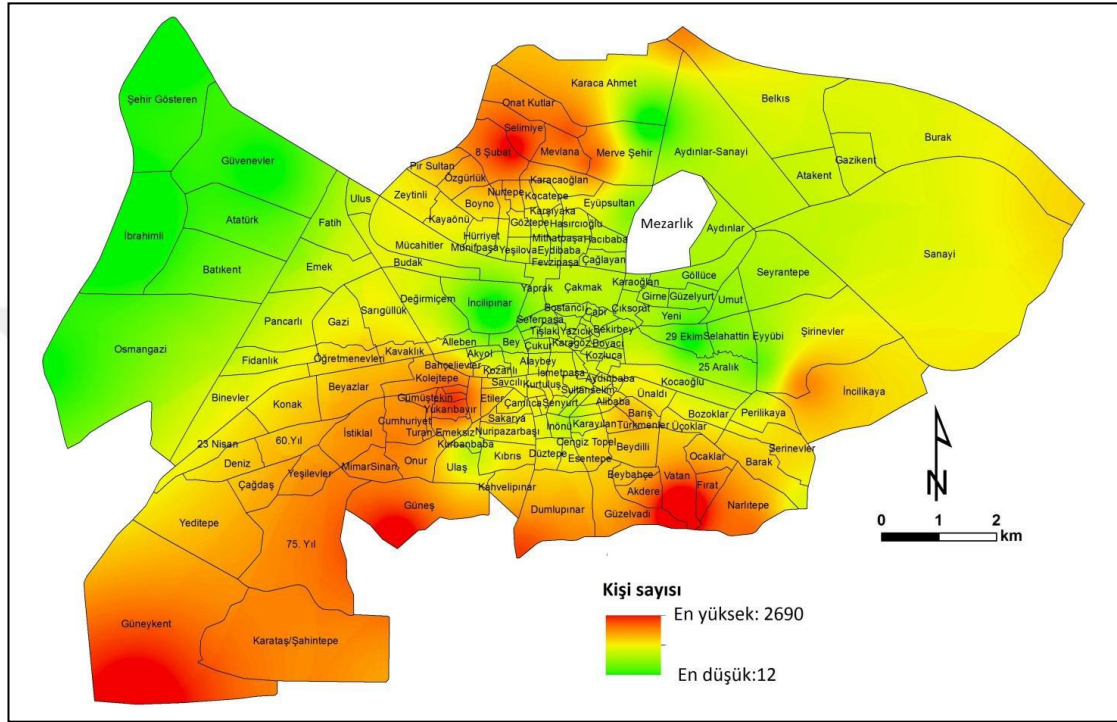
“Türk komşumuz yok çünkü herkes Suriyeli apartmanda. Ama olsaydı iyi olurdu.” K26

“Komşularımızın hepsi Suriyeli. O nedenle komşularımız yok.” K6

Farklı sosyal grupların çatışma ve mücadelelerine sahne olan mekânlar, kültürel ve düşünsel imgelerin ve toplumsal ilişki ağlarının vücut bulduğu alanlardır (Aytaç, 2006b, s. 881). Bu alanlar içerisinde bir yandan toplumsal inşa edilirken bir yandan da toplumsal olan mekânı üretmektedir (Tekeli, 2010, s. 82). Diğer tüm toplumsal gruplarda olduğu gibi göçmenlerin kültürel, düşünsel imgelemleri ve ilişki ağları bu mekânlar içerisinde sıfırdan inşa edilirken, bu ilişki ağları da mekâna ilişkin özellikleri üretmektedir.

Bu bakımdan mekânlar, etnik, sınıfsal vb. ayrışmaların (*segresyon*) veya iç içe geçmiş karşılıklı sosyal ilişkilerin görülebildiği alanlardır. Yukarıdaki örneklerde de görülebileceği gibi, bazı katılımcılar günlük yaşamlarında, yaşanılan mekânlardaki komşuluk ilişkilerinde hatta günlük yaşamda mahallelerinde dahi Türkler ile temas etmediklerini ifade etmişlerdir. Bazı katılımcıların yaşam alanları kültürel temaslardan uzak, kültürel anlamda ayrışmanın olduğu alanlar olarak tanımlanabilmektedir. Sönmez’in (2016) Suriyeli sığınmacıların Gaziantep şehrindeki mekânsal

dağılımını konu aldığı çalışmasındaki bu bulguları da, bu bulguları destekler niteliktedir. Sönmezer'e göre Suriyeliler Gaziantep şehir içerisinde farklı mahallelerde kümelenme eğilimindedirler (bkz. Şekil 49). Örneğin, Suriyeli göçmenler, şehir merkezi yerine şehrin çekirdek kısmını saran ve kira giderlerinin şehir geneline göre düşük olduğu gecekondu mahallelerinde yoğun olarak yaşamaktadırlar (Sönmez, 2016).



Şekil 49: Suriyeli Sığınmacıların Gaziantep Şehrindeki Sayısal Dağılımları.

Kaynak: Sönmez, M.E. (2016). Suriyeli Sığınmacıların Gaziantep Şehrindeki Mekânsal Dağılışı ve Geleceği, TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, 13-14 Ekim 2016, Ankara. s. 396

Buna karşın, araştırmamızda bazı katılımcıların Türk komşuları ile kurdukları, **(i) nötr (1), (ii) düşük (3) ve (iii) sıkı düzeylerde (1)** komşuluk deneyimleri hakkında bulgulara da ulaşılmıştır. Aşağıda katılımcılardan **K2, K9 ve K11**'in deneyimlerine ilişkin ifadelere yer verilmiştir.

“Türk Komşularımız İle İlişkilerimiz Gayet İyi. Bize Bir Yabancı Gibi Davranmıyorlar. Bazen Onlar Bize Geliyorlar Bazen De Biz Onların Yanında Gidiyoruz.” K2

“Komşularımız İle Aramız Çok İyi. Ama Bu Bizden Değil Karşılıklı Anlayıştan Kaynaklı. Ev Sahibimiz O Kadar İyi Bir İnsan Ki. Bize Çok Yardım Etti. Aslında Çok Yer Değiştirdim. Ve 3 yıldır Aynı Evde Otuyoruz Ve Çok İyi Bir İnsan.” K9

“Türk Komşularla Aramız Fena Değil. Mardinli Bir Arkadaşım Var. Kendisi Arapça Da Biliyor. İki Kardeş Gibiyiz. Bana Çok Yardım Etti Sağ Olsun.” K11

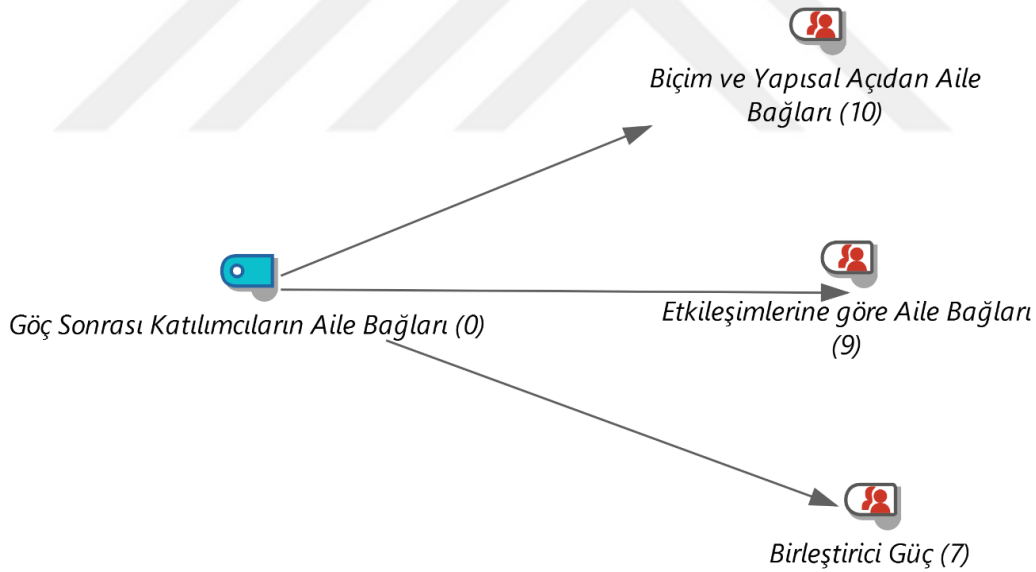
Katılımcılardan **K10** ev sahibi kültüre kapalı bir etnik kültürel alan içerisinde bulunmanın, bir göçmen olarak toplumsal hayata uyumunu kolaylaştırdığını vurgulamıştır. Ancak burada unutulmaması gerekli olan nokta, uyum sağlanan kültür Türk kültürüne ilişkin toplumsal hayat

değildir. Uyum sağlanan hayat, Suriyeli göçmenlerin Gaziantep şehrine taşıdıkları ve yeniden inşa ettikleri kendi kültürel yaşamlarıdır:

“Sanki Halep’te yaşamaya devam ediyor muyuz gibi geliyor bazen. İnsanlar bizim insanlarımız, dil bizim dilimiz konuşulanları ise anlayabiliyorsunuz. Bu benim buraya alışma sürecini hızlandırdı. Türkçe öğrenmeme gerek yok. Burada her şeye ulaşabiliyorum mesela. Yemekler Suriye yemekleri ve çok güzeller. ” K10

3.5.4. Göç Sonrası Katılımcıların Aile Bağları

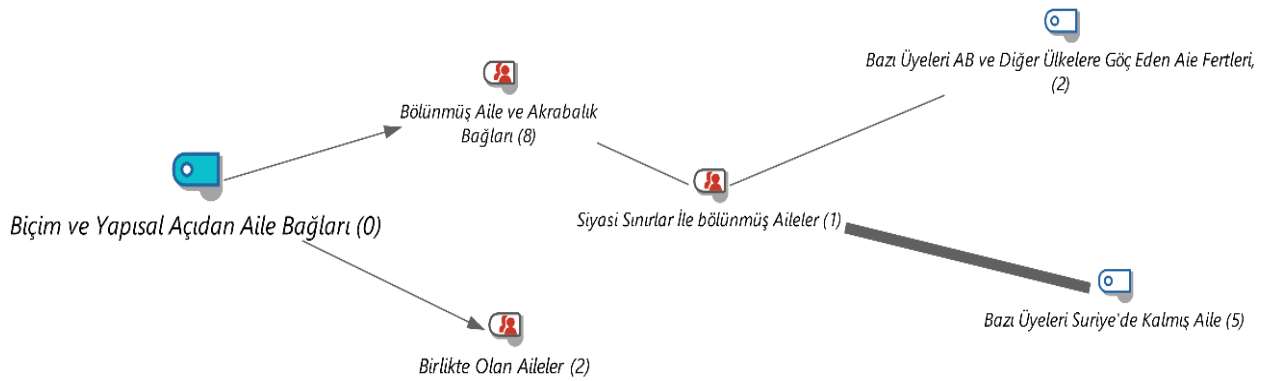
Göç olgusu ve deneyimi, Suriyeli göçmenlerin sosyal ve kültürel hayatlarında bir kırılmaya neden olduğu kadar aile bağlarında da doğrudan veya dolaylı olarak kırılmaların meydana gelmesine neden olmaktadır. Katılımcıların aile bağlarındaki değişimleri incelemek amacıyla mğlakatlar süresince katılımcılara bir takım sorular sorulmuştur. Elde edilen cevaplar kapsamında katılımcıların göç sonrası aile bağlarına ilişkin bulgular, (i) biçim ve yapısal açıdan aile bağları (10), (ii) etkileşimlerine göre aile bağları (10) ve (iii) aile bağlarını birleştirici bir güçler (Whatsapp) (7) temalarına ulaşılmıştır (bkz. Şekil 50). Elde edilen bulgular aşağıda başlıklar altında sunulmuştur.



Şekil 50: Katılımcıların Göç Sonrası Katılımcıların Aile Bağlarına İlişkin Bulgular

3.5.4.1. Biçim ve Yapısal Açıdan Suriyeli Göçmenlerin Göç Sonrası Aile Bağları

Göç deneyimi ve sonrasındaki yaşantının katılımcıların aile bağları üzerindeki etkisi incelenirken, katılımcıların ailelerinin biçimsel ve yapısal açıdan değişim yaşadığı ve görülmüştür. Göç sonrasında (i) bazı aileler ve akrabalık bağları bölünürken (8), (ii) bazı aileleri ise birlikteliklerini devam ettirmişlerdir (2) (bkz. Şekil 51).



Şekil 51: Biçim ve Yapısal Açıdan Suriyeli Göçmenlerin Göç Sonrası Aile Bağların İlişkin Bulgular

Göç sonrasında yakın aile bağları ile bir birine bağlı birçok kalabalık aile, anne baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile biçimlerine dönüşürken, çekirdek aileler, (gerek iç savaş gerekse de göç süreçlerinden kaynaklanan nedenlerden dolayı) eşlerden birinin veya ikisinin birden vefat etmesi ile parçalanma süreçlerine girmiştir. Veya hane halkı üyeleri, **ulusötesi sınırlar ile bir birlerinden ayrılmak** zorunda kalmışlardır. Örneğin, katılımcılardan iç savaş öncesinde Suriye’de anne, baba ve bir ablası ile birlikte yaşayan **K1** iç savaş nedeniyle diğer aile fertlerinden ayrı kalmak zorunda kalmıştır. K1’in annesi, babası ve bir ablası ABD’de ye göç ederken (mülteci), ABD ’tarafından kabul almadığı için Türkiye’ye tek başına göç etmek zorunda kalmıştır. K1, yaklaşık beş yıldır Türkiye’de tek başına yaşamaktadır. Bu örnekte olduğu gibi birçok genç/bekâr katılımcı, göç etmeye karar verdiklerinde ailelerinin desteğini aldıklarını ve ailelerini geride (Suriye’de) bıraktıklarını ifade etmişlerdir. Konuya ilişkin katılımcı deneyimlerine ilişkin örnek ifadeler aşağıda sunulmuştur:

“Ailem tek bir yerde değil. Herkes bir yere savrulmuş durumda. Mesela babamı 3 senedir göremiyorum. Diğer aile fertlerimi ile de uzaktayız. Bu beni derinden üzüyor. Keşke yanımda olsalar hep birlikte olsak. Aile ilişkilerimiz de daha sağlam devam etse.” **K10**

“Göç etme fikri konusunda ailem beni destekledi. Tek başıma aldığım bir kara değildi. Abimde gelmişti. Ailem gitmemi istedi. Onlar hala Halep’teler.” **K3**

“Ben buraya geldikten sonra kız kardeşim de geldi. Kendisi Antakya’da. Evli olan bir kız kardeşim var. Ama bunun dışındaki tüm ailem hala Suriye’deler. Aslında güvende oldukları için oradalar. Köyümüzün yakınlarında bir sorun ile henüz karşılaşmadı.” **K18**

“Ailemle olan ilişkilerimiz eskisiyle aynı değil. Onlar Suriye’deler uzaktalar ben ise burada arkadaşlarım ile birlikteyim.” **K20**

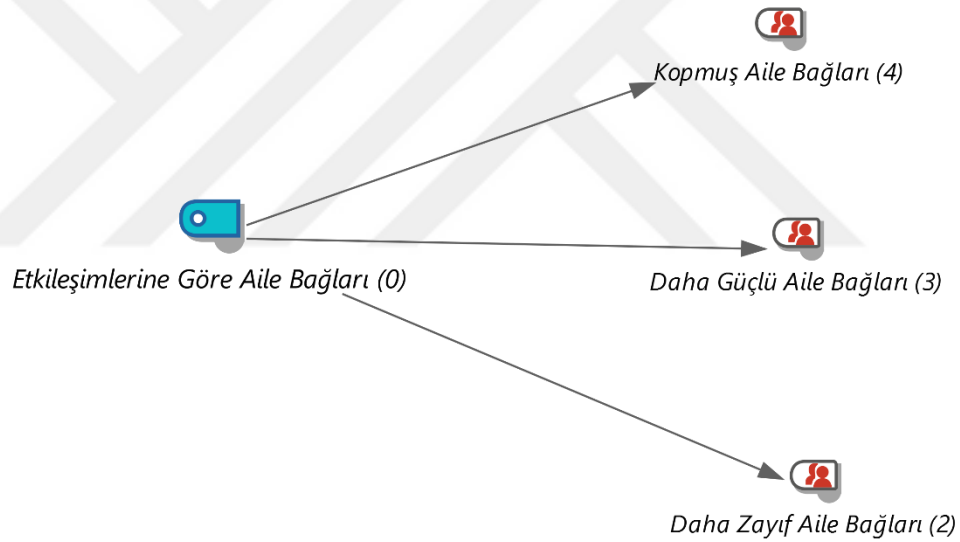
Ek olarak aileleri birlikte göç eden bazı **katılımcılar aile bağlarını ve birlikteliklerini (2)** göç ettikleri ülkelerde de devam ettirmeyi başarmışlardır. Ancak burada vurgulanması gerekli olan temel nokta, yapılan bu göç sürecinde katılımcıların sahip oldukları ağlar etkili olmuştur. Bunun yanı sıra Suriye’de geniş aile birliktelikleri içerisinde yaşayan aileler tamamen göç etmemiş ve

bazı aile üyeleri, özellikle de yaşlı olanlar, Suriye’de kalmaya devam etme eğilimi göstermiştir. Katılımcılardan **K5**’in konuya ilişkin deneyimleri şu şekildedir.

“Daha öncesinde ailemle birlikte Suriye’de yaşıyorduk... Göç kararı verdiğimizde annem babam bizimle gelmek istemedi. Ama onları da bırakmak istemiyordum. Bu nedenle kardeşlerimden birisi kaldı... Ben ve diğer kardeşlerim buraya geldik. Uzakta değil ama onları merak ediyoruz... Burada diğer kardeşlerimizle birlikteyiz. Aynı apartmandayız herkes bir artı bir daire de kalıyor.” K5

3.5.4.2. Etkileşimlerine Göre Göç Sonrası Aile Bağları

Mülakatlarda, göç sonrası katılımcıların aile bağları üzerindeki etkileşim ilişkileri incelenmiştir. Elde edilen bulgulara katılımcıların (i) aile bağlarında kopmaların yaşandığı (4), (ii) bazı katılımcıların ise aile bağlarının zayıfladığı (2) bulgusuna ulaşılmıştır. Zayıflayan veya kopan aile bağlarına karşın bazı katılımcıların göç sonrası (iii) aile bağlarının daha da güçlendiğine (3) ilişkin bulgulara da ulaşılmıştır (bkz. Şekil 52).



Şekil 52: Etkileşimlerine Göre Göç Sonrası Aile Bağları

Elde edilen bulgular kapsamında zayıflamış veya kopmuş aile bağları ile sık sık karşılaşmaktadır. Katılımcılardan **K2** ve **K23**’ün zayıflayan aile bağlarına ilişkin deneyimlerini şu şekilde ifade etmektedir.

“Bir kardeşim Ürdün’de, diğeri Irakta kızım ise Suriye’de kaldı. Aile olarak biraz dağınık durumdayız. Ama onları ziyaret etmek için bir fırsatımız olması gerekli bence.” K2

“Burada aile bağları eskiye göre daha kötü. Öncelikle mesafe araya giriyor. Herkes kendi derdine düşmüş durumda. Herkesin bir biri ile daha sıkı olması onları koruyucu olacaktır.” K23

Çekirdek aile yapılarında görülen zayıflamayı durumu yakın akraba ve ikinci kuşak aile fertleri arasında **aile bağlarının kopması takip** etmiştir. Katılımcılardan **K3, K11** ve **K26**'nın konuya ilişkin deneyimleri ve görüşlerinden örnekler aşağıda sunulmuştur:

“Göç aile bağlarımızı kötü etkiledi. Amcalarımla, dayılarımla, Suriye’de aynı köyde olmasa bile yakın yerlerde yaşıyorduk. Bir birimizi bayramlarda ziyaret ediyorduk. Şimdi ise aile fertlerinin her biri başka yerde. Dünyanın başka yerlerinde. Farklı ülkelerde şehirlerde yaşıyoruz. Bağlarımız kopmuş durumda diyebilirim.” K3

“Aşlın bakarsanız büyük oranda parçalanmış bir akraba ilişkilerimiz var... Annemlerden, teyzemlerden çok uzaktayız. Herkes bir yerde... Biz ise buradayız ama sadece kendi ailem var. Eşim ve çocuklarım.” K11

“Göç sonrasında aile ilişkilerimiz bağlarımız daha da açıldı. Akrabalar ile mesafelerimiz açıldı doğrusu. Annem ve babam buradalar. Ama diğerler yok. İnsanlar burada yalnızlar. Bağlarımız daha da uzaklaştı. Görmüyoruz bazen varlıklarını bile unutuyorum.” K26

Zayıflayan veya kopan aile bağlarına karşın bazı katılımcıların göç sonrası **(iii) aile bağlarının daha da güçlendiğine** dair bulgulara da ulaşılmıştır. Örneğin katılımcılardan K8 göç sonrasında aile bireylerinin bir birine daha yakın hale geldiğini, bir birlerini önemsediklerini ve ailelerinin kenetlendiğini ifade etmiştir.

“Aile bağlarımız daha da güçlü hale geldi. Eskiden de sıkı idi ama burada bir birimiz varız. Bir birimiz için varız. Birlikte daha da güçlüyüz.” K8

3.5.4.3. Göç Sonrası Aile Bağlarındaki Birleştirici Güç: Whatsapp

Bazı katılımcılar, her ne kadar göç sürecinin ve mesafelerin aile bağları üzerinde olumsuz etkisi olduğunu ifade etmiş olsalar da bazı katılımcılar, teknoloji sayesinde bu sorunun üstesinden geldiklerini ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar akıllı cep telefonları ve görüntülü haberleşme uygulamaları sayesinde aile bağlarını (eskiye göre biraz daha zayıf olsa da) devam ettirmeye çalıştıklarını ve bu konuda da başarılı olduklarını ifade etmişlerdir.

Katılımcılardan **yedi kişi** teknolojinin aileleri birleştirici güç olarak, işlevinin olduğunu vurgularken en sık olarak **Whatsapp uygulaması üzerinden sınırların ortadan kaldırdıklarını** ifade etmiştir. Aşağıda bazı katılımcıların bu konuya ilişkin ifadelerine yer verilmiştir:

“...bizi bir birimize bağlayan şey whatsapp. Teknoloji olmasa bağlarımız daha da azalırdı. Unuturduk. En azından şimdilik bir birimizin ne yaptığını biliyoruz. Akşam ne yediğini biliyoruz. Bir birimizden haber alabiliyor konuşabiliyoruz. Bu bizi bir birimize yaklaştırıyor. Aile olduğumuzu hissediyoruz.” K3

“Günümüzde teknoloji aileleri bağlayan bir özelliği var. Mesafeler her ne kadar uzak olursa olsun, kısalıyor. İstediğin zaman aileni görebiliyor, konuşabiliyorsun ve bu da mutluluk kaynağı. Özellikle de whatsapp uygulaması bu işe yarıyor” K6

“Ailemle olan ilişkilerimiz eskisiyle aynı diyebilirim. Onlar Suriye’de uzaklar ama teknolojinin imkânları sayesinde istediğimiz zaman görüşebiliyoruz. Whatsapp bu konuda çok faydalı. Ailem benim her zaman yanımda gibiler.” K20

“Ancak teknoloji sayesinde hızlı haberleşebiliyoruz. Akıllı telefonlar bu bakımdan birçok sorunumuzu çözüyor. Annemlerle halalarımınla whatsapp üzerinden görüntülü konuşuyoruz mesela. İnsan özlüyor ama yapacak bir şey yok doğrusu.” K11



4. BÖLÜM: SURİYELİ GÖÇMENLERİN EKONOMİK HAYATA KATILIMLARINDAKİ GİRİŞİMCİLİK DENEYİMLERİ

Zorunlu göç süreçlerinde her bir yaşam deneyimi, hedef ülkenin sahip olduğu sosyal, ekonomik ve toplumsal yapılarıdaki farklılıklardan kaynaklanan dil, din, kültür, kimlik, etnisite gibi birçok etken tarafından şekillendirilebildiği gibi mülteci ve sığınmacılar ile doğrudan ilişkili olan yaş, cinsiyet, medeni durum, dini tutum ve hassasiyetler, kimlik, kültür, eğitim durumu, sosyal ağlar gibi birçok etken tarafından da şekillendirilmektedir. Bunun yanı sıra temelinde geleceğe ilişkin belirsizliklerin kaygıların yer aldığı zorunlu göç deneyiminde, ev sahibi ülkelerin mülteci ve sığınmacılar üzerinde uyguladıkları politika tercihleri, (mültecilerden bağımsız olarak) mülteci ve sığınmacıların yaşamlarını doğrudan şekillendirme gücüne sahip etkenlerden bir tanesidir. Ev sahibi ülkeler uyguladıkları bu politikalar ile mülteci ve sığınmacıların beslenme, barınma, sağlık, eğitim gibi temel hizmetlere ulaşım imkânları sunabildikleri gibi, mülteci ve sığınmacıların ev sahibi ülke sınırları içerisindeki yerleşme, seyahat etme, mülkiyet edinme, ekonomik hayata katılma gibi temel hak ve özgürlüklerinde sınırlamalar da getirebilmektedir.

Bu bağlamda, göçmenlerin ve mültecilerin ekonomik hayata katılım süreçlerinde benzer bir takım zorluklar görülmesinin yanı sıra, zorunlu göçler sonucunda göç eden mülteci ve sığınmacıların ekonomik hayata katılım süreçleri, gönüllü göçlerden farklılık gösterdiği unutulmamalıdır. Zorunlu göçlerde mültecilerin sahip olduğu sosyal ağlarının (muhtemelen) gönüllü göçmenlere göre daha zayıf olması (Gold, 1992), gönüllü göç sürecinde bulunmayan ancak zorunlu göç sürecinin kaynağında bulunan ani ve beklenmedik etkiler (örneğin savaş) nedeniyle güçlü bir işletmenin kurulumu için gerekli olan sermayenin ev sahibi ülkeye transfer edilememesi (Wauters ve Lambrecht, 2006), zorunlu göç sürecinde yaşanan travmatik olayların ev sahibi ülkede kendi işini kurma sürecindeki olumsuz psikolojik etkileri (Bernard, 1976) bu farklardan yalnızca bazılarıdır. Bunun yanı sıra mültecilerin ekonomik hayata katılım süreçleri, bir yandan mültecilerin ev sahibi ülke ile olan kültürel etkileşim süreçlerinde olumlu katkılar sunarken²⁷ bir yandan birer girişimci olarak göçmenlerin kaybedilmiş kazanımlarının yeniden edinimine ve toplumsal yaşama ilişkin pratiklerinin değişimine/gelişimine katkı sunabilmektedir.

Türkiye’deki Suriyeli sığınmacı ve mülteciler bağlamında, göçmenlerin yaşam deneyimlerindeki farklılaşmalar incelendiğinde, Suriyeli göçmenlerin yaşamlarını doğrudan şekillendirme gücüne sahip olan 22/102014 tarihli *Geçici Koruma Yönetmeliğinin* karşımıza çıkmaktadır. Bu yönetmelik ile Suriyelilerin barınma, yerleşme, ikamet etme, çalışma, sağlık ve eğitim

²⁷ Ayrıntılı bulgular için, bakınız; Bölüm 3.5.2. Ekonomik Hayata Katılımın Katılımcıların Türkiye’deki Yaşamlarında Etkileri

hizmetlerine ulaşım gibi birçok alanda düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Bu yönetmeliğin 29'uncu maddesi ile (aynı zamanda tezimizin araştırma konusunu da oluşturan) Türkiye'de bulunan geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin iş piyasasına erişim hizmetlerini ve ekonomik hayata katılım süreçlerini ile ilgili temel düzenlemeler yapılmıştır (29153 Sayılı Resmi Gazete, Madde 29). Bu yönetmeliğe ek olarak, Geçici Koruma Yönetmeliğinin 29'uncu maddesi esas alınarak hazırlanan, 11/1/2016 tarihi ve 2016/8375 sayılı *Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik* ile geçici koruma sağlanan yabancılara çalışma izinlerinin verilmesine dair esas, usul ve uygulamalar belirlenmiştir. Bu yönetmeliğe 4'üncü maddesine göre geçici koruma statüsü tanınan yabancıların, çalışma izni olmaksızın Türkiye'de çalışmayacakları açıkça belirtilmiştir (8375 Sayılı Resmi Gazete, Madde 4(1)). Geçici koruma statüsüne alınan yabancılar ise kabul tarihlerinden altı ay sonra çalışma izni almak amacıyla bakanlığa başvuruda bulunabilirler (8375 Sayılı Resmi Gazete, Madde 5(1)). Bu başvurularda, bağımsız çalışma iznine başvurma hakkı olan geçici koruma sağlanan yabancılar kendi adına başvurularını yapmaları gerektiği vurgulanmıştır (8375 Sayılı Resmi Gazete, Madde 5(3)). Yine aynı yönetmeliğe göre, çalışma izni başvurularının değerlendirilmesinde, ilgili bakanlıkça belirlenen değerlendirme kriterleri esas alınmaktadır (8375 Sayılı Resmi Gazete, Madde 6(1)). Ve verilen çalışma izinleri yabancıların kalmasına izin verilen il sınırları ile sınırlandırılmıştır (8375 Sayılı Resmi Gazete, Madde 7(1)). Yapılan bu düzenlemeler, Suriyeli göçmenlerin toplumsal, kültürel ve ekonomik hayata katılım süreçlerini destekleyici, zorunlu göçün doğasından kaynaklanan hukuki belirsizlik durumlarını giderici nitelikteki kararlar olduğu görülmektedir.

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmaya katılan Türkiye'de geçici koruma statüsündeki Suriyeli göçmenlerin ekonomik hayata katılım süreçlerindeki girişimcilik deneyimlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Bu bağlamda **ilk olarak**, katılımcıların Türkiye'deki iş piyasasına, çalışma hayatına ve ekonomik hayata katılımındaki ilk deneyimleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. **İkinci olarak**, Suriyeli göçmenleri girişimci olmaya yönlendiren etkenler ve karar alma süreçleri hakkında daha ayrıntılı bulgular sunabilmek amacıyla, Suriyeli göçmenleri girişimci olmaya yönlendiren etkenler, girişimcilerin sektör seçimlerinde etkili olan etkenler, mikro ölçekli girişim kurma sürecinde kullandıkları sermaye kaynakları ve katılımcıların girişim kurma sürecinde aldıkları formal ve informal destekler hakkında bulgulara yer verilmiştir. **Üçüncü olarak**, katılımcıların girişimcilik sürecinde iş yeri açma konusunda yaşadıkları deneyimler, bariyerler ve stratejilere odaklanılmıştır. **Dördüncü olarak** Suriyeli göçmenlerin işletmelerindeki ortaklık deneyimlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. **Beşinci kısımda**, işletmelerde çalışanların profilleri, girişimcilerin çalışan istihdam tercihleri ve işe alım yöntemlerine yer verilmiştir. **Altıncı kısımda** ise işletmelerin pazar yapıları müşteri profilleri üzerinden tartışılmıştır. İşletme başarısına etki eden hususlara ve katılımcıların gelecekteki planlarına ilişkin bulgulara ise **yedinci**

kısımda yer verilmiştir. Ek olarak, kültürel alanda yaşanan temaslara ilişkin görüşler **sekizinci kısımda** yer verilmiştir. Araştırma bağlamında girişimcilerin işletmelerinde yaşadıkları güncel sorunlara ilişkin bulgular ise **dokuzuncu kısımda** sunulmuştur. Katılımcıların Türk vatandaşlığı ve geri dönme konusundaki kararlarına ilişkin bulgulara **onuncu kısımda** yer verilmiş ve araştırma bulguları söz konusu tema başlıkları altında sınırlandırılmıştır (bkz. Şekil 53).





Şekil 53: Katılımcıların Girişimcilik Deneyimlerine İlişkin Bulgular: Temalar/Alt Temalar

4.1. KATILIMCILARIN TÜRKİYE'DEKİ ÇALIŞMA HAYATA KATILIMINDAKİ İLK DENEYİMLERİ

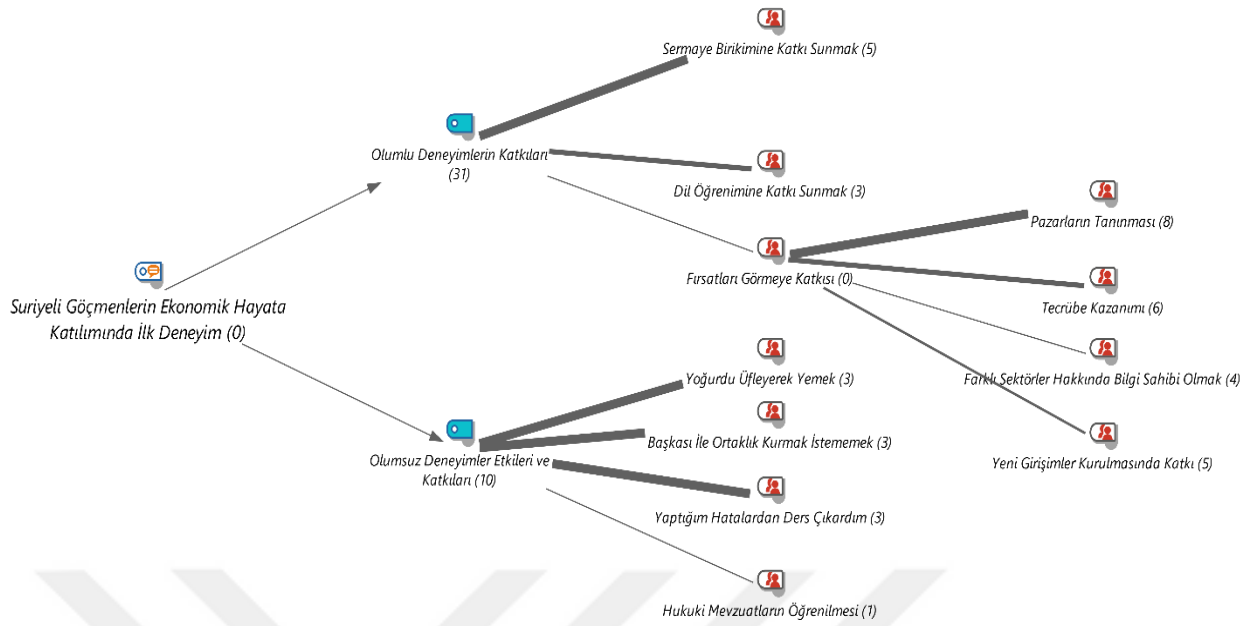
Göçmen grupların ev sahibi ülkelerdeki kültürel temaslarını, sürdürülebilir ve uygulanabilir istihdam politikaları doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. İş gücü piyasasında istihdam

olanakları kısıtlandığında veya bulunmadığı durumlarda, göçmenler ekonomik hayatta katılma ve sosyoekonomik hareketlilik için alternatif bir strateji olarak girişimciliğe yönelebilmektedirler (Chaudhary, 2018). Gönüllü göçlerde ki girişimcilikten farklı olarak, zorunlu göç süreçlerinde mülteci girişimciliği²⁸ ev sahibi ülkelerin istihdam politikalarından direk olarak etkilenmektedir. Ek olarak, mülteci girişimciliği (göçmen girişimciliğinde olduğu gibi) toplumsal yapıya ilişkin kültürel temaslar ve etkileşimler aracılığı ile toplumsal yapıya ilişkin bazı özellikleri değiştirebilme gücünü de elinde bulundurmaktadır. Diğer bir ifade ile göç sonrasında göçmen/mülteci gruplar ekonomik hayata katılım deneyimleri, göçmen gruplar ve ev sahibi toplum arasında kültürel ilişkiler ve temaslara dayalı yeni alan/lar inşa edebilme kabiliyet ve gücünü barındırmaktadır.

Mültecilerin ekonomik hayata katılım süreçlerinde birçok faktör etkili olmaktadır. Bireylerin daha önceki ekonomik hayat tecrübeleri, çalışma deneyimleri ve geçmiş yaşamdaki girişimcilik deneyimleri, bu faktörlerden yalnızca birkaçıdır. Farklı bağlamlarda yapılan araştırmalarda da bu etkileşim ilişkisi ortaya koyulmuştur: Örneğin, 1993 yılında Krueger'in yaptığı çalışmaya göre, bireylerin meslek yaşamlarındaki (önceki) olumlu iş deneyimleri yeni bir girişim başlatmak için algılanan arzuları etkilediği öne sürülmüştür (Krueger, 1993). Diğer bir ifade ile geçmişteki iş deneyimi ve girişimcilik niyeti arasında bir birini destekleyen olumlu bir ilişki olduğu söylenebilmektedir (Harris ve Gibson, 2008). Bu ilişkinin temelinde girişimcilik sürecinin “deneyimsel bir” süreç olması yer almaktadır (Robinson, Stimpson, Huefner ve Hunt, 1991; Sullivan, 2000; Minniti, 2003; Harris ve Gibson, 2008).

Araştırma bağlamında Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki ekonomik hayata katılım süreçleri incelendiğinde, katılımcıların şu anki işletmelerini açmadan önce birçok farklı alanlarda, farklı sürelerde, farklı işlerde çalıştıkları görülmektedir. Örneğin, bazı katılımcılar mahalle aralarında açtıkları merdiven altı bakkallar ve küçük tezgâhlar ile Türkiye'de ilk kez çalışma hayatına katılım yaparken bazı katılımlar restoranlarda, oto yıkamacılarda ve emlak ofislerinde birer işçi olarak çalışmaya başladıklarını belirtmişlerdir. Araştırmanın bu bölümünde katılımcılar ile yapılan mülakatlarda katılımcıların çalışma hayatında birçok farklı alandaki bu deneyimlerinin katılımcılara katkıları hakkında sorulan sorulara ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Bu bağlamda katılımcıların ekonomik hayattaki (i) *olumlu* (31) ve (ii) *olumsuz deneyimleri* (10) ve bu deneyimlerinin katkılarına ilişkin görüşleri aşağıda kategoriler şeklinde sunulmuştur (bkz. Şekil 54).

²⁸ Bu kısımda formal kayıtlı mülteci girişimciliğinden bahsedilmektedir.



Şekil 54: Katılımcıların Türkiye'de Ekonomik Hayatına Katılımlarında İlk Deneyimleri ve Katkıları

4.1.1. Ekonomik Hayata Katılımda Olumlu Deneyimlerin Katılımcılara Katkıları

İlk olarak, “Yabancı bir ülkede bir yabancı olarak” katılımcıların daha önceki iş deneyimlerinin şuan ki işletmelerinin işletilmesinde olumlu katkı sağladığı katılımcılar tarafından vurgulanmıştır. Katılımcılar ile yapılan mülakatlarda ekonomik hayata katılım sürecindeki olumlu deneyimlerin (i) girişimcilik fırsatlarının görmeye (23), (ii) dil öğrenimi (3) ve (iii) sermaye birikimi (5) olumlu yönde katkısının olduğuna ilişkin bulgulara ulaşılmıştır.

4.1.1.1. Girişimcilik Fırsatlarının Görmeye Katkı

Ekonomik hayata katılımdaki olumlu deneyimlerin katılımcıların (i) **piyasa koşullarını ve fırsatlarını görmesi (23)** konusunda katkılar sunduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Katılımcılar ekonomik hayattaki olumlu deneyimler sayesinde bir yandan (a) *farklı sektörler hakkında bilgi sahibi olmasını sağlarken (4)*, bir yandan da çalışılan alanlar konusunda (b) *tecrübe sahibi olmasında (4)* katılımcılara katkı sunduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra olumlu deneyimler katılımcıların çalıştıkları sektörler içerisindeki (c) *pazar yapılarının ve ilişkilerinin tanınmasında (8)* ve (d) *sonrasında yeni girişimlerin kurulmasında önemli katkılarının (5)* olduğu vurgulanmışlardır (bkz. Şekil 54).

Tekstil sektöründen otomobil sektörüne kadar birçok alanda ara eleman olarak çalıştığını belirsən **K14**’ün farklı sektörler ve alanlar hakkında elde ettiği tecrübe ve birikimler ile ilgili görüşleri şu şekildedir:

“Ben ilk geldiğimde baya bir iş yaptım... Öncelikle bir terzide çalıştım. Bilirsiniz son ütücü, aracı, paçacı gibi merdiven altı, tekstil sanayisinde çalıştım. Sonrasında bir oto yıkamacıda çalıştım. Hepsinde eleman olarak çalıştım. Patron değildim. Sonrasında bir restoranda komi olarak çalıştım. Bu anlattıklarım benim için çok büyük tecrübeydi. Her alanda her birimde farklı bir iş dalını incelemiş oldum. Bir şeyler yapmam gerekiyordu ama bu bütün branşlara yabacıydım... Emlakçı yanında da çalıştım. Sonrasında tercümanlık yapmaya aşladım. Sonrasında da ticarete başladım. Çok farklı branşlar olarak görünüyor ama kendim için hangisinin daha iyi olacağını araştırıyordum. Sonrasında Bir ticaret ofisi açtık. Suriye ye mal göndermeye başladık. Sonrasında da lokanta kurduk.” K14

K14’ün elde ettiği alan deneyimi ve tecrübesinin bir başka örneğini **K13**’ün yaşam deneyiminde de karşılaşmıştır. Her iki katılımcıda elde ettikleri deneyimler sayesinde yeni işlerini rahat bir şekilde kurabildiklerini vurgulamışlardır.

“Türkiye’de restorancılıktan başka işlerim de oldu. 6 ay kadar kot pantolon fabrikasında çalıştım. Daha sonra 1 yıl kadar Karataş’ta arkadaşlarımla restoranda çalıştık. Bir süre arkadaşima yardımcı oldum. Sonrada bu işi tek başıma yürütmeye başladım. Çünkü piyasayı tanımıştım artık. Nerede ne iş yapılması gerektiğini öğrenmiştim. 2 buçuk yıldır da böyle devam ediyor.” K13

Bir başka örnekte **K23**, yabancı bir ülkenin Pazar ve piyasa koşulları hakkında bilgi sahibi olabilmek amacıyla belli sektörlerde uzun süre çalışmanın başarılı girişimler kurulmasında önemli birer etken olduğunu ifade etmiştir.

“Burada lokanta işlerinde çalıştım. Tecrübe kazandım. Aslında bildiğim bir işti ama yabancı bir ülkede bir iş yapmak için neyi doğru yaptığınızı bilmeniz gerekli. Bunun için bende tecrübe kazandım. Zamanla daha iyi oldu her şey.” K23

4.1.1.2. Sermaye Birikimine Katkı

Farklı alanlarda ve farklı sektörlerde birer çalışan olarak uzun süreler çalışan 5 katılımcı, bu işlerde elde ettikleri paraları şu anki işletmelerin kurulmasında sermaye olarak kullandıklarını, bu nedenle de daha önceki **iş deneyimlerinin sermaye birikimine** olumlu yönde katkı sunduğunu vurgulamışlardır. Katılımcılardan **K26**’nın ekonomik hayata katılımın sermaye birikimine katkısına dair görüşlerden bir örnek aşağıda sunulmuştur:

“İlk olarak daha önce bir restoranda çalıştım. İşleri öğreniyordum. Yorucu bir iş ama para kazandırıyor. Bunun yanı sıra bir de araştırma şirketinde çalıştım. Suriye’den getirdiğim belli bir sermaye vardı ama yetmezdi... Burada iki yıl para biriktirdim... Yani anlayacağınız para ile ilgiliydi her şey... İş öğrendim, Türkiye’de para nasıl kazanılır onu gördüm. Sonrasında da bu restoranı kurdum ama bir sırası yoktu”. K26

4.1.1.3. Dil Öğrenimi Katkı

Katılımcılar ile yapılan mülakatlarda ekonomik hayata katılım sürecindeki olumlu deneyimlerin katkılarına ilişkin bulgularda, ekonomik hayata katılımın *dil öğrenimine katkıları* yer almaktadır. Mülakatlarda üç katılımcı Türkler ile birlikte çalışarak dil öğrenmeye çalıştığına vurgu yapmıştır. Katılımcı görüşlerinden örnekler aşağıda sunulmuştur.

4.1.2. Ekonomik Hayata Katılımda Olumsuz Deneyimlerin Katılımcılara Katkıları

Deneyimsel bir süreç olarak girişimcilik, her zaman başarı ile sonuçlanmamaktadır. Ancak, her girişim deneyimi artıları ve eksileri ile bireye *deneyimsel bir bilgi zenginliği sunmaktadır*. Bunun yanı sıra başarı veya başarısızlık durumu, girişimcilik potansiyeli olan bireylerin girişimcilik niyetlerini doğrudan etkilemektedir. Yukarıda verilen olumlu iş deneyimlerinin yanı sıra katılımcılar olumsuz iş deneyimleri ve tecrübeleri de yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Mülakatlarda elde edilen bulgularda ekonomik hayata katılımındaki olumsuz deneyimlerin katılımcıların daha (i) *ortaklık kurmak istememelerine* (3), (ii) *yoğurdu üfleyerek yemelerine* (3), (iii) *yaptığı hatalardan dersler çıkarmasına* (3) ve (iv) *hukuki mevzuatların öğrenilmesinde katkı sağladığına* (1) ilişkin bazı bulgulara ulaşılmıştır (bkz. Şekil 54)

Örneğin katılımcılardan K6 Ankara'da özel bir şirkette çalışmaya başladığını ve daha sonrasında işveren tarafından kandırıldığını ifade etmiştir. K6 işveren tarafından yaklaşık bir yıl boyunca maaşlarının verilmediğini tek suçunun ise güvenmek olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle **K6** bundan sonraki deneyimlerinde daha dikkatli olduğunu ve *yoğurdu üfleyerek yediğini* (3) ifade etmiştir:

“Türkiye’de ilk olarak Ankara’da çalıştım. Ankara’daydı iş yeri kötü bir tecrübe oldu bizim için. Makine teknolojileri üzerine çalışan bir iş yeriydi, burada çalışmamın temel nedeni Suriye’de yaptığım işin bir benzerini yapıyor olmamdı. İşten çıkma sürecinde, daha öncesine bir kontrat yapmamıştık. Aramızdaki ilişki ise Türk ortağımın daha önce Suriye’ye gelmesiyle başlamıştı. Savaş öncesinde de tanıyordum hatta tanıdığım tek Türk’tü diye bilirim. Beraber çalıştık, yaklaşık bir yıl boyunca. Çalışma şartlarında aylık 3000 TL almam gerekiyordu. O zamanlar Türk lirası değerliydi. İlk ay ödeme yaptı, ikinci ay yapmadı. Üçüncü ay bir çekimiz geri döndü dedi. Dördüncü ay biraz borç para verdim, bunu da bir el senedine bağladık. Sadece benden değil herkes den senetle işlem yapmıştı. Bir yılın sonun da bir ödeme yapmadı ve Ankara’dan göç etmek zorunda kaldık. Bu sürenin sonucunda 25000 dolar bana borcu kalmıştı. Sonrasında da battık... Benim dışında işçilerinde maaşını vermemişti. Yaklaşık 20 işçi bir gün odasını bastı ve yakasına yapıştı. Aslında mutlu olmuştum (gülüyor). Bu benim için büyük tecrübe oldu. Artık sizin deyiminiz ile yoğurdu üfleyerek yiyorum...” **K6**

Üç katılımcılar, başarısız girişimleri sonrasında elde ettikleri tecrübeyi, bir sonra ki girişim süreçlerine transfer ederek katılımcıların işletme başarısına katkı sundukları görülmüştür.

Katılımcılar bu süreçte yaktıkları **hatalardan ders çıkardıklarını (3)** vurgulamışlardır. Aşağıda katılımcılardan **K23 ve K5**'in yaşadığı olumsuz deneyimler ve bu deneyimlerin katkılarına ilişkin görüşlerinden bazı örnekler sunulmuştur:

“Daha öncesinde bir restoran açtım. Fakat başarısız oldum. Çünkü açtığımız yer iyi değildi. Konumu kötüydü, iş yapamadım. Ara sokaktaydı. Müşterisi yoktu. Galiba biraz aceleci davrandık orayı açmakta... Burayı ise özellikle seçtim. Ana cadde üzerinde, burada oturanların çoğu da Suriyeli. Müşterilerimiz çok. O nedenle iyi bir tecrübe oldu bizim için.”
K23

“... Bu restorandan önce bir işletmemiz vardı. O iflas ettikten sonra bunu açtık. Eski işimin büyük bir katkısı oldu. Her ne kadar işleri batırmış olsak ta çok şey öğrendim.” **K5**

Olumsuz deneyimlerin katılımcıların daha sonraki **ortaklık kurma isteklerini de olumsuz yönde etkilediği (3)** katılımcı görülmüştür. Katılımcılardan **K22**'in konuya ilişkin görüşleri şu şekildedir:

“Buraya geldiğimde, iş aramaya ve ya yapacak bir şeyler aramaya başladım. Burada bir fabrika açabilecek gücüm vardı. Bende bir ekmek fabrikası açmayı planladım. Ama Türk ekmeklerinden farklı olarak bizim ekmekler daha ince ve ucuza imal edebileceğiniz şeyler. Dört kişiydik bir de Türk ortağım vardı. Yaklaşık altı ay boyunca birlikte çalıştık. Ama sonrasında ortaklıktan ayrılmaya karar verdim. Çünkü ortağım bana karşı dürüst değildi. Onun yüzünden birçok para kaybettim. Gelir giderleri çarpıtıyor ve fazladan para kazanmaya çalışıyordu. Onlar yüzünden artık insanlara güvenemiyorum. Bu nedenle de ortaklık kurmak istemiyorum. Şuan tek başımayım ve kafam rahat ” **K22**

Katılımcılardan **bir kişi** olumsuz deneyimler sayesinde **hukuki mevzuatlar konusunda daha da bilgisinin olduğunu**, bu durumun ise işletme başarısına doğrudan olumlu yönde katkı sunduğunu ifade etmiştir.

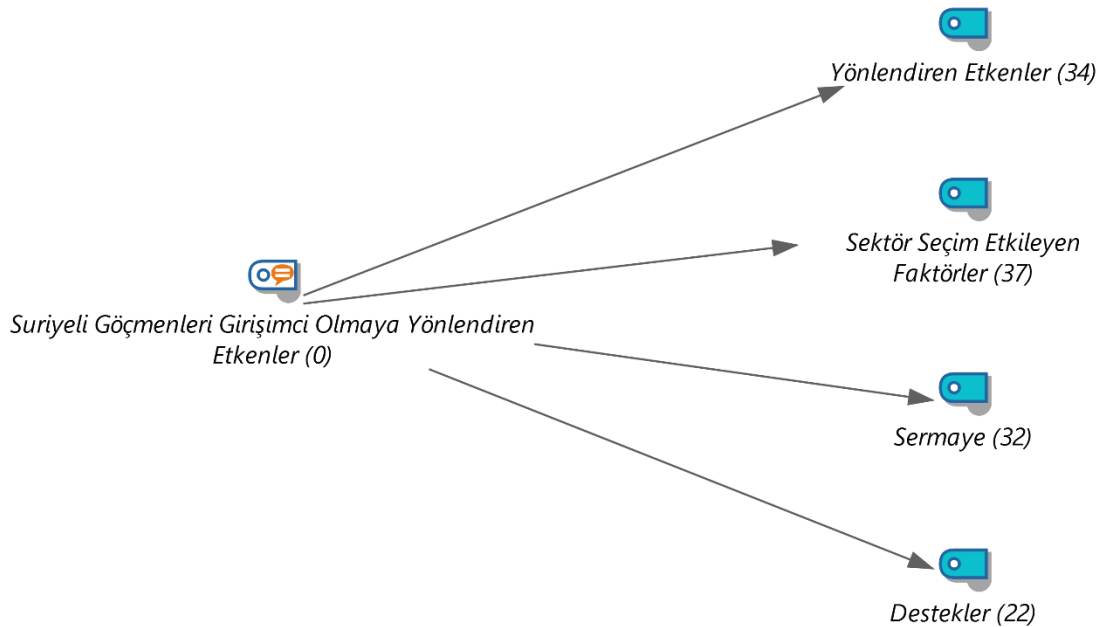
“Türkiye’de ve Türkiye’nin dışında ticaret yapmanın ilk başlarda kolay olacağını düşünmüştük. Ve bir şeyi ithal etmek istediğinde işler biraz karıştı: Gana’daki bir arkadaşım benden bir şeyler istedi. Ama onu göndermek için güzergâh bulamadık. Politik sebeplerden dolayı güzergâhlar değiştirilmişti. Vergi kanunları farklıydı. Her seferinde de dolar artıyordu. Biz kar edemiyorduk. Sonrasında da battık. Burası Suriye gibi değil, uluslararası ticaret çok zor bir şey. Burada bunu da öğrendim. Ağzım yandı... Ama restoran olayı çok farklı. Artık olaya hâkim olmuştum. Hatta bazıları gelip bana sormaya başladı (tebessüm ediyor)...Senin çaban ve deneyimin varsa başarılısın burada.” **K6**

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, işletmelerin başarılarını etkileyen faktörlerden bir tanesi de işletmenin kuruluş yerinin belirlenme aşamasıdır. Normal şartlar altında bir girişimcinin, yeni kurulacak işletmeni yerinin belirlenmesi aşamasında, söz konusu bölgeler hakkında öne fizibilite çalışmaları yapması beklenmektedir (Alpugan, Demir, Oktav ve Üner, 1997). Ancak kısıtlı şartlar ve imkânlar sahip olan Suriyeli göçmenlerin, işyeri konumları hakkındaki bilgileri de kısıtlı imkânlar ile toplanmaktadır. Katılımcılardan K23, ilk işletmesinde yaşadığı başarısızlığı işyeri konumunun yanlış belirlenmesi ve bu durumu da “aceleci” davranarak yeterli bilginin

edinmemesi ile ilişkilendirmiştir. Bunun yanı sıra K23, bu başarısız işletme deneyiminin şimdiki işletmesinin başarısında önemli bir katkı sunduğunu ve daha önce yaptığı hataları tekrardan yapmadığı mülakatlarda vurgulamıştır. Türkiye’deki ilk girişimcilik deneyimlerinde katılımcıların başarısız olmalarındaki bir diğer önemli faktörde, aynı sektörde ve aynı mekânlarda sayıları gittikçe artan Suriyeli işletmelerin olduğu görülmüştür. Artan rekabet, zaten kısıtlı olan pazar payının daha azaltması sonucu bazı katılımcıların farklı alanlara geçiş yaptıkları görülmüştür. Bu davranışın temelinde katılımcıların rekabet edebileceği ve amaçlarına ulaşacağı pazarları tercih etme eğilimleri olduğu (bkz. Küçük, 2005) değerlendirilmektedir. Örneğini katılımcılardan **K27** açtığı tatlıcı dükkanını kapatarak restoran, katılımcılardan **K10** ise emlak dükkanını kapatarak fastfood dükkanı açtığını ifade etmiştir. Yukarıda da ifade edilen, başarısız deneyimlere karşın başarılı girişimler, katılımcıların işleri büyütmelerinde, ortaklıklarını geliştirmelerinde ve farklı sektörlerde de iş alanlarında yayılmalarında katkı sunduğu görülmüştür.

4.2. KATILIMCILARI GİRİŞİMCİ OLMAYA YÖNLENDİREN ETKENLER, KARAR ALMA VE GİRİŞİM KURMA SÜREÇLERİ

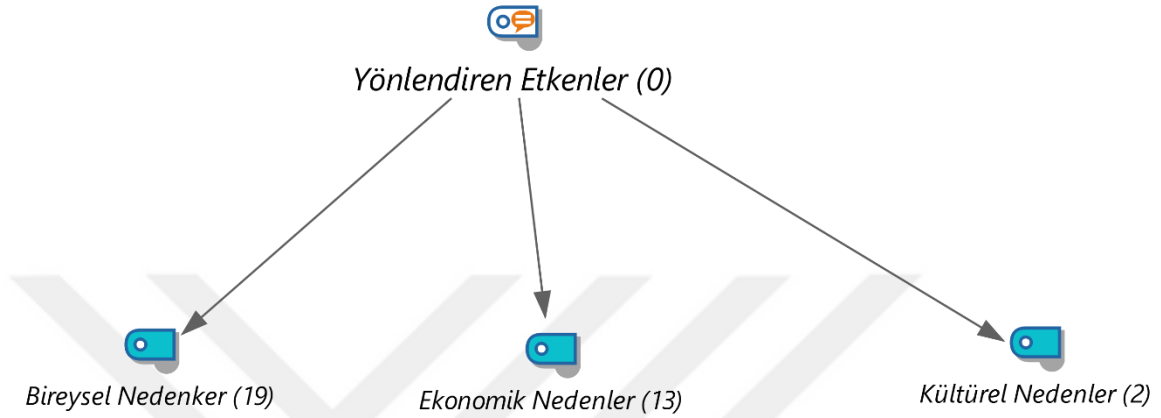
Araştırmanın bu bölümünde (i) katılımcıları girişimci olmaya yönlendiren ve (ii) sektör seçimini etkileyen faktörler ile (iii) mikro ölçekli girişim kurma sürecinde kullandıkları sermaye kaynakları ve (iv) aldıkları formal ve informal desteklere ilişkin bulgulara yer verilmiştir (bkz. Şekil 55).



Şekil 55: Katılımcıları Girişimci Olmaya Yönlendiren Etkenler, Karar Alma ve Girişim Kurma Süreçlerine İlişkin Temalar

4.2.1. Suriyeli Göçmenleri Türkiye’de Girişimci Olmaya Yönlendiren Etkenler

Suriyeli göçmenlerin Türkiye’deki girişimcilik deneyimleri bağlamında bireyleri girişimci olmaya yönlendiren etkenler incelendiğinde, yönlendiren (i) *bireysel faktörlerin* (23) yanı sıra (ii) *ekonomik hayata ilişkin nedenlerin* (13) ve (iii) *kültürel nedenlerin* (2) katılımcıların girişimciliğe yönlendirdiği veya etkilediği gözlemlenmiştir (bkz. Şekil 56).

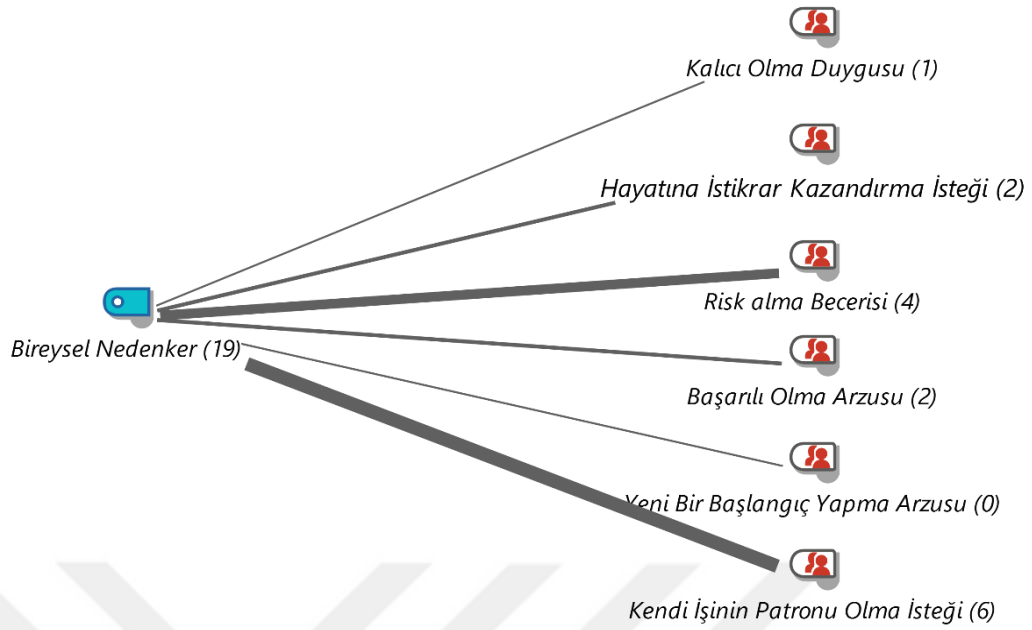


Şekil 56: Katılımcıları Girişimci Olmaya Yönlendiren Etkenler

4.2.1.1. Katılımcıları Girişimciliğe Yönlendiren Bireysel Nedenler

Katılımcılar girişimci olmaya yönlendiren bireysel nedenler incelendiğinde, (i) *kendi işinin patronu olma arzusu* (6), (ii) *risk alma becerisi* (4), (iii) *hayata yeni bir başlangıç yapma arzusu* (kaybedilmiş kazanımların yeniden elde edilmesi (3) ve hayata sıfırdan başlama düşüncesi (1), (iv) *başarılı olma isteği* (2), (v) *hayatına istikrar kazandırma arzusu* (2) ve son olarak (vi) *Türkiye’de kalıcı olmak düşüncesinin* (1) katılımcıları girişimci olmaya yönlendiren faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır²⁹ (bkz. Şekil 57).

²⁹ Yapılan mülakatlarda birçok katılımcının girişimci olmaya yönlendirmesinde birçok faktör aynı anda etkili olabildiği gözlemlenmiştir.



Şekil 57: Katılımcıları Girişimci Olmaya Yönlendiren Etkenler: Bireysel Nedenler

Göç ve göçe ilişkin deneyimlerinin yanı sıra, ekonomik hayatta yaşadıkları bazı deneyimler katılımcıları **kendi işinin patronu olmak için** birer girişimci olmaya yönlendirdiği gözlemlenmiştir. Bu durum araştırma bulgularına da yansımıştır. Katılımcılardan **6 kişi** kendi işlerinin patronu olmak için, iş yerlerini açtıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan K13'ün konuya ilişkin görüşlerinden örnek ifadeler aşağıda sunulmuştur.

“Kendi işimin patronu olmak istediğim için restoran açtım. Başkalarına çalışarak burada ayakta kalamıyorsunuz. Çalıştığınızın karşılığını da alamıyorsunuz... Bu nedenle kendi işim olsun istedim.” K13

Yüksek ikna gücü, risk alma becerisi, esneklik, yaratıcılık, bağımsızlık/özerklik, problem çözme yeteneği, başarı ihtiyacı, hayal gücü, liderlik, kendi kaderine karar verme inancı, çok çalışma becerisi girişimci niteliklerinden bazılarıdır (Gibb, 1987, s. 6). Ekonomik hayata katılım ve girişim kurma süreçlerinin temelinde bulunan risk ve risk düzeyi, belirsizliklerin sayısının artması ile doğru orantılı olarak artmaktadır. Ancak girişimcilik deneyiminde risk alma becerisi ön planda olan bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmaya katılan Suriyeli göçmenlerin birçoğu, girişimcilik deneyimlerini önemli bir risk alma deneyimi olarak tanımlamışlardır. Bu bakımdan bazı katılımcılar, risk alma becerilerini kullanarak başarılı girişimlerde bulundukları gözlenmiştir. **Dört katılımcı** mülakatlarda da, onları girişim kurmaya yönlendiren **risk alma becerilerini** vurgulamışlardır. Örnek katılımcı görüşleri aşağıda sunulmuştur.

“Şimdi burayı açalı 3 yıl oldu. Farklı bir alanda hiç deneyimim olması rağmen büyük bir risk almak zoruna kaldım. İki Suriyeli ortağım daha var. Daha öncesinde buna benzeyen bir iş yapan bir restoranda çalıştım. Farklı şeyler yaptım. Robot programlamaktan tavuk kızartmaya giden bir evrimdi bizimkisi. Şimdi de buradayım...” K26

“Her insan bir şeyleri planlar, amaçları vardır. Benimkisi de o şekilde... Her işin bir riski vardı ben de bu riski aldım. Bu risk alma becerisi burayı kurmamda beni yönlendirdi. Başarısız da olabilirdim. Ama bu fırsatı değerlendirdim.” K16

Katılımcıları girişimci olmaya yönlendiren etmenlerden bir tanesi de, **yeni bir başlangıç yapma arzusudur**. Suriyeli göçmenlerin Türkiye’deki yaşamları katılımcıların tabiri ile “yeniden doğmak” (K11, K8) ve “sıfırdan başlamak” (K2, K13, K15, K30) metaforları³⁰ ile vurgulanmıştır. Katılımcılardan K2 ve K6’nın konuya ilişkin görüşlerinden örnekler aşağıda sunulmuştur.

“Hayatımızda belli bir başlangıç yapmamız gerekiyordu. Daha öncesinde zirvedeydim. Ve bildiğimiz bir işi yapmaya karar vermiştik. Şimdi ise her şeye sıfırdan başladık.” K2

“Aslında ilk olarak para kazanmamız ve ailemize bakmamız gerekiyordu. Benim hayalim ise daha güzel ve daha büyük bir iş kurmaktı. Suriye’deki gibi bir hayatım olsun istiyorum artık. Bunun için çabalıyorum... Aslında Suriye’de yaptığım iş ile hiç alakası olmayan bir işte çalışıyorum. Kendi işimi makine ve araştırma şirketimi kurmak ve uluslararası bir şirket olmak istiyorum. 100 veya 200 çalışanı olan büyük bir şirket kafamdaki.” K6

İki katılımcı ise **başarılı olma isteği/arzusunun** kendilerini girişimci olmaya yönlendiren etkenlerden olduğunu vurgulamışlardır. Örneğim katılımcılardan K25, yaşadıkları olumsuz deneyimleri bir kenara bırakarak artık hayatında başarılı olmak istediğini dile getirmiştir:

“Bu işi kendi başıma kurmamda etkili olan temel faktör, başarılı olma konusunda içinden gelen bir dürtünün olmasıydı. Birçok şeyi tek başıma başarabilecek bir insanım. Bu nedenle de başarılı olduğumu düşünüyorum. Mesela buradan sonra daha büyük ve güzel bir yer açmak istiyorum. Bunu planlıyorum ve bu konuda başarılı olacağımı düşünüyorum. Buradan daha da güzel olacaktır.” K25

Katılımcılardan iki kişi işyerini açma konusundaki fikirlerinin hayatlarına bir **istikrar/düzen kazandırma isteğinden** kaynaklandığını vurgulamıştır.

“Bu işi hayata bir istikrar kırmak için kurduk. Çünkü hayatımızda bir düzen yoktu. Her şey belirsizdi. En azından şimdi bir işimiz var. Para kazanabiliyoruz... Geleceğe daha olumlu bakabiliyoruz.” K15

Savaşın uzun yıllar boyunca sürmesi, geri dönememe konusundaki katılımcı görüşlerini etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Ancak her ne kadar katılımcılardan bazıları geri dönmek konusunda isteksiz olsalar da, Türkiye’de kalıcı olabilmeleri adına onları Türkiye’ye bağlayan bir bağlarının bulunmadığından veya yasal bir statülerin olmadığından şikâyetçidirler. Bu bağlamda iki katılımcının **kalıcı olma düşüncesi nedeniyle** girişimcilğe yöneldiklerine dair bulgulara

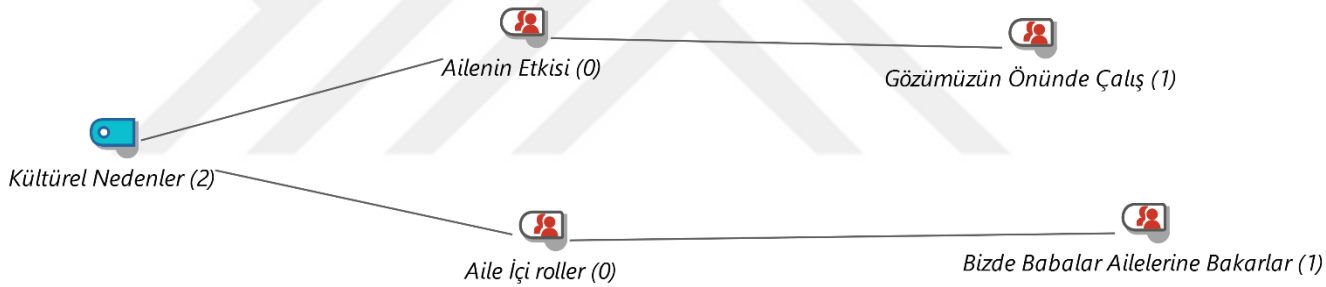
³⁰ Metaforlar, dünyayı kavrayışımız hakkındaki bir düşünce biçimi ve bir görme biçimi anlamına gelmektedir (Morgan, 1998, s. 14). Metaforlar konusunda daha ayrıntılı çalışmalar için bkz. Uzun ve Özcan, (2017) ve Uzun (2016).

ulaşılmıştır. Katılımcılardan **K17**'nin bu konu hakkındaki görüşlerinden bazı örnekler aşağıda sunulmuştur.

“Bu iş yerini açma fikri aslında savaşın gittikçe uzun sürmesiyle başladı. Savaş gereğinden uzun sürdü ve insanlar öldü. Sağ kalanlar ise göç etmek zorunda kaldı. Ama her şeyin bu kadar kötü olacağını tahmin etmiyorduk doğrusu. Daha kısa süren bir şey olurdu diye düşünüyordum. Savaş uzadıkça bizim de geri dönme konusundaki fikirlerimiz de değişti. Her insan gibi biz de ilk başlarda geri dönmeyi istiyorduk ancak sonralarda yaşanan karmaşa bizi burada kalmaya itti. Bu nedenle kalıcı olma duygusu ve ya fikri bizi bir işte çalışmaya doğru yönlendirdi.” K17

4.2.1.2. Katılımcıları Girişimciliğe Yönlendiren Kültürel Nedenler

Katılımcıları girişimci olmaya yönlendiren bir diğer etken ise *kültürel nedenlerdir* (2 katılımcı). Katılımcılar ile yapılan mülakatlarda geleneksel aile yapılarına özgü (i) *aile içi roller* (1 katılımcı) ve (ii) *ailelerin bireyler üzerindeki etkileri* (1 katılımcı), bireyleri girişimci olmaya yönlendiren kültürel nedenler olarak karşımıza çıkmıştır (bkz. Şekil 58).



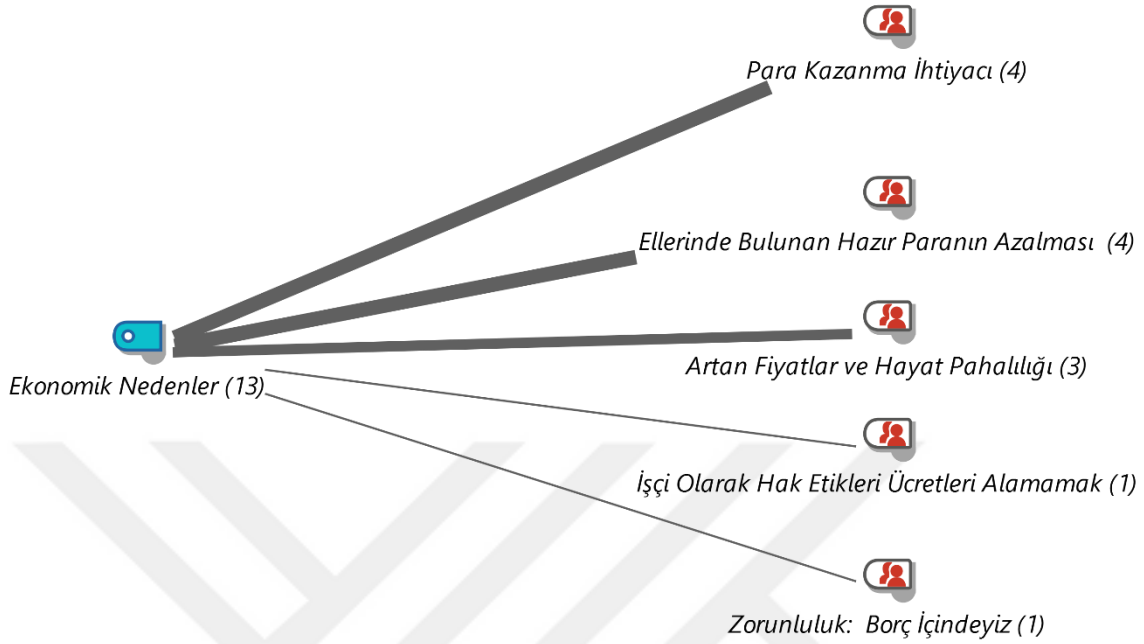
Şekil 58: Katılımcıları Girişimci Olmaya Yönlendiren Etkenler: Kültürel Nedenler

Aile içi rollerin getirdiği sorumluluklar nedeniyle Suriyeli göçmenler ekonomik hayata katılmak zorunda olduklarını belirtmişlerdir. Baba olmak veya en büyük erkek kardeş olmak aile reisi veya aile için para kazanacak kişi anlamına gelmektedir. Örneğin katılımcılardan **K8**, daha öncesinde Suriye’de altı kardeşi ile yönettikleri işyerlerini kapatarak 3 kardeşi ile birlikte Türkiye’ye göç etmiştir. K8, aile içerisinde en büyük çocuk olması dolayısıyla bir sorumluluk taşıdığını ve ekonomik hayata katılmak zorunda hissettiğini belirtmiştir. Başka bir örnekte ise **K4** bir aile reisi ve baba olarak, çocuklarının gelecekleri için iyi bir yatırım yapmak ve para kazanmak için işyerlerini açtıklarını vurgulamıştır.

4.2.1.3. Katılımcıları Girişimciliğe Yönlendiren Ekonomik Nedenler

Günlük yaşamdaki (i) *artan fiyatlardan ve hayat pahalılığı ve birikimlerin azalması* (7 katılımcı), (ii) *para kazanma ihtiyacı* (4 katılımcı), (iii) *işçi olarak hak ettikleri ücretleri alamamak* (1

katılımcı) ve (iv) *zorunluluk (1 katılımcı)* gibi ekonomik nedenler nedenlerden dolayı katılımcılar ekonomik hayata katılmaya yöneldiklerine ilişkin bulgulara ulaşılmıştır (bkz. Şekil 59).



Şekil 59: Katılımcıları Girişimci Olmaya Yönlendiren Etkenler: Ekonomik Nedenler

Araştırma bulgularına göre **(i) artan fiyatlar ve hayat pahalılığı ve ellerinde bulunan birikimlerin hızla (7 katılımcı)** katılımcıları girişimci olmaya yönlendiren faktörlerin başında gelmektedir. Araştırmaya katılan Suriyeli göçmenlerden 3 katılımcı, Suriye ve Türkiye’deki hayatlarını kıyaslayarak, Türkiye’deki artan fiyatlardan ve hayat pahalılığından şikâyet etmişlerdir. Katılımcılar ile yapılan mülakatlarda ev kiralalarının hızla artması, doların Türk lirası karşısında değer kazanması, farklı işlerde çalışmaları sonucunda ellerinde yeterli miktarda paranın kazanamamaları gibi nedenler ile bireyler girişimci olmaya karar verdiklerini ifade etmişlerdir. Aşağıda **K6**’nın hayat pahalılığına ilişkin görüşlerinden örnekler sunulmuştur.

“Suriye parasının değer kaybetmesi ile ellerinde dolar ile gelen Suriyeliler ilk başlarda paralarını bozdurmaya başladılar. Ve çok zarar ettiler. Günümüzde bir dolar neredeyse 5 lira... Herkes ellerindeki paranın değer kaybetmesini izledi. Her şeyin fiyatları artmaya başladı bizim ise paramız bitme tehlikesi vardı. Ama iyi bir iş kurarsam iyi bir yatırım yaparsam paramız değer kaybetmeyecekti. Şükürler olsun da olması.” **K6**

“Türkiye ye geldiğimde biraz para ile gelmişim. Zamanla bu paralarda bitiyor. Kira da yaşıyoruz. Bir ev almak istiyorum. Nereye kadar kirada kalabiliriz ki... Bir şeylerin sahibi olmadığımız için her şey borç içinde kalınır. Bu nedenle bu işi kurdum. Çünkü tüm sermayemiz hızla eriyor gidiyor. Bir yatırım yapmamız gerekliydi ki paramızı değerlendirelim.” **K2**

Katılımcıları girişimci olmaya yönlendiren bir diğer etken de, **(ii) katılımcıların para kazanma ihtiyacıdır (4 katılımcı)**. Dört katılımcı, ekonomik olarak kendilerini güvende hissetmedikleri,

kaybedilmiş kazanımlarını yeniden elde etmek ve daha refah bir hayat yaşayabilmek için kendi işlerinin patronları olmak istediklerini beyan etmişlerdir. Katılımcılardan **K1**'in para kazanma ihtiyacı konusundaki görüşlerinden bazı örnekler aşağıda sunulmuştur.

“Bu dükkânı bir sene önce açtım (Söz konusu iş yeri bir felafer dükkânıdır³¹). Bunun benzeri bir dükkân gördüm. Sık sık giderdim. Aslında ben çok severim felaferi. Bundan para kazanabileceğimi düşündüm. Para kazanmaya ihtiyacımda vardı. Sadece ekonomik bir şey değil. Suriye’de can güvenliğimiz yoktu. Burada da ekonomik güvenliğimiz yoktu. Artık bir işim var. Para kazanıyorum. Burayı tek başıma işletiyorum.” K1

Katılımcıları girişimci olmaya yönlendiren etkenlerden bir tanesi de **(iii) işçi olarak çalıştıkları işlerde hak ettikleri ücretleri alamamaktır**. Daha önce iş deneyimlerinde çok uzun saatler iş yerlerinde çalıştığını ifade eden katılımcılar emeklerinin karşılığını alamadıklarını bu nedenle de kendi işlerinin patronları olmak istediklerini ifade etmişlerdir.

“Burayı açmamızdaki temel neden çalıştığımız kadar kazanamamaktı. Çok uzun sürelerde çalışıyor ama para kazanamıyorduk. Başka restoranlarda da çalıştık durum hepsinde de aynı. Artık kendi işimi kurmanın ve kendi kendimin patron olma vakti gelmişti. Bende bundan dolayı burayı açtım.” K20

“Ne yaparsanız yapın çalışmak zorundasınız. Ama çalışmakta tek başına yeterli değil. Başkasının yanında saatlerce çalışırsınız ancak çok az bir para kazanırsınız. Ben bir yıl bir restoranda çalıştım. Ama kazandığım para çok azdı. Çünkü burada hayat çok pahalı. Kendi işimizin patronu olmak demek hak ettiğin ücreti almak demektir. Bu nedenle karar verdim. Kendi işimi kurmak istedim...” K9

Mülakatlarda bazı katılımcılar, yeni bir işletme kurulum ve ekonomik hayata katılım sürecinin temel bir **(iv) zorunluluk durumu** olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılardan bazıları bildikleri bir ülkeye göç etmek bildikleri şartlar altında çalışma hayatına katılmak istediklerini ancak, karşılaştıkları sorunlar nedeniyle Türkiye’de kalmak ve farklı sektörlerde çalışmak zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Diğer bir ifade ile “zorunluluk durumu” bazı katılımcıların girişim kurma niyetleri üzerinde etkili olmuştur. Katılımcılardan **K27**'nin bu konu hakkındaki düşüncelerine ilişkin örnek ifadeler aşağıda sunulmuştur.

“Türkiye’ye geldikten sonra Ürdün’e geri gitmeye karar verdim. Daha iyi bildiğim bir ülkeydi. İşlerimi daha iyi idare edebilirdim. Ama sınırdan geçmeme izin verilmedi. Burada kalmak zorunda kaldım. Biraz birikmiş param vardı. Birikmiş param ile birlikte burada bir ortağımla birlikte bir iş yeri açmaya karar verdik. Aslında zorunda kaldım diyebilirim. Çünkü başka bir seçeneğimiz yoktu. Burada yaşayacak isem çalışmam gerekiyordu. Ancak bilmediğim bir iş, bilmediğim bir alanda ve bilmediğim bir ülkedeydim... Bu durum benim için ilk başlarda çok zordu.” K27

En genel anlamıyla girişimci, risk ve belirsizlik koşullar içerisinde kazanç elde etmek amacıyla üretim veya pazarlama öğelerini bir araya getirerek yenilikçi bir ekonomik organizasyon kuran

³¹ Araştırmacı notu

kişiler olarak tanımlanabilmektedir (Cantillon, 1959; Dollinger, 1999, s. 4; Hisrich, Peters ve Shepherd, 2016, s. 41). Girişimcilik olgusunu açıklamaya çalışan teorik yaklaşımlarda, bireyleri girişimci olmaya yönlendiren etkenler ve girişimcilik sürecinin farklı özelliklerine vurgu yapılmaktadır. Bu yaklaşımlardan, “*Muhteşem İnsan (Great Person)*” Okulu, girişimcilerin doğuştan gelen içgüdüler ve sezgisel bir yeteneğe (altıncı his) sahip olduğunu iddia ederken, “*Psikolojik Özellikler Okulu*” kişileri girişimci olmaya yönlendiren benzersiz değerler, tutumlar ve ihtiyaçlar sahip olduğunu iddia etmektedir. “*Klasik Okul*” girişimcilik davranışının temelinde yenilik olgusunun var olduğunu savunurken, “*Yönetim Okulu*” girişimcileri, ekonomik bir girişime sahip olan, yöneten ve karşılaştıkları riskleri yönetebilen, organizatörler olarak tanımlamaktadır. Bunun yanı sıra “*Liderlik Okulu*” girişimcileri becerilerini insanların ihtiyaçlarına uyarlama yeteneğine sahip liderler olarak tanımlarken, “*Girişimcilik Okulu*” girişimciliği, karmaşık organizasyonlar için faydası olan, hizmetleri oluşturmak, pazarlamak ve genişletmek için bağımsız birimlerin geliştirilmesi olarak tanımlamaktadır (Cunningham ve Lischeron, 1991, s. 47). Yüksek ikna gücü, risk alma becerisi, esneklik, yaratıcılık, bağımsızlık/özerklik, problem çözme yeteneği, başarı ihtiyacı, hayal gücü, liderlik, kendi kaderine karar verme inancı, çok çalışma becerisi girişimci ve ya girişimcilik niteliklerinden bazılarıdır (Gibb, 1987, s. 6).

Bireysel faktörlerin yanı sıra toplumlara özgü kültürel faktörlerde girişimci olmayı veya yeni girişimler kurma sürecini etkilemektedir. Kültür, sosyal yapı, din, dil, değerler, sınıf ve kurumlar gibi öğeleri ile tüketicilerin tüketim tercihlerini, girişimcilerin niyetlerini veya girişimcilik kültürüne ilişkin diğer öğeleri de şekillendirme gücüne sahiptir. Bunun yanı sıra girişimciliğin de sosyal ve kültürel bir faaliyet türü olması, toplumsal yapıyı ve sosyal ilişkileri dönüştürücü bir güce sahip olması ve girişimci sınıfın toplumsal bir kategori olarak sınıflandırılabilmesi (Aytaç ve İlhan, 2007, s.102) kültür ve girişimcilik arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Morrison’a göre, demokratik kültürlerde kişisel başarısızlıklara yüksek tolerans gösterilmesi; kişileri yenilikleri denemeye, teşebbüse geçmeye itmektedir. Bunun yanı sıra eşitlikçi ve demokratik toplumların girişimci kişiliğin ortaya çıkmasına katkı sağlaması kültür ve girişimcilik arasında yakın bir ilişki olduğunu göstergelerindendir (Morrison, 2000, s. 62,66). Girişimciliğin modern ve geleneksel ataerkil yapılar içerisindeki konumunu açıklayan Aytaç ve İlhan’a göre, geleneksel ataerkil aile/toplum yapılarında, girişimciliğin özellikleri olan yenilikçiliğe açıklık, bireysel başarının hedeflenmesi, dinamizm, üretkenlik, risk almak gibi değerler yer almamaktadır. Bu değerlerin yerine girişimciliği perdeleyen sıkı denetim ve itaat anlayışı hâkimdir. Bu nedenle girişimcilik kendisine yer bulamamaktadır. Modern toplumlar ise yoğun aile ve cemaate ilişkilerinden çok, bireysel çaba, emek ve cesaretin ön plana çıktığı bireysel dinamizm ve özgür emeğin teşvik edildiği bir değer anlayışı hâkimdir (Aytaç ve İlhan, 2007, s.108). Toplumsal

yapının bu özellikleri toplumsal kurumlarda ve örgütlerde de benzer yansımaları bulunmaktadır. Örneğin, girişimci bir kültüre yönelimli bir firma, çalışanları fikir üretmeye teşvik eder, aynı zamanda çalışanlarını yaratıcı çıktılarının üretiminde denemeler yapması için destekler (Hisrich, Peters ve Shepherd, 2016, s. 41), girişimcilik karşıtı (antigirişimci) bir işletmede çalışanların bu katkıları desteklenmeyebilmektedir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular literatürde yer alan çalışmalar ile de uyum göstermektedir. Örneğin, Phizacklea ve Ram, Fransa'nın Lyon ve Birleşik Krallıkların Birmingham kentlerinde faaliyet gösteren 10 (on) azınlık (göçmen) girişimci üzerinde yaptığı araştırma sonuçlarına göre, etnik azınlık grup üyeleri için işsizlik veya engellenen istihdam olanakları ile karşılaştıklarında *kendi patronunuz olmak amacıyla girişimci olmaya yönlendiklerini öne sürmüştür* (Phizacklea ve Ram, 1996). Baycan Levent ve Kundak'ın 2006 yılında, İsviçre'nin Cenevre kentinde lokanta ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren on sekiz (18) Türk girişimci ile yaptığı saha çalışmasında ise, Türk girişimcilerin girişimciliğe yönlendiren temel motivasyon kaynağının, "*kendi işine sahip olmak*" olduğu ileri sürülmüştür (Baycan Levent ve Kundak, 2006). Boz'un 2007 yılında Almanya'nın Frankfurt şehrinde faaliyet gösteren 65 Türk kökenli girişimci ile yürüttüğü çalışmasında da, Türkleri girişimci olmaya yönlendiren etkenlerde; (1) ilk olarak bireysel nedenlerin, (2) ikincil olarak etnik bağlamla ilgili faktörlerin, (3) üçüncü olarak ta Almanya ya ilişkin sosyal, ekonomik ve politik yapısı ile ilgili faktörlerin etkili olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır (Boz, 2007). Son bir örnek olarak Fatoki ve Patswawairi'nin 2012 yılında Güney Afrika'nın Doğu Cape Bölgesi'ndeki seçilmiş şehirlerde (Alice, King Williams Town, East London ve Port Elizabeth) 101 Afrikalı göçmen girişimciye anket uygulayarak yapmış oldukları çalışması incelendiğinde, göçmen girişimcilerin hem itme hem de çekme faktörleri tarafından girişimciliğe yönlendirildiği ve istihdamın (itme faktörü) en önemli tetikleyici unsur olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır (Fatoki ve Patswawairi, 2012).

4.2.2. Suriyeli Göçmen Girişimcilerin Gıda Sektörünü (Restoran/Lokanta/Fastfood/Tatlı) Seçmesinde Etkili Olan Nedenler³²

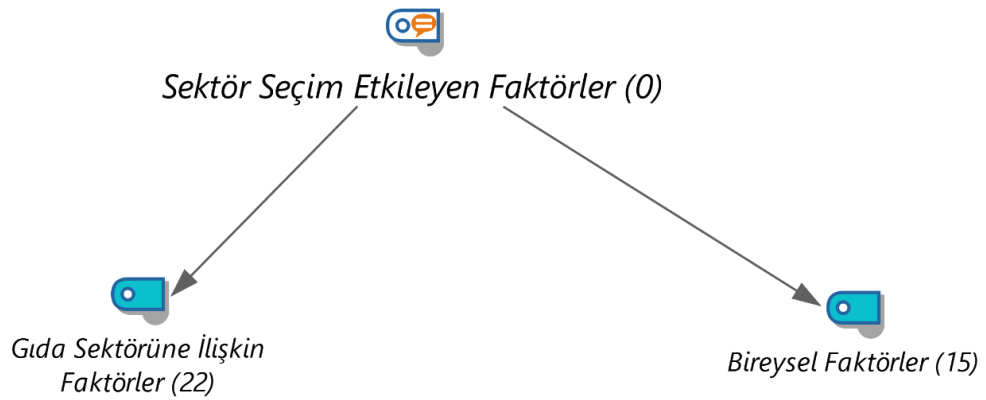
Araştırmanın bu bölümünde katılımcıların sektör tercihlerini etkileyen faktörler incelenmeden önce sektör kavramının yasal tanımlaması hakkında kısaca bilgi sunulmasının bir ihtiyaç olduğu değerlendirilmiştir.

Sektör terimi, şirketlerin kendi ekonomik faaliyetlerinin, ürünlerinin veya teknolojilerinin (kimya, turizm vb.) temel olarak alındığı kategorileri veya çapraz/yatay mesleki kategorileri (BT,

³² Sektör terimi, şirketlerin kendi ekonomik faaliyetlerinin, ürünlerinin veya teknolojilerinin (kimya, turizm vb.) temel olarak alındığı kategorileri veya çapraz/yatay mesleki kategorileri (BT, pazarlama, bankacılık vb.) tanımlamak için kullanılmaktadır (www.myk.gov.tr, 20018).

pazarlama, bankacılık vb.) tanımlamak için kullanılmaktadır (www.myk.gov.tr, 2018). Genel anlamda, Türkiye’de çalışanların çalıştıkları işyerinin ana faaliyetinin kodlanmasında, 2009 yılına kadar NACE Rev.1 (*Statistical classification of economic activities*) kullanılmış ve söz konusu sınıflandırmanın yeniden güncellenmesi ile 2010 yılından itibaren ise NACE Rev.2 kullanılmaya başlanmıştır (www.tuik.gov.tr, 2012). Bunun yanı sıra faaliyet gösteren sektörlerin ve meslek kollarının belirlenmesinde, 21.05.2016 tarihli ve 29718 sayılı Resmi Gazete ’de yayımlanan Esnaf ve Sanatkâr ile Tacir ve Sanayiciyi Belirleme Koordinasyon Kurulunun 2 no.lu Kararıyla; 5362 sayılı Esnaf ve Sanatkârlar Meslek Kuruluşları Kanununun 63 üncü maddesi gereğince “Esnaf ve Sanatkâr Meslek Kolları” yeniden tanımlanarak, Esnaf ve Sanatkâr Meslek Kolları ile Türkiye İstatistik Kurumu tarafından ilan edilen NACE Rev.2 (Altılı Düzey) Ekonomik Faaliyet Sınıflamasında belirlenen faaliyet kodlarının eşleştirilmesinin, Esnaf ve Sanatkârlar Genel Müdürlüğü tarafından yapılacağı hükmüne yer verilmiştir. Bu sınıflandırma esas alınarak katılımcıların yer aldıkları sektör kodları incelendiğinde (bkz. www.esnaf.ticaret.gov.tr, 2016), araştırmaya katılan katılımcıların faaliyet gösterdikleri lokanta, restoran, fastfood ve tatlı (mikro ölçekli girişim) işletmelerin “Gıda Ürünleri” sektöründe yer aldıkları görülmüştür

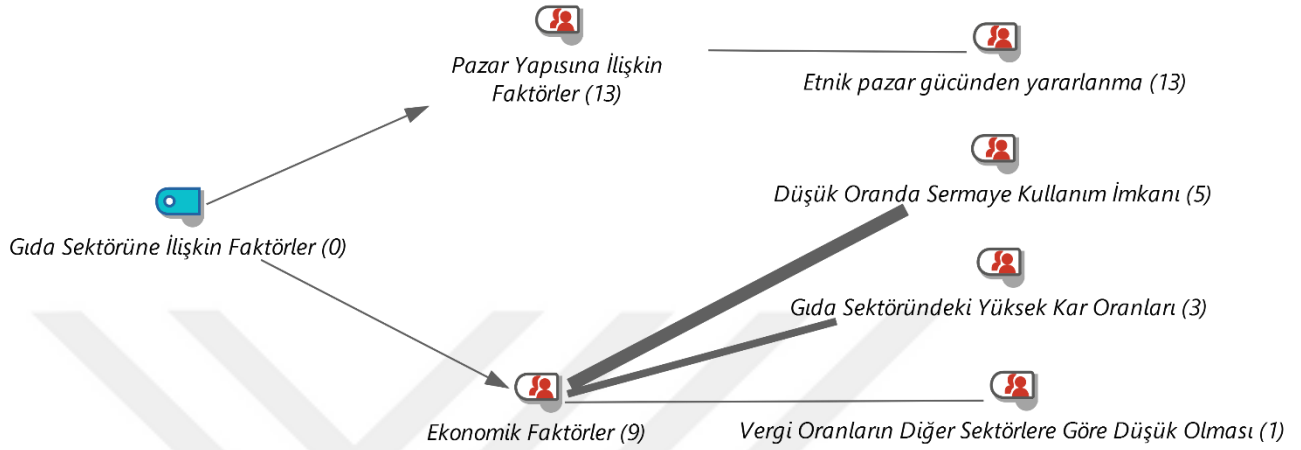
Araştırmaya katılan Suriyeli göçmenlerin girişim sektör tercihlerinde etkili olan faktörleri incelemek amacıyla, katılımcıların kurdukları mikro ölçekli girişimlerde restoran, lokanta, fastfood, tatlıcı hizmeti veren işletmeleri açma, diğer bir ifade ile gıda sektörünü seçme tercihlerinde etkili olan nedenler ile ilgili sorular sorulmuştur. Katılımcıların verdikleri cevaplarda ilgili sektörde ilk olarak *gıda sektörüne özgü faktörler* olarak (25 katılımcı); (i) *pazar yapısına* (16) ve (ii) *ekonomi temelli faktörler* (9) ön plana çıkmıştır. İkinci olarak, *bireysel faktörler* (15) olarak (i) *katılımcıların sektörde sahip oldukları deneyim ve tecrübeler* (9) ve (ii) *dil becerisi konusunda yaşanan eksikliklerin* (6) etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (bkz. Şekil 60).



Şekil 60: Suriyeli Göçmen Girişimcilerin Gıda Sektörünü Seçmesinde Etkili Olan Nedenler

4.2.2.1. Katılımcıların Gıda Sektörünü Seçmesinde Etkili Olan Gıda Sektörüne Özgü Faktörler

Araştırma bulgularında (i) *pazar yapısına ilişkin faktörler* (16) ve (ii) *ekonomi temelli faktörler* (9) katılımcıların gıda sektörünü seçmesinde etkili olan faktörler olarak karşımıza çıkmıştır (bkz. Şekil 61).



Şekil 61: Katılımcıların Gıda Sektörünü Seçmesinde Etkili Olan Gıda Sektörüne Özgü Faktörler

Kitlesel ve kalabalık gruplarca yapılan göçler sonrasında ev sahibi ülke toprakları içerisinde yerleşim tercihlerinde, coğrafi ve kültürel yakınlık ön plana çıkmaktadır. Bu durumun temel nedenleri arasında bireylerin diğer göçmen grup üyeleri ile *ortak değerleri paylaşım yapabileceği yeni informal ağların oluşturma beklentisi, ait olma ve güvende olma duygularının tatmin edilmesi* gibi beklentilerde etkili olmaktadır. Ortak değerlerin paylaşım süreci tüketimi, dolayısıyla da göçmen gruba ait bir pazar gücünü beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan farklı toplumlar içerisinde yer alan göçmen/etnik grupların tüketim ve pazar gücü, kendi ortak etnik ürünlerini, etnik müşterilerini, etnik çalışanlarını ve etnik tedarikçilerini oluşturur. Bir diğer ifade ile göç süreci sonrasında, göçmen gruplar kendi etnik kimliklerine özgü bir pazar gücünü (*Co-ethnic Market*) inşa ederler. Suriyeli göçmenlerin bağlamında ortak bir etnik pazar gücünün var olup olmadığı, var ise inşa edilen etnik pazarın gücünün boyutları ile ilgili bulgulara ulaşmak için katılımcılara sorular yöneltilmiştir.

İlk olarak, katılımcıların gıda sektöründe kurdukları restoran, kafe, fastfood ve tatlı işletmelerinin pazar yapılarına ilişkin faktörlerde (i) **etnik pazar gücünden yararlanma isteği (13)** en fazla vurgulanan kapsayıcı bir temayı teşkil etmektedir. Birçok katılımcı kendi kültürlerine ilişkin bir etnik pazar gücünün var olduğunu ve sektör seçiminde bu pazar gücünün değerlendirmek istedikleri için gıda sektörüne yöneldiklerini beyan etmişlerdir. Katılımcıların sektör seçimlerinde

etkili olan *etnik pazar gücüne* ilişkin görüşlerinden örnekler aşağıda sunulmuştur (**K23, K19, K17, K3**).

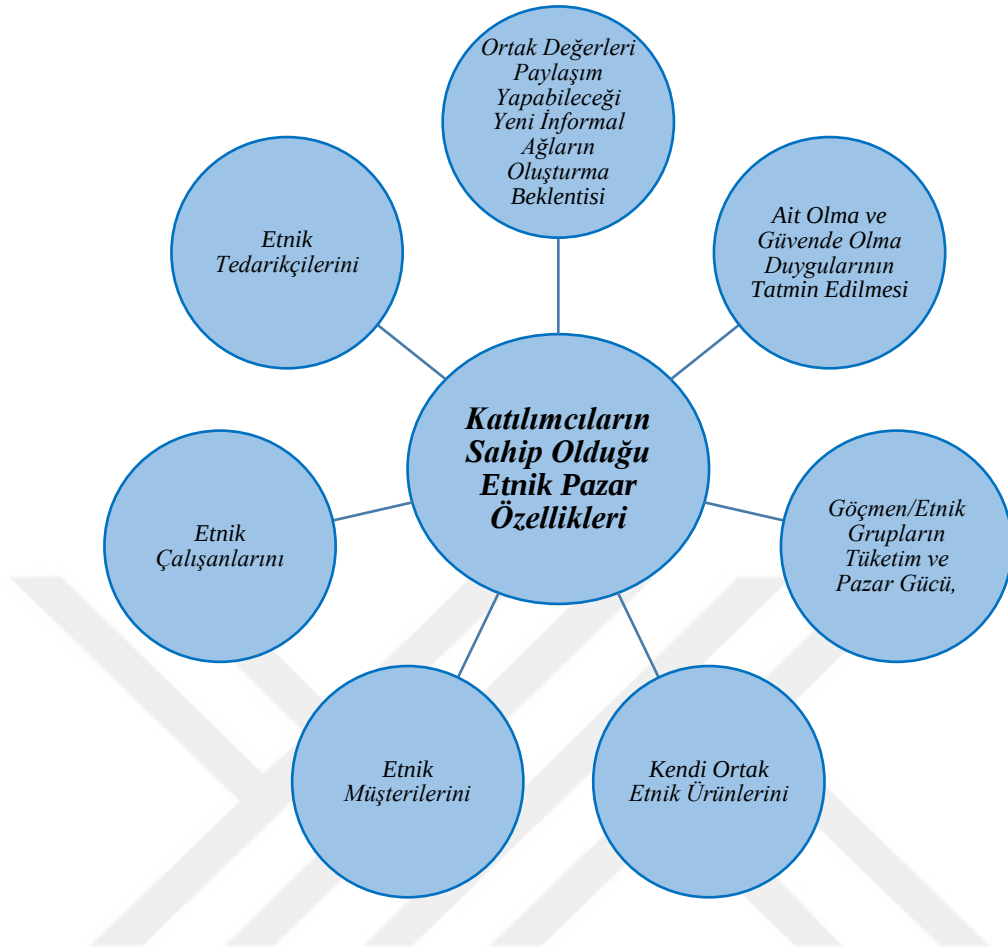
“Restoran işletiyoruz. Ama aslında bir Suriyeli restoranyız. Çünkü müşterilerimizin çoğu Suriyeli... Gıda sektörünü seçtim çünkü burada çok Suriyeli var ve ne istediklerini ben biliyordum... Genellikle de tavuk satıyoruz. Çünkü tüm Suriyeliler tavuk seviyorlar. Et önemli değil bizim için. Pahalı olsa da insanlar çok sevmiyorlar. Beyaz eti tavuğu seviyorlar. Bir de tavuk helal olanından alıyoruz. İnsanlar çekinmeden yiyebilirler. Temiz bir ürün. Alırken de pahalı tavuk alıyoruz. Anlaşmamızı onlar ile yapıyoruz.” K23

“Burayı açmamdaki nedenim. Yıllardır Suriye’de bu işi yapan birisiyim... Bunu yanı sıra bizim ürünlerimizi ve geleneksel tatlılarımızı Türkiye’ye transfer etmeye karar verim. Çünkü buradaki Suriyeliler bu tatları beğenmiyorlardı. Bizden olan bize özgü bir şey istiyorlardı. Yaptığımız şey aslında doğru müşteriye doğru ürünü sunmaktı. Doğru şeyi yaptık. Çokta tutuldu..” K19

“Yer ve mekân benim için hazırlanmıştı. Geleneksel bir yemek olacağı için, Suriyelilerin burada çok oldukları için tercih edeceklerini düşündüğümüz bir yerdi. Aslında bir fırsattı. O nedenle bu işi yapmaya karar verdik. Her yerde güzel fela fel yapan yer bulamazsınız. Bulsanız da eski tatları ararsınız. O nedenle bizi tercih ediyor insanlar.” K17

“Bizim diğer restoranlardan farkımız fela felci olmamız. Bize Suriyeliler özgü bir yemektir. Fela fel. Gaziantep’te bir piyasa araştırması yaptım. Fela fel satan yerleri araştırdım. Ama hiç birisi yeterli kalitede değildi bende bu nedenle burayı açmaya karar verdim. Bizden olan bir şeyi bizim insanlarımıza satmak daha güzel oldu.” K3

Yukarıdaki örnek ifadelerde de görüldüğü gibi Gaziantep’te inşa edilen etnik Pazar ekonomisinin kendine özgü bazı bileşenleri bulunmaktadır. Katılımcıların sahip olduğu etnik pazarlar, (i) ortak değerleri paylaşım yapabileceği yeni informal ağların oluşturan, (ii) ait olma ve güvende olma duygularının tatmin edilmesinde katkı sağlayan, (iii) göçmen/etnik grupların tüketim ve pazar gücünü içinde bulunduran, (iv) kendi ortak etnik ürünlerini pazarlayabilecekleri, (v) kendi etnik gruplarına özgü müşterilerini içinde bulunduran, (vi) aynı etnik gruptan bireylerin çalışan olarak yer aldıkları ve (vii) etnik tedarikçileri ile kendine özgü bir yapıyı inşa etmektedir (bkz. Şekil 62).



Şekil 62: Katılımcıların Sahip Olduğu Etnik Pazar Özellikleri

İkinci olarak, katılımcıların gıda sektörüne yönelme tercihlerinde (i) *yüksek kâr oranları*, (3), (ii) *düşük oranda sermaye kullanım imkânı* (5) ve (iii) *vergi oranlarının diğer sektörlere göre düşük olması* (1) gibi **ekonomik faktörlerin** katılımcıların sektör tercihlerinde etkili faktörler olarak belirlenmiştir.

Diğer meslek grupları ve sektörlerden farklı olarak gıda sektörünün **yüksek kar getiren bir sektör** olarak kabul edilmesi 3 katılımcının direk olarak gıda sektöründe mikro ölçekli işletme kurmaya yönlendirdiği gözlemlenmiştir (**K7, K8, K10,**). Araştırmamızda yüksek kâr beklentisinin gıda sektörü içerisindeki farklı iş kolları arasında da bir tercih nedeni olarak algılandığı da tespit edilmiştir. Katılımcılara ait görüşlerden bazı örneklerle aşağıda yer verilmiştir.

“Daha öncesinde bir marketim vardı. Market işi kolaydı. Ama daha fazla kar getiren bir iş istiyordum. Büyük bir iş istiyorduk. Lokanta daha fazla kazanıyordu bunu gördük. Çalışıyorsan çok kazanıyorsun. Çalışmıyorsan kazanamazsın lokantadan. Temel fark burada...” **K8**

“Suriye’de ticaret işleri ile uğraşıyordum. Burada ise restoran işletmeye karar verdim. Çünkü kazançlı bir sektördü. Yaklaşık 5 yıl önce küçük bir restoran açtık. İşler iyi gitmeye başlamıştı. Daha sonrasında da sermaye biriktirmeyi balarınca da yaklaşık altı ay önce bu

lokantayı açtım (Arş notu: İkinci lokanta)... Bilmediğimiz bir alandı ama para getirisi iyi olduğu için burayı açmaya karar verdik. ”K7

“Gümrük ofisi ve araba galerisindeki işler iyi gitmeyince kafe işine girdim. Boş boş oturmaktan da sıkılmışım. Bu yüzden biraz para kazanmak ve kar elde etmek için bu kafeyi açtım. Çünkü kafe işi karlı bir işti. Bir liralık kahveyi, beş liraya satıyorsunuz... K10

Bunun yanı sıra gıda sektöründe bir işletme kurulumu için gerekli olan sermaye oranları, kuyumculuk, ticaret, sanayi alanlarındaki işletmeler ile kıyaslandığında daha düşük oranlarda seyretmektedir. Araştırma bulgularında bazı katılımcıların işletmelerinde 393,000 TL (K10) ile 5000 TL (K3) arasında değişen miktarlarda sermayeler kullandıkları görülmüştür. Bu bakımdan *gıda sektörü düşük oranda sermaye kullanım imkânı ile katılımcılar için bir cazibe noktası oluşturmuştur*. Katılımcılardan beş kişi bu yönde görüş belirtmiştir. Örnek katılımcı ifadeleri aşağıda sunulmuştur:

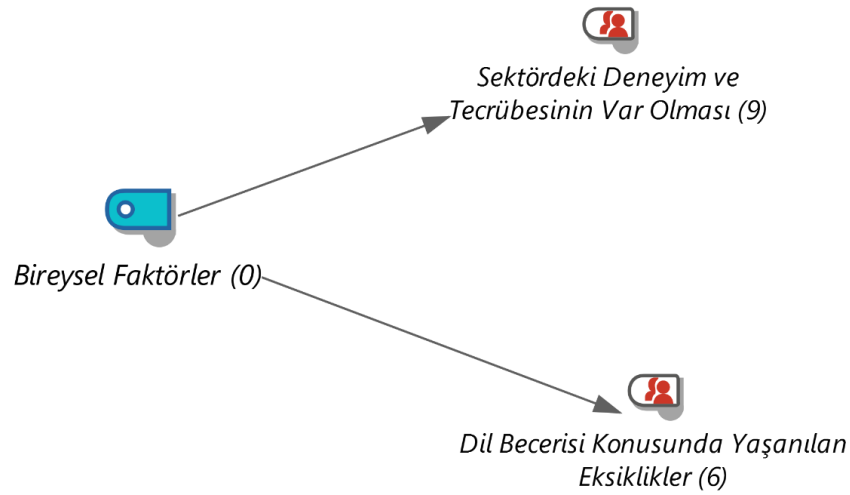
“Burada bir restoran açtık çünkü burada yapabileceğimiz en kolay ve karşı iş restoran işletmesiydi. Çok fazla sermayeye de ihtiyacınız yok. Herşey sizin için düzenlenmiş sanki. Ama alanda deneyimimiz yoktu. Daha öncesinde Halep’te yaşayan bazı arkadaşlarımızdan tavsiyeler aldık. Onların bizi yönlendirmesiyle bizi desteklediler. Kendilerinin deneyimli adamlarını bize gönderdiler ve bize işi öğrettiler. Bu nedenle işlerimizi çok kolaylaştırdılar... Tavuk sektörünü seçmemizdeki temel faktörü, et fiyatlarının çok yüksek olması. Müşterilerin alım gücü zaten düşük. Buradaki insanlar etin tadını unutmuşlar. Bu nedenle tavuk sektörü kar getiren bir alan ” K24

Yüksek kar oranları ve düşük sermaye kullanım imkânlarının yanı sıra *düşük düzeyde vergi vermek*, bir katılımcının gıda sektörünü tercih etmesinde etkili olmuştur.

“Şimdi ise hayatımız çok daha farklı. Daha öncesinde bir tekstil işinde çalışırken şu an gıda sektöründeyim. Felafer yapıyorum. Burada eski işimi yapmak isteseydim, bir mağazada çalışmak isteseydim. Büyük ihtimal başarısız olacaktım. Çünkü müşterilerin çoğu Türk ve ben Türkçe bilmiyorum. Bu nedenle işimi değiştirmek zorunda kaldım. Bizden olan bir şeyi bizim insanlarımıza satmak daha güzel olardı. Bende bunu yapmaya başladım. Bunu yanı sıra Türkiye deki vergiler çok yüksek şu an vergi veriyor olsak da diğer alana göre çok daha az veriyoruz.” K3

4.2.2.2. Katılımcıların Gıda Sektörünü Seçmesinde Etkili Olan Bireysel Faktörler

Katılımcıların gıda sektörünü seçmesinde etkili olan *bireysel faktörler* (15 katılımcı) olarak (i) *katılımcıların sektörde sahip oldukları deneyim* (9) ve (ii) *tecrübeler ve dil becerisi konusunda yaşanan eksikliklerin* (6) etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (bkz. Şekil 63).



Şekil 63: Katılımcıların Gıda Sektörünü Seçmesinde Etkili Olan Bireysel Faktörler

Katılımcıların dokuz kişi, gıda sektörünü seçme nedeni olarak daha sektörde sahip oldukları *önceki deneyim ve bilgilerinin* aynı sektörü seçmesinde etkili olduğunu vurgulamışlardır. Örnek katılımcı ifadelerinden bazıları aşağıda sunulmuştur:

“Bu yaptığımız benim Türkiye’de ki ilk işim. Ama 1990 yılından beri Suriye’de bu işi yapmaktaydım. Bun nedenle burayı kurarken tavukçuluk sektöründe çalışmak, bildiğin biri işi yapmak benim için önemli.” K2

“Restoran seçmemizin nedeni, ortaklarımızdan birinin, yaklaşık 20 yıldır bu sektörde olmasaydı. Suriye’de de bu işi yapıyordu. Bu işi kurarken onun deneyimlerinden, bizim paramızdan yararlandık. Zamana ve bir işe ihtiyacımız vardı. Evde kadınlar gibi oturamıyorduk. Bir uğraş bulmak gerekiyordu. Birçok Suriyeli ABD, Kanada’ya gitti. Biz ise buraya geldik. Basit bir kurulum oldu.” K9

“İlk başta kiralık bir yer aramaya başladık. Restoran açmamızda önemli olan etken, amcamın yaklaşık on yıllık bir deneyimi olmasıydı. Ne benim nede diğer ortağımızın her hangi bir tecrübesi yoktu. Bırakın restoran açmasını yumurta bile zor pişiriyorduk. Ama amcam bizim burada her şeyimiz oldu. Suriye’de ki restoranına benzer bir iş kurduk.” K18

“Türkiye’de sadece bu işi yapıyorum. Tekstil işi çok fazla sermaye isteyen bir iş, lokanta ve pidecilik ise yapılabilecek bir iş ancak burada çok fazla yer var. Bu nedenle yine iyi bildiğimiz başka bir işi tercih ettik. Tatlıcılık. Lokantayı herkes açabiliyor. Ama herkes tatlıcı açamıyor.” K29

“Bu işi yapmamızın temel nedeni daha önce bu alanda çalışmış olmamızdı. Diğer alanlarda çalışmak bizim için riskliydi. Bildiğimiz bir işi yapıyoruz şu an. Bu işin en büyük rahatlığı. Mesela tatlıcı olsaydık kesin batardık. Anlamadığımız bilmediğimiz işler... Bunu yanında tavukçuluk, diğer iş alanlarına göre daha ucuz olan, hızlı tüketilebilen bir yemek. Aynı zamanda helal olmasına dikkat ediyoruz. Kırmızı et tüketmiyoruz. Hem pahalı hem de bunu yapana birçok insan var.” K30

Yukarıda örneklerde de görüldüğü gibi katılımcıların gıda sektöründe mikro ölçekli bir işletme kurma tercihlerinde *deneyim ve alan bilgisi* önemli bir yer tutmaktadır. Diğer bir ifade ile girişimcilerin aynı sektördeki geçmiş yaşam deneyimleri, girişimlerin başarısında ve büyüme

(pozitif yönde) olumlu katkı sunmaktadır (bkz. Jovanovic, 1982). Bu bakımdan önceki girişimcilerin önceki iş deneyimleri, mikro ölçekli girişimlerin hayatta kalmasında ve büyüme şanslarında etkili olmaktadır (FOCUS, 1999, s. 11).

Katılımcıların sektör tercihlerini etkileyen yukarıdaki faktörlere karşın, katılımcıların *dil becerisi konusunda yaşadığı yetersizlik* nedenleriyle de zorunlu olarak gıda sektörüne yöneldikleri görülmüştür. Katılımcılar işletme sahibi olarak, aşına olduğu bir dilde ürünlerini satabilmesinin ve hizmet sunmasının daha kolay olduğunu belirtiyorlar. Ancak aşına olunan dil, girişimcilik sürecinin devamlılığını ve gelişimi üzerinde uzun vadede olumsuz etkileri de olabilmektedir (Waldinger, Aldrich ve Ward, 1990; Werbner, 1994). Katılımcılardan **K5**'in sektör seçiminde etkili olan *dil becerisi konusunda yaşadığı yetersizliğe* (6) ilişkin görüşleri aşağıda sunulmuştur.

“Türkiye’de böyle işlerin karlı olduğunu düşünmemiştim. Aslında Suriye’de alım satım tarzında ticaret yapıyordum. Bu tarz büyük bir yer de açmak bir nevi ticaret yapmak gibi. Bir iş yapmayı planlıyordum. Ama ne sermayemiz yetti nede bu işi yapabilecek kadar dil biliyordum. Bu nedenle böyle bir iş kurduk. Bu nedenle restoran açtım. Çünkü Türkçe öğrenmek zorunda değilsin, müşteriler Suriyeli bu durum benim işlerimi çok kolaylaştırdı. ”

K5

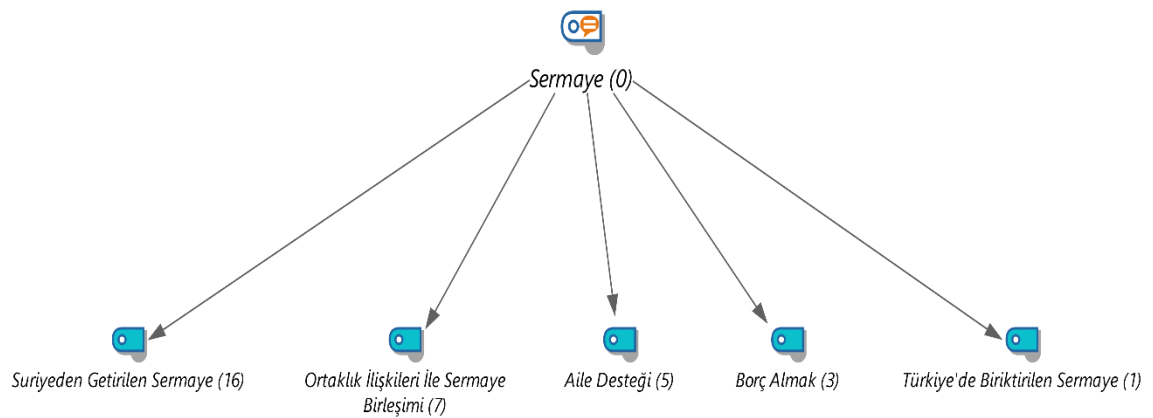
Göçmen girişimciliğinde ilişkin literatür incelendiğinde, girişimcilerin sektör seçiminde, bireylerin yaş, cinsiyet (bkz. Kalleberg ve Leicht, 1991), eğitim (Basu, 1998; Van der Sluis, Van Praag ve Vijverberg, 2005), dil kullanım becerilerinden (Dustmann ve Fabbri, 2003) gibi bireysel değişkenlerden etkilenebileceği gibi ilgili bireylerin sektöre ilişkin iş deneyimlerinden ve bilgi birikimlerinden (Waldinger, Aldrich ve Ward, 1990; Basu, 1998), etnik ve dini kimliklerinden (Waldinger, Aldrich ve Ward, 1990), formal olmayan ilişki ağlarından (*networks*) (Basu, 1998), iç motivasyonlardan (Basu, 2004), aynı etnik kimliğin pazar gücünden (*co-ethnic market*) (Waldinger, Aldrich ve Ward, 1990) ve var olan fırsatlardan da etkilenebilmektedir. Bu bakımdan her sektörel seçim kendine özgü bir bağlamda gerçekleşmektedir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara ek olarak literatürdeki çalışmalarda bazı farklı bulgulara da ulaşılmıştır. Örneğin, Clark ve Drinkwater'ın İngiltere ve Galler'deki etnik azınlıkları konu aldığı araştırma bulgularına göre, araştırmaya katılan bazı katılımcıların dil becerilerin sektör tercihlerinde etkili olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır (Clark ve Drinkwater, 2000). Masurel, Nijkamp ve Vindigni'in, 2003 yılında Amsterdam'da faaliyet gösteren Faslı on üç (13) girişimci üzerine yaptıkları çalışmada ise, (i) eski göçmen kuşağı, kendi etnik gruplarının ihtiyaçlarını karşılayan geleneksel sektörlerle daha fazla yönelme eğiliminde olduğu ve (ii) genç kuşakların daha geleneksel olmayan piyasalara daha açık olduğu ve yeni fırsatlar aradıkları sonuçlarına ulaşmışlardır (Masurel, Nijkamp ve Vindigni, 2003).

David'in, 2006 yılında Hong Kong, Tayvan ve Kore'den Kanada'ya İş Dünyası Göç Programı (*The Canadian Business Immigration Programme*) aracılığı ile gelen doksan (90) girişimcinin girişimcilik deneyimlerini karşılaştırmalı olarak analiz ettiği araştırması sonucunda; (i) kurulan girişimcilerde perakende satın alma ve gıda hazırlama işlemlerine doğru büyük oranda bir eğilim olduğunu, (ii) bu durumun temelinde bir girişim kurulması için gerekli olan sürenin daha az düzenlenmiş ve daha hızlı bir başlangıç sunması olduğunu, (iii) bunun ise girişimcilerde kaygı ve sıkıntı yarattığını, (iv) Kanada işletme piyasasına giren bu üç etnik göçmen grubun bilgi sahibi olmadığı için beklediklerinden daha tehlikeli fırsatlar sunan pazarlarla yüzleştikleri, (iv) Koreli girişimcilerin ise diğer gruplardan farklılaşarak büyükşehir (metropol) alanlarındaki dağınık pazarlara yöneldiğini, (vi) dil becerilerinde iyi eğitim almanın başarı artırıcı bir etken olduğunu ve (vii) Korelilerin kâr getiren başka bir sektör ile karşılaştıklarında Kanada'dan Avrupa'ya göç ettikleri gibi sonuçlara ulaşmışlardır (David, 2006). Wahlbeck'in 2007 yılında Finlandiya'daki fastfood ve restoran sektöründe çalışan Türk kökenli kebab ve döner ustalarını konu aldığı çalışmasında, (i) etnik ekonominin "kebabçılık sektörü için (*kebab economy*)" çalışanlar üzerinde hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar yarattığı, (ii) Türk çalışanları, bir gün kendi işlerini kurma hayali içerisinde kebabçılarda kötü çalışma koşullarında çalıştıkları ve (iii) genel iş piyasasında iş bulmak çok zor olduğunu için Türk çalışanların belirli bir Türk etnik ekonomisine doğru zorlandıkları bulgularına ulaşmıştır. Wahlbeck'e göre bu model genel olarak tüm etnik girişimlerde görülen bir modeldir (Wahlbeck, 2007).

4.2.3. Mikro Ölçekli Girişim Kurma Süreçlerinde Sermaye

Araştırmanın bu kısmında Suriyeli göçmenlerin karakteristik özelliklerinden sermaye kaynakları hakkında daha geniş bulgulara ulaşmak amacıyla, katılımcıların işletme kurma süreçlerinde kullandıkları *sermaye kaynakları ve sermaye ye ulaşma süreçleri* hakkında sorular yöneltilmiştir.



Şekil 64: Katılımcıların Sermaye Kaynaklarına İlişkin Alt Temalar

Katılımcıların işletme kurma süreçlerinde (i) *Suriye’den getirdikleri kendi sermayelerini* (16) kullandıklarını, (ii) *borç aldıklarını* (3), (iii) *aile desteğini kullandıklarını* (5), (iv) *ortaklık ilişkileri ile sermayelerini birleştirdiklerini* (7) ve (v) *Türkiye’de biriktirilen sermayeyi* (1) kullandıklarını ifade etmişlerdir (bkz. Şekil 64). Örneğin katılımcılardan K7, K27 ve K3 girişim kurma sürecinde ihtiyaç duydukları sermayeyi ***Suriye’den getirdiklerini*** beyan etmişlerdir. Bu konuya ilişkin katılımcı ifadelerinden bazıları aşağıda sunulmuştur:

“Bu iş yeri açmak için kendi sermayemi kullandım. Çoğu aslında Suriye’deki kazanımlarım. Tüm her şeyimizi getiremedik. Çoğu orada kaldı ama şükürler olsun... Bunu restoranın yanı sıra başka bir şirketim de var. Gıda maddeleri satıyoruz. Üç tane de ortağım var. Üçü de Suriyeli, ortaklardan bir tanesi Türk vatandaşı oldu.” K7

“...Buranın açılışında bir borç almadım. Kendi paramı kullandım. Suriye’den göç ederken eşyalarımızı dolara çevirmiştım. Ama yine de çok kaybımız oldu. Geçen sene yaklaşık olarak 700 TL kira veriyordum. Şimdi ise 750 lira kira vermeye başladım.” K3

“Burayı açarken daha önce biriktirdiğimiz paraları kullandık. Kendi paralarımı riskli oldu ama başarılı oldu diyebilirim.” K27

Katılımcılardan **K26** ve **K28**, iş yerlerini kurarken ihtiyaç duydukları sermayeyi ***arkadaşlarından temin ettiklerini*** ifade ederlerken, katılımcılardan **K11** ve **K14** ***ailelerinin desteği*** ile sahip oldukları ortak sermayeyi tedarik ettiklerini söylemişlerdir. Bu konuya ilişkin katılımcı görüşleri aşağıda sunulmuştur:

“...Bir iş kurmak için yeterli param yoktu. Kuveyt de olan bir arkadaşımın borç aldım. Teknoloji bizim hayatımızı kolaylaştırılıyor. Küçük bir dünyadayız akıllı telefonlar sayesinde. Bu bizi yakınlaştırıyor. Suriye’den çıktığım zaman arkadaşlarımızın telefonları vardı ama değişti. Onları yeniden bulmak için facebook’u kullandım. 6000 dolar kadar borç aldım. İstedğin zaman verebileceğimi söyledi. Ardından bir yıl sonra ödeyebildim.” K26

“Burada iş yeri açmak için izin almak bir Suriyeli için çok zor. Burayı açmak için kendi param yeterli olmadı. Arkadaşlarımdan borç aldım. Uzun bir süre geri ödeyemedim ama en sonunda ..” K28

“İşe başlarken kendi biriktirmiş olduğum biraz para vardı. Ama asıl önemli olan ailemin desteği de oldu... Onlar olmasa idi, bu şekilde bir yer açamazdım. Ama akrabalarından filan borç almadım.” K11

“İş yeri için gerekli olan sermayenin kurulumunda Suriye deki birikimlerimiz etkili oldu. Onu kullandık. Aslında ailemin birikimi bu. Annem ve babam sağ olsun.” K14

Bunun yanında, girişimcilik için sermaye oluşturma sürecinde, aynı ***etnik kimlikten gelen bireylerin sermaye birleştirmesi yaparak ortaklık kurması***, ihtiyaç duyulan sermayeye ulaşım için katılımcılar tarafından bir yol olarak da kullanabilmektedir. Katılımcılardan **K20**’nin sermaye oluşturmak için ortaklık kurma deneyimleri ile ilgili görüşleri aşağıda sunulmuştur.

“...burayı kurduk...Benim yeterli param yoktu. Tek kişi için yüksek bir miktardı ama iki kişi bu sermayeyi karşılayabilirdi. İhtiyaç duyulan sermayenin yarısını ben yarısını da diğer

arkadaşım karşıladı. Yarı yarıya ortağız yani. Daha öncesinde bir Türk'le ortaklık kurmadık.” K20

Son olarak bir katılımcı işletmelerinin kurulmasında ***Türkiye’de biriktirdikleri sermayeyi*** kullandığını ifade etmiştir.

Mersin, Kilis gibi. Gaziantep’te iş bulamadım. Bu nedenle Ankara’ya gittim. Bir buçuk yıl kadar orada kaldım. Her ay Gaziantep’e gelip ailem ile vakit geçiriyordum ve ihtiyaç duydukları parayı ulaştırıyordum. Ardından geri dönüyordum... Burayı açmadan önce Ankara’da bir alüminyum fabrikasında çalıştım. Biraz para biriktirmek için çalıştım. Bir yılsonunda buraya Gaziantep’e geldim ve biriktirdiğim parayı kullandım. Sonrasında kendi param ile burayı açtım” K28

Son birkaç on yılda, Akdeniz ülkelerinden gelen misafir göçmenler, balkan ülkelerinden gelen sığınmacı/mülteciler ve orta ve güney Avrupa bölgelerinden gelen işçi göçleri ile Avrupa ülkeleri çok kültürlü ve çoğulcu toplumlara doğru dönüşmektedirler. Dil, eğitim ve diğer becerilerinin yeterli olmayışı, göçmen ve mültecileri bulundukları toplumlar içerisinde düşük sosyo-ekonomik düzeydeki bireyler haline gelmesine etkili olmaktadır. Sahip oldukları düşük sosyo-ekonomik pozisyonundan kurtulmak isteyen göçmenler ise “kendi işini” kurarak bulundukları pozisyonundan çıkış için bir yol aramaktadırlar. Kendi işini kurma diğer bir ifade ile de girişimci olma süreci, farklı göçmen ve mülteci grupların sahip oldukları farklı kültür özellikleri ile birbirinden farklılaşabilmektedir (Nijkamp, Sahin ve Baycan-Levent, 2010, s. 373-374). Bu grupların genel olarak farklılaşan en karakteristik özellikler ise müşteri yönelimleri ve emek ile sermayeye ulaşım biçimleridir (Deakins ve Freel, 2009). Göçmen veya etnik girişimcilik süreçlerinde, girişimciler ev sahibi ülke vatandaşlarının sahip olduğu bankalar gibi resmi kaynaklardan fon sağlama ve tedarikçilerden kredi alma gibi bazı ayrıcalıklardan yararlanamamaktadırlar (Ram ve Hillin, 1994). Bu nedenle başlangıçta aile üyelerinden ve aynı etnik kökenlerden gelen bireylerden gayri resmi olarak borç almaları kaçınılmazdır (Altınay ve Altınay, 2006, s. 208).

Konu ile ilgili literatürde yapılmış araştırmalar araştırma bulgularını destekler niteliktedir. Örneğin, Waldinger’in Güney Asyalı girişimcileri, modellediği çalışmasında kurulan girişimlerde düşük maliyetli sermaye sağlayabilecek yakın topluluk ağları ve kendi etnik topluluğunun, ticari olarak hayatta kalma adına büyük önem taşıdığı vurgulanmıştır (Waldinger, Aldrich ve Ward, 1990). Bunun yanı sıra geniş aileden ucuz finansman şeklinde elde edilen kaynaklar ile işletmelerin ticari büyümeleri arasında pozitif bir etkileşim olduğunu bulunmuştur (Basu, 1998; Basu, 2004). Boissevain ve Grotenberg’in Amsterdam’da faaliyet gösteren etnik grupların (*Çinli, Hintli, Türk, Surinamlı, Karayipli*) girişimlerini incelediği çalışmasında ise sermayeye ulaşım imkânının başarılı etnik girişimlerde önemli bir etkisinin olduğu (Boissevain ve Grotenberg, 1987) araştırmacılar tarafından ileri sürülmüştür. Bazı çalışmalarda ise aynı ülkede göçmen girişimciliğinde göçmen grupların kullandıkları sermaye kaynaklarında ve biçimlerinde farklılıklar

yaşandığı görülmektedir: Örneğin, 1996 yılında Sanders ve Nee, Amerika'nın New York ve Los Angeles kentlerinde Asyalı (Koreli, Filipinli, Hindistanlı, Çinli) ve Hispanik (Meksikalı, Porto Rikolu) göçmen girişimcilerin aile yapılarının, beşeri sermayelerinin ve sosyal sınıflarını incelemiştir. Çalışma sonucunda; (i) ailelerin, toplu çıkarlar ve güçlü kişisel bağları kullanarak emek gücünü ve mali kaynakları bir araya getirmeyi kolaylaştırdığı; bu nedenle de girişimci göçmenlerin küçük işletmeler kurarken ve işletirken bu kaynakları kullandıkları, (ii) Porto Rico'lu ve Meksikalıların gibi bazı gruplar arasındaki işletme sahipliğinin, sermayenin eksikliği nedeniyle darboğazda oldukları, (iii) buna karşın Hindistan ve Filipinler'den göç edenler gibi diğer gruplar, genel işgücü piyasasında değer verilen kişisel beşeri sermayeye sahip oldukları sonuçlarına ulaşmışlardır (Sanders ve Nee, 1996). Bu bakımdan sermaye kullanım özelliklerinin etnik gruplarlar açısından özgün bir yapısının olduğu söylenebilmektedir.

Araştırma bulgularının aksine, göçmen girişimciliğinde kullanılan sermaye kaynakları üzerinde yapılan tartışmada, birçok göçmen grubun bankalar ve kredi sistemleri aracılığı ile iş yeri açmak için gerekli olan sermayeye kolayca ulaşabildikleri de görülmektedir. Örneğin, Chan ve Cheung'un 1985 yılında Kanada'nın Toronto kentinde yaşayan Çinli göçmenlerin girişimcilik deneyimlerine odaklanan çalışmasında Çinlilerin iş yeri açmak için gerekli olan sermaye tedarikinde, bankalar aracılığı ile kredi kullanımı yöntemini benimsedikleri ve bunu kolayca kullanabildikleri bulgusuna ulaşmıştır (Chan ve Cheung, 1985). Yine, Bates'in 1997 yılında Kore ve Çinli göçmen girişimcilerin küçük işletmeleri nasıl finanse ettiğini incelediği araştırmasında; (i) akrân ve toplum alt gruplarının girişimleri destekleyen "başlangıç sermayesinin" önemli kaynaklarından biri olmadığı, (ii) tüm kredi fonlarının çoğunluğu finansal kuruluşlardan borçlanarak arttırıldığı sonuçlarına ulaşmışlardır (Bates, 1997). Suriyeli göçmenler arasında girişim sermayesinde kredi kullanmalarında yasal bir engel bulunmamaktadır. Suriye göçmenlere, çeşitli kamu ve katılım bankaları aracılığı ile ihtiyaç ve konut kredileri kullandırılmaktadır (www.esnafkefalet.net). Ancak araştırma bulgularında katılımcıların kredi kullanım yöntemine müracaat etmedikleri görülmüştür.

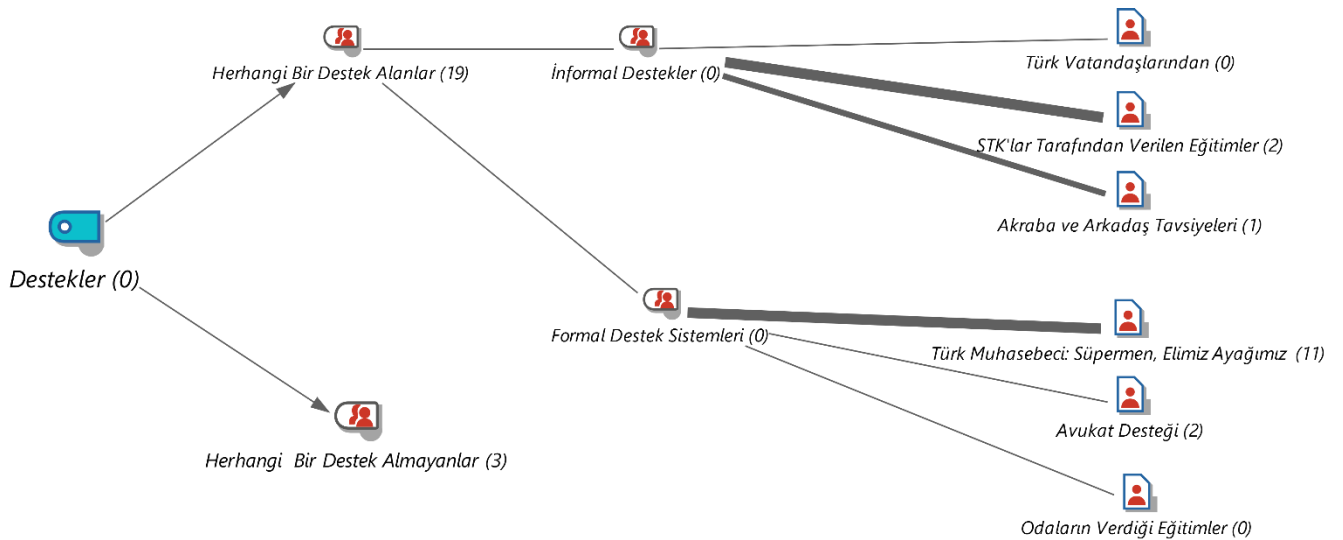
Fong, Busch, Armour, Heffron ve Chanmugam'un 2007 yılında ABD'nin San Antonio, Houston, Boston, New York City ve Minneapolis-St. Paul şehirlerinde mülteci girişimcilerin üzerinde yaptığı araştırma sonuçlarına göre, girişimcilerin girişimleri başlatma ve devam ettirme sürecinde karşılaştıkları zorluklar arasında sermayeye erişim %40 oranı ile altıncı sırada yer aldığı (Fong, Busch, Armour, Heffron ve Chanmugam, 2007) sonuçlarına ulaşılırken, Baycan Levent ve Kundak'ın 2006 yılındaki araştırmasında, yetersiz sermaye sahip olan girişimci adaylarının (bu oran araştırmaya katılanlar arasında %39'dur) sermaye biriktirmek amacıyla (daha öncesinde) ücretli işlerde çalıştıkları sonuçlarına da ulaşmışlardır (Baycan Levent ve Kundak, 2006).

4.2.4. Katılımcıların Mikro Ölçekli Girişim Kurma Süreçlerinde Aldıkları Destek Sistemleri

Göçmen, mülteci ve sığınmacılar açısından “yabancı bir ülkede bir yabancı” olmak birçok belirsizlikler ve sorun alanlarını da beraberinde getirmektedir. Artan belirsizlikler ekonomik hayata katılım ve girişim kurma süreçlerinin temelinde bulunan risk ve risk düzeyinin artışında da etkili olmaktadır. Belirsizliklerin ve risk düzeyinin azaltılması veya ortadan kaldırılması adına, “bilgi sahibi olmak” göçmenlere önemli bir katkı sunmaktadır. Formal veya informal ağlardan elde edilen her bilgi, bir yandan göçmen, mülteci veya sığınmacının hayatını kolaylaştırırken bir yandan gelecek adına daha ön görülebilir kararlar alınmasında olumlu katkılar sunmaktadır.

Göçmen girişimcilik ilişkin literatürüne, etnik azınlık işletme sahiplerinin bankalara, muhasebecilere, işletme danışmanların ve destek hizmet sağlayıcılar gibi formal destek sistemlerine genel anlamda çok az güvendiği yönündedir (Ram ve Deakins, 1995; Fadahunsi, Smallbone ve Supri, 2000). Göçmen girişimciliğinde, formal destek sistemlerinin yerine, resmi olmayan (informal) sosyal ağlar daha yaygın olarak kullanılmaktadır (Basu, 1998; Fadahunsi, Smallbone ve Supri, 2000).

Araştırmada katılımcılara, işletme kurma süreçlerinde aldıkları formal ve informal destek sistemleri hakkında daha ayrıntılı bilgi almak amacıyla sorular yöneltilmiştir. Elde edilen bulgular ışığında katılımcıların *formal destek sistemleri* (14) olarak (i) *Türk muhasebecilerden aldıkları desteği* (11), (ii) *odalarının verdiği eğitimler ve danışmanlık hizmetleri* (1) ve (iii) *avukatlar tarafından verilen hukuki desteği* (2) kullandıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar, *informal destek sistemleri* (5) olarak ta, (i) *akraba ve arkadaşlarından fikirlerine* (1), (ii) *STK'lar tarafından verilen eğitim programlarına* (2) ve (iii) *Türk vatandaşlarının desteklerine* (2) müracaat ettikleri bulgularına ulaşılmıştır (bkz. Şekil 65).



Şekil 65: Katılımcıların Mikro Ölçekli girişim kurma Sürecinde Kullandıkları Destek Sistemleri

4.2.4.1. Katılımcıların Mikro Ölçekli Girişim Kurma Süreçlerinde Kullandıkları Formal Destek Sistemleri

Genel literatürün aksine katılımcıların birçoğu, muhasebe ve hukuki destek sistemlerine yoğun olarak müracaat ettikleri görülmüştür. *On bir katılımcı Türk muhasebeciler tarafından verilen muhasebe desteği sayesinde* sorunsuz bir şekilde iş yerlerini açtıklarını belirtirken, *iki katılımcı iş yeri açım sürecinde avukatların verdikleri hukuki destekten yararlandığını* ifade etmiştir. Katılımcılar hukuki ve muhasebe destek hizmeti almanın Türkiye’de bir *zorunluluk olduğunu* vurgulamışlardır. Bunun yanı sıra yapılan görüşmelerde katılımcılar Gaziantep’teki muhasebecilerin sadece mali ve hukuki destek vermediğini bunun yanı sıra, ekonomik faaliyetlerinde danışmanlık hizmeti verdiğinin de altını çizmişlerdir. Bu nedenle katılımcılar muhasebecileri her soruna çözüm bulan ve zor zamanlarında yardımlarına koşan bir “*Süpermen*” olarak tanımlamakta ve işyerlerini düzene sokmakta “*ellerinin ayaklarının*” olduğuna dair atıfta bulunmaktadır. Katılımcılardan bazılarının girişimcilik sürecinde *muhasebe destek hizmeti alma* deneyimlerine ilişkin örnek ifadeler aşağıda sunulmuştur:

“Türkiye’de her hangi bir iş açmak için en önemli nokta, bir Türk muhasebeci. Benim iş yeri kurmamda bana en fazla yardım eden ise bu muhasebecidir. Bana yol gösterdi. Hatta benim için tüm işleri yaptı” K7

“Burada bizim başarımızda önemli olan kriterlerden birisi muhasebeciler. Bir muhasebecim var. Kendisi Türk. Yanında bir çevirmen var. Neredeyse Tüm sorunlarımızı onun sayesinde çözdük.” K19

Muhasebe desteğin yanı sıra bir katılımcı *odalar tarafından verilen eğitim ve danışmanlık hizmetlerinden* faydalandığını ifade etmiştir.³³ Katılımcılardan **K26**, Ticaret odası tarafından

³³ Gaziantep Sanayi ve Ticaret odalarının verdiği eğitimler ve danışmanlık hizmetleri ile Suriyeli girişimcilere formal bilgi ve ağ desteği sağlanmaktadır. Araştırma bağlamında Gaziantep Sanayi Odası, Ticaret Odası ve Esnaf ve Zanaatkarlar Odaları Birliği ziyaret edilmiştir. Odalarda yapılan incelemelerde, Türkiye’nin diğer illerinden farklı olarak Her üç odada da Suriyeliler ile ilgili birer birim açıldığı bu birimlerde ise Arapça ve Türkçe bilen bir personel istihdam edildiği görülmüştür. Bunun yanı sıra bu bürolarda, Suriyelilerin Gaziantep ekonomisine entegrasyonu için çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Yine araştırma bağlamında Gaziantep Sanayi Odası, Ticaret Odası ve Esnaf ve Zanaatkarlar Odaları Birliğinin Suriye masalarında görevli personeller ile mülakatlar yapılmış ve odaların Suriyelilerin ekonomik hayata katılımları ve ekonomik hayata uyumlarını konu alan çalışmaları incelenmiştir. Sanayi Odası temsilcisi ile yapılan mülakatlarda, 13 Şubat 2018 verilerine göre odaya kayıtlı 4600 üyenin 64 tanesinin Suriyeli (küçük, orta ve büyük) sanayici olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ticaret Odası Suriye masası, Suriyeli göçmenlerin, sicil işlemleri, yeni şirket kurma, fuarlar, ihaleler, vize, bankacılık sorunları, vatandaşlık konuları, yeni kanunlar, Suriye sınır kapılarının durumları konusunda şirketlere destek vermektedir. Yıllara göre odaya kayıtlı firma sayısı büyük oranda artmıştır. 2011 yılında sadece 12 firma odaya kayıtlı ile bu sayı 2015 yılında 571’e, 2018 yılında ise 1247’ye ulaşmıştır. Esnaf ve Zanaatkarlar Odaları Birliğindeki kayıtlar incelendiğinde 2018 yılı itibarıyla birliğe kayıtlı 380 işletme ile karşılaşılmıştır. Son olarak, her üç odada çalışma alanlarına göre Suriyelilere eğitimler planlandığı ve Suriyelilerin çalışma hayatında istihdamını kolaylaştırıcı çalışmalar yaparak eğitim programları sunduğu görülmüştür.

verilen eğitimlere katıldığını ve işletme kurma süreci hakkında verilen eğitimin kendisi için büyük bir katkı sağladığını ifade etmiştir. **K26**'nın konuya ilişkin görüşleri şu şekildedir.

*“...Suriyelilerin yeni bir iş kurma konusunda bir deneyimleri yoktu. Ve bunu nasıl yapacaklarını bilmiyorlardı. Bunun için ticaret odası bir yenilik yaptı. Arapça bilen bir personel görevlendirdi ve semirenler ile eğitimler vererek insanlar bilinçlendiriliyor. Bende bu eğitimlere katıldım. Çok şey öğrendim. Neyi ne zaman nasıl yapmamız gerektiğini öğrendim mesela....Benim için çok faydalı oldu...” **K26***

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi birçok katılımcı için iyi muhasebeci başarılı bir girişim kurmada anahtar rolü görmektedir. Bunun yanı sıra odalarca verilen eğitimler, girişimcilerin bilinçlenmesini desteklemektedir. Araştırma bağlamında **iki katılımcı iş** yerlerinin kurulum sürecinde **avukat desteği aldığını** ancak sorunlar yaşadığını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra başarısız ve yeterli düzeyde verilmeyen hukuki desteğin katılımcılardan bazılarını ekonomik zarara uğrattığı görülmüştür. Katılımcılardan **K10'un**, yaşadıkları olumsuz deneyimler hakkında ki görüşleri şöyledir:

*“Bir kere bir avukat tutmuştum ama kendisi kötü biriymiş. Hazırlamış olduğu kira sözleşmesine kira ödemeyi 1 ay bile geciktirsem kapının önüne koyulma ihtimalimin olduğunu belirten bir madde eklemiş. Adam benim çıkarlarımı önemsemeden kafasına göre iş yapmış. Bir de üstüne bir sürü para aldı.” **K10***

4.2.4.2. Katılımcıların Mikro Ölçekli Girişim Kurma Süreçlerinde Kullandıkları İnfomal Destek Sistemleri

Yukarıdaki formal destek sistemlerinin yanı sıra bazı katılımcılar informal destek sistemlerinden de yararlandıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin katılımcılardan **K24**, iş yeri açma sürecinde bir muhasebeci desteği almadığını onun **yerine arkadaşlarından fikirler aldığını** (1) ifade etmiştir.

*“Burayı açarken komşularımıza ve arkadaşlarımıza çok sorular sorduk. Yasal izlek konusunda bilgi aldık. Ve izinler çok önemliydi. Maliye ye belediye ye gittik ve izinleri aldık. Gittiğimizde yanımızda bir Türk ile iş yapmamız gerektiğini söylediler. Bunu da biz kabul etmedik. Muhasebeciden destek almadık ama arkadaşlarımız bu konuda bizden daha tecrübeliydiler. Onların fikirleri ile buraya açtık diyebilirim **(K23)***

Araştırmaya katılan **iki katılımcı** ise daha girişimcilik kurma sürecinde **STK'lar tarafından verilen eğitimlere katıldıklarını** ve bu eğitimler sayesinde bir girişimci olmak için neler yapmaları gerektiği konusunda bilgilendirildiklerini belirtmişlerdir. Katılımcılardan **K1 ve K22'nin** konuya ilişkin görüşlerinden örnekler aşağıda sunulmuştur.

*“Üniversitede öğrenci ilen bir ilan ile karşılaştım. Suriyelilere girişimcilik eğitimleri veriyorlardı. Bende başvurdum. İstanbul'a gittik, Ankara'ya gittik. Birçok kişi ile fikir paylaşımı yaptık. Daha çok teknoloji odaklı eğitimlerdi, ama benim bu işi yapmam konusunda beni çok cesaretlendirdi..” **K1***

“Daha öncesinde dediğim gibi robot programlama üzerinde çalışıyorum. Bu iş ile ilgili bir fikrim vardı, ilanlar üzerinden bir eğitime katıldım. Avrupa birliği finansmanıydı. Benim için çok iyi oldu...” K22

Yine araştırmaya katılan **iki katılımcı Türk vatandaşlarının destekleri sayesinde iş yerine** açabildiğini ifade etmiştir. Katılımcılardan **K24**, ruhsat alma sürecinde ise yine bir Türk çalışanından ricada bulunarak çalışanın adına ruhsat aldıklarını ve bu ruhsat sayesinde sorunlarına çözümlendiğini belirtmiştir.

“...İlk başlarda bu işi çözemeyince bizim yanımızda çalışan bir kadının adına çalışma ruhsatı aldık. Onun sayesinde açtık ama bir süre sonra kendisi iptal etmek istedi. Çünkü kendisi başka bir yer açmak istiyordu. Bizden ayrılmaya karar verdi. Bu nedenle biz de bir başka arkadaşımızdan yardım istedik. Bize malzeme getiren bir Türk'ten bize yardım etmesini istedik. Sağ olsun yardım etti.” K24

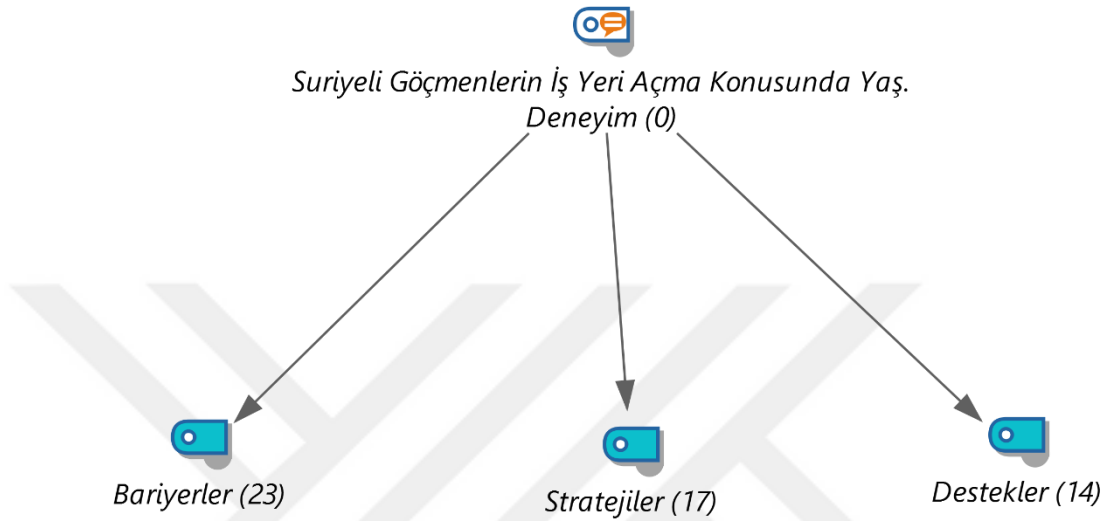
Göçmen girişimcilerin girişim kurma sürecinde aldıkları destek sistemleri ile ilgili Literatürde yapılan bazı çalışmalarda araştırmada elde edilen bulgular ile benzerlik gösteren bazı bulgulara da ulaşılmıştır. Örneğin, Fong, Busch, Armour, Heffron ve Chanmugam'un 2007 yılında yaptığı araştırmalarında, mülteci girişimcilerin girişimleri başlatma ve devam ettirme sürecinde karşılaştıkları zorluklar arasında destek kaynakları eksikliği %66'lık oranı ile dördüncü sırada yer almıştır (Fong, Busch, Armour, Heffron, ve Chanmugam, 2007). Yine, Fatoki ve Patswawairi'nin 2012 yılında yapmış oldukları çalışma sonucunda girişimcilik sürecinde göçmen işletmelerin başarısında destek eksikliğinin etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Fatoki ve Patswawairi, 2012). Ek olarak, her ne kadar araştırmaya katılan katılımcılar arasında sivil toplum kuruluşlarının desteğine başvurma oranları düşük olsa da, STK'ların farklı mülteci gruplarına verdikleri girişimcilik eğitimlerinin de önemli bir destek sistemi olduğu vurgulanmalıdır ³⁴.

4.3. KATILIMCILARIN İŞ YERİ AÇMA KONUSUNDA YAŞADIKLARI DENEYİMLER: DESTEKLER, BARIYERLER VE STRATEJİLER

Araştırmaya katılan Suriyeli girişimcilerin iş yeri açma konusunda yaşadıkları deneyimler hakkında mülakatlarda katılımcılara sorular yöneltilmiştir. Mülakatlar sonucunda elde edilen bulgularda **ilk olarak**, katılımcıların işyerlerinin kurulum sürecini sorunsuz bir şekilde atlatmak için (a) *daha önceki sermayeleri* (10), (b) *sosyal ağları* (3) ve (c) *ailelerinin desteği* (1) ile bazı (ii) *destek sistemlerini* (14) kullandıklarına ilişkin bulgulara ulaşılmıştır. **İkinci olarak**,

³⁴ STK'lar tarafından verilen ve Mültecileri konu alan bazı örnek girişimcilik eğitim programları; (i) Türkiye Girişimcilik Vakfı, Build Your Future (BYF: Geleceğini Kur) programı (<https://buildyourfuture.co/>), (ii) Mülteciler Derneği & Habitat Derneği “Kız Kardeşim Projesi Mülteci Kadınlar İçin Girişimcilik Eğitimi”(<https://mültceciler.org.tr/multeci-kadinlar-icin-girisimcilik-egitimi-gerceklestirildi/>), (iii) InnoCampus, Mülteci Girişimciliği programlarını (<http://innocampus.org/innowithoutborders/>)

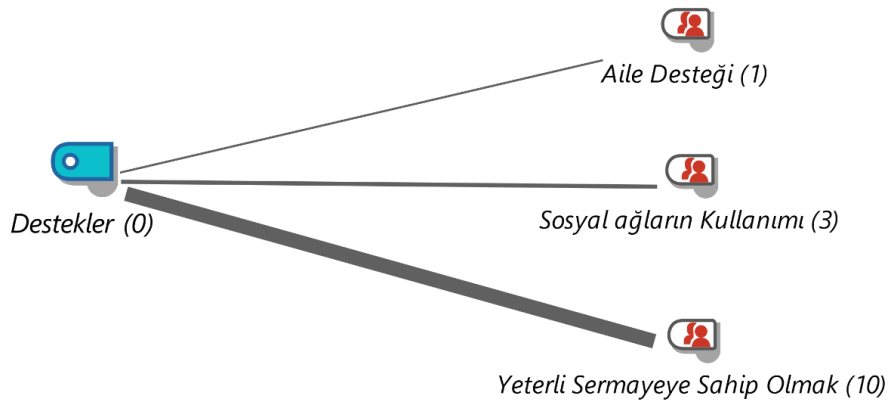
katılımcıların işyerlerini açım sürecinde (a) *bürokratik engellerden* ve (b) *yüksek maliyetlerden* kaynaklanan bazı (i) *bariyerler* (23) ile karşılaştıklarına dair bulgulara ulaşılmıştır. **Üçüncü ve son olarak** katılımcıların karşılaştıkları sorunlar ile başa çıkma adına bazı (iii) *stratejileri kullandıklarına* (17) ilişkin bulgulara ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular aşağıda başlıklar altında sunulmuştur (bkz. Şekil 66).



Şekil 66: Katılımcıların İş Yeri Açma Konusunda Yaşadıkları Deneyimler: Destekler, Bariyerler Ve Stratejiler

4.3.1. Katılımcıların İş Yeri Açma Sürecindeki Deneyimleri: Sorun Yok, Çünkü Herşey Hazır

Araştırma bulgularına göre, 14 katılımcı işyerlerinin kurulum sürecinde her hangi bir sorun yaşamadığını ifade etmiştir (bkz. Şekil 67). Katılımcıların iş yeri açma sürecinde herhangi bir sorun yaşamamalarında (a) *daha önceki sermayeleri* (10), (b) *sosyal ağları* (3) ve (c) *ailelerinin desteği* (1) etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırma bulguları ile ilişkili olarak elde edilen katılımcı görüşleri aşağıda başlıklar altında sunulmuştur.



Şekil 67: Katılımcıların İş Yeri Açma Konusunda Kullandıkları Destekler

Katılımcıların bu deneyimlerinde sorunsuz bir şekilde tamamlamalarında büyük oranda **(a) daha önceki sermayelerini (10)** kullandıkları görülmüştür. Bu bakımdan güçlü sermayeler işletmelerin sorunsuz bir şekilde kurulmasında çok önemli bir katkısının olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Örneğin katılımcılardan **K7**, tek başına işlettiği restoranının kurulumu için gerekli olan ikiyüzbin Türk Lirası olan sermayeyi tek başına karşıladığını ifade etmiştir. Yeterli parası olduğu için kurulum sürecinde hiçbir sorunla da karşılaşmadığını da vurgulamıştır:

“İş yeri açma konusunda çok sorun yaşamadım. Çalışma ve iş yer ruhsatını almakta da zorlanmadık. Herhangi bir ortağım yok. Lokantayı tek başıma işletiyorum. Yaklaşık olarak 200 bin TL ye mal oldu bu restoran.” K7

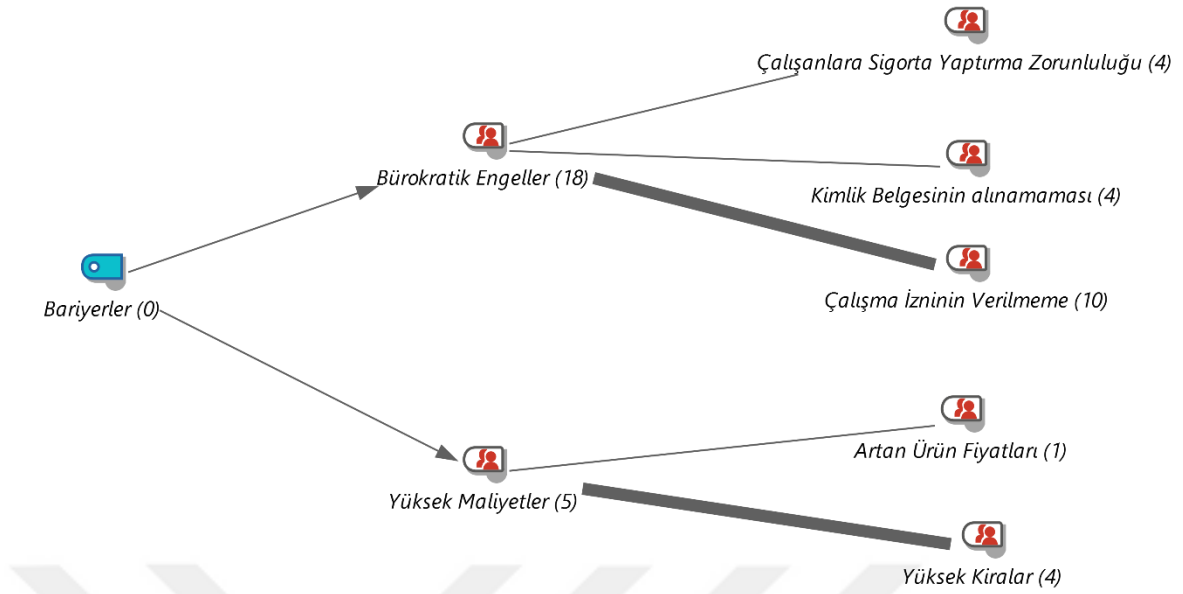
Güçlü sermayenin yanı sıra bazı katılımcılar sahip oldukları **(b) sosyal ağların (3)** ve **(c) ailelerinin desteği (1)** ile sorunsuz bir şekilde işyerlerini kurabildiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan **K6**’nın sosya ağların desteği, **K18**’in aile desteği konusundaki görüşlerinden örnekler aşağıda sunulmuştur.

“Bu iş yerini bulmakta zorlanmadık. Suriyeli bir arkadaşımın rica ettim. Bize yol gösterdi. Onun desteği ile dükkânın yerini, çalışma iznini ve diğer şeylere ulaştık. Hatta tedarikçiler ile irtibata geçmemizde o sağladı. Sosyal ağlar veya birini tanımanız bu bakımdan işlerinizi çok kolaylaştırıyor. Bence bir networka sahip olmanız çok önemli. K6

“Burayı 2016 yılının kasım ayında açtık. Daha önce de söylediğim gibi üç ortaklı bir restoran burası birisi Tunuslu, sonra amcam ve ben varız... Bir işe kurma düşüncemiz vardı. Ortak olmanın bize güç katacağını düşündük... Ama bana asıl güç veren burayı açmamızda destekleyen amcamdır. Onun sayesinde sorun yaşamadık. Ne zaman umutsuzluğa düşsem yorulsam her zaman yanımdaydı. Diğer ortağımız gelmez buraya, genelde biz çalışıyoruz... Başarısız da olabilirdim ama şükürler olsun, işlerimiz yolunca.” K18

4.3.2. Katılımcıların İş Yeri Açma Sürecinde Karşılaştıkları Bariyerler

Sorunsuz yaşanan girişim kurma deneyimlerinin yanı sıra katılımcıların çoğunun işyerlerinin kurulum sürecinde bariyerler ile karşılaştıklarını (23) bulgusuna ulaşılmıştır. **(a) Yüksek maliyetler (5)** ve **(b) bürokratik engeller (18)** bu bariyerlerin ana başlıklarıdır (bkz. Şekil 68).



Şekil 68: Katılımcıların İş Yeri Açma Konusunda Yaşadıkları Bariyerler

Katılımcıların iş yeri açma sürecinde karşılaştıkları bariyerler incelendiğinde ilk olarak **yüksek maliyetler** ön plana çıkmaktadır. Yüksek maliyetlere ilişkili olarak katılımcılar **yüksek kira fiyatlarından (4)** şikâyet etmektedir. Katılımcılar işyerlerinin kiralarnın yüksek fiyat istenmesinden dolayı işletme kurmakta zorlandıklarını vurgulamışlardır. Diğer bir açıdan küçük sermaye birikimleri ile işletme kurmaya çalışan göçmen girişimciler için sermayenin planlı kullanımı hayati öneme sahiptir. Çünkü girişim kurma süreci, başarının yanı sıra, iflas ve mevcut birikimlerin tamamen elden çıkması ile sonuçlanabilecek riskli bir süreçtir. Bu bağlamda yapılan mülakatlarda **yüksek kira fiyatlarının**, işletme sermayesini ve dolayısıyla da girişim kurma sürecinde elde edilebilecek başarıyı doğrudan etkileyen olumsuz bir etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırmamızda birkaç katılımcı yüksek kira fiyatları nedeniyle, iş yeri bulamadıklarını ifade etmişlerdir. Yüksek kira oranları aynı zamanda girişimcilerin **iş yeri açma konusundaki semt tercihlerini de** etkilemiştir. Bu nedenle de sermaye oranları (göreceli olarak) düşük olan katılımcılar kâr getirme potansiyeli ve kira oranları daha düşük semtlerde işletme kurarak risk aldıklarını ifade etmişlerdir. Aşağıda katılımcılardan **K27 ve K26**'nın bu konuya ilişkin deneyim ve görüşlerine yer verilmiştir.

“Burada bir iş yeri açmak çok kolay ve karlı bir şey. Özellikle bu bölgede. Ama burada bizim için temel sorun kiralarn yüksek olması. Burayı açmadan önce aşağıdaki caddede başka bir yer açtık. Kirası daha düşüktü. Çünkü o zaman o kadar paramız vardı. Sermayemiz de azdı. Batabilirdik. Risk almak istemedik, doğrusu. Oradan kazandık burayı açtık. Kirası daha yüksek ama kazancı daha da yüksek. Yani sermayeniz varsa korkmanıza gerek yok. Ama bizim için bu işler çok riskli...” K27

“Burayı açtığımızda bir sorunla karşılaşmadık ama zamanla kiralarn artmaya başladı. Zamanla hayat pahalılaşıyor... Sadece bizim dükkânın değil, tüm caddenin kiralarnı arttı.

Bizde daha çok çalışmak zorunda kaldık. Ama zor bir durum. Ortaklarımız ve sermayemiz güçlü olmasaydı, bizde batardık...” K26

Yüksek maliyetlere ilişkin ikinci bariyer **artan ürün fiyatlarıdır (1)**. Bir katılımcı zaten kısıtlı olan sermayelerinin artan masraflar ile daha da azaldığını ve başarı konusunda riskin daha da arttığını, bu nedenle de karar verirken (girişim kurma aşamasında) kırk kez düşündüğünü ifade etmiştir.

“İlk buraya geldiğimizde ev bulmakta, kiralamakta sorunlar yaşadık. Hem fiyatlar yüksekti. Hem de ev yoktu. Suriye’deki ile kıyaslanınca Türkiye’deki fiyatlar çok yüksek... İş kurmak istedim. Ama her şeyin parası gittikçe artıyordu. Elimizdeki parayı Türk lirasına çevirmiştik. Ama her geçen gün zarar ettik. Dolar arttı. Para değer kaybedince bende fakirleştim. Ama bir şey yapmam lazımdı. Elimdeki para kadarıyla bu işe girdim. Elimdeki paranın hepsini yatırdım, başka bir yer de daha güzel bir yer olabilirdi. Ama daha riskliydi. Çok düşündüm. Karar vermek o kadar zordu ki... Sonrasında risk aldım ve batmadım.” K20

İkinci olarak, katılımcıların işletme kurulum sürecinde karşılaştıkları bariyerler incelendiğinde bürokratik engeller ön plana çıkmaktadır. Bürokratik engeller incelendiğinde katılımcılar ilk olarak, **çalışma ve iş yeri açma izinlerin (ruhsat) verilmemesiden (10 katılımcı)** şikâyet etmektedirler. Aşağıda çalışma izni alma konusunda bazı katılımcıların yaşadıkları sorunlara ilişkin görüşlerine yer verilmiştir.

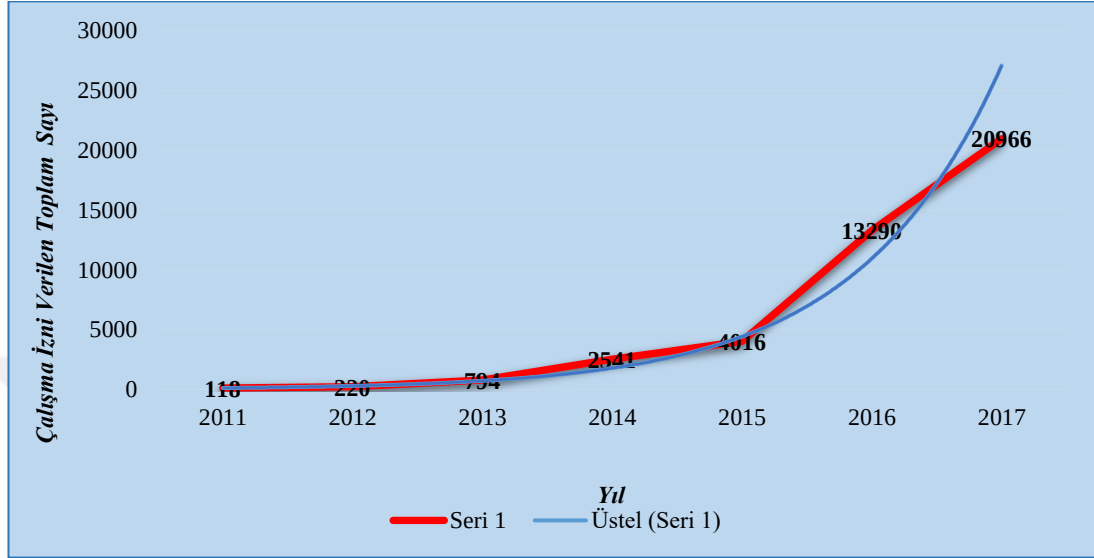
“Gaziantep’e gelmeden önce Bursa’da yaşıyordum. Orada iş yeri açmak istedim. Olmadı. Bursa’da iş yeri açma konusunda zorlanmamızın nedeni Suriyelilere direk olarak çalışma izninin verilmemesiydi. Valilik aldığı karar doğrultusunda iş yeri açmak isteyen insanların bir Türk ile ortaklık kurmasını ve işlerini bu Türk vatandaşı ile kurmasına izin veriyordu. Fakat ne benim tanıdığım biri vardı nede güvenebileceğim birisi. Ama burada böyle bir şey yoktu. Geldik müracaat ettik. Biraz uzunda olsa bekledik.” K2

“ Bu iş yerini bulmakta zorlanmadık... Ama iş yeri açma konusunda ve çalışma izni alma konusunda sorunlar yaşıyoruz hala. Çalışma iznimiz yok, almak için çok uğraşıyoruz ama alamıyoruz. Bu duruma aslında çok can sıkıcı... Türk kanunlarında dokuz çalışana kadar çalıştırma izniniz var. Ve bizde de beş kişi çalışıyor zaten.” K6

“Burayı açarken, fazla bir zorluk yaşamadım. Ama temel zorluk çalışma izniydi. Bunu almak için beklemek zorundasın. Belediye ruhsat için bu çalışma iznini bazen kabul etmez. Ruhsat için çalışma belgesi lazım.” K14

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi Suriyeli göçmenlerin iş yeri kurma konusunda deneyimledikleri bariyerler arasında, çalışma izinlerinin alınması önemli bir yer teşkil etmektedir. Yıllara göre Türkiye’deki geçici koruma statüsündeki Suriyelilere verilen çalışma izinleri ilgili istatistikler incelendiğinde, verilen izin sayılarının yıllara göre artış gösterdiği görülmektedir. 2017 yılı somu verilerine göre Türkiye’de çalışma izni verilen Suriyeli göçmen sayısı 20,966’dır. 2011 yılında bu sayı 211 iken, 2015 yılında artarak 4016’ya yükselmiştir. 2015 yılından sonra ise çalışma izin sayıları hızla artarak 2017 yılı sonunda 20,966’ya yükselmiştir ve artma eğilimi günümüzde de devam etmektedir (bkz.

Üstel (Seri 1) içinde Grafik 1). Bu durumun nedenleri arasında yapılan yasal düzenlemeler ve Suriyeli göçmenlerin bu yasal düzenlemeler konusunda artan bilgilerinin yanı sıra, formal ve informal destek sistemlerinin Suriyelilerin çalışma yaşantısına uyum konusunda yapmış oldukları proje ve eğitimlerin katkısı olduğu değerlendirilmektedir.



Grafik 1: Suriyelilere Verilen Çalışma İzin Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı: 2011-2017

Kaynak: AÇSHB (2018)

Çalışma iznine ek olarak **iş yeri açma izinlerinin (ruhsat) alınamaması** katılımcıların girişimcilik sürecini olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Aşağıda katılımcılardan **K28** ve **K13**'ün deneyimleri ve görüşlerine yer verilmiştir:

“Restoran açmadan önce ruhsat problemi yaşadım. Zabita da dükkânımı kapatmıştı. Bir şans daha istedik ve neyse ki yardımcı oldular. Yeniden açtık mekânımızı. Amcamla ortağız.” K13

“Çalışma izni almak, iş yeri açmak için ruhsata ihtiyacınız var. Ama benimki yenilenmesi için başvuru yaptığımda hemen alamadım.” K28

Çalışma ve iş yeri açma izinlerinin yanı sıra **dört katılımcı kimlik belgelerinin alımı konusunda** sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bura vurgulanması gerekli olan nokta bürokratik unsur içerisinde yer alan kimlik, çalışma izni ve ruhsat alım süreçlerinin bir biri ile bağlantılı olarak yürümesidir. Kimlik belgesi elde edemeyen bir göçmen, çalışma izni için müracaat edememekte, kimlik belgesi olan göçmen ise çalışma izni alması durumunda belli süreler dâhilinde çalışma izinleri verilmektedir. Çalışma izninin bitiminde sürelerin uzatılması veya iptal edilmesi konusunda karar verici konumda olan ise il valilikleridir. Bu durum katılımcıların her ne kadar çalışma izni almış olsalar da kısıtlı süreler dâhilinde, gelecek adına belirsizliklerin bulunduğu bir çalışma hayatı olarak kabul edilmektedir. Örneğin katılımcılardan **K2**, kimlik belgesi olmadığı

için çalışma izni de alamadığını ancak neredeyse bir buçuk yıldır, aynı yeri çalıştırdığını vurgulamaktadır.

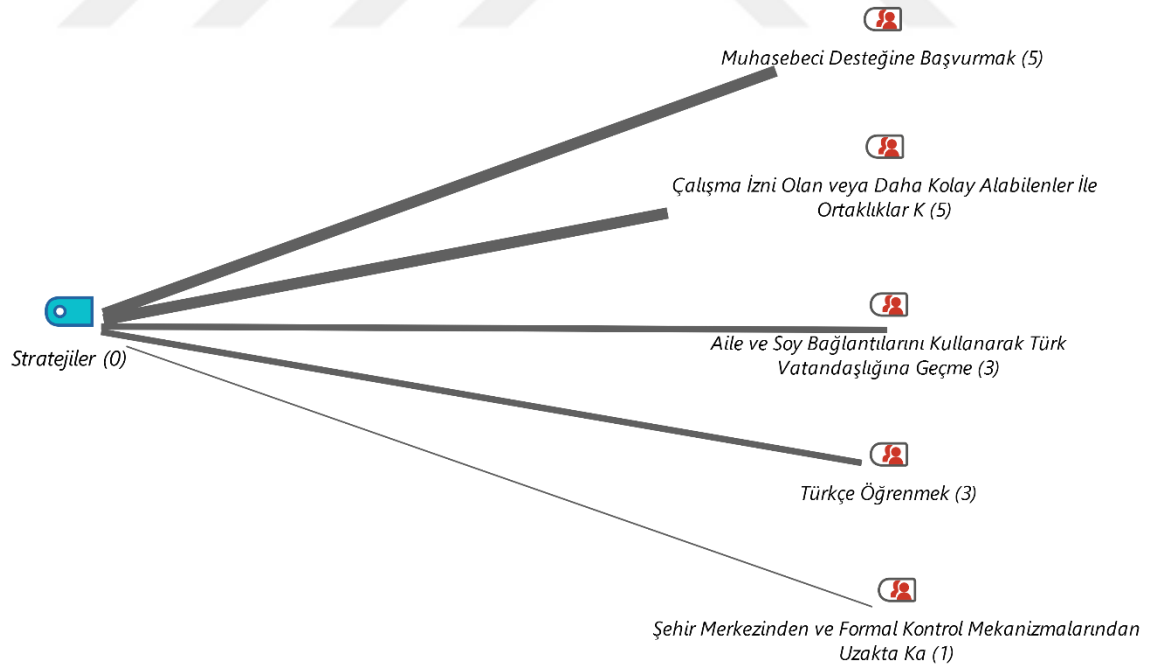
“...Kimlik konusunda yaşadığımız sorunları sadece ben yaşamıyorum. Muhasebecimizle görüştüğümüzde, benim dışımda 5-6 kişinin daha iş yeri açmak için çalışma izni beklediğini, kimliği olmadığı içinde bunu alamadığını ifade etmişti. Yani bu genel bir sorun...” K2

Katılımcıların iş yeri kurma sürecinde karşılaştıkları bir diğer önemli bürokratik bariyer ise **iş yeri sahiplerinin çalışanlara sigorta yaptırmaması konusunda zorunluluk (4 katılımcı)** olarak ifade edilmiştir. Katılımcılardan K4’ün konuya ilişkin görüşleri şu şekildedir:

“Burayı açtığımızda iş yeri ruhsatı alamadık. Çünkü her işçi için sigorta yaptırmam gerekecek. Bizim işlerimiz ancak bize yetiyor. Küçük bir yeriz iki kişiyiz ve neredeyse 15 kişiye bakıyoruz. Sadece maliyeden izin aldık. Elektrik ve su faturaları ödeyebilmek için.” K4

4.3.3. Katılımcıların İş Yeri Açma Sürecinde Kullandıkları Stratejiler

İşyeri açma sürecinde sorunlar ve zorluklarla karşılaşan katılımcıların bu sorunlar ile başa çıkma adına bazı **stratejiler kullandıkları (17)** bulgusuna ulaşılmıştır. İlerleyen bölümde işletme kurma sürecinde sorun yaşamayan katılımcıların kullandıkları stratejilere ilişkin bulgulardan yer verilmiştir: (bkz. Şekil 69)



Şekil 69: Katılımcıların İş Yeri Açma Sürecinde Kullandıkları Stratejiler

Etnik veya göçmen girişimciliğinde, yeni ev sahibi ülkenin dilinin öğrenilmemesi, ekonomik hayata ilişkin mali, hukuki ve idari konulardaki bilgilerinin yetersizliği, ev sahibi ülkedeki

ekonomik hayata ilişkin deneyim ve tecrübelerinin yeterli olmaması gibi nedenler ile ekonomik hayata katılım süreçlerinde ev sahibi topluma göre dezavantajlı konumdadırlar. Bunun yanı sıra ekonomik hayata katılım için çalışma izni ve ruhsatlarının alınması gibi bürokratik uygulamalar, göçmenlerin girişimcilik sürecinde deneyimledikleri diğer zorlu sınavlardır. Ev sahibi ülkeden *vatandaşları ile kurulan ortaklıklar*, bu belirsizliklerle dolu ve zorlu sürecin aşılması adına göçmenlerin kullandıkları stratejilerden bir tanesidir. Araştırmamızda bazı katılımcıların işletmelerindeki ortaklık deneyimlerinde sorunlardan ve belirsizlerle başa edebilme adına Türk vatandaşları veya farklı ülke vatandaşları ile ortaklıklar kurdukları, bulgusuna ulaşılmıştır: Suriyeli göçmenlerin Türkler ile de başarılı ortaklıklar kurdukları görülmüştür. Bazı katılımcılar, ortaklıklarına Türkleri dâhil ederek *bürokrasi, zaman ve maliyetlerden tasarruf ettiklerini* beyan etmişlerdir. Bunun ise başarılı bir ortaklık stratejisi olduğunu savunmaktadırlar. İlk olarak, ***katılımcılardan beş kişi*** Türkiye’de çalışma izni almak yerine ***(i) zaten çalışma izni olan veya daha kolay çalışma izni alabileceğini varsaydıkları kişiler ile ortaklıklar*** kurdukları bulgusuna ulaşılmıştır. Örnek katılımcı deneyimlerine ilişkin görüşler aşağıda sunulmuştur.

“Belediye ye gittik. Onlar dedi ki vergi levhanız olsa da size ruhsat vermem. E bunun için de bizi uyaran biri de yok... Belediye bize dedi ki o zamanlarda, tek Suriyeli olarak sizlere ruhsat veremiyoruz. Ama yanınıza bir Türk bulursanız size yardımcı oluruz. O üzerine aldı. Bize ortak oldu. Ama sermayesi yoktu. Yaklaşık 6 yıldır aynı kişinin SSK’sını ve BAĞ-KUR’unu ödüyoruz. Bunu bir borç olarak yapıyorum. O en çok ihtiyacımız olduğu zamanda bizim yanımızda idi, ihtiyacımız olmadığıda da onu yalnız bırakmak bize yakışmaz. Benim iş iznim çıktı. SGK da kayıtlı olarak çalışıyorum. Kanundan korkan hem de sever. Sen kanunu korusun oda seni korur... Birçok kişi o zamanlarda korkuyordu. Yaklaşmıyorlardı ki ama bu insan yüz kişi içinden bir kişi hiçbir karşılık beklemeden geldi bize yardım etti.” K21

“Kendi restoranımızın adının da patentini aldık. Galiba buradaki tek patentli restoranız. Şöyle bir durum var, genç olduğumuz için farklı bir bakış açımız var. Bir kafe gibiyiz ama gençlerin tercih ettiği bir yer olduk bunda teknolojiyi ve sosyal ağları kullanmamız etkili oldu... Ruhsat, çalışma izni almak da problem olmadı. Ortaklarımızdan birinin aynı zamanda Alman vatandaşı olması bizi çok rahatlatmış. Herkes Suriyeli olsaydı bu kadar kolay olmazdı her şey.” K26

“Bu işyeri açma ve ruhsat alma konularında herhangi bir zorluk yaşamadık. Hatta bizim için kolay bile oldu. Bu süreç gayet basit bir süreç. Diğer ortaklarımız da aileden bir tane de Türk vatandaşlığı alan var. Onlar sayesinde burayı açabildik. Bu nedenle kolay oldu ve burası için burası bir aile şirketi diyebiliriz.” K19

“Şuan için bir ortağım yok. Ama iş yeri açmak için hem Suriyeli olan aynı zamanda Bir Türk vatandaşı olan bir arkadaşımın belgelerini kullandık. Kendisi hala kuyumculuk sektöründe çalışıyor. Burada çalışma izni konusunda sorunla ile baş etmek için çoğu insan benim yaptığımı yapıyor.” K2

Bazı katılımcılar ise, ***(ii) aile ve soy bağlantıları nedeniyle, göç ettikten sonra elde ettikleri Türk vatandaşlık sayesinde (3)*** zorlanmadan işyeri açabilmişlerdir. Göç öncesinde aile ve soy

bağlantıları ile vatandaşlık başvurusu yapmayan bu katılımcıların bir strateji olarak fırsatları değerlendirdiği görülmüştür:

“Savaş başladıktan sonra Suriye’de çok kalamadık. Eşim Türk vatandaşı. Yıllar öncesinden tanışıp evlenmiştik. Kendisi de Gaziantep’li... Önce eşimi Türkiye’ye gönderdim. Sonra da ben geldim. Çünkü geri kalan evimiz, arabamız ve iş yerlerimizi bir şekilde düzene sokmam gerekiyordu. 2011’den beri de buradayız... Türkiye’ye arabam ile geldim. 1 ay içinde de Türk vatandaşlığına geçtik. Eşimin Türk vatandaşı olması bu açıdan bizi çok rahatlatmış. Bu nedenle iş yeri kurmakta da sorun yaşamadım.” K12

“Burayı açarken bir zorluk ile karşılaşmadım. Türk kimliğim vardı. Ve bu konularda çalışma iznim ve ruhsat almam kolay oldu. Dedemin daha öncesinden Türk vatandaşlığı varmış. Bunu bilmiyorduk. Buraya gelince öğrendik. Buradaki tek sorun lise mezunu olmam ile ilgili oldu. Tek ve küçük bir sorundu.” K25

Bir katılımcı ise **(iii) şehir merkezine ve formal kontrol mekanizmalarından uzak kalarak,** işletme kurulum sürecindeki yasal prosedürleri uygulamadıklarını, bu nedenle de sorun yaşamadığını ifade etmiştir. Örneğin, katılımcılardan K3’ün bu konuya ilişkin görüşleri aşağıda sunulmuştur.

“Bulunduğumuz alanda insanların çalışma izninin olup olmadığına dikkat edilmiyor. Şehir merkezinden uzak olduğumuz için bizi kontrol etmek için de insanlar gelmiyorlar. Bu nedenle benim için zor olmadı. İzinleri daha sonra yavaş yavaş aldık. Ama önce işi kurduk.” K3

Birçok katılımcı, **(iv) iş yeri kullanım sürecinde, muhasebecinin ve daha önce işletme kuran deneyimli tanıdıklarından görüşler aldıklarını (5) ve (iv) dil becerilerini (Türkçe bildiklerin) kullandıkları (3),** bu nedenle de ilişki ağları ve beşeri sermayeleri sayesinde iş yeri açma sürecinde bir sorun yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Örnek katılımcı görüşleri aşağıda sunulmuştur:

“Burada bir sorun ile karşılaşmadık. İş yeri açma konusunda da çalışma izni alma konusunda da bir sorun yaşamadık. Çünkü muhasebecim vardı. Sağ olsun çok yardım etti.” K3

“Vergi levhası almakta sorun yoktu... Çünkü sermayemiz vardı. Muhasebe önemli bence. Bazı şeyleri bilmiyorsunuz. Mesela muhasebeciyi arıyorsunuz, zabıta geliyor, bir şey soruyor, hemen arıyoruz. Ne istiyorsunuz? Şunu bunu, tamam hemen. Hazırlıyorum hemen veriyorum. Türkçe de biliyorum. Öğrendim. Artık tek başıma da ayakta kalabiliyordum. Bence önemli. İş yerini açarken çok destek oldu. İkincisini açarken ise artık işleri öğrenmiştik...” K8

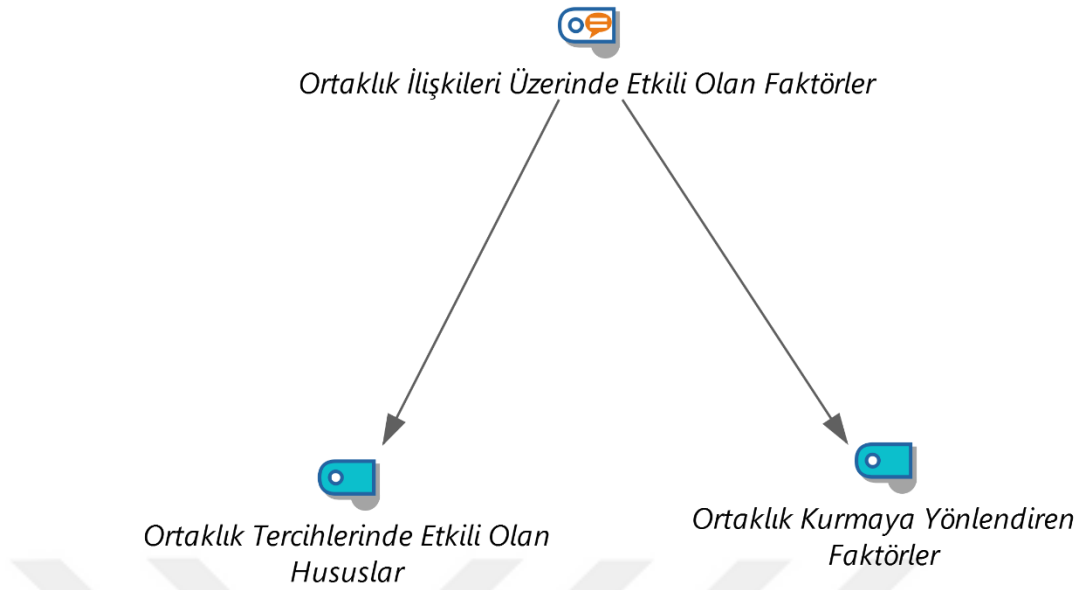
Araştırma sonucunda elde edilen bulguların literatürde yapılan çalışmalara ilişkin bulgularla uyumlu olduğu görülmektedir. Çakıcı, Yılmaz ve Çakıcı’nın, 2016 yılında Mersinde yer alan Suriyeli esnafın üzerine yaptığı çalışma sonucuna göre, işletmecilerin en sık karşılaştığı sorunların başında ruhsat alma zorluğu gelmektedir (%51,9). Bu sıralamayı sırasıyla; maliye ile

yaşanan zorluklar, kiraların yüksekliği, çalışma izni alma zorluğu, malzeme temini, muhasebe ücretinin yüksekliği gibi sorun alanları takip etmektedir (Çakıcı, Yılmaz ve Çakıcı, 2016). Çakırer Özservet ve Yurtsever'in 2017 yılında İstanbul'da bulunan girişimci göçmenler üzerine yaptığı saha araştırması sonuçlarına göre, göçmenlerin girişimcilik süreçlerinde karşılaştıkları sorunların başında, çalışma izni alımı, komşu esnaf ile olan iletişimlerinde, göçmenler arasında rekabet dil sorunları gelmektedir (Çakırer Özservet ve Yurtsever, 2017).

Uluslararası literatürde yer alan çalışmalar ile araştırma sonuçları bir birinden farklılaşmaktadır. Örneğin, Wauters ve Lambrecht'in 2008 yılında Belçika'daki çeşitli meslek gruplarında faaliyet gösteren, 15 mülteci ile yaptığı mülakatlarda, mültecilerin girişimcilik sürecinde karşılaştıkları sorunları (bariyerler) incelemiştir. Araştırma sonucunda ortaya çıkarttığı bariyerleri; (i) pazar fırsatları ve girişimciliğe erişim, (ii) insan kaynağı, sermaye ve sosyal ağlar, (iii) kurumsal ve toplumsal çevre olmak üzere üç başlık altında kategorileştirmiştir (Wauters ve Lambrecht, 2008). Başka bir örnekte olarak; Harb ve arkadaşlarının Lübnan'da bulunan Suriyeli sığınmacı ve mültecilerin ekonomik hayattaki girişimcilik faaliyetlerine odaklandıkları çalışmasında, Suriyelilerin ve Lübnanlıların ekonomik hayattaki rekabetine odaklanmışlardır. Araştırma sonucuna göre, (i) Suriyelilerin, Lübnan'daki varlığı tarafından var olan sorunları daha da arttırdığı yönündedir (4 milyon Lübnanlı yerleşimciye karşın 1 milyon Suriyeli ülkeye giriş yapmıştır). (ii) Suriyelilerin kurmuş oldukları işletmelerin rekabete ve ardından da şiddet olaylarına yol açtığı yönündedir. Araştırmacılar 3'üncü bir sonuç olarak, Suriyeli girişimcilerin kent mahallelerine yaptıkları ekonomik katkıların olumlu yönlerinin varlığını ortaya çıkartmışlardır. Bu nedenle Suriyeli girişimcilerin kentsel alanlardaki Lübnanlı işletmeler için tamamlayıcı olduğu ve Suriyeli işletmelerin kentteki mekânsal uygulamaları zenginleştirdiklerini savunmuşlardır (Harb, Kassem ve Najdi, 2018). Ortaya çıkan bu farklılaşmanın nedeninin girişimcilik sürecinin bağlam ve yapılardan etkilenmesi olduğu değerlendirilmektedir.

4.4. KATILIMCILARIN GİRİŞİMCİLİK SÜRECİNDE ORTAKLIK DENEYİMLERİ

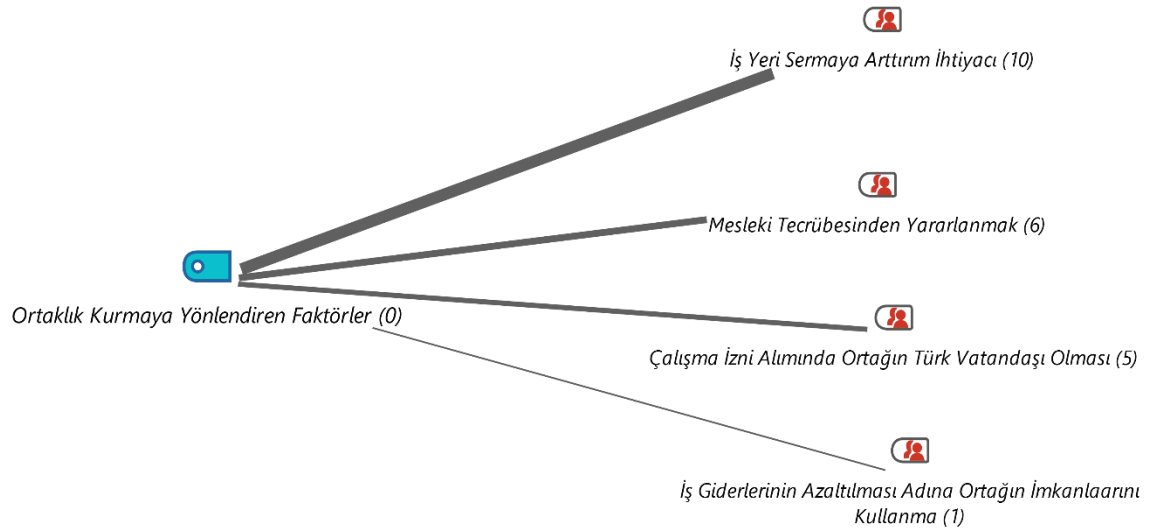
Araştırmanın bu bölümünde Suriyeli göçmenlerin ortaklık deneyimlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Katılımcıların ortaklık deneyimleri ile bulgulara ulaşmak amacıyla **ilk olarak** katılımcıları ortaklık kurmaya yönlendiren faktörler, **ikinci olarak** ise katılımcıların ortaklık tercihlerinde etkili olan hususlara ilişkin sorular katılımcılara yöneltilmiştir (bkz. Şekil 70). Elde edilen bulgular aşağıda başlıklar altında sunulmuştur.



Şekil 70: Katılımcıların İş Yeri Açma Sürecinde Ortaklık Deneyimleri

4.4.1. Katılımcıları Ortaklık Kurmaya Yönlendiren Faktörler

Katılımcıları ortaklık kurmaya yönlendiren faktörler incelendiğinde, (i) iş yeri sermaye artırım ihtiyacı (10), (ii) ortağın mesleki tecrübesinden yararlanma düşüncesi (6), (iii) çalışma izni alınması konusunda ortağın becerilerinden yararlanma (5) ve (iv) iş giderlerinin azaltılması açısından ortağın imkânlarından yararlanmak (1) düşüncelerinin etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (bkz. Şekil 71).



Şekil 71: Katılımcıların İş Yeri Açma Sürecinde Ortaklık Kurmaya Yönlendiren Faktörler

Her girişim kurma süreci belirli oranlarda sermaye ihtiyacını da beraberinde getirmektedir. Zorunlu olarak göç eden Suriyeli göçmenlerin sahip oldukları sermaye oranları ise kişiden kişiye göre farklılaşmaktadır. Bu durum göçmenlerin sermayelerini birleştirerek daha güçlü sermayeli yeni ortaklıklar kurmasına yönlendirdiği görülmüştür. Araştırmamızda **on katılımcı iş yeri sermayesini artırım amacıyla** ortaklık kurmaya yöneldiğini ifade etmiştir. Örnek katılımcı ifadeleri aşağıda sunulmuştur.

“İhtiyaç duyulan sermayenin yarısını ben yarısını da diğer arkadaşım karşıladı. Yarı yarıya ortağız yani. Daha öncesinde bir Türk’le ortaklık kurmadık. Ama sermaye birleştirerek daha güzel bir yer kurduk. Tek başıma yapamazdım param yetmezdi.” K20

“Burayı ortak ile kurduk. Ortağımda Suriyeli ve onunla birlikte kurduk yaklaşık olarak 50,000 TL sermayesin ile kurduk. Herhangi bir zorluluk yaşamadık direk iş yerini açtık. Çünkü artık sermayemiz daha güçlüydü.” K15

Katılımcılardan **altı kişi ise ortağın mesleki tecrübesinden yararlanma düşüncesi** ile hareket ederek ortaklıklarını kurduklarını vurgulamışlardır. Katılımcılardan **K4**’ün konuya ilişkin deneyimleri aşağıda sunulmuştur.

“Burayı yaklaşık olarak 1 yıl 6 ay önce bu iş yerini açtık. Bir Suriyeli ortağım var. Kendisi dayım olur. Eskiden kamyon parçası satardım. Şimdi ise pide satıyorum. Çok farklı işler. Dayım olmasa burayı açamazdım. Çünkü ben pide yapımından anlamam. Usta olan o, paranın sermayenin yarısını da o karşıladı. Benim durumum belli, onunda durumu belli ama el ele verine birlik oldu... O nedenle burayı açabildik” K4

Katılımcılara göre çalışma izinlerin ve iş yeri açma ruhsatlarının alınması uzun zaman alan ve sancılı bir süreçtir. Bunun yanı sıra, verilen izinlerin belirlenen tarihlerde bitmesinin ardından yenilenmeme olasılıkları da bulunmaktadır. Bu nedenle oluşan belirsizlik katılımcıları **çalışma izni alınması konusunda ortağın becerilerinden yararlanma (5)** amacıyla ortaklık ilişkileri kurmaya yönlendirmiştir. Katılımcılardan **K2**’nin konuya ilişkin deneyimleri şu şekildedir.

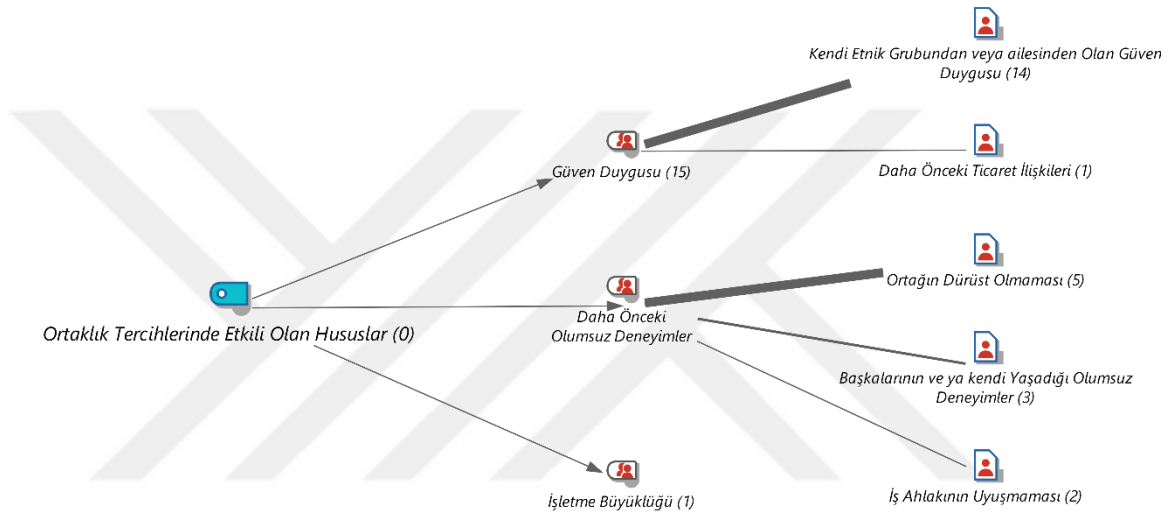
“Şuan bir ortağım var. Ama kâğıt üzerinde. Ama iş yeri açmak için hem Suriyeli olan aynı zamanda bir Türk vatandaşı olan bir arkadaşımızın belgelerini kullandık. Kendisi hala kuyumculuk sektöründe çalışıyor... Çalışan benim, para kazanan benim. O ise kâğıt üzerinde iş yeri sahibi. Bu şekilde bir ortaklığımız var...” K2

Bir katılımcı ise iş yerindeki giderlerin azaltılması amacıyla bir ortaklık kurduklarını ve başarılı bir tercih olduğunu vurgulamıştır. Katılımcılardan K16 daha öncesine iki ortak ile devam ettirdikleri işlerini bir Türk ortağı da işlerine dâhil ederek devam ettirmek istemişlerdir. Bu süreçte K16’yı ortaklık kurmaya sürükleyen faktör, üçüncü ortağın Türk olması ve iş yerinin mal sahibi olmasıdır. **K16** bu ortaklık ilişkisi sayesinde işlerinin daha da kolaylaştığını ve giderlerinin daha da azaldığını ifade etmiştir:

“Bu restoranın bir ortağı Türk, diğer ikisi Suriyeli. Türk ortağımız restoranın bulunduğu binanın sahibi. Bu sebeple onu da ortak olarak dâhil ettik. Bu da karlı bir kazanç oldu. Kira derdimiz olmadı. Masraflarımız azaldı, karımız daha da arttı... Aynı zamanda işlerin daha kurallara uygun olarak açılmasında bizi yönlendirmiş oldu. Bir Türk ile burada ortaklık kurmak işlerinizi rahatlatıyor...” **K16**

4.4.2. Katılımcıların Ortaklık Tercihlerinde Etkili Olan Hususlar

Katılımcıların ortaklık tercihlerinde etkili olan hususlar incelendiğinde, (i) ortağa karşı güven duygusu (15), (ii) daha önceki olumsuz ortaklık deneyimler (8) ve (iii) işletme büyüklüğünün (1) etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (bkz. Şekil 72).



Şekil 72: Katılımcıların İş Yeri Açma Sürecinde Ortaklık Tercihlerinde Etkili Olan Faktörler

Araştırmaya katılan katılımcıların ortaklık tercihlerinde **güven duygusu (15)** en öne çıkan faktör olarak belirlenmiştir. Katılımcılar kurmuş oldukları ortaklıklarda (i) *kendi etnik grubundan veya aileden olan bireylerle (14)* veya (ii) *daha önce ticari ilişkiler kurduğu bireyler (14)* ile yapmak istemektedirler. Katılımcıların bu tercihlerinde güven duygusu önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Katılımcıların **kendi etnik grubundan veya aileden olan bireyler ile ortaklık kurma tercihleri (14)** ile ilgili deneyimleri ve görüşlerinden bazı örnekler aşağıda sunulmuştur.

“Şuan yaptığım iş aslında büyük bir ortaklığın bir parçası. Kız kardeşimin kocasının da bu iş yerinde büyük bir sermayesi var. Aslında bir aile şirketi olduk. Ben ona güveniyorum oda bana güveniyor. Bir birimizi daha önceden tanımanın getirdiği bir güvene sahibiz. Bu aynı zamanda başarılı olmamızı da sağlayan bir durum.” **K6**

“Burası ile dört ortaklı bir şirket, herkes Suriyeli... Herkes bir birini tanır ve sayar. Daha önceden Suriye’de birlikte iş yaptığımız insanlar hepsi. Dolandırıcı değiller.” **K9**

“İlk olarak işyerini açarken bazı sorunlar ile karşılaştık... Kötü bir usta ve giden yüzlere para bunlardan bazılarıydı. Ama ortaklık için önemli olan şey bence güvendi. Paranın çoğunu da Tunuslu ortağımız karşıladı. Onun sayesinde kurabildik. Kendisi benim akrabam olur. Aileden biri yani. ” K18

“Bu dükkânı iki sene önce açtık. Bir şube daha var. Onu da aynı tarihte açtık. Ana cadde üzerinde o da. Burası aile şirketi, ama bir yabancı ortağımızda var. Suudi Arabistan’da oturan bir ortağımız var. Ama referansı sağlam. Ağbimin yakın arkadaşı. Sermeye konusunda çok desteği oldu.” K8

Katılımcıların ortaklık tercihlerini etkileyen ikinci faktör ise **daha önceki olumsuz ortaklık deneyimleridir (8)**. Her işletme sürecinde olduğu gibi, bazı katılımcılar da olumsuz durumlar yaşadıklarını bu nedenle de ortaklık kurmak istemediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcı görüşlerine göre (i) ortakların dürüst olmaması (5), (ii) iş ahlaklarının uyuşmaması (2) ve (iii) başkalarınca veya kendisinin yaşadığı olumsuz deneyimler (3) nedeniyle katılımcılar ortaklık tercihlerine daha temkinli davrandıklarını ve yeni ortaklık kurmak istemediklerini belirtmişlerdir.

Katılımcılardan K13, daha önceli ortaklık deneyimlerinde **ortakların dürüst olmaması nedeniyle** sorunlar yaşadığını ve bu nedenle artık ortaklık kurmak istemediğini vurgulamıştır.

“Kötü deneyimlerimiz de oldu. Mesela burada ortak bir işe girmiştik birkaç arkadaşla. İyi bir fikir değilmiş. Bu nedenle hiç kimseyle ortaklık kurmak istemiyorum. Zorunda kalmadıkça da yapmayacağım. ...Hiç Türk ortağım olmadı. Geçmişte bir Suriyeli ortağım vardı ama işler yürümedi. Çünkü aramızda güvensizlik vardı. Ortaklığımızı sonlandırdık” K13

Katılımcılardan K12 ve K13’ün **iş ahlakının uyuşmaması** konusundaki konuya ilişkin deneyimleri ve görüşleri şu şekildedir.

“Aslında daha öncesinde bir ortağım vardı ama aramızda sorunlar çıktı. Ayrıldık. Kendisi Suriyeli idi. Ama küçük ortaktı. Para konusunda ve işe gelme gitme konusunda sorunlar yaşadık, ayrılmak zorunda kaldık. İş ahlakımız, iş disiplinimiz uyuşmadı.” K12

Ev sahibi ülke vatandaşları ile (Türkler) kurulan ortaklık ilişkileri, bir yandan göçmenler açısından var olan dezavantajları ortadan kaldırırken, diğer yandan ortaklık ilişkilerinde güven sorunlarına yol açabilmektedir. Sonuç olarak yaşanan olumsuz deneyimleri de girişimcilerin tercihlerini etkileyebilmektedir. Mülakatlar süresince bu durumu destekler nitelikte bazı bulgulara da ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan Suriyeli göçmenlerden bazıları, Türkler ile kurdukları ortaklık **ilişkilerinde olumsuz deneyimle ile karşılaştıklarını (3)**, bu nedenle de ortaklık ilişkilerine mesafeli davrandıklarını ifade etmişlerdir. Aşağıda katılımcılardan bazılarının konuya ilişkin görüşlerinden örnekler sunulmuştur.

“Biz bir aile şirketiyiz ama bizim dışımızda bir birini daha öncesinde tanımayan birçok Suriyeli, Türk ve Suriyeli ortaklar ile iş yapmaya çalıştı. Bir birlerini tanımayan bu insanların işleri kısa sürede battı. Çünkü herkes bir birini kandırmaya çalıştı. Bunun

örneklerini burada çok gördük çok dinledik. “2014 yılında burayı açtık. Ben tek sahibiyim. Şimdilik bir ortaklık durumumuz yok. Daha öncesinde bir Türk ile ortaklık kurmak ve devam ettirmeye çalıştım. Çünkü daha kolaydı. Ama bu büyük bir hata oldu benim için. Çok şey kaybettim. Şimdi ise sadece kendim var. Bundan sonra da kendim olacak...” K6

“Burayı açarken çalışma izni alma konusunda zorluk yaşadık. Belediye buraya geldi ve dört beş kez izin vermedi. Belediyeden lisans almak çok zordu. Yaklaşık iki ay bunun için bekledik. Şimdiye kadar birçok ceza ödeme yaptım. Ama muhasebecimiz sayesinde işler daha da düzeldi... Burayı açtığımda çalışma iznini bir Türkün üzerine aldık. Ama hata yaptığımızı daha sonra anladık. Bizi kullanmaya başladı. Bizden her ay para istedi. Biz ona aylık 550 TL para ödüyorduk. Bizden daha fazla para istemeye başlayınca biz de onu buradan gönderdik.” K27

Bir başka katılımcı ise Türk ortakları ile kurduğu ortaklık ilişkisinde olumsuz deneyimler yaşadığını ve para kaybettiğini ifade etmiştir:

“Buraya geldiğimde, iş aramaya ve ya yapacak bir şeyler aramaya başladım. Burada bir fabrika açabilecek gücüm vardı. Bende bir ekmek fabrikası açmayı planladım. Ama Türk ekmeklerinden farklı olarak bizim ekmekler daha ince ve ucuza imal edebileceğiniz şeyler. Üç Türk ortağım vardı. Yaklaşık altı ay boyunca birlikte çalıştık. 100 bin dolarlık bir yatırım yapmıştık. Bir fabrika açtık. Paramızı kendi muhasebecimde tutuyordum... Sonrasında işler istediğimiz gibi gitmedi... Bende ortaklıktan ayrıldım ama çok para kaybettim..” K22

Katılımcıların ortaklık tercihlerinde etkili olan üçüncü ve son husus **işletme büyüklüğüdür (1)**. Bir katılımcı (K28) iş yerinin küçük bir yer olması nedeniyle ortaklık kurmadığını veya kuramadığını, çünkü karın da düşük olduğunu vurgulamıştır.

“Burada kimse ile ortaklığım yok. Kimseyi de çalıştırmıyorum. Çünkü gelirimiz ancak bize yetiyor. Kira fiyatları da çok yükseldi. Bu nedenle gerek yok. Tek başıma çalışıyorum.” K28

Göçmen girişimciliği ile ilgili literatür incelendiğinde, göçmen ve mülteci grupların ortaklık deneyimlerinin işletme başarısına katkı sunduğu ileri süren çalışmalar ile karışılmaktadır. Örneğin, II 'nci Dünya savaşı öncesi, Kanada'da restoran ve çamaşır hizmetleri alanında faaliyet gösteren Çinli girişimciler, aile ve akrabalarını ABD'ye getirmelerinin yasak olması nedeniyle, girişimlerde elde edilen sermayeleri birleştirme kendi etnik grupları içerisindeki kişiler ile ortaklık kurmak için kullanmışlardır. Ailelerin ülkeye girişine izin verilmesinin ardından bu eğilim azalmıştır (Li, 1993). Ramadani, Rexhepi, Gërguri-Rashiti, Ibraimi ve Dana'nın 2014 yılında, Makedonya Cumhuriyeti'ndeki 89 Arnavut girişimcinin ve işletmesinin özelliklerinin belirlenmesi amacıyla yaptıkları araştırma sonuçlarına göre ise, girişimlerin % 74'ünün tek mülkiyetli, % 20'sinin ortaklık, % 6'sı ise başka bir biçimde örgütlenmiş organizasyonu olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Ramadani, Rexhepi, Gërguri-Rashiti, Ibraimi ve Dana, 2014). Karan'ın, Londra'da yaşayan Kıbrıs, Türk ve Kürt asıllı göçmenlerin, ekonomi sahnesindeki yerlerini ve karşılaştıkları zorluklarla başa çıkma stratejilerini konu aldığı çalışmasında, Kıbrıslı Türk girişimcilerin ve göçmenlerin tekstil sektöründeki ekonomik çöküşlerden zarar görmesi

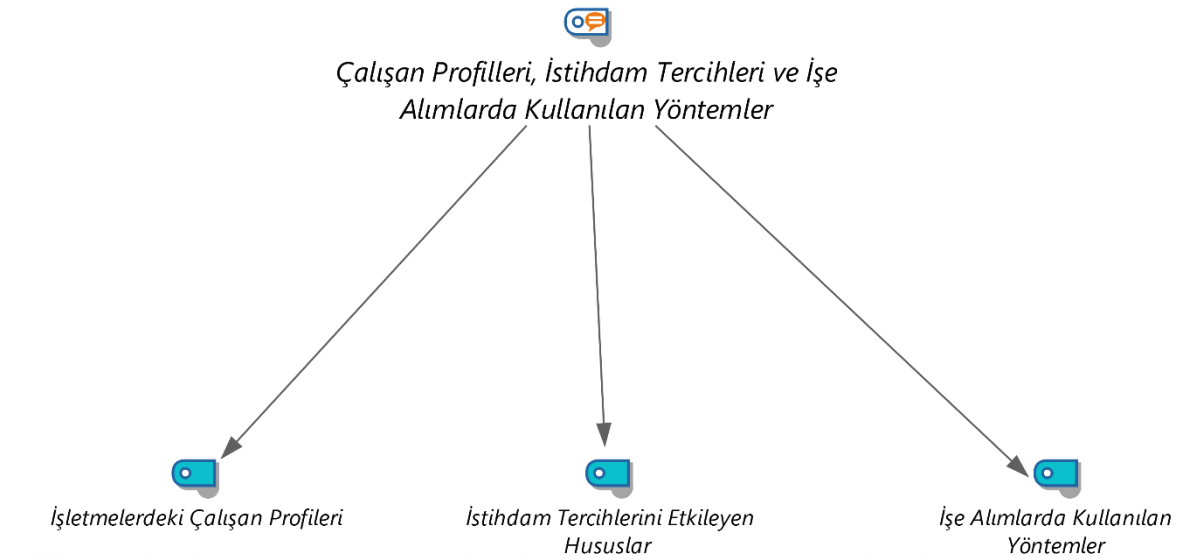
sonucunda serbest meslek gruplarında çalışmak zorunda kaldığını ve bu sürecin etnik ortaklıkların kurulmasına yönlendirdiğini ileri sürmüştür. (Karan, 2017). Bunun yanı sıra Light Amerika'daki Çin ve Japon göçmenler üzerine yaptığı çalışmada da benzer sonuçlar ile karşılaşmıştı (Light, 1972).

Araştırmamızda da Suriyeli göçmenlerin girişimcilik deneyimlerinde kurmuş oldukları ortaklık deneyimleri ve tercihleri ile ilgili bilgi alabilmek amacıyla araştırmaya katılan katılımcılara sorular yöneltilmiştir. Araştırma bulgularında katılımcıların ortaklık deneyimlerinde, *kendi kültürlerinden veya yakın aile bağları olan bireyler ile ortaklık kurma eğilimleri olduğu* gözlemlenmiştir. Diğer bir ifade ile araştırmaya katılan Suriyeli girişimcilerin, Türkler ile ortaklık deneyimleri kısıtlı kalmıştır. Bu durumun temel nedenleri arasında başta *kendi etnik grubundan veya ailesinden bireylerinden olan insanlara karşı olan güven duygusu, iş yeri sermaye artırım ihtiyacı, dil sorunları ve daha önce farklı kültürler ile temaslar da yaşanan olumsuz ortaklık deneyimleri* etkili olduğu bulgularına ulaşılmıştır (bkz. Şekil 72).

Buna bulgulara karşın yapılan bazı çalışmalarda da göçmenlerin ortaklık ilişkilerine sıcak bakmadıkları görülmektedir: Örneğin, Portes ve Sensenbrenner (1993) yapmış oldukları çalışmalarında, göçmen girişimciliğinde güçlü bir ortaklığın etnik bir firmanın kabiliyetine ve esnekliğine katkıda bulunmasının beklendiği halde, ortaklığın gömülü karşılıklı yükümlülüklerinin işletmelerin yeni fırsatları sürdürme arzusunu ve kabiliyetini engelleyen bir yükümlülük haline gelebileceğini ileri sürmüşlerdir (Portes ve Sensenbrenner, 1993). Bir başka çalışmada da Yoon, Amerika'daki Koreli tüccarların ortaklık ilişkilerine sıcak bakmamasında (örneklem grubunun yalnızca %5'i ortaklık kurmaktadır), var olan işlerinin küçük ölçekli olmasının yanı sıra kâr paylaşımı ve işbölümü konusundaki ihtilaflara yol açacağına ve dolayısıyla daha önce dostane ilişkileri sona erdireceğine inanma eğiliminde olmalarının etkili olduğunu ileri sürmektedir (Yoon, 1991, s. 311).

4.5. ÇALIŞAN PROFİLLERİ, İSTİHDAM TERCİHLERİ VE İŞE ALIMLARDA KULLANILAN STRATEJİLER

Suriyeli göçmenlerin işletmelerinde istihdam ettikleri çalışanların ve istihdam tercihleri ile ilgili ayrıntılı bilgiler almak amacıyla mülakatlarda katılımcılara, (i) işletmelerdeki çalışanların profilleri, (ii) katılımcıların istihdam tercihlerini etkileyen temel hususlar ve (iii) iş alımlarında kullanılan yöntemlere ilişkin sorular sorulmuştur (bkz. Şekil 73). Bu kısımda katılımcı cevaplarından elde edilen bulgulara yer verilmiştir.



Şekil 73: Çalışan Profilleri, İstihdam Tercihleri ve İşe Alımlarda Kullanılan Stratejiler

4.5.1. Çalışan Profilleri

Araştırmaya katılan katılımcıların çalışan profilleri incelenmiş ve elde edilen bulgular aşağıdaki başlıklar altında temalarda sunulmuştur.

4.5.1.1. Çalışan Sayılarına Göre İşletmeler

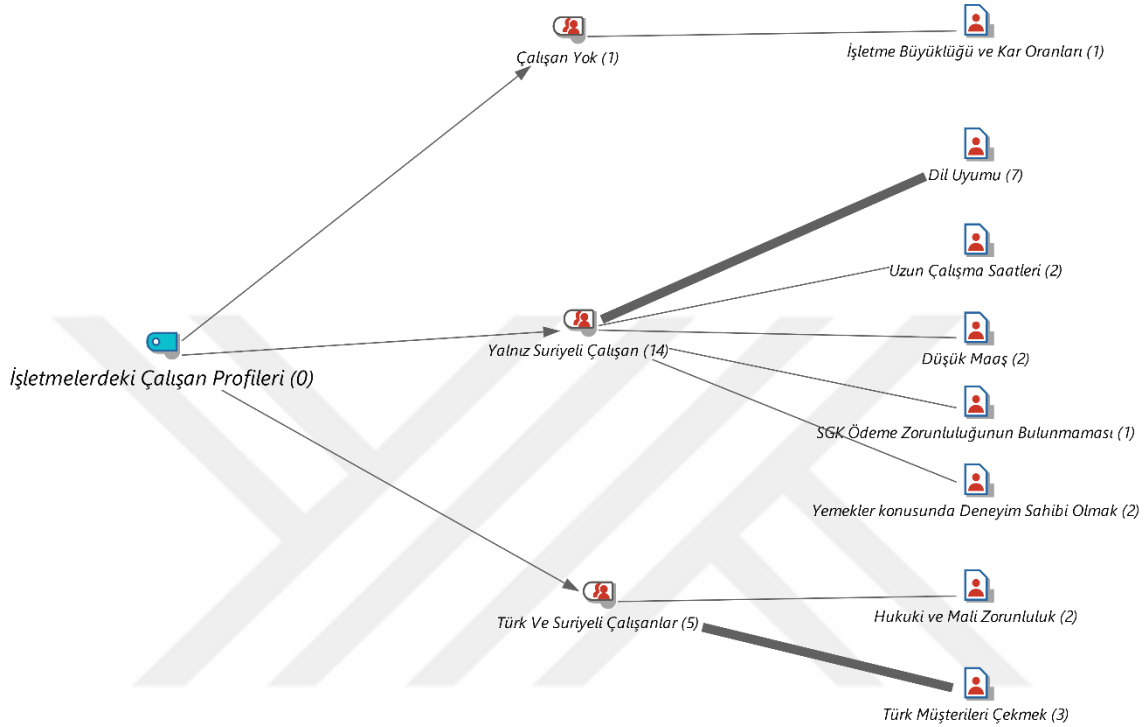
Katılımcılar ile yapılan mülakatlarda işletmelerde büyük oranda erkek çalışanlar tercih edilmekte olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. İstihdam oranları çok az olan kadın çalışanlara, restoran ve fastfood işletmelerinde bulaşık ve temizlik görevleri verilirken, kadınların kafe ve tatlı işletmelerinde servis görevlisi olarak çalıştırılmakta olduğu görülmüştür. Çalışanların profillerine göre işletmeler incelendiğinde, (i) *işletmelerin sadece bir tanesinde hiçbir çalışan bulunmazken 29 işletmede sayıları iki ile on arasında değişen çalışan istihdam edildiği* görülmüştür.

Herhangi bir çalışan istihdamının yapılmadığı işletmede, çalışan istihdam edilmemesinin temel nedeni *işletme büyüklüğü ve düşük kar oranlarının (1)* etkili olduğu katılımcı görüşlerine yansımıştır (bkz. Şekil 74). Katılımcılardan **K28**'in konuya ilişkin görüşleri şu şekildedir:

Çalışan kimse yok, çünkü ihtiyaçta yok. Burası küçük bir yer. Zaten kazandığım para da belli ancak bana yetiyor. Başka birine maaş veremem... İşleri büyütürsem birini almak isterim yanıma. (K28)

4.5.1.2. Çalışanların Uyruklarına Göre İşletmelerin Çalışan Profilleri

Mülakatlarda katılımcılardan (i) yalnızca üç tanesi, Suriyeli çalışanların yanı sıra, bir veya birkaç Türk çalışan istihdam ettiğini belirtmiştir. Geri kalan (ii) 26 işlemede ise yalnızca Suriyeli göçmenler çalışmaktadır (bkz. Şekil 74).



Şekil 74: Çalışan Profillerine İlişkin Bulgular

4.5.1.2.1. Türk Çalışan İstihdam Etme Tercihlerinde Etkili Olan Faktörler

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi işletme sahiplerinden yalnızca üç tanesi Suriyeli çalışanlarının yanı sıra Türk çalışan da istihdam ettiğini ifade etmiştir. Katılımcıların Türk çalışan istihdam etme tercihlerinde arasında ilk olarak, **Türk müşterileri işletmelere çekmek amacı (3)** yer almaktadır. Katılımcılardan **K17** Türk çalışanları sayesinde Türk müşterileri restoranına çekmeye çalıştığını vurgulamıştır. Örnek katılımcı ifadeleri aşağıda sunulmuştur:

“Daha öncesinde iki Türk çalışanı vardı. Biraz Arapça biliyorlardı. Birlikte altı ay kadar çalıştık. Onların bizim burada tutunmamız konusunda çok faydaları oldular. Ben Türkçe bilmiyorum. Diğer çalışanlarda bilmiyor. Onlar sayesinde müşteri kazandık. Türkler geldiler. Ve hala da geliyorlar. Yine Türk çalıştırmak istiyorum ama Arapça da bilmeleri gerek.” **K17**

Katılımcıların Türk çalışan istihdam etme tercihlerinde arasında ikinci olarak, **hukuki ve mali zorunluluklar (2)** yer almaktadır. İki katılımcı işyerlerinde “Türk çalışan çalıştırılma zorunluluğu

nedeniyle” Türk çalışanlarının istihdam ettiklerini ifade etmiştir. Bu bakımdan katılımcıların Türk işçilerin çalıştırılması SGK ödemelerinin yapılması konusunda mali zorunlulukların üstesinden gelme stratejisi ön plana çıkmaktadır. Katılımcılardan, **K11**’in bu konuya ilişkin görüşleri aşağıda sunulmuştur:

“Çalışanlarımız da işe başladığımızdan beri aynı. 2 Türk, 5 de Suriyeli çalışanımız var. Toplam yedi kişiler. Türk çalışanlarımız biraz Arapça biliyor. Suriyeli çalışanlarımız da biraz Türkçe biliyor. İki gruptan da memnunuz. Mesela Suriye mutfağından geleneksel tatlar sunduğumuz için yemekleri Suriyeli çalışanlarımız yapıyor. Türk çalışanlarımız da belediye ile olan yasal işleri takip ediyor. Her ne kadar Suriye lokantası olsak da SGK ödemesi yapıyoruz. Türk çalışanlar bu konuda bizim için önemli oluyor. Diğer türlü belediye maliye hep peşimizde oluyor.” **K11**

4.5.1.2.2. Suriyeli Çalışan İstihdam Etme Tercihlerinde Etkili Olan Faktörler

Katılımcılardan 26 kişi işletmelerinde sadece Suriyeli çalışan istihdam ettiklerini ifade etmişlerdir. Suriyeli işletme sahipleri Suriyeli çalışan istihdamlarında (i) *çalışanlar ile dil uyumu* (7), (ii) *düşük maaş ve ücret vermek* (2), (iii) *Suriyelilerin uzun süre çalışması* (2), (iv) *yemekler konusunda deneyim sahibi olmaları* (2) ve (v) *sigorta ödeme zorunluluğunun bulunmaması* (1) faktörleri etkili olduğu görülmüştür (bkz. Şekil 74).

Katılımcılardan **K29** ve **K25**’n *dil uyumu* (7) konusundaki görüşleri şu şekildedir:

“Burada 10 kişi çalışıyor. Bir de dil sorunu var tatbiki. Arapça bilmiyorlar. Anlayamıyorum. Beni de onlar anlamıyor. Ama Suriyeliler ile anlaşabiliyoruz...” **K29**

“İlk başlarda iki çalışanım vardı. İşler çok iyi değildi. Bu nedenle kârımız da düşüktü. Bu nedenle onları işten çıkarmak zorunda kaldım. Sonrasında da kendi başıma çalışmaya karar verdim... Sonrada iki Suriyeliyi işe aldım. İki Türk benim yanımda çalışmak için geldi. Ama Türkçe bilmiyordum ve onlar ile anlaşamıyordum. Onları nasıl çalıştırabilirdim ki? Bu nedenle şimdiye kadar hiç Türk çalıştırmadım... Suriyeliler ile anlaşabiliyoruz.” **K25**

Katılımcıların Suriyeli çalışan tercih etmesindeki diğer faktörler de, *Suriyelilerin düşük maaş ve ücretler (2) ile uzun çalışma saatlerinde (2) sigortasız olarak (1)* çalıştırılabilmesidir. Türk vatandaşları ve Suriyeli göçmenler arasında çalışma ücretleri ve beklentileri arasında bariz uçurumlar olduğu görülmüştür. Gaziantep Sanayi odası Suriye masası temsilcisi ile yapılan mülakatlarda, Türk vatandaşlarının istihdam beklentilerinde *düzenli mesai saatlerine uygun, sigortalı ve emek karşılığı ücret beklentilerin* bulundunduğu bulgusuna ulaşılmıştır³⁵. Buna karşın katılımcılar ile yapılan mülakatlarda, Suriyeli göçmenlerin *uzun süreli çalışma saatleri içerisinde (2), çok çalışarak düşük ücretler alarak (2), çalışma güvenliği ve sigortaları bulunmadan (1)* istihdam edilmekte oldukları bulgularına ulaşılmıştır. Katılımcıların görüşleri

³⁵ Sanayi odası Suriye masası temsilcisi ile yapılan mülakat notları.

bu bulguları destekler niteliktedir. Örneğin katılımcılardan **K6** ve **K12'nin** Suriyeli çalışanlar konusundaki görüşleri şu şekildedir:

“Aslında ikisi arasında çok fazla bir ayrıma gidemeyiz ama Suriyeliler eğer sıkı çalışmazlar ise işten çıkartılabilirler ve bu konuda onları koruyabilecek bir iş güvencesi bulunmuyor... Daha öncesinde Ankara’da çalışırken Suriyeli ve Türk işçi işe aldık. Türkler yüksek maaşlar ile az iş yapıyordu. Suriyeliler ise az maaşla çok çalışıyordu. Bu çoğunlukla karşılaştığımız bir durum...” K6

“Çalışanlarımın hepsi Suriyeli. Hiç Türk yok... Zaten müşterilerimizin çoğu Suriyeli. O yüzden iyi iletişim olması amacıyla Suriyeli çalışanlarımız var. Öte yandan Türk çalışanlar çok daha fazla maaş istiyor. Biz de maaş verebilecek durumda değiliz.” K12

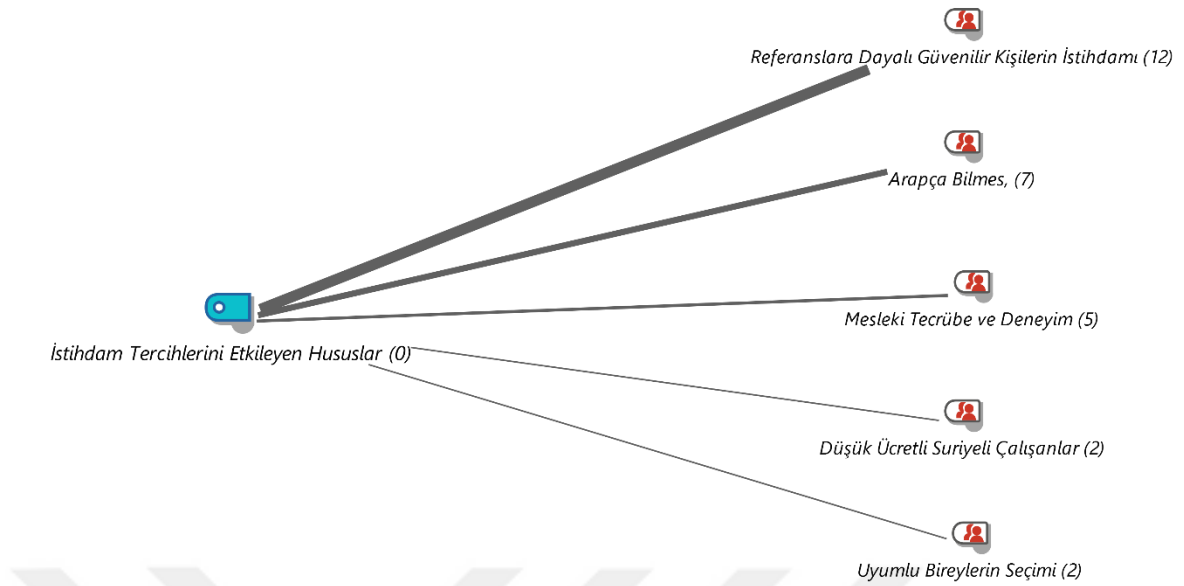
Katılımcıların Suriyeli çalışan istihdam etmesindeki bir diğer önemli faktör de, Suriyelilerin ***hazırlanan yemekler ve ürünler konusunda deneyim ve bilgisinin bulunmasıdır (2)***. Bu durum tatlıcılık yapan işletme sahiplerde Suriyeli çalışanların istihdam edilmesinde daha bariz olarak görülen bir kriterdir. Örneğin tatlıcılık yapan K21 yaşanan durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Burada 10 kişi çalışıyor. Hepsi de Suriyeli. Türkler Suriye tatlıları hakkında yeter ki bilgiye sahip değiller bu nedenle onlar yanımızda değiller. İşin aslı bende onlar kadar Türk tatlılarını bilmiyorum. Bu bir zanaat işi. Burada herkes çalışamaz Türklerin bizim tatlılarımız konusunda yeterli bilgisi yok. Bir de dil sorunu var tabi ki. Arapça bilmiyorlar.” K21

4.5.2. Çalışanların İstihdamı Sürecinde Dikkat Edilen Hususlar

Mülakatlarda, araştırmaya katılan katılımcıların işyerindeki çalışanların istihdam sürecinde dikkat edilen hususlara ilişkin sorular da yöneltilmiştir. Bir önceki bölümde de vurguladığımız gibi katılımcıların, çalışanlarını işe alım sürecinde büyük oranda Suriyeli göçmenleri işe alma eğiliminde oldukları gözlemlenmiştir. Bu kısımda ise çalışan istihdam sürecinde katılımcıların istihdam tercihlerini etkileyen temel hususlara ve işe alımlarda kullandıkları yöntemlere ilişkin bulgulara yer verilmiştir

Katılımcıların ***istihdam tercihlerini etkileyen hususlar*** incelendiğinde, (i) *referanslara dayalı güvenilir kişileri istihdamı (12)*’nın yanı sıra (ii) *çalışanların Arapça bilmesi (7)*, (iii) *mesleki tecrübe ve deneyimlerinin olması (5)*, (iv) *uyumlu olmaları (2)* ve (v) *düşük ücretlerin verilmesi (2)* istihdam tercihlerindeki hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır (bkz. Şekil 75).



Şekil 75: Çalışanların İstihdamı Sürecinde Dikkat Edilen Hususlar

Referanslara dayalı güvenilir kişilerin istihdam edilmesi, katılımcıların istihdam tercihlerinde en etkili faktör olarak karşımıza çıkmıştır. **On iki katılımcı** çalışanlarını işe alım sürecinde adayların kim olduğunu, nereden geldiğini daha önce nerelerde çalıştığı konusunda bilgiye ihtiyaç duyduğunu bu nedenle de referanslara aracılığı ile gelen güvenilir kişileri istihdam etmeye dikkat ettiğini vurgulamıştır. Bu konuya ilişkin katılımcı görüşlerinden bazı örnekler aşağıda sunulmuştur.

“Çalışanlarımızı ile burada tanıştık. Benim oğlumda burada çalışıyor. Buraya iş olup olmadığını sormak için geldiler. Hepsi Suriyeli. Daha önceki çalıştıkları yerler hakkında kimlerle çalıştığı hakkında bilgi aldık. Referanslarına baktık. Sonrada bizimle çalışmaya başladılar” K2

“Çalışanları seçme konusunda referanslar ile hareket ediyoruz. Nerde çalışmış ne işler yapmış bunlar önemli bence” K26

“Çalışanlarımızı seçerken çok dikkatli davranıyorum. Bunu nedeni insanların belli konularda yaptıkları yanlışlar. Her yanlış sizin insanlar ile olan ilişkileriniz de daha da dikkatli olmanız konusunda sizi yönlendiriyor. Bu nedenle çalışanların seçiminde referanslara çok dikkat ediyorum. Çoğunlukla Suriyeli çalışanımız var.” K7

Yukarıdaki ifadelerde görüldüğü gibi katılımcıların istihdam tercihlerindeki en belirleyici etken olan referans kullanım yönteminin, *çalışanlara güven duyma ihtiyacı* temelinde bir yaklaşım olduğu değerlendirilmektedir. Mülakatlardaki katılımcı görüşleri de bu bulguları destekler niteliktedir. Katılımcılardan, **K14, K18 ve K10’un** konuya ilişkin görüşlerinden örnekler aşağıda sunulmuştur:

“Burada 7 kişi çalışıyor. Çalışanların çoğu benim arkadaşım. Suriye’den beri tanıdığım insanlar. Güvenmediğimiz kim olduğunu bilmediğimiz insanlar ile çalışmak çok riskli. Arkadaşlarım hem eğitilmiş hem de işlerinde iyiler. Bu nedenle onlar ile çalışmak çok zevkli.” **K18**

“Türk ve Suriyeli çalışanlarımız var. Türk çalışanlarımızı bir arkadaşım vesilesiyle buluyorum. Referans benim için önemli. Aslında bu insanların bana ulaşmıyorlar ben onları seçiyorum. Çünkü bir iş yapıyorsunuz ve bunu temiz güvenilir insanlar ile yapmalısınız. Yoksa başarılı olamazsınız...” **K10**

Katılımcıların istihdam tercihlerini etkileyen bir diğer faktör ortak **Arapça bilmesi** beklentisidir. **Katılımcılardan yedi kişi** gerek Türkçe bilmemeleri gerekse de Suriye kültürüne özgü yemeklerle Suriyelilere hizmet sundukları öne sürerek çalışanları ile ortak bir dil (Arapça) kullanmak istediklerini, bu nedenle de (Arapça bilmelerinden dolayı) Suriyelileri tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Örneğin katılımcılardan, **K29** kendisi dil bilmediği için Türk çalışanlar ile anlaşamayacağını ileri sürerken, katılımcılardan **K5** iş yerinde Arapça bilen elemanları (çalışan) tercih ettiğini, Arapça ve Türkçe bilen elemanların ise daha avantajlı bir tercih olacağını vurgulamıştır:

“Burada 10 kişi çalışıyor. Hepsi de Suriyeli. Türkler dil sorunu var tatbikî. Arapça bilmiyorlar. Bir de Suriye tathılları hakkında yeterli bilgiye sahip değiller bu nedenle onlar yanımızda değiller. Burayı ilk açtığımızda bizim yanımızda kimse yoktu. Herkes bizden sonra geldi diyebilirim” **K29**

“Restorandaki çalışanlarımı seçerken diğer Suriyeli restoran işletmecilerinden referans istiyorum. Bazı insanlar da iş için geliyor. İhtiyacım olursa iş veriyorum, yoksa yolluyorum... Ama Arapça bilenleri tercih ediyorum. Hem Arapça hem de Türkçe bilen eleman benim için daha avantajlı ve daha az yorucu.” **K5**

Beş katılımcı ise çalışanlarını işe alırken dikkat ettikleri önemli faktörlerden birisi olarak adayların yaptıkları **işlerde deneyim sahibi olmaları** olduğu vurgulamaktadır. Katılımcılardan **K25** ve **K19**’un konuya ilişkin görüşlerinden örnekler aşağıda sunulmuştur:

“Bence çalışan bulma konusunda en önemli faktör iyi bir referansın yanı sıra deneyim sahibi olmak olduğunu düşünüyorum. Türk olmak ve ya Suriyeli olmak sorun değil önemli olan yaptığın işte deneyim sahibi olmaktır.” **K25**

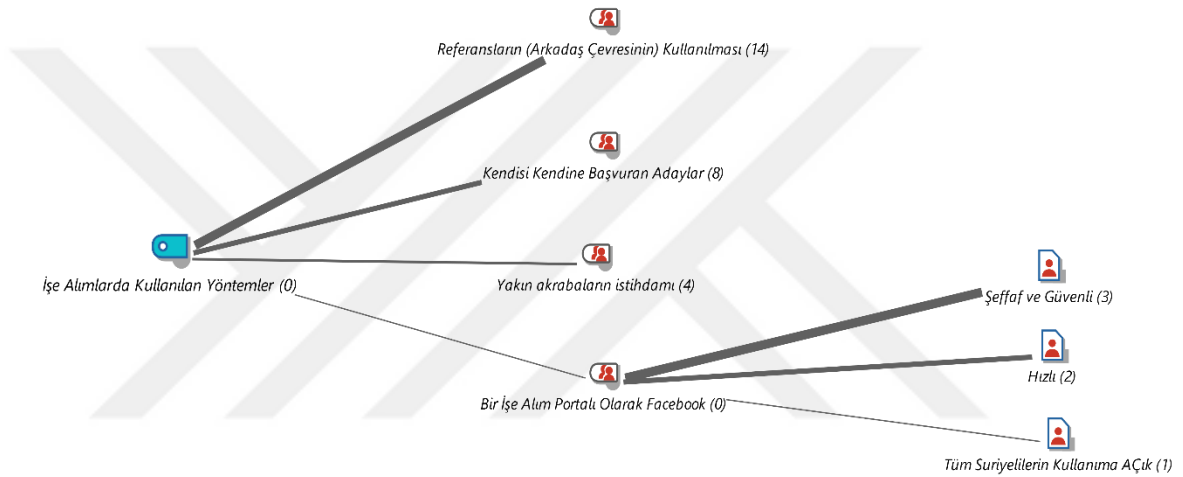
“Burada çalışan işçileri seçerken referanslarına göre hareket ediyoruz. Mesela bazılarını ben zaten tanıyordum. Bazılarını ise arkadaşlarım tanıyordu. Onların referansları ile geldiler. Bunun yanı sıra deneyim çok önemli. Deneyim sahibi olsun ki işini iyi yapabilsin.” **K19**

Ek olarak **uyumlu bireylerin seçimi (2)** ve **(v) çalışanların düşük ücretlere razı olan Suriyeliler olması (2)** katılımcıların istihdam tercihleri üzerinde etkili olan faktörler olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Katılımcılar **K12**’nin konuya ilişkin görüşü aşağıda sunulmuştur:

“Çalışanlarımızın hepsi Suriyeli. Hiç Türk yok... Zaten müşterilerimizin çoğu Suriyeli. O yüzden iyi iletişim olması amacıyla Suriyeli çalışanlarımız var. Öte yandan Türk çalışanlar çok daha fazla maaş istiyor. Biz de maaş verebilecek durumda değiliz.” K12

4.5.3. İşe Alımlarda Kullanılan Temel Yöntemler

Araştırmaya katılan katılımcılara, işe alımlarda kullanılan yöntemlere ilişkin sorular da yöneltilmiştir. Katılımcıların verdikleri cevaplarda çalışanlarını, (i) *referansların (arkadaşlar çevresinin) kullanılması* (14) (ii) *adayların kendilerinin işe başvuru yapması* (8) ile (iii) *bir işe alım portalı olarak: facebook ve diğer uygulamalar* (6) üzerinden verdikleri ilanlar kullanarak işe alım yaptıkları belirtmişlerdir (bkz. Şekil 76).



Şekil 76: İşe Alımlarda Kullanılan Temel Yöntemler ve Tercih Nedenleri

14 katılımcı iş alımlarında **referansların (arkadaşlar çevresinin) kullanarak işi alım yaptığını vurgulamıştır**. Referanslar aracılığı ile gelen çalışan adayları da yapılan mülakatları başarı ile geçmeleri sonrasında işe alınabilmektedir. Bu bakımdan güvenilir bir yöntem olduğu katılımcılar tarafından vurgulanmaktadır.

“Burada çalışan işçileri seçerken referanslarına göre hareket ediyoruz. Mesela bazılarını ben zaten tanıyordum. Bazılarını ise arkadaşlarım tanıyordu. Çalışana ihtiyacım olunca arkadaşlarıma söylüyorum. Onlarda diğerlerine ve bu şekilde hızlıca yayılıyor. Sonrasında da adaylar referansları ile geliyorlar...” K19

Bunun yanı sıra **sekiz katılımcı** her hafta düzenli olarak genellikle Suriyelilerin, çok nadir olarak da Türklerin iş yerine **kendileri gelerek gelerek iş olup olmadığını sorduklarını** belirtmişlerdir. Ancak bu yöntem adaylar konusunda yeterli bilgilerinin olamadıkları için katılımcılara tarafından “güvensiz ve riskli” olarak nitelenmektedir. Katılımcılardan K9, K14, K15 ve K19’un konuya ilişkin görüşlerinden örnekler aşağıda sunulmuştur:

“Kışın terzi imalatçıları kapanınca beş altı kişi günlük olarak gelir. Yazın okullar kapanınca da sayı artar. Yine öğrenciler de gelir. Bahar ve güz dönemlerinde ise gelen olmaz. Çünkü devam edebildikleri bir işleri var. Kimdir nedir nerden gelmiştir? Bunu bilemezsin... O nedenle ben genelde kabul etmiyorum. Bildiğimiz insanlardan isim istiyorum...” **K14**

“Haftada 3 kere iş başvurusu yapmaya gelen oluyor. Çoğunlukla Suriyeliler ve ama Türkler de geliyor. Ama daha çok Suriyeliler geliyor, ancak ilerleyen zamanlarda Türkleri de almak, yanımızda çalıştırmak istiyoruz... Mülakat yapıyorum, referansına bakıyorum...” **K15**

“Çok kişi geliyor. Eskiden çok fazla kişi iş için geliyordu. Şimdi ise gelenlerin sayısı azaldı. Çok fazla kişi gelmiyor artık iş sormaya.” **K9**

“....Bunun dışında ise neredeyse her gün birisi buraya gelerek iş istiyor. Ama böyle bir şey yapmayı doğru bulmuyorum. Kimdir kimlerdendir belli değil...” **K19**

Bu yöntemlerin yanı sıra **altı katılımcı** bir **işe alım portalı olarak işlev gören facebook veya diğer Arapça uygulamalar** üzerinden ilanlar vererek çalışanlarına ulaştıklarını ve buradan iş görüşmesine davet ettiklerini ifade etmiştir. Katılımcılardan **K8, K6 ve K15**’in bu deneyimleri ve görüşlerine ilişkin örnek ifadeler aşağıda sunulmuştur.

“Çalışanları bulmakta facebook’u kullanıyorum. Mesela, A lokantasına bir tavuk ustası alınacak diye yazıyorum. Telefon numarası veriyorum. Hepsi Arapça bildiği için dönüyorlar. Deneyimleri yazıyor. Kim olduklarını görüyorum. Arkadaşlarını görüyorum. Facebook bu açıdan güzel.” **K8**

“İlan konusunda da bir açıklama yapayım. Resmi bir ilan vermiyoruz. Facebook bu konuda çok iyi bir araç. Duyurumuzu ve isteklerimizi yapıyoruz. Çok hızlı yayılıyor zaten. Bunun dışında Rızk adlı bir uygulamada kullandık. Hem Suriye’de hem de Türkiye’de kullanılan bir uygulama... Yaptığımız işte çalışmak için gelenler oluyor ama imkânlarımız sınırlı. Yapabileceğimiz çok fazla bir şey yok. Bir Türk çalıştırmadım, çalışanların hepsi Suriyeli.” **K6**

“Çalışanlarımız Suriyeli zaten iki kişiler. **İşe aşma sürecinde facebook üzerinden bir ilan verdim ve ilana cevap verenler le mülakat yaptım.** Ardından da yanımda çalıştırmaya başladım.” **K15**

Yapılan mülakatlarda katılımcıların işyerlerinde genel olarak **yakın akrabalarını (birinci, ikinci ve üçüncü dereceden) akrabalarını istihdam ederek (4 katılımcı)**, kendi ailelerinin iş gücünü işyerlerinde kullandıkları da görülmüştür. Bu sayede katılımcıların iş gücü maliyetlerini düşürdükleri ve kendi etnik iç gücünü işletmelere transfer edebildikleri bulgularına ulaşılmıştır. Örnek katılımcı görüşleri aşağıda sunulmuştur:

“Burası aslında bir aile şirketi, çalışanlarımızda aileden insanlar. Örneğin, dönerci büyük oğlum, mutfakta eşim çalışıyor. Küçük oğlum paket servisi yapıyor... Normal bir çalışan kadar onlara para vermiyorum tabi ki. Neden vereyim ki zaten ne kazanıyorsam onlar için kazanıyorum. Onlar burada bana yardım ediyorlar.” **K18**

Özetlemek gerekirse, araştırma bağlamında, çalışan profilleri incelendiğinde (i) (sınırlı sayıda da olsa) bazı Suriyeli göçmen girişimcilerin hem göçmenleri hem de Türk vatandaşları istihdam ettikleri görülmüştür. Katılımcıların, (ii) Türk vatandaşlarının “yüksek” ücret beklentisi ve (iii) zorunlu SGK ödemeleri nedeniyle daha çok kendi etnik grubundan yer alan bireyleri tercih etme eğilimine oldukları, (iv) buna karşın literatürden farklı olarak sınırlı sayıdaki katılımcının işyerlerinde karşılaşılabilecekleri mali ve hukuki sorunlara çözüm amaçlı özgün bir strateji olarak Türk vatandaşlarını istihdam ettikleri ve (v) bazı katılımcıların da iş gücü maliyetlerini düşürmek amacıyla kendi yakın akrabaların ve aile bireylerini çalıştırdıkları bulgularına ulaşılmıştır. (vi) Araştırmamızda bir katılımcının işletme büyüklüğü ve düşük kâr getirisi nedeniyle hiçbir çalışan istihdamı yapmadığı görülmüştür. Bunun yanı sıra girişimcilerin çalışan istihdam sürecinde dikkat ettikleri hususlara ilişkin görüşlerine başvurulmuştur: Bu bulgulara göre, (vii) çalışan istihdamında katılımcıların güven temelli bir yaklaşım sergiledikleri görülmüştür. Bu bağlamda güven çalışan istihdamında en önemli oldu olarak karşımıza çıkmıştır. Bunun yanı sıra katılımcılar çalışan adaylarının belirlenmesinde katılımcıların (viii) referanslarına, (ix) daha önceki deneyim ve tecrübelerine, (x) Arapça bilip bilmemelerine göre karar verdikleri görülmüştür.

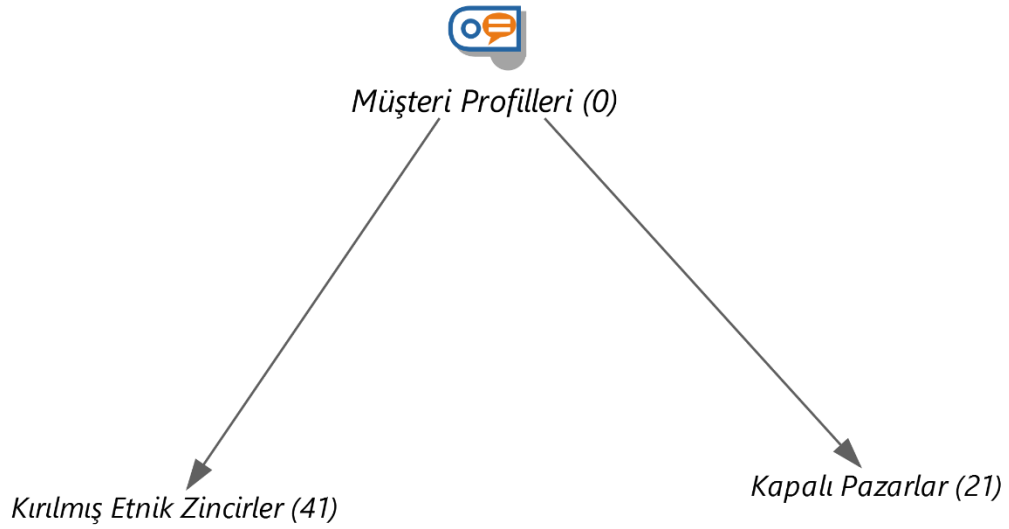
Elde edilen bulgular literatürdeki bazı çalışmaları destekler niteliktedir. Göçmen girişimciliği üzerine yapılmış çalışmalarda, girişimcilerin kendi etnik grubundan ve ya farklı etnik gruplarda yer alan diğer göçmenleri işe alma eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu durumun nedenlerinin başında, (i) işverenlerin daha düşük ücretler ile daha uzun sürelerde göçmenleri çalıştırabilmeleri (Razin, 1989) ve (ii) göçmenlerin resmi veya gayri resmi iş piyasasında istihdam edilmesi için gerekli olan donanım ve niteliklere sahip olmamaları nedeniyle zorunlu olarak etnik işletmelere yönelmesi yer almaktadır (bkz. Waldinger, Aldrich ve Ward, 1990; Wahlbeck, 2007). Bunun yanı sıra etnik işletmelerde işverenlerin, kendi etnik grubundan veya yakın aile bireyleri arasındaki kişileri işe alma eğilimindedirler. Kendi etnik grubundan olan kişilerden oluşan bu işgücü ve insan kaynağı (*co-ethnic labour*), bir yandan iş piyasasında girişimcilere rekabet avantajı sağlarken, bir yanda da etnik işletmelerin istihdam maliyetlerini düşürmelerini ve ortalama olarak daha düşük bordroları ulaşmalarına imkân tanımaktadır (Waldinger, Aldrich ve Ward, 1990; Basu ve Goswami, 1999). Bu bakımdan (araştırma bulgularında da karşılaşılan) işverenlerin, kendi etnik grubundan veya yakın aile bireyleri arasındaki kişileri işe alması etnik/göçmen girişimciliğinde istihdam tercihleri açısından önemli bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda elde edilen bulgular literatürde yer alan bulgular uyumlu olduğu görülmüştür. Örneğin, Matricano ve Sorrentino'nun, 2014 yılında İtalya'nın Caserta bölgesinde yer alan Ukraynalı girişimci göçmenleri konu aldığı araştırmasında, etnik girişimlerin oluşumunu etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Bu araştırma sonuçlarına göre, diğer etnik gruplara mensup çalışan istihdamı ile

“girişimcilik yaratılması” arasında zıtlık ilişki olduğu ileri sürülmüştür (Matricano ve Sorrentino, 2014). Diğer bir ifade ile araştırmaya katılan etnik girişimlerin insan kaynağını yine kendi etnik grupları arasından gelen bireyler oluşturduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan katılımcılar da güven duygusunun karşılanması, referanslı çalışan istihdam edilmek istenmesi, tecrübeli çalışan alma düşüncesi ve ortak dil kullanma beklentisi ile yoğun olarak Suriyeli çalışanları istihdam ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır.

Farklı bir çalışmada da istihdam oranlarında hem göçmen hem de ev sahibi ülke vatandaşlarının istihdam edildikleri görülmektedir. Örneğin, Fatoki ve Patswawairi’ nin 2012 yılında Güney Afrika’nın Doğu Cape Bölgesi’ndeki seçilmiş şehirlerde (*Alice, King Williams Town, East London ve Port Elizabeth*) 101 Afrikalı göçmen girişimciye anket uygulayarak yapmış oldukları çalışmaları sonucunda, göçmen girişimcilerin hem yerli çalışan hem de göçmen çalışan istihdam ettiği sonuçlarına ulaşılmıştır (Fatoki ve Patswawairi, 2012). Araştırmamızda da görüldüğü gibi, katılımcıların çoğu dil sorunları, yüksek maaş ödemesi, uzun çalışma saatleri, SGK ödemesi, kendi kültürlerine ilişkin yemekler konusunda bilgilerinin yeterli olmaması gibi nedenler ile işletmelerinde Türk çalışan istihdam etmediklerini belirtmişlerdir. Ancak bazı katılımcılar, SGK ödemelerinin yapılması konusunda mali zorunlulukların üstesinden gelme ve Türk müşterileri çekmek için stratejisi olarak Türk ve Suriyeli çalışanları aynı anda istihdam ettiğini vurgulamışlardır.

4.6. PAZAR YAPILARI: GİRİŞİMLERDEKİ MÜŞTERİ PROFİLLERİ

Göçmen grupların ev sahibi ülkelerde ekonomik hayata katıl süreçlerinde inşa ettikleri pazar yapıları ve sahip oldukları müşteri profilleri ekonomik hayata uyum adına birçok veriyi gözler önüne sunmaktadır. Bu nedenle araştırmamızda gıda sektöründe yer alan Suriyeli göçmen girişimciler tarafından *kurulmuş işletmelerin özelliklerinin ve pazar yapılarının incelenmesi amacıyla müşteri profilleri incelenmiştir*. Bu amaçla ilk olarak katılımcılara “*Müşterileriniz daha çok Suriyeli mi, Türk mü?*” şeklinde sorular yöneltilmiştir. Araştırma bulgularına göre ilk olarak, katılımcıların çoğunluğunun Suriyeli müşterilerin yoğunlukta olduğu **kapalı etnik pazarlar içerisinde (21 katılımcı)** bulundukları belirlenmiştir. *İkinci olarak*, bazı katılımcıların **etnik zincirleri kırarak (9 katılımcı)** kapalı etnik pazar yapılarından bir nebze de olsa uzaklaşmayı başardığı görülmüştür (bkz. Şekil 77).

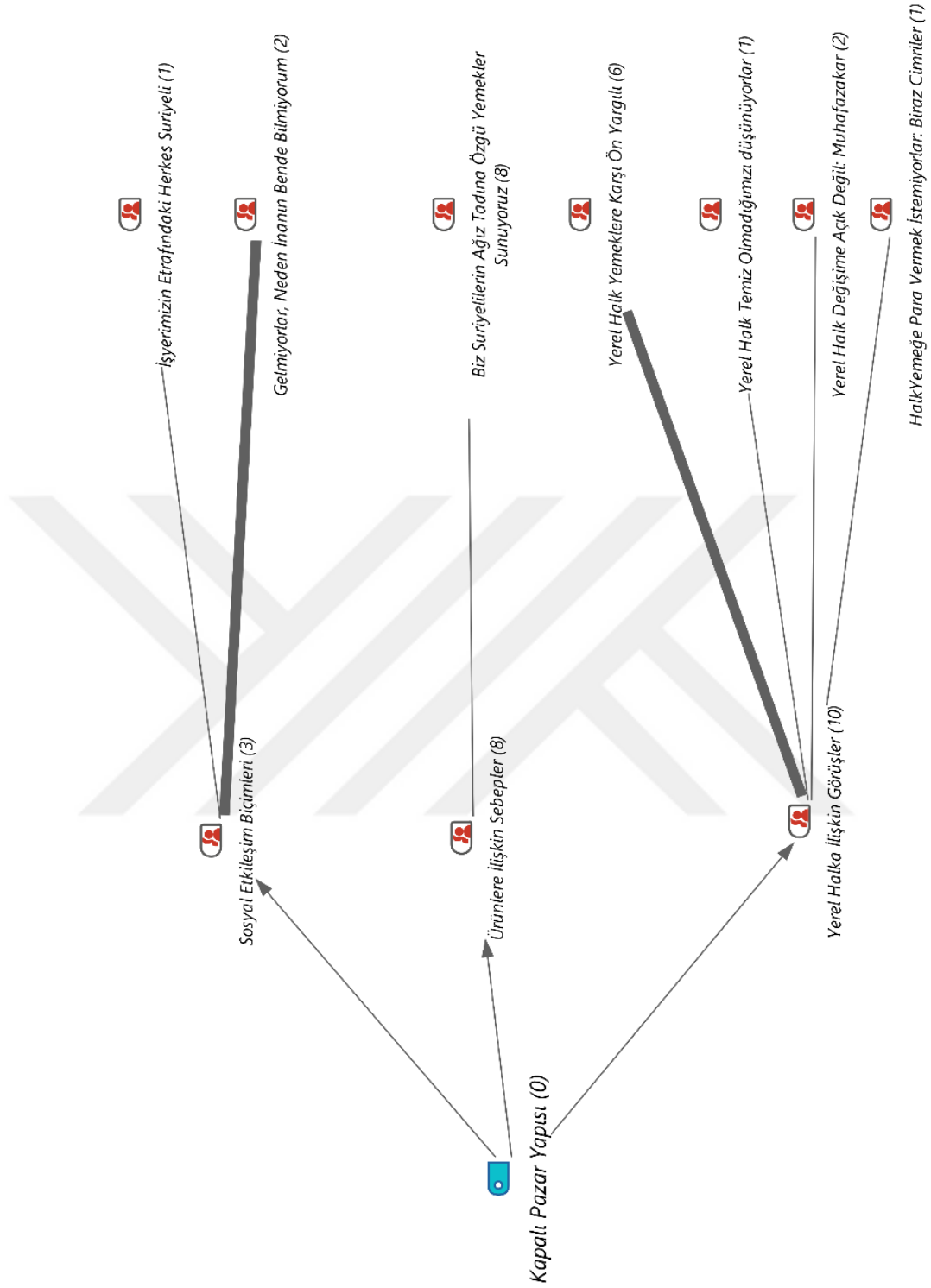


Şekil 77: Pazar Yapıları: Girişimlerdeki Müşteri Profilleri

4.6.1. Kapalı Etnik Pazarlar

Suriyeli girişimcilerin sahip olduğu kapalı pazar yapıları hakkında daha fazla bilgi sunabilmek adına, kapalı pazar oluşumunu etkileyen faktörler hakkındaki katılımcı görüşlerine yer verilmiştir (bkz. Şekil 78). Katılımcılar ile yapılan mülakatlarda (i) *yerel halkın sahip olduğu görüşlerin* (10), (ii) *sunulan ürünlerin* (8), (iii) *düşük düzeydeki sosyal etkileşim biçimlerinin* (3), kapalı pazarların oluşumuna neden olduğu katılımcılarca ifade edilmektedir.

İlk olarak, katılımcılara göre yerel halkın Suriyeli lokantalara gelmemesinde **yerel halkın Suriyeliler hakkında sahip oldukları olumsuz görüşler** (10) yer almaktadır. Örneğin, (i) *altı katılımcı yerel halkın Suriyelilerin ürettikleri yemeklere karşı ilgisiz ve ön yargılı olmasından*, (ii) *iki katılımcı yerel halkın değişime ve farklı yemeklere açık olmamasından*, (iii) *bir katılımcı yerel halkın yemeklere para harcamak istememesinden* ve (iv) *bir katılımcı ise yerel halkın işletmeleri temiz bulmamasından dolayı* Suriyeli işletmelere gelmediklerini bu nedenle de Türk müşterilere ulaşamadıklarını ifade etmişlerdir.



Şekil 78: Kapalı Etnik Pazarlara İlişkin Bulgular

Katılımcılardan **K25** ve **K3**'ün konuya ilişkin görüşleri aşağıda sunulmuştur:

“Türkler bu yemeği bilmiyorlar, aslında çekiniyorlar bu nedenle ön yargılılar. Neredeyse hiçbir Türk müşterimiz yok. %2 gibi bir oranımız var.” K25

“İnsanlar (Suriyeliler³⁶) burayı kendilerine özgü geleneksel bir yemek buldukları için geliyorlar. O nedenle tercih ediyorlar. Bu bakımdan kapalı bir yeriz. Türker’de gelse çok güzel olur. Ama önyargıları var galiba.” K3

İkinci olarak, katılımcılar **hazırlamış oldukları ürünlerin (8)** kapalı pazarların üretilmesine neden olduğunu değerlendirilmektedir. Çünkü çoğunlukla Suriyeli müşterilere hizmet veren işletmeler hazırlamış oldukları ürünleri de *“Suriye kültürüne özgü”, “Suriyelilerin damak tadına uygun yemekler”* olarak tanımlamaktadırlar. Katılımcılar her ne kadar kültürel alanda benzerlikler ve ortak yanlar bulunmasına karşın, yemek kültürünün daha da farklı olduğunu vurgu yapmışlardır. Konuya ilişkin katılımcı görüşlerinden örnekler aşağıda sunulmuştur:

“Burayı açtık çünkü burası Suriye kültürüne özgü bir yer. Öncelikle felaful yapıyoruz. Kültürümüze özgü bir yemek. Etraftaki Suriyelilerin de sevdiği bir yemek. O nedenle müşteriler hep Suriyeli.” K3

“Müşterilerimizin çoğu Suriyeli çünkü onlar Suriye mutfağından yemekleri seviyorlar. Tabi arada sıra da Türk müşterilerimiz de oluyor.” K12

“Müşterilerimizin 9te 1i Türk. Biz Suriye mutfağından yiyecekler sunduğumuz için tat farklılıkları olabiliyor. Türkler kendi dönerleri varken bizim yaptığımız döneri seçmiyor haliyle. Tabi seven de oluyor. Damak tadı ve tercih meselesi...” K11

Üçüncü olarak, düşük düzeydeki sosyal etkileşim biçimleri ile ilişkili olarak, kapalı etnik pazarlara sahip katılımcıların müşteri profilleri incelendiğinde, ***bir işletme sahibi işyerinin etrafına bulunan yerleşim alanlarında sadece Suriyelilerin bulunduğunu*** bu nedenle de yerel halktan kimse ile temas kurmadığını/kuramadığını ifade etmiştir. Örneğin katılımcılardan **K7**’nin konuya ilişkin görüşleri aşağıda sunulmuştur:

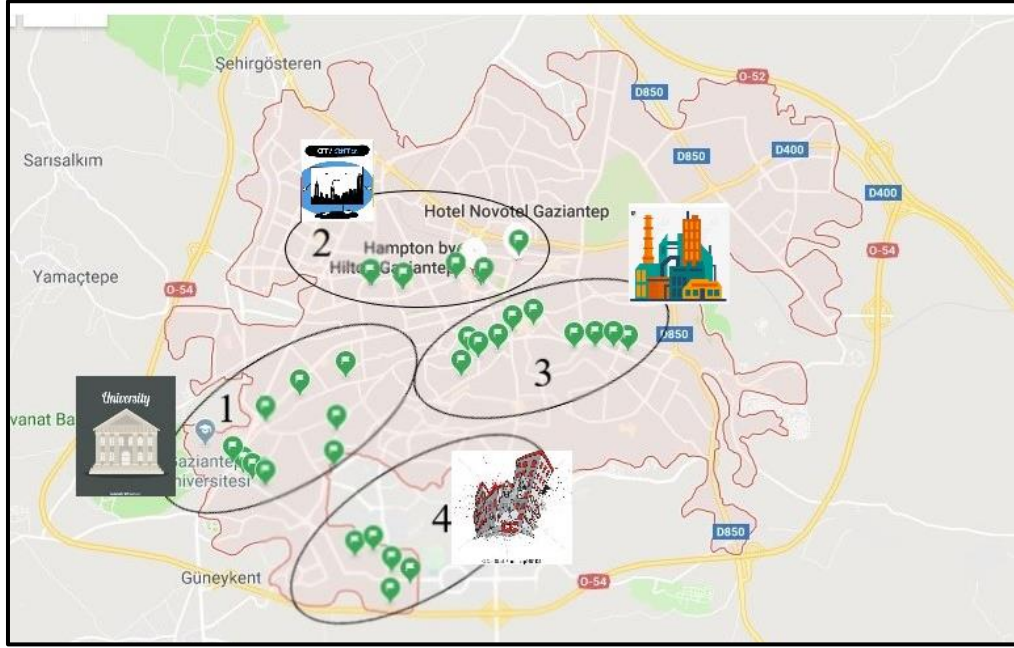
“Bulunduğumuz yer özellikle Karataş mahallesinde yaşayan nüfusta Suriyeliler daha fazla. Bu nedenle müşterilerimizin büyük bir bölümü Suriyeli. Bunu yanı sıra yemeğimizi tadıp daha sonra gelmek isteyen Türk müşterilerimiz de oluyor. Oran açısından bakıldığında %10 olarak Türk müşterimiz var.” K7

Bunu yanı sıra **iki katılımcı Türk müşterilerin neden gelmediği konusunda hiçbir bilgisinin bulunmadığını** ifade etmektedir. Örneğin katılımcılardan K19 tüm müşterilerinin Suriyeli olduğunu ve Türk müşterilerin ise sadece birkaç kez geldiğini vurgularken bu durumun nedeni bilmediğini ifade etmektedir.

“Buradaki müşterilerimizin neredeyse hepsi Suriyeli çok az bir Türk müşterimiz var. Bunun neden kaynaklandığını tam olarak bilmiyorum. Buraya gelmiyorlar. Örneğin İstanbul da birçok Türk Suriyeliler tarafından işletilen yerlere gidiyorlar. Ama Gaziantep’te bu kadar yaygın bir durum değil bu. Nedenini bilmiyorum. Şu da var bizim bu bölgede herkes Suriyeli..” K19

³⁶ Araştırmacı notu

Mülakatlarda elde edilen bulguları saha araştırması esnasında yapılan gözlemler desteklemektedir: Araştırmada işletmelerin müşteri profillerinin bulundukları mahalle ve sokaklara göre değiştiği de gözlemlenmiştir. Saha araştırması süresince, Gaziantep il merkezi büyük oranda gezilerek, Suriyeli girişimcilerin müşteri grupları incelenmiştir. Bu kapsamda saha araştırma bölgesi, 4 kısma ayrılmıştır (bkz. Şekil 79).



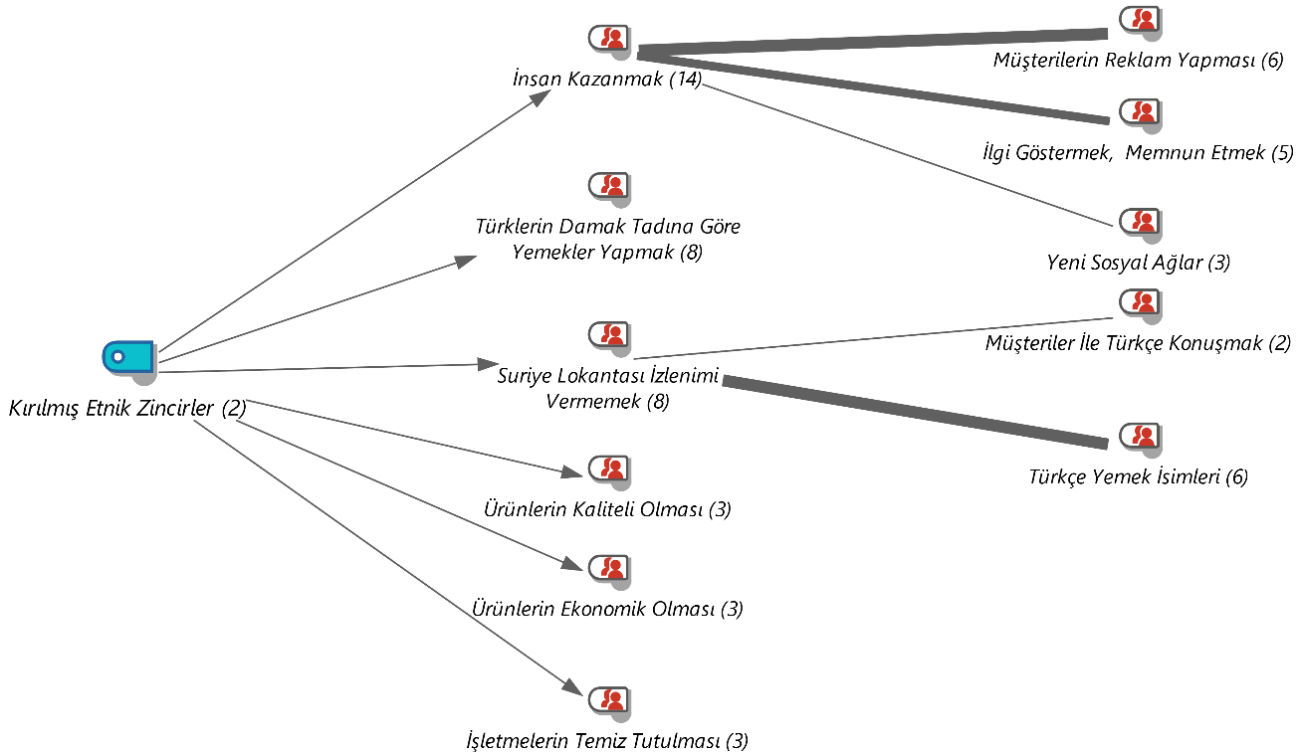
Şekil 79: Suriyeli İşletmelerin Müşteri Profillerine Göre Sınıflandırılması: Gaziantep İl Merkezi Gözlemleri

Saha araştırma bölgesinin dört kısma ayrılmasında her bölgenin sahip olduğu müşteri gruplarının, yaş, eğitim, çalıştıkları iş kolları etkili olmuştur. Örneğin araştırmacı tarafından 1 numarası ile adlandırılan bölge, Gaziantep üniversitesi ve çevresinde yer alan, müşteri gruplarını daha çok *Suriyeli üniversite öğrencilerinin ve diğer gençlerin oluşturduğu* işletmeler olduğu görülmüştür. 2 numaralı bölge, şehir merkezinde yer almaktadır. Burada bulunan işletmelerin büyük oranda etnik zincirlerini kırmaya başaran, her iki toplumdan da müşterilere sahip olan işletmeler olduğu görülmüştür. Haritada 3 numara ile adlandırılan bölge, Gaziantep şehrinin sanayi işletmelerinin ve fabrikalarının yoğun olarak bulunduğu kısımdır. Bu alanda yirmi dört saat vardiyalı çalışan Türk ve Suriyeli yaklaşık 6000 işçi çalışmaktadır. Fabrikaların yanı sıra bir çok Suriyeli işyerinin (bakkal, kuruyemişçi, tatlıcı, dönerci, restoran..) yoğun olarak bulunduğu “İran Caddesi” 3 numaralı bölgede yer almaktadır. Bölgede bulunan fabrikalar ve yoğun Suriyeli nüfusu, Suriyeli işletmelerinin müşteri profillerinin büyük oranda Suriyelilerden oluşmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda bölgeye sıkışan çok sayıda restoran, fastfood işletmesi nedeniyle, *işletmeler*

arasında bir rekabet yaşandığı görülmüştür. Bazı katılımcılar, yeni açılan restoranların daha düşük ücretler ile müşteri kazamaya çalıştıklarını vurgulamışlardır (K26, K27, K28, K29, K30). 4 numaralı bölge ise Suriyeli nüfusunun yoğun olarak bulunduğu Karataş Mahallesi'dir. Bu alandaki Suriyeli işletmelerin müşterinin büyük bir bölümünü yine Suriyeliler oluşturmaktadır.

4.6.2. Kırılmış Etnik Zincirler

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi araştırmaya katılan 21 işletmenin kendi kültürlerine özgü, kapalı bir pazar oluşturdıkları ve bu pazarı devam ettirme gayreti gösterdikleri anlaşılmaktadır. Buna karşın 9 işletmedeki girişimciler, ait oldukları **etnik zincirleri kırarak** Türk müşteri edindiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar etnik zincirlerin kırılmasında, (i) iş yerlerinin konumunun (1), (ii) ürün kalitesinin (3), (iii) ekonomik ürünler sunmanın (3), (iv) işletmelerin temiz olmasının (3), (v) Türklerin damak tadına göre yemekler yapmanın (8) gibi faktörlerin etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra katılımcılar (vi) Suriye lokantası izlenimi vermemek için; (a) yemeklerine Türkçe isimler verdiklerini (6) ve (b) müşterileri ile Türkçe konuşmaya gayret ettiklerini (2) vurgulamışlardır. Son olarak katılımcılar insan kazanmak amacıyla; (a) yeni sosyal ağlarını kullanarak (3), (b) müşterileri ilgi göstererek memnun ederek (5) ve (c) müşteriler tarafından yapılan reklamlar aracılığı (6) ile daha çok Türk müşteriye ulaşabildiklerini vurgulamışlardır (bkz. Şekil 80).



Şekil 80: Kırılmış Etnik Zincirlere İlişkin Bulgular

Bu konuya ilişkin bazı katılımcıların deneyim ve görüşlerinden örnekler aşağıda sunulmuştur:

“Bizim müşteri oranlarımız çok iyi oranlar. Diğer restoranları da biliyoruz. Onların müşterilerinin neredeyse yüzde 90’ı Suriyeli. Biz ise bu durumu çözdük. Başardık. Bu bölgedeki insanların ilgisini çektik. Restoran sektörü kolay bir iş olarak görülüyor. Özellikle Suriyeliler tarafından ama öle değil. Burada yaptığımız şey insanların gözlerine, midelerine ve kalplerini doyurmak. Bunu yapamazsanız başarılı olmazsınız. Onları kapıdan çıkarken soru işaretleri ile gönderirseniz bir sonraki gelişlerinden çekineceklerdir. Eğer memnun eder gönderirseniz, bir sonraki seferde arkadaşlarını da getirecektir.” K9

“İlk başlarda hiç Türk müşterimiz yoktu. Türk müşterileri çekmek konusunda çok çalıştık. Şimdiye kadar ki müşterilerin %40’ı Türklere oluşuyor. Türklerin ağız tadına yakın tatlılardan yaptık. Şerbetli tatlılardan simit de yaptık. Müşterilerimiz arttı.” K29

“Çoğu müşterimiz Suriyeli, yüzde kırkı ise Türk. Yüzde onu da yabancı. Bu aslında büyük bir başarı. Çünkü bizim ilk zamanlarda Türklere çekindiğimiz gibi insanlar bizden de çekiniyorlardı. Onlarla bire bir de özellikle ilgilendim. Geliyorlardı. Bizim Suriyeli olduğumuzu anladıklarında çıkıyorlardı. Sonrasında bize alıştılar. Yemeklerimize kültürümüze, lezzetimize. Tabi bizde onlar göre ürünler vermeye başladık.” K14

“Müşterilerimizin %80 i Türklere oluşuyor. Çünkü yemek kaliteli, lezzetli ve ekonomik. Arkadaş çevremiz de geniş bu nedenle insanlar bu nedenle bizi tercih ediyor.” K23

“Müşterilerimiz çoğunlukla Türkler den oluşuyor. Suriyeliler de geliyor. Burada reklamlar çok önemli oldu. Dil sorununuz yok çünkü” K26

Literatürde yapılan çalışmalarda etnik girişimlerde *ilk pazarın* genellikle etnik/göçmen toplumun içinde ortaya çıktığına dair görüşler bulunmaktadır: Light’ın 1972 yılında literatürde öncü olan çalışmasında öne sürdüğü "kapalı pazar hipotezine (*protected market hypothesis*)” göre, etnik girişimlerde oluşturulan ilk pazar kendine özgü korumalı bir ekonomiyi ortaya koymaktadır (Light, 1972). Kendi kültürlerini ve göçmen grubun ihtiyaçlarını yakından tanıyan ve bu konuda hizmet sunan girişimciler bir yandan bu kapalı pazar içerisinde avantaj elde ederken (Aldrich ve Waldinger, 1990), bir yandan da söz konusu pazarın, ev sahibi rakipler tarafından sunulması zor olan bir pazar ve erişilmesi zor olan ürün hizmetlerine sahip olduğu için (Aldrich, Cater, Jones, Mc Evoy ve Velleman, 1985) ev sahibi toplumun ile göçmenlerin rakip olamamalarından kaynaklanan ikinci bir avantajı da elde edebilirler.

Light’ın öne sürdüğü kapalı pazar hipotezi, göçmen girişimcilere bir yandan yukarıda anlatılan avantajları sunarken, bir yandan da kapalı pazar ekonomisinin sunduğu dezavantajları da beraberinde getirmektedir. Örneğin, belli bir müşteri profiline özgü bir hizmet sunan etnik pazarlar içerisindeki işletmeler bu kapalı etnik pazarla ile sınırlı kalmaları durumunda, büyüme potansiyellerini keskin bir şekilde sınırlandırılmış olmaktadır (Aldrich, Cater, Jones ve McEvoy, 1983). Bunun yanı sıra kapalı etnik pazarlar etnik girişimler için rekabetin yoğun olarak yaşandığı çatışma alanlarına doğru dönüşme eğilimi göstermektedirler (bkz. Aldrich ve Waldinger, 1990). Artan maliyetler, azalan kârlar ve aynı sektörlerde ve sıkıştırılmış alanlarda

yapılan işletme faaliyeti, kâr pastasının büyük oranda bölünmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla da bozulan bilançolar birçok küçük sermayeli şirketin kapanması ile sonuçlanabilmektedir.

Bunun yanı sıra kapalı etnik pazarlar, kapalı etnik pazarlar etnik işletmeleri, “kısıtlanmış” bir pazar ekonomisi içerisinde hapsetmektedir. Etnik işletmelerin kendi kültürlerince kabul görmüş ürünleri müşterilerine sunması nedeniyle, işletmeler ev sahibi ülke vatandaşlarının ihtiyaçlarına cevap veremeyerek, ev sahibi ülke vatandaşlarının ulaşmaya bilmektedirler (Aldrich, Cater, Jones, Mc Evoy ve Velleman, 1985). Kapalı pazarlar girişimlerin ve işletmelerin ilk zamanlarında, ürün pazarlama adına önemli bir kâr aracıken; dil becerilerine sahip olmamak, ev sahibi bireylere özgü hizmetler sunamamak ve ya bu hizmetleri sunabilmek adına yeterli bilgi ve beceriye sahip olmamak gibi birçok farklı nedenden dolayı kendi kendisini kısıtlayan girişimciler, ev sahibi toplumun müşterilerine ulaşamamaktadırlar. Bu bakımdan işletmelerin sahip oldukları müşteri profillerin, etnik pazarların yapısal özelliklerinin incelenmesinde önemli bir gösterge işlevi göstermektedir.

İşletme başarısında pozitif olarak katkı sunan bu durum, literatürdeki diğer çalışmalarla benzerlik görülmektedir (bkz. Gitmez ve Wilpert, 1987; Baycan Levent ve Kundak, 2006; Yıldız, 2017). İnsani Gelişme Vakfı (İNGEV) ve IPSOS Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nün işbirliğiyle hazırlanan “Suriyeli Mülteci Hayatlar Monitörü” adlı araştırmada Suriyeliler arasında var olan bu etnik pazarın varlığı vurgulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, Suriyelilerin ekonomik koşulları nedeniyle ucuzu aradıkları bunun yanı sıra Arap etnik pazarı tercih ettikleri ifade edilmiştir. Araştırmada Suriyelilerin tüketim örüntüleri incelenmiş ve araştırma sonucunda, Suriyelilerin alışveriş yaptıkları yeri tercih etme sebeplerinin başında (i) en ucuz ürünü alma isteği olduğu (%79), (ii) Suriye’de kullandığı markayı tercih etme eğilimi ve ürün ambalajlarının üzerinde Arapça açıklaması olan ürünlerin tercih edilme eğiliminde oldukları (%58) bulgularına ulaşılmıştır. Bu oran Batı bölgelerindeki illerde %64'lere ulaşmaktadır (İNGEV, 2017). Baycan Levent ve Kundak'ın 2006 yılında, İsviçre'nin Cenevre kentinde lokanta ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren on sekiz (18) Türk girişimci ile yaptığı saha çalışmasında ise, Türk girişimcilerin (i) herhangi bir ayrımcılık ile karşılaşmadığı, (ii) girişimcilerin % 16 oranında Türklere, %84 oranında ise diğer etnik gruplara hizmet sunduğu, (iii) bu bakımdan İsviçre'deki Türk girişimcilerin kendi “*etnik zincirlerini*” kırmakta başarılı oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır (Baycan Levent ve Kundak, 2006). Bir başka örnekte, Yıldız'ın 2017 yılında Hatay, Kilis, Gaziantep ve Mersin illerinde girişim kurmuş olan Suriyeli girişimcilerin sahip olduğu konu alanıdır. Bu araştırma sonuçlarına göre, Suriyeli girişimcilerin hayatlarını devam ettirme güdüsüyle birlikte yaptıkları merkezlerini yönetiyorlardı ve Suriyeli nüfusun yoğun olduğu

yerlerde kurbanların mikro odalarında başlangıçlarla hem de Türkçeyi Suriyeli müşterilerin taleplerini tartışıyorlardı vurguladı (Yıldız, 2017).

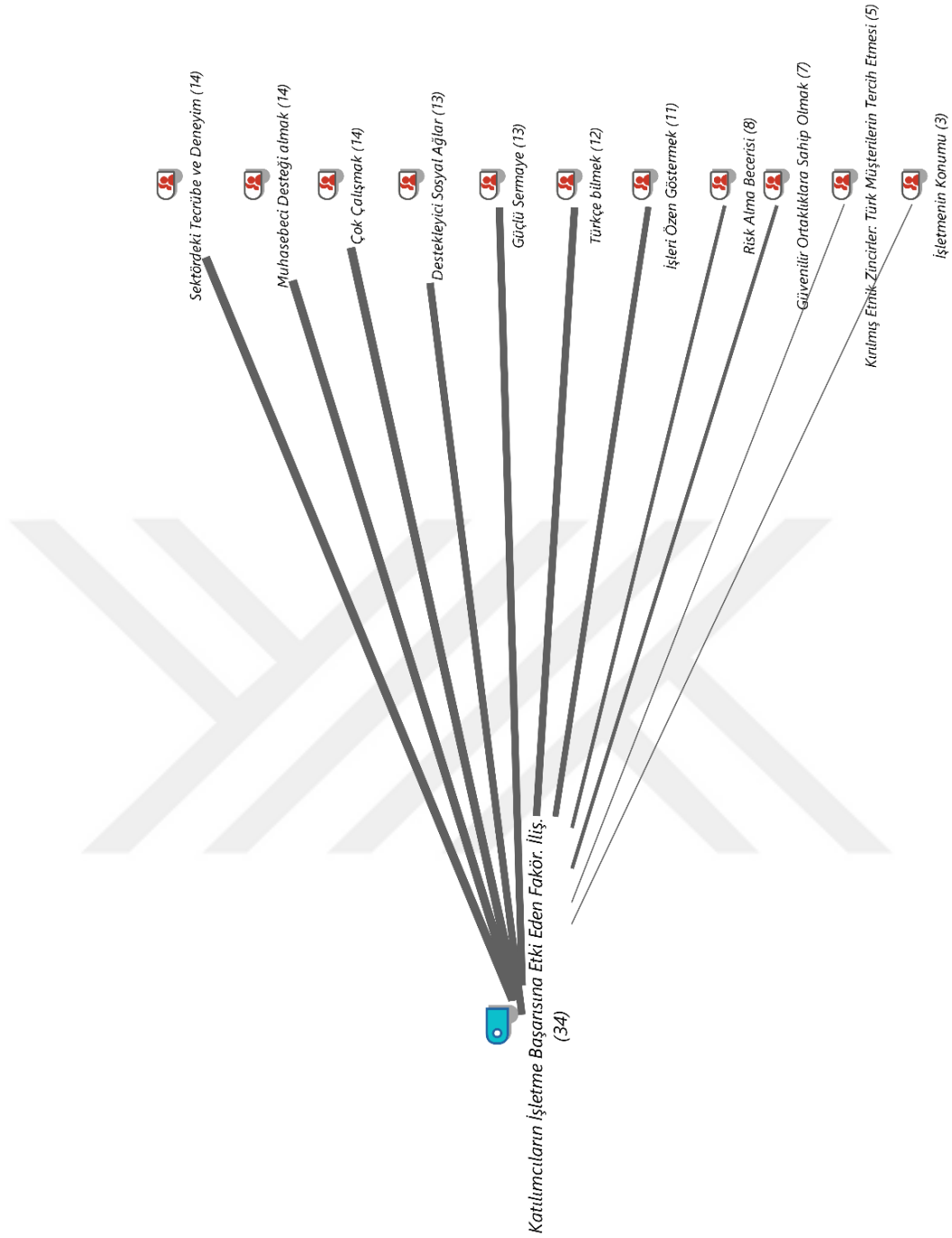
Sonuç olarak, etnik zincirlerin kırılmasıyla, sınırlı pazar ekonomilerinden uzaklaşan girişimler, sürdürülebilir bir işletme adına önemli bir başarı elde ettikleri söylenebilir. Buna karşın kapalı pazarlar girişimlerin ve işletmelerin ilk zamanlarında, ürün pazarlama adına önemli bir kâr aracı olduğu unutulmamalıdır. Ancak, gerek Suriyeli işletmelerin geleneksel pazarları hedef alması gerekse de Türk müşterilerin “önyargıları” nedeniyle Suriyeli işletmelere gelmemeleri, sıkışık alanlardaki işletmeler arasında önemli rekabet/çatışma alanına dönüşebilir. Bu durum zayıf sermayeli işletmelerin kapanmasına veya girişimcilerin işletmelerini farklı bölgelere veya farklı sektörlerle transfer etmesine neden olabilir. Bunun yanı sıra bu işletmelerin hedef müşteri kitlesini oluşturan etnik grupların kültürel tercihlerinin de etnik pazarların oluşumuna katkı sağladığı ifade edilebilir.

Literatürdeki diğer çalışmaların ile kıyaslandığında, araştırmaya katılan katılımcıların etnik Pazar yapılarını devam ettirme eğiliminde oldukları söylenebilir. Bunun yanı sıra Uluslararası literatür ile kıyaslandığında, araştırmaya katılan katılımcıların işletmelerindeki, Türk müşteri oranları daha düşük kaldığı görülmektedir. Katılımcılar arasında bu oran en yüksek %60-70 Türk müşteriye karşın, % 30-40 Suriyeli müşteri oranları olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Suriyeli göçmenlerin, sosyo-ekonomik hayatları göz önüne alındığında %30-40’lar seviyesindeki Türk müşteri oranlarının bile büyük bir başarı olarak kabul edilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

4.7. KATILIMCILARIN İŞLETME BAŞARISINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ VE GELECEKTEKİ GİRİŞİMCİLİK PLANLARI

4.7.1. Katılımcıların İşletme Başarısına Etki Eden Faktörler Hakkındaki Görüşleri

Araştırmaya katılan katılımcıların işletmelerinde ve girişimcilik deneyimlerinde başarı algıları ve katılımcıların işletme başarısına etki eden faktörler hakkındaki görüşlerinin neler olduğunu belirlemek amacıyla mülakatlarda katılımcılara bir takım sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların verdikleri cevaplarda, (i) *muhasibeci desteği almak* (14), (ii) *sektörde deneyim sahibi olmak* (14), (iv) *çok çalışmak* (14), (v) *destekleyici güçlü sosyal ağların varlığı* (13), (vi) *güçlü ekonomik sermaye* (13), (vii) *Türkçe bilmek* (12), (viii) *işlerinde özen göstermek* (11), (ix) *risk alma becerisi* (8), (x) *güvenilir ortaklık ilişkileri* (7), (xi) *kırılmış etnik zincirler: Türk müşterilerin gelmesi* (5) ve (xii) *işletmelerin konumu* (3) gibi faktörler, işletme başarısında etkili olan faktörler olarak ön plana çıkmıştır (bkz. Şekil 81).



Şekil 81: Katılımcıların İşletme Başarısını Etkileyen Faktörlere İlişkin Bulgular

Öncelikle araştırmaya katılan katılımcılardan nerdeyse tamamı işlerinde başarılı olduklarını vurgulamışlardır. Bunun yanı sıra katılımcılara göre işletmelerindeki başarılarında en fazla etkili olan faktör aldıkları muhasebe desteğidir. **Araştırmamızda on dört katılımcı muhasebeciler sayesinde** başarılı olduklarını, muhasebecilerin başarının anahtarı olduğunu vurgulamıştır. Katılımcı ifadelerinden örnekler aşağıda sunulmuştur.

“Buradaki başarımızda en önemli olanı, muhasebecimiz. Hukuki ve mali destek sunuyor. Aslında burada her şeyi ondan öğrendim. Başarımın sırrı da O. Kendisi ilahiyat mezunu, Arapça biliyor. O yüzden herhangi bir sorun yaşamıyoruz. Hatta işimizi kolaylaştırıyorlar.” K23

“Hukuki ve mali destek alıyorum. Burada başarılı olmak istiyorsanız mecbursunuz. Bu saye de başarılıyım bende. ” K20

Katılımcıların işletme başarısında etkili olduğunu değerlendirdiği ikinci en önemli faktör ise sektörde deneyim ve tecrübe sahibi olmaktır. **On dört katılımcı verdikleri cevaplarda sektörde deneyim sahibi olmalarının** başarılı olmalarında önemli bir etkisinin olduğuna vurgu yapmıştır. Bu konuya ilişkin görüşlerinden bazı örnekler sunulmuştur:

“İşimde başarılı bir insanım. Çünkü işimi yıllardır yapıyorum. Burayı kapatmadım. Ve hala kazanabiliyoruz. Ve gün geçtikçe işlerimizi daha da büyütmek için plan kuruyoruz.” K24

“İşimde başarılı birisiyim. Yıllardır da başarılı oldum. Ürünlerimiz çok kaliteli. Bu işte önemli olan şeylerden birisi tecrübedir. Ha ben bun yapcam diyerek tatlı yapamazsınız. Ustası olmanız lazım. Emek vermeniz lazım. Bu bir sanat bence. Yıllarınızı bu işe vermeniz lazım.” K19

“Kendimi başarılı görüyorum işimde. Suriye’deki işimden çok farklı. Ancak daha önce yaptığım işletmecilik ve burası bana çok şey kattı. Öncelikle bu alanda güzel bir deneyim sahibi oldum. Öte yandan tüm yönetim işlerimi tek başıma halledebiliyorum. Bu da bir başarı göstergesi” K12

Araştırmamızda **on dört katılımcı çok çalışmanın** sektörde başarı getirdiğine vurgu yapmıştır. Örnek katılımcı görüşleri aşağıda sunulmuştur:

“İşimde başarılı sayılırım çünkü sıfırdan başladım ve çok çalıştım. Suriye’de de deneyimim vardı. Deneyim başarı için en önemli faktör bence.” K13

“İşimde başarılı birisi olduğumu düşünüyorum. Bunun temel nedeni işim konusunda çok fazla, çok çalışmak ve nasıl çalıştığımızı iyi bilmeniz gerekli.” K20

Araştırmamızda **on üç katılımcı destekleyici güçlü sosyal ağların** işletme başarısında etkili olduğunu savunmuştur. Konuya ilişkin görüşlerden biri aşağıda sunulmuştur:

“Türk komşularımız çok iyi hatta birçok kez bizim misafirlerimiz olurlar. Müşterilerimizin ise % 70 i Suriyeli geri kalanlar ise Türkler. Onlarda felafuli çok sevdiler ve geliyorlar. Bazı Türk müşteriler bunun farklı bir tat olarak görüyorlar ve özellikle geliyorlar. Türk müşteri çekmekte bize en büyük desteği komşularımız veriyor. Onlar bizim reklamımız yapıyorlar... Birde bunun dışında babamın ailesi 90’lı yıllarda Gaziantep’te bir tekstil fabrikası açmıştı. Ailenin burada birçok bağlantıları oldu. Ortaklar iş yapılanlar ve çalışanlar artık bizim müşterimiz. Geliyorlar yemekleri tadıyorlar ve seviyorlar. Bu neden le başarımızı onlara borçluyuz.” K17

Katılımcılara göre işletmelerin başarısına etki eden diğer bir faktörde sahip oldukları **ekonomik sermayedir**. Araştırmamızda **on üç katılımcı** güçlü sermayenin işletme başarısı ile doğrudan ilişkili olduğunu ileri sürmüştür. Katılımcılardan **K8**'in bu konuya ilişkin görüşü şu şekildedir:

“Bence ben çok başarılıyım. Başarının sırları birincisi sermayenin çok güçlü olması. Güçlü girdiğinde korkmuyorsun. Ama para yoksa risk almak korku veriyor. Kaybedecek çok şey oluyor. Bir anda her şey elinden gidebilir. Veya zengin olabilirsin. İşte risk burada... Bu dükkâna mesela, kırk bin dolar masraf yaptık... Çok para şuan bunu kimse yapamaz. Hatta şuanda başka bir fikrimiz var. Yüz bin dolara kadar bir iş yeri açmayı düşünüyoruz. Kazanacağız, kazanıyoruz da inşallah.” K8

“Bunu yanı sıra sermaye çok önemli. Bir riske giriyorsunuz ve son merminiz ise çok daha riskli oluyor. Ama paranız var ise kaybedecek çok bir şeyiniz yok.” K29

Göçmenler açısından yeni bir kültüre uyum sağlamak ve değişimlere ayak uydurmak zor bir süreçtir. Bu süreç içerisinde göçmenlerin sorun yaşadıkları alanlardan bir tanesi de dile ilişkin sorunlardır. Bu sorun alanı özellikle de ekonomik hayattaki temaslarda kendisi daha da belirgin hale getirebilmektedir. Dolayısıyla da dil bilmek veya öğrenmek işletme başarısına doğrudan etki eden bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma bağlamında yedi katılımcı Türkçe bilmenin işletme başarısında olumlu katkı sunduğunu ileri sürmüştür. Örneğin katılımcılarda **K20**, Türkiye’deki işletme başarısında dil bilmenin çok önemli bir katkısının bulunduğunu ifade etmiştir.

“Burada başarılı olmak istiyorsanız bir dili, iki deneyiminiz olması lazım. Ne yaptığınızı iyi bilmeniz gerekli.” K20

Katılımcılara göre işlerinde **özen göstererek kaliteli ürün ve hizmetler sunmak** işletme başarısıyla doğrudan ilişkilidir. On bir katılımcı bu ilişkiyi vurgulamıştır. Konuya ilişkin katılımcı görüşlerinden birisi aşağıda sunulmuştur.

“Yaptığım işte başarılı olduğumu düşünüyorum. Yemeklerimiz lezzetli, güzel yemekler. İnsanlar severek geliyorlar. Bir daha da gelmeyi düşünüyorlar, memnun kalıyorlar. İyi ve kaliteli bir hizmet başarıyı getiriyor. Bu ise bir başarı göstergesi bence.” K22

Girişimcilik içerisinde risk barındıran bir olgudur. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi göçmenler için zaten kıt seviyelerde bulunan sermaye miktarları, girişimcilik sürecinde risk oranlarını daha da artırmaktadır. Çünkü başarısız bir girişim deneyimi, birçok paranın kaybedilmesi ve batma tehlikesini de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, katılımcılara göre, iş kurmak için yeterli sermayesi olanlar veya girişim sürecinde kullandıkları sermayeyi risk edilebilir bir sermaye olarak kabul edebilecek güçte olanlar, başarılı olma adına daha avantajlıdırlar. Ancak burada önemli olan bir faktör aha bulunmaktadır: Risk alma becerisi. **Sekiz katılımcı işletme başarısında risk alma becerisinin** doğrudan ilişkili olduğunu ileri sürmüştür. Katılımcılardan **K15** işletmesini kurarken önemli bir risk aldığını ve başardığını ifade etmiştir. Bu bakımdan risk alma becerisi

işletmenin başarılı olmasında doğrudan etkili bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Örnek katılımcı ifadeler aşağıda sunulmuştur.

“Ben bu dükkânı almadan önce (devralma) de burası kahve dükkânı idi. (Söz konusu mekân yaklaşık olarak üç yıl boyunca kahve dükkânı olarak, üniversite öğrencilerinin çok fazla yer aldığı Üniversiteler bölgesinde yer almakta.). Bu nedenle kahve işine devam etmeye karar verdik. Bismillah dedik. Daha önceden burayı devreden de Suriyeli idi bu nedenle tercih ettim. Yani bu bir risk alma olayı ancak başarılı olmak istiyorsan bunun için risk almalısın.”

K15

“Parası olan için dil bilmek de sorun değil, Bilmeseniz bile para konuşur. İstediginize ulaşabilirsiniz. Bence buda önemli. Paranız az ise zamanla risk almak sizin için son olabilir.”

K26

Katılımcılara göre **güvenilir ortaklık ilişkileri (7)** ve **kırılmış etnik zincirler (5)** işletme başarısını olumlu yönde etkilemektedir. Konuya ilişkin katılımcı görüşlerinden örnekler aşağıda sunulmuştur:

“Bu işletmeyi yaklaşık beş yıldır işletiyorum. Bir ortağımız vardı. Geçen sene ayrıldı. Suriyeli bir ortağımız. Ortaklık ilişkimiz güvene dayalı bir ilişkiydi. Kendisi ile Suriye’den tanıştık. Onu davet ettik. Burada Türkçe biliyorduk, daha avantajlı idik ama bu işi bilen güvenilir bir ortağa ihtiyacımız vardı. Onun sayesinde başarılı olduk. Benim için başarının kaynağı oydu” **K16**

“Ortaklığımız yaklaşık olarak dört yıl sürdü. Aslında iyi para kazanıyoruz. Ortaklık ile ilgili bir sorunu yok. Sadece yoğun çalışıyoruz yaklaşık olarak günlük 14-15 saat çalışıyoruz. Ve yaşıda 50 yaşına geldi. Ticaret sektöründe daha az yorulabileceği bir işi planladı ondan dolayı ortaklığımız sonra erdi. Ben ise gencim, uzun süre çalışabiliyorum benim için sorun olmuyor. Onun işleri bilmesi benim de çok çalışmam ile başardık aslında” **K14**

“Başarılıyım çünkü müşterilerimizin %80 i Türklerden oluşuyor. Çünkü yemek kaliteli, lezzetli ve ekonomik. Arkadaş çevremiz de geniş bu nedenle insanlar bu nedenle bizi tercih ediyor.” **K23**

“Müşterilerimiz çoğunlukla Türkler den oluşuyor. Suriyeliler de geliyor. Burada reklamlar çok önemli oldu. Başarıyız. Dil sorunumuz yok çünkü” **K26**

Son olarak, **üç katılımcı işletmenin konumunun** işletme başarısında önemli bir faktör olduğunu ileri sürmüşlerdir.

“Başarılı birisi olduğumu düşünüyorum. Daha önce de öyleydim. Buradaki başarılı olmak için en önemli faktör, birincisi iş yerinizin konumu. Eğer iyi bir yer açarsanız başarılı olursunuz. Ama bir ara sokakta kalırsanız siz de arada kalırsınız. Müşteriler size rahat ulaşmalı.” **K29**

Konuya ilişkin literatür incelendiğinde göçmen girişimciliğinde girişimcilerin başarısını konu alan çalışmalarda, girişimcilik başarısının bir çok faktörle ilişkili olduğu görülmektedir (bkz. Masurel, Nijkamp, Tastan ve Vindigni, 2002). Örneğin, Van Delft, Gorter ve Nijkamp’ın bulgularına göre ise, sosyokültürel ve etnik ağların kullanılmasının etnik azınlıkların kendi

aralarında başarılı bir çalışma ortamı oluşturmada fayda sağladığı, (i) eğitim ve deneyimlerin başarı için gerekli şartlar olduğu, (ii) finansal kaynaklara ulaşma konusundaki bilginin başarılı bir girişim için bir ihtiyaç olduğu sonuçlarına ulaşılmışlardır (van Delft, Gorter, ve Nijkamp, 2000). Masurel, Nijkamp ve Vindigni'in, 2003 yılında Amsterdam'da faaliyet gösteren Faslı on üç (13) girişimci üzerine yaptıkları çalışmasında ise, (i) geleneksel etnik girişimcilerin kendi yerli etnik gruplarının dışında daha geniş bir müşteri grubuna ürün ve hizmetler sunarak pazar alanlarını genişletmesi ve (ii) alan tecrübesi ile (iii) tanıtımın, özellikle perakende olmayan sektörlerde, daha geniş pazarlarda başarılı olmak için belirleyici etken olduğu sonuçlarına ulaşılmışlardır (Masurel, Nijkamp ve Vindigni, 2003). Baycan Levent, Masurel ve Nijkamp'in, Amsterdam'da faaliyet gösteren 25 Türk asıllı kadın girişimci üzerine yaptığı araştırma verileri de bir önceli araştırma bulgularını destekler niteliktedir. Baycan Levent, Masurel ve Nijkamp'a göre, etnik ağlarının ve girişimci aile geleneklerinin yanı sıra iş tecrübelerinin ve kişilik özelliklerinin girişimcilik başarısı adına etkili olan diğer faktörler oldukları sonuçlarına ulaşılmışlardır (Baycan Levent, Masurel ve Nijkamp, 2003).

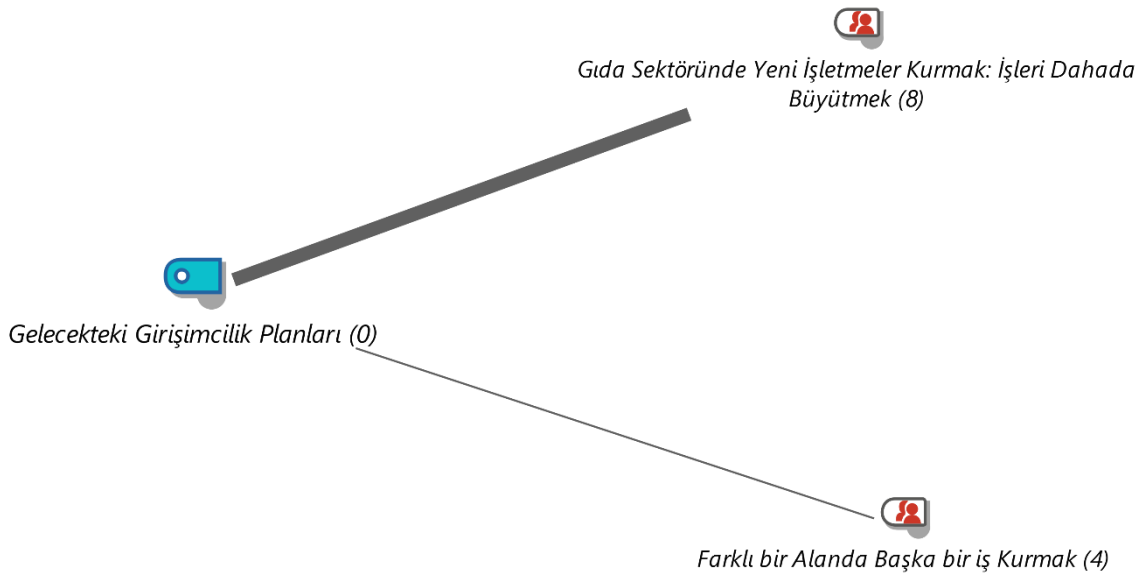
Basu ve Goswami'nin İngiltere'de yaşayan Güney Asyalı girişimcilerin girişimcilik deneyimlerini etkileyen faktörleri analiz ettiği çalışmasında, girişimin büyümesi ve başarıya ulaşmasında; (i) eğitimde başarı, kişisel tasarruflar ve aile üyelerine karşı sorumlulukların devredilmesinin olumlu bir katkı sağladığı, (ii) işe daha önce giren girişimcilerin daha önce iş deneyimi kazandıkları ve bu durumun ise başarı oranını daha pozitif yönde etkilediği, (iii) ürün geliştirme ve teknolojik iyileştirmenin başarıya katkı sağladığı, (iv) daha büyük ölçekli işletmelere sahip girişimcilerin uluslararası bağları geliştirmekte daha başarılı oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır (Basu ve Goswami, 1999).

Bu çalışmaların yanı sıra bazı çalışmalarda, mülteci girişimcilerin başarılarına odaklanılmıştır. Örneğin, Fong, Busch, Armour, Heffron ve Chanmugam'un 2007 yılında ABD'nin San Antonio, Houston, Boston, New York City ve Minneapolis-St. Paul şehirlerinde mültecilerin "başarılı bir girişimci" olabilmeleri için gerekli olan özellikler hakkındaki araştırmasında, (i) kişisel özellikler ve tutumların, (ii) aile ve etnik grupların desteği, (iii) önceki deneyimlerin, (iv) dil ve iletişim becerilerinin, (v) sermayenin, (vi) stratejik ortaklıkların, (vii) kültürel ve dilsel kapasitenin, (viii) dış destek ve mentorluk almanın işletme başarısında etkili olan faktörler olduklarını belirlenmiştir (Fong, Busch, Armour, Heffron ve Chanmugam, 2007). Taş ve Çitçi'nin 2009 yılında Sakarya ilinde yaşayan Balkan göçmenlerin (beş kişi) girişimcilik deneyimleri ve girişimsel yolculuklarını ile girişimci özelliklerini konu aldığı çalışmasında, girişimcilik sürecinde başarılı girişimci olmalarında; (i) mesleki bilgiye sahip olmalarının, (ii) sıkı sıkıya bağlı olan aile bağlarının varlığı, (iii) sahip oldukları kentli olma kültürü (Sakarya'ya ilk geldiklerinde şehir halkına nazaran daha fazla kent kültürü deneyimleri yaşadıklarını ifade etmişlerdir), (iv) para kazanma arzusu ve

çalışma disiplininin, (v) rasyonel karar alabilme becerisinin etkili olduğunu bulgulamışlardır. Bunun yanı sıra araştırmacılar, göçmen girişimciler ve girişimci olmayan göçmenler arasında bir karşılaştırma yaparak (vi) aile soy-ataları arasında girişimcilerin olup olmasının, (vii) aile içerisindeki bireylerin eğitim düzeylerinin, (viii) elindeki ile yetinme duygusunun, (ix) risk alma veya almama hissinin, (x) karar alma ve uygulamaya koyma becerisinin ve (xi) son olarak ta borçlanmaya karşı bakış açısının girişimci olan ve olmayan bireyleri bir birinden ayırdığı sonuçlarına ulaşmışlardır (Taş ve Çitçi, 2009).

4.7.2. Katılımcıların Gelecekteki Girişimcilik Planları

Girişimlerin kurulmasının ardından girişimlerin başarılı olarak devam ettirilme süreci, çevresel fırsatlardan ve girişimcinin iç motivasyonlarından etkilenmektedir. Elde edilen her deneyim, bir sonraki adım için bir sebep veya dayanak noktasını oluşturmaktadır. Araştırma bağlamında Suriyeli göçmen girişimcilerin gelecekteki girişimcilik planlarına ilişkin daha ayrıntılı bilgilere ulaşmak amacıyla katılımcılara sorular yöneltilmiştir. Elde edilen bulgular ışığında, Suriyeli göçmen girişimcilerden *on iki kişinin*, daha fazla para kazanmak ve başarılı olmak adına, sahip oldukları motivasyonları kaybetmeden, bir sonraki girişimcilik deneyimleri için *planlar ve hedeflere sahip olduklarını* mülakatlarda beyan etmişlerdir. Katılımcıların gelecek planlarında (i) *farklı bir alanda başka bir iş kurarak sektörü değiştirmek (4)* ve (ii) *gıda sektöründe (aynı sektörde) yeni işler kurarak işlerini büyütmek (8)* konusunda girişimcilik plan ve hedeflerinin var olduğu görülmüştür (bkz. Şekil 82).



Şekil 82: Katılımcıların Gelecekteki Girişimcilik Planları

Katılımcılar arasından sekiz kişi gelecekte, farklı bir alanda başka bir iş kurarak sektörler arasında geçişler yapmak istediklerini ve daha öncesinde yapmış oldukları veya ilgili oldukları alanlarda işletme kurmak istediklerini beyan etmişlerdir. Bu durumda olan katılımcılar temel motivasyon kaynaklarının, “*kendi özüne dönmek*” olduğunu vurgulamışlardır. Katılımcıların gelecek planlarında **(i) farklı bir alanda başka bir iş kurarak sektörü değiştirmeye (4) ilişkin** girişimcilik planları ve hedefleri ile ilgili görüşlerinden örnekler aşağıda sunulmuştur.

“Benim hayalim ise daha güzel ve daha büyük bir iş kurmaktır. Şu an Suriye’de yaptığım iş ile hiç alakası olmayan bir işte çalışıyorum. Kendi işimi makine ve araştırma şirketimi kurmak ve uluslararası bir şirket olmak istiyorum. 100 veya 200 çalışanı olan büyük bir şirket kafamdaki.” K6

“Buradan sonra işleri daha da büyütmek istiyorum. Aslında özüme dönmek istiyorum. Eğitim robotlarını üzerine bir şirket kurmak ve eğitim vermek istiyorum. Amacım bu.” K26

“Başarılı bir insanın kendisini daha iyi noktalara çıkartması için adım olarak kullanabileceği basamakların olması lazım. Bunun için bu dükkânı kurduk. Mesela şu anki işim benim için yeniden bir basamak. Daha öncekiler ise bunun için birer basamaktı. Sırada başka işler var. Mesela daha önce kapattığımız ticaret şirketini yeniden açmak istiyorum. Suriye’ye yaptığımız işi daha önceki. Ama şu an Sadece Suriye’ye değil dünyanın her yeri ile ticaret yapmayı istiyorum. Planım bu.” K14

“...Burayı açmadan önce, küçük bir bakkal ile işe başladım. Sonrasında bir fastfood açtık. Sonrasında ikincisini açtık. Allah’ın izniyle. Bu dükkâna mesela, kırk bin dolar masraf yaptık... Çok para şuan bunu kimse yapamaz. Hatta şuan başka bir fikrimiz var. Yüz bin dolara kadar bir iş yeri açmayı düşünüyoruz. Hatta bir milyon dolarlık bir fabrika kurmayı planlıyoruz. İlaç fabrikası, ortaklar belli... Kazanacağız, kazanıyoruz da inşallah.” K8

Sekiz katılımcı ise şuan hizmet vermekte olduğu gıda sektöründe çalışmaya devam ederek işlerini daha da büyütmeyi planladıklarını ifade etmiştir

“Şu an itibariyeler baktığımız da büyük bir yatırım yaptık. Bunu sonucunda da daha fazla kar elde etmeyi hedefliyorduk. Buradan başka bir yerde bir restoran daha açtık. Ancak işler o kadar da iyi değil şu an. Bu nedenle reklam ve kampanyalar ile müşteri çekmeyi hedefliyoruz... İşler planladığımız gibi giderse, üçüncü bir yer açmayı istiyorum” K7

“Burada işleri daha da büyütmeyi planlıyorum. Daha geniş bir yer açmayı planlıyorum.” K3

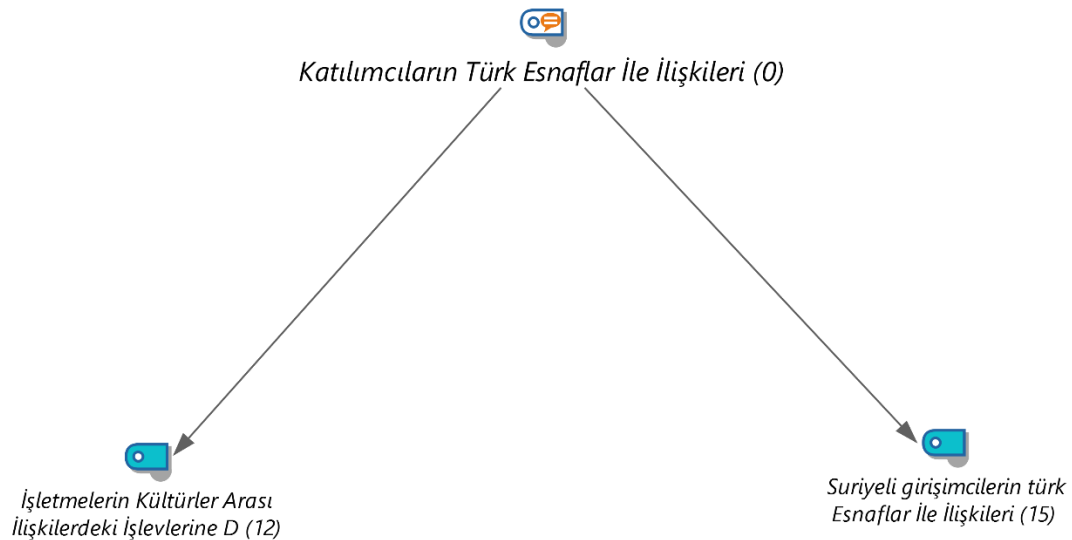
Girişimcilik deneyimi birçok insanın içinden gelen bir dürtü olarak yer almaktadır. Bazı durumlarda, girişimcilik bir dürtüden daha fazla olarak bireylerin kendi kaderlerini kontrol etme arzusunun bir ürünüdür (Bridge, O’neil ve Cromie, 1998, s. 42). Buna karşın bireyler, kişisel kazanç elde etmek, kendi işlerinin sahibi olmak ya da başka seçenekleri olmadıkları için zorla girişimci olmaya yönelmiş de olabilirler (Shane, Locke ve Collins, 2003; Locke, 2007). Kurulan her girişim, bir sonraki girişimler için birer deneyim olarak, girişimcilere katkı sağlamaktadır. Araştırma bağlamında araştırmaya katılan Suriyeli girişimcilerden 12 kişi girişimlerini devam

ettirmek, büyütmek veya farklı sektörlerde yeni girişimler kurmak istedikleri mülakatlarda katılımcılar tarafından beyan edilmiştir. Katılımcıların bu iç dürtülerinde kendi özüne dönme ve daha çok başarılı olarak para kazanma beklentilerinin etkin olduğu gözlenmiştir.

4.8. KÜLTÜREL ALANDA YAŞANAN TEMASLAR: KATILIMCILARIN TÜRK ESNAFLAR İLE İLİŞKİLERİ VE İŞLETMELERİN KÜLTÜRLER ARASI İLİŞKİLERDEKİ İŞLEVİNE DAİR KATILIMCI GÖRÜŞLERİ

Kültürel alanda yaşanan temaslar ve etkileşim ilişkileri, özellikle de göçler sonrasında göç eden ve ev sahibi kültür/ler arasında daha yoğun olarak yaşanabilmektedir. Göçmenlerin ekonomik hayata katılımları da bu etkileşim süreçleri içerisinde önemli bir kültürel temas alanını oluşturmaktadır. Toplumsal alanda inşa edilen bu kültürel etkileşimler, her iki toplumun gündelik yaşamındaki çeşitli tutum ve davranışlarda (Bostancı, 2002, s. 133) ve sosyal ağlarda etkisini gösterebilmektedir. Örneğin, kapalı etnik ekonomiler içerisinde üretilen ürünler, söz konusu etnik kültüre özgü etkiler taşımaktadır. Etnik zincirlerini kırarak ev sahibi ülke vatandaşlarına hizmet vermeyi başaran işletmeler ise, söz konusu bu etnik kültürün özelliklerini ev sahibi kültüre sunabileceği bir etkileşim alanı da inşa edebilmektedir.

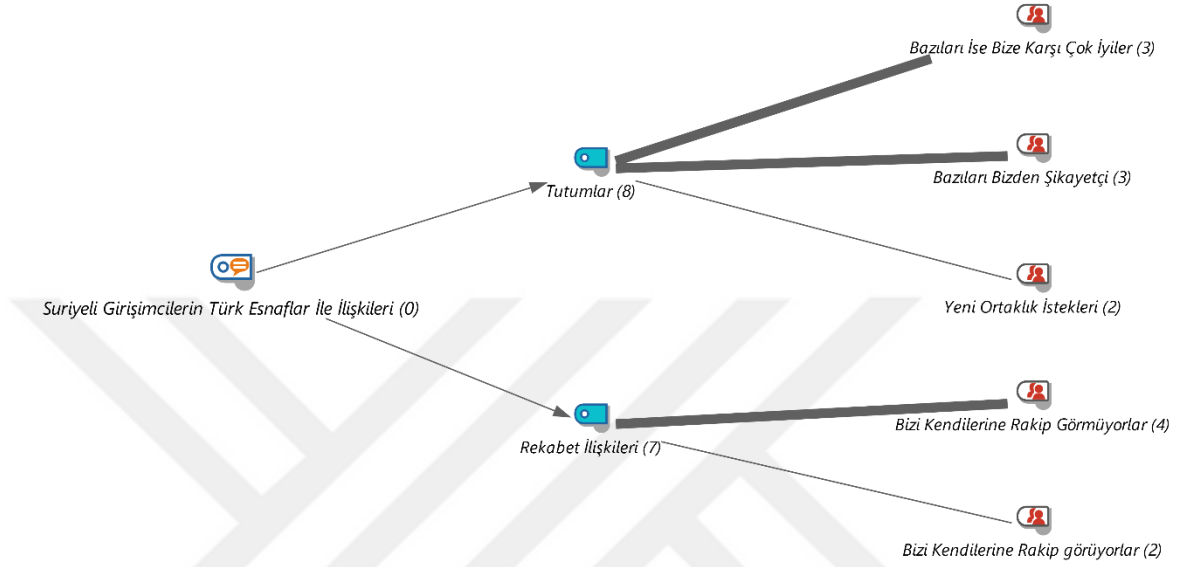
Araştırma bağlamında, katılımcıların kurdukları işletmelerin kültürel temaslardaki etkisini incelemek amacıyla, katılımcılara bir takım sorular yöneltilmiştir. Bu bağlamda, ilk olarak, *katılımcıların Türk esnaflar ile olan ilişkisine dair görüşlerine* başvurulmuştur. İkinci olarak, *işletmelerin kültürel temaslardaki etkisine dair katılımcıların görüşlerine* yer verilmiştir (bkz. Şekil 83).



Şekil 83: Katılımcıların Türk Esnaflar İle İlişkileri ve Kültürel Arası Temaslarına İlişkin Bulgular

4.8.1. Suriyeli Girişimcilerin Türk Esnaflar İle İlişkileri:

Araştırma bulgularına göre Suriyeli girişimcilerin Türk esnaflar ile ilişkilerinde (i) *rekabet ilişkileri* (6) ve (ii) *Suriyeli girişimcilere karşı tutumları* (7) ön plana çıkan temalar olarak karşımıza çıkmaktadır (bkz. Şekil 84).



Şekil 84: Suriyeli Girişimcilerin Türk Esnaflar İle İlişkilerine Dair Bulgular

4.8.1.1. Rekabet İlişkileri

Katılımcılardan **altı kişi Türk esnaflar** ile olan ilişkilerinde bazı Türk işletmelerin kendilerini çok olumlu karşıladığını vurgulamışlardır. Katılımcılar bu olumlu karşılama ilişkisi nedeniyle bir rekabetin olmadığını, bu durumun nedenleri arasında Türk esnafların kendilerini **bir rakip olarak görmemesinden kaynaklanan (4)** bir etkinin yer aldığını değerlendirmektedirler

Katılımcılar, Türk esnaflar ile olan ilişkilerinde bir rekabet ortamının olmamasının büyük bir katkısı olduğunu belirtmişlerdir. Elde edilen bu verileri saha gözlemlerindeki bazı mülakatlara da yansıtmıştır. Suriyeli işletmecilerin kendi kültürlerine ilişkin yemekler hazırlamaları Türk esnaflar tarafından rakip olarak görülmemelerine neden olduğu gözlemlenmiştir.



Fotoğraf 1: Şerbetsiz Bir Suriye Tatlısı
(Fotoğraf araştırmacı tarafından çekilmiştir)

Saha araştırmalarında, Suriyeli işletmeler hakkında bazı Türk esnaflarının, özellikle de komşu esnafların görüşlerine başvurulmuştur. Mülakat yapılan bazı *Türk esnaflar Suriyeli işletmeleri kendilerine rakip olarak görmediklerini belirtirken* bu durum temel nedeninin, Suriyelilerin *Suriyeli müşterilere ve Suriye kültürüne özgü yemekler üretmeleri* olduğunu ifade etmişlerdir. Örneğin, yapılan saha araştırmasında Suriyeli restoranların müşterilerine, büyük oranda tavuk çeşitleri ve tavuk etinden üretilen yemekler sunduğu gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra restoranların biri haricinde, etli yemekler üreten restoranların yemeklerinde kırmızı et kullanılan işletme ile karşılaşılmamıştır. Bunun yanı sıra tatlı dükkânlarında üretilen tüm tatlı çeşitlerinin de Suriye mutfağına özgü şerbet siz tatlılardan oluşmaktadır (bkz. Fotoğraf 1). Suriyeli göçmen girişimcilerin, kendi kültürlerine özgü yemekler sunması, Türk esnaflar tarafından bir tehdit olarak algılanmamalarında ve her iki toplumun *“tatlı bir rekabet ortamında”* hizmet sunmasında etkili olduğu değerlendirilmektedir. Türk ve Suriyeli esnafların kurdukları üstü örtük ticaret anlaşması rekabeti engellemektedir. Bu konuya ilişkin bazı katılımcı görüşleri aşağıda sunulmuştur.

“Türk komşularımız arasında bir rekabetimiz yok. Kendi aramızdaki ilişkide beni kabul ettiler. Çünkü ben Suriye’ye özgü bir yemek yapıyorum ve insanlar kendilerine rakip olarak beni görmüyorlar.” K25

“Buradaki komşularımız ile ilişkilerimiz normal. Bizim ile ilgili bir sorunları olmadı. Bir problem yaşamadık. Bizde yaşatmadık. Bu bulunduğumuz caddede birçok Suriye restoranı ve tatlıcısı var. Galiba komşularımız da bu duruma alıştı.” K19

“Türk esnaflar ise bize kötü davranmadılar. Ama aramızda bir yarışma var. Ama sessiz bir yarış. Kimse kimsenin kuyusunu kazmıyor. Yâda biz öyle biliyoruz...” K24

Katılımcılardan **iki kişi ise** Türk esnaflar ile aralarında bir **rekabet olduğunu** ifade etmişlerdir. Ortaya çıkan bu karşılıklı rekabet ilişkisinde Türk esnafların, pazar payları ve kar oranlarının düşeceği konusunda endişelerinin etkili olduğu değerlendirilmiştir. Örneğin katılımcılardan **K4’ü** komşu fırın sahibi ile yaşadığı deneyimler şu şekildedir:

“Türk esnaflar ile ilgi bazı sorunlar oluyor. Mesela bir keresinde bir olay oldu. Fırını ilk açtım zamanı komşu fırın sahibi geldi bana dediler; her şey yapabilirsin ama lahmacun yapamazsın. Ben onlara dedim bizim lahmacun sizin lahmacundan çok farklı. Birkaç sefer buraya geldiler ama ben onlara dinlemedim. Şuana kadar sürekli bize bakıyorlar biz ne yapıyoruz. Bazen de şikâyet ediyorlar. Ama alıştık artık. Onlara rakip değiliz ama bizi rakip olarak görüyorlar... Türk fırının sahibi bize polis getirmiş ve sorunları çıkartmayı başladı. Mesela sigara yasak olduğun bir kâğıt yapıştırmadım bunun dolayı 217 TL ödemeye mecbur kaldım” K4

4.8.1.2. Suriyeli Girişimcilere Karşı Türk Esnafların Tutumları

Katılımcıların Türk esnaflarla kurdukları ilişkilerde farklı deneyimler ile karşılaştıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Örneğin, (i) bazı Türk esnafları Suriyeli işletmecilere karşı çok iyi ve yardım sever davranırken (3), (ii) bazı Türk esnaflarının Suriyeli işletmecilerden şikâyetçi olduklarına (3) ilişkin katılımcı görüşleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra (iii) bazı Türk işletme sahipleri yaşanan krizi bir fırsata çevirerek yeni ortaklık ilişkileri kurmaya çalıştıklarına (2) ilişkin bulgulara da rastlanmıştır (bkz. Şekil 84).

Katılımcıların Türk esnaflarla kurdukları ilişkilerde farklı deneyimler incelendiğine ilk olarak, katılımcıların **Türk esnaflar ile herhangi bir sorun yaşamadığına (3)** ve Türk esnafları Suriyeli işletmecilere karşı çok iyi ve yardım sever davranındığına ilişkin katılımcı ifadeleri ile karşılaşılmıştır. Örneğin katılımcılardan **K10**’un komşusu olan bir Türk esnaf, zabıtalara denetlemelerinde arabulucu olarak **K10**’u desteklemiş ve dikkat etmesi gerekli olan noktalar konusunda onun yanında olmuştur. İlgili konuya ilişkin örnek ifadeler aşağıda sunulmuştur.

“...café adında sahibi Türk bir komşumuz vardı. İlk başta biz kendi kafemizi açmak için izin istediğimizde durumdan çok da memnun olmadı. Bana burada mafyanın olduğunu falan söyledi. Fakat sonrasında bizi tanıyınca bana yardımcı oldu... Bizi destekledi. Mesela bir gün belediyeden zabıtalara gelmişti. O araya girdi sorunların çözülmesi konusunda bize yardım etti. Hatta bu arkadaşım beni gerekli tedbirleri almam için önceden uyarıyordu.” K10

Türk esnaflarla olan olumlu komşuluk ilişkilerine karşın **üç Suriyeli işletme sahibi**, ilk zamanlarda komşuları ile (işletmelerinin kuruluş zamanlarında) bir takım sorunlar ile karşılaştıklarını ve **bazı Türk esnaflarının onlardan şikâyetçi olduğunu** ifade etmişlerdir. Örneğin, bazı katılımcılar yapılan şikâyetler üzerine polis ve zabıtanın sık sık geldiğini ve denetleme yaptığını ifade ederken (**K14, K2**), bir katılımcılar ise Türk yemek kültürüne özgü yemekler yapmamaları gerektiği konusunda, Türk esnaflardan sözlü uyarı aldıklarını ifade etmiştir (**K21**). Bu konuya ilişkin örnek katılımcı görüşleri aşağıda sunulmuştur.

“İlk dükkânı açtığımızda etraftaki esnafın şikâyeti üzerine çok polis geliyordu. Bu bölgede yine bazı restoranlara polis sık sık geldi. Müşterilerin huzurunu kaçırdılar. Bu bizim için kötüydü ama daha sonrasında azaldı. Şimdi ise böyle bir sorunumuz yok.” K14

“Türk esnaflardan bazıları çok şikâyetçi... Bazen şikâyetler üzerine polis ve zabıta buraya geliyorlar. Her şey yasal olmasına rağmen baş ağrıtır sıkıntı veriyorlar...” K2

“Türk esnaflar bizi kabul ettiler. Bir problem olmadı. O dönemler de ruhsatımız olmadığı için kendisi bizi şikâyet ederdi. Her gün zabıta gelirdi. Ama sonrasında da geçti. Aslında biraz kıskançlık biraz da çekememezlik vardı. İnsanlar bizi tanıdıkları için geliyorlardı. Bu kalabalığı görünce de kıskanıyor insan. Hatta aynı ürünler yapmamamız konusunda söyleyenler bile oldu...” K21

Bunun yanı sıra bazı Türk restoran sahiplerinin, (krizi fırsata çevirerek) artan Suriyeli nüfusunu ve dolayısıyla artan pazarı, bir fırsat olarak kullandığı ve Suriye kültürüne özgü yemekler sunmak amacıyla, Suriyeli restoran sahipleri ile **ortaklık kurmaya çalıştıkları (2)** da gözlemlenmiştir. Katılımcılarından **K2** ve **K5** bu konuya ilişkin görüşlerinden örnekler aşağıda sunulmuştur.

“...Bazı durumlarda Türkler de bizimle çalışmak istiyor. Geçen günlerde C kafenin sahibi geldi. Yemeklerimizi denedi. Bizimle birlikte bir restoran açmak istediğini söyledi ama bunu kabul etmedim. Çünkü çalışma iznimiz yoktu. Ama onun için yemekler yapabileceğimizi söyledim. Ve önümüzdeki haftalarda onlar için yemek yapmaya başlayacağız...” K2

“ Komşu restoran ve kafelerle ciddi bir sıkıntımız olmadı. Komşu restoranlarla iş birliği içindeyiz. Birbirimize yardım ediyoruz... Sarımsaklı sosumuz var mesela. Suriyeliler çok sever. Biz bunu hazırlıyoruz. Yandaki Türk esnaflar Suriyeli ve Türk müşterine sunuyor. Bizi benimsediler galiba, onlarla birlikte iyi işler yapıyoruz...” K5

Özetlemek gerekirse, Türk esnafların Suriyeli işletme sahiplerini olumlu sosyal kabullerinde, hizmet verilen pazarlarda “rakip olarak değerlendirilmeme” algısının büyük oranda etkili olduğu değerlendirilmektedir. Suriyeli işletmelerin kendi kültürel yemeklerini, Suriyeli müşterilerine sunmaları veya Türk kültürüne özgü yemek hizmetleri sunmamaları zaten sınırlı olan pazardaki rekabeti engellediği değerlendirilmektedir. Bu durumun her iki esnaf grubu açısından sessiz bir pazar anlaşması görünümü sergilediği değerlendirilmektedir.

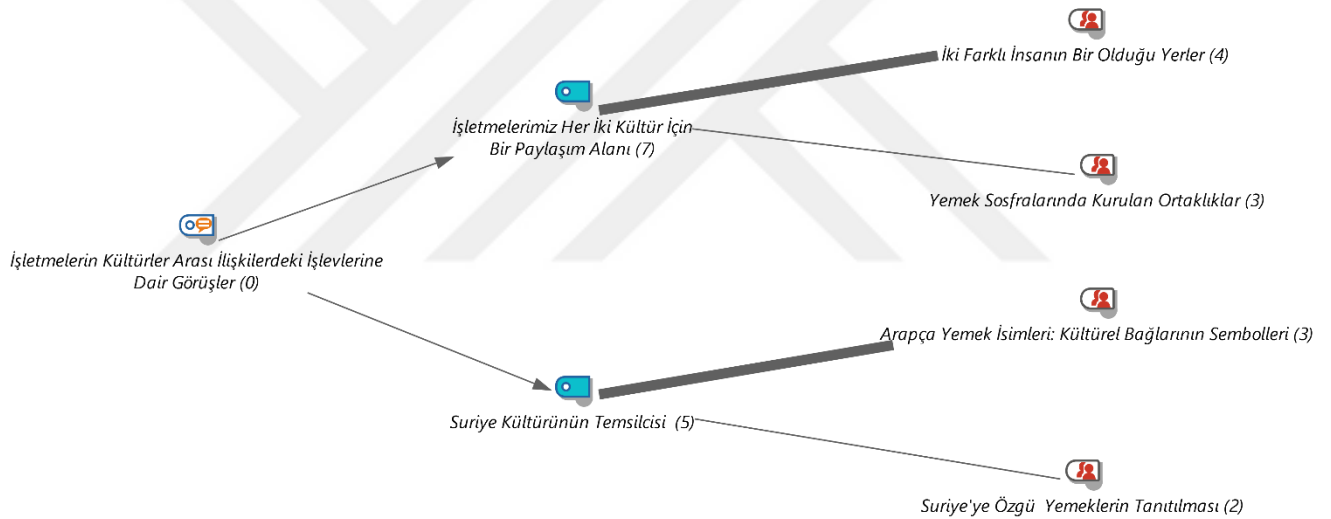
Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi ekonomik alanda yaşanan bu yakın temaslar, ortaklık ve komşuluk ilişkileri gibi yeni ağların kurulmasında katkı sağladığı görülmektedir. Ek olarak Suriyeli işletme sahipleri ve Türk esnaflar ile olan ilişkilerinin zamanda daha da düzeldiği görülmüştür. İşletmelerin kurulum dönemlerinde yaşanan şikâyet olayları, zamanla azaldığı veya bittiği bulgusuna ulaşmıştır.

Literatürdeki bazı çalışmalarda da benzer sonuçlar ile karşılaşılmıştır. Örneğin, Çakıcı, Yılmaz ve Çakıcının, Mersin ilinde faaliyet gösteren Suriyeli esnaflar üzerine yaptığı çalışmalarında, Suriyeli esnafın çoğu Mersinli esnafından ve yerel halktan tepki görmediğini iş kurma girişimlerini olumlu/iyi karşıladıklarını belirtmiştir (Çakıcı, Yılmaz ve Çakıcı, 2016). Benzer yakınlık ilişkilerini, Ataş'ın 2017 yılında İstanbul Laleli ve Beyazıt çevresinde iş kuran Suriyelileri konu aldığı çalışmasında da görülmektedir. Ataşın bulgularına göre, Laleli ve Beyazıt'ta iş yeri açmak isteyen ancak, yerli esnafın kendilerine yardımcı olduğu tespit edilmiştir

(Ataş, 2017). Subanova'nın 2013 yılında Türkiye'deki Kırgız ve Kazak kökenli girişimciler üzerine yaptığı çalışmasında da girişimcilerin ayırım ve dışlanma ile karşılaşmadıkları bulgusuna ulaşılmıştır (Subanova, 2013). Buna karşın, Türk ve Suriyeli işletme sahipleri arasında süregelen sessiz pazar antlaşmasının farklı illerde görülmediği literatürde yapılan çalışmalarda görülmüştür. Taş ve Tekkanat'ın 2018 yılında Elazığ ilinde yaptıkları çalışmada, Suriyeli sığınmacıların kendi işyerlerini açarak Suriye'den getirdikleri yöresel ürünleri daha düşük fiyatlara satmaları yerel esnafın satışlarını düşürmüş ve bazı mahallelerde kavgaların çıkmasına sebep olmuştur (Taş ve Tekkanat, 2018).

4.8.2. İşletmelerin Kültürler Arası İlişkilerdeki İşlevine Dair Katılımcı Görüşleri

Araştırmaya katılan bazı katılımcılar, kurdukları işletmelerin (i)) *Suriye kültürünün temsilcisi olarak işlev gördüğünü* (5) ve (ii) *her iki kültür için bir paylaşım alanı olduğunu* (7) ifade etmişlerdir (bkz. Şekil 85).



Şekil 85: İşletmelerin Kültürler Arası İlişkilerdeki İşlevine Dair Katılımcı Görüşleri

4.8.2.1. Suriye Kültürünün Temsilcileri Olarak Suriyeli İşletmeler

Beş katılımcı, (i) *sundukları ürünlerin Suriye'ye özgü yemeklerin tanıtılması* (2) ve (ii) *yemeklere verdikleri Arapça yemek isimleri ile kültürel bağlarını devam ettirme* (3) açısından Suriye kültürünün temsilcileri olarak işlev gördüğünü vurgulamışlardır.

Katılımcıların kurdukları işletmelerde sundukları ürünlerin **Suriye'ye özgü yemeklerin tanıtılmasında** ve kültürlerin birleştirilmesinde konusundaki bazı görüşleri şu şekildedir:

“Kendi kültürümüzü aktarma adına farklı lezzetleri kullanıyoruz. Farklı insanları aynı alanda yemek masalarında buluşturuyoruz. Gençler bir birlerinden çekinmiyorlar zamanla da daha da yakınlaşacaklardır. İki kültür zamanla bir birine yaklaşıacaktır.” K26

“...Türkler ile aslında birçok ortaklığımız var. Bu sektörde doğal gazan, içeceklerle masalardan sandalyelere kadar her şey bir ticaretin ürünü olarak geliyor. Bunu yanı sıra günlük tüketim malzemeleri geliyor. Mesela ekmeklerimizi Suriyeliler den alıyoruz. Tavuklarımızı Türklerden. Bu bakımdan iki farklı insanın birlikte ortaklaşa olarak bulundukları bir ortam burası. Çoğu zaman Suriyeliler ve Türkler birlikte otur ve yemeklerini yerler” **K2**

Araştırmaya katılan üç katılımcı ise, yemek isimlerini ve işletme isimlerini özellikle Suriye’de kullandıkları isimlerden seçtiklerini vurgulamıştır. Yapılan görüşmelerde bu istemli tercihin altında kendi kültürlerine özgü öğeleri, “yeni hayatlarına” taşıma ve “kültürel köklerinden ayrı kalmama” düşüncesi olduğu görülmüştür. Örneğin katılımcılardan **K10**, Türkiye’ye gelmeden önce Almanya’da bulunduğunu ve Halep’i çok özlediğini, bu nedenle de şimdiki işyerinin ismini “Halep...” olarak verdiğini beyan etmiştir:

“... Arkadaşlarım bana bu isimde bir kafe açmanın iyi olmadığını söyledi ama ben inanıyorum ki güzel şeyler olacak. Almanya’dayken Halep’i çok özlemiştim. Kendi kültürümle bağımın bir sembolü olarak bu ismi seçtim. Buraya gelenlere Halep’i tanıtıyorum. Bakın fotoğraflara (duvarda asılı olan fotoğrafları göstererek) burası Halep, benim doğduğum yer... ” **K10**

4.8.2.2. Her İki Kültürünün İçin Bir Paylaşım Alanı Olarak Suriyeli İşletmeler

Araştırmaya katılan yedi katılımcı (i) yemek sofralarında kurulan ortaklık ilişkileri (3) ve (ii) iki farklı insan bir arada olduğu yerler (4) olarak işletmelerinin her iki kültür için bir paylaşım noktası olduğunu vurgulamışlardır.

Örneğin dört katılımcı işletmeleri sayesinde Suriyeliler ve Türklerin bir araya gelerek daha da yakınlaştığını ileri sürmektedir. Örnek katılımcı ifadeleri aşağıda sunulmuştur:

“İşim sayesinde Suriyeli ve Türklerle olan bağımız da pekiyor. Mesela geçenlerde eski iki arkadaşımı gördüm restoranımda. Bu iş sayesinde birbirimiz bir şekilde bulmuş olduk. Türkiye’de Suriyeli kardeşlerimizle hep birlikteyiz. Gerek iş olsun gerek ortak çıkarlarımız olsun... Bir yandan da Türkler geliyorlar onlara Suriye yemekleri ikram ediyoruz. Bir birimizi sofrada tanımaya çalışıyoruz. Memnun kalanlar da oluyor” **K13**

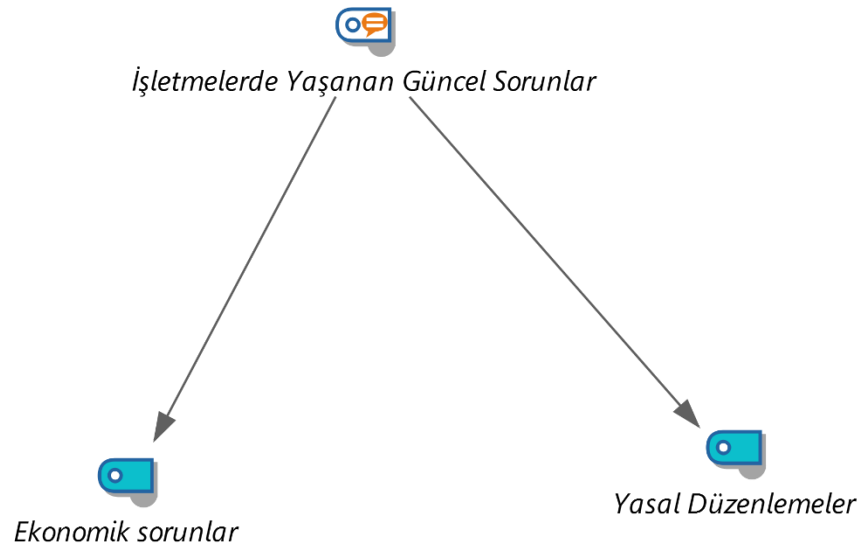
“Burası aynı zamanda iki farklı kültürü birleştiren bir mekân. Türkler döneri az yağlı Suriyeliler ise çok yağlı seviyorlar. Orta derece bir damak tadı sunuyoruz. Yöresel yemeklerimizin yanına Türk lezzetlerini koyuyoruz. Şimdilik isimleri farklı olabilir ama birkaç yıl sonra kulağımıza hiç yabancı gelmeyecektir. Bizden bir tat olarak isteyeceğiz... Öğrenciler ise daha farklı ortak bir dil olduğu için paylaşım noktaları da ortak. Türkler ve Suriyeliler birlikte geliyorlar. Türk esnaflar yanlarında Suriyeli çalışanları ile geliyorlar. Bir arkadaşımız var Türk. Suriyeli ile evli eşi bizim yemeklerimizi sevdiği için bize geliyordu. Biz de zamanla tanıştık ve arkadaş olduk. O da bizim damat oldu.” **K14**

Üç katılımcı ise **yemek sofralarında kurulan ortaklıklara dikkat** çekmektedir. Örneğin katılımcılardan **K6** işletmeleri sayesinde aradaki bağların ortaklık ilişkileri ile daha da güçlendiğini ifade etmektedir.

“Suriye toplumu ile Türk toplumu gün geçtikçe bir birine yaklaşıyor. Yemekler ise bu işin başlangıcı bence. Sofralar da kurulan iş ortaklıkları gün geçtikçe artıyor... Bakın bir şeyi daha göstereyim, Suriye ekmeği var özel bir ekmek. Biz bunu kendi fırınımızdan yapmasını istedik. İlk başta yapmak tan çekindiler. Ama gün geçtikçe da ha fazla talep olunca Türkler ve Suriyeli fırıncılar üretmeye başladılar. Bir yılın sonunda her şey değişti. Bizim Türk komşularımızda artık Suriye ekmeği alıyor. Hem daha ucuz hem daha doyurucu. Buzluğa atabilirsin, çocuklara verebilirsin, istediğinde çıkart ye. Bu sadece bir örnek” K6

4.9. İŞLETMELERDE YAŞANILAN GÜNCEL SORUNLAR

Ekonomik hayat birçok fırsatın yanı sıra birçok riski de içerisinde barındırmaktadır. Girişimlerin kurulum aşamasından sürdürülebilir bir işletme haline dönüşümüne kadar geçen sürede birçok faktör (satış seviyelerinin düşmesi, haksız rekabetle, fon eksikliği, satılan malların ödenmesinde gecikme, yeterli insan kaynağının eksikliği, yasal düzenlemeler (Ramadani, Rexhepi, Gërguri-Rashiti, Ibraimi ve Dana, 2014, s. 325) işletmelerin mali tablolarını ve sektördeki başarısını etkilemektedir. Göçmen girişimciler ise, göçmen girişimciliğin doğasından kaynaklanan sorunlu alanlar nedeniyle, kurdukları mikro ve küçük ölçekli işletmelerde bu sorunlar ile daha sık karşılaşma eğilimindedirler. Bu bağlamda araştırmamıza katılan Suriyeli göçmen girişimcilerin iş yerlerinde karşılaştıkları güncel soruların belirlenmesi amacıyla sorular yöneltmiştir. Katılımcıların verdikleri cevaplardaki sorun alanları ve sorun alanları ile ilişkili katılımcı ifadelerinden (i) *ekonomik temelli sorunlar* (22) ve (ii) *yasal düzenlemelerden kaynaklanan sorunlar* (14) olarak iki ana temada sunulmuştur (bkz. Şekil 86).



Şekil 86: İşletmelerde Yaşanan Güncel Sorun Alanları

4.9.1. İşletmelerde Yaşanan Güncel Sorunlar: Ekonomik Temelli Sorunlar

Ekonomik temelli sorunlar Suriyeli işletmelerin günlük hayatta karşılaştıkları sorunların başında gelmektedir. Yirmi iki katılımcının, (i) onu artan kira fiyatlarından (10) , (ii) yedisi hammadde ve temel ürünlerde fiyatların sürekli artmasından (7) ve (iii) beş katılımcı ise azalan müşteri sayısına bağlı olarak istikrarsızlıktan (5) şikâyet etmektedir (bkz. Şekil 87).



Şekil 87: İşletmelerde Yaşanan Güncel Sorun Alanları: Ekonomik Temelli Sorunlar

Katılımcıların büyük bir bölümü **kira fiyatlarının her yıl artmasının (10)** kendileri için önemli bir sorun olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılar işyeri sahiplerinin kiralari kendi kafalarına göre arttırdığı bu nedenle de kâr oranlarının da giderek düştüğünü belirtmişlerdir. Örnek katılımcı görüşleri aşağıda sunulmuştur:

“Burada yaşanan en büyük sorun, Türk dükkân sahiplerinin iş yerlerinin kiralari kafalarına göre arttırması. Buraya yatırım yaparak ticaret yapaya çalışıyoruz. Ama bir bakıyorsunuz ki kiralari artıyor ve karınız düşüyor. Sonrasında da sizi tehdit edebiliyorlar. Bunu hak edecek bir şey yapmadık ki.” K28

“Burada bazı sorunlarımız var. Mesela kira çok yükseldi. Eskiden 650 TL imiş. Şimdi 300 TL fazla istedi. Burası çok yoğun bir yeri değildir. Bu kadar zam yapılmasına gerek yok bence. Daha yoğun bir yere taşıysak bize daha pahalı olacak. Bir de bu sokak için öyle bir kira çok fazla. Etraftakiler de az veriyorlar.” K4

“...restoranın sahibi biraz uyanıktı. Bir yıl içinde işleri toparlayıp daha fazla gelir elde etmeye başlamıştık. Restoran mal sahibi de bunu fark edince bizden daha fazla para istedi. Kirayı da arttırdı. Bu durumdan faydalanmaya çalıştı anlayacağınız. Bu yüzden tartıştık ama zamdan vazgeçmedi.” K5

Yedi katılımcı ise hammadde ve temel ürünlerde fiyatların giderek artması nedeniyle kâr oranlarının düşmesinden ve işletmelerin bu nedenle fiyatlar konusunda rekabete girmesinden şikâyetçi olmuştur. Örneğin, katılımcılardan **K20**, **K19** ve **K27** tüm hammadde ve temel ihtiyaçların fiyatlarının yükselmesi ile fiyatların arttığı ve bu durumun müşterilerde tedirgin yaratan bir neden olduğunu vurgulamışlardır:

“Şu an karşılaştığımız temel sorun, tüm ürünlerin fiyatlarındaki artış. Her şeyin fiyatı gittikçe artıyor. Gaz, tavuk, domates bile fiyatları neredeyse yüzde yüz arttı. Bu bize kar bırakmıyor. Fiyatlarda artış yapınca bu sefer müşteri tedirgin oluyor. Arada kaldık doğrusu.” K20

“Vergiler, temel ürünler gün geçtikçe artıyor. Biz de fiyatları arttırmak zorunda kalıyoruz. Ama yapamıyoruz. Çünkü burada da bir yarış var. Diğerleri aynı fiyata satarken biz artırırsak olmaz. Domates et, tavuk gittikçe pahalılaşıyor. Bu durum bizi kötü etkiliyor.” K27

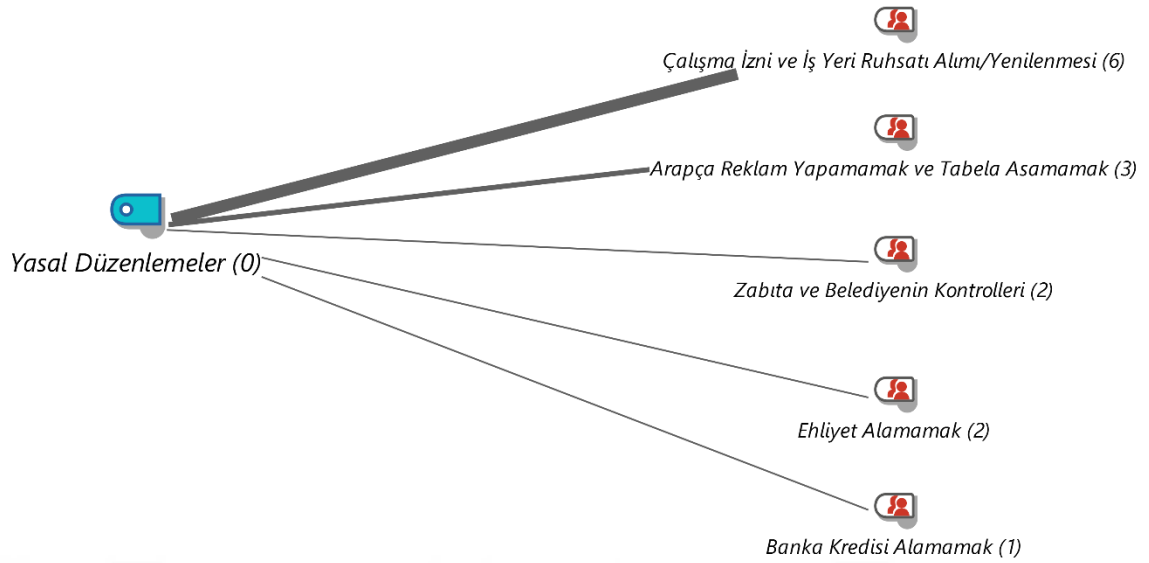
“Buradaki ekonomik kriz bizi de derinden etkiliyor. İşlerimiz her geçen gün daha kötü oluyor. Dolar seviyesinin artması hammadde fiyatlarını arttırıyor. Buda fiyatlara yansıyor. Sonrada karımız düşüyor. Şöyle bir örnek vereyim. Bizim tatlılarımızda bol bol fıstık kullanılır. Fıstık fiyatları zaten yüksekken, fiyatlar daha da yükseldi. Neredeyse yüzde eli fiyatlar arttı. Bunun temel nedenlerinden birisi sadece bir bölgeye özgü tekel bir fıstık kaynağı olması. Dışarıdan ihraç edilseydi, fiyatlar daha da düşebilir. Bu seneki fıstık kalitesi düşük olduğu için fiyatlar da daha da artıyor.” K19

Üçüncü olarak **beş katılımcı azalan müşteri sayısına bağlı olarak yaşanan istikrarsızlığın** kendileri için önemli bir sorun olduğunu vurgulamıştır.

“İş yerinde yaşadığımız sıkıntı aslında istikrarsızlık. Bazı aylar çok iyi para kazanıyoruz. Bazı aylar da gerçekten çok kötü geçiyor. Hiç para kazanamıyoruz. Mesela dün kazançlı bir gündü. İki tane doğum günü organizasyonu yaptık.” K12

4.9.2. İşletmelerde Yaşanan Güncel Sorunlar: Yasal Düzenlemelerden Kaynaklanan Sorunlar

Yasal düzenlemeler katılımcıların girişimcilik sürecinde karşılaştıkları sorun alanlarından bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı katılımcılar, (i) *çalışma izni ve iş yeri ruhsatının alımı* veya yenilenmemesi (6), (ii) *Arapça reklam yapamamak ve tabela asamamak* (3), (iii) *zabıta ve belediye kontrolleri* (2), (iv) *ehliyet alamamak* (2) ve (v) *banka kredisi alamamaktan* (1) kaynaklanan sorunlar ile karşı karşıya kaldıklarını ifade etmişlerdir (bkz. Şekil 88).



Şekil 88: İşletmelerde Yaşanan Güncel Sorun Alanları: Yasal Düzenlemelerden Kaynaklanan Sorunlar

Katılımcıların işletmelerinde yaşadıkları güncel sorunların başında **çalışma izni alımı ve iş yeri ruhsatı alımı ve yenilenmesi** (6) ile ilgili sorunlar yer almaktadır. Katılımcılar çalışma izinlerinin alımı sürecinde uzun bekleme süreleri nedeniyle zarar ettiklerini ve sınırlı süreler ile alınan bu izinlerin yenilenmeme riski ile karşı karşıya kaldıklarını mülakatlarda belirtmişlerdir:

“Belli zaman aralıkları ile iş yeri iznini yenilemeniz gerekmekte. Bu da başka bir sorun. Onca yatırım yapıyorsunuz. Ya iş yeri çalışma iznini yenilemezler ise... O zaman ne yaparız.”

K2

“...İyi kazandık. Şimdi çalışma izni, ruhsat, hepsi girdi. Şimdi biz zorlanıyoruz. Hala istiyorlar. Ama çalışma izni hem istiyorlar hem de vermiyorlar. Niye vermiyorlar. Pasaport süresi bitti, eee bitince çalışma izni için sürede bitiyor. Kanun öle, başım üstüne. Senden çay istiyoruz, çay yoktur. Aslında çay istiyoruz, su yoktur. Çayı yapmak için asıl suya ihtiyaç vardır. Nasıl yapacağız çayı? Pasaport süresi bitti. Nerden uzatacağım. Devlet yok ki! Suriye’ye gitmesi yasaktır. Hatta gitmem ki! Ama anayasa öle diyor, emri başım üstüne ama yok ki. Ya da dışardan iş yerine ortak olarak bir Türk vatandaşı getirmesi lazım... Ee tamam ortak aldık. Bu sefer Türk vatandaşı sağlam ama onlar yarısını alacak, sigorta parası vermek istiyor. Her şey para. Bitmiyor.” **K8**

Katılımcıların işletmelerde karşılaştıkları sorunların arasında **Arapça reklam yapamamak ve tabela asamamak** (3), ikinci sırada yer almaktadır. Katılımcılar *kendi dillerinde* (Arapça) reklam yapmak ve tabela asmak istediklerini ifade etmişlerdir. Ancak yasal mevzuatlar ve belediye meclislerinde alınan kararlar gereğince tabelalarda Arapça harflerin kullanımı kısıtlanmıştır. Katılımcılar reklam yapmak ve daha çok Suriyeli göçmene ulaşabilmek için uygulanan bu yasağın kısmen veya tamamen kaldırılmasını istemektedirler. Konuya ilişkin görüşlerden örnekler aşağıda sunulmuştur:

“Burada yapmadığımız ve ya yapmamıza engel olan tek bir sorun var. Tabelalarımı ve yemek isimlerimizi Arapça olarak yazmak istiyoruz. Bu bizim için önemli aslında. Yaptığımız şey Arap yemekleri. Ve diğer şehirlerden ve ya ülkelerden gelen insanların Türkçesi yok ama Arapça biliyorlar. Onları buraya çekmenin yolu ise Arapça tabelalar. Bu nedenle işlerimizi kolaylaştıracağını düşünüyorum. Şöyle bir örnek vereyim. Geçenlerde burada birkaç Suriyeli vardı açılmışlar ve bir restoran arıyorlar. Arkadaşları ile orada buluşacaklarmış. Hatta kapısında bekliyorlardı bize sordular neresi burası diye, aslında üstlerindeki tabela da yazıyordu ama Türkçe okuyamadıkları için bilmiyorlardı. Onlara doğru yerde olduklarını söyledik ve yardımcı olduk. Daha öncesinde Arapça tabelalarımız vardı. Ama belediyeden uyarı geldi. Bunları kaldırmak zorunda kaldık. Herhangi bir Arapça yazının bulunmaması gerekiyor muş” **K17**

“Başka bir problem ise iş yerimizde görünen hiçbir yerde Arapça harfleri kullanamıyoruz. Suriyeliler ise bunu görerek geliyorlar. Bu nedenle reklam yapamıyoruz. Yemekler konusunda insanları çekmek zor oluyor.” **K24**

“...Bunu yanında buranın bir Suriye restoranı olduğu konusunda reklam yapmak için cama veya tabelaya Arapça yazılar yazamıyoruz. Bu durum bizi zorda bırakıyor. Biz Suriye insanların buraya daha fazla gelmesini istiyoruz. ...” **K20**

Araştırma bağlamına iki katılımcı bu ehliyet alamamaktan kaynaklanan sorunlar ile karşı karşıya kaldığını ifade etmiştir. Türkiye’de araç kullanmak isteyen yabancılar, daha öncesinde aldıkları sürücü belgelerini ülkeye girişten itibaren en fazla altı ay süre kullanabilmektedirler. Bu sürenin sonrasında araç kullanmak isteyen yabancılar, sürücü belgelerini Türk sürücü belgeleri ile değiştirmek zorundadırlar. Daha öncesinde belgesi olmayan Suriyeli göçmenler ise sürücü kurslarının verdikleri eğitimlere katılarak sınavları başarı ile geçmeleri durumdan sürücü belgesi alabilmektedirler. Ancak Suriyelilerin karşılaştıkları sorun, **sürücü belgesi almak için gerekli olan yeterlilikleri belgelendirememektirler**. Katılımcılar çalışanlarının okul diplomaları ve alınan sertifikaları Türkiye’ye getiremediklerini bu nedenle de açılan kurslara katılamadıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle de motorlu paket servisi yapan restoranlar, kuryelerinin ehliyetsiz olması nedeniyle ceza riski yaşadıklarını vurgulamışlardır:

“Paket servisler için kurye kullanıyoruz. Çalışanlar da Suriyeli... Polis Suriye ehliyetini kabul etmiyor. Bizdeki ehliyetlerin sahte olduğunu, ya da geçersiz olduğunu söylüyorlar. Orijinallliğini teyit etmek için bir sürü işlem yapıyorlar. Cezası da çok fazla oluyor. 2000 TL ye kadar ceza olabiliyor.” **K5**

“...Başka bir durum ise bizde yemekleri taşıyan motorlu kuryeler var. Onlar için ehliyet ruhsatı gerekli. Ehliyeti yok ki ruhsatı olsun. Dil bilmiyor ki sınavdan başarılı olsun. Bu da başka bir problem. Diploma isteniyor. Okullar yıkılmış binalar yok olmuş diplomayı nereden bulsun insanlar.” **K14**

Suriyeli göçmenlerin girişim kurma sürecinde kullandıkları sermaye kaynakları sınırlıdır. Ev sahibi ülke vatandaşlarının kullandıkları **banka kredisi gibi desteklerden göçmen girişimciler**

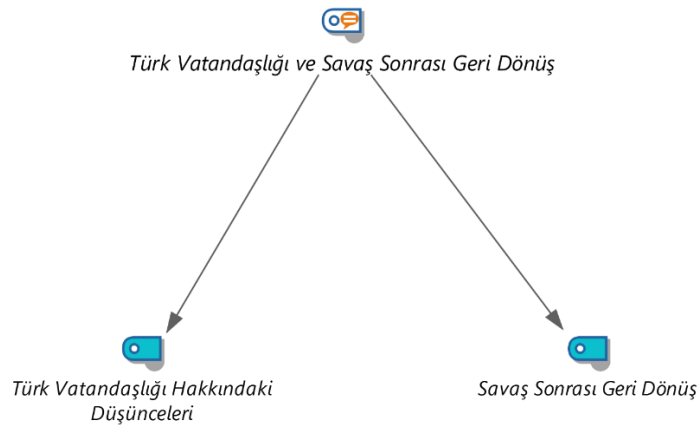
yararlanamamaktadırlar (1). Katılımcılar açısından bu durum önemli bir sorun alanı teşkil etmektedir:

“Türkiye cumhuriyeti de yabancı yatırımcıları desteklemek adına bizlere daha fazla sermaye vermeli. Mesela Suriyeli olduğumuz için Türk bankalarından kredi alamıyoruz. Bu sebeple de işimizi büyütemiyoruz. Ama ben uzun vadeli krediler almış olsam işlerimi daha da büyütebilirim.” K12

Araştırma sonuçları literatürdeki çalışmalar ile de uyum göstermektedir. Wauters ve Lambrecht’in 2008 yılında Belçika’daki çeşitli meslek gruplarında faaliyet gösteren, 15 mülteci ile yaptığı mülakatlarda, mültecilerin girişimcilik sürecinde karşılaştıkları sorunları (bariyerler) incelemiştir. Araştırma sonucunda ortaya çıkarttığı bariyerleri; (i) pazar fırsatları ve girişimciliğe erişim, (ii) insan kaynağı, sermaye ve sosyal ağlar, (iii) kurumsal ve toplumsal çevre olmak üzere üç başlık altında kategorileştirmiştir (Wauters ve Lambrecht, 2008). ILO’nun, Suriyeli İşçi, İşveren ve Girişimcilerin İşgücü Piyasasında Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri Çalıştayı sonuç bildirgesine göre, Suriyeli girişimcilerin karşılaştıkları sorunlar, (i) seyahat ile ilgili mevzuat kaynaklı kısıtlar, (ii) mevzuatta uygulama kaynaklı sıkıntılar, (iii) mülkiyet hakkı, (iv) bankalarda hesap açma sorunu, (v) Diploma denklik sorunu, (vi) eğitim sorunu, (vi) Kamu hizmetlerinde yaşanan dil sorunu olarak bildirilmiştir (ILO, 2016). Bunun yanı sıra, literatürde girişimci Suriyelilerin konu alan çalışmaların kısıtlı olması, araştırma verilerinin karşılaştırılmasını da zorlaştıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.10. TÜRK VATANDAŞLIĞI VE SAVAŞ SONRASI GERİ DÖNME HAKKINDAKİ KATILIMCI GÖRÜŞLERİ

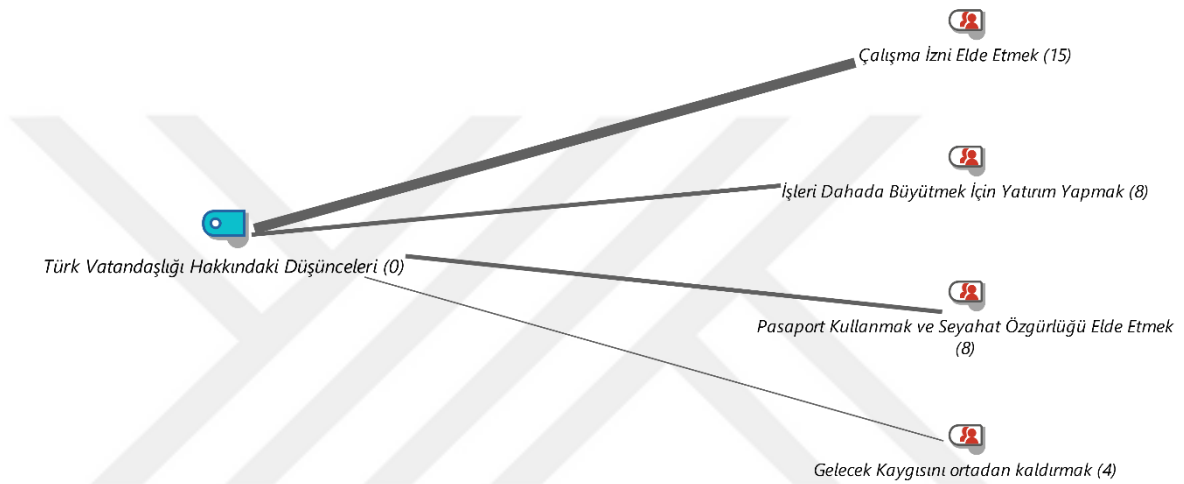
Araştırmada katılımcıların Türk vatandaşlığı ve savaş sonrasında Suriye’ye geri dönme düşüncesi hakkındaki düşüncelerinin öğrenilmesi amacıyla, katılımcılara bir takım sorular sorulmuştur. Elde edilen cevaplar aşağıdaki başlıklarda temalar halinde sunulmuştur (bkz. Şekil 89).



Şekil 89: Türk Vatandaşlığı Ve Savaş Sonrası Geri Dönme Hakkındaki Katılımcı Görüşleri

4.10.1. Katılımcıların Türk Vatandaşlığı Hakkındaki Düşünceleri

Araştırmaya katılan Suriyeli göçmen girişimcilerin Türk vatandaşlığına kabul edilme hakkındaki görüşlerini öğrenmek amacıyla katılımcılara bir takım sorular yöneltilmiştir. Verilen cevaplar kapsamında, katılımcıların (bir kişi hariç) neredeyse tümünün Türk vatandaşlığına geçmek isteği, katılımcı görüşlerine yansımıştır³⁷. Katılımcıların Türk vatandaşlığını istemesinin nedenleri arasında (i) *çalışma izni elde etmek* (15), (ii) *pasaport kullanmak ve seyahat özgürlüğü elde etmek* (8), (iii) *işlerini daha da büyütmek için yatırımlar yapmak* (8) ve (iv) *gelecek kaygısını ortadan kaldırmak* (4) gibi nedenlerin daha ön planda olduğu görülmüştür (Şekil 90).



Şekil 90: Katılımcıların Türk Vatandaşlığına Kabul Edilme İsteklerinde Öne Çıkan Faktörler

Katılımcılardan büyük bir çoğunluğu çalışma izninin elde edilmesi ve çalışma izninin belli bir dönem ile sınırlı olması nedeniyle endişeli olduklarını vurgularlarken, Türk vatandaşlığına kabul edilmelerinin *çalışma hayatındaki gelecek kaygısını ortadan kaldıracığı* ve *yaşadıkları sorunların çözüleceği* (15) görüşündedirler. Aşağıda katılımcılardan **K18**, **K23** ve **K8**'in bu konuya ilişkin görüşleri örnek olarak sunulmuştur.

“Türk vatandaşlığına geçmek demek bizim için işleri yerine koymak demek. Çünkü daha yasal bir iş yapmış olacağız. Ve yasal olan işlemlere daha da kolay ulaşmış olacağız. Ne yaptığımız belli olacak, çünkü çalışma izninin süresi kısıtlı, bittiği zaman yeniden alıp alamayacağımız belirsiz. Almak gibi bir garantimiz yok. Endişemiz bundan dolayı yani.”

K18

“Türk vatandaşlığı istiyorum ama alamıyoruz. Çünkü yapmak istediğim birçok şey var. Çok endişelerimiz var benim durumumda olan birçok insan var. Biz ekonomiye katkı sunmak istiyoruz. Ama vatandaşlık alamadığımız için çalışamıyoruz. Ticaret yapamıyoruz. Ama vatandaşlık alırsak çalışma iznimiz de olacak, ticarete yapabileceğiz.”

K23

³⁷ Katılımcılar arasında 3 kişi Türk vatandaşlığına kabul almışlardır. Bu katılımcılar Suriye vatandaşı ve aynı zamanda Türk vatandaşlarıdır.

“Zabıta bize gelmiyor. Sadece ruhsat için geliyorlar. Şuan için sadece çalışma izni durumları var. Sorun burada... O adam iş adamı çünkü vatandaş olduğu zaman daha da çalışacak, daha çok kazanacak. Vatandaşlık alınca, çalışma iznine gerek yok başka şeylere gerek yok. Hatta mesela, iki makine var ben bir makine daha almak istiyorum. Katara gidip almak istiyorum. Ama gidemem. Çünkü pasaport yok. Çalışma izni yok. Çine gitmem lazım ticaret için mesela. Nasıl giderim? Pasaport yok ki. Gidemem. Şöyle, ama Türk vatandaş olduğumuzda sorunlar çözülecek. Hem rahat, hem güzel, hem özgür olacak. Hem de ekonomik olarak daha iyi olacak.” K8

Bunun yanı sıra bazı katılımcılar Türk vatandaşlığı sayesinde işlerini daha iyi idare edebilmek ve geliştirebilmek amacıyla daha kolay ve özgürce seyahat edebilecekleri (8) görüşündedirler:

“Türk vatandaşlığı istiyorum. Çünkü diğer ülkeler ile seyahat etme konusunda işlerimi kolaylaştıracaktır. Aklıma büyük birkaç fikir var onları gerçekleştirmek istiyorum.” K3

“Türk vatandaşı olmak istiyorum tatbiki. Şimdi çalışma iznini onaylattırıp vatandaşlık başvurusu yapmayı planlıyorum. Bu sayede daha rahat seyahat edebilir ve işimi daha da ilerletebilirim.” K11

“Türk vatandaşlığı ile ilgili olarak, çalışma iznim olmasına rağmen ticari işleri organize edebilmek için içeride ve dışarıda seyahat etmeye ihtiyacım var. Bunun içinde yasal izinlere. Ama şu an bunu yapamıyorum. Türk vatandaşlığı bu bakımdan bizim için önemli.” K17

“Türk vatandaşlığı, benim için çok iyi olacaktır. Öncelikle vatandaşlık ile farklı ülkelere seyahat edebileceğim. Ama işim buna müsaade etmiyor. Ticarete başlayabilirim belki.” K20

Pasaport kullanımı ve seyahat özgürlüğünün yanı sıra bazı katılımcılar, işlerini daha da büyütmek ve yatırımlar yapmak (8) için Türk vatandaşlığına geçiş yapmak istediklerini vurgulamışlardır.

“Türk vatandaşlığına geçmek istememin önemli bir sebebi var. İşleri büyütmek istiyorum. İhracat ve ithalat yaparak ekonomiye katkıda bulunmak istiyorum. Şu an Suriye pasaportu çok güçsüz. İnsanlar ön yargılı, bu nedenle seyahat edemiyoruz. Ama Türk vatandaşlığına geçersen işler daha da farklı olabilir. Suriye pasaportu ile seyahat edemediğim yerlere gidebilir ve işleri büyütürüm” K19

“... Vatandaş olursam burada daha da büyük işler yapabiliriz. Suriye ve Türkiye arasında bir ticaret ağıımız oluşur. Aklımızda planlar var. Bundan iki yıl önce bir plastik işi yapan birisiyle tanıştım. Onunla birlikte ortak bir iş yaptık. Sudana gittim ve ürünleri sattım. Bu Türk arkadaşım için güzel bir iş oldu. Başarılı bir satışta bende kazandım. Türk vatandaşı olursam ticarete başarılı olabiliriz” K24

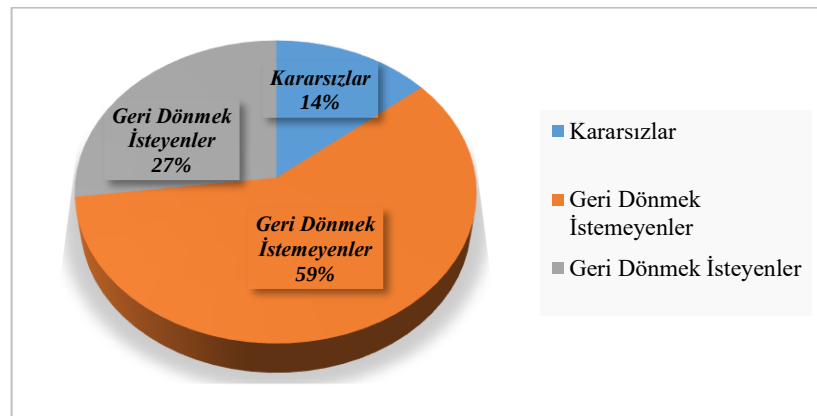
Suriyeliler üzerine yapılan kamusal tartışmalarda vatandaşlık konusu önemli bir yer işgal etmektedir. Bu tartışmanın akademik alanda da yansımaları bulunmaktadır. Erdoğan'ın 2014 tarihinde yapmış olduğu Zonguldak'taki Suriyeliler 'in toplumsal kabul ve uyumun konu aldığı araştırmasında, araştırmaya katılan Türk vatandaşlarının büyük bir bölümü (%84,5) sığınmacıların vatandaşlık almalarına karşı çıkmışlardır (Erdoğan, 2014). Yine başka bir çalışmada Türkiye'deki Suriyelere karşı olumlu algının %29, olumsuz algının ise %64 olduğu

bildirilmiştir (Uslu, 2016). Suriyeli göçmenler açısından vatandaşlık beklentileri ve algılar konusundaki düşünceler daha da farklılaşmaktadır: Farklı illerde yapılan çalışmalarda da Suriyelilerin büyük oranda Türk vatandaşlığına kabul edilmek istedikleri görülmektedir (bkz. Çakıcı, Yılmaz ve Çakıcı, 2016; Gülyaşar, 2017). Hatta bu oran bazı araştırmalarda % 68,6 (bkz. Erdoğan, 2018), bazı araştırmalarda ise %74'lere kadar çıkmaktadır (bkz. İNGEV, 2017).

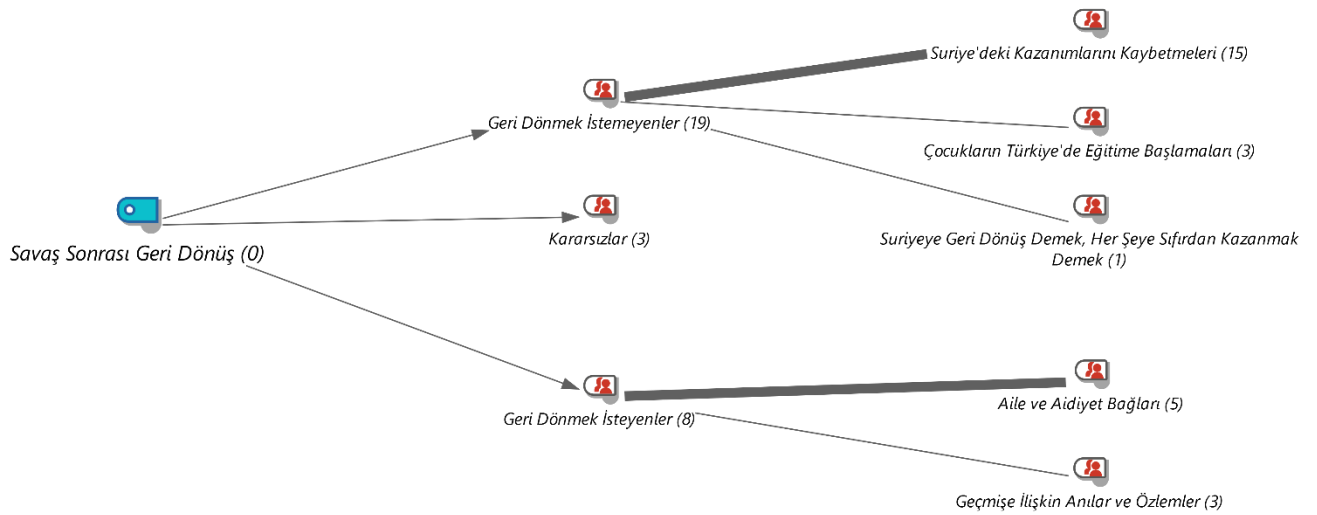
Araştırma bağlamında katılımcıların vatandaşlık beklentileri incelendiğinde, katılımcıların neredeyse tamamının vatandaşlığa kabul edilmek istedikleri görülmüştür. Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi katılımcıların vatandaşlık beklentilerinde, vatandaşlığın getireceğini düşündükleri haklar ve kazanımlar temellidir. Katılımcıların vatandaşlık alma beklentilerinde, **(i) çalışma izni elde etmek, (ii) pasaport kullanmak ve seyahat özgürlüğü elde etmek, (iii) işlerini daha da büyütmek için yatırımlar yapmak** gibi nedenlerin daha ön planda olduğu görülmüştür. Bu nedenlerin arka planı incelendiğinde, katılımcıların vatandaşlık elde etmeli sonucunda, özellikle de **(i) çalışma hayatında yer alan gelecek kaygısının ortadan kaldırılması, (ii) yaşanan sorunların çözüm oluşturmaları, (iii) işlerini daha iyi idare edebilmek ve geliştirebilmek amacıyla daha kolay ve özgürce seyahat etmek ve (iv) bu sayede de işlerini daha da büyütmek ve yatırımlar yapmak** düşüncelerinin etkili olduğu görülmektedir. Bu bakımdan araştırma bulgularının literatürdeki çalışmalar ile uyumlu olduğu görülmektedir (bkz. Topçuoğlu, Özelsel ve Koyuncu, 2015; Gülyaşar, 2017).

4.10.2. Benim Yerimde Ya Siz Olsaydınız: Geri Dönmek mi zor? Kalmak mı?

Araştırmaya katılan Suriyeli göçmenlerin Suriye'ye geri dönmek konusundaki görüşlerini incelemek amacıyla katılımcılara sorular yöneltilmiştir. Verilen cevaplar incelendiğinde **(i) katılımcıların %59'u (19 kişi) geri dönmek istemediğini**, belirtirken katılımcıların **(ii) %27'si (8 kişi) ise geri dönmek istediğini belirtmiştir**. Katılımcıların **(iii) %14'ü (3) ise kararsız kaldıklarını ve arafta kaldıklarını** belirtmişlerdir (bkz. Şekil 91 ve 92).



Şekil 91: Katılımcıların Suriye'ye Geri Dönme Konusundaki Görüşlerinin Yüzdelik Dağılımı



Şekil 92: Katılımcıların Savaş Sonrası Suriye'ye Geri Dönme/Dönmeme Düşüncesine İlişkin Bulgular

Katılımcılar geri dönmek istememe nedenleri arasında, *Suriye'deki kazanımlarını kaybetmeleri* (24), katılımcıların ifadesi ile *"Türkiye'de hayata yeniden başlamaları"* (15) ve *çocuklarının Türkiye'de eğitime başlamaları* (3) gibi nedenler yer almaktadır. Bu konuya ilişkin örnek katılımcı ifadeleri aşağıda sunulmuştur.

"Suriye'de bir hayat bıraktık, her şeyimizi. Elimizde olanları getirebildik. Ama Birçok şeyi kaybettik... Almak için geri dönmek istemiyorum. Burada yeniden başladık. Sıfırdan..." **K4**

"Savaş sonrasında Suriye ye dönmüyoruz. Biz burada yeniden doğduk aslında böyle bir bakmak lazım." **K21**

"Burada hayat yeniden başladı. Çocuklar okuyorlar burada. Kesinlikle Suriye'ye dönmek istemiyoruz..." **K9**

"Savaş sonrasında dönmeyi düşünmüyorum. Çocuklarım burada okuldalar, hayat onlar için yeniden başladı. Geri dönmeyi düşünmüyorum." **K22**

"Burada yatırımlar yaptık. Hayat yeniden başladı. Çocuklar okuyorlar burada. Kesinlikle Suriye'ye dönemem bence. Ama bayramda ziyaret için izin verilirse giderim. Çünkü annem orada. Dönmeyi düşünmüyorum. Ne ben ne kızım ne de çocuklarım." **K8**

Bazı katılımcılar, çocuklarının Türkiye'de eğitime başlamaları ve Türkiye'de hayata yeniden başlamalarının yanı sıra *Suriye'deki tüm kazanımlarını kaybettikleri* (15) ve *geri döndüklerinden hayata yeniden sıfırdan başlamak zorunda kalacakları* (1) için geri dönmek ve buradaki düzenlerini bozmak istemediklerini vurgulamışlardır. Katılımcılardan, **K3**, **K5**, **K24** ve **K17**'nin bu konuya ilişkin görüşleri aşağıda sunulmuştur.

"Suriye'ye dönmek istemiyorum. Çünkü hayata yeniden başlamak zorunda kalacağım. Ve hala savaş var. Bundan daha da iyi olacağını düşünmüyorum. Burada güvende olacağımı düşünüyorum." **K3**

“Suriye’de hala devam eden bir savaş var. Geri dönmek istemiyorum. Burada çalışıyorum. Para kazanıyorum. Dönüp de sıfırdan başlamak istemiyorum. Burada epey emek harcadım. Geri dönmek istesem gezmeğe giderim. 2 saatlik yol neticede” K5

“Savaş sonrasında annem ve babam belki geri dönebilirler. Çünkü onların hayatları orada geçti. Ama bizim için geri dönmek çok zor olacak. Çocuklarımız buradalar ve biz burada her şeye sıfırsan başladık. Orada da sıfırdan başlamak yeniden çok zor olacaktır.” K24

“Burada yaşamaya alıştım ve burada bir işim var. Şimdi ise 30 yaşımdayım. Ve her şeye sıfırdan başladım. Döndüğümüzde de sıfırdan başlamış olacağım bunu istemiyorum. O nedenle geri dönmek istemiyorum.” K17

Geri dönmek istemeyen çoğunluğa karşın bir grup katılımcı savaş sonrasında, (Suriye’nin güvenli bir yer olması koşulu ile) **geri dönmek istediklerini** beyan etmişlerdir. Katılımcıların bu geri dönme düşüncelerinde, *aile ve aidiyet bağlarının* (5), *geçmişe ilişkin anılar ve özlemlerinin* (3) etkili olduğu görülmüştür. Örneğin katılımcılardan K25, mülakatlarda verdiği cevaplarda, Türk vatandaşlığı almasına karşın, kendisini bir Suriyeli olarak tanımlamakta ve “ülkesine” (Suriye’ye) olan aidiyet bağını vurgulamıştır. Konuya ilişkin K25’in görüşleri aşağıda sunulmuştur.

“Savaş durduğunda ve Halep eskisi gibi güvenli olduğunda geri dönebilirim. Çünkü orası bizim ülkemiz. Ben orda doğdum ve oralıyım. Buralı değilim, Türk vatandaşsıyım ama ben Suriyeliyim de aynı zamanda. Ailemde orada yaşıyorlar.” K25

Bir başka katılımcı (K11), Suriye ye ilişkin bağlarının yanı sıra *geçmişe ilişkin anılar ve özlemlerine* vurgu yaparak, Suriye’ye dönmek istediğini ifade etmiştir:

“Türkiye bir Suriyeli için en iyi yaşama ve çalışma alanı. Fakat olur da savaş biterse Halep’e geri dönmek isterim. Çünkü malım mülküm orada. Ailemde orada eski günlerimizi özliyorum.” K11

Mülakat sonuçlarına göre, gitmek ve kalmak düşüncesi arasında bir tercih yapmakta güçlük yaşayan bazı katılımcılar da bulunmaktadır. Araf’takiler olarak tanımladığımız bu göçmenlerin, Türkiye’de var olan ekonomik ve sosyal kazanımlarını diğer bir ifade ile “yeni hayatlarını” kaybetmeden, Suriye’de de yeni bir hayat kurmak düşüncesinde olan kişiler oldukları görülmüştür. Ancak, katılımcıların geri dönme tercihlerinde var olan kazanımlarının kaybedilme korkusu ile Suriye’deki aile bağları, ekonomik ve sosyal hakları gibi kazanımlar arasında bir tercih yapmakta zorlandıkları görülmüştür. Bu nedenle, katılımcıların bir strateji olarak iki vatanlı *tam olarak geri dönmektense, belli zamanlarda Suriye’de belli zamanlarda Türkiye’de yaşamak gibi bir düşüncelerinin olduğu* bulgusuna ulaşılmıştır. Bu konuya ilişkin örnek katılımcı ifadeleri aşağıda sunulmuştur.

“Suriye ye dönmek için bir fırsatım olsaydı dönmek isterdim. Ama buradaki işimi bırakmak zorunda kalırdım. Bunu yerine Türkiye ve Suriye arasında yapabileceğim bi iş kurmak ve bir ayağımın da burada olmasını isterdim.” K18

“İmkânım olsaydı başka bir ülkeye gitmek istemezdim doğrusu. Sadece Suriye ye dönmek isterdim. Burada da işlerim var bu nedenle hem Halep’te hem de Gaziantep’te yaşamak isterdim. Bu ise Suriye’nin yeniden güvenli bir ülke olmasına bağlı.” K19

“Tam dönmeyi değil de farklı zamanlarda dönmeyi düşünüyorum. Yarı orda yarı burada mesela. İki ülkenin de vatandaşı gibi.” K14

“Savaş sonrasında evimize dönmek istiyorum ama burada kurduğumuz düzende var. Burada çalışmak da istiyorum, geri dönmekte. Çünkü yeniden yeniden bazı şeyleri denemek zor geliyor. Artık.” K2

Literatürde yapılmış çalışmalarda araştırma bulguları ile benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin, Çakıcı, Yılmaz ve Çakıcı’nın 2016 yılında Mersin ilinde yaşayan Suriyeli esnafların sorunlarını konu aldığı çalışma sonuçlarına göre araştırmaya katılan katılımcıların %46,8 savaş bittikten sonra geriye dönmek isterken, % 36,2’si geriye dönmek istemediklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların %17’si ise geri dönmek konusunda kararsız olduklarını ifade etmişlerdir (Çakıcı, Yılmaz ve Çakıcı, 2016). Bu oranların genel anlamda Suriyelilerin geri dönmek veya kalmak konusundaki düşünceleri ile uyumlu olduğu görülmektedir: Örneğin, İnsani Gelişme Vakfı (İNGEV) ve IPSOS Sosyal Araştırmalar Enstitüsü’nün işbirliğiyle hazırlanan “Suriyeli Mülteci Hayatlar Monitörü” adlı araştırmada da, araştırmaya katılan Suriyelilerin mültecilerin %52’si çocuklarının Türkiye’de hayatına devam etmesini istediklerini ifade ederken, kendisinin ve ailesinin geleceğini Türkiye’de görenlerin oranı da %52 olarak bulunmuştur. Bunun yanı sıra kendisini bu ülkenin bir parçası olarak görüyorum düşüncesine katılanların oranı ise %49 olarak bulunmuştur (İNGEV, 2017). Suriyeli işçilerin çalışma koşullarını konu alan bazı çalışmalarda, düşük ücretlerde çalışan Suriyelilerin geri dönme isteklerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Örneğin, Bal, Akkök ve Serin’in 2015 yılında Kahramanmaraş’ta mobilya sektöründe çalışan Suriyeli göçmenler üzerine yapmış oldukları araştırma sonuçlarına göre, araştırmaya katılan işçilerin yaklaşık olarak %60’ı geri dönmeyi düşündükleri ileri sürmüşlerdir (bkz. Bal, Akkök ve Serin, 2015, s. 450). Yine farklı bir çalışmada Erdoğan, Suriyelilerin geri dönme fikirlerinin büyük oranda (%61,1), savaşın bitmesi ve iyi bir yönetimin var olması ile ilişkili olduğunu bulgusuna ulaşmıştır. Yine aynı çalışmaya göre; kamp dışında yaşayanların, kadınların ve 18-24 yaş grubunun geri dönme inancına en uzak olan kişiler olduklarını görmekteyiz. Ancak genelde Suriyelilerin % 75’inden fazlasının artık kalma kararlılığı içinde oldukları ileri sürülmüştür (Erdoğan, 2018). 30 Kasım 2018 tarihli BM Mülteci Örgütü verilerine göre de, 2016 yılında 8,656, 2017 yılında 19,365 ve 2018 yılında 20,648 olmak üzere 48,660 Suriyeli Türkiye’den Suriye’ye geri göç etmiştir (www.data2.unhcr.org).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

20'inci yüzyılın başları, tüm dünyada kargaşanın ve büyük ölçekli savaşların hâkim olduğu yıllar olarak tarih sahnesinde yer almıştır. Milyonlarca insan bu savaşlarda hayatını kaybetmiş, yüzbinlerce insan yaşadıkları topraklardan göç etmek zorunda kalmıştır. Kaynağında bulunan bu zorunlu sebepler nedeniyle doğdukları toprakları terk eden göçmenler, gerek ülke içinde gerekse de ulus ötesi sınırları aşarak bireysel veya kalabalık gruplar halinde göç etmişlerdir. Farklı zaman dilimlerinde farklı şekillerde karşılaştığımız bu göç dalgalarında, zaman zaman kesintiler yaşanmış olsa da tarih sahnesinde göç hep var olmaya devam etmiştir.

Göç, toplumsal ve kültürel yapılarda değişim yaratma gücüne ve kabiliyetine sahip sosyolojik bir olgu olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, göç olgusu kaynağında bulunan nedenleri, yaşanan süreci ve sonuçları itibariyle de sosyal bilimlerde araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Bu nedenle de literatürde, göç eden grupları ve bu grupların ev sahibi toplum ile olan ilişkilerini konu alan, kültürel temasları ve kültürler arası etkileşim süreçleri üzerine yapılmış onlarca çalışma ile karşılaşılacaktır. Nisan 2011 tarihinde Suriye’de başlayan iç savaş ve sonrasında milyonlarca Suriyeli ülkelerini terk ederek farklı ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. Bu göç dalgalarından en fazla etkilenen ülke ise Türkiye olmuştur. Göç İdaresi istatistiklerine göre (24 Ocak 2019) Türkiye’de bulunan Suriyeli göçmen sayısı 3,636,617 olarak belirlenmiştir (www.goc.gov.tr). Gerek coğrafi yakınlık, gerekse de kültürel ve tarihsel açıdan birçok ortak paylaşım yaşadığımız Suriyelilerin ülkemize yaptıkları bu zorunlu göçler ve ardından devam eden göç dalgaları, sosyo kültürel ve ekonomik hayatın birçok alanında etkisini göstermeye başlamıştır. Bu bakımdan, Suriyeli mülteci ve sığınmacılar (geçici koruma statüsündeki) konusu/olgusunun Türkiye’nin siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyolojik gündemine yerleşmiş olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, iç savaş sonrasında Suriye’den Türkiye’ye zorunlu olarak göç eden, geçici koruma statüsündeki Suriyeli mültecilerin Türkiye’deki varlıkları, tarafımızca basit bir entelektüel bir kaygı olarak görülmemektedir. Suriyeli göçmenlerin, göç deneyimlerinin, ev sahibi toplum ile olan kültürel temaslarının ve karşılıklı kültürel etkileşim süreçlerinin incelenmesi, bir kaygının çok ötesinde, önemli bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Zorunlu göçler sonrasında mülteciler ve sığınmacıların hedef ülkedeki sosyo kültürel ve ekonomik hayata katılım süreçleri, yeni birer yaşam deneyimi olarak kaşımıza çıkmaktadır. Her bir yaşam deneyimi göç eden ve göç edilen yerden, göçmen kimliğine ve sosyo ekonomik statülere kadar değişen birçok değişken ve farklılaşan bağlamlar üzerinden yeniden inşa edilmektedir. Bu çoklu deneyimlerin ortak bir bağlam üzerinde tartışılması kuşkusuz ki zor ve bir doktora tez çalışmasının imkân ve kabiliyetlerini aşan bir süreçtir. Bu nedenle, birbirinden

farklılaşan mülteci ve sığınmacıların yaşam deneyimlerini, *ortak bir tarihsel geçmişe sahip olmak, deneyimlenen göç süreçleri, menşe ülke, göç yılı...* gibi ortak bağlamsal değişkenler üzerinden tartışmak ve bu bağlamlar içerisinde araştırma konusunu sınırlandırmak bu güçlüğü aşma adına bir çözüm yolu sunmaktadır. Bu bağlamsal yapılardan bir tanesini de mülteciler ve sığınmacıların göç ettikleri ülke *ekonomilerine katılım süreçleri* diğer bir ifade ile *girişimcilik deneyimleri* oluşturmaktadır. Bu nedenle bu tez çalışmasında Suriyeli göçmenlerin, Gaziantep il merkezindeki sosyo ekonomik hayata katılım süreçlerindeki mikro ölçekli girişimlerinin kurulma deneyimlerine odaklanılmış ve araştırma konusu bu bağlamda sınırlandırılmıştır. Konu ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, Suriyeli göçmenlerin toplumsal (Apak, 2014; Altıntaş, 2014; Erdoğan, 2014; Erdoğan, 2015a; 2015b; Deniz, Hülür ve Ekinci, 2016) ve ekonomik (Çetin, 2016; Üstün, 2016; Tas, Küçükoglu ve Mentese, 2016; Kaygısız, 2017; Öztürk ve Çotlu, 2017; Muslu, 2017; Mutlu ve diğerleri, 2018; Korkmaz, 2018) hayata uyumlarını konu alan onlarca çalışmaya rastlanılmaktadır. Ancak, Suriyeli göçmenlerin girişimcilik deneyimlerini konu alan kapsamlı bir çalışmaya rastlanılmamaktadır. Bu nedenle bu araştırma, araştırma konusu, katılımcı grubu ve bulguları açısından özgün bir çalışmadır. Bunun yanı sıra bu araştırma, Suriyeli göçmenlerin Suriye'deki yaşamlarının ve savaşın bu yaşamlar üzerindeki etkisinin ortaya koyulması ve Türkiye'deki sosyo-ekonomik hayata ilişkin dinamik arka planın, ekonomik hayata katılım süreçlerinin ve girişimcilik deneyimlerinin yine aktörlerin (Suriyeli göçmenlerin) deneyimlerine odaklanarak, onların bakış açısından yansıtması bağlamında önemli bir çalışmadır.

Bu çalışmada, Suriyeli göçmen girişimcilerin Türkiye'deki girişimcilik deneyimlerinin incelenmesi araştırmanın konusu olarak kabul edilmiştir. Girişimcilik süreci “deneyimsel bir” süreç olarak kabul edilmiş (bkz. Robinson, Stimpson, Huefner ve Hunt, 1991; Sullivan, 2000; Minniti, 2003; Harris ve Gibson, 2008) ve araştırmaya katılan katılımcıların deneyimlerine ilişkin görüşleri Suriye'deki yaşam deneyimleri, göç süreçleri ve Türkiye'deki yaşam deneyimleri bağlamında ilişkisel olarak incelenmiştir. Bu bağlamda, araştırmanın birinci bölümünde araştırmanın kapsamı ve yöntemine ilişkin açıklayıcı bilgilere yer verilmiştir. Bu bölümde araştırmanın kapsamına ilişkin açıklayıcı bilgiler verildikten sonra çalışmanın yöntemsel özellikleri hakkında açıklamalar yapılmıştır. Araştırmada nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırma verileri ise yarı yapılandırılmış görüşme formu ile yapılan mülakatlardan elde edilmiştir. Araştırmanın katılımcı grubuna ise amaçlı örneklem ve kartopu örneklem yöntemleri aracılığı ile ulaşılmıştır. Bu bağlamda Gaziantep il merkezinde yaşayan gıda sektöründeki (restoran, kafe, fastfood ve tatlı işletme sahibi) 30 Suriyeli erkek mikro ölçekli girişimci ile mülakatlar yapılmıştır. Elde edilen veriler, Maxqda 2018 nitel veri analiz programı ile analiz edilmiştir. Araştırmanın kavramsal ve kuramsal temelleri adlı ikinci bölümünde, Suriye'den Türkiye'ye yapılan zorunlu göç sürecinin tarihsel, siyasal ve coğrafi arka planı ve mülteci,

sığınmacı ve geçici koruma kavramları açıklanarak, Türkiye’de bulunan geçici koruma statüsündeki Suriyeli sığınmacı ve mülteciler hakkında bilgiler sunulmuştur. Bunun yanı sıra göç kavramı sosyolojik bir olgu olarak ele alınarak tahlil edilmiştir. Ayrıca araştırmanın teorik arka planında araştırma konusu bağlamında faydalanan göçe ilişkin teorik yaklaşımlar, kültürel temaslara ilişkin teorik yaklaşımlar, mülteci ve sığınmacıların ekonomik hayata katılım süreçlerini ve girişimcilik deneyimleri ile ilgili teorik yaklaşımlar hakkında kısa bilgilere yer verilmiştir. Bu bölümde son olarak araştırmanın kuramsal arka planı ve araştırma konusuna ilişkin alan yazına/literatüre bilgilere yer verilmiştir. Katılımcılardan elde edilen bulgular araştırmanın problem cümleleri ile direk bağlantılı olarak tematik analize tabi tutulmuş ve araştırmanın üçüncü ve dördüncü bölümde iki ana başlık halinde tartışılmıştır. Bu amaçla, Suriyelilerin girişimcilik sürecinin arka planını oluşturan yaşam deneyimleri ve göç süreçlerine ilişkin bulgulara araştırmanın üçüncü bölümünde (bkz. Şekil 9), Suriyeli göçmenlerin Türkiye’deki ekonomik hayata katılımlarında girişimcilik deneyimlerine ilişkin bulgulara ise araştırmanın dördüncü bölümde (bkz. Şekil 53) yer verilerek tartışılmıştır.

Araştırma kapsamında mülakatlarda elde edilen bulgular ve saha araştırması sürecinde yapılan gözlemler doğrultusunda, Türkiye’deki Suriyeli göçmenlerin girişimcilik deneyimleri ile ilgili aşağıdaki genel sonuçlardan söz edilebilir:

Girişimcilik Sürecinin Arka Planı: Göç Süreçleri ve Yaşam Deneyimleri

Suriyeli göçmenlerin Türkiye’deki girişimcilik deneyimlerinin incelenmesinde, göçmenleri girişimci olmaya yönlendiren etkenlerin ve süreçlerin incelenmesinde ilişkisel ve bütüncül bir perspektiften duruş sergilenmesi gerekmektedir. Bu nedenle ilk olarak katılımcıların *Suriye’deki yaşam deneyimleri incelenmiş ve katılımcıların iç savaş öncesi ve savaş sonrası yaşamlarının büyük oranda farklılaştığı ve hayatlarında önemli bir kırılma meydana geldiği görülmüştür*: Örneğin, katılımcıların savaş öncesi dönemi, Suriyeliler için zenginliklerin, rahat ve bolluğun hâkim olduğu, çalışma saatlerinin çok sıkı olmadığını, aileleri ile birlikte hoş zaman geçirildiği zamanlar olarak tasvir ederlerken, Suriye’de yaşamının çok ucuz olduğu (hayat pahalılığının olmadığı), ekonomik durumu ortalama seviyede olan herkesin büyük ve geniş evlere sahip olduğu bir yaşamı geride bıraktıklarını ifade etmişlerdir (bkz. Şekil 11). Katılımcıların özelinde karşılaşılan bu bulguların diğer Suriyelilerin yaşamlarında da yer alan bulgular olduğu bazı katılımcı ifadelerine de yansımıştır. Gittikçe artan iç karışıklıklar ve karmaşa sonrasında, Suriyelilerin hayatlarında ekonomik alanda başlayan kırılmaları sosyal ve toplumsal yaşamdaki kırılmalar takip etmiştir: İç savaş ile birlikte ekonomik hayat derinden etkilenmiştir. Temel ekonomik zenginlik kaynağını petrol ve petrol ürünlerine bağlı olan Suriye ekonomisi, iç savaş ile % 60 oranında küçülmüştür. 2011 yılı öncesinde günde 387 bin varile kadar çıkan petrol

üretimi, 2014 yılında 10 bin varile kadar düşmüştür. Bunun yanı sıra Suriye lirası % 80 oranında değer kaybederken, mal ve hizmetlerdeki ortalama maliyet fiyatlarının Ocak 2012 ile Mart 2015 arasında yaklaşık yüzde 51 oranında artışı değerlendirilmektedir (Butter, 2015). Ekonomik alanda başlayan kırımları sosyal ve toplumsal yaşamdaki kırımlar takip etmiştir: İç savaşın başlaması ile Suriye halkının, çalışma hayatı, sosyal yaşantısı, gelecek beklentilerinde (iş, eğitim, evlilik, barınma, beslenme, sağlık) bir kaos ve anomi ortamı oluşmuştur. Gündelik hayatlar “gece ve gündüz” metaforunda olduğu gibi tersine dönmüş ve bireylerin *can güvenliği ile ilgili sorunlar* ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu nedenle savaşın başlaması ile Suriyeli göçmenlerin (katılımcıların) temelde ekonomik (bkz. Şekil 16), güvenlik (bkz. Şekil 14) ve gündelik yaşama ilişkin sorunlar (bkz. Şekil 15) ile karşı karşıya kaldıkları bulgularına ulaşılmıştır.

Savaşın başlaması Suriyeliler için hiçbir şey artık eskisi gibi olmamıştır. Suriyeliler günlük yaşamda can güvenliği dahil birçok sorunla karşılaşmış ve bunları deneyimlemek zorunda kalmıştır. Örneğin, işyerlerinin ve evlerin yağmalanması ve hırsızlık olaylarının sayılarının artması ile birlikte, çocuk kaçırma, adam kaçırma ve adam öldürülme gibi suçları sayısının artması yaşanan temel güvenlik sorunlarının başında gelmektedir. Ek olarak, genç erkeklerin zorunlu olarak askere alınmaları, esir edilmeleri, tutuklanmaları ve diğer muhtemel tehditler ile karşı karşıya kaldıklarını ifade etmişlerdir. Temel güvenlik sorunlarının yanı sıra ekonomik ve gündelik hayata ilişkin sorunların yanı sıra karşıya kalan Suriyeliler için hayat tam bir geceye dönüşmüş ve yaşanamaz hale gelmeye başlamıştır. Örneğin, sokağa çıkma yasakları ve şehirlerin her yanına yayılan kontrol noktaları nedeniyle Suriyelilerin yaşamlarındaki özgürlükleri kısıtlanmaya başlanmış ve Savaşın başlaması ile birlikte bireylerin eğitimleri yarıda kesilmiş, insanlar işlerine artık gitmez/gidemez olmuşlardır. Katılımcıların elektrik, su ve temel gıda ürünlerine ulaşımında da sorunlar yaşamaya başlamışlardır. Yaşanan ve deneyimlenen tüm bu sorunlar bağlamında Suriye’deki iç savaşın başlaması ile birlikte göçmenlerin yaşamları bir anda *gündüzden geceye doğru dönmüş* ve yaşamları tamamen altı üst olmuştur. Bu nedenle de yaşadıkları toprakları göç ederek terk etmek zorunda kalmışlardır.

Zorunlu göç, *göçe kaynaklık eden sebepler* bakımından diğer göç türlerinden farklılaşmaktadır. Ancak zorunlu göçlerde de göç etmeye etkili olan itici faktörlerin şiddeti ve derecesi de göç sürecini doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Savaşlar nedeniyle yapılan zorunlu göçlerde temel güvenlik kaygıları daha da ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle zorunlu göçlerde milyonlarca insan, ailelerinden, doğdukları topraklardan daha da uzaklara, bazen kendi ülkelerindeki farklı şehirlere, bazen de yaşadıkları ülkelerin sınırlarını da aşarak daha güvenli bir hayat bulma umuduyla yer değiştirmişlerdir. Suriyeli göçmenleri göç etmeye sürükleyen faktörler incelendiğinde “*savaş*” Suriyelileri göç etmeye sürükleyen tek ve en önemli faktör olarak

karşımıza çıkmıştır. Savaş, ana teması ile ilişkili olarak, *güvenlik tehditleri*, *ailevi nedenler*, *ekonomik nedenler* ve *temel hizmetlerin sunulamaması* gibi nedenler Suriyeli göçmenleri göçe sürükleyen diğer alt faktörler olarak etkili olduğu görülmüştür (bkz. Şekil 18).

Suriyelilerin deneyimledikleri bu zorunlu göç incelendiğinde iç savaş nedeniyle yaşanan *güvenlik tehditlerinin*, göç etme kararını vermede en etkili itici faktör olduğu görülmüştür. Katılımcıların sorulara verdiği cevaplarda, askere alınma korkusu, evlerin ve kasabaların bombalanması, rejim kuvvetlerinin uyguladıkları baskılar, direk can güvenliğine ilişkin tehditler, muhalif olarak etiketlenme ve kaçırılma korkusunun göç etmeye sürükleyen diğer faktörler oldukları görülmüştür. Bunun yanı sıra rejim kuvvetlerinin kontrolü kaybettiği ve otorite yönetim zafiyatının yaşandığı noktalarda IŞID terör örgütünün ortaya çıkması ve Suriyelilere karşı bir güvenlik tehdidi oluşturması da Suriyelileri göçe sürükleyen bir diğer zorunlu sebeptir. Son olarak yaşam alanlarının yok edilmesi sonucu katılımcılar göç etmek zorunda kaldıklarına dair bulgulara ulaşılmıştır (bkz. Şekil 19). Güvenlik tehditlerinin yanı sıra, katılımcılar savaş nedeniyle iş yapamayacak hale gelmesi ve yaşamak için para gereksinim ihtiyacı gibi ekonomik faktörlerin (bkz. Şekil 20) ve okulların kapatılması, elektrik kesintileri ve su kesintileri Suriyelilerin daha yaşanabilir bir hayat bulma umuduyla göç etmesinde etkili olan temel hizmetlerin alınması konusundaki sorunlar olarak araştırma sürecinde karşımıza çıkmıştır (bkz. Şekil 21).

Araştırma kapsamında Suriyelileri göçe sürükleyen faktörler üzerinde bir ortak deneyim ilişkisi bulunmasına rağmen katılımcıları “*göç etmeye karar verme*” süreci ve bu aşamada yaşanan deneyimler genel anlamda birbirinden farklılaşmaktadır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Suriyeli göçmenlerin yaşamlarında savaş göç etmeye sürükleyen tek ve en belirleyici faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle göç kararı verilme sürecinde temel itici faktörler olarak savaş yer almaktadır. Ancak Suriyelerin yaşamlarında göç kararının alınması süreci *karar alıcılar* ve *göç kararının alınma süresi* bakımından farklılık göstermektedir. Örneğin, bireysel kararların yanı sıra göç kararlarının alınmasında aile ve aile meclisleri etkili olmaktadır. Aileler içerisinde annen ve babalarca verilen kararlar ile genç göçmenler göç etmeye teşvik edilirken, kalabalık aileler içerisinde büyük erkek kardeşlerin öncü olarak belli noktalara göç etmek konusunda yönlendirildikleri görülmüştür. Aile içi verilen kararlar ile göçe karar verme süreci bu şekilde başlatılmış olmaktadır. Katılımcıların göç kararlarında aileler ve aileler içinde alınan kararların yanı sıra arkadaşlar ve arkadaş grupları ile alınan kararlar sonrasında göç etmeye karar verildiği görülmüştür. Bazı genç katılımcıların arkadaşları ile birlikte göç kararı aldıkları görülmüştür. Ancak burada vurgulanması gerekli olan nokta, birçok katılımcının hemen göç etmeye karar vermemesi, yaşanan durumun (savaş nedeniyle yaşanan karmaşayı) kısa bir süre sonra

sonlanacağı konusunda inançlarının var olması ve bu nedenle de belli bir süre Suriye’de beklemesi gibi katılımcı deneyimleri ile de karşılaşmıştır. Bu bakımdan göç sürecine özgü “özgünlük” özelliğinin bu zorunlu göç süreçlerinde de deneyimlendiği görülmüştür.

Suriye Politika Araştırma Merkezi'nin (SCPR) Suriye'de savaşın yarattığı yıkımla ilgili yeni raporundaki verilerine göre Suriye’de iç savaş sonrasında nüfusun %11,5’nin öldüğü yada yaralandığı, ortalama yaşam süresinin ise 2010 yılında’da 70 iken bu oranın 2015 yılında 55,4’e gerilediği ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra aynı rapora göre toplamda nüfusun yüzde 45’i yaşadığı yerlerden ayrılmak zorunda kaldığı vurgulanmaktadır (www.bbc.com, 2016). İç savaş sonrasında yaklaşık olarak 13 milyon kişi evlerini terk etmek zorunda kalırken, yaklaşık olarak 6 milyon Suriyeli farklı ülkelere göç etmiştir (Connor, 2018). 2009 yılında Suriye nüfusunun yine yaklaşık olarak 23 milyon olduğu değerlendirildiğinde (İTKİP, 2010, s.2) Suriye nüfusunun yaklaşık olarak %26-28’u ulus ötesi zorunlu göç ettikleri görülmektedir. Araştırma kapsamında katılımcıların yaşadıkları *bu göç deneyimleri incelenmiştir*. Araştırma bağlamında göç biçimleri, göç ağlarının kullanımı, göç yollarının kullanımı, göç türleri ve göç süreçlerinde yaşanan tehlikeler ilişkin temalar altında bulgular tartışılmıştır (bkz. Şekil 24). Araştırma bağlamında, katılımcıların aileleri ile *birlikte veya bireysel olarak göç ettikleri* görülmüştür. Bunun yanı sıra katılımcıların göç süreçlerinde, aile ve akrabalık bağları, arkadaşlık bağları ile sahip oldukları ağları etkin bir şekilde kullandıkları görülmüştür. Ek olarak bazı katılımcıların ilk göç edenler olarak, göç ağlarının kaynağı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ağın kanayı kendisi olan katılımcılar ailesini getirmeden önce kendisi gelerek, hedef ülkedeki ağın kaynağı olarak, aile fertlerinin göç deneyimlerini ve arkadaş gruplarını yönlendirdiği görülmüştür. İkinci olarak katılımcıların göç sonrası ağlarını kullanarak çalışma yerlerinin ayarlanması ve kalacak yerlerin ayarlanmasına ilişkin sorunların ortadan kaldırıldığı ve ağları yaşamlarındaki belirsizliklerin bir nebze de olsa azaltıldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu durum göç sonrası yaşam deneyimlerinde ve yaşamlarında ortaya çıkan birçok belirsizliğin giderilmesinde de katkı sunmaktadır. Diğer bir ifade ile katılımcıların göç ağları, menşe ve hedef bölgelerdeki akrabalık, dostluk ve paylaşılan topluluk kökenli gibi bağlar ile bir birine bağlı olan göçmenlerin, eski göçmenlerin arasındaki kişilerarası ilişki kümeleri (Massey, Arango, Hugo, Kouaouci ve Pellegrino, 1993, s. 449) olarak var olan belirsizliklerin giderilmesinde katkı sunmuştur. Katılımcıların, göç türleri incelendiğinde katılımcıların büyük oradan yasal yolları kullandıkları bazı katılımcıların insan kaçakçılarının kullanarak sınır geçişleri yaptığı ve bazı katılımcıların ise bireysel kaçak geçişler yaparak sınırları yasal olmayan yollardan geçtikleri bulgusuna ulaşılmıştır (bkz. Şekil 28). Katılımcıların yasal olmayan yolları tercih etmesinde 2014 yılı sonrasında Türkiye’nin uyguladığı sınır politikalarının ve güvenlik uygulamalarının büyük oranda etkili olduğu değerlendirilmiştir.

Suriyeli göçmenlerin *hedef ülke ve yerleşim yeri tercihlerine etki eden faktörlerin belirlenmesi* amacıyla mülakatlarda katılımcılara bir takım sorular yöneltilmiştir. Göç süreçlerinde hedef ülkenin ve yerleşim yerinin belirlenmesinde birçok etken etkili olabilmektedir. Araştırma kapsamında ise istemli tercihlerin (coğrafi olarak yakın olması, ortak dini inanışların ve yaşamın var olması, katılımcıların hedef ülkede var olan sosyal ağları, iki ülkenin kültürel olarak bir birine yakın olması ve katılımcıların çocuklarının ve aile fertlerinin geleceğine yönelik düşüncelerin), Türkiye'nin uygulamış olduğu göçmen politikalarının, zorunlu tercihlerin ve ekonomik nedenlerin katılımcıların *hedef ülke olarak Türkiye'yi seçmesinde etkili olan faktörler olduğunu* değerlendirilmektedir (bkz. Şekil 29). Hedef ülke seçimi konusunda literatürdeki teorik yaklaşımlarda da araştırma bulguları ile benzer sonuçlar ile karşılaşmak mümkündür. Örneğin Kunz' a (1981) göre, mültecilerin hedef ülke tercihlerini belirleyen faktörleri (i) kültürel uyumluluk, (ii) nüfus politikaları, (iii) sosyal tutumlar olmak üzere üç kategori de incelemektedir. Kunz 'a (1981)göre mültecilerin dil, değerler, gelenekler, din, politika, yemekler ve kültürler arasındaki ilişkiler arasındaki uyum ne kadar yüksek olursa mültecilerin hedef ülkeyi tercih etme oranı o derecede artmaktadır. Bunun yanı sıra Faist (2003, s. 108) ise hedef ülkelerin ilk mülteci ve göçmen akınlarına karşı tutumları, sınır kontrol politikalarının, ilk göçmen ve akraba gruplarının ülkeye yerleşim deneyimi mülteci ve göçmen adaylarının ilk ataklarını, yönlerini ve seçimlerini etkileyen diğer faktörler olduğunu ileri sürmüştür. Ek olarak Stouffer (1940), göç süreçlerinde çekme kuvvetinin temelinde “şehirlerarası mesafenin” yer aldığını vurgularken coğrafi anlamda yakın olmaya atıf yapmaktadır. Bunun yanı sıra göç tercihlerinde hiç kuşkusuz ki sosyal ağlar da göçmenlerin hedef ülke tercihlerini etkilemektedir. Bu durumun nedenleri arasında sosyal ağların, göçmenlere sunduğu zengin bilgi kaynakları ve referans noktaları yer almaktadır. Bunun yanı sıra sosyal ağlar göçmenlerin hedef ülkedeki yaşamlarını kolaylaştırıcı bir etkiye de sahiptir. Akrabalık ve arkadaşlık yapılarının doğası gereği, her yeni göçmen, hedef bölgeyle sosyal bağları olan bir grup insan yaratmaktadır. Ek olarak, göçmenler kaçınılmaz olarak göçmenler ile bağlantılıdır: İstihdama, sosyal desteğe ve yardıma erişim sağlamak için akrabalık ve arkadaşlık gibi ilişkileri örtük ve zorunluluk olarak kullanırlar. Böylece ilk göçlerle kendiliğinden ortaya çıkan ilişki ağları, her bir göçmen ile artarak sınırsız bir şekilde sürdürülmektedir. Çünkü her bir göç eylemi kendini sürdürmek için gerekli olan toplumsal yapıyı yaratmaktadır (Massey, Arango, Hugo, Kouaouci ve Pellegrino, 1993, s. 449; Abadan Unat, 2002, s. 18-19).

Katılımcıların göç sürecinde, Türkiye'nin hedef ülke olarak tercih edilmesinde etkili olan bir diğer faktörün de kültürel yakınlık olduğu değerlendirilmektedir. Kültürel yakınlık (*cultural proximity*), ortak bir kimliğin paylaşılması, aynı gruba ait olma hissi ve iki ülke arasındaki yakınlık derecesi ile ilgili bir kavramdır (Felbermayr ve Toubal, 2010). Farklı toplumların sahip oldukları kültürel

öğelerin bir birine benzemesi ve toplumların geçmişe ilişkin ortak tarih, inanç ve değerlerin toplumların kültürel yakınlıklarını etkilemektedir. Kültürel yakınlık, bir yandan ortak bir kimliğin paylaşılmasında katkı sağlarken toplumların zaman içinde ikili tutumların ve duygu durumların evrimine ve ülkelerin çiftleri kültürel etkileşimlerinde olumlu yönde katkı sunmaktadır (Felbermayr ve Toubal, 2010). Kültürel yakınlık Suriyeliler konusunda yapılmış olan çalışmalarda karşımıza çıkmıştır. Örneğin literatürdeki Arslan ve arkadaşlarının Gaziantep'teki Suriyeli göçmenlerin ekonomik ve toplumsal hayattaki durumlarını konu aldığı çalışmasında, katılımcıların %43,6'sı Gaziantep halkı ile "kısmen" bir kültürel yakınlık ve uyum içinde bulunduklarını, %42'si ise Gaziantep halkı ile "tamamen" bir kültürel yakınlık ve uyum içinde bulunduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların sadece %14,5'i halkta kültürel ve sosyal uyum bağlamında bir yakınlık hissetmediklerini belirtmişlerdir (Arslan, Bozgeyik ve Alancıoğlu, 2017).

Katılımcıların, Gaziantep ilinin yerleşim yeri olarak belirlenmesinde literatürde yer alan etnik grupların tercihlerine etkili olan benzer nedenlerin Suriyelilerin göç tercihlerinde etkili olduğu görülmüştür. Araştırma bağlamında, kültürel yakınlığın, katılımcıların Gaziantep'teki sosyal ağlarının, coğrafi yakınlığın ve ekonomik nedenlerin katılımcıların Gaziantep ilini yerleşim yeri olarak belirlenmesinde etkili olan faktörler olduğu görülmüştür (Şekil 35). Genel anlamda göç sonrası hedef ülkedeki yeni yerleşim yerlerinin belirlenmesinde hedef ülke seçimindeki gibi (yukarıda arz ettiğimiz) bazı ortak dinamikler etkili olmaktadır. Göçmenler tarafından belirlenen yeni yerleşim alanları, bir yandan göçmenlerden oluşan (kendisine özgü) bir kültürel etkileşim alanını inşa edilirken bir yandan da aynı etnik grubun üyeleri arasında yeni ağlar kurulmasına katkı sağlamaktadır. Kurgulanan yeni ağlar, menşe ve hedef bölgelerdeki akrabalık, dostluk ve paylaşılan topluluk kökenli gibi bağlar ile bir birine bağlı olan göçmenler ile eski göçmenlerin arasındaki kişilerarası ilişki kümeleri olarak işlev görmektedir (Massey, Arango, Hugo, Kouaouci ve Pellegrino, 1993, s. 449) ve zamanla göçmenler için göçü çeken yeni çekme alanlarına dönüşmektedir. Ulus ötesi grupların, başka gruplardan ayrılarak kendi içerisinde kümelenedikleri bu yeni alanlar, kentlerin sosyo-mekânsal farklılıklarını ortaya koymaktadır (Knox ve Marston, 2014: 414). Bu kümelenmeler içerisinde bireyler sahip oldukları sosyal kültürel ve beşeri sermayelerine ilişkin yeni ağlar kurmasında yardımcı olurken, yeterli düzeydeki gayri resmi ağlar, göçmenlerin yaşamlarını kolaylaştırıcı pratiklerin aktarılmasında da katkı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra göçmen gruplar ekonomik hayata katılım, çalışma ve iş bulma gibi konularda bu etnik grubun ağ özellikleri ve sahip oldukları tecrübeler kullanılabilmektedir. Bu bağlamda katılımcı ifadelerine de yansıdığı gibi Gaziantep, Suriyeli göçmenler tarafından "küçük Halep" olarak adlandırılmaktadır. Bu adlandırma sürecinde kültürel yakınlığın özellikle etkili olduğu görülmüştür. Hatta bazı katılımcılar kendilerini evlerinde olmadıkları kadar rahat ve güvende hissettiklerini ifade etmişlerdir.

Göç süreci, kendi içerisinde tehlikeler, zorluklar ve belirsizlikler barındırmasının yanı sıra, göç sonrası yeni bir ülkede yaşayan veya yaşamaya çalışan göçmenler için hayat birçok zorluklar ve sorunlar ile doludur. Bu sorun alanlarını genel olarak göç eden kişiye ve göç edilen yere ilişkin faktörler olarak sınıflandırmak mümkündür. Zorunlu göç deneyiminin katılımcıların hayatlarının birçok alanında kırılmalara sebep olduğu görülmüştür. Birey (aktör) ve yapı bazlı bu kırılmaların olumsuz etkileri, göç sonrasında yerleşilen ülkede, kültürel alandaki şokların devam ettirdiği olumsuz etkilere eklenerek göçmenlerin hayatları daha da zorlaşmaktadır. Suriye’deki yaşamlarından ayrılmak zorunda kalan bireyler için yeni bir kültüre uyum sağlamakta karşılaştıkları güçlükler, sıkıntılar (bkz. Güvenç, 1999, s. 131 ve Marshall, 1999, s. 443) yaşanılan kültürel şokun derecesi ve etkisi hakkında bilgi sunmaktadır. Bunun yanı sıra deneyimlenen zorluklar ve göçmenlerin yaşam deneyimlerine ilişkin birçok bulguyu da gözler önüne sermektedir. Araştırma bağlamında katılımcıların deneyimledikleri sorunların genel anlamda literatürde yer alan sorunlar ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Katılımcıların barınma (kiralık veya satılık ev bulmaya) ilişkin sorunlar, dil (Türkçe bilmemekten kaynaklanan) sorunları, çalışma ve para kazanmaya ilişkin sorunlar, hizmet alımlarına ilişkin sorunlar ile karşılaştıkları bunların yanı sıra, dolandırılmak ve temel güvenlik konusunda bazı sorunlar ile karşılaştıkları görülmektedir (bkz. Şekil 41). Ancak literatürden farklı olarak katılımcıların yaşadıkları sorunlar ile mücadele etme amacıyla kalabalık etnik grupların deneyimsel bilgi kümelerini kullandıkları bulgusuna ulaşılmıştır.

Hangi ülkeye, nasıl, ne zaman, şartlarda göç edeceği belli olmayan mültecilerin yaşamlarında hedef ülkeye ilişkin nerede, nasıl, hangi şartlarda ne kadar yaşayacağına ilişkin belirsizlikler de bulunmaktadır. Bu bakımdan mültecilerin gelecek odaklarının (genel olarak) belirsizlikler üzerine kurulmuş olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra mülteciler sahip oldukları statüleri, sınıfsal ayrıcalıkları, zenginlikleri, sosyal sermayeleri ve diğer tüm kazanımlarını tüm statü, rol özellikleri, terk etmek zorunda kaldıkları ülkelerinde bırakmışlar veya büyük oranda da bu kazanımlarını kaybetmişlerdir. Araştırma kapsamında Suriyeli göçmenlerin her ne kadar Suriye’deki kazanımlarını büyük ölçüde kaybetmiş olsalar da, bazı katılımcıların ellerinde bulundurdıkları taşınabilir sermayeleri sayesinde diğer göçmenlere göre Türkiye’de hayata daha avantajlı başladıkları görülmüştür. Ekonomik anlamda güçlü olarak tabir edebileceğimiz bu “şanslı” mülteci adayları, var olan zenginliklerini göç ettikleri ülkelere transfer edebilmişlerdir. Şanslı göçmenlerin, sahip oldukları bu ekonomik güç bir yandan “güvende olma” duygusunu desteklerken bir yandan ekonomik hayata katılım adına, bireyleri teşvik edici önemli etken (sermaye gücü) olarak karşımıza çıkmıştır. Çünkü ekonomik hayata katılım süreci, temelinde sermayenin yer aldığı sonucunda ise kazanmanın veya kaybetmenin yer aldığı riskli bir girişim sürecidir. Ancak katılımcıların çoğunun da bu riski göze aldıkları görülmüştür. Araştırma

bağlamında araştırmaya katılan katılımcıların ekonomik hayata katılımlarının Türk toplumsal ve kültürel hayatı ile olan etkileşim ilişkisine katkısı bağlamında sorular sorulmuştur. Katılımcılar büyük bir çoğunluğu, ekonomik hayata katılım tecrübelerinin, Türkiye’deki günlük hayatta da büyük bir etkisi olduğunu vurgulamışlardır. Bu bağlamda katılımcılar, savaş döneminde kaybettikleri statüleri ve diğer toplumsal kazanımlarında, belirsizlik durumlarını giderilmesinde ve her iki kültür için bir paylaşım alanı oluşturulmasında ekonomik hayata katılımın önemli bir etkisi olduğunu vurgulamışlardır. Araştırmaya bağlamında Suriyeliler tarafından yönetilen işletmelerin kültürel etkileşim sürecini destekleyici etkisine vurgu yaparak, işletmelerinin Suriye kültürünün Türklere tanıtılmasında iş yerlerinin önemli bir katkısı olduğu; her iki kültür için bir paylaşım alanı sunması ve dil alanında bir etkileşim ilişkisini sunması açısından işyerlerinin birer kültürel temas alanı olarak işlevlerinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Karşılıklı uyum ilişkisinin karşısında rekabet ve statü mücadelesi ve çatışma bulunmaktadır. Karşılıklı uyumun aksine rekabet ve statü mücadelesi, kaynakların özellikle de kıt kaynakların paylaşımı sürecinde etnik ilişkilerde her zaman var olması beklenen bir durum olarak tanımlanabilmektedir. Etnik ilişkilerin doğal bir tarihsel döngüsünün varlığına inanan Brown’a göre, etnik karşılaşmalar ve temasların belirli gelişim döngülerinin basamakları bulunmaktadır. Bu basamakların, sırasıyla (i) ortak yaşama ilişkin ilk karşılaşmalardan, (ii) çatışmanın ortaya çıkması, (iii) geçici uzlaşma, (iv) statü için mücadele takip etmektedir. Etnik ilişkiler ile ilgili farklı bir yaklaşım geliştiren Stanley Lieberman’a göre etnik ilişkilerin gidişatını belirlemekte en önemli faktör, dâhil grupların göreceli gücüdür. Üstünlük ilişkisine dayalı iki popülasyon aynı habitatta yaşamaya başladıkları zaman (ama tek bir ekonomik politik veya sosyal düzeni paylaşmadıkları durumda) her bir grup etkileşimden önce aşına oldukları düzeni koruma çabası sergilemektedirler (Berry ve Tischler, 1978, s. 152-155). Diğer bir ifade ile var olan kıt kaynaklar üzerine kurulu üstünlük mücadelesi çatışma durumunun nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Günümüzde Suriyeli göçmenler ve Türkler arasında bariz çatışmalar görülmemektedir. Bu durum ilerleyen zamanlarda etnik ilişkilerin ve kültürel karşılaşmanın gereği olarak Türk toplumu ve Suriyeli göçmenler arasında temel kazanımlarını kaybetme korkusuna dayalı bir çatışma durumunun veya algısının olmayacağı anlamına gelmemektedir. Bu bakımdan Suriyeli göçmenlerin birer çalışan ve ye girişimci olarak ekonomik hayata katılımları, göç sonrası katılımcıların deneyimledikleri anomi halinden uzaklaşma fırsatını, bireylerin kendine özgü bir norm düzenini inşa etmesi konusunda bir desteği içinde barındırdığı değerlendirilmiştir.

Göç sürecinde ve sonrasında ev sahibi ülke kültürü ile göçmenlerin sahip oldukları kültürler karşılıklı olarak etkileşime girmektedir. Yaşanılan ilk kültürel temaslar ise toplumsal yaşamdaki etkileşim süreçlerinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Ortak kabuller veya ön yargıların var olduğu bu dönemde, merak, korku, belirsizlik, farklı bir etnik grubun varlığından rahatsız olmak

veya olmamak gibi farklı tutum ve davranışlar toplumsal yapılarda egemen algılar olabilmektedir (bkz. Bogardus, 1930 ve Berry ve Tischler, 1978). Araştırma bağlamında Suriyeli göçmenlerin Türk kültürü ile olan ilk kültürel temaslarına ilişkin bulgulara ulaşabilmek amacıyla katılımcılara bazı sorular yöneltilmiştir. Bu bağlamında birçok katılımcı Türk kültürü ile olan temaslarında, en çok sosyal etkileşim alanında temaslarda bulunduklarını vurgulamışlardır. Bunun yanı sıra katılımcılar) dil etkileşimi alanında zorluk yaşadıklarını bulgusuna ulaşılmıştır (bkz. Şekil 46). Suriyeli göçmenler ve Türk halkının ilk temaslarında (*W.O. Brown'un etnik ilişkiler döngüsünün ilk basamağında yer alan*) ortak yaşam ile ilgili (*sympiotik*) kategorik türden ilk karşılaşmalar yaşandığı görülmektedir (bkz. Berry ve Tischler, 1978, s. 152). Bu evrede Suriyeli Göçmenler ile Türk halkı arasında minimum gerçek sosyal etkileşim, çok az düşmanlık hissi, biraz korku ve merak, son olarak ta belirsizliklerin yaşandığı sonuçlarına ulaşılmıştır (bkz. Şekil 48). Mülakatlarda bazı katılımcıların komşuluk ilişkilerinde kurulan temaslarda yerleşim yerleri ve mekânlara özgü bazı bulgular ile karşılaşmıştır. Yaşanılan mekânlarda Türk komşuların olması veya Türk komşulardan izole bir hayat yaşanması açısından komşuluk ilişkilerinde belirgin farklar ile karşılaşmıştır. Türk komşularından izole hayat yaşayan Suriyeli göçmenlerin Türk ile temas etmeden kendi inşa ettikleri yeni alanlarda etkileşime kapalı bir yaşam deneyimi yaşadıklarını bulgusuna ulaşılmıştır. Bu durumun nedenleri arasında, göçmenler tarafından yeniden inşa edilen mekânlar ve mekânlara özgü ilişkiler yer almaktadır. Farklı sosyal grupların çatışma ve mücadelelerine sahne olan mekânlar, kültürel ve düşünsel imgelerin ve toplumsal ilişki ağlarının vücut bulduğu alanlar (Aytaç, 2006b, s. 881) olarak tanımlanmaktadır. Bu alanlar içerisinde bir yandan *toplumsal* inşa edilirken bir yandan da *toplumsal olan* mekânı üretmektedir (Tekeli, 2010, s. 82). Diğer tüm toplumsal gruplarda olduğu gibi göçmenlerin kültürel, düşünsel imgelemleri ve ilişki ağları bu mekânlar içerisinde sıfırdan inşa edilirken, bu ilişki ağları da mekâna ilişkin özellikleri üretmektedir. Bu bakımdan mekânlar, etnik, sınıfsal vb. ayrışmaların (*segresyon*) veya iç içe geçmiş karşılıklı sosyal ilişkilerin görülebildiği alanlardır. Araştırma bağlamında bazı katılımcıların günlük yaşamlarında, yaşanılan mekânlardaki komşuluk ilişkilerinde, hatta günlük yaşamda mahallelerinde dahi Türkler ile temas etmediklerini ifade etmişlerdir. Bu katılımcıların yaşam alanları kültürel temaslardan uzak, kültürel anlamda ayrışmanın olduğu alanlar olarak tanımlanabilmektedir. Sönmez'in (2016) Suriyeli sığınmacıların Gaziantep şehrindeki mekânsal dağılımını konu aldığı çalışmasındaki bulguları da, araştırma bulguları destekler niteliktedir. Sönmezer'e göre Suriyeliler Gaziantep şehir içerisinde farklı mahallelerde kümelenme eğilimindedirler (bkz. Şekil 49). Örneğin, Suriyeli göçmenler, şehir merkezi yerine şehrin çekirdek kısmını saran ve kira giderlerinin şehir geneline göre düşük olduğu gecekondu mahallelerinde yoğun olarak yaşamaktadırlar (Sönmez, 2016). Kunz (1981, s. 42-43)'unda ifade ettiği gibi, herhangi bir toplulukta olduğu gibi mülteci topluluklarını oluşturan

bireylerin çevreleri ile paylaştıkları değerler, inançlar ve sosyal ilişki biçimleri eşit değildir. Kendi kapalı sistemleri içerisinde yaşayan veya yaşama eğiliminde olan göçmenler için ise hayat yeni değerlerin, inançların ve sosyal ilişki biçimlerini içinde barındıran bir sosyal inşa olarak kendisine yer bulmaktadır. Gaziantep il bağlamında mekânsal dağılım incelendiğinde gecekondu bölgelerinde ve yeni yerleşim alanlarında Suriyelilere özgü, yeni yerleşim alanlarının var olduğu görülmektedir. Bu kapalı yaşamın kendine özgü bazı özelliklerinin de var olduğu araştırma sahalarında yapılan gözlemlerde de karşılaşılmıştır. Suriyeli göçmenlerin yoğun olarak yaşadıkları sokak, cadde ve mahallelerde işyerleri, bakkallar ve restoranlar karşılaşılan ilk görsel öğelerdir. Bunun yanı sıra reklam tabelaları, yemekler ve bakkallarda satılan (neredeyse tüm) ürünler Arapça harfler ile yazılmış olduğu görülmüştür.

Göç olgusu ve deneyimi, Suriyeli göçmenlerin sosyal ve kültürel hayatlarında bir kırılmaya neden olduğu kadar aile bağlarında da doğrudan veya dolaylı olarak bazı etkileri bulunmaktadır. Araştırmaya katılan Suriyeli göçmenler göç aile bağları biçimlerine göre, etkileşimlerine göre incelenmiş ve araştırmada aile bağları üzerinde etkisi bulunan faktörlere ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Bu bağlamda göç süreci sonrasında az sayıda katılımcının aile bağlarını (kısmen zayıflamış olmak ile birlikte) korumayı başardığı görülmüştür. Buna karşın mülakatlar süresince birçok katılımcı göç sürecinin aile bağları üzerindeki olumsuz etkisine vurgu yapmıştır. Göç sonrası bazı katılımcıların aileleri aralarındaki bağların giderek zayıfladığı, ulus ötesi sınırlar ile ailelerin birbirinden ayrıldıkları ve daha geleneksel olan geniş aile yapılarından çekirdek aile yapılarına doğru bir dönüşümün yaşandığı görülmüştür. Son olarak ta katılımcıların diğer aile fertleri ve akrabalık ilişkilerinin sürdürülmesi sürecinde büyük oradan teknolojik imkânları kullandıkları görülmüştür. Bu bağlamda internet ortamı üzerinden kullanılan görüntülü haberleşme programları sayesinde katılımcıların bir birleri arasındaki etkileşimi sürdürdükleri bulgusuna da ulaşılmıştır. Bu bakımdan Suriyeli göçmenlerin teknolojik imkanları etkin bir şekilde kullandıkları görülmüştür.

Suriyeli Göçmenlerin Ekonomik Hayata Katılımlarında Girişimcilik Deneyimleri

Göçmen grupların ev sahibi ülkelerdeki yaşamları kültürel temaslardan ve sürdürülebilir/uygulanabilir istihdam politikalarından doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. İş gücü piyasasında istihdam olanakları kısıtlandığında veya bulunmadığı durumlarda, göçmenler ekonomik hayatta katılma ve sosyoekonomik hareketlilik için alternatif bir strateji olarak girişimciliğe yönelebilmektedirler (Chaudhary, 2018). Gönüllü göçlerde ki girişimcilikten farklı olarak, zorunlu göç süreçlerinde mülteci girişimciliği³⁸ ev sahibi ülkelerin

³⁸ Bu kısımda formal kayıtlı mülteci girişimciliğinden bahsedilmektedir.

istihdam politikalarındaki yasal husus ve müeyyideler nedeniyle direk olarak etkilenmektedir. Ek olarak, mülteci girişimciliği (göçmen girişimciliğinde olduğu gibi) toplumsal yapıya ilişkin kültürel temaslar ve etkileşimler aracılığı ile toplumsal yapıya ilişkin bazı özellikleri değiştirebilme gücünü de elinde bulundurmaktadır. Bu bakımdan göçmen girişimciliği yalnızca bireylerin ekonomik hayatlara katılımları ile kısıtlı değildir. Diğer bir ifade ile göç sonrasında göçmen/mülteci gruplar ekonomik hayata katılımları, göçmen gruplar ile ev sahibi toplum arasında kültürel ilişkilere ve temaslara dayalı yeni etkileşim alan/lar inşa edebilme kabiliyet ve gücünü barındırmaktadır.

Mültecilerin ekonomik hayata katılım süreçlerinde birçok faktör etkili olmaktadır. Bireylerin daha önceki ekonomik hayat tecrübeleri, çalışma deneyimleri ve geçmiş yaşamdaki girişimcilik deneyimleri, bu faktörlerden yalnızca birkaçıdır. Farklı bağlamlarda yapılan araştırmalarda da bu etkileşim ilişkisi ortaya koyulmuştur: Örneğin, 1993 yılında Krueger'in yaptığı çalışmaya göre, bireylerin meslek yaşamlarındaki (önceki) olumlu iş deneyimleri yeni bir girişim başlatmak için algılanan arzuları etkilediği öne sürülmüştür (Krueger, 1993). Diğer bir ifade ile geçmişteki iş deneyimi ve girişimcilik niyeti arasında bir birini destekleyen olumlu bir ilişki olduğu söylenebilmektedir (Harris ve Gibson, 2008). Bu ilişkinin temelinde girişimcilik sürecinin “deneyimsel bir” süreç olması yer almaktadır (Robinson, Stimpson, Huefner ve Hunt, 1991; Sullivan, 2000; Minniti, 2003; Harris ve Gibson, 2008). Bu nedenle girişimcilik anlık bir deneyim ve ya kararın sonucu değil, deneyimsel bir yaşam birikiminin etkilerini içinde barındıran çok fonksiyonlu bir olgudur.

Araştırma bağlamında Suriyeli göçmenlerin Gaziantep il merkezi sınırları içerisindeki girişimcilik deneyimlerine odaklanılmıştır. Bu bağlamda ilk olarak, katılımcıların Türkiye'deki iş piyasasına, çalışma hayatına ve ekonomik hayata katılımındaki ilk deneyimleri hakkındaki görüşlerine başvurulmuştur. Mülakatlarda elde edilen bulgulara katılımcıların göç sonrasında Türkiye'de bir çok alanda farklı pozisyonlarda ara eleman ve yaişçi olarak çalıştıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Katılımcıların girişimcilik deneyimleri öncesindeki farklı sektörlerdeki iş deneyimleri bir yandan katılımcıları Türkiye'deki ekonomik hayat ile tanıştıtırırken bir yandan girişimci olma süreçlerinde katılımcılara birçok katkı sunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma bağlamında katılımcıların çalışma yaşantısındaki önceki iş deneyimleri, *dil konusundaki becerilerin gelişimi, iş piyasasına ilişkin dinamiklerin öğrenilmesi, sosyal hayata uyum ve girişimcilik için gerekli olan sermayeyi kazanmak* gibi ikincil kazançları elde edilmesinde katılımcılara katkı sunduğu görülmüştür. Göçmen girişimciliğini konu alan literatürdeki çalışmalarda da benzer bulgulara ulaşılmıştır: Örneğin, Basu ve Goswami'nin İngiltere'de yaşayan Güney Asyalı girişimcilerin girişimcilik deneyimlerini etkileyen faktörleri analiz ettiği

çalışmasında, girişimin büyümesi ve başarıya ulaşmasında girişimcilerin daha önceki iş deneyimlerinin başarı oranını olmayanlara göre daha pozitif yönde etkilediği vurgulanmıştır (Basu ve Goswami, 1999). Bir başka benzer sonuç ise, Boissevain ve Grotenberg'in Amsterdam'da faaliyet gösteren etnik grupların (Çinli, Hintli, Türk, Surinamlı, Karayipli) girişimlerini incelediği çalışmasında da görülmektedir. Boissevain ve Grotenberg, araştırmasında başarılı etnik girişimlerde girişimcilik öncesi ticari deneyimin önemli bir etkisinin olduğunu değerlendirmişlerdir (Boissevain ve Grotenberg, 1987). Bunun yanı sıra yapılan diğer çalışmalarda da başarılı ve verimli bir girişimcilik deneyimi için iş deneyiminin önemli bir etken olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır (van Delft, Gorter ve Nijkamp, 2000; Basu ve Altınay, 2002; Taş ve Çitçi, 2009; Nijkamp, Sahin ve Baycan-Levent, 2010). Her yaşam deneyiminde olduğu gibi Suriyeli göçmenlerin olumlu deneyimlerin yanı sıra olumsuz deneyimler ile de karşı karşıya kaldıkları görülmüştür. Ancak katılımcıların bu olumsuz deneyimleri birer tecrübe olarak ve bir sonraki hayatlarında bunları etkin bir şekilde kullandıkları görülmüştür. Bunun yanı sıra, başarılı deneyimlerin, katılımcıların işleri büyütmelelerinde, ortaklıklarını geliştirmelerinde ve farklı sektörlerde de iş alanlarında yayılmalarında katkı sunduğu bulgusuna da ulaşılmıştır.

Suriyeli göçmenlerin girişimcilik deneyimleri bağlamında ikinci olarak katılımcıları girişimci olmaya yönlendiren, sektör seçimini etkileyen faktörler ve mikro ölçekli girişim kurma sürecinde kullandıkları sermaye kaynakları ile aldıkları formal ve informal desteklere ilişkin bulgulara yer verilmiştir (bkz. Şekil 55). Araştırma sonucunda elde edilen bulgular bağlamında Suriyeli göçmenleri girişimci olmaya yönlendiren *bireysel nedenler* (bkz. Şekil 57), *kültürel nedenler* (bkz. Şekil 58) ve *ekonomik nedenler* (bkz. Şekil 59) ile karşılaşılmıştır. Elde edilen bulgular literatürde yer alan çalışmalar ile de uyum göstermektedir. Örneğin, Phizacklea ve Ram, Fransa'nın Lyon ve Birleşik Krallıkların Birmingham kentlerinde faaliyet gösteren 10 (on) azınlık (göçmen) girişimci üzerinde yaptığı araştırma sonuçlarına göre, etnik azınlık grup üyeleri için işsizlik veya engellenen istihdam olanakları ile karşılaştıklarında *kendi patronunuz olmak amacıyla* girişimci olmaya yönlendiklerini öne sürmüştür (Phizacklea ve Ram, 1996). Baycan Levent ve Kundak'ın 2006 yılında, İsviçre'nin Cenevre kentinde lokanta ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren on sekiz (18) Türk girişimci ile yaptığı saha çalışmasında ise, Türk girişimcilerin girişimciliğe yönlendiren temel motivasyon kaynağının, "*kendi işine sahip olmak*" olduğu ileri sürülmüşlerdir (Baycan Levent ve Kundak, 2006). Boz'un 2007 yılında Almanya'nın Frankfurt şehrinde faaliyet gösteren 65 Türk kökenli girişimci ile yürüttüğü çalışmasında da, Türkleri girişimci olmaya yönlendiren etkenlerde; ilk olarak bireysel nedenlerin, ikincil olarak etnik bağlamla ilgili faktörlerin, üçüncü olarak ta Almanya ya ilişkin sosyal, ekonomik ve politik yapısı ile ilgili faktörlerin etkili olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır (Boz, 2007). Son bir örnek olarak Fatoki ve Patswawairi' nin 2012 yılında Güney Afrika'nın Doğu Cape Bölgesi'ndeki seçilmiş şehirlerde

(Alice, King Williams Town, East London ve Port Elizabeth) 101 Afrikalı göçmen girişimciye anket uygulayarak yapmış oldukları çalışması incelendiğinde, göçmen girişimcilerin hem itme hem de çekme faktörleri tarafından girişimcilğe yönlendirildiği ve istihdamın (itme faktörü) en önemli tetikleyici unsur olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır (Fatoki ve Patswawairi, 2012). Bu bağlamda Suriyeli göçmenlerin girişimcilik eğilimlerinin temelinde bireysel faktörlerin itici faktörler olarak katılımcıları yönlendirdiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Bunun yanı sıra Suriyeli göçmenlerin girişim sektör tercihlerinde etkili olan faktörleri incelemek amacıyla, katılımcıların kurdukları mikro ölçekli girişimlerde restoran, lokanta, fastfood, tatlıcı hizmeti veren işletmeleri açma, diğer bir ifade ile gıda sektörünü seçme tercihlerinde etkili olan nedenler ile ilgili sorular sorulmuştur. Katılımcıların verdikleri cevaplarda *gıda sektörüne özgü faktörlerin* (pazar yapısına ve ekonomi temelli faktörler) ve *bireysel faktörlerin* (katılımcıların sektörde sahip oldukları deneyim ve tecrübeler ve dil becerisi konusunda yaşanan eksikliklerin) etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (bkz. Şekil 60). Göçmen girişimcilğinde ilişkin literatür incelendiğinde girişimcilerin sektör seçiminde bireylerin yaş, cinsiyet (bkz. Kalleberg ve Leicht, 1991), eğitim (Basu, 1998; Van der Sluis, Van Praag ve Vijverberg, 2005), dil kullanım becerilerinden (Dustmann ve Fabbri, 2003) gibi bireysel değişkenlerden etkilenebileceği gibi ilgili bireylerin sektöre ilişkin iş deneyimlerinden ve bilgi birikimlerinden (Waldinger, Aldrich ve Ward, 1990; Basu, 1998), etnik ve dini kimliklerinden (Waldinger, Aldrich ve Ward, 1990), formal olmayan ilişki ağlarından (*networks*) (Basu, 1998), iç motivasyonlardan (Basu, 2004), aynı etnik kimliğin pazar gücünden (*co-ethnic market*) (Waldinger, Aldrich ve Ward, 1990) ve var olan fırsatlardan da etkilendiği görülmektedir. Bu bakımdan her sektörel seçim kendine özgü bir bağlamda gerçekleşmektedir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara ek olarak literatürdeki çalışmalarda farklı bazı bulgulara da ulaşılmıştır. Örneğin, Clark ve Drinkwater'ın İngiltere ve Galler'deki etnik azınlıkları konu aldığı araştırma bulgularına göre, araştırmaya katılan bazı katılımcıların dil becerilerin sektör tercihlerinde etkili olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır (Clark ve Drinkwater, 2000). Masurel, Nijkamp ve Vindigni'in, 2003 yılında Amsterdam'da faaliyet gösteren Faslı on üç (13) girişimci üzerine yaptıkları çalışmada ise, (i) eski göçmen kuşağı, kendi etnik gruplarının ihtiyaçlarını karşılayan geleneksel sektörlerle daha fazla yönelme eğiliminde olduğu ve (ii) genç kuşakların daha geleneksel olmayan piyasalara daha açık olduğu ve yeni fırsatlar aradıkları sonuçlarına ulaşılmışlardır (Masurel, Nijkamp ve Vindigni, 2003). David'in, 2006 yılında Hong Kong, Tayvan ve Kore'den Kanada'ya İş Dünyası Göç Programı (*The Canadian Business Immigration Programme*) aracılığı ile gelen doksan (90) girişimcinin girişimcilik deneyimlerini karşılaştırmalı olarak analiz ettiği araştırması sonucunda; (i) kurulan girişimcilerde perakende satın alma ve gıda hazırlama işlemlerine doğru büyük oranda bir eğilim olduğunu, (ii) bu durumun temelinde bir girişim kurulması için gerekli olan sürenin daha az

düzenlenmiş ve daha hızlı bir başlangıç sunması olduğunu, (iii) bunun ise girişimcilerde kaygı ve sıkıntı yarattığını, (iv) Kanada işletme piyasasına giren bu üç etnik göçmen grubun bilgi sahibi olmadığı için beklediklerinden daha tehlikeli fırsatlar sunan pazarlarla yüzleştikleri, (iv) Koreli girişimcilerin ise diğer gruplardan farklılaşarak büyükşehir (metropol) alanlarındaki dağınık pazarlara yöneldiğini, (vi) dil becerilerinde iyi eğitim almanın başarı artırıcı bir etken olduğunu ve (vii) Korelilerin kâr getiren başka bir sektör ile karşılaştıklarında Kanada'dan Avrupa'ya göç ettikleri gibi sonuçlara ulaşmışlardır (David, 2006). Wahlbeck'in 2007 yılında Finlandiya'daki fastfood ve restoran sektöründe çalışan Türk kökenli kebab ve döner ustalarını konu aldığı çalışmasında, (i) etnik ekonominin "kebabçılık sektörü için (*kebab economy*)" çalışanlar üzerinde hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar yarattığı, (ii) Türk çalışanları, bir gün kendi işlerini kurma hayali içerisinde kebabçılarda kötü çalışma koşullarında çalıştıkları ve (iii) genel iş piyasasında iş bulmak çok zor olduğunu için Türk çalışanların belirli bir Türk etnik ekonomisine doğru zorlandıkları bulgularına ulaşmıştır. Wahlbeck'e göre bu model genel olarak tüm etnik girişimlerde görülen bir modeldir (Wahlbeck, 2007). Bu bağlamda gıda sektörünün yüksek kar getiren bir sektör olması, işletme kurulum sürecinde düşük sermayelerin kullanılabilmesi, üretilen ürünlere özgü bir pazar ve tüketici gücünü barındırması açısından özgün bir sektör olma eğilimi taşıdığı değerlendirilmiştir.

Katılımcıların işletme kurma süreçlerinde kullandıkları sermaye kaynakları incelenmiş ve büyük ölçüde Suriyeli girişimcilerin *Suriye'den getirdikleri kendi sermayelerini* kullandıkları bunun yanı sıra *borç aldıklarını, aile desteğini kullandıklarını, ortaklık ilişkileri ile sermayelerini birleştirdiklerini* ve *Türkiye'de biriktirilen sermayeyi* kullandıkları bulgusuna ulaşılmıştır (bkz. Şekil 64). Konu ile ilgili literatürde yapılmış çalışmalar, araştırma bulgularını destekler niteliktedir. Örneğin, Waldinger'in Güney Asyalı girişimcileri, modellediği çalışmasında kurulan girişimlerde düşük maliyetli sermaye sağlayabilecek yakın topluluk ağları ve kendi etnik topluluğunun, ticari olarak hayatta kalma adına büyük önem taşıdığı vurgulanmıştır (Waldinger, Aldrich ve Ward, 1990). Bunun yanı sıra geniş aileden ucuz finansman şeklinde elde edilen kaynaklar ile işletmelerin ticari büyümeleri arasında pozitif bir etkileşim olduğunu bulunmuştur (Basu, 1998; Basu, 2004). Boissevain ve Grotenberg'in Amsterdam'da faaliyet gösteren etnik grupların (*Çinli, Hintli, Türk, Surinamlı, Karayipli*) girişimlerini incelediği çalışmasında ise sermayeye ulaşım imkânının başarılı etnik girişimlerde önemli bir etkisinin olduğu araştırmacılar tarafından ileri sürülmüştür (bkz. Boissevain ve Grotenberg, 1987). Bazı çalışmalarda ise aynı ülkede göçmen girişimciliğinde göçmen grupların kullandıkları sermaye kaynaklarında ve biçimlerinde farklıklar yaşandığı görülmektedir: Örneğin, 1996 yılında Sanders ve Nee, Amerika'nın New York ve Los Angeles kentlerinde Asyalı (Koreli, Filipinli, Hindistanlı, Çinli) ve Hispanik (Meksikalı, Porto Rikolu) göçmen girişimcilerin aile yapılarının, beşeri

sermayelerinin ve sosyal sınıflarını incelemiştir. Çalışma sonucunda; (i) ailelerin, toplu çıkarlar ve güçlü kişisel bağları kullanarak emek gücünü ve mali kaynakları bir araya getirmeyi kolaylaştırdığı; bu nedenle de girişimci göçmenlerin küçük işletmeler kurarken ve işletirken bu kaynakları kullandıkları, (ii) Porto Rico’lu ve Meksikalıların gibi bazı gruplar arasındaki işletme sahipliğinin, sermayenin eksikliği nedeniyle darboğazda oldukları, (iii) buna karşın Hindistan ve Filipinler’den göç edenler gibi diğer gruplar, genel işgücü piyasasında değer verilen kişisel beşeri sermayeye sahip oldukları sonuçlarına ulaşılmışlardır (Sanders ve Nee, 1996). Bu bakımdan sermaye kullanım özelliklerinin etnik gruplarlar açısından özgün bir yapısının olduğu söylenebilmektedir. Ancak burada vurgulanması gerekli olan nokta araştırma bulgularının aksine, göçmen girişimciliğinde kullanılan sermaye kaynakları üzerinde yapılan tartışmada, birçok göçmen grubun bankalar ve kredi sistemleri aracılığı ile iş yeri açmak için gerekli olan sermayeye kolayca ulaşabildikleri, buna karşın Suriyeli göçmenlerin banka ve kredi sistemleri aracılığı ile sermaye kaynaklarını kullanmadıkları veya ulaşamadıkları görülmektedir. Örneğin, Chan ve Cheung’un 1985 yılında Kanada’nın Toronto kentinde yaşayan Çinli göçmenlerin girişimcilik deneyimlerine odaklanan çalışmasında Çinlilerin iş yeri açmak için gerekli olan sermaye tedarikinde, bankalar aracılığı ile kredi kullanımı yöntemini benimsedikleri ve bunu kolayca kullanabildikleri bulgusuna ulaşılmıştır (Chan ve Cheung, 1985). Yine, Bates’in 1997 yılında Kore ve Çinli göçmen girişimcilerin küçük işletmeleri nasıl finanse ettiğini incelediği araştırmasında; (i) akran ve toplum alt gruplarının girişimleri destekleyen “başlangıç sermayesinin” önemli kaynaklarından biri olmadığı, (ii) tüm kredi fonlarının çoğunluğu finansal kuruluşlardan borçlanarak arttırıldığı sonuçlarına ulaşılmışlardır (Bates, 1997). Suriyeli göçmenler arasında girişim sermayesinde kredi kullanmalarında yasal bir engel bulunmamaktadır. Suriye göçmenlere, çeşitli kamu ve katılım bankaları aracılığı ile ihtiyaç ve konut kredileri kullandırılmaktadır (www.esnafkefalet.net). Ancak araştırma bulgularında katılımcıların kredi kullanım yöntemine müracaat etmedikleri görülmüştür. Bu durumun nedenleri arasında ilk olarak Suriyeli göçmenlerin kendilerini banklara yasal olarak tanımlayıcı resmi evrakları temin edememeleri görülmektedir. İkinci olarak bankacılık sisteminin sahip olduğu bürokratik engellerin katılımcıları olumsuz yönde motive ettiği değerlendirilmektedir. Üçüncü olarak katılımcıların gelecek konusundaki belirsizlikler dolayısıyla bankacılık sistemine karşı olan düşük güvenleri yer almaktadır.

Göçmen, mülteci ve sığınmacılar açısından “yabancı bir ülkede bir yabancı” olmak birçok belirsizlikler ve sorun alanlarını da beraberinde getirmektedir. Artan belirsizlikler ekonomik hayata katılım ve girişim kurma süreçlerinin temelinde bulunan risk ve risk düzeyinin artışında da etkili olmaktadır. Belirsizliklerin ve risk düzeyinin azaltılması veya ortadan kaldırılması adına, “bilgi sahibi olmak” göçmenlere önemli bir katkı sunmaktadır. Formal veya informal ağlardan

elde edilen her bilgi, bir yandan göçmen, mülteci veya sığınmacının hayatını kolaylaştırırken bir yandan gelecek adına daha ön görülebilir kararlar alınmasında olumlu katkılar sunmaktadır. Göçmen girişimcilik ilişkin literatüründeki genel bakış, etnik azınlık işletme sahiplerinin bankalara, muhasebecilere, işletme danışmanların ve destek hizmet sağlayıcılar gibi formal destek sistemlerine genel anlamda çok az güvendiği yönündedir (Ram ve Deakins, 1995; Fadahunsi, Smallbone ve Supri, 2000). Göçmen girişimciliğinde, formal destek sistemlerinin yerine, resmi olmayan (informal) sosyal ağlar daha yaygın olarak kullanılmaktadır (Basu, 1998; Fadahunsi, Smallbone ve Supri, 2000). Araştırmada katılımcılara, işletme kurma süreçlerinde aldıkları formal ve informal destek sistemleri hakkında daha ayrıntılı bilgi almak amacıyla sorular yöneltilmiştir. Elde edilen bulgular ışığında katılımcıların formal destek sistemleri olarak Türk muhasebecilerden aldıkları desteği, odalarının verdiği eğitimler ve danışmanlık hizmetleri ve avukatlar tarafından verilen hukuki desteği kullandıklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra katılımcıların, informal destek sistemleri olarak, akraba ve arkadaşlarından fikirlerine, STK'lar tarafından verilen eğitim programlarına ve Türk vatandaşlarının desteklerine müracaat ettikleri bulgularına ulaşılmıştır (bkz. Şekil 65). Literatürde, araştırmada elde edilen bulgular ile benzerlik gösteren, göçmen girişimcilerin girişim kurma sürecinde aldıkları destek sistemleri ile ilgili bazı bulgulara da ulaşılmıştır. Örneğin, Fong, Busch, Armour, Heffron ve Chanmugam'un 2007 yılında yaptığı araştırmalarında, mülteci girişimcilerin girişimleri başlatma ve devam ettirme sürecinde karşılaştıkları zorluklar arasında destek kaynakları eksikliği %66'lık oranı ile dördüncü sırada yer almıştır. (Fong, Busch, Armour, Heffron, ve Chanmugam, 2007). Yine, Fatoki ve Patswawairi' nin 2012 yılında yapmış oldukları çalışma sonucunda girişimcilik sürecinde göçmen işletmelerin başarısında destek eksikliğinin etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Fatoki ve Patswawairi, 2012). Ek olarak, her ne kadar araştırmaya katılan katılımcılar arasında sivil toplum kuruluşlarının desteğine başvurma oranları düşük olsa da, STK'ların farklı mülteci gruplarına verdikleri girişimcilik eğitimlerinin de önemli bir destek sistemi olduğu vurgulanmalıdır.

Araştırmaya katılan Suriyeli girişimcilerin *iş yeri açma konusunda yaşadıkları deneyimler* hakkında mülakatlarda katılımcılara sorular yöneltilmiştir. Mülakatlar sonucunda elde edilen bulgularda ilk olarak, katılımcıların işyerlerinin kurulum sürecini sorunsuz bir şekilde atlatmak için daha önceki sermayeleri, sosyal ağları ve ailelerinin desteği ile bazı destek sistemlerini kullandıklarına ilişkin bulgulara ulaşılmıştır. İkinci olarak, katılımcıların işyerlerini açma sürecinde bürokratik engellerden ve yüksek maliyetlerden kaynaklanan bazı bariyerler ile karşılaştıklarına dair bulgulara ulaşılmıştır. Üçüncü ve son olarak katılımcıların karşılaştıkları sorunlar ile başa çıkma adına bazı stratejileri kullandıklarına ilişkin bulgulara ulaşılmıştır (bkz. Şekil 66). Araştırma sonucunda elde edilen bulguların literatürde yapılan çalışmalara ilişkin bulgularla uyumlu olduğu görülmektedir. Çakıcı, Yılmaz ve Çakıcı'nın, 2016 yılında Mersinde

yer alan Suriyeli esnaflar üzerine yaptığı çalışma sonucuna göre, işletmecilerin en sık karşılaştığı sorunların başında ruhsat alma zorluğu gelmektedir (%51,9). Bu sıralamayı sırasıyla; maliye ile yaşanan zorluklar, kiraların yüksekliği, çalışma izni alma zorluğu, malzeme temini, muhasebe ücretinin yüksekliği gibi sorun alanları takip etmektedir (Çakıcı, Yılmaz ve Çakıcı, 2016). Çakırer Özservet ve Yurtsever 'in 2017 yılında İstanbul'da bulunan girişimci göçmenler üzerine yaptığı saha araştırması sonuçlarına göre, göçmenlerin girişimcilik süreçlerinde karşılaştıkları sorunların başında, çalışma izni alımı, komşu esnaf ile olan iletişimlerinde, göçmenler arasında rekabet dil sorunları gelmektedir (Çakırer Öz servet ve Yurtsever, 2017). Uluslararası literatürde yer alan çalışmalar ile araştırma sonuçları bir birinden farklılaşmaktadır. Örneğin, Wauters ve Lambrecht'in 2008 yılında Belçika'daki çeşitli meslek gruplarında faaliyet gösteren, 15 mülteci ile yaptığı mülakatlarda, mültecilerin girişimcilik sürecinde karşılaştıkları sorunları (bariyerler) incelemiştir. Araştırma sonucunda ortaya çıkarttığı bariyerleri; (i) pazar fırsatları ve girişimciliğe erişim, (ii) insan kaynağı, sermaye ve sosyal ağlar, (iii) kurumsal ve toplumsal çevre olmak üzere üç başlık altında kategorileştirmiştir (Wauters ve Lambrecht, 2008). Başka bir örnekte olarak; Harb ve arkadaşlarının Lübnan'da bulunan Suriyeli sığınmacı ve mültecilerin ekonomik hayattaki girişimcilik faaliyetlerine odaklandıkları çalışmasında, Suriyelilerin ve Lübnanlıların ekonomik hayattaki rekabetine odaklanmışlardır. Araştırma sonucuna göre, (i) Suriyelilerin, Lübnan'daki varlığı tarafından var olan sorunları daha da arttırdığı yönündedir (4 milyon Lübnanlı yerleşimciye karşın 1 milyon Suriyeli ülkeye giriş yapmıştır). (ii) Suriyelilerin kurmuş oldukları işletmelerin rekabete ve ardından da şiddet olaylarına yol açtığı yönündedir. Araştırmacılar 3'üncü bir sonuç olarak, Suriyeli girişimcilerin kent mahallelerine yaptıkları ekonomik katkıların olumlu yönlerinin varlığını ortaya çıkartmışlardır. Bu nedenle Suriyeli girişimcilerin kentsel alanlardaki Lübnanlı işletmeler için tamamlayıcı olduğu ve Suriyeli işletmelerin kentteki mekânsal uygulamaları zenginleştirdiklerini savunmuşlardır (Harb, Kassem ve Najdi, 2018). Ortaya çıkan bu farklılaşmanın nedeninin girişimcilik sürecinin bağlam ve yapılardan etkilenmesi olduğu değerlendirilmektedir. Diğer bir ifade ile Suriyeli göçmenlerin girişimcilik deneyimleri kendine özgü bir inşa süreci içerisinde oluşmakta olduğu değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra literatürden farklı ve özgün olarak Suriyeli katılımcıların uyguladıkları stratejiler ile işyerleri açma konusundaki bariyerleri rahatlıkla aştıkları görülmüştür.

Suriyeli göçmenlerin ortaklık deneyimleri ile bulgulara ulaşmak amacıyla ilk olarak katılımcıları ortaklık kurmaya yönlendiren faktörler, ikinci olarak ise katılımcıların ortaklık tercihlerinde etkili olan hususlara ilişkin sorular katılımcılara yöneltilmiştir. Katılımcıları ortaklık kurmaya yönlendiren faktörler incelendiğinde, iş yeri sermaye artırımı ihtiyacı, ortağın mesleki tecrübesinden yararlanma düşüncesi, çalışma izni alınması konusunda ortağın becerilerinden yararlanma ve iş giderlerinin azaltılması açısından ortağın imkânlarından yararlanmak

düşüncelerinin etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (bkz. Şekil 71). Katılımcıların ortaklık tercihlerinde etkili olan hususlar incelendiğinde ise *ortağa karşı güven duygusunun, daha önceki olumsuz ortaklık deneyimlerin ve işletme büyüklüğünün* ortaklık kurma süreçlerinde etkili olan hususlar olduğu görülmüştür (bkz. Şekil 72). Göçmen girişimciliği ile ilgili literatür incelendiğinde, göçmen ve mülteci grupların ortaklık deneyimlerinin işletme başarısına katkı sunduğu ileri süren çalışmalar ile karışılmaktadır. Örneğin, II 'nci Dünya savaşı öncesi, Kanada'da restoran ve çamaşır hizmetleri alanında faaliyet gösteren Çinli girişimciler, aile ve akrabalarını ABD'ye getirmelerinin yasak olması nedeniyle, girişimlerde elde edilen sermayeleri birleştirme kendi etnik grupları içerisindeki kişiler ile ortaklık kurmak için kullanmışlardır. Ailelerin ülkeye girişine izin verilmesinin ardından bu eğilim azalmıştır (Li, 1993). Ramadani, Rexhepi, Gërguri-Rashiti, Ibraimi ve Dana'nın 2014 yılında, Makedonya Cumhuriyeti'ndeki 89 Arnavut girişimcinin ve işletmesinin özelliklerinin belirlenmesi amacıyla yaptıkları araştırma sonuçlarına göre ise, girişimlerin % 74'ünün tek mülkiyetli, % 20'sinin ortaklık, % 6'sı ise başka bir biçimde örgütlenmiş organizasyonu olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Ramadani, Rexhepi, Gërguri-Rashiti, Ibraimi ve Dana, 2014). Karan'ın, Londra'da yaşayan Kıbrıs, Türk ve Kürt asıllı göçmenlerin, ekonomi sahnesindeki yerlerini ve karşılaştıkları zorluklarla başa çıkma stratejilerini konu aldığı çalışmasında, Kıbrıslı Türk girişimcilerin ve göçmenlerin tekstil sektöründeki ekonomik çöküşlerden zarar görmesi sonucunda serbest meslek gruplarında çalışmak zorunda kaldığını ve bu sürecin etnik ortaklıkların kurulmasına yönlendirdiğini ileri sürmüştür (Karan, 2017). Bu bulgulara karşın yapılan bazı çalışmalarda araştırma sonuçları ile benzer olarak göçmenlerin ortaklık ilişkilerine sıcak bakmadıkları görülmektedir: Örneğin, Portes ve Sensenbrenner (1993) yapmış oldukları çalışmalarında, göçmen girişimciliğinde güçlü bir ortaklığın etnik bir firmanın kabiliyetine ve esnekliğine katkıda bulunmasının beklendiği halde, ortaklığın gömülü karşılıklı yükümlülüklerinin işletmelerin yeni fırsatları sürdürme arzusunu ve kabiliyetini engelleyen bir yükümlülük haline gelebileceğini ileri sürmüşlerdir (Portes ve Sensenbrenner, 1993). Bir başka çalışmada da Yoon, Amerika'daki Koreli tüccarların ortaklık ilişkilerine sıcak bakmamasında (örneklem grubunun yalnızca %5'i ortaklık kurmaktadır), var olan işlerinin küçük ölçekli olmasının yanı sıra kâr paylaşımı ve işbölümü konusundaki ihtilaflara yol açacağına ve dolayısıyla daha önce dostane ilişkileri sona erdireceğine inanma eğiliminde olmalarının etkili olduğunu ileri sürmektedir (Yoon, 1991, s. 311).

Suriyeli göçmenlerin işletmelerinde istihdam ettikleri çalışanların ve istihdam tercihleri ile ilgili ayrıntılı bilgiler almak amacıyla mülakatlarda katılımcılara, işletmelerdeki çalışanların profilleri, katılımcıların istihdam tercihlerini etkileyen temel hususlar ve iş alımlarında kullanılan yöntemlere ilişkin sorular sorulmuştur (bkz. Şekil 73). Katılımcılar ile yapılan mülakatlarda işletmelerde büyük oranda erkek çalışanlar tercih edilmekte olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

İstihdam oranları çok az olan kadın çalışanlara, restoran ve fastfood işletmelerinde bulaşık ve temizlik görevleri verilirken, kadınların kafe ve tatlı işletmelerinde servis görevlisi olarak çalıştırılmakta olduğu görülmüştür. Çalışanların profillerine göre işletmeler incelendiğinde, işletmelerin sadece bir tanesinde hiçbir çalışan bulunmazken 29 işletmede sayıları iki ile on arasında değişen çalışan istihdam edildiği görülmüştür. Herhangi bir çalışan istihdamının yapılmadığı işletmede, çalışan istihdam edilmemesinin temel nedeni işletme büyüklüğü ve düşük kar oranlarının etkili olduğu katılımcı görüşlerine yansımıştır. Ek olarak işletmelerde istihdam sağlanan işletmelerden yalnızca üç tanesi, Suriyeli çalışanların yanı sıra, bir veya birkaç Türk çalışan istihdam ettiği, geri kalan 26 işletmede ise yalnızca Suriyeli göçmenler çalışmakta olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (bkz. Şekil 74). Katılımcıların Türk çalışan istihdamlarında Türk müşterileri işletmelere çekmek ve hukuki- mali zorunlulukları yerine getirmek gibi ikincil kazançların etkili olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Buna karşın katılımcıların Suriyeli çalışanları istihdam etme tercihlerinde ise işletme sahiplerinin çalışanlar ile dil uyumu, düşük maaş ve ücret vermek, Suriyelilerin uzun süre çalışması, yemekler konusunda deneyim sahibi olmaları ve sigorta ödeme zorunluluğunun bulunmaması gibi faktörlerin etkili olduğu görülmüştür (bkz. Şekil 74). Katılımcıların istihdam tercihlerini etkileyen hususlar incelendiğinde, referanslara dayalı güvenilir kişileri istihdamının yanı sıra çalışanların Arapça bilmesi, mesleki tecrübe ve deneyimlerinin olması, uyumlu olmaları ve düşük ücretlerin verilmesi istihdam tercihlerindeki hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır (bkz. Şekil 75). İşletme sahiplerinin işe alım yöntemlerinde bazı hususlar ön plana çıkmıştır. Öncelikli olarak referansların (arkadaşlar çevresinin) kullanılması en sık görülen yöntemdir. İkinci olarak adayların kendilerinin işe başvuru yapması sonucu adaylar ile iletişime geçtiklerini ifade etmişlerdir. Üçüncü olarak katılımcılar facebook ve diğer uygulamaları bir işe alım portalı olarak kullandıkları ve bu portallar üzerinden verdikleri ilanlar kullanarak işe alım yaptıkları bulgularına ulaşılmıştır (bkz. Şekil 76). Elde edilen bulgular literatürde yer alan bulgular uyumlu olduğu görülmüştür. Örneğin, Matricano ve Sorrentino'nun, 2014 yılında İtalya'nın Caserta bölgesinde yer alan Ukraynalı girişimci göçmenleri konu aldığı araştırmasında, etnik girişimlerin oluşumunu etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Bu araştırma sonuçlarına göre, diğer etnik gruplara mensup çalışan istihdamı ile "girişimcilik yaratılması" arasında zıtlık ilişki olduğu ileri sürülmüştür (Matricano ve Sorrentino, 2014). Diğer bir ifade ile araştırmaya katılan etnik girişimlerin insan kaynağını yine kendi etnik grupları arasından gelen bireyler oluşturduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan katılımcılarda da güven duygusunun karşılanması, referanslı çalışan istihdam edilmek istenmesi, tecrübeli çalışan alma düşüncesi ve ortak dil kullanma beklentisi ile yoğun olarak Suriyeli çalışanları istihdam ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Farklı bir çalışmada da istihdam oranlarında hem göçmen hem de ev sahibi ülke vatandaşlarının istihdam edildikleri görülmektedir. Örneğin, Fatoki ve Patswawairi' nin 2012

yılında Güney Afrika'nın Doğu Cape Bölgesi'ndeki seçilmiş şehirlerde (*Alice, King Williams Town, East London ve Port Elizabeth*) 101 Afrikalı göçmen girişimciye anket uygulayarak yapmış oldukları çalışmaları sonucunda, göçmen girişimcilerin hem yerli çalışan hem de göçmen çalışan istihdam ettiği sonuçlarına ulaşılmıştır (Fatoki ve Patswawairi, 2012). Araştırmamızda da görüldüğü gibi, katılımcıların çoğu dil sorunları, yüksek maaş ödemesi, uzun çalışma saatleri, SGK ödemesi, kendi kültürlerine ilişkin yemekler konusunda bilgilerinin yeterli olmaması gibi nedenler ile işletmelerinde Türk çalışan istihdam etmediklerini belirtmişlerdir. Ancak bazı katılımcılar, SGK ödemelerinin yapılması konusunda mali zorunlulukların üstesinden gelme ve Türk müşterileri çekmek için stratejisi olarak Türk ve Suriyeli çalışanları aynı anda istihdam ettiğini vurgulamışlardır. Literatürdeki diğer çalışmalardan farklı ve özgün olarak Suriyeli girişimcilerin işe alım yöntemlerinde facebook ve diğer elektronik uygulamaları kullandıkları görülmüştür. Katılımcıların bu e-ağları kullanmasında uygulamaların güvenilir bilgi kaynaklarının olmasının yer aldığı katılımcı ifadelerine yansımıştır.

Literatürde yapılan çalışmalarda etnik girişimlerde *ilk pazarın* genellikle etnik/göçmen toplumun içinde ortaya çıktığına dair görüşler bulunmaktadır: Light'ın 1972 yılında literatürde öncü olan çalışmasında öne sürdüğü "kapalı pazar hipotezine (*protected market hypothesis*)" göre, etnik girişimlerde oluşturulan ilk pazar kendine özgü korumalı bir ekonomiyi ortaya koymaktadır (Light, 1972). Kendi kültürlerini ve göçmen grubun ihtiyaçlarını yakından tanıyan ve bu konuda hizmet sunan girişimciler, bir yandan bu kapalı pazar içerisinde avantaj elde ederken (Aldrich ve Waldinger, 1990), bir yandan da söz konusu pazarın, ev sahibi rakipler tarafından sunulması zor olan bir pazar ve erişilmesi zor olan ürün hizmetlerine sahip olduğu için (Aldrich, Cater, Jones, Mc Evoy ve Velleman, 1985) ev sahibi toplumun ile göçmenlerin rakip olamamalarından kaynaklanan ikinci bir avantajı da elde edebilirler. Light'ın öne sürdüğü kapalı pazar hipotezi, göçmen girişimcilere bir yandan yukarıda anlatılan avantajları sunarken, bir yandan da kapalı pazar ekonomisinin sunduğu dezavantajları da beraberinde getirmektedir. Örneğin, belli bir müşteri profiline özgü bir hizmet sunan etnik pazarlar içerisindeki işletmeler bu kapalı etnik pazarla ile sınırlı kalmaları durumunda, büyüme potansiyellerini keskin bir şekilde sınırlandırılmış olmaktadır (Aldrich, Cater, Jones ve McEvoy, 1983). Bunun yanı sıra kapalı etnik pazarlar etnik girişimler için rekabetin yoğun olarak yaşandığı çatışma alanlarına doğru dönüşme eğilimi göstermektedir (bkz. Aldrich ve Waldinger, 1990). Artan maliyetler, azalan kârlar ve aynı sektörlerde ve sıkıştırılmış alanlarda yapılan işletme faaliyeti, kâr pastasının büyük oranda bölünmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla da bozulan bilançolar birçok küçük sermayeli şirketin kapanması ile sonuçlanabilmektedir. Bunun yanı sıra kapalı etnik pazarlar, kapalı etnik pazarlar etnik işletmeleri, "kısıtlanmış" bir pazar ekonomisi içerisinde hapsedilmektedir. Etnik işletmelerin kendi kültürlerince kabul görmüş ürünleri müşterilerine sunması nedeniyle, işletmeler ev sahibi

ülke vatandaşlarının ihtiyaçlarına cevap veremeyerek, ev sahibi ülke vatandaşlarının ulaşmaya bilmektedir (Aldrich, Cater, Jones, Mc Evoy ve Velleman, 1985). Kapalı pazarlar girişimlerin ve işletmelerin ilk zamanlarında, ürün pazarlama adına önemli bir kâr aracıken; dil becerilerine sahip olmamak, ev sahibi bireylere özgü hizmetler sunamamak ve ya bu hizmetleri sunabilmek adına yeterli bilgi ve beceriye sahip olmamak gibi birçok farklı nedenden dolayı kendi kendisini kısıtlayan girişimciler, ev sahibi toplumun müşterilerine ulaşamamaktadırlar. Bu bakımdan işletmelerin sahip oldukları müşteri profillerinin, etnik pazarların yapısal özelliklerinin incelenmesinde önemli bir gösterge işlevi göstermektedir. Bu bağlamda araştırmada gıda sektöründe yer alan Suriyeli girişimcilerin pazar yapılarını incelemek amacıyla müşteri profilleri incelenmiştir. Araştırma sonuçları bağlamında bazı Suriyeli göçmen girişimcilerin etnik zincirleri kırarak ev sahibi pazar ekonomisine başarılı bir şekilde katıldıkları görülmektedir. Bu başarılı katılımlara karşın bazı katılımcıların ise kapalı etnik pazarlar içerisinde kalmaya devam ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Katılımcılar ile yapılan mülakatlarda yerel halkın sahip olduğu görüşlerin, sunulan ürünlerin, düşük düzeydeki sosyal etkileşim biçimlerinin kapalı pazarların oluşumuna neden olan faktörler olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (bkz. Şekil 78). Katılımcılar etnik zincirlerin kırılmasında ise iş yerlerinin konumunun, ürün kalitesinin, ekonomik ürünler sunmanın, işletmelerin temiz olmasının, Türklerin damak tadına göre yemekler yapmak gibi faktörlerin etkili olduğunu bulgusuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra katılımcılar Suriye lokantası izlenimi vermemek için yemeklerine Türkçe isimler verdiklerini ve müşterileri ile Türkçe konuşmaya gayret ettiklerini vurgulamışlardır. Son olarak katılımcılar insan kazanmak (yeni ilişki ağları tesis etmek ve müşteri kazanmak) amacıyla yeni sosyal ağlarını kullanarak, müşterileri ilgi göstererek, müşterisini memnun ederek ve müşteriler tarafından yapılan reklamlar aracılığı ile pazar yapısını değiştirmeye dönük stratejiler ile daha çok Türk müşteriye ulaşabildikleri bulgusuna ulaşılmıştır (bkz. Şekil 80). Kırılmış etnik zincirlere karşın bazı katılımcıların kapalı etnik pazarlar içerisinde kalma eğilimi gösterdiği görülmektedir. İşletme başarısında pozitif olarak katkı sunan bu durum, literatürdeki diğer çalışmalarla benzerlik görülmektedir (bkz. Gitmez ve Wilpert, 1987; Baycan Levent ve Kundak, 2006; Yıldız, 2017). İnsani Gelişme Vakfı (İNGEV) ve IPSOS Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nün işbirliğiyle hazırlanan “Suriyeli Mülteci Hayatlar Monitörü” adlı araştırmada Suriyeliler arasında var olan bu etnik pazarın varlığı vurgulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, Suriyelilerin ekonomik koşulları nedeniyle ucuzu aradıkları bunun yanı sıra Arap etnik pazarı tercih ettikleri ifade edilmiştir. Araştırmada Suriyelilerin tüketim örüntüleri incelenmiş ve araştırma sonucunda, Suriyelilerin alışveriş yaptıkları yeri tercih etme sebeplerinin başında (i) en ucuz ürünü alma isteği olduğu (%79), (ii) Suriye’de kullandığım markayı tercih etme eğilimi ve ürün ambalajlarının üzerinde Arapça açıklaması olan ürünlerin tercih edilme eğiliminde oldukları (%58) bulgularına ulaşılmıştır. Bu oran Batı bölgelerindeki illerde %64'lere

ulaşmaktadır (İNGEV, 2017). Baycan Levent ve Kundak'ın 2006 yılında, İsviçre'nin Cenevre kentinde lokanta ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren on sekiz (18) Türk girişimci ile yaptığı saha çalışmasında ise, Türk girişimcilerin (i) herhangi bir ayrımcılık ile karşılaşmadığı, (ii) girişimcilerin % 16 oranında Türklere, %84 oranında ise diğer etnik gruplara hizmet sunduğu, (iii) bu bakımdan İsviçre'deki Türk girişimcilerin kendi “*etnik zincirlerini*” kırmakta başarılı oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır (Baycan Levent ve Kundak, 2006). Bir başka örnekte, Yıldız'ın 2017 yılında Hatay, Kilis, Gaziantep ve Mersin illerinde girişim kurmuş olan Suriyeli girişimcilerin sahip olduğu konu alan alandır. Bu araştırma sonuçlarına göre, Suriyeli girişimcilerin hayatlarını devam ettirme güdüsüyle beraberlerinde getirdikleri sermayeleri sayesinde Suriyeli nüfusun yoğun olduğu bölgelerde kurdukları mikro ölçekli girişimlerle hem Türk hem de Suriyeli müşterilerin taleplerini karşılamaya çalıştıkları (Yıldız, 2017) vurgulanmıştır. Sonuç olarak, etnik zincirlerin kırılmasıyla, sınırlı pazar ekonomilerinden uzaklaşan girişimlerin, sürdürülebilir bir işletme adına önemli bir başarı elde ettikleri söylenebilir. Buna karşın kapalı pazarlar, girişimlerin ve işletmelerin ilk zamanlarında, ürün pazarlama adına önemli bir kâr aracı olduğu unutulmamalıdır. Ancak, gerek Suriyeli işletmelerin geleneksel pazarları hedef alması gerekse de Türk müşterilerin “önyargıları” nedeniyle Suriyeli işletmelere gelmemeleri, sıkışık alanlardaki işletmeler arasında önemli rekabet/çatışma alanına dönüşebilme potansiyeline de sahiptir. Bu durum zayıf sermayeli işletmelerin kapanmasına veya girişimcilerin işletmelerini farklı bölgelere veya farklı sektörlerle transfer etmesine neden olabilir. Bunun yanı sıra bu işletmelerin hedef müşteri kitlesini oluşturan etnik grupların kültürel tercihlerinin de etnik pazarların oluşumuna katkı sağladığı ifade edilebilir. Literatürdeki diğer çalışmaların ile kıyaslandığında, araştırmaya katılan katılımcıların etnik pazar yapılarını devam ettirme eğiliminde oldukları söylenebilir. Bunun yanı sıra uluslararası literatür ile kıyaslandığında, araştırmaya katılan katılımcıların işletmelerindeki, Türk müşteri oranları daha düşük kaldığı görülmektedir. Katılımcılar arasında bu oran en yüksek % 60-70 Türk müşteriye karşın, % 30-40 Suriyeli müşteri oranları olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Suriyeli göçmenlerin, sosyo-ekonomik hayatları göz önüne alındığında % 30-40'lar seviyesindeki Türk müşteri oranlarının bile büyük bir başarı olarak kabul edilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Suriyeli girişimciler tarafından işletilen işletmelerin başarısına etki eden faktörlerin ve katılımcıların gelecekteki girişimcilik planların belirlenmesi amacıyla katılımcılara bir takım sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların verdikleri cevaplarda, muhasebeci desteği almak, sektörde deneyim sahibi olmak, çok çalışmak, destekleyici güçlü sosyal ağların varlığı, güçlü ekonomik sermaye, Türkçe bilmek, işlerinde özen göstermek, risk alma becerisi, güvenilir ortaklık ilişkileri, kırılmış etnik zincirlerin (Türk müşterilerin gelmesi) ve işletmelerin konumu gibi faktörlerin, işletme başarısında etkili olan faktörler olarak ön plana çıkmıştır (bkz. Şekil 81). Konuya ilişkin

literatür incelendiğinde göçmen girişimciliğinde girişimcilerin başarısını konu alan çalışmalarda, girişimcilik başarısının bir çok faktörle ilişkili olduğu görülmektedir (bkz. Masurel, Nijkamp, Tastan ve Vindigni, 2002). Araştırma bağlamında elde edilen sonuçların literatürde yer alan çalışmalar ile uyum gösterdiği görülmektedir. Örneğin, Van Delft, Gorter ve Nijkamp'ın bulgularına göre ise, sosyokültürel ve etnik ağların kullanılmasının etnik azınlıkların kendi aralarında başarılı bir çalışma ortamı oluşturmada fayda sağladığı, (i) eğitim ve deneyimlerin başarı için gerekli şartlar olduğu, (ii) finansal kaynaklara ulaşma konusundaki bilginin başarılı bir girişim için bir ihtiyaç olduğu sonuçlarına ulaşılmışlardır (van Delft, Gorter, ve Nijkamp, 2000). Masurel, Nijkamp ve Vindigni'in, 2003 yılında Amsterdam'da faaliyet gösteren Faslı on üç (13) girişimci üzerine yaptıkları çalışmasında ise (i) geleneksel etnik girişimcilerin kendi yerli etnik gruplarının dışında daha geniş bir müşteri grubuna ürün ve hizmetler sunarak pazar alanlarını genişletmesi ve (ii) alan tecrübesi ile (iii) tanıtımın, özellikle perakende olmayan sektörlerde, daha geniş pazarlarda başarılı olmak için belirleyici etken olduğu sonuçlarına ulaşılmışlardır (Masurel, Nijkamp ve Vindigni, 2003). Baycan Levent, Masurel ve Nijkamp'ın, Amsterdam'da faaliyet gösteren 25 Türk asıllı kadın girişimci üzerine yaptığı araştırma verileri de bir önceli araştırma bulgularını destekler niteliktedir. Baycan Levent, Masurel ve Nijkamp'a göre, etnik ağlarının ve girişimci aile geleneklerinin yanı sıra iş tecrübelerinin ve kişilik özelliklerinin girişimcilik başarısı adına etkili olan diğer faktörler oldukları sonuçlarına ulaşılmışlardır (Baycan Levent, Masurel ve Nijkamp, 2003). Bu çalışmaların yanısıra bazı çalışmalarda, mülteci girişimcilerin başarılarına odaklanılmıştır. Örneğin, Fong, Busch, Armour, Heffron ve Chanmugam'un 2007 yılında ABD'nin San Antonio, Houston, Boston, New York City ve Minneapolis-St. Paul şehirlerinde mültecilerin "başarılı bir girişimci" olabilmeleri için gerekli olan özellikler hakkındaki araştırmasında, (i) kişisel özellikler ve tutumların, (ii) aile ve etnik grupların desteğinin, (iii) önceki deneyimlerin, (iv) dil ve iletişim becerilerinin, (v) sermayenin, (vi) stratejik ortaklıkların, (vii) kültürel ve dilsel kapasitenin, (viii) dış destek ve mentorlük almanın işletme başarısında etkili olan faktörler olduklarını belirlenmiştir (Fong, Busch, Armour, Heffron ve Chanmugam, 2007). Taş ve Çitçi'nin 2009 yılında Sakarya ilinde yaşayan Balkan göçmenlerin (beş kişi) girişimcilik deneyimleri ve girişimsel yolculuklarını ile girişimci özelliklerini konu aldığı çalışmasında, girişimcilik sürecinde başarılı girişimci olmalarında; (i) mesleki bilgiye sahip olmalarının, (ii) sıkı sıkıya bağlı olan aile bağlarının varlığı, (iii) sahip oldukları kentli olma kültürü (Sakarya'ya ilk geldiklerinde şehir halkına nazaran daha fazla kent kültürü deneyimleri yaşadıklarını ifade etmişlerdir), (iv) para kazanma arzusu ve çalışma disiplininin, (v) rasyonel karar alabilme becerisinin etkili olduğunu bulgulamışlardır. Bunun yanı sıra araştırmacılar, göçmen girişimciler ve girişimci olmayan göçmenler arasında bir karşılaştırma yaparak (vi) aile soy-ataları arasında girişimcilerin olup olmasının, (vii) aile içerisindeki bireylerin eğitim düzeylerinin, (viii)

elindeki ile yetinme duygusunun, (ix) risk alma veya almama hissinin, (x) karar alma ve uygulamaya koyma becerisinin ve (xi) son olarak ta borçlanmaya karşı bakış açısının girişimci olan ve olmayan bireyleri bir birinden ayırdığı sonuçlarına ulaşmışlardır (Taş ve Çitçi, 2009). Bu çalışmalardan farklı olarak muhasebeci desteği bu çalışmada işletme başarısına ön plana çıkan bir faktör olarak özgünlük sunmaktadır.

Girişimcilik deneyimi birçok insanın içinden gelen bir dürtü olarak yer almaktadır. Bazı durumlarda, girişimcilik bir dürtüden daha fazla olarak bireylerin kendi kaderlerini kontrol etme arzusunun bir ürünüdür (Bridge, O'neil ve Cromie, 1998, s. 42). Buna karşın bireyler, kişisel kazanç elde etmek, kendi işlerinin sahibi olmak ya da başka seçenekleri olmadıkları için zorla girişimci olmaya yönelmiş de olabilirler (Shane, Locke ve Collins, 2003; Locke, 2007). Kurulan her girişim, bir sonraki girişimler için birer deneyim olarak, girişimcilere katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda araştırmada elde edilen bulgular ışığında, Suriyeli göçmen girişimcilerden on iki kişinin, daha fazla para kazanmak ve başarılı olmak adına, sahip oldukları motivasyonları kaybetmeden, bir sonraki girişimcilik deneyimleri için planlar ve hedeflere sahip oldukları bulgusuna ulaşılmıştır. Katılımcıların gelecek planlarında farklı bir alanda başka bir iş kurarak sektörü değiştirmek ve gıda sektöründe (aynı sektörde) yeni işler kurarak işlerini büyütmek konusunda girişimcilik plan ve hedeflerinin var olduğu görülmüştür (bkz. Şekil 82).

Kültürel alanda yaşanan temaslar ve etkileşim ilişkileri, özellikle de göçler sonrasında göç eden ve ev sahibi kültür/ler arasında daha yoğun olarak yaşanabilmektedir. Göçmenlerin ekonomik hayata katılımları da bu etkileşim süreçleri içerisinde önemli bir kültürel temas alanını oluşturmaktadır. Toplumsal alanda inşa edilen bu kültürel etkileşimler, her iki toplumun gündelik yaşamındaki çeşitli tutum ve davranışlarda (Bostancı, 2002, s. 133) ve sosyal ağlarda etkisini gösterebilmektedir. Örneğin, kapalı etnik ekonomiler içerisinde üretilen ürünler, söz konusu etnik kültüre özgü etkiler taşımaktadır. Etnik zincirlerini kırarak ev sahibi ülke vatandaşlarına hizmet vermeyi başaran işletmeler ise, söz konusu bu etnik kültürün özelliklerini ev sahibi kültüre sunabileceği bir etkileşim alanı da inşa edebilmektedir. Araştırma bağlamında öncelikle katılımcıların Türk esnaflar ile kurdukları ilişkilere odaklanılmıştır. Katılımcılardan belli bir bölümünün Türk esnaflarınca olumlu yönde kabul gördükleri görülmüştür. Türk esnafların Suriyeli işletme sahiplerini olumlu sosyal kabullerinde, hizmet verilen pazarlarda “rakip olarak değerlendirilmeme” algısının büyük oranda etkili olduğu değerlendirilmiştir. Suriyeli işletmelerin kendi kültürel yemeklerini, Suriyeli müşterilerine sunmaları veya Türk kültürüne özgü yemek hizmetleri sunmamaları zaten sınırlı olan pazardaki rekabeti engellediği değerlendirilmektedir. Bu durumun her iki esnaf grubu açısından sessiz bir pazar anlaşması görünümü sergilediği değerlendirilmektedir. Türk esnaflarla olan olumlu komşuluk ilişkilerine karşın üç Suriyeli işletme sahibi, ilk zamanlarda komşuları ile (işletmelerinin kuruluş zamanlarında) bir takım

sorunlar ile karşılaştıklarını ve bazı Türk esnaflarının onlardan şikayetçi olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra bazı Türk restoran sahiplerinin, (krizi fırsata çevirerek) artan Suriyeli nüfusunu ve dolayısıyla artan pazarı, bir fırsat olarak kullandığı ve Suriye kültürüne özgü yemekler sunmak amacıyla, Suriyeli restoran sahipleri ile ortaklık kurmaya çalıştıkları da gözlemlenmiştir. Literatürdeki bazı çalışmalarda da benzer sonuçlar ile karşılaşılmıştır. Örneğin, Çakıcı, Yılmaz ve Çakıcı'nın, Mersin ilinde faaliyet gösteren Suriyeli esnaflar üzerine yaptığı çalışmalarında, Suriyeli esnafın çoğu Mersinli esnafından ve yerel halktan tepki görmediğini iş kurma girişimlerini olumlu/iyi karşıladıklarını belirtmiştir (Çakıcı, Yılmaz ve Çakıcı, 2016). Benzer yakınlık ilişkilerini, Ataş'ın 2017 yılında İstanbul Laleli ve Beyazıt çevresinde iş kuran Suriyelileri konu aldığı çalışmasında da görülmektedir. Ataşın bulgularına göre, Laleli ve Beyazıt'ta iş yeri açmak isteyen ancak, yerli esnafın kendilerine yardımcı olduğu tespit edilmiştir (Ataş, 2017). Subanova'nın 2013 yılında Türkiye'deki Kırgız ve Kazak kökenli girişimciler üzerine yaptığı çalışmasında da girişimcilerin ayırım ve dışlanma ile karşılaşmadıkları bulgusuna ulaşılmıştır (Subanova, 2013). Buna karşın, Türk ve Suriyeli işletme sahipleri arasında süregelen sessiz pazar antlaşmasının farklı illerde görülmediği literatürde yapılan çalışmalarda görülmüştür. Taş ve Tekkanat'ın 2018 yılında Elazığ ilinde yaptıkları çalışmada, Suriyeli sığınmacıların kendi işyerlerini açarak Suriye'den getirdikleri yöresel ürünleri daha düşük fiyatlara satmaları yerel esnafın satışlarını düşürmüş ve bazı mahallelerde kavgaların çıkmasına sebep olmuştur (Taş ve Tekkanat, 2018). İkinci olarak, bazı katılımcıların kurdukları işletmeleri Suriye kültürünün temsilcisi olarak işlev gördüğünü ve her iki kültür için bir paylaşım alanı olduğunu ifade etmişlerdir (bkz. Şekil 85). Örneğin, üç katılımcı, yemek isimlerini ve işletme isimlerini özellikle Suriye'de kullandıkları isimlerden seçtiklerini vurgulamıştır. Yapılan görüşmelerde bu istemli tercihin altında kendi kültürlerine özgü öğeleri, "yeni hayatlarına" taşıma ve "kültürel köklerinden ayrı kalmama" düşüncesi olduğu görülmüştür. Yedi katılımcı ise yemek sofralarında kurulan ortaklık ilişkileri ve iki farklı insan bir arada olduğu yerler olarak işletmelerinin her iki kültür için bir paylaşım noktası olduğunu vurgulamışlardır. Bu bağlamda Suriyeli göçmenler her ne kadar ekonomik alanda bir girişimsel faaliyet de bulunmuş olsalar da, işletmelerin bir kültürel etkileşim alanı işlevi gördüğü değerlendirilmiştir.

Araştırmamıza katılan Suriyeli göçmen girişimcilerin iş yerlerinde karşılaştıkları güncel soruların belirlenmesi amacıyla sorular yöneltmiştir. Katılımcıların verdikleri cevaplardaki sorun alanları ve sorun alanları ile ilişkili katılımcı ifadelerinden ekonomik temelli sorunlar (artan kira fiyatları, hammadde ve temel ürünlerde fiyatların sürekli artmasından ve ise azalan müşteri sayısına bağlı olarak istikrarsızlıktan) ve yasal düzenlemelerden kaynaklanan sorunlar (çalışma izni ve iş yeri ruhsatının alımı veya yenilenmemesi, Arapça reklam yapamamak ve tabela asamamak, zabıta ve belediye kontrolleri, ehliyet alamamak ve banka kredisi alamamak) ile karşılaştıklarını ifade

etmişlerdir (bkz. Şekil 86-87-88). Araştırma sonuçları literatürdeki çalışmalar ile de uyum göstermektedir. Wauters ve Lambrecht'in 2008 yılında Belçika'daki çeşitli meslek gruplarında faaliyet gösteren, 15 mülteci ile yaptığı mülakatlarda, mültecilerin girişimcilik sürecinde karşılaştıkları sorunları (bariyerler) incelemiştir. Araştırma sonucunda ortaya çıkarttığı bariyerleri; (i) pazar fırsatları ve girişimciliğe erişim, (ii) insan kaynağı, sermaye ve sosyal ağlar, (iii) kurumsal ve toplumsal çevre olmak üzere üç başlık altında kategorileştirmiştir (Wauters ve Lambrecht, 2008). ILO'nun, Suriyeli İşçi, İşveren ve Girişimcilerin İşgücü Piyasasında Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri Çalıştayı sonuç bildirgesine göre, Suriyeli girişimcilerin karşılaştıkları sorunlar, (i) seyahat ile ilgili mevzuat kaynaklı kısıtlar, (ii) mevzuatta uygulama kaynaklı sıkıntılar, (iii) mülkiyet hakkı, (iv) bankalarda hesap açma sorunu, (v) diploma denklik sorunu, (vi) eğitim sorunu, (vi) Kamu hizmetlerinde yaşanan dil sorunu olarak bildirilmiştir (ILO, 2016). Bunun yanı sıra, literatürde girişimci Suriyelilerin konu alan çalışmaların kısıtlı olması, araştırma verilerinin karşılaştırılmasının da zorlaştıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmaya katılan Suriyeli göçmen girişimcilerin Türk vatandaşlığına kabul edilme hakkındaki görüşlerini öğrenmek amacıyla katılımcılara bir takım sorular yöneltilmiştir. Verilen cevaplar kapsamında, katılımcıların (bir kişi hariç) neredeyse tümünün Türk vatandaşlığına geçmek isteği, katılımcı görüşlerine yansımıştır. Katılımcıların Türk vatandaşlığını istemesinin nedenleri arasında çalışma izni elde etmek, pasaport kullanmak ve seyahat özgürlüğü elde etmek, işlerini daha da büyütmek için yatırımlar yapmak ve gelecek kaygısını ortadan kaldırmak gibi nedenlerin daha ön planda olduğu görülmüştür (Şekil 90). Suriyeliler üzerine yapılan kamusal tartışmalarda vatandaşlık konusu önemli bir yer işgal etmektedir. Bu tartışmanın akademik alanda da yansımaları bulunmaktadır. Erdoğan'ın 2014 tarihinde yapmış olduğu Zonguldak'taki Suriyeliler'in toplumsal kabul ve uyumun konu aldığı araştırmasında, araştırmaya katılan Türk vatandaşlarının büyük bir bölümü (%84,5) sığınmacıların vatandaşlık almalarına karşı çıkmışlardır (Erdoğan, 2014). Yine başka bir çalışmada Türkiye'deki Suriyelere karşı olumlu algının %29, olumsuz algının ise %64 olduğu bildirilmiştir (Uslu, 2016). Suriyeli göçmenler açısından vatandaşlık beklentileri ve algılar konusundaki düşünceler daha da farklılaşmaktadır: Farklı illerde yapılan çalışmalarda da Suriyelilerin büyük oranda Türk vatandaşlığına kabul edilmek istedikleri görülmektedir (bkz. Çakıcı, Yılmaz ve Çakıcı, 2016; Gülyazar, 2017). Hatta bu oran bazı araştırmalarda % 68,6 (bkz. Erdoğan, 2018), bazı araştırmalarda ise %74'lere kadar çıkmaktadır (bkz. İNGEV, 2017). Araştırma bağlamında katılımcıların vatandaşlık beklentileri incelendiğinde, katılımcıların neredeyse tamamının vatandaşlığa kabul edilmek istedikleri görülmüştür. Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi katılımcıların vatandaşlık beklentilerinde, vatandaşlığın getireceğini düşündükleri haklar ve kazanımlar temellidir. Katılımcıların

vatandaşlık alma beklentilerinde, çalışma izni elde etmek, pasaport kullanmak ve seyahat özgürlüğü elde etmek, işlerini daha da büyütmek için yatırımlar yapmak gibi nedenlerin daha ön planda olduğu görülmüştür. Bu nedenlerin arka planı incelendiğinde, katılımcıların vatandaşlık elde etmeli sonucunda, özellikle de çalışma hayatında yer alan gelecek kaygısının ortadan kaldırılması, yaşanan sorunların çözüm oluşturması, işlerini daha iyi idare edebilmek ve geliştirebilmek amacıyla daha kolay ve özgürce seyahat etmek ve bu sayede de işlerini daha da büyütmek ve yatırımlar yapmak düşüncelerinin etkili olduğu görülmektedir. Bu bakımdan araştırma bulgularının literatürdeki çalışmalar ile uyumlu olduğu görülmektedir (bkz. Topçuoğlu, Özelsel ve Koyuncu, 2015; Gülyaşar, 2017).

Araştırmaya katılan Suriyeli göçmenlerin Suriye'ye geri dönmek konusundaki görüşlerini incelemek amacıyla katılımcılara sorular yöneltilmiştir. Verilen cevaplar incelendiğinde katılımcıların %59'u (19 kişi) geri dönmek istemediğini, belirtirken katılımcıların %27'si (8 kişi) ise geri dönmek istediğini belirtmiştir. Katılımcıların %14'ü (3) ise kararsız kaldıklarını ve arafta kaldıklarını belirtmişlerdir (bkz. Şekil 91 ve 92). Katılımcılar geri dönmek istememe nedenleri arasında, Suriye'deki kazanımlarını kaybetmeleri katılımcıların ifadesi ile "Türkiye'de hayata yeniden başlamaları" ve çocuklarının Türkiye'de eğitime başlamaları gibi nedenler yer almaktadır. Buna karşın bazı katılımcılar da geri dönmek istediklerini beyan etmişlerdir. Katılımcıların bu geri dönme düşüncelerinde, aile ve aidiyet bağlarının, geçmişe ilişkin anılar ve özlemlerinin etkili olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Literatürde yapılmış çalışmalarda araştırma bulguları ile benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin, Çakıcı, Yılmaz ve Çakıcı'nın 2016 yılında Mersin ilinde yaşayan Suriyeli esnafın sorunlarını konu aldığı çalışma sonuçlarına göre araştırmaya katılan katılımcıların %46,8 savaş bittikten sonra geriye dönmek isterken, % 36,2'si geriye dönmek istemediklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların %17'si ise geri dönmek konusunda kararsız olduklarını ifade etmişlerdir (Çakıcı, Yılmaz ve Çakıcı, 2016). Bu oranların genel anlamda Suriyelilerin geri dönmek veya kalmak konusundaki düşünceleri ile uyumlu olduğu görülmektedir: Örneğin, İnsani Gelişme Vakfı (İNGEV) ve IPSOS Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nün işbirliğiyle hazırlanan "Suriyeli Mülteci Hayatlar Monitörü" adlı araştırmada da, araştırmaya katılan Suriyelilerin mültecilerin %52'si çocuklarının Türkiye'de hayatına devam etmesini istediklerini ifade ederken, kendisinin ve ailesinin geleceğini Türkiye'de görenlerin oranı da %52 olarak bulunmuştur. Bunun yanı sıra kendisini bu ülkenin bir parçası olarak görüyorum düşüncesine katılanların oranı ise %49 olarak bulunmuştur (İNGEV, 2017). Suriyeli işçilerin çalışma koşullarını konu alan bazı çalışmalarda, düşük ücretlerde çalışan Suriyelilerin geri dönme isteklerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Örneğin, Bal, Akkök ve Serin'in 2015 yılında Kahramanmaraş'ta mobilya sektöründe çalışan Suriyeli göçmenler üzerine yapmış oldukları araştırma sonuçlarına göre, araştırmaya katılan işçilerin yaklaşık olarak %60'ı geri

dönmeyi düşündükleri ileri sürmüşlerdir (bkz. Bal, Akkök ve Serin, 2015, s. 450). Yine farklı bir çalışmada Erdoğan, Suriyelilerin geri dönme fikirlerinin büyük oranda (%61,1), savaşın bitmesi ve iyi bir yönetimin var olması ile ilişkili olduğunu bulgusuna ulaşmıştır. Yine aynı çalışmaya göre; kamp dışında yaşayanların, kadınların ve 18-24 yaş grubunun geri dönme inancına en uzak olan kişiler olduklarını görmekteyiz. Diğer bir ifade ile genelde Suriyelilerin % 75'inden fazlasının artık kalma kararlılığı içinde oldukları ileri sürülmüştür (Erdoğan, 2018). Bazı güncel istatistikler ile geri dönüş oranları incelendiğinde 30 Kasım 2018 tarihli BM Mülteci Örgütü verilerine göre de, 2016 yılında 8,656, 2017 yılında 19,365 ve 2018 yılında 20,648 olmak üzere 48,660 Suriyeli Türkiye'den Suriye'ye geri göç ettikleri görülmektedir (www.data2.unhcr.org). Bu bağlamda, Suriyeli göçmenler tarafından işletilen bu mikro ölçeli girişimlerin sosyal refahı artırma etkisinin yanı sıra, geri dönüş tercihlerinde de etkili olduğu değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra Suriyeli göçmenler tarafından inşa edilen yeni hayatların, katılımcıların Türkiye'de yeni bağlar ve ağların kurulumuna katkı sağlayarak ev sahibi ülke ile olan bağlarını güçlendirdiği değerlendirilmektedir. Suriye'de devam eden belirsizlik durumunun henüz sonlandırılmamış olması da katılımcıların geri dönme tercihleri belirleyen bir başka etken olduğu ve dönmek istemeyen Suriyeli göçmenlerin kendi etnik pazar ekonomileri ile insan gücü kaynağı ile pazardaki bu girişimleri destekledikleri bulgularına ulaşılmıştır. Literatürde de vurgulandığı gibi araştırma bulgularında da Suriyelilerin geri dönme tercihlerinde cinsiyet, yaş, çalışma durumu, gelir düzeyi, medeni durum, ekonomik gelir gibi faktörlerinde geri dönme düşüncesini etkileyen faktörler oldukları görülmüştür.

Sonuç olarak, Suriye'de yaşanan iç savaş sonrasında yaşadıkları topraklarını terk ederek Türkiye'ye zorunlu olarak göç eden Suriyeli göçmenler, bu göçün ilk yıllarında ekonomik hayata birer çalışan sonraki yıllarda ise birer işveren olarak katılmaya başlamışlardır. 2011 yılında sayıları birkaç ile ifade edilen, Suriyeli göçmen girişimciler tarafından kurulan işletmelerin sayısı günümüzde on binlere dayanmaktadır. Hukuki ve idari alandaki eksiklikler ve boşluklara rağmen her geçen gün bu işletmelerin sayısı da artmaktadır. Yakın gelecekte ise bu işletmelerin sayılarının daha da artacağı ve daha kalıcı hale gelecekleri değerlendirilmektedir. Ayrıca Suriyeli göçmen girişimciler tarafından kurulan bu işletmelerin kendine özgü bir etnik pazar inşa ettiği ve inşa edilen pazarın yapısına ve sınırlarına ilişkin tam olarak yeterli bir bilginin bulunmadığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, ekonomik hayatta Suriyeli girişimcilerin durumlarına dair yaşanan belirsizliklerin, yalnızca günümüzde değil yakın gelecekte de toplumsal ve ekonomik yaşamda önemli sorunları beraberinde getireceği değerlendirilmektedir. Suriyeli göçmenlerin göç sonrası geri dönme niyetleri göz önüne alındığında, “*Suriyeli göçmen girişimciler*” olgusunun önemli bir sosyolojik olgu ve araştırma konusu olarak günlük hayatımızda yerini alacağı değerlendirilmektedir. Bu bağlamda bu araştırma ile Suriyeli göçmen girişimciliğine ilişkin bazı

özgün bulgulara ulaşılmış ve literatüre önemli bir katkı sunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca elde edilen bulgular kapsamında Suriyeli göçmenlerin girişimcilik süreçleri ilişkisel ve bütüncül bir perspektiften tartışılmıştır.



KAYNAKÇA

- Abadan Unat, N. (2002). *Bitmeyen Göç : Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Acar, İ. C. (1989). *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*. Ankara: TK.
- Acarturk, C., Cetinkaya, M., Senay, I., Gulen, B., Aker, T., & Hinton, D. (2018). Prevalence and predictors of posttraumatic stress and depression symptoms among Syrian refugees in a refugee camp. *The Journal of nervous and mental disease*, 206(1), 40-45. doi:10.1097/NMD.0000000000000693
- Adams, L., & Kirova, A. (2011). *Global migration and education: School, children, and families*. New York: Routledge.
- Ahearn, F. L. (2000). *Ahearn, Frederick L. Jr. 2000. Psychosocial Wellness Of Refugees: Issues In Qualitative and Quantitative Research*. Oxford: Berghahn Books.
- Aker, T. A., Özeren, B., Buran, M. B., & Bay, A. (2002). Zorunlu İç Göç: Ruhsal ve Toplumsal Sonuçlar. *Anadolu Psikiyatri*, 3, 97-103.
- Akgündüz, Y., Van den Berg, M., & Hassink, W. (2015). *The impact of refugee crises on host labor markets: the case of the Syrian refugee crisis in Turkey: No. 8841*. Bonn: Germany: Institute for the Study.
- Akgür, Z. G. (1997). *Türkiye'de kırsal kesimden kente göç ve bölgelerarası dengesizlik:(1970-1993) (Vol. 201)*. Ankara: TC Kültür Bakanlığı.
- Aktaş, A. (2016). Türkiye’de yaşayan Suriyeli kadın mülteciler: Kilis örneği. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Alba, R. (1999). Immigration and The American Realities Of Assimilation and Multiculturalism. *Sociological Forum*, 14(1), 3-25.
- Alba, R., & Nee, V. (1997). Rethinking Assimilation Theory For A New Era Of Immigration. *International Migration Review*, 31(4), 826-874.
- Aldrich, H. E., & Waldinger, R. (1990). Ethnicity and Entrepreneurship. *Annual Review of Sociology*, 16, 111-135.
- Aldrich, H. E., Cater, J., Jones, T., & McEvoy, D. (1983). From periphery to peripheral: The South Asian petite bourgeoisie in England. I. H. Simpson, & R. Simpson içinde, *Research in the Sociology of Work* (s. 1-32). Greenwich, Conn: JAI.
- Aldrich, H., Cater, J., Jones, T., Mc Evoy, D., & Velleman, P. (1985). Ethnic residential concentration and the protected market hypothesis. *Social forces*, 63(4), 996-1009. 01 02, 2019 tarihinde https://www.jstor.org/stable/pdf/2578603.pdf?casa_token=84kry88yRIoAAAAA:hXae6w7UVWFwXfVONtjR1uJLWkQEgDKBivUOT0svShAPXg9fGvoqs7tK-OY2JZmopgU9xUjF7IcdlM1PP8HNXhNwlF-_er66nxpQECsl1sBi7GJhtANu adresinden alındı

- Aleinikoff, T., & Klusmeyer, D. (2000). *From Migrants To Citizens: Membership In A Changing World*. Washington DC: Carnegie Endowment For International Peace.
- Al-Hroub, A. (2014). Perspectives of school dropouts' dilemma in Palestinian refugee camps in Lebanon: An ethnographic study. *International Journal of Educational Development*, 35, 53-66.
- Allen, T. (2007). Ukrainian farmers in Canada. L. Dana içinde, *Handbook of Research on Ethnic Minority Entrepreneurship: A Co-Evolutionary View on Resource Management* (s. 132-144). Northampton, MA, USA: Edward Elgar Publishing.
- AL-Maragati, A. (1961). *A Diplomatic History of Modern Iraq*. New York: Speller.
- Alpugan, O., Demir, H., Oktav, M., & Üner, N. (1997). *İşletme Ekonomisi ve Yönetimi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Altınay, L., & Altınay, E. (2006). Determinants of ethnic minority entrepreneurial growth in the catering sector. *The Service Industries Journal*, 26(2), 203-221. doi:10.1080/02642060500369354
- Altınışık, Ç. & Yıldırım, M. Ş. (2002). *Mülteci Haklarının Korunması*. Ankara: Ankara Barosu Yayınları.
- Altıntaş, S. (2014). Davetsiz Misafirler: Türkiye'deki Mültecilerin Maduniyet Görünümleri. *İdeal Kent-Kent Araştırmaları Dergisi*(14), 252-276.
- Altınışık, M. B. (2002). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Suriye'nin Dış Politikası: Değişime Uyum Çabası. M. Türkes, & İ. Uzel içinde, *Türkiye'nin Komşuları* (s. 259-292). Ankara: İmge Kitabevi.
- Anderson, A., & Jack, S. (2002). The articulation on of entrepreneurial social capital: content and process. *Entrepreneurship and Regional Development*, 14(3), 193-210.
- Anjum, T. M., Nordqvist, C., & Timpka, T. (2012). The hopes of West African refugees during resettlement in northern Sweden: a 6-year prospective qualitative study of pathways and agency thoughts. *Conflict and health*, 6(1-1), 1-9.
- Antonites, A., & Govindasamy, T. (2013). Critical success factors of Indian entrepreneurs. *The Southern African Journal of Entrepreneurship and Small Business Management*, 6(1), 115-133.
- Apak, H. (2014). Adaptation of the Syrian immigrants to urban: A case study of Mardin. *Mukaddime*, 5(2), 53-70.
- Apak, H. (2015). Suriyeli Göçmenlerin Gelecek Beklentileri: Mardin Örneği. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 125-142.
- Aras, B., & Yasun, S. (2016). *The educational opportunities and challenges of Syrian refugee students in Turkey: temporary education centers and beyond*. İstanbul: Veritas Basım.
- Aras, N. E., & Mencutek, Z. S. (2015). The international migration and foreign policy nexus: the case of Syrian refugee crisis and Turkey. *Migration letters*, 12(3), 193-208.
- Arbel, E., Dauvergne, C., & Millbank, J. (2014). Gender in Refugee Law: From the Margins to the Centre. E. Arbel, C. Dauvergne, & J. Millbank içinde, *Gender in Refugee Law: From*

- the Margins to the center* (s. 1+16). New York: Routledge. <http://www.routledge.com/books/details/9780415839426/> adresinden alındı
- Ardıç Çobaner, A. (2015). Çocuk Hakları Bağlamında Suriyeli Mülteci Çocukların Haberlerde Temsili. *Marmara İletişim Dergisi / Marmara Journal of Communication*(24), 27-54. doi:DOI: 10.17829/midr.20152419996
- Arendt, H. (1951). *Origins of Totalitarianism*. New York: Harcourt.
- Arı, K. (1995). *Büyük mübadele: Türkiye'ye zorunlu göç, 1923-1925* (Vol. 3). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Arsan, İ., Bozgeyik, Y., & Alancioğlu, E. (2017). Göçün Ekonomik Ve Toplumsal Yansımaları: Gaziantep'teki Suriyeli Göçmenler Örneği. *İlahiyat Akademi Dergisi (Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)*, 3(4), 129-148.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2017). "So Far Too Close", Accounts of Social Workers in Working with Syrian Women in Turkey. F. Tilbe, İ. Sirkeci, & M. Erdogan içinde, *The Migration Conference 2017-Programme and Abstracts Book* (s. 11-12). London: Transnational Press London.
- Ataş, Ö. (2017). Suriyeli Sığınmacıların İş Kurma Süreci. Laleli-Beyazıt Çevresi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ateş, H., & Bektaş, M. (2016). Suriyelilerin Toplumsal, Kültürel ve Ekonomik Entegrasyonu. *TESAM Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu* (s. 17-43). Bursa: TESAM.
- Athoğlu, Y. (2004). Suriye'nin Siyasi ve Ekonomik Dışa Açılım Politikaları-Avrupa Birliği ve Türkiye. *Stratejik Öngörü*, 229-230.
- Atsan, N. (2017). Etnik Girişimlerin Doğuşu ve Gelişiminde Sosyal Ağların Rolü: Almanya'da Türk Girişimciler Örneği. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 1-16. 01 04, 2019 tarihinde <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/415281> adresinden alındı
- AU. (1969). *Assembly of Heads of State and Government Sixth Ordinary Session* (Cilt AHG/Res.57/Rev.1). Addis Abada: African Union. 3 1, 2018 tarihinde <https://au.int/en/decisions/assembly-heads-state-and-government-sixth-ordinary-session> adresinden alındı
- Aygün, M., & Kaya, C. (2016). Yabancılar ve uluslararası koruma hukukunda kalıcı bir çözüm olarak yerel entegrasyon. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 87-142. doi:10.21492/inuhfd.387041
- Ayotte, W. (1998). *Supporting Unaccompanied Children In The Asylum Process*. London: Save The Children.
- Ayotte, W., & Lown, J. (1992). *Children or Refugees: A survey of west European policies on unaccompanied refugee children*. London: Children's Legal Centre.
- Aytaç, Ö. (2006a). Girişimcilik: Sosyo-Kültürel Bir Perspektif. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 139-160.
- Aytaç, Ö. (2006b). Mekan(ın) sosyolojisi: Toplumsalın yeniden kuruluşu. E. Eğribel, & U. Özcan içinde, *Sosyoloji ve Coğrafya* (s. 876-896). İstanbul: Kızılelma Yayıncılık.

- Aytaç, Ö., & İlhan, S. (2007). Girişimcilik Ve Girişimcikültür: Sosyolojik Bir Perspektif. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(18), 101-120. 01 17, 2019 tarihinde <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/440> adresinden alındı
- Bagwell, S. (2008). Transnational Family Networks and ethnic minority business development. *International Journal of Entrepreneurial Behavior and Research*, 14(6), 377-394. 01 04, 2019 tarihinde <https://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/13552550810910960> adresinden alındı
- Bakewell, O. (2002). Refugee Aid and Protection in Rural Africa: Working in Parallel or Cross-Purposes? *Refugee Survey Quarterly* , 21/1-2, 228–241.
- Bakewell, O. (2010). Some Reflections on Structure and Agency in Migration Theory. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 1689-1708. doi:10.1080/1369183X.2010.489382
- Bal, B. C., Akkök, A., & Serin, H. (2015). Suriyeli Mültecilerin Mobilya Sektörü İşgücü Üzerine Etkileri; Kahramanmaraş İli Örneği. *Selçuk-Teknik Dergisi*, 14(2), 439-451.
- Bal, H. (2016). *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri (Uygulamalı-Örnekle)*. İstanbul: Sentez Yayın ve Dağıtım.
- Balkan, B. &. (2016). Immigration and prices: quasi-experimental evidence from Syrian refugees in Turkey. *Journal of Population Economics*, 29(3), 657-686. doi:10.1007/s00148-016-0583-2
- Ballyn, S. (2011). The Why and the ‘Therefore’ of Human Migration: A Brief Overview. M. Renes içinde, *Lives in Migration: Rupture and Continuity* (s. 6-15). Australian Studies Centre Publications.
- Banton, M. (2001). National Integration in France and Britain. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27(1), 151-168.
- Barbieri, W. A. (1998). *Ethics Of Citizenship: Immigration and Group Rights In Germany*. Durham: Duke University Press.
- Barkham, R., Gudgin, G., Hart, M., & Hanvey, E. (1996). *The Determinants of Small Firm Growth: an Inter-regional Study in the UK, 1986–90*, . London: Jessica Kingsley Publishers.
- Barnes, D. (1997). Social Integration Of Refugees Into Countries Of Resettlement: Motivations, Goals, and Incentives :A Case Study Of Young Vietnamese Men In Australia. *Social Development Issues*, 19(2-3), 87-97.
- Bartlett, L., Mendenhall, M., & Ghaffar-Kucher, A. (2017). Culture in acculturation: Refugee youth’s schooling experiences in international schools in New York City. *International Journal of Intercultural Relations*, 60, 109-119.
- Baskın, O. (2004). *Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Basu, A. (1998). The role of institutional support in Asian entrepreneurial expansion in Britain. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 5(4), 317-326.

- Basu, A. (2004). Entrepreneurial aspirations among family business owners: an analysis of ethnic business owners in the UK. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 10(1-2), 12-33. doi:10.1108/13552550410521353
- Basu, A., & Altınay, E. (2002). The interaction between culture and entrepreneurship in London's immigrant businesses. *International Small Business Journal*, 20(4), 371-393.
- Basu, A., & Goswami, A. (1999). South Asian entrepreneurship in Great Britain: Factors influencing growth. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 5(5), 251-275.
- Bates, T. (1995). Self-employment entry across industry groups.,. *Journal of business venturing*, 10(2), 143-156. doi:10.1016/0883-9026(94)00018-P
- Bates, T. (1997). Financing small business creation: The case of Chinese and Korean immigrant entrepreneurs. *Journal of business venturing*, 12(2), 109-124.
- Baubock, R. (1994a). *The Integration Of Immigrants*. Strasbourg: CMDG-Report.
- Baubock, R. (1994b). *Transnational Citizenship: Membership and Rights In International Migration*. Aldershot: Edward Elgar.
- Baubock, R. (1996). Cultural Minority Rights For Immigrants. *International Migration Review*, 30(1), 203-250.
- Bauman, R. (1989). *Story, Performance, and Event: Contextual Studies of Oral Narrative*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Baumann, G. (1999). *The Multicultural Riddle: Rethinking National, Ethnic and Religious Identities*. London: Routledge.
- Baumann, Z. (1998). *Sosyolojik Düşünmek*. (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baycan Levent, T. B., & Kundak, S. (2006). İsviçre'nin Girişimci Türkleri. *Uluslararası Girişimcilik Kongresi*. 25-27 Mayıs, Bişkek, Kırgızistan.
- Baycan-Levent, T., Masurel, E., & Nijkamp, P. (2003). Diversity in Entrepreneurship: Ethnic and Female Roles in Urban Economic Life. *International Journal of Social Economics* 30(11):. *International Journal of Social Economics*, 30(11), 1131-1161.
- Baycan-Levent, T., Masurel, E., & Nijkamp, P. (2004). Trends in break out strategies of ethnic entrepreneurs . T. Vaz, E. Morgan, & P. Nijkamp içinde, *The New European Rurality; Strategies for Small Firms* (s. 143–156). Aldershot: Ashgate.
- Baycan-Levent, T., Masurel, E., & Nijkamp, P. (2006). Gender differences in ethnic entrepreneurship. *International Journal of Entrepreneurship and Innovation Managements*, 6(3), 173-190.
- Bayram, M. (2016 a). Değişen Enerji Jeopolitiği Ve Afrika'daki İç Savaşlar. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 88-100.
- Bayram, M. (2016b). Angola İç Savaşının Ana Aktörleri Ve Uluslararası Ramifikasyonları. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 15, 365-383.
- Becker, G. S. (1975). *Human capital*. . New York: National Bureau of Economic Research.

- Beecham, L. (1999). Refugee doctors in the United Kingdom need help. *British Medical Journal*, 318, 815.
- Bell, A. (2000). The Health Issues Of Refugees In Britain. *British Journal Of Health Care Management*, 6(5), 229-230.
- Benage, M., Greenough, P. G., Vinck, P., Omeira, N., & Pham, P. (2015). An assessment of antenatal care among Syrian refugees in Lebanon. *Conflict and health*, 9(8). doi:10.1186/s13031-015-0035-8
- Bennike, M. (1998). Post-traumatic stress disorder: social work at a Danish rehabilitation centre for refugees. *Social Work in Europe*, 5(1), 24-28.
- Ben-Rafael, E. (1996). Multiculturalism in Sociological Perspective. R. Baubock, A. Heller, & A. R. Zolberg içinde, *The Challenge of Diversity: Integration and Pluralism in Societies of Immigration* (s. 133-154.). Aldershot: Avebury Europea.
- Ben-Sira, Z. (1997). *Immigration, Stress, and Readjustment*. Westport, Conn. and London: Praeger. .
- Berlin, A., Gill, P., & Eversley, J. (1997). Refugee Doctors in Britain: A Wasted Resource'. *British Medical Journal*, 315, 264-265.
- Bernard, W. S. (1976). Immigrants and refugees: their similarities, differences, and needs. *International Migration*, 14(4), 267-280. doi:10.1111/j.1468-2435.1976.tb00947.x
- Bernard-Jones, S. (1993). *Qualitative Needs Assessment Study of Somali and Eritrean Refugee Women in Haringey*. London: Haringey Health Authority.
- Berry, J. W. (1980). Acculturation as varieties of adaptation. A. Padilla içinde, *Acculturation: Theory, Models, and Some New Findings*. Boulder: Westview.
- Berry, J. W. (2005). Acculturation: Living successfully in two cultures. *International journal of intercultural relations*, 29(6), 697-712. doi:doi.org/10.1016/j.ijintrel.2005.07.013
- Berry, B., & Tischler, H. L. (1978). *Race and Ethnic Relations*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Beykol, Y. (2017). Gender Matters: Toward a Gender-Sensitive European Asylum System. F. Tilbe, İ. Sirkeci, & M. Erdogan içinde, *The Migration Conference 2017-Programme and Abstracts Book* (s. 28-29). London: Transnational Press London.
- Bhabha, J. (1996). Embodied Rights: Gender Persecution, State Sovereignty and Refugees. *Public Culture*, 9, 3-32.
- Bhabha, J., & Young, W. (1999). Not adults in miniature: Unaccompanied child asylum seekers and the new US guidelines. *International Journal of Refugee Law*, 11(1).
- Bharadwaj, L. K. (2007). The Sociology of Culture . C. D. Bryant, & D. L. Peck içinde, *21st Century Sociology: A Reference Handbook* (s. 228-236). California: Sage Publications.
- Bircan, T., & Sunata, U. (2015). Educational assessment of Syrian refugees in Turkey. *Migration Letters*, 12(3), 12(3), 226-237.
- Birleşmiş Milletler. (2005). *Ülke içinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici ilkeler*. (K. Altıparmak, Çev.) Ankara: İmaj Kitapevi. 5 31, 2018 tarihinde

https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/GP_Turkish.pdf adresinden alındı

- Bizri, R. M. (2017). Refugee-entrepreneurship: a social capital perspective,. *Entrepreneurship & Regional Development*, 29(9-10), 847-868. doi:10.1080/08985626.2017.1364787
- Black, R., & Sessay, M. F. (1998). Refugees and environmental change in West Africa: the role of institutions. *Journal of International Development*, 10(6), 699-713. 6 11, 2018 tarihinde <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=2c52976d-bd99-40e0-93e1-4431feba1496%40sessionmgr4009> adresinden alındı
- Blake, C., & Ademi, X. (1998). Albanian Refugee Children. *Multicultural Teaching*, 17(1), 13,26.
- Bloch, A. (1996). *Beating The Barriers: The Employment and Training Needs Of Refugees In Newham*. London: London Borough Of Newham.
- Bloch, A. (2000). Refugee Settlement In Britain: The Impact Of Policy On Participation'. *Journal Of Ethnic and Migration Studies*, 26(1), 75-88.
- Bloch, A., Galvin, T., & Harrell-Bond, B. (2000). Refugee Women In Europe: Some Aspects Of The Legal and Policy Dimensions. *International Migration*, 38(2), 169-190.
- Bock, P. K. (2001). *İnsan Davranışının Kültürel Temelleri*. (N. S. Altuntek, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Bogardus, E. (1930). A Race Relation Cylce. *American Journal of Sociology*, 612-617. 05 10, 2018 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/pdf/2765930.pdf> adresinden alındı
- Bogdan, R. C., & Biklen, S. K. (1998). *Qualitative Research for Education: An İntroduction to Theory and Methods*. . Boston: Allyn and Bacon.
- Boissevain, J., & Grotenberg, B. (1987). Ethnic enterprise in the Netherlands. The Surinamese of Amsterdam. R. Goffee, & R. Scase içinde, *Entrepreneunship in Europa the Social Process* (s. 105-130). New York: Routledge.
- Bonacich, E. (1973). A Theory of Middleman Minorities. *American Sociological Review*, 38(5), 583-594.
- Books, S. (2015). *Invisible children in the society and its schools*. New York and London: Routledge.
- Borjas, G. J. (1989). Economic Theory and International Migration. *International Migration Review*, 23(3), 457-485. 6 5, 2018 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/2546424> adresinden alındı
- Bostancı, N. (2002). Toplum ve Kültür. İ. Sezal (Dü.) içinde, *Sosyolojiye Giriş* (s. 129-159). Ankara: Martı Yayınları.
- Boswell, C. (2003). *Addressing the causes of migratory and refugee movements: the role of the European Union*. Geneva: UNHCR.
- Boswell, T. E. (1986). A split labor market analysis of discrimination against Chinese immigrants, 1850-1882. *American Sociological Review*, 51, 352-371.

- Botas, C., Hayes, C., & MacLellan, J. D. (2016). *The Climate Change, Migration and Security Nexus, Turbulent Present, Uncertain Future 2017 Global Trends Report*. Canada: Balsillie School of International Affairs.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. J. G. Richardson içinde, *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (s. 241–258). New York: Greenwood.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. (D. Fırat, & G. Berkkurt, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Bousetta, H. (1996). The Destiny Of Immigrants. Assimilation and Segregation In Western Democracies. *New Community*, 22(2), 355.
- Boyd, M. (1999). Gender, Refugee Status and Permanent Settlement. *Gender Issues*, 17(1), 5-25.
- Boyras, Z. (2015). Türkiye'de göçmen sorununa örnek suriyeli mülteciler. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 7(2), 35-58.
- Boz, H. (2007). *Etnik girişimcilik: Almanya'da faaliyet gösteren Türk Kökenli Girişimler Üzerine Bir Araştırma*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Braun, V. (2016). Standpoint theory in professional development: Examining former refugee education in Canada. *Education*, 22(2), 72-86.
- Brettel, C., & Hollifield, J. (2000). *Migration Theory: Talking Across Disciplines*. New York: Routledge.
- Brewin, M., & Demetriades, A. (1998). *Raising The Profile Of Invisible Students : Practical and Peer-Led Approaches To Enhancing Educational and Emotional Support For Refugee and Asylum Seeking Children In Schools*. içinde London: Children Of The Storm.
- Bridge, S., O'neil, K., & Cromie, S. (1998). *Understanding Enterprise, Entrepreneurship and Small Business*. London: Macmillan Press. Ltd.
- Briggs, C. L. (1986). *Learning how to ask: A sociolinguistic appraisal of the role of the interview in social science research (Vol. 1)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Briggs, C. L. (2002). Interviewing, Power/Knowledge, and Social Inequality . J. F. Gubrium içinde, *Handbook of Interview Research: Context & Method* (s. 911-922). London: Sage Publications.
- Bryman, A. (1988). *Quantity and Quality in Social Research*. London: Routledge.
- Buckner, E., Spencer, D., & Cha, J. (2017). Between Policy and Practice: The Education of Syrian Refugees in Lebanon. *Journal of Refugee Studies*, 1-22. doi:10.1093/jrs/fex027
- Bulic, K., & Dongieux, H. (1999). Meaningful and Satisfactory Work As A Pathway To Integration: Bosnian Refugees In The West. *Revija Za Sociologiju*, 30(1-2), 99-116.
- Building Markets (2018). One Year Later: Revisiting the Contributions of Syrian Entrepreneurs in Turkey, 01 05,2019 tarihinde https://buildingmarkets.org/sites/default/files/pdm_reports/bm_syrian_sme_update_one_year_later_final_2_072518.pdf içerik adresinden alındı

- Burt, R. (1997). The contingent value of social capital. *Administrative Science Quarterly*, 42(2), 339-365. 01 05, 2019 tarihinde <https://www2.southeastern.edu/Academics/Faculty/jbell/burt.pdf> adresinden alındı
- Butter, D. (June 2015). *Syria's Economy Picking up the Pieces*. Chatham House: Middle East and North Africa Programme . 12 10, 2018 tarihinde https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/field/field_document/20150623SyriaEconomyButter.pdf adresinden alındı
- Büyükçalık, M. (2015). *Mülteci Hukuku'nun Gelişimi ve Türkiye'de Mültecilerin Sosyal Hakları*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Büyüktiryaki, M., Canpolat, F. E., Dizdar, E. A., Okur, N., & Şimşek, G. K. (2015). Neonatal outcomes of Syrian refugees delivered in a tertiary hospital in Ankara, Turkey. *Conflict and health*, 9(1), 38., 38-40. doi:10.1186/s13031-015-0066-1
- Byng, S. (1997). *A Study Of Social Change, Participation and Empowerment Among Somali Women Refugees*. Manchester: University Of Manchester.
- Campbell, J. R. (2014). Climate-change migration in the Pacific. *The Contemporary Pacific*, 26(1), 1-28. 6 11, 2018 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/pdf/23725565.pdf> adresinden alındı
- Candappa, M. (2000). Seeking A Haven : Young Refugees In The UK. *Community Care Issue*, 1331, 24-25.
- Cansız, M. (2014). *Innovative entrepreneurship of Turkey (The case of turkish technoparks)*. Ankara: Ministry of Development.
- Cansız, M., & Ulusoy, D. (2017). Teknoloji Tabanlı Girişimcilerin Başarısında Yapısal, Ekonomik, Sosyal, Kültürel ve Beşeri Sermayenin Etkileri: Türkiye Örneği. *Sosyoloji Konferansları*, 56, 113-149. 01 04, 2019 tarihinde <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/330944> adresinden alındı
- Cantillon, R. (1959). *Essai sur la Nature du Commerce en General*. (C. Henry Higgs, Çev.) London: The Royal Economic Society Frank Cass and Co., LTD. 4 2, 2018 tarihinde <http://oll.libertyfund.org/titles/285> adresinden alındı
- Canyurt, D. (2015). Suriye Gelişmeleri Sonrası Suriyeli Mülteciler: Türkiye'de Riskler. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 48, 127-146.
- Caplan, N., Choy, M. H., & Whitmore, J. K. (1992). Indochinese refugee families and academic achievement. *Scientific American*, 266(2), 36-45.
- Carmon, N. (1996). *Immigration and Integration In Post-Industrial Societies*. London: Macmillan.
- Carpio, X., & Wagner, M. (2015). *The Impacts of Syrian Refugees on the Turkish Labor Market. Policy Research working, Paper: 7402*. World Bank Group.
- Castles, S. (1992). The Australian Model Of Immigration and Multiculturalism: Is It Applicable To Europe? *IMR*, 26(2), 549-567.
- Castles, S. (2000). *Ethnicity and Globalisation: From Migrant Workers To Transnational Citizens*. London: Sage.

- Castles, S. (2010). Understanding global migration: A social transformation perspective. *Journal of ethnic and migration studies*, 36(10), 1565-1586. 8 16, 2018 tarihinde <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1369183X.2010.489381?scroll=top&needAccess=true> adresinden alındı
- Castles, S., & Miller, M. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. (B. U. Bal, & İ. Akbulur, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cengiz, D. (2015). Zorunlu Göçün Mekânsal Etkileri ve Yerel Halkın Algısı; Kilis Örneği. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 10(2), 101-122.
- Ceritoğlu, E., Yunculer, H., Torun, H., & Tumen, S. (2017). The Impacts of Syrian Refugees on Natives' Labor Market Outcomes in Turkey: Evidence from a Quasi-experimental Design. *IZA Journal of Labor Policy*, 6(5), 1-28. doi:10.1186/s40173-017-0082-4
- Chan, J., & Cheung, Y. W. (1985). Ethnic resources and business enterprise: A study of Chinese businesses in Toronto. *Human Organization*, 44(2), 142-154.
- Chaudhary, A. R. (2018, 12 24). Immigrant and Ethnic Entrepreneurship. https://www.researchgate.net/publication/318877907_IMMIGRANT_AND_ETHNIC_ENTREPRENEURSHIP adresinden alındı
- Chell, E., Haworth, J. M., & Brearley, S. (1991). *The entrepreneurial personality: Concepts, cases, and categories*. London: Routledge .
- Chimni, B. S. (1993). The meaning of words and the role of UNHCR in voluntary repatriation. *International Journal of Refugee Law*, 5(3), 442-460.
- Chiswick, B. R. (2000). *Are Immigrants Favorably Self-Selected? An Economic Analysis*. Bonn: Institute for the Study of Labor (IZA). 6 5, 2018 tarihinde <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/20970/1/dp131.pdf> adresinden alındı
- Chunga, M. C., AlQarnib, N., AlMazroueib, M., Al Muhairib, S., Shakrac, M., Mitchellb, B., . . . Al Hashimib, S. (2017). The impact of trauma exposure characteristics on post-traumatic stress disorder and psychiatric co-morbidity among Syrian refugees. *Psychiatry Research*, 259, 310-315. doi:/10.1016/j.psychres.2017.10.035
- Clark, K., & Drinkwater, S. (2000). Pushed out or pulled in? Self-employment among ethnic minorities in England and Wales. *Labour Economics*, 7(5), 603-628.
- Clark, K., & Drinkwater, S. (2002). Enclaves, neighbourhood effects and employment outcomes: Ethnic minorities in England and Wales. *Journal of Population Economics*, 15(1), 5-29.
- Closs, J. S., & Arshad, R. (2000). Refugee Pupils In Scottish Schools. *Primary Practice*, 23, 40-45.
- Cohen, I. S., Spring, U. O., Padilla, G. D., Paredes, J. C., Inzunza Ibarra, M. A., Lopez, R. L., & Díaz, J. V. (2013). Forced migration, climate change, mitigation and adaptive policies in Mexico: some functional relationships. 5. *International Migration*, 51(4), 53-72. doi:10.1111/j.1468-2435.2012.00743.x
- Collins, J. (2016). *From Refugee to Entrepreneur in Sydney in Less than Three Years*. Sydney: UTS Business.

- Collins, J., & Low, A. (2010). Asian female immigrant entrepreneurs in small and medium-sized businesses in Australia. *Entrepreneurship and Regional Development*, 22(1), 97-111.
- Communicable Disease Report. (1999). Communicable disease hazards facing refugees from Kosovo. *Euro Surveill. CDR Weekly*, 3(14), 1414. doi:doi.org/10.2807/esw.03.17.01414-en
- Connor, P. (2018, 12 12). *Most displaced Syrians are in the Middle East, and about a million are in Europe*. <http://www.pewresearch.org>: <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/01/29/where-displaced-syrians-have-resettled/> adresinden alındı
- Corbin, J. M., & Strauss, A. (1990). Grounded theory research: Procedures, canons, and evaluative criteria. *Qualitative sociology*, 13(1), 3-21. 7 4, 2018 tarihinde <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/BF00988593.pdf> adresinden alındı
- Cortes, P. (2015). The feminization of international migration and its effects on the children left behind: Evidence from the Philippines. *World Development*, 65, 62-78.
- Coşkun, E. (2017). Gendered Effects of Turkey's Asylum/Refugee Regime. F. Tilbe, İ. Sirkeci, & M. T. Erdogan içinde, *The Migration Conference 2017-Programme and Abstracts Book* (s. 11). London: Transnational Press London.
- Crawley, H. (1997). *Women As Asylum Seekers: A Legal Handbook*. London: Refugee Action.
- Crawley, H. (1999). Women and Refugee Status In The UK. D. Indra içinde, *Engendering Forced Migration: Theory and Practice*. . New York: Berghahn Books.
- Crawley, H. (2001). *Refugees and Gender: Law and Practice*. London: Jordans.
- Crea, T. M. (2016). Refugee higher education: Contextual challenges and implications for program design, delivery, and accompaniment. *International Journal of Educational Development*, 46, 12-22.
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Crisp, J. (1999). *Policy challenges of the new diasporas: migrant networks and their impact on asylum flows and regimes*. Geneva: UNHCR. 6 7, 2018 tarihinde <http://www.academia.edu/download/26007919/riia3.pdf> adresinden alındı
- Culbertson, S., & Constant, L. (2015). *Education of Syrian refugee children: Managing the crisis in Turkey, Lebanon, and Jordan*. California: Rand Corporation.
- Cunningham, J. B., & Lischeron, J. (1991). Defining Entrepreneurship. *Journal of Small Business Management*, 29(1), 45-61. 12 25, 2018 tarihinde https://www.researchgate.net/profile/J_Cunningham2/publication/270820230_Defining_Entrepreneurship/links/587e57c708aed3826af45ded/Defining-Entrepreneurship.pdf adresinden alındı
- Çağlayan, S. (2006). Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(17), 67-91.
- Çakıcı, A., Yılmaz, Ş., & Çakıcı, A. C. (2016). Mülteci Esnaf Sorunları: Mersin'deki Suriyeli Esnaflar Üzerinde Bir Araştırma. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 833-840. 01 21, 2019 tarihinde

<http://acikerisim.nku.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/20.500.11776/1865/283-733-1-PB.pdf?sequence=1> adresinden alındı

- Çakır Özservet, Y., & Yurtsever, B. (2017). *İstanbulda Girişimci Göçmenler 2017*. İstanbul: Marmara Üniversitesi KEM GÖÇ.
- Çelikaksoy, A., & Wadensjö, E. (2015). *Unaccompanied Minors and Separated Refugee Children in Sweden: An Outlook on Demography, Education and Employment*. Zurich: IZA Discussion Papers, No. 8963.
- Çetin, İ. (2016). Suriyeli Mültecilerin İşgücüne Katılımları ve Entegrasyon: Adana-Mersin Örneği., 15(4),. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(4), 1001-1016. 8 16, 2018 tarihinde <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/231701> adresinden alındı
- Çetin, S., & Öner, R. (2017). The Discriminatory Discourse Against Syrian Refugees in Turkish Print Media: The Case of Sözcü. F. Tilbe, İ. Sirkeci, & M. Erdogan içinde, *The Migration Conference 2017-Programme and Abstracts Book* (s. 24-25). London: Transnational Prees London.
- Çiçekli, B. (2009). *Uluslararası hukukta mülteciler ve sığınmacılar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Dacin, M. T., Ventresca, M. J., & Beal, B. D. (1999). The embeddedness of organisations: Dialogue and directions. *Journal of Management*, 25(3), 317-353. 01 04, 2019 tarihinde https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/014920639902500304?casa_token=ZnuTKCi9WocAAAAA%3AK8P4luCfxm0xi_nBR1fQzpQ-sl5K9fmjLiLr1ch7MKnJ5bKqFD_r15B_4mx-3J0wqPpW92I9SH3y adresinden alındı
- Dahya, N., & Dryden-Peterson, S. (2017). Tracing pathways to higher education for refugees: the role of virtual support networks and mobile phones for women in refugee camps. *Comparative Education*, 53(2), 284-301.
- Dallalfar, A. (1994). Iranian women as immigrant entrepreneurs. *Gender & Society*, 8(4), 541-561. 01 08, 2019 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/pdf/189817.pdf> adresinden alındı
- Davey, L. (2009). The application of case study evaluations. *Elementary Education Online*, 8(2), 1-3.
- David, L. (2006). Explaining Variations in Business Performance Among Immigrant Entrepreneurs in Canada. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32(5), 743-764. doi:10.1080/13691830600704123
- Davies, M., & Webb, E. (2000). Promoting the psychological well-being of refugee children. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 5(4), 541-554.
- Dawisha, A. I. (1980). *Syria And The Lebanese Crisis*. Hong Kong: Macmillan.
- De Jong, Joop, T., & Clark, L. (1996). *Mental Health Of Refugees*. Geneva: World Health Organization. <http://whqlibdoc.who.int/hq/1996/a49374.pdf> adresinden alındı
- De McLaurin, R., Mughisuddin, M., & Wagner, A. R. (1977). *Foreign policy making in the Middle East: domestic influences on policy in Egypt, Iraq, Israel, and Syria*. Praeger Publishers.

- de Wal Pastoor, L. (2015). The mediational role of schools in supporting psychosocial transitions among unaccompanied young refugees upon resettlement in Norway. *International Journal of Educational Development*, 41, 245-254.
- Deakins, D., & Freel, M. S. (2009). *Entrepreneurship and small firms*. Maidenhead, Berkshire: McGraw-Hill College.
- Deane, J. (1997). Refugee access to primary health services. *Share*, 6, 78.
- Dedeoğlu, S. (2017). Bitter Lives of Syrian Women Workers in Adana's Fertile Land: Gendering Syrian Migration in Turkey. F. Tilbe, İ. Sirkeci, & M. Erdogan içinde, *The Migration Conference 2017-Programme and Abstracts Book* (s. 10). London: Transnational Press London.
- Deniz, A. Ç., Hülür, A. B., & Ekinçi, Y. (2016). Göç, strateji ve taktik: Suriyeli sığınmacıların gündelik hayat deneyimleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 1077-1087.
- Deniz, A., & Öksüz, M. (2017). Ankara'daki İran Restoranları: Kültürel Kimlik Üzerine Etnografik Bir Araştırma. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 15(2), 167-185.
- Dennis, C. L., Merry, L., Stewart, D., & Gagnon, A. J. (2016). Prevalence, continuation, and identification of postpartum depressive symptomatology among refugee, asylum-seeking, non-refugee immigrant, and Canadian-born women: results from a prospective cohort study. *Archives of women's mental health*, 19(6), 959-967.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (1994). *Handbook of qualitative research*. (N. K. Denzin, & Y. S. Lincoln, Dü) Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc.
- Dey, I. (2003). *Qualitative data analysis: A user friendly guide for social scientists*. London: Routledge Publications.
- Dijkstra, S., Genijen, K., & de Ruijter, A. (2001). Multiculturalism and Social Integration In Europe. *International Political Science Review*, 22(1), 55-84.
- Docquier, F., & Rapoport, H. (2012). Globalization, brain drain, and development. *Journal of Economic Literature*, 50(3), 681-730. 01 04, 2019 tarihinde https://www.jstor.org/stable/23270475?seq=1#metadata_info_tab_contents adresinden alındı
- Doğan, B., & Karakuyu, M. (2017). Suriyeli Göçmenlerin Sosyoekonomik ve Sosyokültürel Özelliklerinin Analizi: İstanbul Beyoğlu Örneği. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 33, 302-333.
- Dollinger, M. (1999). *Entrepreneurship: Strategies and Resources*. Upper Saddle River, NJ : Prentice-Hall.
- Doocy, S., Lyles, E., Akhu-Zaheya, L., Burton, A., & Burnham, G. (2016). Health service access and utilization among Syrian refugees in Jordan. *International journal for equity in health*, 15(1), 108. doi:doi.org/10.1186/s12939-016-0399-4
- Dönmezer, S. (1994). *Toplumbilim*. İstanbul: Beta Basım Yayın.
- Drucker, P. F. (2002). *Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles*. e-book: HarperCollins Publishers,.

- Dryden-Peterson, S. (2015). *The educational experiences of refugee children in countries of first asylum*. Washington, DC: Migration Policy Institute.
- Dryden-Peterson, S. (2017). Refugee education: Education for an unknowable future. *Curriculum Inquiry*, 47(1), 14-24.
- Dufoix, S. (2011). *Diasporalar*. İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Duruel, M. (2016). Suriyeli Sığınmacıların Eğitim Sorunu. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(5), 1399-1414.
- Duruel, M. (2017). Suriyeli Sığınmacıların Türk Emek Piyasasına Etkileri Fırsatlar ve Tehditler. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 207-222.
- Dustmann, C., & Fabbri, F. (2003). Language proficiency and labour market performance of immigrants in the UK. *The Economic Journal*, 113(489), 695-717. 12 26, 2018 tarihinde <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1468-0297.t01-1-00151> adresinden alındı
- Düzgaya, H., & Yazıcı, E. (2017). Türkiye'deki Suriyeli Çocuk ve Gençler: Mevzuattan Uygulamaya Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *International Migration and Children-Uluslararası Göç ve Çocuklar*, 35-47.
- Eastwood, J. B., Fiennes, A. G., Cappuccio, F. P., & Maxwell, J. D. (1998). Registering refugee and asylum-seeking doctors. *The Lancet*, 352(9128), 647-648.
- Edwards, A. (2015). *Refugee' or 'Migrant'- Which is Right?.* Geneva.: UNHCR Viewpoint, Geneva.
- Eghdamian, K. (2016). Religious Identity and Experiences of Displacement: An Examination into the Discursive Representations of Syrian Refugees and Their Effects on Religious Minorities Living in Jordan. *Journal of Refugee Studies*, 30(3), 447-467. doi:10.1093/jrs/few030
- Emadi, H. (2001). *Politics of the Dispossessed: Superpowers and Developments in the Middle East*. London: Praeger.
- Emin, M. N. (2016). *Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitimi: Temel eğitim politikaları*. . İstanbul: SETA.
- Emiroğlu, K., & S., A. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Erdoğan, M. M. (2014). *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması, (Yönetici Özeti)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, HUGO Yayınları. 8 16, 2018 tarihinde <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/46184> adresinden alındı
- Erdoğan, M. M. (2014). *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması: Zonguldak'taki Mülteciler: Yaşam Deneyimleri, Sorunlar ve Öneriler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi. .
- Erdoğan, M. M. (2015a). *Türk iş dünyasının Türkiye'deki Suriyeliler konusundaki görüş, beklenti ve önerileri*. Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu.

- Erdoğan, M. M. (2015b). *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal kabul ve uyum*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. M. (2018). *Suriyeliler Barometresi: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M., & Ünver, C. (2015). Erdoğan, M. M., & Ünver, C. (2015). *Türk iş dünyasının Türkiye'deki Suriyeliler konusundaki görüş, beklenti ve önerileri*. Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu.
- Ergin, I. (2016). *Savaş, Göç ve Sağlık*. Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.
- Esen, O., & Oğuş Binatlı, A. (2017). The Impact of Syrian Refugees on the Turkish Economy: Regional Labour Market Effects. *Social Sciences*, 6(4), 129. doi:10.3390/socsci6040129
- Eşsiz, V., & Günel, G. (2007, 1 5). *Mülteci Destek El Kitabı*.
- European Commission. (2018, 3 1). www.ec.europa.eu. [ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum_en](https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum_en) adresinden alındı
- Evelyn Oldfield Unit. (1997). *Guidelines for providers of counselling and training to refugees and Guidelines for refugee community organisations providing counselling services*. London: Evelyn Oldfield Unit.
- Fadahunsi, A., Smallbone, D., & Supri, S. (2000). Networking and ethnic minority enterprise development: insights from a North London study. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 7(3), 228-240. 12 28, 2018 tarihinde <https://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/EUM0000000006842> adresinden alındı
- Fairchild, H. P. (1918). *Immigration: a world movement and its American significance*. Macmillan.
- Faist, T. (2003). *Uluslararası Göç ve Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*. (A. Z. Gündoğan, & C. Nacar, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Farquhar, H. (2014). *Migration with Dignity': Towards a New Zealand response to Climate Change displacement in the Pacific*. Victoria University of Wellington Legal Research Paper. 6 1, 2018 tarihinde <https://ssrn.com/abst> adresinden alındı
- Farquhar, H. (2015). Migration with Dignity: Towards a New Zealand Response to Climate Change Displacement in the Pacific. , 46, 29. *Victoria U. Wellington L. Rev*, 46, 29-56. 6 11, 2018 tarihinde <https://heinonline.org/HOL/Page?collection=journals&handle=hein.journals/vuwlr46&id=31> adresinden alındı
- Fatoki, O., & Patswawairi, T. (2012). The Motivations and Obstacles to Immigrant Entrepreneurship in South Africa", *Journal of Social Sciences*, 32(2): 133-142. *Journal of Social Sciences*, 32(2), 133-142.
- Favell, A. (2001). Integration policy and integration research in Europe: A review and critique,. T. Aleinikoff, & D. Klusmeyer içinde, *Citizenship Today* (s. 349-399). Washington, D.C.: Carnegie Endowment.

- Fawcett, J. T. (1989). Networks, linkages, and migration systems. *International Migration Review*, 23(3), 671-680. 6 6, 2018 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/pdf/2546434.pdf?refreqid=excelsior%3A517056e834d0c638590a79bc30fa9e51> adresinden alındı
- Fawcett, J. T., & Arnold, F. (1987). Explaining Diversity: Asian and Pacific Immigration Systems. *Center for Migration Studies special issues*, 5(3), 453-473. doi:10.1111/j.2050-411X.1987.tb00971.x
- Feagin, J. R., & Imani, N. (1994). Racial barriers to African American entrepreneurship: An exploratory study. *Social Problems*, 41(4), 562-584.
- Felbermayr, G., & Toubal, F. (2010). Cultural Proximity and Trade. *European Economic Review*, 54, 279-293. doi:10.1016/j.euroecorev.2009.06.009
- Feld, B. (2012). *Startup Communities: Building an Entrepreneurial Ecosystem in Your City*. New York: Wiley.
- Fichter, J. (2001). *Sosyoloji Nedir?* (N. Çelebi, Çev.) Ankara: Atilla Kitabevi.
- Field, J. (2006). *Sosyal Sermaye*. (B. Bilgen, & B. Şen, Çev.) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Fildiş, A. T. (2013). Günümüzde Suriye’de Yaşanan Sorunların Tarihsel Arka Planına Kısa Bir Bakış. *Ortadoğu Analiz*, 52(5), 55-62.
- Firestone, W. A. (1987). Meaning in method: The rhetoric of quantitative and qualitative research. *Educational researcher*, 16(7), 16-21. 11 11, 2018 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/250182309_Meaning_in_Method_The_Rhetoric_of_Quantitative_and_Qualitative_Research adresinden alındı
- Fisk, R. (1982). *Hama*. The Times.
- FOCUS Central London. (1999). *Ethnic minority businesses in Lambeth and Southwark*. London: FOCUS Central London. 12 27, 2018 tarihinde <http://equinoxconsulting.net/publications/ethnicMinoritybusinessesinLambethandsouthwark.pdf> adresinden alındı
- Foggo, H., & Tarlan, K. V. (2016). *Suriyeli Dom Göçmenler En Alttakiler Yoksulluk ve Ayrımcılık Arasında Göç Yollarında*. Ankara: Kalkınma Atölyesi.
- Fong, R., Busch, N. B., Armour, M., Heffron, L. C., & Chanmugam, A. (2007). Pathways to self-sufficiency: Successful entrepreneurship for refugees. *Journal of Ethnic & Cultural Diversity in Social Work*, 16(1-2), 127-159.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (1993). *How to design and evaluate research in education*. New York: McGraw-Hill.
- Freedman, J. (2016a). Sexual and gender-based violence against refugee women: a hidden aspect of the refugee" crisis. *Reproductive health matters*, 24(47), 18-26.
- Freedman, J. (2016b). Engendering Security at the Borders of Europe: Women Migrants and the Mediterranean ‘Crisis’. *Journal of Refugee Studies*, 29(4), 568-582.

- Freeman, G. (1995). Modes Of Immigration Politics In Liberal Democratic Societies. *International Migration Review*, 29(4), 881-902.
- Freeman, L. C., & Winch, R. F. (1957). (1957) Societal complexity: an empirical test of a typology of societies. *American Journal of Sociology*(62), 461-466.
- Fregetto, E. (2004). Immigrant and ethnic entrepreneurship: a U.S. perspective. H. Welsch içinde, *Entrepreneurship: The Way Ahead* (s. 253–268). New York: Routledge.
- Friedman, T. L. (2011). *The New Hama Rules*. New York Times.
- Fukuyama, F. (2005). *Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*,. (A. Buğdaycı, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gans, H. J. (1992). Second-Generation Decline: Scenarios For The Economic and Ethnic Futures Of The Post-1965 American Immigrants. *Ethnic and Racial Studies*, 15(2), 173-192.
- Gans, H. J. (1997). Toward A Reconciliation Of ‘Assimilation’ and ‘Pluralism’: The Interplay Of Acculturation and Ethnic Retention. *International Migration Review*, 31(4), 875-892.
- George, A. (1934). Syria and the French Mandate. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1931-1939)*, 13(4). 01 12, 2019 tarihinde https://www.jstor.org/stable/pdf/2603401.pdf?casa_token=ztgBCIzKn2YAAAAA:13p5MrTUVsfJ2GNGuPGEq57GprhyN3cnzAR-sFhvmLFVPiioSo5txD7_qXGbY9bI3DCXZqsh1lxxIcUqscAnt0JTQkVNghTeRA0lna0uInM76NB-QTM adresinden alındı
- George, A. (2003). *Syria: neither bread nor freedom*. Londra: Zed Books.
- Gezgin, M. F. (1991). İşgücü Göçü Teorileri. *Sosyoloji Konferansları*, 23, 31-50.
- Ghosh, B. (1998). *Huddled Masses and Uncertain Shores: Insights Into Irregular Migration*. London: Martinus Nijhoff Publishers.
- Gibb, A. A. (1987). Enterprise culture-its meaning and implications for education and training. *Journal of European Industrial Training*, 11(2), 2-38. doi:10.1108/eb043365
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Giles, W., Moussa, H., & van Esterik, P. (1996). *Development & Diaspora: Gender and The Refugee Experience*. Dundas : Artemis Enterprises.
- Gitmez, A., & Wilpert, C. (1987). A micro-society or an ethnic community? Social organization and ethnicity amongst Turkish migrants in Berlin. D. J. John Rex içinde, *Immigrant associations in Europe* (s. 86-125). Aldershot, England: Gower.
- Glaser, B. G. (1978). *Theoretical sensitivity. Advances in the methodology of grounded theory*. San Francisco: University of California.
- Glazer, N. (2000). On Beyond The Melting Pot, 35 Years After. *International Migration Review*, 34(1), 270-279.
- Glover, S., Gott, C., Loizillon, A., Portes, J., Price, R., Spencer, S., . . . Willis, C. (2001). *Migration: An Economic and Social Analysis, Paper No 67*. London: Home Office RDS Occasional .

- Gold, S. J. (1988). Refugees and small business: the case of Soviet Jews and Vietnamese. *Ethnic and racial studies*, 11(4), 411-438. 6 26, 2018 tarihinde <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/01419870.1988.9993613> adresinden alındı
- Gold, S. J. (1992). The employment potentials of refugee entrepreneurship: Soviet Jews and Vietnamese in California. , 11, 176–186. *Policy Studies Review*, 176-186. 6 26, 2018 tarihinde <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1541-1338.1992.tb00400.x> adresinden alındı
- Goodwin-Gill, G. S. (1996). AIDS and HIV, Migrants and Refugees: International Legal and Human Rights Dimensions . M. Haour-Knipe, & R. Recto içinde, *AIDS and HIV, Migrants and Refugees: International Legal and Human Rights Dimensions Crossing Borders: Migration, Ethnicity and AIDS*, (s. 50-69). London: Taylor and Francis.
- Gordon, I. (1992). Modelling Approaches to Migration and Labour Market. T. Champion, & T. Fielding içinde, *Migration Processes and Patterns*. London: Belhaven Press.
- Gordon, M. M. (1966 [1964]). *Assimilation in American life: The Role of Race, Religion, and National Origins*. New York: Oxford University Press.
- Gorst-Unsworth, C., & Goldenberg, E. (1998). Psychological Sequelae of Torture and Organised Violence Suffered by Refugees from Iraq: Trauma-related factors compared with social factors in exile. *British Journal of Psychiatry*, 172, 90-99.
- Gosling, R. (2000). *The Needs of Young Refugees in Lambeth, Southwark and Lewisham: A report*. London: Community Health South London NHS Trust.
- Goss, J., & Lindquist, B. (1995). Conceptualizing international labor migration: a structuration perspective. *International Migration Review*, 29(2), 317-351. 6 11, 2018 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/pdf/2546784.pdf> adresinden alındı
- Gökalp, Z. (1925). *Türk Medeniyet Tarihi*. (A. Duymaz, Dü.) Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatından. 10 31, 2018 tarihinde <https://www.otuken.com.tr/u/otuken/docs/turkmedeniyeti.pdf> adresinden alındı
- Gökgöz, G., Arena, A., & Aydın, C. (2017). Chapter Seven Comparative Analysis of Public Attitudes towards Syrian Refugees in Turkish Cities of Ankara and Hatay. . D. Utku, O. Unutulmaz, & İ. Sirkeci içinde, *Turkey's Syrians: Today and Tomorrow*, (s. 131). London: Transnational Press London.
- Gökşenli, E. Y. (2013). İç Savaş ve Savaş Sonrası İspanyası'nın İlk Döneminde Toplumsal Değişim. *Sosyoloji Dergisi*, 26(1), 145-170.
- Gushulal, B. (1998). Tuberculosis control in refugees-policies and practices. *International Journal of Tuberculosis and Lung Disease*, 2, 87-93.
- Gülyaşar, M. (2017). Suriyeliler ve vatandaşlık: Yerel halk ve suriyeli sığınmacılar çerçevesinde bir değerlendirme. *OPUS – Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 678-705. doi:10.26466/opus.341263
- Güngör, E. (2003). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. Hisar Kültür Gönüllüleri.

- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2014). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: Felsefe-Yöntem-Analiz*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Güvenç, B. (1999). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güvenç, B. (2002). *Kültürün ABC'si*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hancock, R., & Algozzine, B. (2006). *Doing case study research*. New York: Teachers College Press.
- Harb, M., Kassem, A., & Najdi, W. (2018). Entrepreneurial Refugees and the City: Brief Encounters in Beirut. *Journal of Refugee Studies*, 1-22. doi:10.1093/jrs/fey003
- Harima, A. (2014). Network Dynamics of Descending Diaspora Entrepreneurship: Multiple Case Studies with Japanese Entrepreneurs in Emerging Economies. *Journal of Entrepreneurship Management and Innovation*, 10(4): 65-92., 10(4), 65-92.
- Harris, M. L., & Gibson, S. G. (2008). Examining the entrepreneurial attitudes of US business students. *Education & Training*, 50(7), 568-581. doi:10.1108/00400910810909036
- Hathaway, J. C. (1993). Labelling the Boat People: The Failure of the Human Rights Mandate of the Comprehensive Plan of Action for Indochinese Refugees. , 15, 686. *Human Rights Quarterly*, 15, 686-702.
- Hauff, E. &. (1993). Integration of Vietnamese refugees into the Norwegian labor market: the impact of war trauma. *International migration review*, 2, 388-405. doi:10.1177/019791839302700206
- Hébert, R. F., & Link, A. N. (1988). In Search of the Meaning of Entrepreneurship. *Small Business Economics*, 1, 39-49.
- Hek, R. (2005). The role of education in the settlement of young refugees in the UK: The experiences of young refugees. *Practice*, 17(3), 157-171.
- Heller, A. (1996). The Many Faces of Multiculturalism. R. Baubock, A. Heller, & A. R. Zolberg içinde, *The Challenge of Diversity: Integration and Pluralism in Societies of Immigration* (s. 25-42.). Aldershot: Avebury European Centre.
- Hilhorst, D., Weijers, L., & Van Wessel, M. (2012). Aid Relations and Aid Legitimacy: Legitimacy: Mutual Imaging of Aid Workers and Recipients in Nepal. *Third World Quarterly*, 33(8), 1439-1457.
- Hirano, E. (2014). Refugees in first-year college: Academic writing challenges and resources. *Journal of Second Language Writing*, 23, 37-52.
- Hirson, J. (1998). *New to Schooling: A Survey of Practice: Educational provision for refugee and other students who come to England new to education or with very fractured prior educational experience*, Refugee Education Initiative,. London: Refugee Education Initiative, International Centre for Intercultural Education, Institute of Education, London University.
- Hisrich, R. D., & Peters, M. P. (2002). *Entrepreneurship* (4 b.). Boston, Mass.: McGraw Hill.
- Hisrich, R., Peters, M., & Shepherd, D. (2016). *Entrepreneurship* (10 b.). New York: McGraw-Hill Education.

- Hitchcox, L. (1986). Some Thoughts On Assimilation and The Resettlement Of Vietnamese Refugees In Britain. *Amity International*, 2(1), 18-27.
- Hodes, M. (1998). Refugee children may need a lot of psychiatric help. *British Medical Journal*(316), 793-4.
- Hodes, M. (2000). Psychologically Distressed Refugee Children In The United Kingdom. *Child Psychology and Psychiatry Review*, 5(2), 57-68.
- Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. London: Sage Publications.
- Hopwood, D. (1988). *Syria 1945-1986: Politics and society*. London: Unwin Hyma.
- Hudson, D. (1996). Persecuted At Home: Excluded In The UK: The Impact Of The Asylum and Immigration Act 1996 On The Education, Training and Employment Prospects Of Asylum Seekers and Refugees. *Language Issues*, 8(2), 22-23.
- Hugo, G. (2002). Effects of International Migration on the Family in Indonesia. *Asian and Pacific Migration Journal*, 11(1), 13-46. doi:10.1177/011719680201100102
- Hyman, I., Vu, N., & Beiser, M. (2000). Post-Migration Stresses Among Southeast Asian Refugee Youth In Canada: A Research Note. *Journal Of Comparative Family Studies*, 31(2), 281-293.
- Ikizoglu Erensu, A., & Kaşlı, Z. (2016). A Tale of Two Cities: Multiple Practices of Bordering and Degrees of 'Transit'in and through Turkey. *Journal of Refugee Studies*, 29(4), 528-548.
- Iland, W. (2002). *Kültürel Antropoloji*. (H. İnaç, & S. Çiftçi, Çev.) İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- ILO. (2016). *Suriyeli İşçi, İşveren ve Girişimcilerin İşgücü Piyasasında Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri Çalışmayı Genel Değerlendirme*. 01 24, 2019 tarihinde [www.ilo.org: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/meetingdocument/wcms_533055.pdf](https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/meetingdocument/wcms_533055.pdf) adresinden alındı
- İNGEV. (2017). *Syrian Refugee Livelihood Monitor-Game Changers*. İstanbul: Ipsos-İNGEV.
- IOM. (2000). *Migrant Trafficking and Human Smuggling in Europe*. United Nations: International Organization for Migration.
- IOM. (2004). *International Migration Law: Glossary on Migration*. Switzerland: International Organization for Migration.
- Isenberg, D. (2010). How to Start an Entrepreneurial Revolution. *Harvard Business Review*, 88(6), 41-50. 02 03, 2019 tarihinde <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=8d3e1b2c-3e41-4291-b48b-b386b851aef4%40pdv-v-sessmgr06> adresinden alındı
- İTKİP (2010). *Konfeksiyon ve Çorap Sektörü Açısından Suriye: TEMEL Ekonomik Göstergeler ve Sektörel Bilgiler*. İTKİP Genel Sekreterliği, AR &GE ve Mevzuat Şubesi, Ankara 02 03, 2019 tarihinde <https://www.itkib.org.tr/.../konfeksiyon-ve-corap-sektorleri-acisindan-suriye-aralik-2010> adresinden alındı.

- Jockenhover-Schieke, H. (1990). *Unaccompanied Refugee Children in Europe: Experiences with protection, placement and education*. International Social Services, German Branch.
- Johnson, P. J. (2000). Ethnic differences in self-employment among Southeast Asian refugees in Canada. *Journal of Small Business Management*, 38(4), 78-86.
- Jones, W. &. (2016). The local refugee match: Aligning refugees' preferences with the capacities and priorities of localities. *Journal of Refugee Studies*, 1-22. doi:10.1093/jrs/fex022
- Jovanovic, B. (1982). Selection and evolution of industry 50, pp. 649-70. *Econometrica*, 50(3), 649-670. 12 27, 2018 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/pdf/1912606.pdf> adresinden alındı
- Jupp, J. (1998). Creating Multicultural Societies: Australia, Britain, Sweden, and Canada. *International Journal*, LII(3), 508-523.
- Kaderli, Z. (2017). Bizden Biri, Casus Ya Da Araştırmacı? Nitel Saha Araştırması Ve Araştırmacı Kimliğinin Bağlamsal Konumlandırma Biçimleri. *Milli Folklor*, 29(116), 87-100. 7 17, 2018 tarihinde <http://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=116&Sayfa=87> adresinden alındı
- Kağnıcı, D. Y. (2017). Suriyeli Mülteci Çocukların Kültürel Uyum Sürecinde Okul Psikolojik Danışmanlarına Düşen Rol ve Sorumluluklar. *Elementary Education Online*, 16(4), 1768-1776. doi:10.17051/ilkonline.2017.342990
- Kahin, M. H. (1997). *Educating Somali Children In Britain*. Staffordshire: Trentham Books Limited.
- Kalleberg, A. L., & Leicht, K. T. (1991). Gender and organisational performance: determinants of small business survival and success. *The Academy of Management Journal*, 34(1), 136-161. 01 14, 2019 tarihinde https://www.jstor.org/stable/pdf/256305.pdf?casa_token=olGFyaTrrPwAAAAA:800QwTRFiP7aqk1NNS1Z1cFFknujC0zcyvBTuz5ibhoULFuQNxv_yJyoX3XMQHPZvzn_wQqzBOK5Xx_GEgtmusnbDz9g3bjGtXw3uLdzKFFkYrqOQ94 adresinden alındı
- Kanaroglou, P., Liaw, K. L., & Papageorgiou, Y. Y. (1986). An analysis of migratory systems: 1. Theory. , 18(7),. *Environment and Planning A*, 18(7), 913-928. 6 6, 2018 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/pdf/2546434.pdf?refreqid=excelsior%3A517056e834d0c638590a79bc30fa9e51> adresinden alındı
- Karan, O. (. (2017). *Economic Survival Strategies of Turkish Migrants in London*. United Kingdom: Transnational Press London.
- Kaşka, S. (2017). How to Take Gender as an Analytical Category in Migration Research? Some Initial Reflections of the Turkish Experience. F. Tilbe, İ. Sirkeci, & M. Erdogan içinde, *The Migration Conference 2017-Programme and Abstracts Book* (s. 10-11). London: Transnational Press London.
- Katila, S., & Wahlbeck, Ö. (2012). The role of (transnational) social capital in the start-up processes of immigrant businesses: The case of Chinese and Turkish restaurant businesses in Finland. *International Small Business Journal*, 30(3), 294-309.

- Kaya, A. (2017). İstanbul, mülteciler için cennet mi cehennem mi? Suriyeli mültecilerin kentsel alandaki halleri. *Toplum ve Bilim*(140), 42-68.
- Kaya, İ., & Uğurlu, Ö. (2014). Ulusötesi Milliyetçilik Bağlamında Avrupa Kürt Diasporası. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 194-210.
- Kaygısız, İ. (2017). *Suriyeli Mültecilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri*. İstanbul: Fredrich Ebert Stiftung Vakfı. <http://www.festuerkei.org/media/pdf/D%C3%BCnyadan/2017/Du308nyadan>. adresinden alındı
- Kaymaz, T., & Kadkoy, O. (2016). Syrians in Turkey: The economics of integration. *In Al Sharq Forum Expert Brief. More Information, September*, 1-10.
- Kaypak, Ş., & Bimay, M. (2016). Suriye Savaşı Nedeniyle Yaşanan Göçün Ekonomik ve SosyoKültürel Etkileri: Batman Örneği. *Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(1), 84-110.
- Khoury, P. S. (1987). *Syria and the French Mandate. The Politics of Arap Nationalism 1920-1945*. London: I.B.Tauris&Co Ltd Publishers.
- Khoury, P. S. (2003). *Urban Notables and Arab Nationalism: The Politics of Damascus 1860-1920*. London: Cambridge University Press.
- Kim, Y. (2002). Intercultural communication, adaptation and. J. Schement içinde, *Encyclopedia of Communication and Information* (s. 452-459). New York,: Gale Group Inc. 12 19, 2018 tarihinde <https://www.encyclopedia.com/media/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/intercultural-communication-adaptation-and> adresinden alındı
- Kıran, A. (2008). Milletler Cemiyeti ve Önlenemeyen Savaş. *Soc. & Appl. Sci*, 3(6), 19-36.
- Kirisci, K. (1996). Kirisci, K. (1996). Is Turkey Lifting the Geographical Limitation-The November 1994 Regulation on Asylum in Turkey. ., 8, 293. *International Journal of Refugee Law*, 8(3), 293-318. 3 5, 2018 tarihinde http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/intjrl8&div=26&g_sent=1&casa_token=&collection=journals adresinden alındı
- Knox, P. L., Marston, S. A., & Imort, M. (2016). *Human geography: Places and regions in global context*. London: Pearson.
- Knox, P., & Pinch, S. (2014). *Urban social geography: an introduction* (6 b.). London: Pearson.
- Kobler, B., & Lattes, P. (2017). *International Migration Report 2017*. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs.
- Kofman, E., & Sale, R. (1997). Gender Differences and Family Reunion In The European Union: Implications For Refugees. *Refuge*, 16(4), 26-31.
- Korkmaz, A. Ç. (2014). Sığınmacıların sağlık ve hemşirelik hizmetlerine yarattığı sorunlar. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 1(1), 37-42.
- Korkmaz, E. E. (2018). Türkiye’de Tekstil Sanayisinin Sosyal Taraflarının Mülteci İşçilerin İstihdamına Bakışı. *Çalışma ve Toplum*, 93-120.
- Kottak, C. P. (2001). *Antropoloji; İnsan Çeşitliliğine Dair Bir Bakış*. İstanbul: Ütopya Yayınları.
- Kroeber, A., & Clyde, K. ([1952] 1963). *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*. New York: Vintage Books.

- Krueger, N. (1993). The impact of prior entrepreneurial exposure on perceptions of new venture feasibility and desirability. *Entrepreneurship Theory & Practice*, 18(1), 5-21. doi:doi.org/10.1177/104225879301800101
- Kuhlman, T. (1991). The economic integration of refugees in developing countries: a research model. *Journal of Refugee Studies*, 4(1), 1-20. 06 26, 2018 tarihinde <https://heinonline.org/HOL/Page?public=false&handle=hein.journals/jrefst4&page=1&collection=journals> adresinden alındı
- Kumar, S. U. (2011). *The Linkages Between Cognition, Behavior, Culture, and Opportunity Among High-Growth Asian American Immigrant Entrepreneurs*. Phoenix: University of Phoenix.
- Kumsa, M. (2006). No! I'm Not a Refugee!': The Poetics of Be-Longing among Young Oromos in Toronto. *Journal of Refugee Studies*, 19(2), 230-255.
- Kunz, E. (1981). Exile and Resettlement: Refugee Theory. *The International Migration Review*, 15(1/2), 42-51. 6 12, 2018 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/2545323> adresinden alındı
- Kuttner, S. (1997). Gender Related Persecution as a Basis for Refugee Status: the Emergence of an International Norm. *Refugee*, 16(4), 17-21.
- Küçük, O. (2005). *Girişimcilik ve Küçük İşletme Yönetimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Lam, T. a. (1996). What's Schooling For? The Vietnamese In The British Educational System. *Refugee Participation Network*, 21.
- League of Nations. (1933). *Convention of 28 October, 1933 relating to the International Status of Refugees, Treaty Series Vol. CLIX No. 3663*. London: League of Nations. 02 2018, 27 tarihinde <http://www.refworld.org/docid/3dd8cf374.html> adresinden alındı
- Lee, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47-57. 6 7, 2018 tarihinde <https://link.springer.com/content/pdf/10.2307/2060063.pdf> adresinden alındı
- Levenson, R., & Sharma, A. (1999). *The Health of Refugee Children: Guidelines for Paediatricians*. London: Royal College of Paediatrics and Child Health.
- Li, P. S. (1993). Chinese investment and business in Canada: Ethnic entrepreneurship reconsidered. *Pacific affairs*, 66(2), 219-243. 1 18, 2019 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/pdf/2759368.pdf?refreqid=excelsior%3A6fafd303137165d21346fc355a2009ce> adresinden alındı
- Lichtman, M. (2006). *Qualitative research in education: A user's guide*. Thousand Oaks, CA: : SAGE Publications.
- Light, I. (1972). *Ethnic Enterprise in America*. Berkeley: Univ. Calif. Press.
- Light, I., & Gold, S. (2000). *Ethnic Economies*. San Diego, CA.: Academic Press.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. London: SAGE Publication.
- Locke, E. A. (2007). Entrepreneurial motivation. J. R. Baum, M. Frese, & R. A. Baron içinde, *The psychology of entrepreneurship* (s. 93-112). Mahwah, NJ: : Erlbaum.

- London Borough of Lewisham. (1999). *Addressing the needs of HIV and asylum seekers*. London: London Borough of Lewisham Social Services Conference.
- Longrigg, S. H. (1972). *Syria and Lebanon Under French Mandate*. Beirut: Oxford University Press.
- Lucas, S. (1999). *Refugees, Displaced People and Their Vulnerability To HIV/AIDS*. London: UK NGO AIDS Consortium.
- Lyles, E., Hanquart, B., Chlela, L., Woodman, M., Fouad, F. M., Sibai, A., & Doocy, S. (2017). Health service access and utilization among Syrian refugees and affected host communities in Lebanon. *Journal of Refugee Studies*, 1-27. doi:10.1093/jrs/fex014
- Mabogunje, A. (1970a). Systems Approach to a Theory of Rural-Urban Migration”, *Geographical Analysis*, 2(1), 1-18. 6 5, 2018 tarihinde <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1538-4632.1970.tb00140.x> adresinden alındı
- Mabogunje, A. L. (1970b). Migration policy and regional development in Nigeria. *Nigerian Journal of Economic and Social Studies*, 12(2), 243-262. 6 5, 2018 tarihinde <https://www.cabdirect.org/cabdirect/abstract/19721803978> adresinden alındı
- Maharaj, K., Warwick, I., & Whitty, G. (1996). *An Assessment of HIV Prevention Interventions with Refugees and Asylum Seekers: With Particular Reference to Refugees from the African Continent*. London: Institute of Education, University of London, Health Education.
- Malkki, L. (1992). National Geographic: The Rooting of Peoples and the Territorialization of National Identity among Scholars and Refugees. *Cultural Anthropology*, 7(1), 24-44.
- Malkki, L. H. (1996). Speechless emissaries: Refugees, humanitarianism, and dehistoricization. *Cultural anthropology*, 11(3), 377-404.
- Man, F. (2016). “Günah Keçileri” ya da “Olağan Şüpheliler” Olarak Suriyeliler. *Çalışma ve Toplum*(3).
- Marland, M. (1998). Refugee Pupils: A Headteacher’s Perspective. *Multicultural Teaching*, 17(1), 17-22.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhay, & D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mason, J. (2017). *Qualitative researching*. . London: Sage Publication.
- Massey, D. S. (1990). The social and economic origins of immigration. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 510, 60-72.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. (1998). *Worlds in Motion. Understanding International Migration at the End of the Millennium*. London: Oxford University Press. doi:10.1177/0486613409350418
- Massey, D., & Espafia, F. G. (1987). The social process of international migration. *Science*, 237, 733-738.

- Massey, D., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., & Pellegrino, A. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431-466. 6 5, 2018 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/pdf/2938462.pdf> adresinden alındı
- Masurel, E., Nijkamp, P., & Vindigni, G. (2003). Breeding Places for Ethnic Entrepreneurs: A Comparative Marketing Approach. *Entrepreneurship & Regional Development*, 16(1), 77-86.
- Masurel, E., Nijkamp, P., & Vindigni, G. (2004). Breeding placesfor ethnic entrepreneurs: a comparative marketing approach. *Entrepreneurship & Regional*, 16(1), 77-86. doi:10.1080/0898562042000205045
- Masurel, E., Nijkamp, P., Tastan, M., & Vindigni, G. (2002). Motivations and performance conditions for ethnic entrepreneurship. *Growth and Change*, 33(2), 238-260. <http://hdl.handle.net/10419/85763> adresinden alındı
- Matricano, D., & Sorrentino, M. (2014). Ukrainian entrepreneurship in Italy: factors influencing the creation of ethnic ventures. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 3(10), 1-28.
- MAZLUMDER. (2014). *The Report on Syrian Woman Refugees Living Out of the Camps*. İstanbul: MAZLUMDER Women Studies Group. 1 21, 2019 tarihinde <http://world.mazlumder.org/en/main/yayinlar/reports/11/the-report-on-syrian-women-refugees-living-ou/1164> adresinden alındı
- McCallin, M. (1996). *The Psychological Wellbeing of Refugee Children: research, practice and policy development*. Geneva: International Catholic Child Bureau.
- McConnell, F. (2013). Citizens and refugees: constructing and negotiating Tibetan identities in exile. *Annals of the Association of American Geographers*, 103(4), 967-983.
- McGowan, A. S., & Collelo, T. (1988). *Syria: a Country Study*. Washington D.C.: United States Government Secretary of the Army, .
- Medicins Sans Frontieres. (1997). *Refugee Health: An Approach To Emergency Situations*. London: Macmillan. .
- Melzak, S., & Warner. (1992). *Integrating Refugee Children into Schools*. London: Minority Rights Group.
- Menahem, G., & Spiro, S. E. (1999). Immigrants In A Restructuring Economy: A Partial Test Of Theories. *International Migration*, 37(3), 569-586.
- Mendenhall, M., Dryden-Peterson, S., Bartlett, L., Ndirangu, C., Imonje, R., Gakunga, D., . . . Tangelder, M. (2015). Quality Education for Refugees in Kenya: Pedagogy in Urban Nairobi and Kakuma Refugee. *Journal on Education in Emergencies*, 1(1), 92-130. doi:doi.org/10.17609/N8D08K
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma. Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. (S. Turan, Çev.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Michael, T. (1994). *Health needs of Refugee Children Symposium on refugee health issues*. Tottenham, London: Selby Centre.

- Middle East Watch. (1991). *Syria Unmasked: The Suppression of Human Rights by the Assad Regime*. New Haven: Yale University Press.
- Mikal, J. P., & Woodfield, B. (2015). Refugees, post-migration stress, and internet use: a qualitative analysis of intercultural adjustment and internet use among Iraqi and Sudanese refugees to the United States. *Qualitative health research*, 25(10), 1319-1333.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *An Expanded Sourcebook: Qualitative Data Analysis*. Thousand Oaks, CA.: Sage Pub.
- Miller, D., & Walzer, M. (1995). *Pluralism, Justice and Equality*. Oxford: Oxford University Press.
- Minniti, M. a. (2003). *Global Entrepreneurship Monitor: 2003 Executive Report*. Wellesley, MA: Babson College.
- Mohanty, S. K. (2017). *Fundamentals of entrepreneurship*. Delhi: PHI Learning Pvt. Ltd..
- Montgomery, J. R. (1996). Components Of Refugee Adaptation. *International Migration Review*, 30(3), 679-702.
- Moore, J. F. (1993). Predators and prey: a new ecology of competition. *Harvard business review*, 71(3), 75-86. 02 03, 2019 tarihinde <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=a4fd5290-5d7b-4f3a-b33c-ad3bb0cf0518%40pdc-v-sessmgr06> adresinden alındı
- Moore, R. (2000). Access To Banking Services and Credit For UK Ethnic Minorities, Refugees and Asylum Seekers. *Radical Statistics*, 75, 16-24.
- Morgan, G. (1998). *Yönetim ve örgüt teorilerinde metafor*. (G. Bulut, Çev.) İstanbul: BZD Yayıncılık.
- Morrison, A. (2000). Entrepreneurhip: What triggers it? *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Reseach*, 59-71. 01 17, 2019 tarihinde <https://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/13552550010335976> adresinden alındı
- Muslu, A. (2017). Küresel deniz iş gücü piyasalarında Suriyeli göçmenlerin istihdam olanaklarının oluşturulması için öneriler. *Emek ve Toplum*, 6(15), 329-334.
- Mutlu, P. M., Kahveci, M., Akyol, A., Erol, E., Gümüshan, İ., Pınar, E., & Salman, C. (2018). Suriyeli Göçmen İşçilerin İstanbul Ölçeğinde Tekstil Sektörü Emek Piyasasına Eklemlenmeleri ve Etkileri. *Çalışma ve Toplum*(1), 69-92.
- Nancheva, N. (2016). Bulgaria's response to refugee migration: institutionalizing the boundary of exclusion. *Journal of Refugee Studies*, 29(4), 549-567.
- Neuman, W. (2013). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. (S. Özge, Çev.) Ankara: Yayın Odası.
- Neuwirth, G., & Vincent, C. (1997). *Women Refugees In International Perspective, 1980-1990: An Annotated Bibliography*. Ottawa: Research Resource Division For Refugees, Centre For Immigration and Ethno-Cultural Studies, Carleton Univer.

- Nicotra, M., Romano, M., Del Giudice, M., & Schillaci, C. E. (2018). The causal relation between entrepreneurial ecosystem and productive entrepreneurship: A measurement framework. *The Journal of Technology Transfer*, 43(3), 640-673. 02 06, 2019 tarihinde <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs10961-017-9628-2.pdf> adresinden alındı
- Nijkamp, P., Sahin, M., & Baycan-Levent, T. (2010). Migrant entrepreneurship and new urban economic opportunities: identification of critical success factors by means of qualitative pattern recognition analysis. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 101(4), 371–391. doi:10.1111/j.1467-9663.2009.00546.x
- Nişancı, Z. N. (2015). Göçmen Girişimcilik Üzerine: Pittsburgh'daki Türk Girişimciler. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 10(1), 1-28.
- Nişancı, Z. N., Oğrak, A., & Özmutaf, N. M. (2015). Amerika'da Yaşayan Türk Kökenli Girişimcileri Girişimcilik Nitelikleri Kapsamında Algıları: Pittsburgh Gıda Sektöründe Bir Araştırma. *Kastamonu University Journal of Economics & Administrative Sciences*, 10(4), 28-44.
- Odena, O., Summers, M., Jaap, A., & Rodriguez, A. (2016). *Music for integration research briefing: Exploring the potential of music education for integrating newly arrived children in schools*. Glasgow: University of Glasgow Press.
- Odman, M. (1995). *Mülteci Hukuku*. Ankara: A.Ü.H.S.B.F. İnsan Hakları Merkezi Yayınları.
- OECD. (1998). *Human Capital Investment An International Comparasion*. France: Organisation for Economic Co-operation and Development .
- Omoniyi, T. (2000). Coming in from the heat: refugees and citizenship education in Britain. *School Field*, 11(1-2), 41-58.
- Orhan, O. (2005). Suriye, Dönüşüm ve Türkiye. *Stratejik Analiz Dergisi*, 6(65).
- Orhan, O., & Senyücel Gündoğar, S. (2015). *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri (Rapor No: 195)*. Ankara: ORSAM .
- ORSAM. (2016). *Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler: Uzun Vadeli Entegrasyon İçin Fırsatlar ve Zorluklar*. Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi .
- Osaki, K. (1997). When Refugees are Women: Emergence of the Issue on the International Agenda. *Refuge*, 16(4), 9-16.
- Osmanlı Belgerinde Suriye Yayın No: 129. (2013). *Osmanlı Belgerinde Suriye*. İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. 5 30, 2018 tarihinde https://www.devletarsivleri.gov.tr/assets/content/Yayinlar/osmanli-arsivi-yayinlar/129_osmanli_belgelerinde_suriye.pdf adresinden alındı
- Ostgaard, T., & Birley, S. (1996). New Venture Growth and Personal Networks,. *Journal of Business Research*, 36(1), 37-50. doi:10.1016/0148-2963(95)00161-1
- Ozgun Baklacioglu, N. (2015). The Violence of Tolerated Temporality: Syrian Women and LGBTI Refugees in Istanbul. . *In communication au colloque Gender and Exile: Syrian Women and LGBTI Refugees in the Middle East*,. İstanbul: Kadir Has University.

- Özcan, E. (2017). Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme. *ş ve Hayat Dergisi Ekonomi Hukuk ve Sosyal Politika*, 2(4), 183-215. 6 5, 2018 tarihinde http://www.sekeris.org.tr/dergi/multimedia/dergi/45_cagdas_goc_teorileri_uzerine_bir_degerlendirme.pdf adresinden alındı
- Özdemir, E. (2017). Suriyeli Mülteciler Krizinin Türkiye'ye Etkileri. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 114-140. 6 28, 2018 tarihinde <http://dergipark.gov.tr/uksad/issue/33359/371266> adresinden alındı
- Özlem, D. (2000). *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*. İstanbul: İnkilap Yayınları.
- Özönder, M. (2001). Takdim: Küreselleşme Tartışmalarının Terör Boyutu. *Kök Araştırmalar: Kök ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 1-2. 10 31, 2018 tarihinde http://www.koksav.org.tr/Yayinlar/KokArastirmalar/ka_III-2/KA-3-2-Guz2001-takdim-mco.htm adresinden alındı
- Özpınar, E., Çilingir, Y., & Düşündere, A. (2016). *Türkiye'deki Suriyeliler: İşsizlik ve Sosyal Uyum*. Ankara: TEPAV Yayını (Değerlendirme Notu).
- Öztürk, S., & Çotlu, S. (2017). Suriyeli Mültecilerin Türk Ekonomisine Etkileri. S. Öztürk, & A. Büyükçınar içinde, *UMTEB- International Congress on Vocational and Technical Sciences, Congress Book of Full Texts* (s. 340-361). Batumi-Gerogia: Institution of Economic Development and Social Researches .
- Padilla, A. (1980). The role of cultural awareness and ethnic loyalty in acculturation. A. Padilla içinde, *Acculturation: Theory, Models, and Some New Findings*. Boulder, CO: Westview.
- Paksoy, S., & Özgüven Karadeniz, M. (2017). Suriyeli Sığınmacıların Kilis Ekonomisine Etkisi. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM - UHAD)*, 4(9), 56-79. 6 28, 2018 tarihinde <http://dergipark.gov.tr/assam/issue/33151/369852> adresinden alındı
- Pandır, M., Efe, İ., & Paksoy, A. F. (2015). Türk basınında Suriyeli sığınmacı temsili üzerine bir içerik analizi. *Marmara İletişim Dergisi*, 24, 1-26.
- Papadopoulos, R. (1998). 'Destructiveness, Atrocities and Healing. *The Journal of Analytical Psychology*, 43(4), 455-478.
- Parekh, B. (2000). *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*. . Basingstoke: Macmillan.
- Parker, S. (2015). Hidden crisis: violence against Syrian female refugees. *The Lancet*, 385(9985), 2341-2342. 2 20, 2018 tarihinde [http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(15\)61091-1/fulltext](http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(15)61091-1/fulltext) adresinden alındı
- Parladır, H. S., & Özkan, D. (2014). Diaspora Studies in Social Sciences: Modernity, Power and Identity. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(20), 101-124.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. . London: SAGE Publications,.
- Payne, S. (2007). Grounded theory . E. Lyons, & A. Coyle içinde, *Analysing Qualitative Data in Psychology* (s. 65-86). Thousand Oaks, CA: SAGE Publication.

- Pelto, P. J. (1968). The difference between 'tight' and 'loose' societies. *Transaction*(5), 37-40.
- Perthes, V. (1992). The Syrian economy in the 1980s. *Middle East Journal*. 46(1), 37-58.
- Perumal, J. (2015). Responding with hospitality: Refugee children in the South African education system. *Education as Change*, 19(3), 65-90.
- Petersen, W. (1958). . A general typology of migration. *American Sociological Review*, 23(3), 256-266.
- Phizacklea, A., & Ram, M. (1996). Being your own boss: ethnic minority entrepreneurs in comparative perspective. *Work, Employment and Society*, 10(2), 319-339.
- Pile, H. (1997). *The Asylum Trap: The Labour Market Experiences Of Refugees With Professional Qualifications*. . London: Low Pay Unit.
- Polzer, T. (2008). Invisible integration: How bureaucratic, academic and social categories obscure integrated refugees. *Journal of Refugee Studies*, 21(4), 476-497.
- Portes, A. (1995). *The economic sociology of immigration: Essays on networks, ethnicity, and entrepreneurship*. . New York: Russell Sage Foundation.
- Portes, A., & Bach, R. L. (1985). *Latin journey: Cuban and Mexican immigrants in the United States*. London: Univ of California Press.
- Portes, A., & Sensenbrenner, J. (1993). Embeddedness and immigration: notes on the social determinants of economic action. *American Journal of Sociology*, 98(6), 1320-50. 1 18, 2019 tarihinde <https://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/13552551311299242> adresinden alındı
- Portes, A., & Zhou, M. (1993). The new second generation: Segmented assimilation and its variants. *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*(530), 74-96.
- Pryor, R. (1981). Integrating international and internal migration theories. M. Kritz, C. Keely, & S. Tomasi içinde, *Global Trends in Migration: Theory and Research on International Population Movements* (s. 110-129). New York: Centre for Migration Studies.
- Punch, K. (2011). *Sosyal Araştırmalara Giriş*. (D. Bayrak, H. B. Aslan, & Z. Akyüz, Çev.) Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Putnam, R. (2000). *Bowling Alone: The Collapse And Revival Of American Community*.. New York: Simon & Schuster Pres.
- Racine-Welch, T., & Welch, M. (2000). Listening For The Sounds Of Silence: A Nursing Consideration Of Caring For The Politically Tortured. *Nursing Inquiry*, 2, 136-141.
- Ram, M., & Deakins, D. (1995). *African Caribbean Entrepreneurship in Britain*. Birmingham.: University of Central England.
- Ram, M., & Hillin, G. (1994). Acheving 'Break-Out': Developing Mainstream Ethnic Minority Businesses. *Journal of Small Business and Enterprise Development*., 1(2), 15-21. 12 28, 2018 tarihinde <https://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/eb020936> adresinden alındı

- Ramadani, V., Rexhepi, G., Gërguri-Rashiti, S., Ibraimi, S., & Dana, L. P. (2014). Ethnic entrepreneurship in Macedonia: the case of Albanian entrepreneurs. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 23(3), 313-335. 01 03, 2019 tarihinde <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.1032.2536&rep=rep1&type=pdf> adresinden alındı
- Ratcliffe, J. W. (1983). Notions of validity in qualitative research methodology. *Knowledge*, 5(2), 147-167. 7 3, 2018 tarihinde <http://citeseerx.ist.psu.edu/messages/downloadsexceeded.html> adresinden alındı
- Ratih, P., Chandra, W., & Ning, R. (2018). The Impact Of The Entrepreneurial Ecosystem On Regional Competitive Advantage: A Network Theory Perspective. *RJOAS*, 11(83), 19-63. doi:<https://doi.org/10.18551/rjoas.2018-11.07>
- Ravenstein, E. G. (1885). The Laws of Migration. *Journal of the statistical society of London*, 48(2), 167-235.
- Raymond, W. (1990). *Marksizm ve Edebiyat*. (E. Tarım, Çev.) İstanbul: Adam Yayınları.
- Razin, E. (1989). Relating Theories of Entrepreneurship among Ethnic Groups and Entrepreneurship in Space -The Case of the Jewish Population in Israel. *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography*, 71(3), 167-181. 12 31, 2018 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/pdf/490851.pdf> adresinden alındı
- Redfield, R., Linton, R., & Herskovits, M. F. (1936). Memorandum for the Study of Acculturation. *American Anthropologist*, 38(İ), 149.
- Refugee Council. (1999). *Refugee Council. 1999. ECRE Task Force on Integration, Refugees and Employment: the European Context*. European Refugee Council.
- Rettberg, J. W., & Gajjala, R. (2016). Terrorists or cowards: negative portrayals of male Syrian refugees in social media. *Feminist Media Studies*, 16(1), 178-181.
- Richman, N. (1996). *They Don't Recognise Our Dignity: A Study of the Psychosocial Needs of Refugee Children and Families in Hackney*. London: City and Hackney Community NHS Trust.
- Ripsas, S. (1998). Towards an interdisciplinary theory of Entrepreneurship. *Small Business Economics*, 10(2), 103-115.
- Roberts, K. (2000). Lost In The System? Disabled Refugees and Asylum Seekers In Britain. *Disability and Society*, 15(6), 943-948.
- Robinson, P. B., & Sexton, E. A. (1994). The effect of education and experience on self-employment success. *Journal of business Venturing*, 9(2), 141-156. 01 04, 2019 tarihinde <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/088390269490006X> adresinden alındı
- Robinson, P., Stimpson, D., Huefner, J., & Hunt, H. (1991). An attitude approach to the prediction of entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory & Practice*, 15(4), 13-31. 12 24, 2018 tarihinde <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/104225879101500405?journalCode=etpb> adresinden alındı

- Robinson, V. (1993). Marching into the middle classes? The long term resettlement of East African Asians in the UK. *Journal of Refugee Studies*, 6(3), 230-248.
- Robinson, V. (1998). Defining and measuring successful refugee integration. *ECRE International conference on Integration of Refugees in Europe*. Brussels: European Council on Refugees and Exiles.
- Robinson, V. (2000). Lessons Learned? A Critical Review of the Government Program to Resettle Bosnian Quota Refugees in the United Kingdom. *International Migration Review*, 34(4), 1217-1244.
- Rose, A. M. (1956). *Sociology: The Study of Human Relations*. New York: Alfred A. Knopf.
- Rousseau, C., & Guzder, J. (2008). School-based prevention programs for refugee children. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics*, 17(3), 533-549.
- Rousseau, C., Drapeau, A., Lacroix, L., Bagilishya, D., & Heusch, N. (2005). Evaluation of a classroom program of creative expression workshops for refugee and immigrant children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46(2), 180-185.
- Rousseau, C., Lacroix, L., Bagilishya, D., & Heusch, N. (2003). Working with myths: Creative expression workshops for immigrant and refugee children in a school setting. *Art Therapy*, 20(1), 3-10.
- Roy, L. (2017). "So What's the Difference?" Talking About Race With Refugee Children in the English Language Learner Classroom. *TESOL Journal*, 8(3), 540-563.
- Rubin, H., & Rubin, I. (2005). *Qualitative interviewing: The art of hearing data*. Thousand Oaks, CA.: Sage Pub.
- Saban, A. (2008). Okula İlişkin Metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 55, 459-496. 7 4, 2018 tarihinde <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/kuey/article/view/5000050616> adresinden alındı
- Sales, R., & Gregory, J. (1998). Refugee Women in London: the Experience of Somali Women. *Refuge*, 17(1), 16-20.
- Salik, N. (2011). Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği. *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, 3(35), 20-32.
- Salman, K. F. (2015). The description of health among Iraqi refugee women in the United States. *Journal of immigrant and minority health*, 17(4), 1199-1205.
- Sanders, J. M., & Nee, V. (1996). Immigrant Self-Employment: The Family as Social Capital and The Value of Human Capital. *American Sociological Review*, 61(2), 231-249.
- Saruhan, Ş. C., & Özdemirci, A. (2011). *Bilim, felsefe ve metodoloji*. İstanbul: Beta yayınları.
- Savona, E. U., Di Nicola, A., & Da Col, G. (1996). Dynamics of migration and crime in Europe: New patterns of an old nexus. *ISPAC, international conference on "migration and crime: global and regional problems and responses"* (s. 1-34). Trento: University of Trento. 6 7, 2018 tarihinde http://eprints.biblio.unitn.it/190/01/Dynamics_of_migration.pdf adresinden alındı

- Saxenian, A. (2002). Silicon Valley's new immigrant high-growth entrepreneurs. *Economic Development Quarterly*, 16(1), 20-31.
- Saydam, A. (1997). *Kırım ve Kafkas göçleri, 1856-1876*. . Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Schram, T. H. (2003). *Conceptualizing qualitative inquiry: Mindwork for fieldwork in education and the social sciences*. . River, NJ: Prentice Hall.
- Schultz, T. W. (1959). Investment in man: An economist's view. *The Social Service Review*, 33(2), 69-75. 01 05, 2019 tarihinde https://www.jstor.org/stable/30016430?seq=1#metadata_info_tab_contents adresinden alındı
- Schumpeter, J. (1934). *The Theory of Economic Development*. Cambridge MA.: Harvard University Press.
- Seale, P. (1986). *The Struggle for Syria, A Study of Post-War Arab Politics 1945-1958*,. London: I. B. Tauris and Co. Ltd.
- Seale, P. (1991). Asad: Between Institutions and Autocracy. R. T. Antoun, & D. Quataert içinde, *Syria: Society, Culture, and Polity*, (s. 91-110). New York: State University of New York Press.
- Seifert, W. (1996). Occupational and social integration of immigrant groups in Germany. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 22(3), 417-436.
- Seker, B. D., & Sirkeci, I. (2015). Challenges for refugee children at school in Eastern Turkey. *Economics & Sociology*, 8(4), 122-133.
- Sellen, D. W., & Tedstone, A. (2000). Nutritional Needs Of Refugee Children In The UK. *Journal- Royal Society Of Medicine*, 93(7), 360-364.
- Sezgin, A. A., & Yolcu, T. (2016). Göç ile Gelen Uluslararası Öğrencilerin Sosyal Uyum ve Toplumsal Kabul Süreci. *Humanitas*, 4(7), 417-436. doi:10.20304/husbd.14985
- Shah, S. (1996a). *Refugees and Asylum Seekers and Higher Education: The Context Of Re-Settlement*. Aldenham: Centre For Equality Issues In Education, University Of Hertfordshire.
- Shah, S. (1996b). *Going For Higher Education: A Guide For Refugees and Asylum Seekers*. Aldenham: Centre For Equality Issues In Education, University Of Hertfordshire.
- Shah, S. (1996c). *Refugees and Asylum Seekers and Higher Education: The Context Of Re-Settlement*. S. Shah. içinde Aldenham: Centre For Equality Issues In Education, University Of Hertfordshire.
- Shakya, D., & Wardell, J. (1999). *Report on Medical Interviews of Displaced Young Persons*. CHSL.
- Shane, S., & Venkataraman, S. (2000). The promise of entrepreneurship as a field of research. *Academy of management review*, 25(1), 217-226. 02 05, 2019 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/pdf/259271.pdf> adresinden alındı
- Shane, S., Locke, E., & Collins, C. J. (2003). Entrepreneurial motivation. *Human Resource Management Review*, 13(2), 257-280. 01 08, 2018 tarihinde

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1053482203000172> adresinden alındı

- Sigona, N. (2003). How Can aNomad'be aRefugee'? Kosovo Roma and Labelling Policy in Italy.. *Sociology*, 37(1), 69-79.
- Silver, C., & Lewins, A. (2007). *Using software in qualitative research: A step-by-step guide*. . Thousand Oaks, California: SAGE Pub.
- Silverman, D. (1993). *Interpreting qualitative data*. London: Sage Publications.
- Sirkeci, İ. (2017). Turkey's refugees, Syrians and refugees from Turkey: a country of insecurity. *Migration Letters*, 14(1), 127-144. 6 11, 2018 tarihinde <http://www.tplondon.com/journal/index.php/ml/article/viewFile/788> adresinden alındı
- Skerry, P. (2000). Do We Really Want Immigrants To Assimilate? *Society*, 37(3), 57-62.
- Skovdal, M., & Campbell, C. (2015). Beyond education: what role can schools play in the support and protection of children in extreme settings? *International Journal of Educational Development*, 41, 175-183. doi:10.1016/j.ijedudev.2015.02.005
- Slaterry, M. (2014). *Sosyolojide Temel Fikirler*. (Ü. Tatlıcan, & G. Demiriz, Dü) İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Smith, K. (2015). Stories told by, for, and about women refugees: Engendering resistance. *ACME: An International Journal for Critical Geographies*, 14(2), 461-469.
- Smith, P. (2005). *Kültürel Kuram*. (S. Güzelsarı, & İ. Gündoğdu, Çev.) İstanbul.: Babil.
- Soguk, N. (1999). *States and Strangers: Refugees and Displacements of Statecraft*. Univ. of Minnesota Press.
- Sönmez, M. (2016). Suriyeli Sığınmacıların Gaziantep Şehrindeki Mekânsal Dağılışı ve Geleceği. *TUCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, (s. 392-400). Ankara. 01 15, 2019 tarihinde http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2016/12/Int_semp_BC9.pdf adresinden alındı
- Spigel, B. (2017). The relational organization of entrepreneurial ecosystems. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 41(1), 49-72. 02 01, 2019 tarihinde <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1111/etap.12167> adresinden alındı
- Spijkerboer, T. (2017). Bifurcation of people, bifurcation of law: externalization of migration policy before the EU Court of Justice. *Journal of Refugee Studies*, 1-22. doi:10.1093/jrs/fex038
- Stam, F. C., & Spigel, B. (2016). Entrepreneurial ecosystems. *USE Discussion paper series*, 16(13), 1-13. 02 02, 2019 tarihinde <http://www.uu.nl/organisatie/utrecht-university-school-of-economics-use/onderzoek/publicaties/discussion-papers/2016> adresinden alındı
- Stead, J., Closs, A., & Arshad, R. (1999). *Refugee Pupils In Scottish Schools. Spotlights Series, No.74*. Edinburgh: Scottish Council For Research In Education.
- Stevens, C. A. (1996). The Labour Market Experience Of Cambodians: Policy Implications For Settlement Services. *Australian Journal Of Social Issues*, 31(3), 271-289.

- Storey, D. J. (1994). *Understanding the Small Business Sector*. London: Routledge.
- Stouffer, S. A. (1940). Intervening opportunities: a theory relating mobility and distance. *American sociological review*, 5(6), 845-867.
- Strauss, A. (1987). *Qualitative analysis for social scientists*. New York: Cambridge University Press.
- Subanova, A. (2013). *Türkiye'deki Kırgız ve Kazak Kökenli Göçmen Girişimciler Üzerine Bir Alan Araştırması*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sullivan, R. (2000). Entrepreneurial learning and mentoring. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 6(3), 160-175. 12 24, 2018 tarihinde <https://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/13552550010346587> adresinden alındı
- Sultan-Prnjavorac, F. (1999). *Report Of A Survey: Barriers and Needs Of Bosnian Refugee Women With Regard To Education, Employment and Social Inclusion*. Dublin: Zena Project.
- Swartz, D. (2011). *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nun Sosyolojisi*. (E. Gen, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sweetman, C. (1998). *Gender and migration*. . Oxfam UK.
- Şahin Kütük, B. (2015). Türkiye'den Batı Avrupa'ya İşçi Göçünün Sosyolojik Çalışmalara Yansımaları. *Sosyoloji Konferansları*, 52(2), 609-654. doi:0.18368/IU/sk.19012
- Şen, S. (2010). *Ortadoğu'da ideolojik bunalım: Suriye Baas Partisi ve ideolojisi*. İstanbul: Sis Yayıncılık.
- T.C. AİLE, ÇALIŞMA VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI (AÇSHB). (218). *Çalışma Hayatı İstatistikleri Kitabı*. www.ailevecalisma.gov.tr/: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/istatistikler/calisma-hayati-istatistikleri/resmi-istatistik-programi/calisma-hayati-istatistikleri-kitabi/> adresinden alındı
- Tas, H. Y., Küçükoglu, M., & Mentese, B. (2016). Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacıların Çalışma Hayatında Karşılaştıkları Sorunlar/In Turkey (The Problems Faced By Of Syrian Asylum Seekers In Working Life). *Turan: Stratejik Arastirmalar Merkezi*, 8(32), 265.
- Taş, A., & Çitçi, U. S. (2009). Göçmen Girişimcilerin Girişimsel Yolculukları: Türkiye'deki Balkan Girişimciler. *I. Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi*, (s. 375-388). 10-16 Mayıs, Priştine, Kosova.
- Taş, D., & Tekkanat, S. S. (2018). Yerel Halk ve Suriyeli Sığınmacılar Arasında Bir Kent: Elazığ Örneği. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(4), 77-90. 01 21, 2018 tarihinde <http://dergipark.gov.tr/aksarayiibd/issue/42407/497238> adresinden alındı
- Taş, Y., Küçükoglu, M., Mentese, B. (2016). Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacıların Çalışma Hayatında Karşılaştıkları Sorunlar. *Turan-Sam Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*; 8 (32), 265-273.

- Taşdemir, S. (2017). Media, Politics & Migration: Reporting on Syrian "guests" in Turkey. F. Tilbe, İ. Sirkeci, & M. Erdogan içinde, *The Migration Conference 2017-Programme and Abstracts Book* (s. 25). London: Transnational Preess London.
- Tata, J., & Prasad, S. (2015). Immigrant Family Businesses: Social Capital, Network Benefits and Business Performance. *Cross Cultural Management*, 22(2), 278-296. 14, 2019 tarihinde <https://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/IJEER-06-2014-0111> adresinden alındı
- Taylor, J. E. (1986). Differential migration, networks, information and risk. O. Stark içinde, *Research in Human Capital and Development*, Vol. 4, (s. 147-171). Greenwich, Conn: JAI Press.
- TBMM. (2005). *İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı*. Ankara: TBMM. 35, 2018 tarihinde http://www.goc.gov.tr/icerik3/iltica-ve-goc-ulusal-eylem-planı_327_344_699 adresinden alındı
- Tekeli, İ. (2010). *Mekânsal ve Toplumsal Olanın Bilgibilimi Yazıları*. İstanbul.: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- TEPAV (2018). *Suriye Sermayeli Şirketler Bülteni*. Aralık 2017. 3.5.2018 tarihinde <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/4295> içerik adresinden alındı
- TEPAV (2019). *Suriye Sermayeli Şirketler Bülteni*. Aralık 2018. 3.01.2019 tarihinde <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/4444> içerik adresinden alındı
- Timm, M. (2016). The Integration of Refugees into the German Education System: A Stance for Cultural Pluralism and Multicultural Education. *eJEP: eJournal of Education Polic*, 1-7.
- TOBB. (2019). *TOBB KOBİ Bilgi Portalı, KOBİ Tanımı Değişti*. 17, 2019 tarihinde <http://www.kobi.org.tr>:
http://www.kobi.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=239:kob-tanm-deiti&itemid=348 adresinden alındı
- Topçuoğlu, A., Özelsel, E., & Koyuncu, A. (2015). *Konya'daki Suriyeli Misafirlerin Ekonomik Potansiyelleri ve İşbirliği İmkânlarının Belirlenmesi Araştırması*. Konya: Kalkınma Bakanlığı & MEVKA & MÜSİAD Konya Şubesi. 0122, 2019 tarihinde <http://www.mevka.org.tr/Yukleme/Uploads/DsymTYfFx714201741611PM.pdf> adresinden alındı
- Topkaya, Y. &. (2016). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Suriyeli sığınmacılar hakkındaki görüşleri (Kilis 7 Aralık Üniversitesi örneği). *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 767-786.
- Triandis, H. C. (1997). Where Is Culture In The Acculturation Model? *Applied Psychology: An International Review/Psychologie Appliquee: Revue Internationale*, 46(1), 55-58.
- Tunç, A. Ş. (2015). Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme. *TESAM Akademi Dergisi*, 2(2), 29-63. 29-63. 816, 2018 tarihinde <http://tesamakademi.com/tr/ayse-sebnem-tunc-multeci-davranisi-toplumsal-etkileri-turkiyedeki-suriyelilere-iliskin-bir-degerlendirme/> adresinden alındı

- Turan, M., & Nacumidinova, S. (2006). Girişimcilerin Sahip Olduğu Kişiliklerin Kùltürler Arası Değişim Göstermesi Türkiye ve Kırgızistanlı girişimciler Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma. . *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İİ BF Uluslararası Girişimcilik Kongresi*, (s. 351-361). Kırgızistan.
- Turhan, M. (1997). *Kùltür Değişmeleri*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi Vakfı Yayınları: İstanbul.
- Türk, E. (2015). Sosyolojik düşüncede sosyal sermaye tartışmaları: Pierre Bourdieu ve James Samuel Coleman bağlamında karşılaştırmalı bir analiz. *Sosyal ve Kùltürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 127-149. 01 20, 2019 tarihinde <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/197556> adresinden alındı
- Türk, G. (2016). Türkiye’de Suriyeli Mùltecilere Yönelik Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyetlerine İlişkin Bir Değerlendirme. *Marmara İletişim Dergisi*(25), 145-157. doi:10.17829/midr.20162520723
- Tylor, E. (2016 [1871]). *Primitive Culture 1-2*. Mineola, New York: Dover Publications.
- Ulusoy, E. (2015). Diaspora Kavramı ve Türkiye’nin Diaspora Politikalarının Modern Teori Çerçevesinde Sosyo-Politik Bir Analizi. *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi*, (s. 57-73). 14-17Mayıs Kùtahya.
- UN. (1950). *Statute Of The Office Of The United Nations High Commissioner*. London: UN General Assembly. 2 27, 2018 tarihinde <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/060/26/IMG/NR006026.pdf?OpenElement> adresinden alındı
- UN Office of the High Commissioner for Human Rights. (tl.). *Fact Sheet No.20, Human Rights and Refugees*. London: UN Office of the High Commissioner for Human Rights. 2 27, 2018 tarihinde <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet20en.pdf> adresinden alındı
- UN Report. (2014). *The Islamic State in Iraq and the levant and the Al-Nusrah Front for the people of the levant: Report and recommendations submitted pursuant to resolution 2170 (2014)*. United Nation, Security Council . 12 11, 2018 tarihinde http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2014/815 adresinden alındı
- UN WOMEN. (2018). *Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Kadın ve Kız Çocukların İhtiyaç Analizi*. UN WOMEN & Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD).
- UNHCR. (1951). *Convention and Protocol: Relating to the Status of Refugees*. Cenevre: Office of the United Nations High Commissioner for Refugees. 2 28, 2018 tarihinde <http://www.unhcr.org/3b66c2aa10.pdf> adresinden alındı
- UNHCR. (2005). *An Introduction to International Protection; Protecting persons of concern to UNHCR*. Geneva: Switzerland: Office of the United Nations High Commissioner for Refugees.
- UNHCR. (2012). *The 1951 Refugee Convention and the Protection of People Fleeing Armed Conflict and Other Situations of Violence*. (V. Holzer, Dü.) Cenevre: UN High

- Commissioner for Refugees (UNHCR). 28, 2018 tarihinde <http://www.refworld.org/docid/50474f062.html> adresinden alındı
- UNHCR. (1967). *Protocol relating to the Status of Refugees* (Cilt 2198). Cenevre: UN General Assembly Resolution. 31, 2018 tarihinde <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/protocolrefugees.pdf> adresinden alındı
- Uslu, N. (2016). *Mülteciler sorunu Dünya'yı böldü*. İstanbul: BAREM .
- Uzun, Z. (2016). Z Kuşağı Öğrencilerinin Akıllı Cep Telefonu (smartphone) Kavramına İlişkin Algılarının Değerlendirilmesi: Bir Metafor Analizi Çalışması. T. Sevindik içinde, *I. Uluslararası Uzaktan Eğitim Araştırmaları Konferansı Ana Tema: Türk Dünyası & Uzaktan Eğitim (I. International Distance Education Researches Conference 2016) Bildiri Kitapçığı* (s. 84-94). İstanbul.
- Uzun, Z., & Özcan, E. (2017). Metaphorical Perceptions of Undergraduate Sociology Students About Syrian Asylum Seekers and Refugees (Sosyoloji Lisans Öğrencilerinin Suriyeli Sığınmacı ve Mülteciler Hakkındaki Metaforik Algıları). *Journal of Human Sciences*, 14(3), 2925-2948. doi:10.14687/jhs.v14i3.4829
- Ülker, R.B. (2004). *Entrepreneurial Practices of Turkish Immigrants in Berlin*. Turkey: Unpublished MA Thesis. METU.
- Üstün, N. (2016). *Suriyelilerin Türk İşgücü Piyasasına Entegrasyonu Sorunlar-Öneriler*. Konya: Konya Ticaret Odası, Ekonomik Araştırmalar ve Proje Müdürlüğü.
- Valtonen, K. (1998). Resettlement of Middle Eastern refugees in Finland: The elusiveness of integration. *Journal of refugee studies*, 11(1), 38-60.
- van Delft, H., Gorter, C., & Nijkamp, P. (2000). In search of ethnic entrepreneurship opportunities in the city: a comparative policy study. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 18(4), 429-451. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 18(4), 429-451.
- van der Kwaak, A., & Wolffers, I. (1996). *Primary Health Care and Refugees*. Amsterdam: VU University Press.
- van der Sluis, J., Van Praag, M., & Vijverberg, W. (2005). Entrepreneurship selection and performance: A meta-analysis of the impact of education in developing economies. T, 19(2). *The World Bank Economic Review*, 19(2), 225-261. doi:10.1093/wber/lhi013
- van der Veer, G. (1992). *Counselling and Therapy With Refugees and Victims Of Trauma: Psychological Problems Of Victims Of War, Torture, and Repression*. Chichester: John Wiley.
- van Velsen, C., Gorst-Unsworth, C., & Turner, S. (1996). Survivors of Torture and Organised Violence: demography and diagnosis. *Journal of Traumatic Stress*, 9(2), 181-194.
- Vandevoordt, R. (2017). The Politics of Food and Hospitality: How Syrian Refugees in Belgium Create a Home in Hostile Environments. *Journal of Refugee Studies*, 30(4), 605-621.
- Verdaguer, M. E. (2009). *Class, ethnicity, gender and Latino entrepreneurship*. New York: Routledge.

- Verhellen, J. (2017). Cross-Border Portability of Refugees' Personal Status. *Journal of Refugee Studies*, fex026, 1-15. doi:10.1093/jrs/fex026
- Verheul, I., Wennekers, S., Audretsch, D., & Thurik, R. (2002). An eclectic theory of entrepreneurship: policies, institutions and culture. *Entrepreneurship: Determinants and policy in a European-US comparison* (s. 11-81). içinde Boston, MA.: Springer.
- Vertovec, S. (1996). Multiculturalism, Culturalism and Public Incorporation. *Ethnic and Racial Studies*, 19(1), 222-242.
- Vertovec, S. (1998). Multicultural Policies and Modes Of Citizenship In European Cities. *International Social Science Journal*, 156, 187-199.
- Vinogradov, E., & Gabelko, M. (2010). Entrepreneurship among Russian Immigrants in Norway and their Stay-at-home Peers. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 15(4), 461-479.
- Vinogradov, E., & Isaksen, E. J. (2008). Survival of new firms owned by natives and immigrants in Norway. *Journal of developmental entrepreneurship*, 13(1), 21-38.
- Vinokurov, A., Birman, D., & Trickett, E. (2000). Psychological and acculturation correlates of work status among Soviet Jewish refugees in the U.S. *International migration review*, 34(2), 538-559.
- Vinokurov, A., Birman, D., & Trickett, E. (2000). Psychological and acculturation correlates of work status among Soviet Jewish refugees in the U.S.'. *International migration review*, 34(2), 538-559.
- Volery, T. (2007). Ethnic Entrepreneurship: a Theoretical Framework. L. Dana içinde, *Handbook of Research on Ethnic Minority Entrepreneurship: A Co-Evolutionary View on Resource Management* (s. 30-41). Northampton, MA, USA: Edward Elgar Publishing.
- von der Lieth, E. R. (2017). Forced to Flee: A Case Study Analysis of Sexual Violence During the Syrian Civil War. F. Tilbe, İ. Sirkeci, & M. Erdogan içinde, *The Migration Conference 2017-Programme and Abstracts Book* (s. 30-31). London: Transnastional Press London.
- Wahlbeck, Ö. (2007). Work in the kebab economy: A study of the ethnic economy of Turkish immigrants in Finland. *Ethnicities*, 7(4), 543-563.
- Waldinger, R. (1984). Immigran Enterprise in the New York Garment Industry. *Social Problems*, 32(1): 60-71., 32(1), 60-71.
- Waldinger, R., Aldrich, H., & Ward, R. (1990). *Ethnic Entrepreneurs: Immigrant Business in Industrial Societies*. London: Sage Pub.
- Wall, M., Otis Campbell, M., & Janbek, D. (2017). Syrian refugees and information precarity. *New media & society*, 19(2), 240-254.
- Wallerstein, I. (2003). Dünya-Sistemleri Kavramına Karşı Dünya-Sistemi Kavramı: Bir Eleştiri. G. Frank, & B. Gills içinde, *Dünya Sistemi*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Wauters, B., & Lambrecht, J. (2006). Refugee entrepreneurship in Belgium: Potential and practice. *The International Entrepreneurship and Management Journal*, 2(4), 509-525.

- Wauters, B., & Lambrecht, J. (2008). Barriers to refugee entrepreneurship in Belgium: Towards an explanatory model. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34(6), 895-915.
- Weiner, M., & Munz, R. (1997). Migrants, Refugees and Foreign Policy: Prevention and Intervention Strategies. *Third World Quarterly*, 18(1), 25-51.
- Weinthal, E., Zawahri, N., & Sowers, J. (2015). Securitizing water, climate, and migration in Israel, Jordan, and Syria. *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, 15(3), 293-307.
- Werbner, P. (1994). Renewing an industrial past: British Pakistani entrepreneurship in Manchester. J. Brown, & R. Foot içinde, *Migration: The Asian Experience* (s. 104-130). London: Palgrave Macmillan.
- Whiteman, R. (2005). Welcoming the stranger: a qualitative analysis of teachers' views regarding the integration of refugee pupils into schools in Newcastle upon Tyne. *Educational Studies*, 31(4), 375-391.
- Williams, R. (1993). *Kültür*. (S. Aydın, Çev.) Ankara: İmge Yayınları.
- Wilson, K. L., & Portes, A. (1980). Immigrant Enclaves: An Analysis of the Labor Market Experiences of Cubans in Miami. *American Journal of Sociology*, 86, 295-319.
- Witteborn, S. (2015). Becoming (im) perceptible: Forced migrants and virtual practice. *Journal of Refugee Studies*, 28(3), 350-367. doi:10.1093/jrs/feu036
- Wolcott, H. F. (1994). *Transforming qualitative data: Description, analysis, and interpretation*. London: Sage Publication.
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yasmine, R., & Moughalian, C. (2016). Systemic violence against Syrian refugee women and the myth of effective intrapersonal interventions. *Reproductive health matters*, 24(47), 27-35. doi:10.1016/j.rhm.2016.04.008
- Yavuz, Ö. (2015). Türkiye'ki Suriyeli Mültecilere Yapılan Sağlık Yardımlarının Yasal ve Etik Temelleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(30), 268-280.
- Yazıcı, N. (2012). *Suriye Siyasi Tarihi*. 5 30, 2018 tarihinde www.21yite.org.tr: http://www.21yite.org.tr/arastirma/suriye/2012/05/29/6619/suriye-siyasi-tarihi#_ftnref93 adresinden alındı
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yıldız, S. (2017). *Diaspora girişimcilik: Türkiye'deki Suriyeli girişimcilerin profili*. İzmir: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, T., & Yıldız, İ. (2017). Suriyelilerin Türkiye Ekonomisinde Kayıt Dışı İstihdama Etkileri Ve Bunun Yansıması Olarak Türkiye'ye Maliyetleri Üzerine Bir İnceleme. *Journal of Economics Business and Political Researches*, 2(3), 30-46.
- Yoon, I. J. (1991). The changing significance of ethnic and class resources in immigrant businesses: the case of Korean immigrant businesses in Chicago. *International migration*

- review, 25(2), 303-332. 1 18, 2019 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/pdf/2546290.pdf> adresinden alındı
- Young, J., & Foot, K. (2005). Corporate e-cruiting: The construction of work in Fortune 500 recruiting web sites. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 11(1), 44-71. 01 2019 tarihinde <https://academic.oup.com/jcmc/article-pdf/11/1/44/22233841/jjcmcom0044.pdf> adresinden alındı
- Yucesahin, M. M., & Sirkeci, I. (2017). Demographic gaps between Syrian and the European populations: What do they suggest? *Border Crossing*, 7(2), 207-230.
- Zaman, T. (2016). *Islamic Traditions of Refuge in the Crises of Iraq and Syria*. New York : Palgrave Macmillan.
- Zeine, Z. N. (1977). *The Struggle for Arab Independence. Western Diplomacy and the Rise and Fall of Faisal's Kingdom in Syria*. New York: Caravan Books.
- Zetter, R. (1985). Refugees- Labelling and Access. G. Wood içinde, *Labelling in Development Policy* (s. 87-101). London,: Sage.
- Zetter, R. (1987). *Re-housing the Greek-Cypriot refugees from 1974: a study of institutional access and labelling (Doctoral Dissertation)*. Sussex: University of Sussex.
- Zetter, R. (1988). Refugees and Refugee Studies: A Label and an Agenda. *Journal of Refugee*, 1(1), 1-6.
- Zetter, R. (1991). Labelling refugees: Forming and transforming a bureaucratic identity. *Journal of refugee studies*, 4(1), 39-62.
- Zhang, Y., & Wildemuth, B. M. (2016, 7 4). *Applications of social research methods to questions in information and library science*. 7 4, 2018 tarihinde <http://old-classes.design4complexity.com: http://old-classes.design4complexity.com/7702-F12/qualitative-research/content-analysis.pdf> adresinden alındı
- Zlotnik, H. (1992). Empirical identification of international migration systems. M. M. Kritz, L. L. Lim, & H. Zlotnik içinde, *International migration systems: a global approach* (s. 19-40). Oxford, England: Clarendon Press.
- Zolberg, A. (1983). The Formation of New States as a Refugee-Generating Process. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 467, 24-38. 6 15, 2018 tarihinde https://www.jstor.org/stable/1044926?seq=1#page_scan_tab_contents adresinden alındı
- www.afad.gov.tr. (2018, 5 17). 5 17, 2018 tarihinde https://www.afad.gov.tr/upload/Node/2374/files/07_05_2018_Suriye_GBM_Bilgi_Notu.pdf adresinden alındı
- www.bbc.com. (2016). *Suriye nüfusunun yüzde 11'i öldü ya da yaralandı*. 03 05, 2018 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160211_suriye_rapor_guardian adresinden alındı.
- www.britannica.com. (tarih yok). <https://www.britannica.com/event/Sykes-Picot-Agreement>. 5 29, 2018 tarihinde <https://www.britannica.com/event/Sykes-Picot-Agreement> adresinden alındı

- www.countrystudies.us. (2018, 5 30). <http://countrystudies.us/syria/15.htm>. 5 30, 2018 tarihinde <http://countrystudies.us/syria/15.htm> adresinden alındı
- www.data2.unhcr.org. (2018). 01 12, 2019 tarihinde Operation Portal Refugee Situations: https://data2.unhcr.org/en/situations/syria_durable_solutions adresinden alındı
- www.esnaf.ticaret.gov.tr. (2016, 10 21). *Güncel NACE Faaliyet Kodları*. (E. v. Müdürlüğü, Dü.) 12 27, 2018 tarihinde [www.esnaf.ticaret.gov.tr: https://esnaf.ticaret.gov.tr/duyurular/guncel-nace-faaliyet-kodlari](https://esnaf.ticaret.gov.tr/duyurular/guncel-nace-faaliyet-kodlari) adresinden alındı
- www.esnafkefalet.net. (2019). *Suriyelilere Konut Kredisi Verme Şartları Nelerdir?* 1 24, 2019 tarihinde [www.esnafkefalet.net: https://www.esnafkefalet.net/yabancilara-kredi-veren-bankalarsuriye-vatandaslarina/#Asagida_yazili_olan_bankalar_Suriyelilere_veya_baska_ulke_vatandaslarina_kredi_verme_durumu_mevzuat_hukumlerine_tabidir](https://www.esnafkefalet.net/yabancilara-kredi-veren-bankalarsuriye-vatandaslarina/#Asagida_yazili_olan_bankalar_Suriyelilere_veya_baska_ulke_vatandaslarina_kredi_verme_durumu_mevzuat_hukumlerine_tabidir) adresinden alındı
- www.goc.gov.tr. (2019, 01 14). http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik. http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik adresinden alındı
- www.goc.gov.tr. (2018, 5 17). 5 17, 2018 tarihinde [www.goc.gov.tr: http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik](http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik) adresinden alındı
- www.gto.org.tr (2019,01.17). 17 01, 2019 tarihinde <http://www.gto.org.tr/Gto-Suriye-Masasi-Suriye-L1-Isadamlarina-Is-Kurma-Prosedurleri-Egitimi-Mi-Verdi-Haberler-1426.Html> içerik adresinden alındı
- www.inveon.com.tr. (tarih yok). *Gıda Sektörü E-ticarete En Çok İşlem Hacmine Sahip Dördüncü Sektör*. 01 11, 2019 tarihinde [www.inveon.com.tr: https://www.inveon.com.tr/gida-sektoru-e-ticarete-en-cok-islem-hacmine-sahip-dorduncu-sektor-2/](https://www.inveon.com.tr/gida-sektoru-e-ticarete-en-cok-islem-hacmine-sahip-dorduncu-sektor-2/) adresinden alındı
- www.unhcr.org/tr. (2018, 2 27). [www.unhcr.org/tr: http://www.unhcr.org/tr/genel-bakis-2](http://www.unhcr.org/tr/genel-bakis-2) adresinden alındı
- www.myk.gov.tr. (20018, 12 27). <https://www.myk.gov.tr/index.php/en/ulusal-meslek-standard/182> adresinden alındı
- www.multeciler.org.tr (2019). *Türkiyedeki Suriyeli Sayısı Şubat 2019*. 25 02 2019 tarihinde <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> adresinden alındı
- www.paralimani.com (2019). *ürkiye'nin en büyük 25 sanayi şehri hangisi?* 25.02.2019 tarihinde <http://www.paralimani.com/turkiye-nin-en-buyuk-25-sanayi-sehri-hangisi-haberi-58869/> adresinden alındı
- www.gantep.bel.tr (2019) *Gaziantep Tarihi*. 25.02.2019 tarihinde <https://gaziantep.bel.tr/sayfa/gaziantep-tarihi-21> adresinden alındı
- www.tdk.gov.tr. (2019). 02 01, 2019 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=EKOS%C4%B0STEM adresinden alındı
- www.tuik.gov.tr. (2012). *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Mikro Veri Seti (Panel) 2012/Sınıflamalar*. 12 27, 2018 tarihinde [www.tuik.gov.tr:](http://www.tuik.gov.tr)

http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/GYKA_Panel_2012/turkce/metaveri/siiniiflamalar/index.html adresinden alındı

www.data2.unhcr.org (2018). 5 2018, 31 tarihinde www.data2.unhcr.org: https://data2.unhcr.org/en/situations/syria#_ga=2.40219746.1930637492.1527681314-2028539095.1515495910 adresinden alındı

10898 Sayılı Resmi Gazete. (1961). 359 Sayılı, *Cenevre'de 28 Temmuz 1951 tarihinde imzalanmış olan Mültecilerin Hukuki Durumuna dair Sözleşmenin onaylanması hakkında Kanun*. Ankara: TCMM.

22127 Sayılı Resmi Gazete. (1994). *Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Es. Hakk. Yönetmelik*. Ankara: TCMM. 3 1, 2018 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22127.pdf> adresinden alındı

23582 sayılı Resmi Gazete. (1999). *Resmi Gazete*. Ankara: TCMM.

26062 sayılı Resmi Gazete. (2006). *Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Y.* Ankara: TBMM.

28615 sayılı Resmi Gazete. (2013). *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu* (Cilt 53). Ankara: TBMM. 3 6, 2018 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf> adresinden alındı

29153 sayılı Resmi Gazete. (2014). *Geçici Koruma Yönetmeliği* (Cilt 55). Ankara: TBMM. 3 6, 2018 tarihinde http://www.goc.gov.tr/files/files/03052014_6883.pdf adresinden alındı

8375 sayılı Resmi Gazete. (2016). *Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik*. Ankara: TBMM.

Ek 1: Etik Kurul İzin Formu



T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Sayı : 35853172/ 433-1210

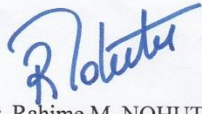
16 Mart 2018

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi: 16.02.2018 tarih ve 1729 sayılı yazınız.

Enstitünüz Sosyoloji Anabilim Dalı doktora programı öğrencilerinden **Zafer UZUN**'un **Prof. Dr. Cahit GELEKÇİ** danışmanlığında yürüttüğü **"Türkiye'ye Zorunlu Göç Eden Suriyelilerde Girişimciliğin Kültürel ve Ekonomik Temelleri Üzerine Bir Araştırma: Gaziantep Örneği"** başlıklı tez çalışması, Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **06 Mart 2018** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.


 Prof. Dr. Rahime M. NOHUTCU
 Rektör a.
 Rektör Yardımcısı

Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara
 Telefon: 0 (312) 305 3001 - 3002 • Faks: 0 (312) 311 9992
 E-posta: yazimd@hacettepe.edu.tr • www.hacettepe.edu.tr

Ayrıntılı Bilgi için:
 Yazı İşleri Müdürlüğü
 0 (312) 305 1008

Ek 2: Görüşme Formu

A. DEMOGRAFİK BİLGİLER

1. Yaş :
Age
عمر
2. Eğitim Durumunuz
Education Status
الوضع التعليمي
3. Medeni durumunuz
Marital status
الحالة المدنية
4. Çocuk sayısı :
Number of children
عدد الأولاد
5. (Bekâr ise) Kimle yaşıyorsunuz?
(If you are single) Who do you live with?
إذا كنت أعزب مع من تعيش
6. Doğum yeriniz :
Your place of birth
مكان الولادة
7. Suriye’de yaşadığınız yer : Merkez/ Köy :
Where did you live in Syria? أين سكنت في سوريا Center / Village مركز – قرية
8. Türkiye de yaşadığınız evde siz dâhil ailenizde toplam kişi bulunmaktadır? :
How many people are there in your family (including you)?
كم عدد الأشخاص المتواجدين معك في المنزل من عائلتك (أنت من ضمنهم)
9. Aynı evde (dairede) sizinle birlikte yaşayan başka aile var mıdır?
Is there any other family living in the same house (in the apartment) with you?
هل هناك عائلة أخرى تعيش معكم ؟
10. Suriye’deki eviniz nasıldı? :
How was your house in Syria?
كيف كان منزلكم في سوريا
11. Türkiye’de ki eviniz/yaşadığınız yer nasıl? :
How is your home Turkey?
كيف منزلك في تركيا
12. Suriye’deki mesleğiniz neydi? :
What was your profession in Syria?
ما مهنكم في سوريا ؟
13. Suriye’deki aylık gelirin (ort.) ne kadardı? :
How much was your monthly income in Syria (on average)?
كم كان دخلك الشهري في سوريا ؟ تقريباً
14. Türkiye’deki mesleğiniz nedir? (Şuan ne iş yapmaktasınız?) :
What is your profession in Turkey? (What are you currently doing?):
ما مهنكم في تركيا ؟ ماذا تعملون الان ؟
15. Türkiye’ deki aylık gelirin (ort.) ne kadar? :
How much is your monthly income in Turkey (on average)?
كم دخلك الشهري في تركيا ؟ تقريباً؟
16. Bildiniz diller :
Which languages do you know?
ما اللغات التي تعرفها ؟
17. Bu iş yeri açma tarihiniz nedir? :

What is the date of setting up this business?/When did you set up this business?

ما هو تاريخ انشاء عملكم – مشروعكم متى قمت بهذا ؟

18. İş yeriniz sadece size mi ait?

Does your place of work belong only to you?

هل مشروعك هو مشروع خاص فيك فقط ؟

19. Suriye'deki sosyo ekonomik statünüz nasıl tanımlarsınız?

How do you define your socio-economic status in Syria?

كيف تصف حالتك الاجتماعية الاقتصادية في سوريا؟

20. Türkiye deki sosyo ekonomik statünüz nasıl tanımlarsınız?

How do you define your socio-economic status in Turkey?

كيف تصف حالتك الاجتماعية الاقتصادية في تركيا ؟

B. SURİYEDEKİ HAYATA İLİŞKİN SORULAR

21. Kendinizi kısaca tanıtır mısınız?

Can you introduce yourself briefly?

من فضلك عرف عن نفسك باختصار ؟

22. Suriye'de geçinmek için ne işle meşguldünüz?

What was your profession in Syria?

ما مهنيتكم في سوريا ؟

23. Suriye'deki gündelik hayatınız iç savaş öncesi nasıldı?

How was your everyday life in Syria before the civil war?

كيف كانت حياتك اليومية في سوريا قبل الحرب

24. Suriye'deki gündelik hayatınız iç savaş sonrası nasıldı?

How was your everyday life in Syria after the civil war?

كيف كانت حياتك اليومية بعد الحرب ؟

C. GÖÇ SÜRECİNE İLİŞKİN SORULAR

25. Suriye'den ne zaman göç etmeye karar verdiniz?

When did you decide to migrate from Syria?

متى قررت الهجرة من سوريا ؟

26. Hangi sebepler göç etmenizde etkili oldu?

Which factors influenced your immigration?

أي العوامل – المسببات كانت السبب في هجرتك ؟

27. A. (İlk olarak Türkiye'ye Göç etmedi ise bu soru sorulacak)

Göç etme sürecinizi anlatır mısınız?

Can you describe your immigration process/experience?

هلا شرحت هجرتك \ تجربتك في الهجرة ؟

B. (İlk Türkiye'ye Göç etti ise bu soru sorulacak)

Türkiye'ye göç etme sürecinde neler yaşadınız?

What are your experiences in the migrating process to Turkey?

ما هي تجاربك في الهجرة إلى تركيا

28. Türkiye'ye göç etmenizde etkili olan bir neden var mıdır? Neden Türkiye?

Is there a specific reason why you choose Turkey to immigrate? Why Turkey?

هل هناك سبب لاختيارك تركيا للهجرة ؟ لماذا تركيا ؟

29. Ailenizden başka ülkelere göç edenler var mı? Nerele gittiler, neden?

Are there any people in your family who migrated to other countries? Where did they go? why?

هل هناك من عائلتك مهاجرين إلى بلدان أخرى ؟ إلى أين ذهبوا ؟ لماذا ؟

30. Gaziantep'e göç etmenizde etkili olan bir neden var mıdır? Neden Gaziantep?

Is there a specific reason why you choose Gaziantep? Why Gaziantep?

هل هناك سبب رئيسي لماذا اخترت غازي عنتاب ؟ لماذا عنتاب ؟

31. Ailenizden başka şehirlere göç edenler var mı? Nerele gittiler, neden?

Are there any people in your family who migrated to other cities in Turkey? Where did they go? why?

هل هناك من عائلتك أحد يسكن مدن أخرى في تركيا ؟ أين يسكنون ؟ لماذا ؟

32. Göç ettikten sonra Türkiye’de ne gibi zorluklar yaşadınız?

What difficulties have you experienced after migrating to Turkey?

ما المشكلات التي واجهتها بعد الهجرة ؟

33. Göç ettikten sonra Suriye ve Türkiye’deki yaşantınız arasında ne gibi farklılıklar var?

What are the differences between your life in Syria and Turkey after migration?

ما هي الاختلافات بين الحياة في سوريا وتركيا بعد الهجرة ؟

34. Göç ettikten sonra Suriye ve Türkiye’deki yaşantınız arasında ne gibi benzerlikler var?

What are the similarities between your life in Syria and Turkey, after migration?

ما هي الأشياء المشتركة في الحياة بين سوريا وتركيا ؟ بعد الهجرة ؟

35. Türkiye’ye gelmeden önceki beklentileriniz nasıldı?

What were your expectations before coming to Turkey?

ما هي توقعاتك قبل المجيء إلى تركيا ؟

36. Eğer imkânınız olsa idi hangi ülkeye göç etmek/göç etmek isterdiniz? Neden?

If you had the opportunity, which country would you migrate? Why?

إذا كانت لديك الفرصة , أي دولة ترغب بالهجرة إليها ؟ لماذا ؟

D. TÜRKİYEDEKİ EKONOMİK FAALİYETLERİNE İLİŞKİN SORULAR

37. Türkiye’de yaşayabilmek için herhangi bir yardım alıyor musunuz?

Are you getting any help in order to live in Turkey?

هل تحصل على مساعدات لكي تعيش في تركيا ؟

38. Türkiye’de geçinmek için ne gibi işler yaptınız?

What did you do for a living in Turkey?

ما عملت ما اشتغلت لكي تعيش في تركيا

Nerelerde çalıştınız?

Where did you work? Why?

أين عملت ؟ لماذا ؟

39. İş yeri açma konusunda ne gibi zorluklar yaşadınız?

What difficulties have you experienced in setting up a business?

ما المشكلات التي واجهتها لكي تنشأ عملك الخاص ؟

40. İş yeri açmak için parayı nasıl temin ettiniz? (Nijkamp, Sahin, & Baycan-Levent, 2010)

How did you get the money to set up a business?

كيف حصلت على المال لفتح مشروعك

41. Hiç Türk ortağınız oldu mu?

Have you ever had a partnership with a Turkish?

هل قمت بشراكة عمل مع تركي من قبل ؟

42. A. Hiç Suriyeli ortağınız oldu mu?

Have you ever had a partnership with a Syrian?

هل قمت بشراكة عمل مع سوري من قبل ؟

B. Ortaklık deneyimizin nasıl başladı, neler etkili oldu?

How did your partnership begin and what affected it?

كيف بدأت شراكتك و ما أثر بها ؟

43. İşyerindeki çalışanlarınızı nasıl buluyorsunuz? Nişancı, Oğrak, & Özmutaf, (2015)

How do you find your employees for your workplace?

كيف تجد الموظفين لعملك ؟

44. Yanınızda hiç Türk işçi çalıştırdınız mı? Türk işçilerin size karşı tutumları nasıldı?

Have you ever Given work / Job to Turkish workers? How were the Turkish workers' attitudes towards you?

هل وظفت عمال أترك من قبل ؟ كيف كان تعامل الأترك تجاهكم ؟

45. Yanınızda hiç Suriyeli işçi çalıştırdınız mı? Suriyeli işçilerin size karşı tutumları nasıldı?

Have you ever ever Given work / Job to a Syrian worker?

How was the attitude of the Syrian workers towards you?

هل وظفت عامل سوري من قبل ؟ كيف كان تصرفات , تعامل الموظف تجاهك ؟

46. Yanınızda Suriyeli veya Türk bir işçiden hangisini çalıştırmak istersiniz? Neden?

Which workers do you want to work with: Syrian and Turkish ? Why?

ما العمال الذين ترغب بتوظيفهم سوريين أو أترك ؟ لماذا ؟

47. Türkiye’de kendi işinizi kurmanda etkili olan şey nedir? (Wauters & Lambrecht, , 2006)

What is the most effective cause of setting up your own business in Turkey?

ما هو السبب الرئيسي لإنشاءك عملك الخاص في تركيا ؟

48. Neden restoran/lokanta/fast food sektörü nü seçtiniz? Bu seçiminizde neler etkili oldu?

Why did you choose restaurant / fast food sector? What affected your choice?

لماذا اخترت مطعم , وجبات سريعة ؟ ما أثر في اختيارك ؟

49. Siz bu iş yerini açtığınızda Türk esnafı sizleri nasıl karşıladı? Ne gibi problemler yaşadınız/yaşıyorsunuz?

How did Turkish tradesmen meet you when you opened this business? What problems do you experience?

كيف تعاملوا أصحاب المحلات الأترك عند افتتاحكم لمشروعكم ؟ ما المشكلات التي واجهتموها ؟

50. Müşterileriniz daha çok Suriyeli/Türkler mi? (Etnik zincirlerin kırılması (Aldrich & Waldinger, 1990); (Masarel, Nijkamp ve Vindigni’in (2003) protected market hypothesis" (Light 1972)

Are your customers mostly Syrian or Turks?

هل معظم زبائنكم سوريين أو أترك ؟

51. İşletmenizde işletirken şu an ne gibi sorunlar ile karşılaşmaktasınız? (Ramadani, Rexhepi, Gërguri-Rashiti, Ibraimi, & Dana, 2014)

What kind of problems are you encountering in your workplace now?

ما نوع المشاكل التي تواجهها في مكان عملك الان ؟

52. İşinizde başarılı olduğunuzu düşünüyor musunuz? Neden?

Do you think you are successful at your job? Why?

هل تعتقد أنك ناجح في عملك ؟ لماذا ؟

53. Bir Suriyeli olarak, Türkiye’de ticarette/yaptığı işte başarılı olabilmek için sizce neye ihtiyaç var?

What is needed to be successful as a Syrian in Turkish trade?

ما يتوجب أن يكون لكي تنجح ك سوري في التجارة , السوق التركية ؟

54. Türkiye’de Suriyeli kadın ya da erkek girişimci olmak arasında nasıl farklar var? Sizce kadınlar tek başlarına bir iş yapabilir ve başarılı olabilirler mi? Neden?

Which differences are there between being male or female Syrian entrepreneur in Turkey?

ما الاختلافات المتواجدة من كونك ذكر أو أنثى رائدة أعمال في تركيا ؟

55. İş yeri kurarken, herhangi bir Hukuki, muhasebe, belediye, zabıta, ticari... destek aldınız mı?

When establishing a business, did you get any legal, accounting, municipal, municipal, commercial support?

عند افتتاح مشروع , هل حصلت على دعم قانوني , تجاري ؟

56. Suriyeli işletmeciler olarak kendi aranızda bir dayanışma sisteminiz var mıdır? Bu tarz bir dayanışma organizasyonuna ihtiyaç olduğunu düşünüyor musunuz?

Do you have a solidarity system among Syrians as the Syrian entrepreneurs?

هل لديكم نظام تضامن بين السوريين ك رواد أعمال سوريين ؟

57. Ticari ilişkiler kurmakta sosyal ağlarınız (tanıdıklar, akrabalar eş dost) etkili oluyor mu? Ne gibi ağlar kurmaktasınız?

Do your social networks or connections (acquaintances, relatives) affect your having commercial relations?

هل شبكة العلاقات لديك تؤثر على علاقات التجارية ؟

58. Sizce kurduğunuz iş yerleri, Suriye kültürünün Türkiye’de yaşatılmasında ve göçmenler arasında güçlü ağların kurulmasında katkıda bulunduğu düşünüyor musunuz?

Do you think that your business contributes to the establishment of a strong network among immigrants in Turkey?

هل تعتقد أن مشروعك يساهم في تأسيس شبكة قوية بين المهاجرين في تركيا ؟

E. TÜRKİYEDEKİ KÜLTÜREL FAALİYETLERİNE İLİŞKİN SORULAR

59. Göç sürecinde aile bağlarınız nasıl etkilendi?

How did your immigration process affect your family ties?

كيف أثرت هجرتك على علاقاتك العائلية ؟

60. Genel olarak Suriyelilerin buradaki bağları nasıl?

How are the Syrian people ties in general?

كيف هي الارتباطات بين السوريين بشكل عام

61. Do you have anything to introduce your own culture?

هل لديك أي شيء من ثقافتك لكي نعرفنا عليه؟

62. Türk komşularınız var mı? Aranızdaki ilişki nasıl?

Do you have Turkish neighbors? How is your relationship with you?

هل لديك جيران أتراك ؟ كيف العلاقة معهم ؟

هل بإمكانك الاستفادة من الخدمات التعليمية والصحية كما ترغب ؟

63. Geleceğiniz hakkında ne gibi kaygılarınız var?

What concerns do you have about your future?

ما هي الأشياء التي تقلقك حول أطفالك ؟

64. Türk vatandaşlığına geçmeyi düşünüyor musunuz? Neden?

Do you think you will be a Turkish citizen in the future? Why?

هي تعتقد أنك ستحصل على الجنسية التركية في المستقبل ؟ لماذا ؟

65. Savaş bittikten sonra ülkenize dönmeyi düşünüyor musunuz?

Are you thinking of returning to Syria after the war is over? Why?

هل تعتقد أنك ستعود إلى سوريا بعد انتهاء الحرب ؟

Ek 3: Orijinallik Formu

 HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA
Tarih: 25/04/2019
Tez Başlığı: Türkiye 'deki Suriyeli Göçmelerin Girişimcilik Deneyimleri: Gaziantep Örneği Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 290 sayfalık kısmına ilişkin, 25/04/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 14 'tür. Uygulanan filtrelemeler: 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☐ Alıntılar hariç 4- ☒ Alıntılar dâhil 5- ☐ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.  25/04/2019 Adı Soyadı: Zafer UZUN Öğrenci No: N14248779 Anabilim Dalı: Sosyoloji Programı: Sosyoloji Statüsü: ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.
<u>DANIŞMAN ONAYI</u> UYGUNDUR.  Prof. Dr. Cahit GELEKÇİ